

שערי איזהו נשך

שיעורים ומראי מקומות

על פרק איזהו נשך

בפתח השערה

נודה לה' בפינו ובתוך רבים נהללו, על אשר זיכנו שוב בהוצאת ספר שיעורים ומראי מקומות, אחר שכבר זיכנו ברוב חסדיו בהוצאת הספרים: "שערי שבת" ו"שערי סוכה", ועתה - בתלת זימני הוי חזקה, נודה לה' יתברך על שזיכנו בהוצאת הספר "שערי איזהו נשך" אשר בו "שיעורים ומראי מקומות" על פרק איזהו נשך, מאת מו"ר הגאון רבי מנחם זאב חסידה שליט"א ראש כולל "עטרת שלמה" מודיעין עילית.

וכבר מילתינו אמורה בראש הספרים הקודמים, כי הגם שמראי המקומות נכתבו ע"י מו"ר שליט"א, מ"מ אין לראות בהן סוף דעתו והכרעתו בבירור הסוגיא, כי אמנם אף כי נכתבו הדברים לאחר עמל ויגיעה הראויה, מ"מ לא נכתבו אלא בתחילת הסוגיא, וההכרח היה להזדרז הרבה בעריכתם ובהדפסתם לתועלת מאות אברכי הכולל, למען יאיר להם הדרך בלימוד הסוגיא, וכבר גילה מו"ר שליט"א דעתו לפנינו, כי פעמים בהמשך לימוד הסוגיא, וגם ע"י פלפול התלמידים, היה מן הצורך לשנות איזה דברים אלא שלא הספיק הזמן לכך, ואחר שראינו גודל התועלת שהיה מהם בלימוד הכולל, ובעוד כמה וכמה מקומות תורה שנעזרו בהם בלומדם מסכתא זו, ורבים אומרים מי יראנו טוב, הדפסנו הדברים כמות שהם, והסתפקנו בהערה זו.

השיעורים נכתבו ע"י אחד השומעים סמוך לאמירתם, וכבר הודפסו בשעתו והועילו הרבה לחזור על הדברים, ולהעמיק בהם עוד, כדרכם וכסגולתם של שיעורי מו"ר שליט"א, הפותחים שער להבנת הסוגיא כולה, ועתה אספנום כולם למקום אחד, למען יעמדו ימים רבים. ואמנם אף כי מו"ר שליט"א עבר בשעתו על הדברים, ואיזנם וחקרם להעמיד דברים על דיוקם, מ"מ אי"ז אלא כתבי תלמידים, ואם ימצא טעות בידיעה או בסברא, חלילה לתלותם במו"ר שליט"א, רק איתנו תלין משוגתינו. עוד זאת ראינו לציין מה ששמענו ממו"ר שליט"א כי בודאי ישנם דברים שנשמעו מת"ח במשא ומתן של תורה במחזור זה או בפעמים אחרות, כצורתם, או בדומה להם, ומן הנמנע היה לציין כל פעם בשם אומרים.

מלב הומה רגשי הכרת הטוב נודה בזאת לאכסניא של תורה הישיבה הגדולה "עטרת שלמה" מודיעין עילית ולעומד בראשה ראש הישיבה הגאון רבי שלום בער סורוצקין שליט"א אשר מוסר נפשו כל הימים למען אלפי עמלי תורה בכל אתר ואתר, ובכלל כל מעשיו ומפעליו העצומים להגדיל תורה בישראל גם סייענו ועודדנו בהוצאת

ספר זה לאור עולם, ישלם ה' שכרו ויראה רוב ברכה בעמלו לטוב לבו כל הימים.

התודה והברכה לאחד מבני החבורה שליט"א אשר נטה על שכמו מלאכה שיש בה חכמה, וטרח ויגע להגיה הספר מכל טעויות הדפוס, גם הוסיף מדיליה [בחלק המראי מקומות] הערות וציונים נחוצים והדפסנום בהערות למטה, יהא רעוא משמיא שזכות התורה דרבים תעמוד לו ללמוד וללמד לשמור ולעשות את כל דברי התורה באהבה.

ומעומק לב נשגר ברכותינו למו"ר ראש הכולל שליט"א כי יהי ד' עמו בהמשך עבודת הקודש להעמיד תלמידים רבים, לרוממות התורה ועמלה, בעומק ההבנה הצרופה, ברוב נחת והרחבת הדעת אכי"ר.

לומדי הכולל "עטרת שלמה" מודיעין עילית

עם הדפסת הספר הושברנו בפתע פתאום בהילקח מעימנו אחד ומיוחד מבני החבורה הרה"ג רבי שלמה זלמן בן יבדלחט"א הגאון רבי דוד שליט"א פרוש זצ"ל אשר יגע בתורה בעומק ובהבנה מתוך שמחה וריתחא דאורייתא שהשפיעה על כל סביבותיו, בחן מיוחד הנסוך על פניו האיר פנים לכל אדם.

נלב"ע ביום המר והנמהר ב' מנ"א תשע"ד.

ת.נ.צ.ב.ה.

שערי איזהו נשך

מראי מקומות

דף ס' ב'

בתר מעיקרא או בתר בסוף

מתני', המלוה סלע בה' דינרין, הא דשינה מסלע לדינרין ולא נקט סלע א' בב' סלעים דומיא דסאתים בשלוש כתב הפנ"י והביאו הרעק"א במשניות לאשמועינן דגם כשפורע במין מטבע אחר חשיב הלואה ואי"ז מקח, [ויש להאריך בענ"ז ויתבאר בסוגיא דריבית קרקע ששם יתבאר החילוק שבין מקח להלואה].

שם, מדשכניה לריבית דאורייתא וכו', פרש"י דאורייתא דרך הלואה משמע כדכתיב מרבה הוננו בנשך ובתרבית, עי' בתור"פ ובריטב"א האיך שגרסו ברש"י ומה שהק' ע"ד, וע"ע מהר"ם מהרמ"ש פנ"י משכ"ב. וע"ע בריטב"א החד' שפי' הטעם שהוא דרבנן באופ"א.

שם, היכי דמי אי דאזופיה מאה במאה ועשרים וכו', עי' ברמב"ן ועוד שכפה"נ שפירשו דס"ד דבלאו דנשך אזלינן בתר מעיקרא ובלאו דתרבית אזלינן בתר בסוף, ודחינן דתרווייהו או דניזל בהו בתר מעיקרא או בתר בסוף.

שם, דלית ליה רוחא דדנקא אוזפיה ודנקא קשקיל וכו', ומבואר דתלינן ליוקר והזול בפרוטות ולא בדנקא, וכתב הרמב"ן שהפרוטות [שהם נחושת לפרש"י] פירא הם והדנקא [שהוא כסף] טבעא הוא, אולם לפי' הא' דהתוס' שגם המאה כסף הם, כתב המחנ"א פכ"ג דהמטבע הגדול חשיב טבעא ביחס למטבע הקטן, ולפי' הב' דהתוס' שהדנקא דינר זהב מדוע חשבינן למאה שהם כסף כפירא, כתב בשטמ"ק בשם הריצב"ש דמיירי בכסף סיגים שאינו כסף צרוף, ולכן נחשב פירא ביחס לזהב צרוף שהוא הטבעא.

בהלואת חיטים אם מתחייב חיטים כמו שלוחה, או דמים כערך החיטים שלוחה

להלן ע"ה א' הוזלו נותן חטיו, הוקרו נותן דמיהם, ונחלקו בפ' הגמ', עי' בפ' העולה מתוס' ב"ק ריש צ"ז ב' ותור"פ שם והריב"ש בסוף תשו' שצ"ו ד"ה ועוד יש להפליא, והריטב"א הישנים שם בשם הראב"ד, אולם בריטב"א החד' שם פי' באופ"א.

ע"ע חו"ד ר"ס קס"א ובנתה"מ ק"ז ד' שכתב דהלוח חיטים חייב לפרוע חיטים, ואשר נראה בשיטתו דהלוח חיטים חייבו חיטים כמו שלוחה, אולם בחזו"א יו"ד סע"ב סק"א וג', ובס' ע"ד סק"א ד"ה ופי', ובחזו"א עמ"ס ב"מ ר"פ הזהב עמ' כ"ד ד"ה מל' הש"ך שכפה"נ דרך אחרת עמו בזה, וע"ע קובץ

שמועות להגרא"ו ב"מ ס"ק כ"א בזה. מחנ"א דיני ריבית סכ"ה בשי' המהרשד"ם ומשה"ק מסוגיין. וע"ע בשיעורי ר' אלחנן ס"ב.

ביאור ספק הגמ' אי בתר מעיקרא או בתר בסוף

עי' בלשונות הרמב"ן הריטב"א החד' והר"ן מה שעולה מדבריהם בביאור הספק, וע"ע בדברי רש"י בזה, וע"ע בחידושי ר' מאיר שמחה להלן ס"א ב' ד"ה וראיתי מה שנחלק עם השער דעה בגדר הדין דבתר מעיקרא, וע"ע חו"ד סי' קע"ב ס"ק י"ב שהזכיר בתוה"ד לסברא דבתר מעיקרא ואשר עולה דכפה"נ שפירש כהשער דעה הנ"ל.

שיטת המרדכי וההג"א דלא נפשט הספק אי בתר מעיקרא אזלינן

המרדכי וההג"א נקטו דלא נפשט הספק אי בתר מעיקרא אזלינן, ותמה ע"ד הגר"א סי' ק"ס ס"ק נ"ג ונ"ד, ועמשכ"ב בחידושי הגרנ"ט סי' קס"ד, ובאבי עזרי הל' מלו"ל פ"י ה"ד.

בהלואת חיטים אם מתחייב חיטים כמו שלוח או דמים כערך החיטים שלוח

להלן ע"ה א' איתא דאם לוח חיטים סתם והוזלו נותן חיטים, הוקרו נותן דמיהם, ובתוס' ב"ק ריש צ"ז ב' כפה"נ שס"ל שכך הוא החיוב בהלואת חיטים שאינו חייב אלא חיטים ולכן בהוזלו נותן חיטים, [ויש להרחיב בביאור כל דבריהם שם ובמש"כ בסוה"ד על תרומה טמאה], וכ"כ הריב"ש בסוף תשו' שצ"ו ד"ה ועוד יש להפליא, ועיי"ש שפירש דמה דהוקרו נותן דמיהם ולא חיטים כחיובו הוא מאיסורי ריבית, וכן מתבאר בראב"ד הובא בריטב"א הישנים דע"ה דביש לו גם בהוקרו נותן חיטים, והרי דמה שנותן דמים ולא חיטים מדיני ריבית הוא ולכן ביש לו חייב חיטים אפילו שהוקרו. [אולם הריטב"א החד' כפה"נ שם שפירש איפכא, ויבואר בסוף ענין זה].

והנה בפשוטו מה דבלוח חיטים שחייב חיטים הוא מעיקר דין ההלואה, שהלוח חיטים אינו מתחייב את ערכם, אלא חיטים, וחלוק הוא מגזלן דמבואר בכמה דוכתי דבנאבדה הגזילה אינו חייב כעין אותו החפץ הנגזל, אלא בדמי החפץ הנגזל ואותם דמים משלם גם אם הוקר החפץ, [וגבי נזיקין נסתפק בזה המחנ"א ריש נז"מ, וכבר העירו שמפורש הוא בתוספתא פ"ג דב"ק סוף ה"ד, דמשלם כשיווי החפץ בשעת הנזק, וכ"כ החזו"א בכמה דוכתי צוינו להלן] וכבר עמד ע"ז בתוס' ר"פ בב"ק שם מ"ש גזילה מהלואה, והיינו דפשיטא ליה דהלוח חיטים אינו חייב כערך החיטים שלוח אלא חיטים ממש ושכן הוא מעיקר חובת ההלואה, ומש"ה הק' מ"ש מגזילה, וכן מתבאר משיטת הנתה"מ סק"ז סק"ד והחזו"ד ר"ס קס"א דהדין דהלוח מעות חייב לפרוע מעות הוא מה"ת שחייב לפרוע מה שלוח מעות וחייבים חיטים, והוכיח כן מהא דהוזלו נותן חיטים והיינו שזהו חיובו מעיקר דין ההלואה לשלם כעין שלוח, [ובאמת שבקצה"ח בכמה דוכתי פליג עליה וס"ל שהוא מדרבנן, מ"מ י"ל דביסוד הדברים מודה לנתה"מ דחיובו חיטים. ורק ס"ל דאם נותן מעות ג"כ מהני דמה לי הן מה לי דמיהן], וכן מתבאר ממש"כ החזו"ד סי' קס"ב סק"ה ע"ד הרמ"א שם ס"ב בלוח

סאה חיטים וקיבל אחריות שאם יוזלו ישלם דמים כערך החיטים שבשעת ההלוואה, ואם יוקרו יתן חיטים, דד"ז ריבית קצוצה היא שאחריותו שאם יוזל יתן כערכם בשעת ההלוואה הוא ריבית והרי שמעיקר דין ההלוואה אינו חייב רק חיטים ולכן אם ישלם ערכם יהיה ריבית, וכ"ה שיטת המחנ"א ריבית סכ"ה שהוכיח מסוגיין דלא כמהרשד"ם ושאלם למה חייב מאה וגם בהוזלו אינו חייב דנקא, ולכן קציצתו על מאה מאה ועשרים הוי ריבית. [ומה שהוכיח המהרשד"ם מתוס' לעיל מ"ד ב' לא"כ, ושחייב כערך אותו המטבע שלמה כבר דחה ראייתו המחנ"א שם, והחזו"ד סי' קס"ה סק"א אבנ"מ סי' קי"ד סק"א חזו"א יו"ד סע"ד סק"ח].

להלן ע"ה א' מבואר דיתכן לקצוץ על חיטים דמים ובכה"ג גם בהוזלו נותן דמים. ולחזו"ד שההלוואה מחייבת כעין אותו המין שהלווה האין יחול חיוב דמים, ובמאירי שם כתב דבכה"ג הוי מקח, אולם ברש"י שם כתב וז"ל **דהא כמו אוזפי זווי הוא**, ומבואר בדבריו, וכ"ה בחזו"ד סי' קס"ה סק"א וז"ל דעיקר ההלוואה הוא על הדמים שעשה מהמטבע הגדול, והיינו שבכה"ג דיינין כמו שהלווה רק לערך ודמי החיטים, ולא הלווה כלל החיטים עצמם, ושפיר מתחייב דמי החיטים כמו שהלווה וכן ביאר הדברים האבנ"ז קכ"ג ח', [ועפ"ז יש לדון בקושיית המחנ"א ריבית סכ"ו ע"ד התוס' בב"ק הנ"ל].

והטעם שחלוק הלוואה מגזילה כתב בתוס' ר"פ שם וז"ל דגזילה כיון שמתכוין לקנות, לכן כשאין הגזילה בעין בעי לשלומי כשעת גזילה, וגבי הלוואה לא שייך האי טעמא, ויש לבאר דבריו, וע"ע באבי עזרי פ"י מהל' מלו"ה ה"ד בד"ה ונראה בתוה"ד משכ"ב בביאור החילוק שביניהם.

אולם בחזו"א יו"ד סע"ב סק"א וג' ובב"ק ס"ח ס"ק ט"ו ס"ל שבגזילה ונזיקין חיובו לפי ערך החפץ הנגזל והנזוק ולא להחזיר כעין שגזל והזיק, והו"ה בהלוואה הוא כן, שעיקר דין ההלוואה שיתחייב כערך החפץ שהלווה, [וע"ע בב"ק שם ד"ה ובמחנ"א שכתב להוכיח שגם בנזיקין הוא כן מהא דאסרו חז"ל הלואת סאה בסאה, [אלא א"כ יש לו], ואי נימא דכל חיובי התורה הוא להחזיר כעין החפץ שהוזק ונגזל ולוה הרי דלא מסתבר כלל שיאסרוהו חז"ל, והוכיח מיניה שכך הם דיני התורה שמתחייב להשלים ערך הממון הנגזל והנזוק ולא מעין אותו החפץ עצמו, ובאמת שכבר עמד בקושייתו האבנ"ז סי' קע"ו סק"ט, ובקוב"ש להגרא"ו ב"ק ס"ק ק"ל כתב ליישב דמ"מ אסרו חז"ל משום דמחזי כריבית], ובפשוטו כ"ה שיטת המהרשד"ם כפי שהבין מדבריו המחנ"א הנזכר שס"ל שבהוזלו המטבעות חייב כפי ערכם בשעת ההלוואה, שזהו עיקר חיוב ההלוואה הוא ערך החפץ שהלווה ולא כעין אותו החפץ [ומה"ט תמה המחנ"א ע"ד מסוגיין], אלא דיש שר"ל שרק בהלוואת מטבעות ס"ל כן שעיקרם לערכם הם עומדים ולישא ולתת עמם, משא"כ חיטים וכד' שעומדים לשימוש העצמי מתחייב בהלוואה להחזיר כמו שלמה. [וא"כ בדע"ה שפיר יתכן שפי' המהרשד"ם כריב"ש והראב"ד שהתם היא הלואת חיטים].

והנה בלוה סאה בסאה מתחייב לא כערך החיטים שהלווה אלא חיטים ממש, ולפ"ד החזו"א יל"ע האין חל חיוב חיטים, וכבר עמד ע"ז החזו"א ביו"ד סע"ב סק"ג וכתב דאפשר שאדם ישתעבד

גם בחפצים ופירות, והוסיף דצריך שיהא אותו הדבר עושה חליפין, וכן פירות שוה בשוה עושה חליפין, ולפ"ר היה נראה כונתו שמדין קנין חליפין נשתעבד ונתחייב סאה חיטים, והנה מלבד מה שיל"ע לשיטות שפירי לא עבדי חליפי שוה בשוה, וכן בהלואת מטבע שמבואר לעיל מ"ה א' שלוה דינר זהב בדינר זהב הוי כדין סאה בסאה, ולא שייך במטבע חליפין כלל, אולם ביותר יל"ע דאם הוא מדין קנין חליפין א"כ אינו הלואה והאיך קאמרינן בסוגיין דאי בתר בסוף אזלינן סב"ס הוי ריבית דאורייתא, [ושמא כונתו דעיקר חיובו הוא ע"י ההלואה ושפיר איכא בזה ריבית, ורק מה שנתחייב בהוולו יותר ממה שההלואה מחייבת זהו ע"י קנין חליפין וזה הוא ריבית], וע"ע בספר חזו"א עמ"ס ב"מ ר"פ הזהב [כ"ד א' ד"ה בל' הש"ך] שנדפס עוד מהחזו"א בזה וכתב דהוי כתנאי שאם יוקר הוא לוקח את הסאה מעכשיו בדמים יתרים ואם יוזל הוא מוכר לו בפחות, עיי"ש, אולם החזו"א ביו"ד סי' ע"ד סק"א ד"ה ופי' בתוה"ד כתב דהא דיכול להתחייב סב"ס היינו שאפשר לקבוע את ההלואה בתרי גווני והמלוה סאה חיטים בסאה חיטים היינו שקובע את חוב הפרעון בחיטים, ובחזו"א ב"מ הנ"ל הוסיף דבכה"ג מתנה עמש"כ בתורה דמן הדין כשהוקר חשיב יותר ממה שהלוהו, ומבואר דהגם שעיקר חיובי התורה הם כערך הדבר מ"מ באם התנה יכול לחול החיוב כאותו החפץ שהלוהו, [והתם לא זכר החזו"א כלל שצריך דבר העושה חליפין ושמדין חליפין הוא וצ"ב שיטתו בכ"ז].

ולפ"ז מש"כ התוס' בב"ק והריב"ש דהלוה חיטים והוולו דאינו חייב אלא חיטים, אינו בהכרח שס"ל כשי' החזו"ד ועוד הנ"ל שס"ל שמעיקר דין ההלואה הוא שנתחייב אותו החפץ שלוה, אלא דיתכן והוא אומדנא שהמלוה חיטים דעתו להתנות שישלם חיטים וכמו בקצץ סאה בסאה, ומה"ט כתבו דהלוה חיטים גם בהוולו פורע חיטים.

נמצא בזה ב' דרכים ביסוד המחייב בהלואה, דלחזו"ד ועוד עיקר החיוב הוא כעין שהלוהו והלוה חיטים חייב חיטים, ולשיטת החזו"א עיקר חיובו ככל התורה כערך החפץ שהלוהו, אולם בקובץ שמועות להגרא"ו ב"מ ס"ק כ"א ד"ה וטעם כתב דשאני הלואה מכל חיובי התורה שהם רחמנא רמי חיוביהו וא"כ י"ל דחייב כערך הדבר, משא"כ הלואה, הוא מחייב את עצמו, וא"כ החיוב כפי פסיקתו, [ויש לבאר מש"כ הגרא"ו דבהלואה הוא מחייב את עצמו, הלא ההלואה בעצמה מחייבת ואינו התחייבות הלוה], ולפ"ד נראה דמעיקר דיני ההלואה אין כל קביעות האיך נעמד חובו אלא הכל תלוי בקציצתם, [ויל"ע אם לדרכו תיקשי נמי קושיית האבנ"ז והחזו"א מדוע אסרו חז"ל סב"ס].

בהא דמבואר בדע"ה א' דהלוה חיטים סתם והוולו נותן חיטים הוקרו נותן דמיהם כבר נזכר שהראב"ד והריב"ש וכפה"נ זוהי שיטת התוס' ב"ק ס"ל דמה שהוולו נותן חיטים הוא מעיקר דין ההלואה, ומה שהוקרו נותן דמים הוא מדיני ריבית, אולם בריטב"א החד' נראה איפכא דמה שהוולו נותן חיטים הוא מדיני ריבית, ושגם אם ירצה לתת דמים כערך החיטים דשעת ההלואה אסור, [והאריך בזה המחנ"א דיני ריבית סכ"ז], ומה שהוקרו נותן דמים נראה שהוא מעיקר דין

ההלואה עיי"ש, ולפ"ר הוא כדרך החזו"א שמעיקר דין ההלואה שישלם כערך הדבר שהלוהו, ויל"ע אם יש ליישב הדברים גם לדרך החזו"ד.

בשו"ת הריב"ש הנ"ל נראה שהשואל ר"ל דתרווייהו מעיקר דין ההלואה הם מה שהוזלו נותן חיטים שסגי לפרעון החוב אם יתן חיטים וגם מה שהוקרו נותן דמיהם שסגי לפרעון החוב בדמי החפץ, והריב"ש תמה מאד דא"כ לקתה מידת הדין, וכ"ה בפשוטו דבעינן למיקבע האיך חלה ההלואה, אולם באבנ"ז סי' קע"ו מסק"ד ר"ל כן מדעת עצמו כהשואל בריב"ש עיי"ש ביאורו, והעירו שבמחנ"א ריש נז"מ כשדן בהזיק חפץ השוה ה' והוזל ושוה ד' אם יכול להשיב כעין אותו החפץ שהזיק, בתוה"ד נראה דאיפכא לא נסתפק דבאם הוקר שישלם כשיווי החפץ דהיום, דנימא דהזיק חפץ וחייב חפץ, והיינו שהבין כהשואל בריב"ש והאבנ"ז שיתכן דיהני גם השבה בכעין החפץ הניזוק, וגם תשלום לדמי החפץ בשעה שהזיקו.

ביאור סוגיין להצדדים הנ"ל בחיוב הלואה

לשיטות דבהלואה חייב כעין מה שלוה ולא כערך החפץ, יל"ע מסוגיין בתרתי הא' מדוע בלוה ק' בק"כ אי בתר בסוף אזלינן אי"ז ריבית הלא מחיוב ההלואה אינו חייב רק ק', ונמצא דהכ' שמוסיף הוא משום קציצת הריבית ומדוע לא נחשב ריבית וכבר הק' כן בבית אפרים חו"מ ס"ד, והב' יל"ע מ"ט בלוה ק' בק' אי בתר בסוף אזלינן הוי ריבית הלא חייב כן מעיקר ההלואה ואין כאן כל תוספת ריבית יותר מן ההלואה, ומדוע חשבינן ליה כריבית, [ולשואל בריב"ש והאבנ"ז הנ"ל דמעיקר חיוב ההלואה יתכן לפרוע או כערך החפץ שהלוהו, או כאותו החפץ שהלוה, א"ש, דהגם דבהוזלו יכול לפרוע בק', אך בהוקרו יכול לפרוע בדנקא, ונמצא שמה שנתן ק' הוא יותר מחיוב ההלואה], וכבר רווח לומר בזה שמוכח מסוגיין דהגם דחיוב ההלואה הוא שישלם כאותו החפץ שלוה, מ"מ איסור ריבית אינו תלוי בזה אלא בערך החפץ שהלוהו, וכדין גזילה ונזק וכד' שחיובם לפי הערך, הו"ה ריבית שמדמינן להו להלן ס"א א' לגזילה דיינינן ליה לריבית לפי ערך החפץ שהלוהו ואשר ע"כ הגם שכשלוה ק' אינו חייב אלא ק', ובאם קצץ ק"כ הוא תוספת על ההלואה, אך כל שבערכם שוים הם ואין לו התווספות ערך על מה שהלוהו אי"ז ריבית. ומה שמשלם יותר ממה שחייב מדיני הלואה [שהרי חייב רק ק' ומשלם ק"כ], אינו ריבית, שאין האיסור ריבית להוסיף על מה שחייב מדין ההלואה, אלא לא להוסיף על ההלואה עצמה וכל שלוה ק' ומשלם כערך הק' אינו ריבית שלא נתווסף בערך הק' נמצא שהחזיר מה שלוה ללא תוספת, והו"ה בלוה ק' בק' אי בתר בסוף אזלינן הוי ריבית והגם שמדין ההלואה חייב ק' מ"מ נמצא שלוה ק' ופורע יותר שעתה הק' ערכם יותר, וזהו ריבית מה שמשלם יותר ממה שלוה, ומיהו בזה אכתי צ"ע דאם בחיוב ההלואה חייב ק' והיינו שכך הוא המשפט ששייב לו הק', ורק כך מתקיים השבת ההלואה, א"כ האיך נחשבו לתוספת וריבית וגזילה והגם שנמצא שנתן לו יותר ערך על מה שהלוהו אך אותו הערך חייב הוא לו ע"פ דיני הלואה והאיך נחשבו לתוספת וריבית, וצ"ע ג. [ולמש"כ לעיל בדרך הא' מהגרא"ו דמעיקר דין ההלואה אין חיוב מסויים, וחיובו הוא כפי

שפסקו ביניהם, נחא טפי]. וע"ע בשיעורי ר' אלחנן ס"ב או"ג מה שכתב לתמוה עוד בזה דהלא גם בלא שיקצוץ ק' בק' יהיה חייב ק' ככל הלואה שחייב כמו שהלוהו נמצא שאין כאן קציצת ריבית והאיך נימא דאי בתר בסוף אזלינן הוי ריבית קצוצה, עיי"ש משכ"ב.

לעיל מ"ה א' מבואר דקציצת זהב על זהב מעיקר הדין לא היתה בכלל איסור סאה בסאה דזהב לגבי נפשיה טבעא הוא, ובחזו"א חו"מ סט"ז סק"ט למד מזה דבגזל והזיק מטבע זהב משלם כשווי מטבע זהב כשעת העמב"ד ולא כשוויים בשעת הנזק, דאמרינן דזהב לגבי נפשיה טבעא הוא, [וציינו שכ"נ ברמב"ן במלחמות שם, אולם במחנ"א סכ"ג כתב דסוגיא דהתם הוא למסקנת סוגיין דבתר מעיקרא אזלינן], והק' באשר לשלמה ח"ג סמ"ג ד"ה עוד דא"כ תיקשי ליה סוגיין אמאי בלוה ק' בק' אמרינן דאי בתר בסוף הוי ריבית קצוצה, הלא במטבעות אמרינן שהוו טבעא נמצא שחייב ק' והאיך נחשוב תשלום הק' לריבית, [והוא כעין מש"כ להק' לעיל לשיטת החו"ד שכל הלואה חיובה כחפץ שהלוהו ולא לפי הערך], ואין לתרץ כמוש"כ לעיל שדיני ריבית תלויים בערך וכגזל ולא בחפץ כהלואה, שהרי מה שחייב אותו מטבע זהב הוא משום דאמרינן דמטבע לגבי נפשיה טבעא הוא וכמוש"כ החזו"א שגם בגזל חייב כאותו המטבע, וצע"ג, ויש שרצו לחלק דכל מה דאמרינן התם כן הוא רק זהב ולא בשאר מטבעות, שהרי מעיקרא היו שסברו שזהב טבעא הוא ביחס לכסף, הרי שאלים הוא הזהב לחושבו כטבעא ורק בו אמרינן דדהבא לגבי נפשיה טבעא הוא, אולם בחזו"א בתוה"ד נראה שלא חילק בזה, וגם מסברא רחוק הוא לחלק בזה.

לשיטות שחיוב הלואה הוא כערך החפץ שהלוהו יל"ע בסוגיין מדוע בקצץ ק' בק"כ אמרינן דאי בתר מעיקרא אזלינן הוי ריבית הלא מדיני ההלואה חייב על הק' ק"כ נמצא שלא הוסיף כלום על ההלואה, וכבר הק' כן המחנ"א דיני ריבית סכ"ה על המהרשד"ם, ובאמת שיל"ע בזה עוד דאם חייב לפי הערך בדין הוא שהקוצץ ק' בק"כ יתחייב ק"מ, שהרי עבור הק' שהם הקרן יתחייב ק"כ, ועוד כ' שקצץ מעיקרא תוספת על הק', ובסוגיין מבואר דלא יתחייב אלא ק"כ, ואי בתר בסוף אמרינן דאי"ז ריבית. ובעיקר קושיית המחנ"א כתב באו"ש פ"ד מהל' מלו"ל הי"ב דרק בלוה סתם אמרינן שחייב כערך הדמים שהלוהו וא"כ בנידון דידן הוה חייב ק"כ, אך באופן שקצץ ק' עבור הק' לא יתחייב אלא ק', וכמוש"כ לעיל בשם החזו"א דודאי שייך גם לקצוץ לפי מדה וא"כ כשקצץ ק' בק"כ הרי שקצץ על הק' ק', וגם בהוקרו לא ישלם רק ק' ונמצא דהכ' ריבית הם, וא"ש נמי אמאי אינו חייב ק"מ שכל שקצץ ק' על הק' אינו חייב טפי, [ומיהו המחנ"א שלא נחת לתי' האו"ש, תיקשי עליה מדוע לא הק' כן על המהרשד"ם, מדוע חייב רק ק"כ ולא ק"מ, וי"ל].

באבי עזרי פ"י מהל' מלו"ל ה"ד ובחידושי הגרנ"ט כתבו בביאור שיטת ההג"א בסוגיין דספק הגמ' אי בתר מעיקרא או בתר בסוף הוא בעצם הנידון הנ"ל אי חיוב הלואה הוא להשיב כחפץ שהלוהו, או כערך החפץ שהלוהו, ולדבריהם נחא מאד הקושיות הנ"ל, אולם בראשונים נראה שלא פ"י כן ויבואר להלן.

בביאור ספק הגמ' אי בתר מעיקרא או בתר בסוף

מרהיטת דברי הרמב"ן והריטב"א והר"ן נראה דהספק הוא בהל' ריבית אי שעת הקציצה קובעת על התוספת שם ריבית, וכמוש"כ הרמב"ן שמשעה שהלווה נשכו וחסרו ממון, וכל שחל על החוב שם ריבית, כל שפורעו הרי פורע ריבית שחוב זה שחייב לו שם ריבית עליו ונמצא שפורע ריבית, וכע"ז כתב בחידושי ר' מאיר שמחה ס"א ב' ד"ה וראיתי שגם בשעת הפרעון חשיב ריבית והוי גזל בידו, אולם בשער דעה סי' קנ"ט סק"א כתב דמי שהלוה לישראל בריבית ושוב המיר דתו [דמותר עתה ליטול ממנו ריבית כגוי], אסור ליטול הריבית, ובטעם הב' כתב דהוא משום דבתר מעיקרא אזלינן וכיון דקציצת הריבית בתחילתה אסורה היתה, אזלינן בתר מעיקרא ואסור לפורעה, ומבואר דלא פירש כהנ"ל שכל שבתחילה היה בזה משום תוספת חשיבא ריבית גם בסוף, שא"כ אינו סיבה לאסור ריבית שעתה מותרת, וע"כ שפירש שכל שהיתה קציצת אסורה אסור לשלם אותו החוב שחל באיסור אפילו שעתה אינו בכלל איסור ריבית, [ואכתי דבריו צ"ב דהלא עתה כגוי הוא ומותר ליטול ממנו ריבית והאיך נאסר ליטול ממנו ריבית, וי"ל, וע"ע בשיעורי ר' אלחנן ס"ב או"ב מש"כ להק' ע"ד השער דעה מהרא"ש גבי גר שנתגייר]. ועד"ז כתב עוד בס' ק"ס סק"ז דהגם שבקצץ ק' בק"כ אי בתר מעיקרא אזלינן עובר משום הלאוים דריבית מ"מ אינה יוצאה בדיינים כריבית קצוצה דהשתא אין בזה משום גזילה, ומבואר כנ"ל דהגם שעתה אינו ריבית מ"מ אסור לפרוע את אותה קציצת שבשעתה היתה ריבית, וכבר השיג על דבריו בחידושי ר' מאיר שמחה הנ"ל שאי"ז כן, ומשום הסברא דבתר מעיקרא אזלינן חשבינן שגם עתה הוא ריבית, וכן הביאו להוכיח מהחור"ד שכתב בס' קע"ב ס"ק י"ב גבי מלוה שהתנה עם הלוה שכשתרצה למכור קרקעך תמכרנה לי בדמים הללו, [והם פחות משויה כהיום], דקימ"ל בגמ' ובשו"ע דאסור, דגם אם הוזהר הקרקע אח"כ אסור, ומשום דבתר מעיקרא אזלינן, ובאמת שדבריו צ"ב וכמו שתמה בשער דעה שם בס' קע"ב סק"ה דכיון דהוול נמצא דלאו מחמת ההלואה מוכרו לו בדמים הללו אלא מפני שכך הוא שווי הקרקע כהיום, ומ"מ מבואר בדבריו דכל שקצץ באיסור הגם שעתה אינו ריבית אסור לפרוע חובו, ודלא כרהיטת הראשונים דכל שבשעת ההלואה היה ריבית חל ע"ז שם ריבית, דהתם ליכא למימר דחל ע"ז שם ריבית.

ברש"י ד"ה אי בתר נראה דלא פירש כב' הפי' הנ"ל, דז"ל אי חשבת להני פרוטות השתא כדמעיקרא וכו' שהוא יכול ליקח בהם מעה במאה ונשכר עשרים, אשר אין נראה מדבריו שהנידון הוא אם השם ריבית נקבע בשעת ההלואה וכרהיטת הראשונים, או כמבואר בשער דעה דכל שהיה עליו איסור ריבית אסור ליטלו, אלא שאנו שמים להפרוטות השתא כשוים מעיקרא, וצ"ב כונתו דאמאי נשער שווי הפרוטות כדמעיקרא ולא כשוים עתה, ומיהו ממש"כ רש"י בסוף דבריו וז"ל שהוא יכול ליקח בהם מעה במאה ונשכר עשרים, נראה דלא כנ"ל ששמים שווי הפרוטות כדמעיקרא, אלא שאנו דנים כאילו נתן לו המעות בשעת ההלואה ואז היה יכול לקנות מעה במאה, וצ"ב שיטת רש"י בזה.

ע"ע ברמב"ן פר' כי תצא פכ"ג פ"כ מש"כ בנוגע להלווה ק' בק"כ ושוב שוה הק' ק"כ, ומה שעולה מדבריו בביאור ספק הגמ'.

מתבאר בסוגיין דאי בתר מעיקרא אזלינן סאה בסאה אינה ריבית, ויל"ע נהי דאם היה פורע היום לא היה בזה כל תוספת, אך הלא קצץ שגם אם יוקר ישלם סאה נמצא שכבר בשעת קציצה ריבית הוא, ושמא י"ל דכיון דאין הריוח ברור לא חשיב קציצת ריבית, א"כ תיקשי מדוע אי בתר בסוף אזלינן הוי ריבית הלא לא היה בזה ריוח ברור בשעת קציצה, ושמא י"ל דרק אי אזלינן בתר מעיקרא ושעת ההלואה קובעת השם ריבית אז הוא דבעינן שיהא הריוח ברור, אך אי בתר בסוף אזלינן והשם ריבית תלוי בשעת הנתינה לא בעינן תנאי זה, אך אכתי תיקשי בקצץ ק' בק"כ אי בתר מעיקרא אזלינן הוי ריבית אמאי והלא אין רווח ברור דשמא יזולו ויעמדו הק' בק"כ, וצ"ע. ובאמת שכבר הק' כע"ז באבי עזרי פ"י מהל' מלוה ולוה ה"ד ד"ה אולם לשיטות הראשונים להלן בסוגיא דמשכנתא דמה שאינו ריבית התם הוא משום דאינו ברור אמאי בכל סאה בסאה אי בתר בסוף אזלינן הוי ריבית, והלא אין הרווח ברור, עיי"ש משכ"ב. וע"ע בריטב"א ד"ה מדשבקיה שכתב לבאר דמה דבמתני' אינו ריבית גמורה וז"ל דכיון דכתיב את כספך לא תתן לו בנשך משמע שלא אסרה תורה אלא כל שיש בו נשך ברור משעת נתינה, וא"כ בכל סאה בסאה תיקשי כן שאין הריוח ברור, וי"ל. [וע"ע מחנ"א דיני ריבית סכ"ב ד"ה איברא מה שיש לדון בדבריו טובא מסוגיין].

בשיטת ההג"א והמרדכי דלא נפשט הספק אי בתר מעיקרא אזלינן

הרמב"ן הרשב"א הריטב"א והר"ן כתבו דקימ"ל דבתר מעיקרא אזלינן, דהלא מוכח מכמה דוכתי דסאה בסאה אינו אסור רק מדרבנן ומבואר בסוגיין דזהו משום דבתר מעיקרא אזלינן, אולם המרדכי בריש פירקין ובהגהות אשרי ס"א כתבו על בעיא דסוגיין דלא איפשטא, וכבר הק' ע"ד הגר"א דא"כ האיך אמרינן דסב"ס אינו רק מדרבנן, ועי' בשיעורי הגרנ"ט סי' קס"ד מש"כ לחלק בין מטבעות לפירות, ומה שנדחק לפ"ז בסוגיא לעיל דמ"ה, וע"ע באבי עזרי הנ"ל משכ"ב, ובפשוטו י"ל דהנה הרא"ש בתשו' כלל ק"ח כתב דמה דסב"ס מותר מה"ת הוא משום שחיתים הלווה וחיתים כמותם מחזיר לו, ולפ"ר הוא דלא כמבואר בסוגיין שרק משום דבתר מעיקרא אזלינן אינו ריבית, וע"כ צ"ל דלקושטא דמילתא מה שסב"ס אינו ריבית מה"ת הוא כטעם הרא"ש, וכונת הגמ' היא דאפילו את"ל דסב"ס הוי תרביית מ"מ גם נשך חשיב, אך לקושטא בסב"ס אין כלל איסור ריבית וכסברת הרא"ש בתשו', וא"כ א"ש גם שיטת המרדכי וההג"א. ועוד יש לדון בביאור שיטתם דהגם דקימ"ל דלא אזלינן בתר בסוף היינו דלא אזלינן בתר בסוף לחודא ולכן סב"ס אינו ריבית קצוצה, אך לא שמעינן מינה דאזלינן רק בתר מעיקרא ושכל שמעיקרא הוי ריבית אסור, דאכתי יתכן דתרווייהו בעינן הן דמעיקרא יהיה ריבית והן שבסוף יהיה ריבית ושאם נתפוס כן הרי דבגונא דק' בק"כ לא יהיה ריבית דהגם דמעיקרא היה ריבית מ"מ כיון שבסוף לא הוי ריבית אינו ריבית, ומש"ה פסקו המרדכי וההג"א שהדין דהרישא ספק הוא, [וכבר דייק באבי עזרי הנ"ל שרק על הדין הא' כתבו שהוא ספק].

דף ס"א א'

ריבית בקרקע, פמש"פ ועבדים.**ריבית בקרקע**

תוד"ה אם ובכתובות ריש מ"ו הסתפקו אם ממעטינן קרקע מריבית, וברא"ש בפסקים כאן והטור ר"ס קס"א כתבו דאין ריבית בקרקע, [וכבר ציין הב"י שם שזהו דלא כתוס' שהסתפקו בזה, וכמוש"כ בלשונם בסוה"ד אפשר], הרשב"א בסוגיין הביא שי' התוס' וראייתם מכתובות מ"ו א', ושוב דחה ראייתם, ובסוה"ד כתב שהראשון נראה עיקר, אשר לפו"ר מבואר בזה דהגם שדחה ראייתם מכתובות מ"מ ס"ל לעיקר כשיטתם, אולם הגר"א בגליון השו"ע נקט דהרשב"א פליג על התוס' וס"ל דיש ריבית בקרקע, וכ"כ הר"י ירוחם בשמו הובא בב"י שם, וכ"כ בריטב"א החד' כאן בשם רבו לחלוק על התוס', וכ"פ השו"ע שם, וכתב הגר"א דס"ל כהרשב"א וכ"כ החו"ד סוסק"א להלכה, ומיהו בש"ך נוטים הדברים דהשו"ע פסק כן לחומרא.

תוס' מתוך קושייתם מבתי ערי חומה כתבו להוכיח דמיעוטא דקרקע אינו כשהריבית היא קרקע, אלא כשההלואה היא קרקע, אולם בר"ן כתובות [ט"ז ב' מדפה"ר] ד"ה מכאן כתב שהנותן קרקע בריבית מלוה אין בו משום ריבית דאורייתא, ומבואר מלשונו דהמיעוט הוא כשהריבית היא קרקע אפילו שההלואה מעות, וכ"כ באבנ"ז סי' קס"ב סק"ג בשיטתו, [ודלא כמל"מ פ"ד מהל' מלו"ל ה"א שכתב שיש לדחוק בדבריו כתוס']. והנה ע"ד קושיית התוס' מבע"ח תי' הר"ן שם דפירי דאכיל הוא שכר מעותיו, אשר נראה מלשונו דר"ל דאי"ז ריבית קרקע אלא ריבית פירות, והיינו משום דס"ל דכשהריבית קרקע ממעטינן ודלא כמסקנת התוס', ולכן הוצרך לתרץ דאי"ז נחשב ריבית קרקע, ועיי"ש באבנ"ז סק"ב מש"כ לבאר דבריו, וברש"ש בכתובות ובקה"י סמ"ו סק"ה כתב דמבואר בר"ן דאכילת פירות והשתמשות בקרקע לא חשיב קרקע אלא מטלטלין, ורק כשזוכה בגוף הקרקע חשיב קרקע [וציין שם בקה"י שברעק"א בשם הריטב"א ובשעה"מ מבואר דלא כדבריו, ויל"ע עוד דמ"ש ממ"ש הראשונים דהלואת קרקע היא גפנים טעונות, ואטו בבתי ע"ח לא הוי כגפנים טעונות], בחידושי הר"ן בסוגיין כתב להוכיח מסוגיא דמשכנתא דהלואת כסף וריבית קרקע אסורה, והנה התם מדרבנן הוא דאסור, והאיך הוכיח הר"ן לנידון דידן שהוא ספק בשל תורה, ולפו"ר מוכח דהר"ן נקט כדבריו בכתובות דכל ריבית קרקע נתמעטה, וא"כ פשוט לו דאין בזה איסור ריבית מה"ת ורק רצה להוכיח דהא מיהא אסור מדרבנן, אולם באבנ"ז שם פי' לדברי הר"ן באופ"א.

בבי"מ ר"ס קס"א הק' על תוס' שממעטינן רק הלואת קרקע ולא ריבית קרקע דהלא ילפינן לה מכלל ופרט וכלל מכסף ואוכל והתם הריבית הוא כסף או אוכל ולא ההלואה, ומדוע גבי מיעוטא דקרקע נפרש דקאי על ההלואה, ובשער דעה סק"א בתוה"ד כתב לתרץ ע"פ שיטת הריב"ש בשו"ת תשו' קמ"ז דריבית דברים אסורה מה"ת, וד"ז הלא אינו מטלטל ואינו גופו ממון, ע"כ דבהלואת מעות נאסרה כל ריבית, והו"ה ריבית קרקע, ולא ממעטינן קרקע אלא בהלואת

קרקע, והר"ן בכתובות דפליג, היינו לשיטתו דס"ל דריבית דברים מדרבנן וכמוש"כ שם בתוה"ד, ושפיר יתכן למעט ריבית בקרקע.

עוד הק' הבי"מ שם והרעק"א כאן, דהנה מיעוטא בפמש"פ קאי על הריבית כשהוא פמש"פ וכמו שהוכיחו מתוס' כתובות מ"ו א', ויתבאר להלן בארוכה השיטות בזה, וא"כ מ"ש ריבית בקרקע שממעטין דההלואה היא בקרקע, מפמש"פ שהריבית היא פמש"פ ולהלן הובא כמה תי' בזה, וכבר נודע מה שת' בזה הגרש"מ דיסקין בספרו משאת המלך על הרמב"ם, דמה דממעטין הלואה בקרקע היינו שההשתמשות שעליה קוצץ הריבית היא תשמישי קרקע, ורק כשההלואה היא בקרקע השימושים הם בקרקע, משא"כ פמש"פ גם אם לזה פרוטה וקצץ עליה פמש"פ הרי השימושים הם פמש"פ שהרי זה מה שקצץ, ונמצא דגם בהלואה פרוטה כל שהריבית פמש"פ שפיר הוי בכלל המיעוט דהלואה פמש"פ, ובספר הזכרון להגר"י הוטנר נדפסו מכתבי הגר"ה שנו"נ בת' זה, ואם כי תרצו מחודד ונעים, אי"ז כפשטות הדברים שהמיעוט הוא על גוף ההלואה.

עוד הק' הרש"ש בכתובות שם דהתם ילפינן מהא דאין ריבית בקרקע שגם תשלומי שכר העדים במוצש"ר לא יהיו בקרקע, והתם הנידון הוא על התשלום שלא יהיה בקרקע, והאיך נלמד זאת מריבית שההלואה היא בקרקע, וי"ל.

תוס' כתבו בדבריהם דממעטין הלואה בקרקע וריבית בקרקע, וכ"ה ברא"ש בפסקים כאן, והיינו שתרתי בעינן גם שההלואה תהיה בקרקע וגם שהריבית תהיה בקרקע, וכ"כ בגידו"ת שער מ"ו ח"א ס"א, ובמל"מ פ"ד ממלו"ל ה"א, וד"ז צ"ב דמדוע נימא דהמיעוט הוא רק כשתרוויהו בקרקע, ולא ממעטין הלואה בקרקע לחודיא, גם כשאין הריבית בקרקע, והלא ב' ענינים נפרדים הם מה שההלואה בקרקע ומה שהריבית בקרקע, ומדוע נתפוס שרק כששניהם בקרקע נתמעט מריבית, [והנה הגם שבחו"ד הובא להלן יסד דרק כשההלואה מחייבת אותו המין חשוב הלואה, וכל שקצץ בהלואה מין אחר חשוב מכר, וא"כ ע"כ שהלואה בקרקע מחייבת בקרקע דאל"כ הוי מכר ואין בזה ריבית כלל, מ"מ הריבית שחייב בפנ"ע הוא פשוט דלא בעינן שיהיה ממין ההלואה, וגם להגר"ח שיתכן לקצוץ בהלואה מנה מאתים, ואיכא בזה איסורא דריבית, נמצא דגם הריבית הוא כביכול תשלום על ההלואה, מ"מ נראה פשוט דאם יקצוץ על שכנגד הקרן ממין ההלואה, ועל שכנגד הריבית ממין אחר הוי הלואה ואי"ז מקח, וא"כ קשיא מדוע ממעטין רק בגונא שגם ההלואה וגם הריבית ממין קרקע, וצ"ע. ועוד שמודה הגר"ח דאיכא אופנים אחרים לקציצת ריבית, וא"כ בהם תיקשי שיתחייב על הלואה בקרקע גרידא].

לשיטת התוס' דרק הלואה בקרקע וריבית בקרקע נתמעטה יל"ע בגונא שההלואה היתה בקרקע, והריבית דבר שאין גופו ממון, או עבדים [לשיטות שנתמעטו], אם ג"כ הוי בכלל המיעוט שסו"ס תרוויהו הוי בכלל אותו המיעוט, וכן נקט בפשיטות בחידושי ר' שמואל קידושין ס"ה סק"ד דהרווחת זמן אם הוי דבר שאין גופו ממון והריבית בקרקע דהוי בכלל המיעוט מריבית או דנימא

דרכ כשתרוויהו מאותו המין הוי בכלל המיעוט, והוכיחו מהרא"ש בסוגיין שכתב דעבדים אינם בכלל המיעוט דלא שייך הלואה בעבדים, וכבר הק' ע"ד מדוע לא ויתבאר להלן, ויל"ע דאכתי משכח"ל בהלואת קרקע וריבית עבדים, ואשר מוכח לפו"ר דס"ל לרא"ש דרך כשתרוויהו מאותו המין נתמעטו.

הר"ן בכתובות הנ"ל כתב דעכ"פ מדרבנן אסור דלא גרע מריבית דברים, וכ"כ באבנ"ז קס"ב א' לדייק מתוס' בסוגיין שכתבו דאפשר דשרי מה"ת, שמדרבנן באמת אסור, [ודלא כשער דעה קס"א א' שנקט בשי' התוס' שגם מדרבנן מותר], אולם מלשון הר"ן בסוגיין שכתב מותר, דייק באבנ"ז שם דגם מדרבנן מותר, וכ"כ הב"ח לדייק מהרא"ש והנמוק"י, [ולא נתבאר מהיכן דייק כן], ועיי"ש בשער דעה מש"כ ליישב טענת הר"ן בכתובות דלא גרע מריבית דברים, והנה לשיטת הר"ן שהמיעוט הוא כשהריבית קרקע שפיר י"ל דאי"ז גרע מריבית דברים, אולם לתוס' והרא"ש בסוגיין שההלואה היא קרקע אי"ז ענין לריבית דברים, דהתם הלואה גמורה היא ורבנן אסרו כל ריבית, אך הכא אי"ז הלואה האסורה בריבית ומנין נאסור.

בספר זכרון אש תמיד עמ' תקמ"ח הובא מהגר"ח שכתב לשיטות דעבדים נתמעטו מריבית דאי"ז שנתמעטו מהאיסור, אלא דגילוי הוא דאין בזה שם ריבית כלל, ולהכי הוא דשרי, ומה"ט תמה על מה שנתקשו תוס' ד"ה אלא דילמא איצטריך לאו בגזל לעבדים דא"א למילף להו מריבית שאין ריבית בעבדים, ולדבריו הרי דאי"ז מיעוט מאיסור ריבית אלא דלא משכח"ל ריבית, ובגזל דשפיר שייך גזילה בעבדים נילף דאסור.

ריבית בפמש"פ

בתוס' בסוגיין לא נתבאר אם מיעוטא דפמש"פ היינו הלואת פמש"פ או ריבית פמש"פ, ובגידו"ת שער מ"ו ח"א ס"א ד"ה גם בענין פמש"פ כתב דס"ל לתוס' דהמיעוט דפמש"פ הוא כמיעוט דקרקע עד שיהיה ההלואה פמש"פ והריבית פמש"פ, אולם המל"מ פ"ו מהל' מלו"ל ה"א והרעק"א בסוגיין הוכיחו ממש"כ תוס' כתובות מ"ו א' להוכיח מסוגיין שהק' למ"ל קרא בגזל ובריבית ובאונאה, דליכא ריבית בפמש"פ, שא"כ ליכא למילף גזל מריבית שבזה חייב גם על פמש"פ, ואי נימא דבגונא דרך הריבית פמש"פ לא נתמעט, עדיין תיקשי קושייתם דנמצא שחייב על ריבית פמש"פ והאין נילף לה מגזל, וע"כ שמיעוטא דפמש"פ קאי רק על הריבית כשהוא פמש"פ, ודלא כגידו"ת הנ"ל, וכן מתבאר בפרישה ובביאור הגר"א ר"ס קס"א שכתבו בשי' הרמ"ה שאסר פמש"פ בריבית שהוא מדין חצי שיעור, וכגזל וכד', ואי הנידון על הלואת פמש"פ אי"ז ענין לאיסור חצי שיעור, שהרי אי"ז הלואה המחייבת, ורק אם הריבית היא פמש"פ שפיר מדמינן לגזל וכד' שהגם דהאיסור פרוטה פמש"פ אסור מדין חצי שיעור, והק' המל"מ והרעק"א דא"כ מ"ש מריבית קרקע שממעטינן רק כשגם ההלואה וגם הריבית קרקע, ועמשכ"ב לעיל בענין ריבית קרקע, ותי' המל"מ דעל הלואת פמש"פ לא בעינן קרא, דלאו שם הלואה עלה וקרא כתיב אם כסף תלוה, ובעינן כסף דומיא דכסף קידושין שהוא בפרוטה, ובאמת שמהגידו"ת והרעק"א שהק' כן מבואר דס"ל דאיכא

הלואה גם בפמש"פ. ועי' בשיעורי ר' אלחנן ס"ג שנו"נ בענין זה אם הלואה פמש"פ מחייבת. ויש שר"ל בישוב קושייתם די"ל דתוס' בסוגיין שמיעטו פמש"פ מכלל ופרט וכלל, דומיא דקרקע ס"ל דגם המיעוט דפמש"פ הוא בגונא דגם ההלואה וגם הריבית הם פמש"פ וכמוש"כ בפשיטות הגידו"ת, אולם מש"כ להוכיח מתוס' בכתובות לא"כ, היינו משום דבאמת תוס' שם לא מיעטו פמש"פ מכלל ופרט וכלל, אלא מסברא קאמרו כן דפמש"פ אינו ממון וכגזל ואונאה, ושפיר נקטו דהיינו כשהריבית פמש"פ, ואי"ז כקרקע שילפינן מכלל ופרט וכלל שבזה בעינן גם הלואת קרקע וגם ריבית קרקע.

במש"כ תוס' דממעטינן פמש"פ מאיסורי ריבית, הק' הפנ"י דלמ"ל קרא הלא גם גזל ואונאה ליכא בפמש"פ, ות"י דריבית לא תליא בממונא דהא אפילו בלוה אסרה תורה, ולהכי ס"ד דמחייב גם בפמש"פ, [ולהלן איתא דלהכי לא ילפינן גזל ואונאה מריבית שהתם חידוש הוא שגם ללוה אסרה תורה, ומפרש"י שם נראה דאיסורא דמלוה באמת משום גזל הוא, ורק איסורא דלוה אינו משום גזל, אולם בריטב"א שם כתב דגם איסורא דמלוה אינו משום גזל וכפנ"י]. ומבואר דהפנ"י נקט כפשוטו דהמיעוט קאי מעיקר הלאו שאינו בפמש"פ, ולפ"ז יתכן דאה"נ וגם אחר המיעוט איסור ח"ש איכא, וכ"כ המל"מ שם לתמוה על הטור שכתב דתוס' פליגי על הרמ"ה שכתב דאיכא איסור בפמש"פ, דמנלן הא דילמא הרמ"ה כונתו לאיסור ח"ש ולזה גם תוס' מסכימים, אולם בר"ן בכתובות שכתב דאסור מדרבנן דלא גרע מריבית דברים, מבואר דליכא איסור ח"ש שאסור מה"ת, וכן נראה בבאור הגר"א ר"ס קס"א שכתב דהרמ"ה לא דריש כלל ופרט וכלל למעט פמש"פ, ואסור מדין ח"ש, ואשר לפו"ר נראה דתוס' שכן למדו כן על פמש"פ על זה גופא קאו דליכא איסור ח"ש, ואינו מוכרע, וע"ע משכ"ב באבנ"ז סי' קס"א, וא"כ הרי דלא קשיא קושיית הפנ"י מ"ש ריבית מגזל דבעינן קרא למעט פמש"פ, דאדרבא קרא אתי למעט דגם איסור חצי שיעור ליכא, [אך כ"ז לריו"ח דס"ל דח"ש אסור מה"ת ולר"ל דאסור מדרבנן י"ל דאה"נ והמיעוט קאי רק על קרקע או עבדים].

יל"ע בגונא שקצץ אוכל פמש"פ, ושוב נתייקר ושוה פרוטה, ולפו"ר תלוי בנידון אי אזלינן בתר מעיקרא או בסוף.

האופן ששייך הלואת קרקע, הלואה בעבדים, והחילוק שבין הלואה למקח

הרא"ש והנמוקי" בסוגיין ובתוס' כתובות שם ציירו הלואת קרקע כשהלוהו י' גפנים טעונות ע"מ להחזיר י"א, ותמהו הפוסקים מדוע לא ציירו כשהלוהו קרקע ע"מ להחזיר ב' קרקעות, ובשטמ"ק כתב בשם הרמ"ה דבלוה ה' אמות ע"מ לפרוע ו' אמות הוי כחליפין, וצ"ב מדוע הוי חליפין ולא הלואה. הריטב"א והר"ן בכתובות שם כתבו דגם עבדים התמעטו מכלל ופרט וכלל, ובר"ן שם כתב דגם שטרות, אולם ברא"ש בסוגיין כתב דעבדים ושטרות ליכא למעוטי דלא שייך בהו הלואה, ובב"י ר"ס קס"א תמה דגם בעבדים משכח"ל כשלוה עבד ע"מ להחזיר ב' עבדים וכן בשטרות, והאריכו בזה הב"ח והט"ז שם, ובחוו"ד שם סק"א העלה מדברי הט"ז דגם באומר בלשון הלואה הלוני עבד ואחזיר לך ב' עבדים הוי מכר ואינו הלואה, וצ"ב, ויסד שם החו"ד וכבר כ"כ בקצרה

בכרתי שם בביאור דברי הט"ז, דהלואה לא הוי אלא כשמתחייב לפרוע מאותו המין שלוה מעות מעות וחיתים חיתים, אך כל שקוצץ מין אחר או מעות לא הוי הלואה אלא מכר, וזהו מעיקר משפט ההלואה דאת שהלוהו ישרם, [וגם לשיטות דבכל הלואה מתחייב כערך הדמים, ולא את אותו המין וכדס"ל למהרשד"ם והחזו"א, י"ל דס"ל דחשבינן שהלוהו ערך, וע"כ מתחייב ערך דזהו מה שהלוהו], ואי"ז תלוי בלשונו, וגם כשאמר בלשון הלואה אם קוצץ מין אחר הוי מכר וליכא איסור ריבית, ועפ"ז כתב עוד דעבד וקרקע שאין שומתם ידועה דאין דומה עבד אחד למשנהו, ולא קרקע אחת לחברתה, גם כשאומר הלוני עבד או קרקע ואחזיר לך עבד או קרקע חשיב מכר ולא הלואה, דהעבד או הקרקע שלוה והעבד והקרקע שיחזיר חשיב כב' מינים, והוי מכר ולא הלואה, וזהו מש"כ הרמ"ה דהלואה ה' אמות להחזיר ו' אמות הוי חליפין, דקרקע שאין שומתה ידועה ב' קרקעות הוי כב' מינים ולא הוי הלואה אלא מכר, וז"ב מש"כ הרא"ש דלא שייך בעבדים ושטרות הלואה דאין שומתם ידועה והוי כב' מינים. ויל"ע בלוח שטר חוב של פלוני ע"מ להחזיר שט"ח ידיה מדוע הוי כב' מינים, הלא תרוויהו שטרות של אותו האדם ושומה אחת להם, וי"ל.

ובאמת שעצם יסודם של הכרתי והחזו"ד שכל שהווי ב' מינים אי"ז הלואה כבר הביאו כן מהראשונים לעיל מ"ו א' שכתבו תוס' שם ד"ה נעשה דבהלוה מטבע על מין אחר דמי למו"מ ואין בו ריבית דאורייתא, ובפרישה סי' קע"ג סק"ז פי' כונתם דאפילו בב' סוגי מטבעות הוי דרך מו"מ, ושפליגי על הרמב"ן שם שכתב דבב' סוגי מטבעות לא הוי דרך מו"מ, ובש"ך שם ס"ק י"ד כתב גם כן בש"י התוס' דס"ל כהרמב"ן, ובבית מאיר שם ס"ו כתב לחלק בין ב' סוגי מטבעות מאותו המין שזה לא הוי כמו"מ, משא"כ ב' מיני מטבעות כזהב וכסף ונחשת הוי כמקח, והביא שכן הוא מפורש בבעל התרומות מ"ו ח"ה ס"י דבב' מיני מטבעות בזהב וכסף דהווי כב' מינים לא הוי הלואה אלא מקח, וכ"כ הפנ"י ריש פירקין והביאו הרעק"א בריש פירקין לחלק בזה, ושהקוצץ על זהב כסף וכד' הוי מקח ואין בו איסור ריבית מה"ת, [ולפו"ר גם השיטות שבזהב וכסף הוי הלואה י"ל דביסוד הדברים מודים לחזו"ד ורק ס"ל דכל שם מטבע חד הוא והוי כמין אחד לענין לקבוע אם הוי הלואה או מכר], ונמצא שעצם יסוד הדברים דכל שאינו אותו המין הוי מכר ולא הלואה מפורש הוא בראשונים דמ"ו.

אולם מדברי השטמ"ק ס' ב' ד"ה ולענין פלוגתא העלה החזו"ד דאם אמר לשון הלואה גם אם קוצץ מין אחר הוי הלואה, [אולם הרעק"א בגליון השו"ע ר"ס קס"א פירש לדברי השטמ"ק שכונתו דאם רשאי להחזיר אותה הקרקע עצמה שלוה, עבור הקרן לא הוי חליפין, שבמקח אינו רשאי להשיב את מה שקנה, ומאידך כיון שרשאי להשיב קרקע אחרת ע"כ שאינו שכירות ולכן הוי הלואה, אך כל שצריך להשיב קרקע אחרת הוי חליפין, ועיי"ש שתמה ע"ז מתוס' ס"ט ב' ד"ה מרא], ולפרוש החזו"ד בשטמ"ק נמצא דגם בקוצץ מין אחר הוי הלואה, וכ"כ במקור מים חיים נדפס בגליון השו"ע להוכיח מלשון הטור, ולא ניחא ליה כמו שפרשו החזו"ד, וכ"כ הפנ"י בגיטין ל' א' ד"ה פוסק, ויל"ע האיך יבארו הראשונים הנ"ל בדמ"ו דכל ב' מינים הוי מקח ולא הלואה, והנה לשיטת הפוסקים שבהלואה חייב להשיב את אותו המין שלוה, שפיר י"ל דחלוקים הם הלואה

ממקח, שמקח ענינו לשלם בעד הדבר, והלואה ענינה להשיב את אותו הדבר שלוה, אך אם גם בהלואה יכול לקצוץ מין אחר, [ולפ"ר ביאורו כמוש"כ בברכת שמואל בשם הגר"ח שאפשר לקצוץ בהלואה כמקח מאה שיחייבו מאתים], וא"כ הרי שאין ענין ההלואה להשיב את שלוה, אלא הוי חיוב תשלומין וכקציצת מקח ויל"ע מהו ההבדל בין מקח להלואה, שנימא דב' ענינים הם ובזה יש איסור ריבית ובזה לא.

ובביאור דברי הט"ז כתב המקור מים חיים הנ"ל דרך מין כזה אשר הדרך להוציאו ולכלותו וליתן דבר אחר תחתיו כמעות וחיתים הוי הלואה, אך בעבדים וקרקעות כיון שהדרך להחזירם בעין לא שייך בהם הלואה ואפילו אם הסכימו שלא יחזרו בעין לא הוי הלואה. ואם כי יש להרחיב ביאור סברתו, מצינו בריטב"א ישן בסוגיין שכתב בתוה"ד וז"ל דהא לא שייכא הלואה בקרקע שחוזר בעין דלאו להוצאה ניתנה, וכפה"נ שכונתו ע"ד סברתו, וצ"ב. [ומיהו עדיין יל"ע בריטב"א דהגם דלא שייך הלואה הקרקע בעצמה, אך מדוע לא צייר בלוה גפנים טעונות וכמוש"כ הרא"ש והנמוק"י ועוד].

החוו"ד בביאורו לט"ז, הגם שלביאור שיטת הט"ז סגי כמוש"כ לעיל דבקוצץ מין אחר לא הוי הלואה אלא מכר, וכ"כ בקצרה הכרתי ג"כ, הוסיף דברים בזה, דהנה בפשוטו החילוק שבין הלואה למכר הוא בלשון דכל שאומר בלשון הלואה הרי שנעשה הלואה, וכל שאומר בלשון מכר הרי שנעשה מכר, ובזה איכא ריבית ובזה ליכא, וכתב החוו"ד דדחוק שהלשון שאין בו כל חילוק דין ביניהם ישנה הדבר מאיסור להיתר, וע"כ כתב דא"ז רק שהו"ב' חלויות שונות דזה מכר וזה הלואה אלא שיש להם דינים שונים דבהלואה חייב להשיב את אותו המין שלוה, ואם יקצוץ מין אחר הוי מקח. משא"כ מקח אינו יכול לקצוץ רק את שויין, ובאם יקצוץ סאה חיתים בעד סאתים חיתים לזמן פלוני לא יהיה חייב לו חיתים רק דמיהם, ונמצא דחלוקים הם הלואה ממקח לא רק בשמם אלא שחולקים הם בדיני חיובם ושפיר י"ל דבזה איכא איסור ריבית ובזה לא, והוסיף בזה החוו"ד דטעמא דאיכא איסור ריבית רק בהלואה הוא משום דרק כשחייב להשיב מאותו המין שלוה ומוסיף ע"ז ניכר שהוא ריבית, ולא אסרה תורה אלא כשמינכר הריבית. ולכן מכר שאינו חייב להשיב אותו המין שלוה הרי שלא ניכר שמוסיף על ההלואה, ולפ"ר נראה מדבריו שדיני ריבית תלויים בהשם הלואה ומכר, והלואה היינו שחייב אותו המין ומכר הוי שחייב דמים, ובהלואה אסור ריבית ומכר מותר, ומה שהוסיף דבהלואה מינכר הריבית הוי רק תוספת טעם לחילוק זה, ומשום דאיכא תנאי דמנכר הריבית, אך במכר גם אם יהיה מנכר הריבית לא יהיה בזה איסור, ולפ"ז לנמוק"י שהביא שם החוו"ד שבמכר אפשר להתחייב מין מסויים, ואשר עפ"ז נקט החוו"ד שאפשר להתחייב אותו המין, ג"כ לא יהיה איסור ריבית הגם שמנכר האיסור דכל שהוא מכר לא שייך בו ריבית, [וכמו"כ יל"ע לחזו"א יו"ד סע"ב סק"ג שאפשר להתחייב במשיכת סאה חיתים סאה חיתים נמצא דע"י חליפין יכול להתחייב אותו המין, וא"כ מצינו מכר שמניכר בו הריבית].

ובעיקר דבריו דלא אסרה תורה רק כשמינכר הריבית ובעבדים וקרקע שאין שומתם ידועה לא מינכר הריבית, העירו דהלא בשעת הקציצה מינכר הריבית שהרי נתחייב עבור העבד שהלווהו, עבד הדומה לו בשוויו ועוד עבד בריבית, וא"כ בעצם הקציצה ניכר הוא, ומה שבשעת התשלום אינו ניכר הוי בסוף ומדוע דלא ניזל בתר מעיקרא, וי"ל. עוד יל"ע בזה דגם בהלוואה משכח"ל שלא יהיה מינכר הריבית, וכגון בקצץ על הקרן שיחזיר מאותו המין, והריבית הוא שיקנה ממנו חפץ אחר ביוקר או שיוזיל לו על מכירה, ובש"ך סי' קע"ג סק"ו הביא שנחלקו בזה אם הוי ריבית קצוצה או רק אבק ריבית, ובכה"ג אין מינכר הריבית שהוא תשלום מקח ואינו ניכר שהוא תוספת, ובאמת בתוס' רי"ד ס"ד ב' במתני' דהמלוה את חברו לא ישכור ממנו בפחות כתב ואם השכיר הוא מדרבנן דמדאורייתא רשאי להלוות לו ע"מ שימכור לו מקחו ביוקר או שיקנה ממנו בפחות, ולפ"ר הוא כסברת החו"ד, ויל"ע בזה אם דמאי סברת החו"ד לנידון זה.

עוד הביא החו"ד מהשטמ"ק הנ"ל שאין השם הלואה ומקח תליא באיזה חיוב נתחייב, אלא השם הלואה והשם מקח לחודיה גורם, וכל שאמר לשון הלואה הרי שחל שם הלואה ויש בזה איסור ריבית, וגם אם יקצוץ על חיטים שעורים הוי הלואה, והו"ה אם יאמר בלשון מקח גם אם יקצוץ מאותו המין הוי מכר ואין בזה איסור ריבית, וכ"כ בחידושים סק"א שאם אמר בלשון מכר אפילו חיטים בחיטים הוי מכר ומותר, ובאמת ד"ז מחודש הוא מאוד דלפ"ר חיטים בחיטים איזה מכר יש בזה הלא חטים קיבל וחיטים מחזיר, ובחו"ד סי' קס"ו סק"ה כתב דהנותן מנה לחברו מתנה ע"מ להחזיר ע"מ שיתן לו לאח"ז מאה ועשרים הוי ריבית קצוצה אפילו שלא אמר בלשון הלואה שאין שינוי הלשון גורם היתר וכע"ז בפ"ת סי' ק"ס סק"ה, וא"כ בלוה חיטים בעד חיטים האין נימא שהלשון מכר יפקיעו מהלואה ואין בו איסור ריבית, וכע"ז מצינו בריטב"א החדשים ס"ג א' ד"ה והנכון לפרש, וע"ע שו"ת הריב"ש תשו' ש"ה ד"ה ובתוספות הובא בב"ר ר"ס קע"ו וז"ל אבל אם היתה הלואה גמורה אע"פ שאומרים בלשון שכירות או מכר ודאי ריבית קצוצה היא שאין הלשון גורם, וע"ע חכמ"א קמ"ג ס"ה, וצ"ע.

ע"ע בתוס' כתובות האין שציירו ריבית קרקע, ובמהר"ם שם. ובחו"ד הנ"ל מש"כ בביאורם.

דף ס"א ב'

ריבית קצוצה יוצאה בדיינים

הרשב"א ר"ן ונמוק"י בסוגיין כתבו דלר"א דר"ק יוצאה בדיינים אינו אלא מצוה מדכתיב וחי אחיך עמך, ומכין אותו עד שתצא נפשו, אך לא נחתנין לנכסיה, וכ"פ השו"ע סי' קס"א ס"ה, ועיי"ש שהוכיחו זאת מהא דכשהגזילה קיימת אין הבנים חייבים להחזירה, ומהא דבהניח להם אביהם אחריות נכסים פטורים מלשלם, וע"כ דגם אצל האב לא נשתעבדו הנכסים, ובמל"מ פ"ד מהל' מלו"ל ה"ג תמה על ראייתם מיורשים דילמא הוא גזה"כ עיי"ש משכ"ב, וע"ע בריטב"א החד' ס"א

א' שהוכיח מהא דהבנים פטורים, דחיוב ההשבה אינו משום תביעת הממון דהלוה אלא חיוב הוא שחייבה התורה למלוה לפלוט איסור שבלע, וע"ע ריטב"א ס"ה א' ד"ה דלא שהביא מהרמב"ן דהמלוה זכה בריבית והוכיח כן מהא דירשנים פטורים, וע"ע רמב"ן ס"ב א' ד"ה מכלל וריטב"א שם ד"ה לא דביארו שיטת רש"י דריבית לא חשיב נל"ע כיון דהלאו אינו משום חסרון הממון שיכול לתקנו אלא מצוה בפני עצמה היא ולא לתיקוני לאו. והנה לעיל ס"א א' מבואר דלאו דריבית מענין לאו דגזל הוא, דמקשינן למאי הוצרכו תרווייהו, וא"כ נמצא דהממון שבידו גזל הוא, ובדין הוא שחיוב ההשבה יהיה ככל השבת גזילה, וא"כ הרי שהיו נוחתין לנכסיו, ומבואר בראשונים דאין החיוב השבה מדין גזל וצ"ב מדוע לא והלא דיינינן ליה כגזל, וי"ל, ועי' היטב בביאור הגר"א סי' קס"א ס"ד סק"י.

אולם בחינוך מצוה שמ"ג כתב וז"ל יוצאה בדיינים כלומר דבי"ד יורדין לנכסי הלוה כמו בגזילות וחבלות, ויש מן המפרשים שפירשו יוצאה בדיינים לענין כפיה, ומרהיטת דבריו שכתב כמו בגזילות וחבלות נראה דס"ל דיש שעבוד נכסים בחיוב השבת ריבית כמו בגזילות וחבלות, ודלא כהראשונים הנ"ל, וכן נוטה לשון הרמב"ם פ"ד מהל' מלו"ל ה"ג שאי"ז מצוה בפנ"ע דהשבת ריבית אלא כעין השבת ממון שאינו שלו^{*}, [הרמב"ן בהשטות הרמב"ם למנין המצות עשין י"ז תמה מדוע השמיט הרמב"ם המצוה דהשבת ריבית, ותי' במגילת אסתר שם שהוא בכלל השבת גזילה], וכתב המל"מ הנ"ל בסוה"ד בשי' החינוך דמה שאין גובין מן היורשין הוא גזה"כ, [ומיהו המחנ"א ס"א והקצה"ח ס' ר"צ סק"ג כתבו בשי' החינוך שאי"ז מדין שעבוד נכסים רק מדין כפיה על המצוה, אך כבר העירו הגרש"ר ועוד דמלשון החינוך שדימהו לגזילות וחבלות מבואר כמו שפירשם המל"מ], ועיי"ש במחנ"א ס' ב' לדייק מהתוס' שאנץ בסוגיין וכע"ז בתוס' רא"ש דאי"ז רק מצוה אלא דיש שע"נ, והנה המחנ"א פירש הצד דיש שע"נ בהשבת ריבית משום דהוי כגזל בידו, וכן נוטים הדברים במל"מ ד' ג' וח' ט"ו דבעינן למידן שהוא גזל, אולם הגרש"ר בחידושי ב"ב סי"א סק"ז ובב"מ סכ"ז ענף ג' כתב דגם לשיטת הראשונים דיש שע"נ בהשבת ריבית אין בזה חיוב גזל אלא דהמצוה דוחי אחיך עמך יוצרת שע"נ כמו שמצינו בעוד מצוות כן, ועיי"ש שכתב דמה"ט אין הבנים חייבים דכאשר פקעה המצוה פקע השעבוד נכסים, [ואצ"ל כמוש"כ המל"מ הנ"ל דהוי גזה"כ].

בקצה"ח סל"ט סק"א הק' לשיטת הראשונים דלא נחתין לנכסיה, מ"ש מצדקה דנחתין לנכסיה, עיי"ש משכ"ב, ובחור"ד סי' קס"א סק"ו כתב דהתם איכא לאו דלא תאמץ ולא תקפוך, ולהכי נחתין לנכסיה לקיום אלו הלאוים, אך על הלאו דריבית כבר עבר, ובחזרה ליכא כי אם לעשה, וע"ז לא נחתין לנכסיה, ובהגהות אמרי ברוך השיג דבראשונים מבואר דחשיב לאו הניתק לעשה, ויש לבאר פלוגתתם, ובקצה"ח תמה ג"כ מ"ש מלמ"ד דשעבודא לאו דאורייתא דמ"מ נחתין

^{*} כן דייק המחנ"א בחי' על הרמב"ם.

לנכסיה משום מצוות פריעת בע"ח, ותי' בזה הגרש"ש ש"ה פ"ב, דהתם יש חוב ממון, וע"י שיגבו ב"ד יזכה המלוה בממון בלא הקנאת הלוח, משא"כ ריבית שאינו רק מצוה, לא יקנה המלוה הנכסים בע"כ של הלוח ולא יתקיים בזה מצות השבת ריבית, והובא בחידושי הגרש"ר ב"מ סכ"ז סק"ב, וכבר קדמו באבנ"ז סי' קס"ז, וע"ע משכ"ב בקוב"ש להגרא"ו ב"ב ס"ק תרס"ח, אולם כבר תמה הגרש"ר דהנה המחנ"א ס"ד ובמל"מ פ"א ממלו"ל ה"ז דייקו מהשו"ע סי' קס"א ס"ג דאם תפס הלוח לריבית מהני תפיסתו, ולדבריהם שבע"כ לא מתקיימת המצוה דהשבת ריבית האין יזכה הלוח בממון כ"ז שהמלוה לא השיבו לקיים מצוותו.

עוד הק' הגרש"ש שם בסתירת פסקי השו"ע דבסי' ק"ס ס"ה פסק דמהני מחילה בריבית, ולפ"ר היינו משום דהוי חוב ממון וכגזילות וחבלות, ואילו בסי' קס"א ס"ה פסק כהרשב"א דלא נחתין לנכסיו, ותי' וכע"ז כתב בחזו"א חו"מ ס"י סק"כ דכיון דעיקר המצוה דהשבת ריבית נאמרה לטובת הלוח חשיב כזכות ממון שיש ללוח ונחשב בע"ד לתבוע ולמחול, והאריך הגרש"ר בכמה דוכתי לבאר גדר זה דהוי מצוה לחברו.

במחנ"א ס"ב ד"ה ולכאורה ובס"ג הביא משו"ת הרשב"א דיתומים שהלוח בריבית והיא בעין חייבים בהשבתה, והנה יתומים לאו בני מעבד מצוה ניהו, ואם מחייבין להו ע"כ דעכ"פ כשהחפץ בעין איכא חיוב ממון, ולפ"ר הוא סותר להמבואר ברשב"א בסוגיין דהוי מצוה בעלמא ולא נחתין לנכסיה.

לר' יוחנן דס"ל דריבית קצוצה אינה יוצאה בדיינים אם חייב לצי"ש, ובדין אבק ריבית, ואם מהני תפיסה בזה

תוס' ס"ב א' ד"ה תנאי נחלקו עם הריב"ן לריו"ח דס"ל דר"ק אינה יוצאה בדיינים אם מ"מ חייב לצי"ש או לא, ועיי"ש ראייתם, וע"ע תוס' ב"ק צ"ד ב' ד"ה אי וד"ה לצאת משכ"ב, והאריכו בזה הרמב"ן הרשב"א הר"ן בסוגיין, ועיי"ש ברמב"ן שהוסיף דגם אי חייב לצי"ש לא יחשב משום זה לאו הניתק לעשה, וכ"כ הר"ן וביאר דאין חיוב זה משום העשה דוחי אחיך [דנימא דהעשה מנתק ללאו], דא"כ היה יוצא בדיינים, וצ"ב מה מקור החיוב וגדרו, ועמשכ"ב במל"מ פ"ד מהל' מלו"ל ה"ו בד"ה ומ"ש רבנו.

הרשב"א כתב בתוה"ד דלדין דקימ"ל כר"א דר"ק יוצאה בדיינים, אין נפ"מ בנדון הנ"ל, אולם הר"ן והריטב"א כתבו דלדין נמי איכא נפ"מ בזה באבק ריבית שאינו יוצא בדיינים ודינו כלריו"ח בר"ק, ויש להרחיב בביאור פלוגתתם, ועולה בזה שנחלקו הראשונים אם באבק ריבית חייב לצי"ש, וכ"כ הרא"ש ס"ה וסי"ז, וכ"פ השו"ע סי' קס"א ס"ב והאריך בזה בביאור הגר"א שם, וע"ע במל"מ פ"ד מהל' מלו"ל ה"ו ומחנ"א סט"ו, ועיי"ש עוד ברא"ש ס"ה מה שנחלק עם הראב"ד אי מהני תפיסת הלוח לאבק ריבית, דהראב"ד ס"ל שמהני והרא"ש פליג, וכ"כ בשו"ע סי' קס"א ס"ג כהרא"ש דלא מהני, והאריך בזה המל"מ פ"ד מהל' מלו"ל ה"ו ד"ה כתב הטור, וע"ע בקה"י סמ"ה מש"כ בביאור פלוגתתם.

בפלוגתת רמב"ח ורמב"ם בב"ק קי"ב א'

לרמב"ח שהוכיח מברייטא דרשות יורש כרשות לוקח, ולפ"ר היינו משום שהיורשים קנו חפץ הריבית בשינוי רשות, א"כ מבואר דס"ל שהמלוה לא זוכה בריבית והחפץ גזל בידו, ועיי"ש בתוד"ה אע"פ מש"כ שהוא גזל משום דהוי נתינה בטעות ויש להרחיב בביאורם, ועמ"ש"כ בחידושי הגרש"ר קידושין ס"ו סק"ב, ויש לדון בביאורו, [וע"ע באבנ"ז סקמ"ו ס"ק י"ב בביאור התוס'], ויל"ע אם הראשונים דס"ל דאין חיוב השבה מדין גזל בשי' רמב"ח מודו לתוס' ורק ס"ל כרבא, או דגם בשי' רמב"ח פליגי ופי' לדבריו באופ"א.

בשיטת רבא בפשוטו י"ל דפליג על רמב"ח [לפי' התוס'] דס"ל דהאבא לא זכה בממון, דא"כ האיך יזכו הבנים בממון, וכ"כ הריטב"א החד' ס"ה א' דמדפטור הבן מלהחזיר מוכח שהאבא זכה בממון, וחיוב ההשבה מצוה בפנ"ע היא, וכ"כ המל"מ פ"ד מהל' מלו"ל ה"ג ורעק"א ס"א א' על תוד"ה לעבור בד"ה והנלע"ד, ובנתה"מ סר"ח סק"א, אולם במחנ"א ס"ב כתב דגם לרבא המלוה לא זכה בממון, ומה שהבנים אינם חייבים בהשבה גזה"כ הוא דלבריה לא אזהר, וע"ע בתוס' שאנץ בסוגיין הובא בשטמ"ק ס"א ב' [ובתוס' רא"ש] ומש"כ המחנ"א שם בדבריו, ובאבנ"ז קל"ח ז'.

ברשב"א בב"ק שם נראה דהמיעוט דלבריה לא אזהר קאי רק על מצות ההשבה, אך האיסור דלא תקח קאי גם עליהו, וכ"כ באבנ"מ סכ"ח ס"ק כ"ב בפשיטות, אולם בשטמ"ק בב"ק שם הביא מהרמ"ה דמותר לבנים לקחת הריבית עיי"ש היטב, וע"ע בחידושי הגרש"ר קידושין ס"ו מה שהוכיח מהרמ"ה דס"ל דהגם דבדין היה שיחול חיוב הריבית, מ"מ מאחר והתורה אסרתו לא חייל החוב, ודלא כרהיטת הריטב"א קידושין ו' ב' דלא פקע החוב, וכמו שפירשו האבנ"מ כ"ח כ"ב, אולם בחזו"א אה"ע סמ"ב סק"א וביו"ד ס"ע סק"א ס"ל בתוקף דלא יתכן צד זה כלל שהחוב קיים, ונדחק בפי' דברי הריטב"א, וע"ע שו"ת מהרי"ט ח"ב ס"מ ד"ה ונראה בעיני דג"כ ס"ל דלא חל החוב כלל, בש"ך סי' קס"א סק"ח ובביאור הגר"א שם סק"י מבואר דאם תפס המלוה לריבית בע"כ דלוה מוציאין מידו, ויל"ע לשיטות דאיכא חוב בריבית מדוע לא מהני תפיסתו הלא בדין תפס שהרי ע"פ דין חייב הוא לו ומדוע שלא תהני תפיסתו, וי"ל.

בסוגיא דתמורה דתלו לה בדין אעל"מ

בלישנא קמא תלו לפלוגתת ר"א וריו"ח אי ר"ק יוצאה בדיינים בדין אי עביד לא מהני, ומסקינן שנחלקו בקראי, ולל"ב שם איתא דלרבא הדין דר"ק יוצאה בדיינים מדין אעל"מ ולאביי א"י בדיינים, אולם דחו דגם לאביי יוצאה בדיינים עיי"ש, ובמחנ"א ס"ב נקט דכן הוא אליבא דאמת דלרבא אינה יוצאה בדיינים מדין אעל"מ, אולם הרעק"א בסוגיין תמה ע"ז דא"כ גם באבק ריבית נימא דיוצאה בדיינים שהרי קימ"ל דגם באיסור דרבנן אמרינן

דאעל"מ, ובחוו"ד סקס"א סק"ה תמה מהא דמבואר בב"ק שם דרבא גופיה ס"ל דהבנים אינם חייבים להחזיר, והרי זוכה בזה האבא, והוכיחו ממה דילפינן מקרא דלדבריה לא אזהר ילפינן דכאן אי עביד מהני, וגם לרבא חיוב השבה מצוה בפנ"ע היא, וכ"כ בנתה"מ סר"ח סק"א.

אם איכא מצוה גם בלא תביעה

רש"י ד"ה עד כאן כתב: וכופין אותו להחזיר אם תובעו בחייו, ובט"ז חו"מ סי' ט' סק"א דייק ברש"י דבלא תביעה אין המלוה חייב להחזיר את הריבית, ודלא כסמ"ע שם שכתב דלא בעינן תביעה, ועיי"ש בקצה"ח נתה"מ ומשובב מה שכתבו בטעמא דמילתא, והאריך בזה בחידושי הגרש"ר ב"מ סי' כ"ו בביאור הט"ז.

מחילה בריבית

הרמב"ם בפ"ד מהל' מלו"ל הי"ג והרא"ש סי' ב' הביאו שיטת הגאונים דלא מהני מחילה על ריבית הן קודם שנתן הריבית להתיר הנתינה והן לאחר שנתן הריבית להפקיע מצוות ההשבה, ועיי"ש ברמב"ם מש"כ בטעמם, אך הריטב"א ס"א א' פירש באופ"א, [ועי' היטב בשיעורי הגרש"ר מכות ס"ק ק"ב ד"ה ובע"כ מש"כ בביאור סברת הריטב"א], באבנ"ז סי' קמ"ו סק"ד כתב נפ"מ בזה כשלא רוצה ליטול הלואה הריבית בחזרה, וע"ע בחידושי ר' שלמה ס"ז נפ"מ בזה.

הרמב"ם פליג על הגאונים, הראב"ד בהשגות שם והסמ"ג סי' קצ"ג הובא בב"י סי' ק"ס ס"ה תפסו בשיטתו דגם קודם נתינת הריבית מהני מחילה להתיר נתינת הריבית, [ויש לבאר האין מהני מחילה להפקיע האיסור], אולם במ"מ ובריטב"א הח' ס"א א' פירשו שרק אחר שנתן הריבית מהני מחילה להפקיע את חיוב ההשבה, ועיי"ש בריטב"א מש"כ בביאור החילוק, ועי' ברא"ש שם שחילק עד"ז, ויל"ע בחילוקו אם מתפרשת כונתו ג"כ כעין סברת הריטב"א.

הרמב"ם הק' על הגאונים מהגזלנין ומלוי בריבית, ועי' בביאור הגר"א סי' ק"ס סק"ז מה שפירש לקושיית הרמב"ם, ועי' בראב"ד משכ"ב, ובהגהות מיימוניות הביא עוד מהסמ"ג בזה.

בעיקר פלוגתתם ע"ע מחנ"א סי' י', ובברכ"ש סי' מ"ח. והאריך בזה בשיעורי ר' ברוך בער ב"מ סי' ס"ט וסי' ע' ועיי"ש מה שהביא בשם הגר"ח.

בספר התרומות שער מ"ו ח"ד ס"ד כתב דע"י המחילה פקע גם הלאו, אולם המאירי נסתפק בזה, ובפרישה סי' ק"ס סק"ח נקט שלא פוקע הלאו, [והוכיחו ממש"כ הגר"א סי' ק"ס סק"ז להוכיח כשי' הרמב"ם מב"ק צ"ד שחייב להחזיר לצי"ש דס"ל דאי היה מהני מחילה גם איסור ליכא], וכ"כ בנתה"מ סי' ט' סק"ב ובשער המשפט שם סק"א, וע"ע באבנ"ז סי' קל"ב.

האיך חלה התחייבות הריבית

הרשב"א בשו"ת מיוחסות תשו' רכ"ג כתב דכל שלוח ק' בק"כ לשנה, אין אומרים דמשעת כתיבת השטר זכה בכל העשרים וזמן הוא שהרויח לו עד סוף השנה, אלא ישנה לשכירות מתחלה ועד סוף, ויום יום מרויח לפי חשבון, [הובא בקוב"ש להגרא"ו ב"ב אות ש"פ], ומבואר דחוב הריבית הוי כעין תשלומי שכירות שמתחייב בתשלומין על ההשתמשות במעות, והוסיף בזה בשיעורי הגרש"ר מכות ס"ק קנ"ד ד"ה והנה דהגם דמלוה להוצאה נתינה ובשלו הוא משתמש מ"מ שייכא שכירות על החפצא דחוב, דזה שנותן לו זכות להחזיק בחוב תח"י ולהשתמש בו עד זמן הפרעון, זה גופא חשיב שכירות על החפצא דחוב, וע"ז מתחייב בתשלומין, [וע"ד פרוש הרשב"א נקטו בחו"ד קע"ב י"ב ובאמרי בינה תשו' ב'].

בברכ"ש קידושין סי' ד' הביא שהגר"ח אמר בזה דמלבד מה שיתכן להתחייב בריבית מדין שכירות י"ל עוד דיכול לקצוץ על הלואת מאה מאתיים, וכעין שמצינו במקח שיכול לקצוץ יותר משווי החפץ הו"ה בהלואה, [ולפ"ר לחו"ד ועוד שאת שהלווהו ישלם ולא יכול לקצוץ בעד תשלום ההלואה כי אם מה שלוח, מסתבר דהו"ה שלא יכול לקצוץ על מאה מאתיים].

בשו"ת חת"ס ח"ו סי' כ"ו כתב דמתחייב הריבית בשטר וככל שטר התחייבות שמבואר בכתובות ק"ב דמהני, וכ"כ באבנ"ז סי' קל"ט, [וכ"נ במהרי"ט ח"ב סי' מ' ד"ה ונראה בעיני].

מצינו בפוסקים אופן נוסף של קציצת ריבית באבנ"ז סו"ס קמ"ו הביא משו"ת מהרי"ק שורש י"ז דכשהתנה המלוה עם הלוה שמלוהו ע"מ שיתן לו מתנה, אין לך ריבית של תורה גדול מזה, וע"ע רעק"א בשו"ע סי' ק"ס ס"ו סק"ד, ומה שציין בפתחי תשובה שם סק"ה.

הקדמה לסוגיא דפסיקה על הפירות

דין הפסיקה בחו"מ באין לו

רמב"ם פכ"ב מהל' מכירה ה"ג ובכס"מ שם, שו"ע חו"מ סי' ר"ט ס"ו סמ"ע שם ס"ק כ"ג וש"ך ס"ק י"ג, ובקצה"ח ונתה"מ שם סק"ט. רעק"א מהדו"ק תשו' קל"ד הביא מהר"י מיגאש דפליג על הרמב"ם, שו"ת הרשב"א ח"ג תשו' ס"ה הובאה במשובב סי' ס' שמבואר בדבריו שהפסיקה הוי התחייבות לחיטים, וע"ע מחנ"א הל' דשלב"ל ס"ג בסופו בשם שו"ת המיוחסות לרמב"ן סי' רכ"ה. חזו"א סי' ע"ב סק"ג ד"ה מהא, ריטב"א החד' ס"ג א' ד"ה אמר רב, וס"ג ב' ד"ה אי, וסה"ת שער מ"ו ח"ד סעי' ס"ב.

דין הפסיקה ביש לו

עי' בנתה"מ חו"מ סי' ר"ח סק"ג מה שנחלק עם הפרישה בזה, והזכיר טענתו עוד בסי' ר"ט ט' בתוה"ד.

הטעם שאסרו חז"ל לפסיקה משום ריבית

חזו"ד סי' קס"ט ס"ק ל"ח מה שנחלק עם הש"ך סי' קע"ג סק"ה, והעולה דלשיטת הש"ך י"ל האיסור פסיקה בפשוטו, והחזו"ד ע"פ דרכו הוצרך ליסד דהאיסור בפסיקה מטעם אחר.

האם הפסיקה על הפירות [באין לו] מהניא לחייב בחז"מ, וא"כ מהו מקור החיוב

שיטת הכס"מ בתי' הא'

הרמב"ם בפכ"ב מהל' מכירה ה"ג כתב דהפוסק על שער שבשוק, ולא היה אותו המין ברשותו, חייב המוכר לקנותו וליתן ללוקח מה שפסק, ואם חזר בו מקבל מי שפרע, והק' הכס"מ דמ"ש ממש"כ הרמב"ם שם ה"ה דאין אדם מקנה דבר שאינו ברשותו, וכ"כ שם בה"ח, ותי' בדרך הא' דהפוסק על שער שבשוק כיון שמצוי לקנותו בשוק בכל שעה הוי כברשותו, ולפז"ר כוונתו מדינא דבידו דליכא לחסרון דדבר שאינו ברשותו. וכ"כ בנתה"מ סי' ס' סק"י ד"ה אבל באמת, דכל דבר המצוי בשוק כדבר שבידו דמי, ועוד מבואר בכס"מ דמש"כ הרמב"ם דאיכא מי שפרע ולא קנה לגמרי, היינו רק בקנין כסף שאינו קונה לגמרי אלא למי שפרע, אך באם יעשה קנין גמור כאגב או חליפין חל הקנין. וכ"כ הקצה"ח ר"ט ט' ונתה"מ שם ט' והרעק"א מהדו"ק בתשו' קל"ד, והדברים צ"ב, דהנה בגונא שהוא בידו או לר"מ דאדם מקנה דשלב"ל הרי דהקנין חל על אותו הדבר הנקנה, אולם הכא אותם פירות שלבסוף קנה המוכר ונתנם ללוקח, לא היה בידו לקנותם מעיקרא, דאכתי לא ידעין שיסכים הבעלים למוכרם, ורק על כללות המין אמרין שבידו לקנות אחד מאותו המין, וא"כ יל"ע על מה חל הקנין בפסיקה.

הגרש"ש במערכת הקנינים ריש ס"ו הק' דמ"ש מדלר' מאיר דאדם מקנה דשלב"ל דכל זמן שלא הגיע לעולם יכול לחזור בו ואינו חייב במי שפרע, ותי' דס"ל כהראשונים דבדשלב"ל אם מקנהו מעכשיו מהני ואינו יכול לחזור בו, והו"ה בפוסק על שער שבשוק הוי כאומר מעכשיו ונגמר הקנין ולכן אינו יכול לחזור בו.

עוד מבואר ברמב"ם דהפוסק חייב לקנות ללוקח מה שפסק עמו, והרעק"א בתשו' הנ"ל כתב דהר"י מיגאש הובא בשטמ"ק לעיל מ"ז ב' פליג וס"ל דרק באם קנהו ולא נתנו ללוקח קאי במי שפרע, אך אינו מחוייב לקנותו, ובאמת ששיטת הרמב"ם צ"ב מדוע שיתחייב הפוסק לקנותו, והגם דחל הקנין ובאם יקנהו שפיר יקנה החפץ ללוקח, אך מנין שחייב הוא לקנותו, ובפשוטו מבואר בזה כמוש"כ הגרא"ק במשנת רבי אהרן פ"ב משכנים ה"י ס"ב ובאבי עזרי ק' פי"ח ממלוה ולוה, דבכל מקח יש חיוב על המוכר להעמיד המקח, ואשר ע"כ כל שחל המקח נתחייב המוכר לקיימו. אולם יל"ע דברמב"ם פכ"ד מהל' מכירה ה"ג גבי ארעא ודיקלא מבואר דאין המוכר חייב להעמיד מקחו,

ומרהיטת דבריו נראה דגם מי שפרע ליכא, עיי"ש בכס"מ משכ"ב, וצ"ע ואכ"מ.

במאירי ע"ב ב' ד"ה זה שבארנו כתב כתי' הא' בכס"מ, וע"ע בפסקי הרי"ד בסוגיין ס"ב ב' שכפה"נ תפס ג"כ כתי' הא' דהכס"מ, וכן סתם הב"י סי' רי"א ס"ה כתי' זה, וכ"כ הסמ"ע סי' ר"ט ס"ק כ"ג בפי' השו"ע שם, וכ"נ דס"ל לקצה"ח שם לעיקר, ונמצא לדרך זו דהפוסק על הפירות חל מה"ת קנין על הפירות, [ורק כסף מדרבנן לא מהני אלא למי שפרע], ועוד שהמוכר חייב לקנות הפירות ללוקח.

שיטת הכס"מ בתי' הב'

הכס"מ בתי' הב' כתב דגם הפוסק על שער שבשוק חשיב אינו ברשותו, ומה דאיכא מי שפרע היינו משום דבנתן מעות גם בגונא דליכא קנין כסף איכא מי שפרע, וכעין דאמרינן לעיל מ"ח א' דגם לר"ל דמה"ת מעות אינן קונות איכא מי שפרע דדברים דאיכא בהדיהו מעות איכא מי שפרע, משא"כ בקנין אגב לא קני כלל דחשיב דבר שאינו ברשותו, ועי' בקצה"ח סי' ר"ט סק"ט שכתב דכבר נחלקו בזה הראשונים לעיל מ"ז ב' אם רק לר"ל אמרינן כן דהגם דליכא קנין כסף דברים ואיכא בהדיהו מעות קנו למי שפרע, אך לריו"ח רק בגונא דקני כסף מה"ת ורק רבנן ביטלוהו איכא מי שפרע, והכי ס"ל לכס"מ בתי' הא', ומש"ה הוכרח לתפוס דביצא השער לא חשוב דבר שאינו ברשותו וחל הקנין, ולהכי איכא מי שפרע, משא"כ בתי' הב' ס"ל כהראשונים שם דס"ל דגם לריו"ח אמרינן דאפילו בגונא דלא מהני קנין כסף איכא מי שפרע, הרעק"א בשו"ת קמא תשו' קל"ד ד"ה אמנם כתב דהגם דהב"י בסי' רי"א ה' פסק כתי' הא', מ"מ בבדה"ב בסי' ר"ט מבואר דחזר בו וס"ל לעיקר כתי' הב', וכבר רמז לזה הש"ך סי' ר"ט ס"ק י"ג, ותפס כן לעיקר, [ובחוו"ד סי' קע"ה סק"ד על הש"ך שם ס"ק י"ב הק' שדבריו סותרים למש"כ ביו"ד כתי' הא'], וכ"כ בנתה"מ סר"ט בחידושים סק"כ דהעיקר כהש"ך בזה.

ע"ע בכס"מ שם שכתב דליכא מי שפרע רק כשהחפץ בעולם אלא שאינו ברשותו, ויש להרחיב בביאור החילוק בין אם החפץ אינו בעולם שלא חל קנין למי שפרע, לבין אם החפץ בעולם ורק אינו ברשותו [אשר דינו כדשלב"ל] שחל מי שפרע, עמש"כ בפרי יצחק ח"א ס"נ ד"ה אולם לחלק בזה, [ומה"ט תמוה מש"כ בקצה"ח שם ד"ה שוב לתמוה על דרך זו דהכס"מ ממש"כ הרמב"ם שם דבדשלב"ל ליכא מי שפרע]. ולפ"ז בדין הוא שגם בלא יצא השער יקנה למי שפרע, וכתב הש"ך שם דמש"כ הרמב"ם דרק ביצא השער איכא מי שפרע היינו משום דבלא יצא השער איכא איסור ריבית, ובמקח הנעשה באיסור ליכא מי שפרע, וכמוש"כ הרמ"א שם, ונמצא לדרך זו הפוסק על פירות שבשוק לא חל קנין אפילו ביצא השער, ורק דחייב במי שפרע.

ע"ע להלן בתוה"ד בשיטת הרשב"א בתשובה שהבאנו מהחזו"א והבית שלמה שפירשו שי' הרמב"ם באופ"א.

שיטת הרשב"א בתשובה

בשו"ת הרשב"א ח"ג תשו' ס"ה הובאו דבריו במשובב סי' ס' כתב דאדם מחייב עצמו בדבר שלא בא לעולם, דרק קנין בחפץ לא חייל בדשלב"ל, אך התחייבות חלה על גופו, וגופו נמצא בעולם, והוכיח ד"ז מהא דפוסקין על הפירות כשיצא השער, ומבואר דהרשב"א פירש דבפסיקה על הפירות חל חיוב ממון אגברא, ולהכי הוא דמהני הפסיקה ביצא השער, ולפ"ר ההתחייבות חלה ע"י הכסף שנתן, וא"כ מבואר ברשב"א דמהני קנין כסף ליצור התחייבות, [והאריכו בנידון זה ואכ"מ], ומיהו ברשב"א בחידושים דמ"ז ב' ד"ה מהא דאמרינן נראה שנקט כתי' הא' דהכס"מ דכל שהוא מצוי הרבה חשיב דבר שברשותו, ויש לעמוד עוד בסוגיין על שיטת הרשב"א בחידושו בזה. וכע"ז הביא המחנ"א בהל' דשלב"ל ס"ג משו"ת המיוחסות לרמב"ן תשו' רכ"ה שכתב דעכו"ם שקונה במעות הפסיקה ביצא השער מתחייב העכו"ם בקבלת המעות אע"פ שאין לו, וכדתנן יצא השער פוסקין וכו', ופירשו המחנ"א דכוונתו שע"י קנין המעות חלה התחייבותו בדשלב"ל, [ובישראל שקני במעות רק למי שפרע תחול ההתחייבות רק למי שפרע]. בשו"ת בית שלמה חו"מ תשו' פ"ד פ"ה פ"ח פירש כן בשיטת הרמב"ם דמש"כ דחייב המוכר לקנות ללוקח היינו כהרשב"א שחלה התחייבות אגברא, וכ"כ בחזו"א יו"ד סע"ב סק"ג ד"ה ומהא, [ועיי"ש שצידד לומר דלא חלה ההתחייבות רק כשיצא השער], וכ"כ בחלקת יואב חו"מ סכ"א. ונמצא לדרך זו דבפסיקה לא חייל כל קנין בפירות אלא שנתחייב המוכר חיוב הגוף ללוקח חיטים, ובכסף שלא קני אלא למי שפרע הו"ה שהחיוב לא יחול אלא למי שפרע.

שיטת הריטב"א החד'

בריטב"א החד' ס"ג א' ד"ה אמר רב דייק מלשון רב עושים **אמנה** בפירות, דאין בזה רק אמנה והיינו משום דהפוסק על שער שבשוק לא קני כלל וגם מי שפרע ליכא, וכ"כ להלן ס"ג ב' ד"ה אי, ובסה"ת שער מ"ו ח"ד סעי' ס"ב הביא שיטה זו דלא מהני פסיקה כלל ורק דאסורה משום ריבית, ובגידו"ת שם כתב דאין לסמוך על שיטה זו שהיא דלא כהרמב"ם והטור, והנה בסה"ת כתב הטעם דלא חל כלל דהוי דבר שאינו ברשותו, אולם בריטב"א בתוה"ד הוסיף וז"ל דליכא מי שפרע אלא בלוקח דבר מסויים העומד בעין, הרי שלא פירש הטעם משום דהוי אינו ברשותו, אלא דאינו מסויים.

סיכום השיטות בדין הפסיקה בחו"מ

א שיטת הרמב"ם לפי' הא' דהכס"מ, וכן ס"ל לסמ"ע והקצה"ח [וכן הוכיח החו"ד מהש"ך יו"ד סי' קע"ה ס"ק י"ב], דחל הקנין לכשיבואו החיטים ליד המוכר, ועוד שחייב לקנות החיטים, [ובקנין כסף לא קנה רק למי שפרע]^ב.

ב וכו"כ הרשב"א בדף מ"ז ב'.

ב) שיטת הרמב"ם לפי' הב' דהכס"מ, וכן ס"ל לש"ך בחו"מ והנתה"מ, שלא חל כל קנין ורק משום דהוי דברים דאיכא בהדייהו מעות יש עליו מי שפרע אם חוזר בו ולכן חייב לקנות וליתנם לקונה.

ג) שיטת הר"י מיגאש בשטמ"ק מ"ז ב' הובאה ברעק"א בשו"ת מהדו"ק תשו' קל"ד דאינו צריך לקנות החיטים ורק כאשר יבואו לידי המוכר חייב ליתנם לו, [ויל"ע בגדר החיוב].

ד) המבואר ברשב"א בתשו' שחל התחייבות דהגברא לחיטים וכ"כ המחנ"א והחזו"א.

ה) שיטת הריטב"א דלא קני כלל גם לא למי שפרע.

קנין הפסיקה ביש לו

בנתה"מ סי' ר"ח סק"ג הביא מהפרישה שם סק"א אשר מבואר מדבריו דביש לו חשיב דבר שבא לעולם וקני לגמרי, [עיי"ש בדבריו בת' הב'], והנתה"מ פליג וס"ל דאם קונה לאותם הפירות שברשותו שפיר הוי דבר שברשותו וקני לגמרי, אולם בהיתר דיש לו אינו קונה לאותם הפירות שיש לו אלא שפוסק ע"ז לקנות כיוצא בזה בשוק והוי כדשלב"ל, והביא כן ממש"כ תוס' ס"ד ב' ד"ה האי דיכול המוכר לאכול החיטים שיש לו ולתת לקונה חיטים אחרים שקנאם, והוסיפו התוס' שם דלא מהני יש לו אלא להיתר פסיקה בלבד, וע"ע בנתה"מ ר"ט ט' שכ"כ, ועוד יש להוכיח כדבריו ממש"כ תוס' שם דאם נאבדו החיטים חייב באחריותן, והרי דלא קנה הלוקח לגמרי דנימא דחיטים דידיהו נאבדו, וכ"כ בחזו"א ע"ו ג' ד"ה נראה להוכיח מהתוספתא פ"ו ה"ג הובאה ברמב"ן רשב"א נמוק"י ס"ד א', וע"ע בחזו"ד קס"ג סק"א דיכול למכור ביש לו לכמה אנשים, ואם היה נקנה לגמרי לא היה מהני.

ויש לעמוד בפלוגתא זו בסוגיין אשר לפו"ר יש בזה סתירות בדברי הראשונים, ויתבארו הדברים בזה בהמשך סוגיין.

הטעם דבפסיקה על הפירות אין בו ריבית מה"ת

רש"י ריש פירקין כתב דהטעם דבפסיקה על הפירות אינו ריבית מה"ת, דהוא דרך מקח וממכר, [ודלא כהריטב"א א' החד' שכתב שם בד"ה והא, דאינו נשך ברור משעת נתינה, ויש לתמוה לשיטתו בכמה סוגיות להלן ויתבארו שם הדברים], והנה למאי דקימ"ל דבתר מעיקרא אזלינן הרי דגם אם בדרך מקח היה בו משום ריבית מה"ת הכא יש להתיר, דבשעת הקציצה לא היה קציצת ריבית, ועוד יש לדון להתיר בזה, דהנה לעיל ס"ב א' אמר רב ספרא כל שאילו בדיניהם וכו', ובקוב"ש להגרא"ו עמ"ס ב"מ ס"ק כ"ד פירש דר"ל דהיכא דלולי איסור ריבית היה חיוב בחו"מ לשלם חוב הריבית, וזהו ריבית קצוצה, אך כל שע"פ דין לא היה חייב הריבית, אי"ז רק מתנה ולא חשוב ריבית, וכ"כ באבן האזל פ"ד ממכירה ה"ז, [וציינו שיש לדייק כן מהרשב"א בתשובה ח"ה תשו' קנ"ד], אולם בריטב"א החד' להלן ס"ה ב' ד"ה משכן כתב להדיא לא כן, ושגם אם לא חל חיוב

בחור"מ לפרוע הריבית כל שסיכם עמו לשלם כן הוי ריבית ואסור לפרועו [והביאו המחנ"א דיני ריבית סי"ח והאריך בזה], וכן פשיטא ליה לחת"ס בשו"ת ח"ו תשו' כ"ו, וע"ע בחור"ד סי' ק"ס סק"י דכפה"נ שנקט כן בשו"השו"ע.

והנהגה לשיטות דליכא איסור ריבית רק בגונא שחייב בחור"מ הריבית א"כ לשיטת הרשב"א דע"י הפסיקה נתחייב בחיטים, וכן לדרך הא' בכס"מ דע"י הפסיקה הוי קנין גמור, ורק דמדרבנן מעות אינם קונות אלא למי שפרע, שפיר י"ל דמה"ת הוי ריבית קצוצה שחל המקח וחייב לו אלו החיטים, אולם לדרך הב' בכס"מ דלא חל המקח כלל ורק חל למי שפרע, בפשוטו לא הוי ריבית קצוצה דאין לו חיוב בחור"מ לפרוע הפירות שקנה, והריטב"א דס"ל דלא חל קנין כלל גם לא למי שפרע, ובכ"ז הוצרך לבאר דאין ריבית מה"ת דא"ז נשך ברור, היינו לשיטתו דגם בלא חיוב בחור"מ איכא איסור ריבית.

והנהגה במש"כ רש"י הטעם דמה"ת מותר דהוי מקח יל"ע דלפ"ר תלוי הוא בשיטות הראשונים הנ"ל, דאי נימא כמתבאר ברשב"א בתשו' דבפסיקה חל התחייבות המוכר לחיטים, הרי דהוי המעות דמי מקח שע"י המעות קנה בקנין כסף התחייבות זו, וכן לדרך הא' בכס"מ דהוי מקח שפיר י"ל דחשיבי המעות דמי מקח, ואולם לדרך הב' בכס"מ דלא חל המקח כלל דהוי דבר שאינו ברשותו ורק משום דבהדי הדברים איכא מעות חייב במי שפרע, לפ"ר בדין הוא שיחשבו המעות כהלואה ולא כדמי מקח, ובאמת שגם לדרך הא' בכס"מ יל"ע דהלא קודם שיצא השער אסור רק מדרבנן ובכה"ג נראה בכס"מ וכ"ה להדיא בסמ"ע דחשיב דבר שאינו ברשותו ולא קני כלל, וא"כ מדוע נחשב שיש מקח, וכן למה שצידד החזו"א הנ"ל שגם התחייבות לא מהניא קודם שיצא השער, תיקשי גם לשיטת הרשב"א דא"ז מקח כלל, וביותר יל"ע דהנה תוס' לעיל מ"ג א' ד"ה מאי כתבו דבנתן מעות בגונא דאינם קונות אסור לו להשתמש במעות והק' דא"כ מדוע מקדים מעות בפסיקה והלא בין כה אסור לו להשתמש בהם, ותי' דאיירי כשפירש ע"מ להשתמש במעות, א"נ בסתמא הרי הוא כפירש להדיא, [ובתי' בתרא כתבו דלריו"ח דמעות קונות מה"ת, לא הפקיעו כח שיש לו למוכר במעות שקיבל, והאריכו בביאורם, אולם כבר כתב במהרש"א שם דבשיטת ר"ל ע"כ צ"ל כתי' קמא], ונמצא לפ"ז דמעיקר המקח אסור להשתמש בדמים ורק אם הרשהו, וא"כ הוי כהלואה ממש שנתן לו רשות להשתמש במעות אשר מעיקר הדין אין לו זכות להשתמש בהם, ותיקשי ביותר אמאי חשוב דרך מקח, ובאמת נחלקו בזה האחרונים דהנה בשו"ע סי' קע"ג ס"ד כתב דמותר לכתחילה למכור שט"ח דאחרים בפחות מדמיו כשלאחר מכן יגבה הלוקח מהלוה את כל הדמים, וכתב בש"ך סק"ח שם בשם ההגהות אשר"י דהיינו רק בגונא שהקנה לו השט"ח בקנין המועיל בכתיבה ומסירה, אבל בלאו הכי נמצא שהמעות שביד המוכר מעות הלואה הם, ואח"כ כשגובה השטר [שבעצם הוא של המוכר עדיין שהרי לא נתקיים הקנין] פורע יותר והוי ריבית, אולם במחנ"א הל' ריבית סל"ג הוכיח שיש החולקים בזה על הש"ך, וכ"כ החור"ד בסי' קס"ט סק"ל"ח והיינו משום דכל שנעשה בענין מכירה אף שלא נתקיים בקנין, ואין הלוקח רוצה להיות ממחוסרי אמנה ורוצה לקיים המקח מותר, והרי דס"ל דגם בגונא שלא חל המקח אין המעות

הלואה וכל שרוצה לקיים המקח חשיב דהדמים דמי מקח ואי"ז הלואה, ועכ"פ לשיטת הש"ך שם יל"ע במש"כ רש"י דהוי ומקח מדוע חשיב מקח וכנתבאר.

הטעם דאסרו חכמים פסיקה על הפירות משום ריבית

להש"ך הנ"ל בסי' קע"ג סק"ח דגם כשנעשה דרך מקח אם שלא נעשה קנין גמור הוו הדמים כהלואה, מבואר היטב מדוע אסור חכמים לפסיקה דדיינינן להדמים כמעות הלואה ובאם הוקרו כשמשלם נמצא שפורע יותר, וכ"ה בלשון רש"י ס"ב ב' סוד"ה מתניתין בבא לחוב: נמצא שאינם אצלו אלא בהלואה בעלמא, וכ"ה בפנ"י ס"ג ב' בדבריו על תוד"ה ואמר שכתב שם בד"ה לכן וז"ל וא"כ שאין כאן מקח כלל הו"ל זו"י הלואה גביה מש"ה אסור אם נתייקרו אח"כ, וכ"כ הרעק"א ע"ב ב' על מתנ"י דאין פוסקין על הפירות עד שיצא השער, והק' שם דהוי קרוב לשכר ולהפסד [ויתבאר דין זה במקומו] וכתב בתוה"ד דפסיקא בלית ליה ולא יצא השער ולא נתפס הקנין המעות הלואה, וכ"ה בלשון הגר"ז בסכ"ה בתוה"ד שמעות נעשו עליו כהלואה, אולם לשיטת החו"ד הנ"ל וכן הוכיח המחנ"א הנ"ל דגם אם לא נעשה קנין כדינו כל שנעשה דרך מקח אין המעות הלואה, א"כ יל"ע מדוע אסרו חכמים פסיקה על הפירות אפילו קודם שיצא השער נהי דלא חל כל קנין מ"מ הלא נעשה הוא דרך קנין ואין המעות הלואה, וכבר עמד בזה החו"ד שם וכתב לבאר דשאני פסיקה דעדיין אחריותו על המקבל ויש עליו חיוב הגוף להעמידו דמיא להלואה, וכפל משנתו בסי' קע"ב ס"ק י"ב וקע"ג י"א, ומבואר דמה דחל שעבוד הגוף בפסיקה, [וכשיטת הרמב"ם בפכ"ב ממכירה ה"ג דחייב המוכר לקנותו, ובפרט להרשב"א בתשו' שזהו ענין הפסיקה מה שמשתעבד בפירות], דמיא טפי להלואה מכל מכר ואסרוהו חז"ל, ולפו"ר כונתו דדמיא לסאה בסאה, שחייב חיטים בשווי של היום, ומשלם חיטים יקרות יותר הוי כמוסיף על ההלואה.

ס"ב ב' - ס"ג א'

ריש סוגיא דפסיקה

תוד"ה לקח, בתוה"ד וכי לא ידע שאסור לפסוק יין מחמת חוב וכו', עי' בריטב"א החד' ובחידושי הר"ן מש"כ לבאר לשי' רש"י. ומה שהניחו תוס' לפשוט שד"ז אסור, כתבו המהרש"א והמהר"ם דהיינו כסברת רש"י שאין המוכר יכול לקנות במעות שקיבל, ובמהרמ"ש הק' דאם זו סברא פשוטה כ"כ מדוע הוצרך רבה לסייע לזה מברייתא קמייתא, ועיי"ש עוד משה"ק.

שם, וא"ת אמאי תני גבי יין אין לו וכו', עי' בפנ"י וברעק"א מש"כ להקשות על תמיהתם, ובשער דעה סי' קס"ג סק"ד כתב דהתירא דפסיקה הוא משום מש"פ, וכשפסק באיסור הוי מקח באיסור ולא חלה הפסיקה גם כנגד החיטים.

שם, רש"י ד"ה מתניתין בבא לחוב, עי' בתוה"ד מש"כ בטעם דבא לחוב לא מהני, עי' בשטמ"ק בשם

הריצב"ש מה שהק' ע"ד ומה שפירש בב' אופנים.

שם, תוד"ה אע"פ, ואע"ג דלא משך, עי' מה שהוסיף בזה במהרמ"ש.

בעיקר דבריהם עי' בפנ"י שהק' דלמ"ל טעמא דמש"פ הלא להלן ס"ג ב' איתא בגמ' טעם אחר עיי"ש מש"כ, והאריך בזה בחו"ד קס"ג ב' ויתבאר במקומו להלן ס"ג ב'.

שם, תוד"ה הרי, עי' בפנ"י וברעק"א מה שהאריכו בקושייתם.

שם, וי"ל דהכא מיירי וכו', עי' במהרש"א משה"ק, ועל תירוצו תמה בקרני ראם שם ועי' בקצה"ח ר"ט ט' מש"כ להוכיח מהמהרש"א, ובכו"ח כתב תי' אחר על קושייתו. בביאור תירוצם עי' פנ"י ורעק"א בתוה"ד, ובבית מאיר סי' קע"ה.

ס"ג א', רש"י ד"ה יש לו מותר, עי' בפנ"י כאן, ובמש"כ הפנ"י לעיל ס"ב ב' ד"ה הרי מש"כ ע"ד רש"י כאן, וע"ע ברעק"א כו"ח משכ"ב ובמחנ"א הל' דשלב"ל ס"ג, וע"ע בריטב"א ישן ובמאירי כאן מש"כ ע"ד רש"י.

פסיקה ביש לו, כשאיסרו בידו ובבא לחוב

בטעם שמותרת הפסיקה ביש לו כתב רש"י ס"ב ב' ד"ה מתניתין דקנוי לו מעכשיו ואי איקר ברשותיה איקר, וכ"כ להלן ס"ג א' ד"ה יש לו, והוסיף שם דהיינו משום דאם בא לחזור קאי עליהו מי שפרע, והביאו דבריו הרשב"א ס"ג א' סוד"ה ש"מ, הנמוק"י [ל"ד ב' מדפה"ר סוד"ה והוא דיש לו], המאירי שם ד"ה זה שכתבנו, והט"ז והש"ך סי' קס"ג סק"ג. והנה דברי רש"י קאו בבא בחובו וכתב הגר"א בגליון הש"ס דמוכח ברש"י דס"ל כהרמב"ם דמלוה קונה, ולהכי קני למש"פ, וכ"כ בתו"ט ר"פ, אולם הרעק"א בגליון המשניות אות מ"ג כתב די"ל דכונת רש"י דקני בהנאת מחילת מלוה, אולם בריטב"א (ישן) ס"ג א' ד"ה וקשיא עמד בזה דהלא מלוה אינה קונה, ותי' דהגם דלא קני למש"פ מ"מ קני להו לאפוקי מאיסור ריבית והוי ככסף לר"ל, ולפ"ר כונתו דלא הוי כדלריו"ח שהוי קנין מה"ת ומדרבנן גם למש"פ, דמלוה אינה קונה מ"מ איכא מש"פ דהוי כדברים ואיכא בהדיהו מעות כדחזינן לר"ל, וכע"ז כתב הרעק"א בכו"ח ע"ד רש"י כאן דבנותן מעות הוי עכ"פ מדאורייתא קנין גמור, אך בפוסק בחובו לא הוי קנין כלל אלא לענין מש"פ [וע"ע במאירי שם קרוב לזה], ונמצא לפ"ז דגם מש"פ דר"ל סגי להחשיבו כברשותו הוקיר. וע"ע להלן מה שיתבאר במה דחשבינן ליה ברשותו הוקיר.

ויל"ע דאי נימא דקנין למש"פ מהני לחושבו דברשותיה הוקיר, ובבא לחוב נמי איכא קנין למש"פ א"כ מדוע באין לו אסור, נימא דאיכא קנין למש"פ וברשותו הוקיר, וכבר עמד ע"ז בפנ"י לעיל ס"ב ב' ע"ד תוד"ה אע"פ ותי' בב' דרכים הא' דלא שייך ההיתר דברשותו הוקיר אלא ביש לו דכד קני

למש"פ הרי דקני ליה מיד שהרי יש לו, ובכה"ג איכא למימר דברשותו הוקיר, משא"כ באין לו דהגם דקני למש"פ אך לא יקנה רק כשיבואו לרשותו המוכר, והשתא עדיין אינם ברשותו ולא שייך ההיתר דברשותו הוקיר, ועוד תי' דס"ל לרש"י דרק ביש לו איכא מש"פ אך באין לו ליכא, [ודלא כשיטת הרמב"ם פכ"ב ממכירה ה"ג], וכ"כ המחנ"א הל' דשלב"ל ס"ג, בש"י רש"י, וכע"ז מצינו שיטת הריטב"א החד' שכתב ס"ג א' ד"ה אמר רב דבאין לו לא קני ואפילו מש"פ ליכא, וכ"כ בס"ג ב' ד"ה אי, ומדבריו שם מבואר דביש לו קני למש"פ, [וע"ע רש"י להלן ע"ב ב' ד"ה תן לי כזה שכתב דבאין לו אין מש"פ, ובדע"ד א' ד"ה סמכא דעתיה]. ובאמת שלמש"כ הנתה"מ ר"ח ג' ור"ט ט' דגם ביש לו לא חל הפסיקה על אותם שיש לו, וכמוש"כ תוס' ס"ג א' ד"ה שמשך וס"ד ב' דיכול המוכר לאוכלם ולתת אחרים, ולא מהני יש לו רק להתר פסיקה, א"כ יל"ע מ"ש יש לו דאיכא מש"פ מאין לו דלא קני למש"פ, וכן יל"ע לת"י הא' דהפנ"י. ועוד י"ל עפ"מ שצידד הרעק"א [בדבריו על תוד"ה הרי בתוה"ד] דהגם שבאין לו איכא מש"פ, ובבא לחוב ביש לו איכא מש"פ, אך בבא לחוב באין לו דאיכא תרתי גם דהוי דשלב"ל וגם שמלוה אינה קונה ליכא מש"פ, [ולפז"ר היינו שפירש דהמש"פ דרש"י הוי משום דברים ואיכא בהדיהו מעות].

במש"כ רש"י דטעם ההיתר הוא משום דברשותו הוקיר, היינו דלא חשבינן שיש נתינת ריבית, דלא הוסיף המוכר מדיליה אלא חיטיו הוא נוטל והם שנתיקרו, והק' הפנ"י דא"כ להוזיל בשעת הפסיקה אסור, דאז הוא להדיא תוספת וריבית, ולהלן ס"ג ב' בסוגיא דקיראה מבואר דביש לו מותר גם להוזיל, ותי' דלא קאמר רש"י הטעם דברשותיה הוקיר אלא בבא לחוב שבזה אסור להוזיל משא"כ בנותן דמים שמותר להוזיל לא בעינן להתיר משום דברשותו הוקיר, וכע"ז כתב המחנ"א שם והרעק"א בכו"ח כאן. [ובאמת שד"ז שכתב שבבא לחוב ביש לו אסור להוזיל בראשונים מבואר לא"כ ורק בש"י רש"י רצו להוכיח שהכי ס"ל, ויתבאר בסוגיא דפסיקה בהוזלה], ובטעם שבבא לחוב אסור להוזיל ע"י בפנ"י מש"כ בזה, וברעק"א בכו"ח כתב טעם אחר, וע"י היטב בדבריהם שהם ב' טעמים נפרדים לאיסור הפסיקה בהוזלה בבא לחוב, ובאמת שבמש"כ דרק בבא לחוב הוצרך רש"י לטעם דברשותיה הוקיר העירו ממש"כ רש"י להלן ע"ב ב' ד"ה פוסק עמו, דגם בנותן מעות כתב דאין בו ריבית דמעכשיו הוא קנוי לו, והגם שלא הזכיר הא דברשותו הוקיר מ"מ כתב דאין זה ריבית, ונוטים הדברים שכונתו כמוש"כ כאן, וע"ע בלשון התור"פ ע"ג ב' ד"ה קאכלי והריטב"א החד' שם שגם בנותן מעות ביש לו כתבו הטעם דברשותו הוקיר, ותיקשי לדבריהם קושיית הפנ"י דהלא מותר גם להוזיל, ואכ"מ.

והנה הפנ"י לא כתב מהו ההיתר ביש לו כשנותן מעות [שמתיירין מה"ט גם להוזיל, ולא בעינן להיתר דברשותו הוקיר], וברעק"א בכו"ח כתב דהיינו משום דמדאורייתא קני, וכ"כ הריב"ש תשו' ש"ו וז"ל טעמא דשרי באית ליה משום דכיון דהמעות קונות מהתורה וכו' הרי זה לענין ריבית **כאילו קנאם קנין גמור מעתה** כיון דאין איסור במכירת פירות אלא מדרבנן והלכך **אין כאן הקדמה**, והיינו דאין כאן הקדמת מעות עבור הלואה, אלא תשלום על מקח שנגמר מיד, וכע"ז כתב הרמב"ן במלחמות [ל"ו ב' בתוה"ד] וז"ל ואם יש לו מותר נעשה כמי שקנו לו מעותיו אותן פירות בעצמם

ואין כאן מלוה והמתנה, [וקצת יל"ע ממש"כ הנתה"מ הנ"ל להוכיח דגם ביש לו הפסיקה אינה על פירות מסויימים, וא"כ אין כאן קנין גמור וי"ל דעכ"פ הוי הגדר בהיתר דיש לו דמאחר ויכול לתת רואים כאילו נגמר הקנין על פירות אלו].

והנה נמצא לדבריהם בשי' רש"י דביש לו ונתן מעות לא בעינן לברשותיה הוקיר אלא דהוי כקנין גמור להתיר פסיקה ביש לו דבעינן מעשה קנין וכ"ה בריב"ש וכ"נ ברמב"ן הנ"ל, אולם בראב"ד פ"ז ממכירה ה"ד פליג על הרמב"ם שם וס"ל דמלוה לא קני כלל, והוסיף דהגם דמבואר בסוגיין דמהני פסיקה במלוה היינו משום דלהתיר ריבית לא בעינן מעשה קנין, וכ"ה שיטת הרשב"א קידושין מ"ז ב' ד"ה ושויין במכר, ומבואר דס"ל דלהתיר פסיקה ביש לו לא בעינן מעשה קנין כלל. והנה בפשוטו היה אפ"ל דלהתיר פסיקה ביש לו לא בעינן שיקנה הלוקח הפירות כלל, אלא דביש לו דמי טפי למקח וסגי בזה, אולם בתו"ט ריש פירקין פי' בדברי הראב"ד דעשו את שאינו זוכה כזוכה ודיינינן ליה כמי שקנה הפירות, וכ"כ החו"ד קס"ג ב' והיינו דס"ל דלא שייך להתיר אלא משום דמדרבנן הקנו לו הפירות. [וכע"ז מצינו בריטב"א החד' לעיל מ"ו א' ד"ה רב אשי בהיתר דעד שיבוא בני שהוסיף דעשו את שאינו זוכה כזוכה], וע"ע להלן במש"כ בדברי התוס' האין ס"ל, וע"ע בקונטרס השעבוד לגרש"ש ס"א סק"ג ד"ה וראיתי שהביא בזה פי' נוסף מההשלמה ונתקשה בדבריו.

פסיקה ביצא השער

רש"י כתב שטעם ההיתר בפסיקה ביצא השער הוא משום דהמוכר יכול לקנות את הפירות עכשיו בדמים שקיבל, [כ"כ ס' ב' ד"ה וכן השער, ס"ב ב' בד"ה יש לזה ובד"ה מתניתין ובד"ה דלא כאיסרו, ס"ג א' ד"ה א' בד"ה יש לו], ורק ביצא השער מצוי לו לקנות, וקודם לכן אינו מצוי לקנות, כ"כ רש"י ס"ג א' בד"ה יש לו דחטים מצויים לו הואיל ויצא השער, [וכן מתבאר בדברי הכס"מ פכ"ב ממכירה ה"ג דביצא השער חשיב כברשותו הואיל ומצוי לקנות], ומה דמתירינן כשיכול המוכר לקנות בדמים הללו, בפשוטו הוא משום דכל שיכול לקנות חשיב כיש לו, וכן מבואר מפרש"י להלן ס"ג ב' לדברי רבא דהשתא דאמר רב ינאי וכו' ופרש"י שם בד"ה מה לי בתוה"ד דכיון שיכול לקנות גם עכשיו שיש בידו מעות רואים כאילו יש בידו פירות, וכ"כ הרמב"ן שם בד"ה ורש"י דכיון שיצא השער כמי שיש לו הוא, וכ"כ הרשב"א שם ד"ה השתא, וכ"כ הריב"ש בתשו' הנ"ל.

והנה אם ההיתר ביש לו משום דמדאוריתא קני לגמרי והוי כמקח גמור, א"כ גם באין לו אם ההיתר הוא משום דחשבינן כיש לו נמצא דההיתר הוא דחשיב כמקח גמור ומשום דביצא השער קני לגמרי, וזה א"ש רק לדרך הא' בכס"מ דגם באין לו כל שיצא השער חשיב ברשותו והוי קנין גמור מדאוריתא, אך לדרך הב' בכס"מ שא"ז קנין כלל א"כ באין לו אין היתר זה, ובפרט למש"כ הפנ"י הנ"ל לצדד וכ"כ המחנ"א בשי' רש"י דבאין לו לא קני למש"פ, א"כ לא שייך היתר זה באין לו, ונמצא דמוכח מינה חדא מתלת או שביצא השער קני לגמרי ואיכא מש"פ או שההיתר באין לו אינו משום דחשיב כיש לו, וא"כ יל"ע מהו הטעם דרש"י דיכול המוכר הלז לקנותם בדמים הללו.

או דנימא דס"ל לרש"י דביש לו אין ההיתר דקני מה"ת לגמרי וכנ"ל, אלא מטעם אחר, וכפה"נ שכן תפס המחנ"א הנ"ל.

רש"י בתוה"ד כתב דהמוכר אינו יכול לקנותם בדמים שקיבל, אשר משמע דגם באיכא למוכר מעות אחרות שיכול לקנותם בהם לא מהני, ונחלקו בזה הפוסקים עי' ט"ז סי' קס"ג סק"ד [ודייק שם מרש"י איפכא] וש"ך וגר"א שם סק"א, וכ"ה שיטת רוב הפוסקים, ואי נימא דיסוד ההיתר דאין לו דחשיב שיש לו יל"ע מדוע בעינן שיהיה מצוי למוכר לקנותם רק ממעות שקיבל מן הלוקח, והלא באיכא לו מעות אחרות מצוי לו חיטים ונימא דהוי כיש לו.

והנה רש"י כתב עפ"ד לבאר מדוע בבא לחוב לא מהני, משום דאין המוכר יכול לקנות חיטים, והק' בשטמ"ק בשם הריצב"ש דא"כ מדוע ס"ל לברייתא קמייטא דביש לו גם אסור הלא התם לא שייך טעם זה שהרי יש לו, ועיי"ש שפירש דהטעם דבא בחובו לא מהני דכיון שהיה נושה בו מתחילה מיחזי כריבית כשיקח פירות פחות משווים, ועוד כתב דמלוה לא קני אפילו למש"פ, וי"ל נפ"מ בייניהו בפוסק על שכר פעולה, דלרש"י לפו"ר לא יהני שסו"ס לא קיבל דמים שנימא דיכול המוכר לקנותם, אולם לשטמ"ק לב' טעמיו יהני.

תוד"ה אע"פ כתבו ביצא השער דאי"ז ריבית כיון דאם בא לחזור קאי במש"פ חשיב כנתיקור ברשות מוכר [ועי' להלן משנ"ת בביאור ההיתר], ומבואר בתוס' דלא מתירינן ביצא השער אלא בדאיכא מש"פ, [ובתוי"ט מ"ז כתב שזהו מש"כ המ"מ פכ"ב ממכירה ה"ג שמקור הרמב"ם דבפסיקה באין לו איכא מש"פ הוא מההיתר דיצא השער, דס"ל כתוס' דלהיתר זה בעינן שיקנה למש"פ, אולם בב"י ובב"ח סי' רי"א כשהביאו ראיית המ"מ ביארו דכשם שמצינו בריבית שע"י שיצא השער חשבינן כמי שיש לו, הו"ה לענין קנין יחשב דבר שבא לעולם, ועי' הק' הכס"מ דאין להוכיח מריבית לקנין, אולם לא זכר כלל בכס"מ ובב"י משיטת התוס' שא"כ הרי פשוט כהמ"מ, וכ"כ התוי"ט, ובב"מ ר"ס קע"ה כתב דכפה"נ הכס"מ לא ראה התוס' מדלא הזכירו כלל].

בעיקר מש"כ התוס' דאיכא מש"פ עי' בפנ"י כאן, ברעק"א ע"ד תוד"ה הרי, ובחוו"ד קס"ג ב' שכפה"נ פרשו בתוס' דזהו עיקר ההיתר דיצא השער האמור במתני' ע"ב ב' דאע"ג דאין לזה יש לזה, שאיכא מש"פ, אולם בשער דעה קס"ב סק"ג כתב בכונתם דעיקר הטעם הוא משום דהוי כיש לו, ורק דגם ביש לו ההיתר משום דקני למש"פ וברשותו הוקיר, ומש"ה כתבו דע"כ שגם באין לו איכא מש"פ, ונמצא לפ"ז דעיקר הטעם בתוס' דחשיב כיש לו, וזה רק ביצא השער שאז חשיב כיש לו שיכול לקנותו, ובאמת שבת"י הב' דהכס"מ והש"ך שבאין לו הוי דבר שאינו ברשותו וליכא קנין כלל, ורק משום דהוי דברים ואיכא בהדיהו מעות קני למש"פ, מוכח כהשער דעה, דהנה כבר עמד הש"ך בס' ר"ט לשיטתו מדוע בעינן יצא השער הלא גם קודם לכן חשיב דאיכא דברים ומעות איכא מש"פ, ות' דקודם לכן אסור משום ריבית, ומבואר דגם בגונא שקני למש"פ איכא איסור ריבית, וכל ההיתר הוא משום דיצא השער, ואם כהפנ"י והרעק"א והחוו"ד

שכונת התוס' דהמש"פ יתיר לבד הרי שסתרו דברי הש"ך לתוס', אולם לשער דעה ניחא דגם התוס' לא התיירו רק משום דחשיב כיש לו, וזה איכא רק ביצא השער, ורק דבעינן נמי למש"פ. ובאמת שהגם שבש"י הסמ"ע והדרך הא' בכס"מ היה אפ"ל כדבריהם שכל ההיתר הוא משום המש"פ לחודיא, אולם גם בסמ"ע יש להוכיח דלא"כ, דהנה בטור סי' קע"ה ס"ח ובחו"מ סי' ר"ח ס"א איתא דמקח שנעשה באיסור וכו' או שפסק קודם שיצא השער ולא היה למוכר ונתקיים בקנין המקח קיים ויתן כשער של היתר וכו'. והק' הפרישה ביו"ד ס"ק כ"ו ובחו"מ סק"א האין אפשר לפסוק בקנין גמור הלא הוא דשלב"ל, בתי' הא' כתב שזה ע"י התחייבות, ובתי' הב' כתב דאיירי כשיש למוכר פירות המחוסרים תיקון, ובאופן זה חשיב ברשותו לענין קנין, וחשיב אינו ברשותו לענין ריבית ואסור רק כשיצא השער, [ועיי"ש בנתה"מ ר"ח ג' שפליג ומשום דס"ל דגם לענין קנין חשיב אינו ברשותו], והרי דגם כשקנה לגמרי י"ל ברשותו הוקיר, עדיין איכא משום ריבית, ורק אם יתקנו לגמרי או יצא השער מהני להתירו. והרי דאין הקנין למש"פ לבדו יכול להתיר רק בעינן היתר נוסף.

בביאור תוד"ה הרי

תוד"ה הרי הק' דמעות קונות הכא אפילו מדרבנן וכו', ועי' בפנ"י מש"כ בביאורם, וברעק"א שהארין לדון בפרושו, אולם כתב הרעק"א לבאר קושיית התוס' כפשוטן דבברייתא קמייתא נראה שאין להתיר בבא בחובו ואין לזה תקנה, הלא יכול לקנות בהנאת מחילת המלוה דהוי כסף לקנין, ובכה"ג יקנה לגמרי אפילו מדרבנן, ומה שהוסיפו דקני גם מדרבנן הוא משום דאי מדרבנן לא קני שפיר י"ל דבבא בחובו לא נתיר הגם שקני למש"פ דכיון דמעיקרא היה עליו שם מלוה מחזי טפי כריבית, ולהכי הוסיפו דבכה"ג קני גם מדרבנן והוי מקח גמור ובזה לא אסרו כלל, עיי"ש בטעם הדבר, נמצא לביאורו דכל דעביד קנין גמור אין כל איסור בפסיקה, אולם בפרישה הנ"ל דבמחוסר תיקון חשיב ברשותו לענין קנין, וקנה שם קנין גמור ואסור משום ריבית, מבואר דגם בדעביד קנין גמור בעינן להיתר פסיקה, לתי' הב' דהכס"מ והש"ך דפסיקה על השער חשיב דבר שאינו ברשותו ולא קני כלל יל"ע האין הק' התוס' דקני לגמרי הלא הוא דבר שאינו ברשותו, וצ"ל דתוס' איירו ביש לו בזה קני לגמרי, ומיהו למש"כ הנתה"מ ר"ח ג' ור"ט ט' להוכיח מתוס' בסוגיין ולהלן ס"ד ב' דגם ביש לו לא פסק על הפירות שברשותו בדוקא, וא"כ הוי כאין לו, וחשיב דבר שאינו ברשותו, יל"ע האין הק' בתוס' דקני לגמרי. ובמהרש"א כתב להדיא שגם באין לו יהני, דהוי כקונה לגמרי, והוכיח מינה הקצה"ח ר"ט ט' דס"ל למהרש"א כתי' הא' דהכס"מ והסמ"ע.

בתי' כתבו התוס' דאיירי שלא פטרו ממנו עד שיתן החיטין, ובפשוטו היינו שאין פוטרו עתה מן החוב ולהכי אין בזה נתינת דמים או הנאה דנימא דקני בהו, ויל"ע דאי איירי בהכי האין ס"ל לברייתא בתרייתא דמהני ביש לו, והלא לא נתן דמים כלל, וי"ל דס"ל לתוס' כהראב"ד דביש לו מהני גם בלא קנין כלל, אולם הרעק"א ביאר דקונה במלוה עצמה ולא בהנאת המחילה, ועיי"ש הטעם מדוע לא ניח"ל לקנות בהנאת המחילה רק במלוה עצמה, וכפה"נ שכונתו דמחילת המלוה הגם דאינה קונה איכא מש"פ, וכמוש"כ הרעק"א לעיל מיניה בתוה"ד, אולם בבית מאיר סי' קע"ה

פירש התוס' באופ"א, דתוס' בקושייתם ס"ל דר' חייא איירי במוכר לו מעכשיו חלק בחיטים שלו, ולכן הק' דאם הוי כסף לקנין גם מדרבנן הוי מקח גמור ולא שייך ביה ריבית כלל, ובתי' ס"ל דלא מיירי כשמקנה לו החיטים שלו, אלא דאיירי בדרך פסיקה, [וכמו שהביא החו"ד מתוס' דיכול לקנות אחרים], וא"כ החיטים באחריות המוכר עד שיתנם ללוקח ושפיר שייך בזה איסור ריבית, ומש"כ לא פטרו ממנו היינו דמאחר שאחריותו עליו לא נפטר מן החוב עד שיתן החיטים שלא נקנה לו לגמרי, וא"כ לעולם איירי כדסברו בקושייתם דאיכא הכא כסף גמור, ורק דלא סגי בזה להתיר ריבית דסו"ס הוי רק כפסיקה. אולם בתי' המהרש"א דגם באין לו יהני אם פטרו לגמרי מבואר דלא כהבי"מ, שהרי באין לו לא חל על פירות מסויימים.

בגדר ההיתר דברשותו הוקיר

רש"י ותוס' בסוגיין הזכירו טעם להתיר פסיקה בגונא דאיכא מש"פ, דאמרינן דברשותו הוקיר, וברש"י כתב **דקני ליה** ולהכי אמרינן דברשותיה הוקיר, והיינו דמאחר דקנהו הלוקח הרי שברשותו נתייקר, והנה לא מיבעיא לראשונים דס"ל דלא ביטלו קנין כסף רק נתנו זכות חזרה, וכל זמן שלא חזר שפיר חל הקנין, [והאריכו בזה האחרונים ואכ"מ], מבואר הוא היטב שקני ליה ממש, וגם אי נימא דביטלו לקנין כסף, מ"מ י"ל דביחס למי שפרע דיינינן כאילו הקנין קיים, שהרי רק לר"ל הק' מדוע איכא מש"פ, ולריו"ח נוחא ואם ביטלו לגמרי בדין הוא שגם מש"פ לא יהיה, ולפ"ר היינו משום דביחס למי שפרע השאירו קנינו, ושפיר י"ל דקני ליה וברשותו הוקיר, והנה רש"י איירי ביש לו ובזה שפיר י"ל דחייל קנינו מהשתא, אולם תוס' איירו באין לו, והגם די"ל בדבריהם כתי' הא' דהכס"מ והסמ"ע דחשיב ברשותו וקני לגמרי, אולם לפ"ר לא קני קודם שבאו לרשות מוכר ובינתיים גם התייקרו והאיך נימא דברשותו הוקיר, [ולמש"כ הנתה"מ להביא מתוס' דגם ביש לו אין הפסיקה על אותם שיש לו, והוי כאין לו, תיקשי כן גם לרש"י], וכבר עמד בזה הפנ"י ע"ד תוד"ה אע"פ בתוה"ד בביאור שי' רש"י, וכתב דרק ביש לו דעתה זכה בזה י"ל דברשותו הוקיר ויש לדון בזה טובא דילמא שייכא סברתם גם אם קונה רק מהשתא, דסו"ס זוכה בזה משום שקנהו ולא שהמוכר פורע לו עתה יותר.

והנה לתי' הב' דהכס"מ והש"ך לא חל הקנין כלל ורק איכא מש"פ, וא"כ הרי דלא שייך כלל באין לו לומר דהפירות קנויים לו שלא חל כל קנין בחפץ, ורק חיוב על הגברא איכא לתיתם ללוקח, ובאמת במשובב סי' ס"ו סק"ד הביא שהנתה"מ [ואינו בכל המהדורות] ר"ל דמש"כ התוס' דברשותו הוקיר לא אתיא רק לתי' הא' דהכס"מ והסמ"ע דקני מדאוריתא, אך אי המש"פ הוא רק משום דברים ומעות לא שייכא האי סברא כלל, [ובקצה"ח תמה דא"כ האיך מותר לר"ל פסיקה ביצא השער הלא לית ליה קנין כסף כלל, ולמש"כ בחו"ד קס"ג ב' דרק סוגיא דהכא ס"ל דההיתר משום מש"פ, ובדס"ג ס"ל לאמוראי דהתם דהוא מטעם אחר לק"מ], ולהנ"ל מבואר הוא היטב דבעינן שיהא קנוי לו לכה"פ לענין מש"פ דנימא ברשותו הוקיר, אולם בקצה"ח נקט דגם במש"פ דברים ומעות שייכא הסברא דברשותו הוקיר, וכבר נזכר לעיל דבריטב"א ישן כתב גם ברש"י דמלוה אינה קונה ורק דהוי מש"פ כדברים ומעות דר"ל, וכן מתבאר ברעק"א בסוגיין בתוה"ד.

ולדבריהם צ"ל דהברשותו אייקיר אינו משום שקנהו ממש, וכלשון רש"י דקני ליה, ולכן הוא דאמרינן דברשותו נתייקר אלא דעל החוב עצמו אמרינן כן, דמאחר והמוכר חייב לו חיטים הרי שחוב זה נתייקר, ויל"ע דא"כ בסאה בסאה ג"כ נימא כן דחוב הסאה נתייקר, וצ"ל דהתם הלואה והחמירו בה טפי וכדמצינו כן.

ע"ע בגידולי תרומה שער מ"ו ח"ד סעי' ס"ב בד"ה ואמנם ביאר ההיתר דברשותו הוקיר בנו"א, וכתב דאם היה מותר לו לחזור היה מיחזי כריבית שבשביל המתנת המעות אינו חוזר בו אע"פ שנתייקר, ורק משום דאיכא מש"פ אמרינן דמה שאינו חוזר בו אינו משום שמוסיף לו, וכע"ז כתב הגרש"ש בקונטרס השעבוד ס"א סק"ג ועיי"ש שהרחיב בזה.

ס"ג א' - ס"ג ב'

בשיטת רה"ג דבפסק מתחילה במעות פוסק על החיטים יין גם באין לו

רמב"ן רשב"א ר"ן ונמוק"י ס"ב ב' הביאו שיטת רה"ג בספר המקח שחילק בין פסק מתחילה על החיטים במעות שיכול לפסוק עליהם יין גם באין לו, ועי' היטב בדבריהם האיך איירו, ומהו ההיתר בזה, וע"ע בפנ"י ס"ג א' בד"ה ומאי לקח, ועוד שם בד"ה מיתבי, ובשער דעה סי' קס"ג סק"ה.

שיטת רה"ג דהאמור דהפוסק מחיטים יין לא מהני יצא השער, הני מילי אם פסיקת החיטים ג"כ נעשתה בחוב, אך אם פסק במעות מהני לפסוק מן החיטים יין גם ביצא השער ולא רק ביש לו, ועיי"ש בראשונים שביארו עפ"ז לגירסת רבא דמאי לקח לקח בהלואתו, שרש"י ס"ל דלא גרסינן לה, ולשיטת רה"ג יש לקיים הגירסא עיי"ש בדבריהם, ובשער דעה סי' קס"ג סק"ה הביא שנחלקו האחרונים בביאור היתר זה, דבשו"ת הרדב"ז ח"א תשו' תקכ"ה ס"ל דההיתר הוא רק כשיש לו חיטים בשעת פסיקתו על היין, אולם הפנ"י ס"ג א' ד"ה ומאי לקח נקט דגם כשאין לו חיטים בשעת פסיקת היין מותר, [ולהלן מיניה בד"ה ולפי זה כתב דביש לו חיטים בשעת הפסיקה מותר גם כשפסיקת החיטים נעשתה בהלואה], ובאמת שכן הוא רהיטת דברי הר"ן והנמוק"י שלא הזכירו כלל תנאי זה שצריך שיהיה לו חיטים בשעת פסיקת היין, וכ"כ הפנ"י שכ"ה רהיטת דברי הנמוק"י, וכ"כ בשער דעה שם, ושכן הוא רהיטת דברי רה"ג בספר המקח שער מ"ד ושכן הוא רהיטת דברי הרמ"א סי' קע"ו ס"ו ובביאור הגר"א שם, ועיי"ש בשע"ד עוד שהביא מהפנ"י שפירש ההיתר בזה דבאם מעיקרא בא באיסור על החיטים הו"ל דרך מקח, ועכשיו בפסיקה הוי כמחליף פירות בפירות, והיינו דהוי מתיר חדש דאי"ז פסיקה חדשה שנצטרך לה היתרי פסיקה אלא הוי כמחליף פירות בפירות, ורק שאם מעיקרא בא בחובו החמירו טפי ולא מהני היתר זה דהוי כמחליף פירות בפירות, ויש לבאר לפרוש זה מדוע בעינן יצא השער והרי גם קודם לכן יש

לדון דהוי כמחליף פירות בפירות^ג, וי"ל. ובשער דעה כתב ע"ז שזה דוחק גדול, ולא ביאר דבריו מהו הדוחק, ועיי"ש שביאר דאין כונת רה"ג להיתר חדש דהוי כמחליף פירות בפירות אלא דבאמת גם בחוב איכא לסברת מאי אהנית לי, [ולהלן בסוגיא שם יובא שנחלקו עמו גדולי האחרונים], ועיי"ש עוד טעם.

אולם ברמב"ן בתוה"ד כפה"נ דס"ל כהרדב"ז הנ"ל דלא התיר רה"ג אלא כשיש לו עתה חיטים, [עי' בדבריו בכמה דוכתי בד"ה אבל בתוה"ד שכתב שאין הדעת נוטה כדבריו, וז"ל שאע"פ שהיו לו חיטים ואם רצה ליטלם נוטל וכו'], וכפה"נ שס"ל דכל שחיטים בידו הו"ל כאילו גבה הלוקח לפירות ופוסק עליהם יין, וע"ז כתב הרמב"ן דאין הדעת נוטה כן, שסו"ס לא זכה עדיין בפירות כדי שנאמר שנעמיד אותם על היין, והק' בשער דעה דאם ההיתר הוא רק בגונא שיש בידו עתה חיטים, א"כ מדוע הוצרך רבא להעמיד המשנה בבא לחוב, הלא גם בנותן מעות יאסר כל שאין בידו עתה חיטים. אולם ברשב"א פירש באופ"א דאיירי שבזמן הפסיקה הראשונה היו בידו חיטים, וביאר הטעם דקנו ליה מעותיו החיטים דבר תורה, והנה לא נתבאר ברשב"א להדיא אם צריך שגם עתה יהיו החיטים האלו בידו, וכן נוטים הדברים שם. ויש להרחיב בביאור שיטתם.

הר"ן והנמוק"י כתב דרה"ג איירי כשבא לפסוק על חוב החיטים יין, אך אם זקף לחוב החיטים במלוה, אמרינן דהוי כמלוה ולא מהני להתיר פסיקה אפילו שבתחילה נתן מעות, והק' הפנ"י דמתני' איירי בזקיפת מלוה, וע"ז קאמר רבא דאיירי בבא בהלואתו, והרי דגם אם זקף במלוה כל שנתן מעיקרא מעות מותר, ועיי"ש בשע"ד, אולם בחו"ד קע"ה ב' כתב דבמתני' כיון דהמוכר קאמר לה ולא הלוקח לא הוי זקיפת מלוה, דרק כשהמלוה זוקף במלוה חלה הזקיפה.

וע"ע ברשב"א מה שהביא מהראב"ד בזה.

ס"ג ב'

מה לי הן מה לי דמיהן

עי' בפרש"י ובמה שהוסיף הרמב"ן לפירושו, בחו"ד קס"ג ב' האריך להק' בסוגיין, ועיי"ש משכ"ב, הראשונים פירשו בזה פירוש נוסף עיי"ש בדבריהם.

ס"ג ב' אמר רבא השתא דאמר ר' ינאי וכו', עי' פרש"י והעולה מדבריו וכ"ה להדיא ברמב"ן בשיטת רש"י דרבא בא ליתן טעם חדש בהיתר פסיקה ביצא השער שהוא משום מ"ל הן מ"ל דמיהן, ומשום טעם זה מותר לפסוק גם על שער של דורמוס, ועד"ז פירשו בתוס' דרבא בא להתיר גם שער של

ג כה"ק השע"ד בד"ה ואני אומר.

עיירות, ומרהיטת הדברים וכ"ה ברמב"ן להדיא שטעם ההיתר הוא דכיון שיש למוכר מעות שיכול לקנות בהם החיטים חשוב כמי שיש בידו החיטים, ומותר לפסוק כמו ביש לו, וע"ע ברמב"ן דעד דברי רבא ס"ד דהא דפוסקין על שער שבשוק הוא רק בשער דאכלבי וארבי, וטעם ההיתר הוא משום שהוא שער גדול, ולא חיישינן שיתייקר עד שיקנה, וחידוש רבא לטעם דמ"ל הן מ"ל דמיהן שמה"ט מותר לפסוק גם בשער קטן, ויל"ע לטעם הרמב"ן בס"ד דלא חיישינן שיתייקר עד שיקנה האין מתפרש לשון המשנה בטעם ההיתר דיצא השער אע"פ שאין לזה יש לזה, והלא אין ההיתר מפני שמצוי לקנות, וצ"ב.

ויל"ע בתוס' לעיל ס"ב ב' כתבו דטעם ההיתר דיצא השער הוא דקני למש"פ וברשותו אייקר, ולא מטעם דמ"ל הן מ"ל דמיהן, [ולמש"כ בשער דעה קס"ב ג' לבאר התוס' דס"ל דההיתר באין לו משום דחשיב כיש לו, וי"ל דזהו מהטעם דמ"ל הן ומ"ל דמיהן], ורק דגם ביש לו ההיתר הוא משום דקני למש"פ וברשותו הוקיר, ולכן כתבו התוס' דגם באין לו בעינין למש"פ וא"ש, דאי"ז ב' טעמים נפרדים אלא דתרויהו צריכין], אולם הפנ"י ורעק"א וחוו"ד נקטו שהוא טעם בפנ"ע, ותיקשי כנ"ל. ועי' בחוו"ד קס"ג ב' מש"כ בארוכה לבאר דהסוגיא בדס"ב ב' ס"ל דטעם ההיתר הוא משום דקני למש"פ, ובטעם זה סגי להתיר, ורק דליכא מש"פ רק בשער גדול שאז חשיב מצוי, ורבא חידש דגם בשער קטן מותר, וע"כ דאיכא בזה טעם נוסף דמ"ל הן ומה לי דמיהן, ויסוד ההיתר הוא דקולא הוא בריבית כשיש לו, לעשות את שאינו זוכה כזוכה, וכמ"ש הראב"ד פ"ז ממכירה ה"ד דגם כשלא קני למש"פ איכא ההיתר, ויש לבאר לפרשו, דמדוע רק משום סברת מ"ל הן מ"ל דמיהן דחשיבין משום המעות כמו שיש בידו חיטים עשו לשאינו זוכה כזוכה, ומה ההקשר בין ב' הסברות וי"ל. ולפ"ז מש"כ התוס' ס"ב ב' דההיתר משום דקני למש"פ, והמבואר בסוגיין דמ"ל הן מ"ל דמיהן ב' היתרים נפרדים הם, ויל"ע לפי' החוו"ד דבאמת איכא טעם בהיתר דיצא השער משום מש"פ לחודיא, ורק בזה יהני רק לשער קטן, א"כ מדוע קימ"ל בשו"ע סי' קע"ה ס"א דבעינן שיתן את כל הדמים, הלא גם בנתן חלק מן הדמים קני למש"פ וכמבואר לעיל מ"ח ב' דפרוטה אחת קונה למש"פ כנגד כל המקח, ואי סגי בקנין למש"פ להתיר שיספיק פרוטה אחת, [ועי' בשער דעה קע"ה א' ואבנ"ז סי' רי"ד שזכרו נפ"מ זו], וצ"ע.

ומקשינן לרבא דא"כ בבא בהלואתו ואין לו מדוע לא מתירינן מטעמא דמ"ל הן מ"ל דמיהן, והק' החוו"ד דהלא בכל הסוגיא דלעיל מחלק הש"ס בין בא לאיסרו לבא בחובו, ומה הק' לרבא טפי, ובפרט לתוס' לעיל שכתבו דזה פשוט מסברא עד שהק' מה הס"ד דהש"ס להק' כן, א"כ הו"ה דתיקשי הכא מה הק' לרבא, והנה התם פירש"י דהטעם משום דאין לו במה יקנה ולכן חלוק בא בחובו מבא באיסורו, והריצב"ש בשטמ"ק פי' דבא בחובו שתחילתו הלואה חמור טפי, וא"כ גם לרבא נימא כן, [ובפרש"י שעל הרי"ף כתב לבאר תי' הגמ' התם הלואה: ולא נתן לו מעות במזומן, ונמצא דסברת רש"י לעיל בחילוק בין בא בחובו לאיסרו בידו זהו תי' הגמ' הכא, אך אכתי תיקשי כנ"ל דהתם כבר הק' כן מ"ש, ותי' כן, ומה הק' על רבא טפי]. ובאמת שלפירוש הרמב"ן הנ"ל דבס"ד נקטו דטעמא דיצא השער הוא משום דלא חיישינן שיתייקר עד שיקנה, א"כ כ"ש שי"ל כן גם בבא

בחובו, ומה הק' לרבא טפי.

בחוו"ד כתב עפ"ד דבס"ד נקטו דההיתר הוא משום מש"פ, וא"כ במלוה דלא קני ליכא מש"פ, [ועיי"ש שהוסיף דגם אי מלוה קני, אך הכא שהוי דבר שאינו ברשותו, ורק הוי בידו לקנות, כל שאין לו דמים ולא יכול לקנות הוי דבר שאי"ב ולא קני כלל], עיי"ש האיך שביאר מה שנחלקו אם גם ביש לו אמרינן כן או רק באין לו, אולם רבא חידש הטעם דמ"ל הן ומ"ל דמיהן ושעשו את שאינו זוכה בזוכה, וע"ז הק' דא"כ גם בבא בחובו נימא כן, והנה דבריו אתיין לשיטות דמלוה אינו קונה, אך לרמב"ם והגר"א שנקט שכ"ה שיטת רש"י, וכן לרעק"א ברש"י דאיכא הנאת מחילת מלוה, א"א לפרש כן דזהו טעמא דהס"ד דלא מהני בבא לחוב דלא קני למש"פ, וע"ע מש"כ בפלפולא חריפתא סק"ל לבאר בסוגיין, ובגידו"ת שער מ"ו ח"ה סעי' ח' בסופו.

ברמב"ן פירש לסוגיין דכמו שאפשר לפסוק במעות על פירות, הו"ה שאפשר לפסוק מפירות על פירות עיי"ש, וע"ע מש"כ לבאר מה שהק' ע"ז דגם בבא בחובו נתיר, וע"ע בריטב"א (הישן) מה שהוסיף בזה, ובאבנ"ז קע"ט ט' הק' לפרושם דהלא לעיל כתבו בשם רה"ג דאפשר לפסוק מחיטים יין אם בתחילה בא במעות, משא"כ בבא בהלואה, וא"כ מה חידש רבא ומה הק' עליו הלא הכל מבואר הוא לעיל לפירוש רה"ג.

מאי אהנית לי

ריטב"א ישנים ע"ב ב' הק' בשם הראב"ד מדוע בעינן לטעם דמאי אהנית לי ולטעם דמבואר התם דמצי יזיף, ועיי"ש משכ"ב, וכע"ז כתב בבי"מ סי' קע"ה. וע"ע ברשב"א שם משכ"ב, והאריך בזה בשער דעה ר"ס קע"ה, וע"ע שו"ת רעק"א מהדו"ק תשו' נ"ב ד"ה ולכאורה, וע"ע בב"י שם ובש"ך שם סק"א מה שביארו בטעם דמאי אהנית לי.

בשער דעה סי' קס"ג סק"ה בתוה"ד נקט דגם בבא לחוב שייכא הסברא דמאי אהנית לי, דאילו היית מקיים חובך ופורע החוב הייתי קונה בהיני ושילי, אולם הפנ"י ס"ב ב' בדבריו בתוד"ה אע"פ בתוה"ד ובחוו"ד קס"ג ב' בתוה"ד נקטו דלא שייכא האי סברא בבא לחוב.

בפנ"י הק' דהמלוה מרויח שאחריות התבואה היא על המוכר, עיי"ש משכ"ב.

בקושיית הגמ' מדמי ספסירא עי' פרש"י, אולם בריטב"א מבואר שפירש באופ"א, וע"ע בשטמ"ק בשם הראב"ד והמאירי, וברא"ש שהוכיח מסוגיין דצריך לנכות החסרונות שהיתה התבואה נחסרת ברשותו.

רבה ור"י דאמרי תרוויהו מ"ט וכו' מאי אהנית לי וכו', ויל"ע דבכל ריבית נתיר מה"ט דנימא שהיה יכול להעמיד מעותיו בעסק אחר, או לתיתו לגוי, ואעפ"כ אסרה תורה דשכר מעותיו נוטל, והו"ה

הכא נימא דשכר מעותיו הוא נוטל, ובפשוטו י"ל דהכא אי"ז נטילת ריוח על המתנת מעותיו שזה ריבית שאסרה תורה, אלא דמאליו היו הפירות מתייקרים ברשותו אם לא היה מלווה לו מעותיו, נמצא דלא מקבל דמים עבור ההמתנה אלא פירותיו הם שהיו מתייקרים, ועמשכ"ב באבנ"ז קע"ו ט"ז, וע"ע בשער דעה סי' קס"ג סק"ה בביאור שי' רה"ג בתוה"ד שכתב דבדרך מקח הקילו ליטול שכר על ביטול מעותיו.

לפירוש רש"י ותוס' בדברי רבא דמ"ל הן מ"ל דמיהן מבואר דההיתר ביצא השער הוא משום דכל שיש בידו מעות דיינין ליה כמי שיש לו חטים, ובריטב"א הישנים דע"ב ב' מובא מהראב"ד דהיתר זה נזכר בגמ' התם דאי לית ליה יזף, והנה להלן מיניה קאמרו רבה ור"י דאיכא טעמא דמאי אהנית לי, ויל"ע אם כונתם לחלוק על רבא דליכא לטעם דמ"ל הן ומ"ל דמיהן, ואין ההיתר רק משום מאי אהנית, או דס"ל דלא סגי בטעמא דמ"ל הן ומ"ל דמיהן, ובעינן נמי לטעמא דמאי אהנית לי, ורק בצירוף ב' הסברות יחד התירו ביצא השער, או דס"ל דאיכא נמי לטעמא דמאי אהנית לי ותרווייהו סיבות להתיר ביצא השער, ורק שא"כ בעינן למידע מה הנפ"מ ביניהם, ולפו"ר יש בזה ג' שיטות.

במהר"ם בסוגיין כתב דרבה ור"י פרשו כך למתני' דאע"פ שאין לזה יש לזה, ומה"ט שיכול הלוקח לקנות אמרינן דמאי אהנית ליה, ונמצא דנחלקו בעצם פי' המשנה דלהטעם דמ"ל הן מ"ל דמיהן כונת המשנה דאע"פ שאין לזה יש לזה היינו שהמוכר חשיב כיש לו שהרי יכול לקנותם, ואילו לרבה ור"י כונת המשנה כלפי הלוקח, וכ"כ הנמוק"י והמאירי במתני' דע"ב שזהו פירושא דמתני' דהלוקח מצי לקנותם, ולפ"ז נמצא דנחלקו רבא ורבה ור"י אם ההיתר הוא משום מ"ל הן מ"ל דמיהן דחשוב כיש לו וזהו פירושא דמתני', או דההיתר הוא משום מאי אהנית לי וזהו פירושא דמתני', ולפו"ר י"ל דהלכה כרבה ור"י דהנה להלן מיניה איתא דלשיטתם צריך לתת למוכר דמי ספסירא, ועפ"ז למד הרא"ש דהו"ה דמנכה את החסרונות, דאל"כ ליכא לטעמא דמאי אהנית לי, ובפשוטו לטעמא דמ"ל הן מ"ל דמיהן לא צריך לנכות החסרונות דלא שייך זה להיתר דהוי כיש לו, וא"כ השו"ע סי' קע"ה ס"ה שפסק דצריך לנכות החסרונות היינו שפסק דההיתר הוא משום מאי אהנית לי ולכן צריך לנכות החסרונות, וליכא להיתר דמ"ל הן מ"ל דמיהן כלל.

בשער דעה ר"ס קע"ה הביא דמריהטת דברי התו"ר ריש פירקין, וכ"ה בשטמ"ק שם בשם התוס' שאנץ, נראה דאיכא ב' טעמים להתיר פסיקה ביצא השער, הא' טעמא דרבה ור"י דמאי אהנית לי, ועוד טעמא דרבא דמ"ל הן מ"ל דמיהן, ועוד הביא שכ"נ בשו"ת הריב"ש ש"ו, ועיי"ש בשער דעה הנפ"מ שיש בין ב' הטעמים, וע"ע שו"ת רעק"א מהדו"ק תשו' נ"ב ד"ה ולכאורה שעמד בזה מדוע בעינן לב' הטעמים, [ובדברי הרא"ש שהביא שם יש להאריך בהמשך סוגיין ע"ס הגמ' דע"ב ב'], ותי' שם דאיכא נפ"מ בקבע זמן שלא יצטרך לקבלו קודם לכן, דלא שייך להתיר משום דהוי כאילו יש לו, משא"כ טעמא דמאי אהנית שפיר שייך גם בכה"ג, והנראה מדבריהם דלמעשה איכא לב' היתרים אלו ורק דאיכא נפ"מ ביניהם, ויל"ע לשיטתם מדוע פסק השו"ע דצריך לנכות החסרונות והיינו מטעמא דמאי אהנית לי, והלא יש להתיר משום מ"ל הן מ"ל דמיהן, ולפו"ר מבואר דליכא

רק להתיר דמאי אהנית לי.

הריטב"א (הישן) דע"ב ב' הביא מהראב"ד שכבר הק' כן ותי' דבכדי להתיר בעינן לב' הסברות דסברא דמאי אהנית לי הוי רק כלפי הלוקח [דהיינו המלוה], דל"ח תרביית מה שקיבל פירות השווים יותר, דהו"מ למיזבן פירות אלו בדמיו, אבל עדיין יש לאסור משום דכלפי הלוח [דהיינו המוכר] איכא נשך, שהרי צריך לתת יותר ממה שקיבל, וכמבואר כן בסוגיא דטרשא דר"פ דבעינן בריבית דרך מקח שלא יהיה תרביית דהלוקח, ולא יהיה נשך דהמוכר, ולזה בעינן נמי לטעמא דמ"ל הן מ"ל דמיהן להתיר שלא יהיה ריבית כלפי המוכר, וכע"ז כתב בבית מאיר סי' קע"ה. ותי' זה צע"ט דהנה ביש לו מותר גם בלא טעמא דמאי אהנית, [שהרי מותר גם בלא יצא השער], וכיון דחידש רבא דמשום מ"ל הן מ"ל דמיהן חשבינן ליה כיש לו מדוע לא סגי בזה להתיר כיש לו, ומדוע באין לו בעינן נמי לטעמא דמאי אהנית. ועוד יל"ע מה הק' לטעמא דרבה ור"י מהא דאסרינן סב"ס ולא מתירנן משום מאי אהנית וכו' הלא לא סגי בטעם זה לחודיא ובעינן נמי שלא יחשב נשך דלוה, וזה אין בסב"ס, [וציינו שבחכמ"א ר"ס קל"ד נראה דבכל הלואת סב"ס ליכא נשך דהלוה, דסאה לוח וסאה מחזיר, ורק דחשיב תרביית אצל המלוה, ולפ"ז לק"מ אולם דבריו צ"ב], לשיטות דטעמא דמאי אהנית לי מהני לחודיא, יל"ע מ"ש מטרשא דר"פ דלא סגי במה דאי"ז ריבית כלפי הלוקח, עי' בשע"ד משכ"ב.

בקושיית הגמ' מדמי ספסירא פרש"י דכיון שאם היה קונה במעותיו היה מפסיד דמי ספסירא ממילא חשיב דנהנה הלוקח ולא שייך הסברא דמאי אהנית ליה, ואסרינן דנמצא דהלוקח הרויח בהתייקרות הפירות, אולם בריטב"א כפה"נ שפירש דקושיית הגמ' דאותו הרויח של דמי הספסירא זה גופא חשיב ריבית, עיי"ש שהוכיח מסוגיין דכל שהמלוה מרויח מסיבת הלוח אסור משום ריבית, וכפה"נ שכן פירשו הראב"ד והמאירי הובאו בשטמ"ק שכתבו דקושיית הגמ' אינה על המאי אהנית לי, אלא אמתני' שהתירו פסיקה ביצא השער, וברא"ש כתב דהלוח מנכה את החסרונות שהיתה התבואה חסירה אם היתה מונחת בביתו משעת פסיקה עד שעת פרעון, והרי דס"ל כפרש"י שהנידון היה דכל שמרויח אין לטענה דמאי אהנית לי, דלפי' הריטב"א שאסרינן כל ריוח שמרויח המלוה הרי פשוט דאי"ז נחשב ריוח, דאטו בסב"ס נימא שצריך להוריד אותם החסרונות שהיתה התבואה נחסרת בביתו, וע"כ דזה לא נחשב שהרויח המלוה מן הלוח, ורק דתו ליכא לטענת מאי אהנית לי, וע"ע בשטמ"ק דפליג על הרא"ש ומש"כ בטעמא דמילתא. בפנ"י הק' האיך נימא דלא אהני ליה, והלא האחריות עליו, ותי' דעיקר מה שנראה כריבית זה מחמת היוקר וזה לא אהני ליה, ויל"ע דעכ"פ אחריות זו תהוי כמו ניכוי החסרונות דאמרינן דא"א לומר דלא אהני ליה, וצ"ב.

ד עי' יד אברהם (בגליון השו"ע) סי' קס"ב ס"ג.

ע"ב ב'

בסוגיא דלהלן ע"ב ב' מתני' אין פוסקין על הפירות וכו'

ע"ב ב', מתני', אין פוסקין על הפירות וכו', היה הוא תחילה לקוצרים וכו', ברש"י ד"ה פוסק עמו: באיזה שער שירצה לתת לו מאותו גדיש, בגידות שער מ"ה ד' נ"ז דייק מרש"י שההיתר פסיקה ביש לו הוא רק כשחייב לתת מאותו הגדיש [וציינו שכ"נ ברש"י ע"ג ב' ד"ה ומבחר], ופליג עמש"כ תוס' ס"ד ב' ד"ה האי בתירוץ דההיתר פסיקה דיש לו איירי גם בגונא שאין המוכר חייב לתת מאותו הגדיש, ויכול לאוכלו או למוכרו ויקנה לקונה מגדיש אחר, ולא מהני יש לו אלא **להתיר פסיקה בלבד**, בפרישה בחו"מ ר"ס ר"ח, ובסי' קע"ה ס"ק כ"ו, נקט דבפסיקה ביש לו חל הקנין לגמרי, ואי"ז כפסיקה באין לו. ובנתה"מ ר"ח א' ור"ט ט' השיג עליו עפ"מ שכתבו התוס' הנ"ל דלא קונה לאותם פירות שבידו אלא על אותם שבשוק, וכ"כ בחזו"א ע"ו ג' ד"ה נראה להוכיח ממש"כ הראשונים בשם התוספתא פ"ו ה"ג דבנאבדו חייב לקנות מן השוק, ומסתברא טפי דהיינו משום דהפסיקה מעיקרא חלה על אותם שבשוק ולא דוקא על אותם שבידו.

שם, ופוסק עמו בשער הגבוה, בהגהות אשרי לעיל סט"ו הק' דא"כ הוי קרוב לשכר ורחוק מהפסד, ומ"ש מחבייתא דחמרא דאסרינן מה"ט, ויש להאריך בזה בסוגיות דלהלן, ברעק"א בתשו' נ"ב ד"ה ולענ"ד ביאר לתנאי זה, שכונתו שאם יוקר אח"כ הרי שפוסק עמו עכשיו, והוי כפסיקה המותרת, ואם יזול אינו פוסק עמו אלא לאחר שיוזלו, ועיי"ש הנפ"מ.

שם, א"ר אסי א"ר יוחנן אין פוסקין על שער שבשוק, ומוקמינן לה בשער של עיירות, ברא"ש סי' ס' כתב דטעמו דריו"ח הוא דהא דמותר לפסוק כשיצא השער הוא מטעמא דמאי אהנית לי, וזה אינו אלא בשער של כרכים שהשער נמשך זמן רב, אבל שער של עיירות לפי שעה השער משתנה, והעירו דהנה לעיל ס"ג ב' קאמר רבא דפוסקין על שער שבשוק אע"פ שאין לו, וביארו בתוס' והביאם הרא"ש שם ס"ז דרבא בא להתיר לפסוק על שער של עיירות, והתם קאמרו רבה ור"י דהטעם משום מאי אהנית לי, והרי דהטעם דמאי אהנית לי מהני להתיר גם שער של עיירות, ודלא כהרא"ש בסוגיין שכתב דטעמו של ר"י דלא מתיר שער של עיירות הוא משום דליכא בזה מאי אהנית, ובפשוטו צ"ל דבזה גופא נחלקו ריו"ח עם רבה ור"י אם טעמא דמאי אהנית סגי להתיר גם לשער של עיירות, ובב"י ר"ס קע"ה ציין דמ"מ תמוה דלעיל הביא הרא"ש לדברי רבא, שמתיר גם שער של עיירות, וכפה"נ שפסק כדבריו, והכא הביא לדרי"ח שאוסר, ועי' בשער דעה קס"ב ד' משכ"ב.

שם, אר"נ פוסקין ללקוטות וכו', יזיף מלקוט חבריה, ויל"ע דמאחר ויצא השער מדוע לא פוסקים על שער זה ובעינן נמי לטעמא דמצי הלוקט ללוות, ועמדו בזה הראשונים, בתוד"ה יזיף כתבו דשער

הלקוטות אינו שער חשוב לפסוק עליו, וכפה"נ דר"ל דאינו שער קבוע^ה, ובתוס' רא"ש הוסיף דמש"ה בעינן לתרוויהו דמצי למזבן מלקוט חברה ולמיזף, ורק בצירוף תרוויהו מהני, והק' דא"כ אמאי אסרו ר"א וריו"ח לעיל לפסוק על שער של עיירות, נימא דאיכא נמי לסברא דמצי יזף מבעה"ב, ותי' דלאו אורחיה דבעה"ב למיזף אפילו מבעה"ב חברה, אולם ברשב"א כתב דלאו דוקא בשער הלקוטות אלא דכל מה דמותר לפסוק ביצא השער משום שיכול המוכר לקנות היינו רק בצירוף הסברא דמצי יזף, ומשום דבאמת אנן סהדי דאין כונתו לקנות מיד, ורק דאמרינן דגם אם לא יקנה יכול ללוות, ומש"ה קאמרו דבעה"ב דלא מצי יזף מלקוט אסור לפסוק על שער הלקוטות. [ולפו"ר לרשב"א דתמיד צריך להא דיכול ללוות, ע"כ דפליג על התוס' רא"ש הנ"ל וס"ל דבעה"ב מבעה"ב אחר כן לוח שהרי כל יצא השער מותר, ורק מלקוט אינו לוח], ועיי"ש דלתי' הב' סגי בטעמא דמצי זבין. בריטב"א (הישן) תי' דהלקוטות אינם מוכרים אלא מיעוט תבואתם לפי שלאכילה לקטוהו וכו', ולכן בעינן נמי לטעמא דאי בעי יזף.

ועוד עמדו בזה דנהי דבעה"ב זילא ביה מילתא למיזף מלוקט, אך הלא איכא נמי לטעמא דמאי אהנית לי, שהוא משום דהלוקח מצי זבין בהיני ושילי, וא"כ אכתי נתיר משום שהלוקח שיש לו מעות מצי זבין מלקוטות, ובפשוטו כלפי אפשרות הקניה של הלוקח לא שייך הטעם דזילא ביה מילתא, ועיי"ש בריטב"א שכתב עפ"ד דאין הלקוטות מוכרים כ"כ ומש"ה גם טעמא דמאי אהנית ליכא, ועוד הביא שם בשם הראב"ד דלא סגי בטעמא דמאי אהנית לחודיא שזה טעם כלפי הלוקח, ובעינן נמי לטעם כלפי המוכר ובעינן שגם הוא יוכל לקנות או ללות וכיון שזילא ביה מילתא ללות, לא סגי בטעם דהלוקח. וע"ע בשער דעה קע"ה א' שצידד לומר שגם כלפי הלוקח איכא להטעם דזילא ביה מילתא, ושוב דחה זאת מדברי הרשב"א, ועיי"ש שכתב כעין הראב"ד.

שם, אמר רב ששת אין לוין על שער שבשוק וכו', רש"י בפירושא קמא כתב דאין לוין מעות בדרך הלואה ע"מ שאם לא ישלם עד זמן פלוני אתן לך פירות בשער של עכשיו, ובריטב"א החד' כפה"נ שפירש דאיירי בהלואה גמורה, וקונסו שאם יאחר הפרעון מזמן פלוני, יתן לו פירות כשער של עכשיו, והיינו שמוזיל לו הפירות מחמת איחור התשלום, והק' הריטב"א דזהו הוי ריבית דרך קנס שמותר, [ובענין ריבית דרך קנס יש להרחיב במקו"א], ובש"ך סי' קס"ג סק"ד הביא מהב"י שאסר בכה"ג, והק' הרעק"א ע"ד דזה הוי דרך קנס שהתיר הרמ"א סי' קע"ז ס"ק י"ד ואפילו להוזיל מהשער של עכשיו, והנה הט"ז סק"ה הביא לדברי רש"י וכפה"נ שנשמר מקושיא זו וכתב לבאר דבריו דאיירי שמלוהו בתשרי ע"מ שאם לא יפרע לו עד ניסן הרי הוא פוסק עמו שיתן לו פירות באייר כשער של ניסן, דנמצא דעד ניסן הוי הלואה, ובניסן נעשה פסיקה על הפירות לתת באייר כשער של ניסן, עיי"ש בחור"ד סק"ד שפירש כן לדברי הט"ז, ומש"ה אי"ז

ה עי' שע"ד קע"ה א' בד"ה עוד יש, דפי' לתוס' כרשב"א דלהלן.

ריבית דרך קנס אלא שאז עושה עמו פסיקה, ויל"ע לפירוש זה דא"כ מה סבר המ"ד דמתיר הלא אין מעמידים מלוה ע"ג פירות, והפסיקה דניסן באה ממלוה, ובאמת שבמאירי ובפנ"י ובתורת חיים הק' כן על פרש"י דהאיך שרי והלא אין מעמידים וכו', ועיי"ש בת' ובמש"כ ע"ד בשער דעה קס"ג ו', ויל"ע אי יהני תירוצם לפירוש הט"ז, וע"ע בגר"ז סכ"ז שהביא לאסור בכה"ג, ונוטים הדברים שם שפי' דאיירי שהלוהו בתשרי ע"מ שיפרע בניסן במעות, ובאם לא יפרע בניסן במעות, הרי למפרע המעות ניתנו כפסיקה על הפירות לתיתם בניסן כשער של תשרי, נמצא שנעשה ספק הלואה ספק פסיקה, והגם שאפשר היה להתיר, דצד ההלואה אין בו ריבית, וצד הפסיקה, הרי שפסיקה גמורה היא, מ"מ מאחר ובדרך הלואה הוא אסור.

עוד הביא רש"י לפרוש הבה"ג דמיירי בהלואת סאה בסאה דאם יצא השער כיון שיכול להשיג סאה הו"ל כהלויני עד שיבוא בני, ונחלקו הראשונים האיך איירי, דתוד"ה אין כתבו דאיירי שיש בידו מעות שיכול לקנות בשוק, וכ"כ הרא"ש בשם הראב"ד, וכ"ה בריטב"א החד', ועיי"ש שביאר לקושיית התוס' מדוע בעינן ליצא השער, ומה שתי' בזה.

אולם הרמב"ן רשב"א ורא"ש כתבו דמיירי גם בגונא שאין לו מעות, ומהני משום שיכול לקנות באשראי או שיכול ללות פירות מחברו, וכמוש"כ לעיל אי בעי יזף, [ומשום שיצא השער רבים מלויים לחבריהם], והק' הראשונים דמ"ש הכא שמתירים גם בלא שנתן דמים משום שיכול ללות מעות או פירות, ולעיל אמרינן דאין מעמידים מלוה ע"ג פירות אפילו ביצא השער, ותי' דשאני התם דכיון דהלוהו מעות מתחילה מיחזי כריבית, ולא נתפרשו דבריהם כה"צ, והנה בדרישה ר"ס קס"ג כתב מדעתו לתרץ, ואפשר שזהו כונת הראשונים, דהלואת סאה בסאה קיל טפי כיון שסאה הלוהו וסאה מחזיר, אינו נותן יותר ממה שהלוהו יש להקל משום סברא זו, משא"כ בפסיקה כשנותן מעות ומחזיר חטים חמור טפי, [ויש לבאר לפ"ז מהי כונת הראשונים דהלוהו מעות **מתחילה**], אולם בשו"ת רעק"א מהדו"ק בתשו' נ"ב בד"ה ולכאורה ראייה ובשער דעה ס' קס"ב סק"ג וקס"ג סק"ה פרשו דכל שתחילתו הלואה חמיר טפי, ור"ל דהתם מעיקרא היתה הלואה גמורה ורוצה לעשות עמה פסיקה בזה החמירו טפי, משא"כ בהלואת סאה בסאה, שמעיקרא היתה הלואה בהיתר דיצא השער קיל טפי, ועיי"ש בדבריהם שהק' לפ"ז מדוע בעינן לטעמא דמאי אהנית לי, [וכע"ז הק' לעיל בסוגיא דמה לי הן וכו', אמאי בעינן ב' הסברות], ועיי"ש ברעק"א שכתב נפ"מ בקבע זמן, ובשער דעה ס' קס"ב סק"ד כתב נפ"מ לשער קטן, והק' דברמ"א שם ס"ג מבואר שלוין על שער של עיירות, והרי דהתר זה מתיר גם בשער של עיירות עיי"ש משכ"ב, ובאמת שיל"ע לפרושם טפי דנמצא לפרושם מה דאין מעמידים מלוה ע"ג פירות הוא בגונא שהתחיל בהלואה ובזה החמירו טפי, ולעיל ס"ג א' כתב הרשב"א בשם הרמב"ן דהוא משום דאין לו במה יקנה, והיינו שגם אם התחילה הפסיקה במעות ועתה בא לפסוק מהחטים יין לא מהני דאין לו במה יקנה, וצ"ע דנימא שיכול ללוות

או לקנות הפירות באשראי, וצע"ג.

ובאמת שגם לשיטת התוס' והראב"ד דלויין רק אם יש ללוה מעות, יל"ע דמ"ש מהא דאין מעמידים מלוה ע"ג פירות דתפסו הפוסקים לעיקר שאסור אפילו כשיש למוכר מעות, וכבר עמד ע"ז הראב"ד הובא ברא"ש כאן, [והיינו דפשיטא להראב"ד שבפסיקה אסור גם כשיש לו מעות, ומה"ט תמה השער דעה ר"ס קס"ג ע"ד הט"ז שם סק"ד שהוכיח מהא דלויין על שער שבשוק דמהני כשיש לו דמים שגם בפסיקה מותר כשיש למוכר דמים, דהלא בראב"ד כאן מפורש דבבא בהלואתו לא מהני יש לו מעות, וצע"ג], ותי' הראב"ד דלא מהני היתר זה מה שיש ללוה מעות רק בצירוף הטעם דמאי אהנית לי, [וע"ע בריטב"א ישן בשם הראב"ד גבי מצי יזיף שכתב דבעינן לב' הסברות] וזה לא מהני בבא בחובו, והק' הרעק"א בתשו' נ"ב ד"ה ולכאורה ע"ד הראב"ד, דא"כ מה הק' בסוגיין על הטעם דמאי אהנית לי דגם סאה בסאה נתיר מהאי טעמא הלא בסאה בסאה מתירים ביצא השער רק בצירוף הסברא דשקלי טיבותך, וא"כ רבה ור"י שהתירו הלא הוא ג"כ ביצא השער ובכה"ג גם בסאה בסאה מותר, עיי"ש משכ"ב בראב"ד.

בעיקר תי' הראב"ד דבבא בחובו ליכא לסברא דמאי אהנית, ולכן לא מהני אפילו כשיש למוכר דמים, הרי דס"ל כמוש"כ הפנ"י ס"ב ב' בדבריו על תוד"ה אע"פ בתוה"ד והמחנ"א ה' דשלב"ל ס"ג והחוו"ד ס' קס"ג סק"ב דלא שייך הטעם דמאי אהנית לי בחוב, ודלא כמוש"כ השער דעה ס' קס"ג סק"ה בתוה"ד דגם בבא לחוב שייכא הסברא דמאי אהנית לי, דאילו היית מקיים חובך ופוער החוב הייתי קונה בהיני ושילי, וכ"כ בספר כהונת עולם ס' קס"ג.

ע"ה א'

היתר דיש לו ויצא השער באיסור סאה בסאה

ע"ה א', מתני' לא יאמר אדם וכו' ואני אתן לך לגורן, בפשוטו איירי מתני' באין לו, וקמ"ל לעיקר איסור הלואת סאה בסאה דבאין לו אסור, והק' דא"כ מדוע נקט התנא באופן שמתנה עד שיתן על הגורן, תוד"ה הלויני כתבו דקמ"ל דאפילו בכה"ג שאינו רגיל להתייקר עד לזמן זה ג"כ אסור, וחיישינן שמא יתייקרו, כ"פ הב"ח בר"ס קס"ב לדבריהם, והביא עוד מהרא"ש סע"ה שכתב שהוא אורחא דמילתא, דמי שאין לו חיטים דרך הוא לומר מחיטי גרוני אפרע, וע"ע בב"ח שם וכבר קדמו בזה הריטב"א החד' כאן והרא"ש בתשו' כלל ק"ח סעי' ט"ו דהרמב"ם פירש למתני' ביש לו, ופירש למתני' דמבואר כאן דכל שקובע זמן לפרעון ליכא להיתר דיש לו, ולהלן יבואר בארוכה פרטי דין זה.

שם, אבל א"ל הלויני עד שיבוא בני וכו', פרש"י דההיתר הוא משום דיש לו, ואיסור סאה בסאה דרבנן וביש לו לא גזרו, ולעיל מ"ד ב' ד"ה דינרי הוו ליה כתב בתוה"ד שאלו שבידו נקנין למלוה וברשותו הוקרו, ויל"ע ממש"כ רש"י לעיל מ"ו א' דאפילו סאה בסאתים מותר ללוות כשיש לו, ותוס' והראשונים שם

פליגי, ולמש"כ רש"י דקולא הוא ביש לו, או משום דברשותו הוקרו, האיך נימא כן בסאה בסאתים.

בדין קביעות זמן בהיתר דסאב"ס ביש לו ויצא השער

הרמב"ם בפ"י מהל' מלו"ל ה"א וב' כתב דהתירא דיש לו ויצא השער בסב"ס הוא רק כשלא קבע זמן, אך בקבע זמן אסור, וכתב המ"מ וכ"ה ברשב"א כאן שמקור הרמב"ם הוא מהאמור בסוגיין אר"י אמר שמואל לזין סתם, ועמדו הראשונים מה בא למעט מילת סתם, וכתבו דהרמב"ם פירשו דבאו לאפוקי מקבע זמן שאז אין היתר זה, הראב"ד בהשגות נחלק בזה, וברשב"א ג"כ פליגי, וביאר דהיינו משום דקביעות הזמן הוא לטובת הלוח שאינו חייב קודם לכן, אך באם יחזיר תוך זמנו ודאי שרשאי, [וע"ע ברשב"א בתשו' הובאה בב"י סי' קס"ב שנחלק עם הרמב"ם, ושם הוסיף דברים בביאור שיטתו הצריכים ביאור]. וביאר במ"מ שיטת הרמב"ם דכשהמלוה הקובע זמן דעתו שלאותו הזמן יתייקרו הפירות, והגם שיכול הלוח לפרוע תו"ז, אך חזקה שלא יפרע, ודבריו צ"ב דמדוע נאסור כשכונת המלוה להרויח היוקרא סו"ס איכא בזה ההתרים דיצא השער ויש לו, הרא"ש בתשו' כלל ק"ח סי' ט"ו כתב דלא יתכן דינו של הרמב"ם אלא כשקבע שתו"ז לא יקבל פרעון חובו, דבכה"ג לא שייכא סברת הגמ' לעיל דאי בעי זבני ופרעי.

עוד כתב הרא"ש שם בתוה"ד דלא שייך איסור זה אלא בהיתר דיצא השער, שיסוד ההיתר הוא שיכול לקנות ולפרוע ודמי להלויני עד שיבוא בני וכו', ובזה אמרינן דכל שקבע זמן אינו יכול לומר כן, אך ביש לו שההיתר הוא דחשבינן כאילו כל סאה נחלטת למלוה גם בקבע לו זמן מותר, ובשער דעה קס"ב סק"ג הק' דגם ביצא השער ההיתר הוא דהוי כיש לו וברשותו איקר, וכמוש"כ תוס' ס"ב ב' לענין פסיקה, וא"כ גם בקבע לו זמן נתיר מה"ט עיי"ש, עוד יל"ע דהרא"ש בתחילת דבריו כתב דההיתר ביצא השער דהוי כעד שיבוא בני, וא"כ האיך כתב דבנוגע לקבע זמן חלוקים הם.

בריטב"א החד' בסוגיין בתוה"ד כתב דרק בהלואה אסר הרמב"ם בקבע לו זמן אך במכר מותר גם בכה"ג, וכפה"נ שכונתו דבפסיקה מותר גם ביש לו וגם ביצא השער, וכן דייק בגידו"ת שער מ"ו ח"ד סנ"ו בשי' הרמב"ם שבדיני פסיקה בפ"ט שם לא זכר הרמב"ם דין זה רק בפ"י בדיני סב"ס, אולם בסה"ת שם כתב שגם בפסיקה איכא לדין זה, [ויל"ע בזה בריטב"א החד' לעיל ע"ג ב' ד"ה והק' בתוס'], וע"ע ברעק"א בתשו' נ"ב שכתב דחלוקים בזה הטעמים בהיתר פסיקה, ודק אם ההיתר משום מאי אהנית לי אמרינן כן גם בקבע לו זמן.

אם בעינן ידיעת הפוסקים דיצא השער ושיש לו

הרמב"ם בה"ב שם כתב בתוה"ד או שלא ידעו שער השוק, ומבואר דבעינן שידעו שיצא השער, ובלא זה אין ההיתר, אולם בב"י סי' קס"ב דייק מדברי הרא"ש בתשו' הנ"ל דאין צריך ידיעת השער, ובב"ח שם סק"ב כתב דהן להיתר יציאת השער והן להיתר דיש לו בעינן שידעו, הט"ז שם סק"ג חילק שרק בהיתר דיצא השער איכא לתנאי זה, אך בהיתר דיש לו שנקנה למלוה לא בעינן לזה.

ובש"ך סק"ט כתב דאי"ז רק לכתחילה, וע"ע חו"ד סי' קס"ג ססק"א דבפסיקה לכו"ע בעינן ידיעת הפוסק.

בריש הזהב בהא דרב לוח דינרים

לעיל מ"ד ב' איתא דהא דרב לוח דינרים הגם שהווי פירי ובדין הוא שיאסר כהלואת סב"ס, התיר לו ר"ח לפרוע משום ההיתר דיש לו, והק' הראשונים מה נסתפק רב הלא מתני' היא דיש ההיתר דיש לו בסב"ס, תוס' שם תוס' רא"ש ורשב"א שם כתבו דרב נסתפק שמא הלכה כהלל, ועיי"ש שהק' דא"כ האיך רב לוח לכתחילה, ועיי"ש בריטב"א שרב נסתפק אם בקבע לו זמן מותר, ונמצא דר"ח התיר בקבע לו זמן, אולם לשי' הרמב"ם שאוסר בקבע לו זמן פי' שם הריטב"א דנסתפק בדין סתם הלואה ל' יום אם חשיב כקבע לו זמן, וע"ע בר"ן שם שכתב דרב נסתפק דילמא רק כשאמר בפרוש עד שיבוא בני מותר, אך הכא הוא נעשה כאומר, ויש להרחיב בביאורו, בט"ז סי' קס"ב סק"ג כתב דאיירי כשלא ידעה בריתה דרב שיש לו, ובזה נסתפק אם בלא ידע ג"כ מותר, וע"ע בחידושי הרעק"א שם משכ"ב.

בהיתר שיכול ללות כמה כורים על סאה אחת, והדין בפסיקה בזה

ברש"י ד"ה כמה מבואר דההיתר הוא על סמך הסאה הראשונה, דכיון שאינה נחלטת למלוה, ויכול למוכרה ולאכלה ממילא יכול לפסוק עליה כמה כורים, אולם לעיל ס"ג א' כתבו הרשב"א ונמוק"י דההיתר הוא שאחר שלוח יכול ללוות על סמך הסאה שלוח, וכתבו שעפ"ז לא יהני היתר זה אלא בסב"ס אך בפסיקה בעינן שיהיה לו כל מה שפסק, וע"ע בש"ך סי' קס"ג סק"ב משכ"ב, ודבריהם צריכים ביאור וכבר עמד ע"ז בחו"ד ר"ס קס"ג, ועיי"ש משכ"ב.

במ"מ ריש פ"ט ממלו"ל וברמב"ן דייקו מהרמב"ם שבפסיקה לא מהני סאה אחת, אולם בב"י ר"ס קע"ה דייק ברמב"ם איפכא, אולם לעיל סי' קס"ג דייק הב"י ברמב"ם שם דלא מהני, ולפנ"ר סתרו דברי הב"י בדיוק דברי הרמב"ם אהדדי.

ברא"ש סי' ס"א הביא מהראב"ד שס"ל דהא דלוי' על שער שבשוק היינו רק ביש לו מעות, דמ"מ לא בעינן מעות כנגד הכל וסגי במקצת, וכדין יש לו בפירות, וע"ע מהרש"א ומהרמ"ש ע"ד תוס' ע"ב ב' ד"ה אין לוי'.

ס"ג ב'

בסוגיא דקיראה

רבה ור"י וכו', האי מאן דיהיב זוזי וכו', עי' בשטמ"ק שדן אם מה שהובא הכא דינא דרבה ור"י הוא משום דלהיתר פסיקה בעינן קנין למש"פ, ושכ"כ ברש"י ס"ג א', או דילמא דלהיתר פסיקה

לא בעינן למש"פ, ובתור"פ בתוה"ד כתב דמדלא נזכר במתני' ע"ב תנאי זה מוכח דלא בעינן קנין מש"פ, בריטב"א החד' בתוה"ד כתב דבאין לו ליכא מש"פ, והק' דא"כ מדוע אסור לפסוק קודם שיצא השער עיי"ש משכ"ב, [ולא ברירא קושיתו. ויתכן כונתו עמש"כ החור"ד בכמה דוכתי דליכא איסור פסיקה אלא בדאיכא שעה"ג לחיטים ודמאי להלואה, ושפיר הק' דקודם שיצא השער וליכא מש"פ אין חיוב הגוף דמוכר לחיטים].

שם, אי מתחזי ליה סמכה דעתיה, ומבואר דבכדי שיהיה מש"פ דריו"ח לא סגי במה שנעשה קנין מה"ת, אלא בעינן נמי שיהיה סמכה דעתיה, ויל"ע בכ"ז. ובספר הערות להגריש"א זצ"ל הק' דמ"ש מהמבואר דבמקום דנהגו לכתוב שטר על קרקע ולא לקנות בכסף, הקונה בכסף בלא שטר לא קני אלא למש"פ, ויל"ע מדוע מש"פ איכא הלא במקום שלא קנו אלא בשטר, הלא לא סמכה דעתיה אלא אשטר, שלכן לא מהני קנין כסף, וא"כ בדין הוא שגם מש"פ לא יהיה כבסוגיין דכל שלא סמכה דעתו גם מש"פ אין.

שם, ואמר ר"נ כללא דריבנא וכו', עי' רש"י וריטב"א החד' שפרשו דקאי אפסיקה בהוזלה שאסור להוזיל לו במקח עבור המתנת מעות כשאין למוכר המקח עכשיו, [וצ"ב דלפ"ר היינו דינו דר"נ דלהלן מיניה דאסור להוזיל בפסיקה ואין לו], בריטב"א (ישן) ובשטמ"ק הביאו מהראב"ד דקמ"ל דכשמוכר להדיא שכר השימור אסור אפילו בפוסק בדרך היתר, דהו"ל כריבית מאוחרת, וע"ע בטור ר"ס קס"א והובא גם ברמ"א שם מש"כ בביאור המימרא דר"נ, ומש"כ בביאורם בפת"ש שם בשם החור"י סו"ס ק"צ.

שם, ואמר ר"נ האי מאן דיהיב וכו', בעיקר ההיתר דפסיקה בהוזלה ביש לו עי' משכ"ב בתוס' רא"ש ותוס' שאנץ בריש פירקין, בשו"ת הריב"ש תשו' ש"ן, ובאבנ"ז סי' רי"ד ח' ט'.

ברש"י ס"ג א' ד"ה יש לו מותר, כתב דהא דמותר לפסוק ביש לו בבא בחובו, דקנה למש"פ ואמרינן דברשותו הוקיר, והק' הפנ"י והרעק"א בכו"ח דבסוגיין מבואר דביש לו מותר גם להוזיל והאין נימא דההיתר הוא רק משום דברשותו הוקיר, עיי"ש שכתבו שבא בחובו גרע, וביארו באופנים שונים, אולם בתור"פ ע"ג ב' וריטב"א החד' שם כתבו גם בנותן דמים שההיתר משום ברשותו הוקיר ותיקשי לדידהו קושיית הפנ"י והרעק"א דהלא גם להוזיל מותר.

הרמב"ן והובא ברשב"א ובנמוק"י לעיל ס"ג א' כתבו דביש לו לא בעינן שיצא השער שגם להוזיל מותר והו"ה בבא בחובו, [ודלא כפנ"י והרעק"א הנ"ל שרצו לחלק דבבא בחובו אסור להוזיל, וע"ע בביאור הגר"א סי' קס"ג סק"ג בשי' רש"י בזה].

ובעיקר שיטת הרמב"ן דמותר להוזיל בבא בחובו נחלקו האחרונים בזה, דהרעק"א שלהי תשו' נ"ב נקט שלרמב"ן מותר להוזיל להדיא, אולם ביד אברהם בגליון השו"ע סי' קס"ג ס"א ובשער דעה סי' קס"ו סק"א כתבו דהרמב"ן התיר רק כשלא יצא השער הקבוע, ורק יצא שער שאינו קבוע,

אך להוזיל מכל שער אסור, וע"ע בגידו"ת שער מ"ו ח"ה או"ח עד"ז, בחזו"א סע"ו סק"ב כתב דרק כשלא ניכר הזולא מותר.

שם, פשיטא, בפשוטו הקושיא היא על מה דאסור להוזיל באין לו, וכ"נ במהרמ"ש בתוה"ד, וכ"כ בחידושי ר' מאיר שמחה כאן בתוה"ד שתמה מה"ט על החוו"ד קע"ג ט' שהק' מדוע לא מקשינן כן לעיל מ"ו א' ע"ד ר"א דקאמר דכיון דאית לי נעשה כאומר הלוני וכו' דהוא פשיטא, ותמה רמ"ש דהלא הכא הק' כן על האיסור בלית ליה, ולא על ההיתר באית ליה, וכפה"נ שהחוו"ד פירש שהקושיא גם על ההיתר באית ליה.

שם, לא צריכא דאית ליה אשראי במתא, ברש"י פירש דהיינו שהמוכר נתן מעות, ולפ"ז נמצא דאין קנינו גמור רק למש"פ דאיירי בפסיקה וקנין כסף, ויתכן לפי"ז שרק בכה"ג לא מהני אשראי במתא, אך לו יקנה בקנין גמור שפיר יהני אשראי במתא, אולם הרמב"ם בפ"ט ה"ו כתב היו לו חטים חוב אצל אחרים, וכ"ה לשון השו"ע סי' קע"ג ס"ז, ויתכן דהיינו שלוח ממנו חטים שאז הוא חוב גמור של חטים ולא רק קנין למש"פ, וע"ע בשטמ"ק בשם הרמ"ך שהק' מדוע אינו יכול למכור האשראי במתא בהוזלה, כמו שמוכר שט"ח דאחרים בהוזלה, [עיי"ש מה שתי' ואינו מוסכם בפוסקים], ולפ"ר קושייתו אתיא כפי' הרמב"ם והשו"ע, דאילו לפרש"י דליכא חוב כלל רק למש"פ צ"ע אם יכול למכור חוב זה.

ברמב"ם הנ"ל כתב דמה דלא מהני אשראי במתא: שהרי הן מחוסרין גביה וכאילו אינם והרי זה כקובע לו זמן והוזיל לו מפני שמקיפו, ובמתנ"א דיני ריבית סכ"ט פירש שכונתו דס"ל לרמב"ם דבקובע לו זמן ליכא להיתר דפסיקה, ואשראי במתא הוי כקובע לו זמן, אולם בגידו"ת שער מ"ו ח"ג ס"ל דייק ברמב"ם שלא אסר בקביעות זמן רק בסאה בסאה ולא בפסיקה, ופירש לדברי הרמב"ם באופ"א. [וע"ע להלן מש"כ בזה בשי' רש"י ותוס', וע"ע ריטב"א ותור"פ ע"ג ב', וריטב"א ע"ה א']. וע"ע בקונטרס הריבית לבעל הסמ"ע אות י"ב מש"כ בזה דלא מתירינן אלא בגונא שאם יתבע הלוקח יתן לו המוכר.

בתורת חיים הק' מדוע חידש ר"נ האי דינא דאשראי במתא לא דיינינן ליה כיש לו רק בפסיקה בהוזלה, ולא חידש כן בעיקר דין פסיקה, והוכיח מינה דאה"נ ובפסיקה גם אשראי דמתא דיינינן ליה כיש לו, ורק בפסיקה בהוזלה חמור טפי, וכמוש"כ תוס' שגם מחוסר ג' מלאכות לא מהני, אולם במהרמ"ש דחה ראייתו מסוגיין די"ל דעיקר חידושו דר"נ הוא דאתנייהו שרי עיי"ש.

שם, רש"י ד"ה יהיבנא, לזמן פלוני, וכ"כ תוד"ה ואמר, ודייק הפנ"י שאיסור הוזלה הוא רק בקבע לו זמן, אבל בנתחייב מיד מותר גם להוזיל, ודלא כדיוק המחנ"א הנ"ל בשי' הרמב"ם, וע"ע בחוו"ד

ו וכ"כ הט"ז בס"י קע"ג ריש סק"ב.

סי' קע"ג סק"ט מש"כ ע"ד רש"י והתוס' בזה, [וע"ע בדברי הט"ז שם ס"ק י"ב ע"ד תוד"ה ואמר שדן בזה, ומקום דבריו ע"ד תוד"ה ואמר ויתבאר בהמשך סוגיין].

שם, תוד"ה ואמר, יתבאר להלן בהמשך סוגיין.

שם, תוד"ה מהו, וא"ת והא ר"נ פסק לקמן וכו', תוס' העמידו קושייתם על הס"ד דאשראי במתא הוי כעד שיבוא בני, אך לא הק' על עיקר דברי ר"נ שמותר להוזיל ביש לו, אולם בתור"פ ריש ע"ה הק' כן על עיקר המימרא דר"נ דביש לו מותר.

שם, בתוה"ד תדע דאי לאו הכי תקשה וכו' אבל סאה בסאתיים לא, ולפז"ר ראייתם תמוהה דמה דסאה בסאתיים לא התירו היינו משום שאז הוא ריבית דאורייתא, וכל היתרא דיש לו הוא באיסור סאב"ס דרבנן, ומנלן להוכיח דסאב"ס דאסור רק מדרבנן חמור טפי מפסיקה בהוזלה.

שם, וי"ל דפוסק עמו על הגדיש לא שרינן וכו', מבואר בדבריהם דבמחוסר מלאכה לא חשיב יש לו להתיר הוזלה ורק להתיר פסיקה, וכ"כ הרא"ש סי' ס' ועיי"ש האיך שביאר החילוק, אולם ממש"כ רש"י ע"ב ב' ד"ה פוסק עמו שכתב: באיזה שער שירצה, דייקו דס"ל דמותר להוזיל גם במחוסר ג' מלאכות, וכ"כ בטור סי' קע"ה ס"ד בשי' רש"י.

וע"ע במחנ"א סי' כ"ט שכתב הטעם שאינו מזומן בידו ליתנו עכשיו, ועפ"ז ר"ל דאם יש לו ואינו בעיר אסור להוזיל וחשיב כאין לו, ורש"י כתב בד"ה אתנייהו שגם באינם בעיר מותר היינו לשיטתו שגם במחוסר ב' מלאכות מותר להוזיל.

מבואר בתוס' דסאב"ס חמיר מפסיקה בהוזלה, ועפ"ז כתב הרעק"א בגליון השו"ע סי' קס"ב ב' שמבואר ברמ"א דבסב"ס לא מהני אשראי במתא, דאפילו לתו"ח שפסיקה בשוויו מותרת באשראי במתא, מ"מ סאב"ס שחמיר מפסיקה בהוזלה ודאי דלא יהני ביה אשראי במתא, וכע"ז כתב בשער דעה קס"ב ב' דבסאב"ס לא יהני מחוסר ב' מלאכות, שהרי גם בפסיקה בהוזלה אסרינן כן א"כ כ"ש סאב"ס שחמיר טפי מיניה דאסור ככה"ג, ויש לדון בדבריהם.

בסוגיא לעיל מ"ו א': איתיביה ר"א לעולא וכו', רב אשי אמר לעולם בדמים וכו', כיון דאית ליה נעשה כאומר הלויני עד שיבוא בני וכו', ונחלקו הראשונים בפי' הסוגיא, **שיטת רש"י** וכ"כ הראב"ד בשטמ"ק בשם יש בבני הדור, דלמסקנא איירי בהלואה גמורה, [דהלוהו פרוטטות ע"מ להחזיר פרוטטות], ואפ"ה שרי כשיש לו בביתו, דהו"ל כהלויני עד שיבוא בני, ופי' בריטב"א החד' שם וכ"כ בב"י סי' קע"ג ס"ו בשם תלמידי הרשב"א, דאינו נחשב העודף כאגר נטר על המתנת המעות אלא שכר הנאה שאין ללוה לטרוח לחזר אחר בנו, [וצ"ע דלהלן ע"ה א' כתב רש"י שההיתר בהלויני עד שיבוא בני הוא משום דאיסור סאב"ס דרבנן הוא], אולם **שיטת התוס' הרא"ש והרמב"ן** שם,

דאיירי דרך מו"מ, עיי"ש האופנים שבזה ובכה"ג הוי רק מדרבנן, והקלו ביש לו.

בפשוטו רב אשי דהתם ור"נ דהכא אמרו דבר אחד שביש לו מותר גם להזיל, ובחוו"ד סי' קע"ג סק"ט מה' ק' כמה קושיות בזה, ומתוך כך העלה שהם ב' סוגיות חלוקות עיי"ש האיך שביאר לב' הסוגיות, אולם בחידושי ר' מאיר שמחה ביאר לחילוק בין הסוגיות באופן"א.

בריטב"א ר"פ כתב דמה דבפסיקה אינו רק ריבית דרבנן הוא משום דלא אסרה תורה רק כל שיש בו נשך ברור משעת נתינה, ויל"ע דא"כ בהזלה שיש בו נשך ברור משעת נתינה בדין הוא שיהא אסור מה"ת, והאיך נתיר ביש לו, ובאמת במאירי ע"ב ב' כתב דבאין לו בהזלה אסור מה"ת, וצ"ע מדוע ביש לו אי"ז כן.

תוד"ה ואמר, וא"ת וכו' מ"ש מטרשא וכו', בסה"ת שער מ"ו ח"ד סעי' ל' ד"ה ויש מן המורים כתב לתרץ בשם סה"י דר"נ דקיראה איירי ג"כ במפרש, ועיי"ש בגידו"ת מה שהביא שנחלקו בזה הראשונים והובא בטור סי' קע"ב, וע"ע ברמ"א שם ס"ז ובביאור הגר"א שם. ובסוגיא דטרשא להלן ס"ה א' כתבו בזה הראשונים עוד ויתבאר שם.

בדברי התוס' האריכו הפוסקים, הט"ז סי' קע"ג ס"ק י"ב, ובנקודת הכסף שם, ש"ך ס"ק י"ז וברעק"א בגליון השו"ע שם, חו"ד ס"ק י"א, בבית מאיר שם.

בביאור ההיתר דפסיקה בהזלה ביש לו, והאיסור באין לו

בתוס' רא"ש ובשטמ"ק בשם התוס' שאנץ בר"פ כתבו דמה דאסור להזיל בפסיקה באין לו ביצא השער היינו משום דהא דמותר לפסוק בכה"ג הוא או מטעם דמה לי הן וכו' או מטעם דמאי אהנית לי וכו', וטעמים אלו אינם שייכים אלא בפוסק לפי השער, והנה מה דאין שייך הטעם דמאי אהנית הוא פשוט דרק הוא הסכים להזיל לו ומנין שימצא מי שיוזיל לו, וכן הטעם דמה לי הן וכו' ג"כ אינו שייך שבמעות שנותן לא ימצא המוכר לקנות פירות שהרי שילם הלוקח פחות מהשער שבשוק, והגם שלא נתבאר להדיא בתו"ר ותו"ש שזהו הטעם כ"נ פשוט וכ"כ באבנ"ז רי"ד ח'.

אולם הריב"ש בתשו' ש"ו בד"ה וגדולה כתב דהטעם דמאי אהנית לא שייך בהזלה, אולם ביחס לטעם דמה לי הן וכו' לא כ"כ, אלא כתב דהא דלא אמרינן דאע"פ שאין לזה יש לזה בהזלה, הוא משום דבכה"ג בודאי מפני הקדמת המעות מוזיל גביה, וצ"ב מדוע הוצרך לזה ולא סגי ליה בטעם הנ"ל דבכה"ג אין המוכר יכול לקנות בדמים הללו, ובפשוטו י"ל להשיטות דאם יש למוכר דמים משלו ג"כ מהני לחושבו כיש לו, א"כ בכה"ג הגם שמוזיל לו סו"ס חשבינן כיש לו שהרי יש לו מעות, [וגם לשיטות דלא מהני י"ל דהיינו ע"פ המבואר בגמ' דבהלואה החמירו, אך במקח שפיר יהני מה שיש לו מעות דנימא מה לי הן], וא"כ בדין

הוא שביצא השער נתיר גם להזיל, ועוד י"ל עמש"כ תוד"ה מהו והרא"ש סי' ס' דבמחוסר ב' מלאכות הגם דחשיב כיש לו לענין היתר פסיקה, לא חשיב כיש לו להתיר להזיל, ובכה"ג עצם הפסיקה מותרת ומדוע אסרין להזיל, וע"כ דגם בגונא שהיה שייך ההיתר פסיקה גם בהזלה מ"מ אסרין באין לו להזיל, [או באופנים כמחוסר ג' מלאכות וכדו' שלענין הזלה דיינין ליה כאין לו], וע"ע ברעק"א בתשו' נ"ב ד"ה אולם דהפוסק במקום הזול לתת במקום היוקר אסור, היינו משום דזה נחשב כמוזיל גביה דכיון דידוע שבמקום ההוא יקר יותר, והנה הטעם דמה לי הן וכו' עדיין שייך, שהרי יכול לקנות כאן ולקחתם לשם, וע"כ דגם בגונא שיש ההיתר דיצא השער מ"מ להזיל אסור, ומש"ה כתב הריב"ש הטעם שאסור להזיל שבדאי מפני הקדמת המעות מוזיל גביה ולכן גם בגונא שאיכא היתר פסיקה אסור להזיל, [ואפשר שזוהי כונת התו"ר והתו"ש שלכן אין ההיתר דמה לי הן וכו' בהזלה, ודלא כמוש"כ בשם האבנ"ז דאין לו במה יקנה, אלא דלא שייך ההיתר דברשותו הוקיר], ובביאור דבריו י"ל דיסוד ההיתר דיש לו ויצא השער הוא משום דאמרינן דאינו נותן לו תוספת על המתנת המעות אלא ברשותו הוקיר, אולם בהזלה לא שייכא הסברא דברשותו הוקיר שהרי מוזיל לו להדיא, ונמצא שמוסיף לו ריבית על המתנת המעות ואסרוהו חז"ל, ולא התירו אלא בגונא די"ל דאינו מוסיף לו, אלא ברשותו הוקיר. וכע"ז כתב באבנ"ז שם.

ולפ"ז יל"ע מדוע ביש לו התירו גם להזיל הלא לא שייך להתיר מטעם דברשותו הוקיר, ובאמת בשו"ת הריב"ש שם בתחילת הדברים כתב טעם חדש להתיר הזלה ביש לו, [אשר באמת יל"ע בדבריו מדוע הוצרך לטעם חדש להתיר פסיקה בהזלה ביש לו, ודילמא מותר מאותו ההיתר דפסיקה ביש לו], וז"ל דכיון דמעות קונות מה"ת ואם חוזר בו מקבל מש"פ, הרי זה לענין ריבית כאילו קנאם קנין גמור **מעתה** וכו', **והלכך אין כאן הקדמה**, ומבואר דמה דמותר להזיל ביש לו הוא משום דקנה מה"ת וגם מדרבנן דיינין ליה כאילו קנה לגמרי מעתה, והנה הגם שמתחילת דבריו היה נראה שעיקר ההיתר הוא שקנה קנין גמור, ובזה סגי להתיר כאן, אולם הריב"ש הוסיף שקנה מעתה ושלכן אין כאן הקדמה, וכפה"נ שר"ל דלא חשבינן ליה כמקדים מעות על המקח, ושא"כ יש לאסור להזיל עבור זה, שנמצא שנוטל מעות ועבור ההמתנה מוסיף לו ומוזיל לו, אלא דיינינן ליה כאילו המקח נגמר מיד, ונמצא שאין כאן המתנת מעות שנימא שאסור להוסיף עליהם, אלא שמיד עם קבלת המעות זכה הלוקח בפירות וכנטלם דמי, נמצא שאין כאן כל המתנת מעות, ושפיר אפשר להזיל עבור זה, וכ"ה בלשון הרמב"ן במלחמות [ל"ו ב' מדפה"ר] וז"ל ואם יש לו מותר, נעשה כמי שקנו לו מעותיו אותן פירות בעצמן **ואין כאן מלוה והמתנה**, והיינו כנ"ל דכל שא"א לראות המעות כהלואה ושיכא כאן המתנת מעות, א"א לאסור להוסיף ולהזיל ע"ז שאין כאן המתנת מעות^ז, וע"ע ברעק"א בכו"ח ס"ג א' ע"ד רש"י שם, שכתב

^ז וכ"כ המאירי בסוגיין בד"ה כלל גדול, עיי"ש היטב.

דביש לו קני קנין גמור, ולכן מותר להזיל ולא בעינן להא דברשותו הוקיר, ויתכן שכונתו כנ"ל. אולם יל"ע לריב"ש דלא התירו אלא בגונא שקני קנין גמור מה"ת, האיך ס"ד להתיר גם באשראי במתא הלא בכה"ג שאין למוכר עדיין האיך יחול קנין גמור מה"ת.

במש"כ הריב"ש דביש לו קני קנין גמור מה"ת, ולפיו"ר כונתו משא"כ באין לו שלא קני קנין גמור מה"ת, והנה לשיטת רש"י ע"ב ב' דפסיקה ביש לו היינו מאותו גדיש, ונמצא שקנה קנין גמור באותו גדיש, ושכ"כ הפרישה בחו"מ ר"ס ר"ח וביו"ד סי' קע"ה ס"ק כ"ו, וא"כ אי"ז רק ביש לו, אך באין לו גם לדרך הא' בכס"מ ושכ"ה שיטת הסמ"ע שקני מה"ת, אך כל זמן שהמוכר לא קנה גם הלוקח לא קנה, ועדיין לא חל קנינו כלל, [וע"ע בהגהות מרדכי סי' תל"ג שכתב דלא התיר ר"נ דוקא בגונא שנותן לו הנהו קיראי דאתניהו בשעת הפיסוק, אך בנתנם לאחר, ולהאי גברא יהיב אחריני אסור, ויתבאר כהנ"ל]. אולם למש"כ הנתה"מ ר"ח ג' ור"ט ט' ע"פ תוס' ס"ד ב' דגם בפסיקה ביש לו אין הפסיקה בדוקא על אותו הגדיש אלא כעין פסיקה באין לו, יל"ע מדוע ביש לו קנה קנין גמור, ובאין לו לא קנה קנין גמור, וצ"ל דמש"כ הריב"ש דביש לו קנה קנין גמור אין כונתו לאפוקי דבאין לו לא קנה קנין גמור, אלא דביש לו כשקנה קנין גמור יתכן לחושבו כאילו קנאם קנין גמור מעתה, שהרי יכול לתתם מיד, משא"כ באין לו שהגם שקנה קנין גמור, אך א"א לחושבו שנגמר המקח מעתה שהרי אין בידו עתה הפירות.

ההשלמה בר"פ הזהב [הובא בגרש"ש בקונטרס השעבוד פ"א ס"ג] כתב דמה שבא בחובו מהני ביש לו להתיר פסיקה בשווי הוא משום דכיון דיש לו לאו אגר נטר הוא אלא אוזולי הוא דקא מוזיל גביה, ולפיו"ר מבואר דרך נוספת בהיתר פסיקה ביש לו, דלא דיינינן ליה כמוסיף לו על המתנת המעות אלא כהזלה במקח, וא"כ י"ל דגם בפסיקה בהזלה שזהו יסוד ההיתר שלא רואים זאת כתוספת וריבית, אלא שמוזיל לו המקח, וכן מצינו בהגהות מרדכי סי' תל"ג שכ"כ להדיא על ההיתר דפסיקה בהזלה: שכן דרך מנהג התגר לאוזולי. וע"ע ברשב"א ובנמוק"י ס"ג א' שהביאו שיטת הרמב"ן שמותר להזיל בבא בחובו ביש לו וכתבו בתוה"ד דמותר גם בלא יציאת השער דאוזולי הוא דקא מוזיל גביה, ובפשוטו י"ל דכונתם רק שמותר להזיל, ולכן מותר לפסוק בלא יציאת השער, אולם להנ"ל י"ל שזהו נמי טעם ההיתר דאי"ז תוספת על המתנת המעות אלא בדרך מקח הוא שמוזיל המוכר ללוקח. אלא דיל"ע בזה דא"כ גם באין לו נתיר מה"ט, ושמא י"ל דבאין לו שניכר טפי המתנת המעות תלינן דמוזיל לו עבור המתנת המעות, אך ביש לו שיתכן לראות המקח כגמור מעתה שיכול לתת הפירות עתה, ואין ניכר כ"כ המתנת המעות דיינינן ליה טפי כהזלה במקח ולא כתוספת עבור המתנת המעות.

ויל"ע בגונא שמותר לפסוק בהזלה, אם מותר גם לתת תוספת אחרת עבור ההמתנה, ולפיו"ר הדבר תלוי בהנ"ל דאם כהריב"ש שאין כאן המתנה ולכן מותר להזיל, א"כ יתכן שיש להתיר גם תוספת אחרת עבור ההמתנה שהרי דיינינן ליה כמו שאין כאן המתנה, אולם לטעם ההשלמה

דאזוילי הוא דמוזיל גביה, והיינו שלא רואים ההוזלה כתוספת, א"כ תוספת אחרת עבור ההמתנה תאסר.

לשיטות דבבא בחובו ג"כ מותר להוזיל ושכ"כ הרשב"א בשם הרמב"ן, יל"ע אם מלוה לא קונה ושכ"ה שיטת הרשב"א לעיל מ"ז ב' האיך נימא דההיתר כהריב"ש שקני קנין גמור, ובפשוטו י"ל כמוש"כ הרעק"א דקני בהנאת מחילת מלוה, אולם ברשב"א קידושין מ"ז א' ד"ה ושויין, כתב לתמוה האיך מהני פסיקה בבא לחוב הלא מלוה לא קונה, ותי' דביש לו לא בעינן קנין אלא דכל שיש לו מותר גם בכה"ג, והרי שלא דן דקני בהנאת מחילת מלוה, וע"כ שפרשו כהשלמה דההיתר ביש לו אינו משום הקנין, אלא דלא חשיב כתוספת אלא דהוי הוזלה במקח.

תוד"ה מהו כתבו דבמחוסר ב' מלאכות לא חשיב כיש לו להתיר פסיקה בהוזלה, אלא כשער הלקוטות, והיינו דלא מהני פסיקה בלא שער כלל שאז ניכר ההוזלה, אלא בשער הלקוטות שלא ניכר כ"כ ההוזלה ויש לבאר הדברים דאם לא נחשב כיש לו להתיר הוזלה, מדוע מהני להתיר כשער הלקוטות, וגם יל"ע דאם אין בזה ההיתר להוזיל ובכ"ז מתירים בשער הלקוטות מדוע באין לו לא נתיר בשער הלקוטות שלא ניכר כ"כ ההוזלה, ומ"ש מחוסר ב' מלאכות שמתירים בשער זה הגם שאינו נחשב כיש לו להתיר הוזלה, וי"ל.

בדברי הפוסקים בביאור תוד"ה ואמר

בדברי התוס' נתקשו האחרונים מדוע הק' תוס' אר"נ דקיראה מטרשא, ולא הק' על עיקר איסור פסיקה קודם שיצא השער מ"ש מטרשא דבאינו מפרש מותר, ובט"ז סי' קע"ג ס"ק י"ב חידש שכשצריך המוכר להוציא בעת קניית הפירות דמים יותר ממה שקיבל גרע טפי דהוי ריבית הנראה לעינינו, ואין בזה ההיתר שיש בטרשא, עיי"ש מה שביאר מדוע על ר"נ קשיא. בנקודת הכסף תי' דבלא יצא השער גרע טפי, ובחור"ד ס"ק י"א ובבי"מ והפנ"י בסוגיין כתבו בכונתו דקודם שיצא השער ליכא מקח כלל, ושאני מטרשא דקנין גמור הוא, ולכן הק' תוס' רק מקיראה דאירי ביצא השער, וכבר עמדו ע"ד דהלא הש"ך בחור"מ סי' ר"ט ס"ל דגם קודם שיצא השער קני למש"פ, וע"ע בחור"ד שם שתי' דבפסיקה חל שעבוד הגוף דהמוכר להעמיד המקח ודמיא טפי להלוואה, וגרע טפי ואין בזה ההיתר דטרשא.

עוד הק' האחרונים מדוע בפסיקה קודם שיצא השער אסרו והרי אינו מפרש ואין שומתו ידועה, והתי' ע"ז כמוש"כ הפוסקים לתרץ הקושיא הא', וע"ע בחור"ד שם שכתב עוד דבפסיקה חיישינן שמא אחר שיצא השער יתייקר, ויהיה ניכר הריבית, משא"כ בפרה וטלית שלעולם לא יהיה ניכר הריבית עיי"ש, וע"ע בחור"א סע"ב סק"ה ד"ה כתב עוד, שביאר בזה באופ"א.

עוד הק' האחרונים דבתי' התוס' מבואר דכשאין שומתו ידוע ולא יצא השער מותר להוזיל,

וצ"ע דהגם דא"א לאסור מצד ההוזלה שאינה ניכרת, מ"מ מדוע שלא נאסור מצד שמא יתייקר אח"כ וכדאסרינן כל פסיקה, ועי' בט"ז בתוה"ד שם מש"כ לתרץ בה, ומה שתמה ע"ד החו"ד, וע"ע בנקודת הכסף משכ"ב, ומה שתמה ע"ד הרעק"א בגליון השו"ע, ומש"כ החו"ד בביאורו, ומה שתמה בבי"מ ע"ד הש"ך, וע"ע בבאר הגולה משכ"ב, וכע"ז בבי"מ שם, [ומה שהוסיפו בזה בשע"ד סק"ח ובחידושי ר' מאיר שמחה ע"ד השו"ע כאן], וע"ע בחו"ד תי' נוסף.

ס"ד א'

הנותן זוזי לגינאה אקרי

האי מאן דיהיב זוזי לגינאה וכו', במחנ"א הל' ריבית סכ"ט כתב דיש לבאר הנידון בסוגיין בב' אופנים, בטור סי' קע"ג פירש דאיירי בפוסק לתת לו בני גרמידא ויש לו בני זרתא, ונחלקו אם משום הסברא דממילא קא רבו חשיב כיש לו להיתר פסיקה, וכ"כ הנמוק"י והמאירי בסוגיין והרשב"א ב"ב פ"ז א', אולם מדברי רש"י בסוגיין, והרמב"ם פ"ט ה"י דייק שפירשו דלא איירי בפסק על בני גרמידא, אלא שקנה מעתה לבני זרתא, וקנאם קנין גמור, דכל המחובר לקרקע נקנה בכסף ואחריותו על הלוקח, וכ"כ בחו"ד סי' קע"ג סק"י"ב וקע"ה סק"א. [ושמא י"ל דאין כונת רש"י והרמב"ם שבאמת קנה היום לגמרי, ורק שכך הוא ההיתר פסיקה דסוגיין שדיינינן כאילו קנאם עתה לגמרי].

במחנ"א הוכיח כפי' רש"י והרמב"ם, ממש"כ תוס' ס"ג ב' ד"ה מהו דבמחוסר תיקון אסור להוזיל, ומדוע בסוגיין מותר להוזיל. בחו"ד הק' מדשמואל ס"ל להלן ע"ד א' דבמחוסר תיקון ביד"ש אינו פוסק דלא חשיב יש לו, ומדוע כאן נחשב יש לו. ובאמת שכבר עמד ע"ז בפסקי הרי"ד שם, ותי' דסוגיין דלא כשמואל, או דגם שמואל לא אסר אלא כשמחוסר גם מלאכה אחת ביד"א. באבנ"ז סי' רי"א סק"ב הוכיח כן ממש"כ תוד"ה מה להק' מדוע בפרדיסא אסר רב ומ"ש מסוגיין, והתם מחוסר ג' מלאכות, ובזה גם רב לא התיר, וע"כ שפירש כהרמב"ם. [בנמוק"י מ"ג ב' מדפה"ר הק' כקושיית התוס', ואם כדיוק האבנ"ז מוכח פירש כהרמב"ם, ועי"ש עוד בתי', אולם בסוגיין ל"ה א' מדפה"ר ד"ה דממילא קא רבו נראה שמפרש כטור, וכ"ה להדיא בנמוק"י ב"ב פ"ז א']. ועיי"ש שהביא לבאר עפ"ז לשי' ההגמ"ר שהביא הב"י שצריך לתת מאותם קרי, ולא יכול לאוכלם ולתת אחרים, ופי' שהיינו משום דס"ל כהרמב"ם, [אולם ההגמ"ר עצמו כתב דבריו על קיראה, ורק הב"י הביאו בקרי, עי' בנו"כ בטושו"ע משכ"ב].

למש"כ המחנ"א והחו"ד לפרש דאיירי שקנה בקנין גמור מעתה, יל"ע מ"ט דל"ק דאסר והלא אין המתנת מעות שקנה לגמרי ואחריותן על הלוקח. ציינו שבחת"ס הק' דמשמע בסוגיין דל"ק לו היה לו בני גרמידא אחרים היה מותר גם לקנות לבני זרתא, וצ"ע מדוע יהני זאת הלא קנה ממנו

בני זרתא אלו, ומה יהני בני גרמידא אחרים. אולם בגידו"ת שער מ"ו ח"ד אות מ"ג כתב דגם לשיטת הרמב"ם והמרדכי אינו מוכר לו דלועים מסויימים אלא שפוסק על אחד ממה שיש לו.

בגידו"ת שם הק' עוד שמשמע בסוגיין דיכול לתתם בדמי בני זרתא, אך להוזיל טפי לא, וצ"ע מדוע לא יכול להוזיל עוד".

שם, אתנייהו מותר וכו', רש"י פירש אתנייהו בני גרמידא, אולם בריטב"א החד' פירש אתנייהו בני זרתא, ועי' בחידושי ר' מאיר שמחה ע"ס השו"ע סי' קע"ה ס"א מש"כ בביאור פלוגתתם. [ע"ע בגליון הרעק"א לשו"ע סי' קע"ג ס"ו מה שהביא מהתפל"מ כעין סברת הריטב"א על פסיקה, ויש לחלק הנידונים].

שם, איכא דאמרי וכו', הכא מיניה קא רבו וכו', עי' פירש"י, ועי' היטב ברי"ף וברמב"ם שכפה"נ פירשו חילוק הגמ' באופ"א, וע"ע בפסקי הרי"ד שכתב שחלב ודבש ודאי לאו מיניה קא רבו, אבל צמר מיניה קא רבו, ופי' הצמר יוצא מגוף הבהמה, וגם אם תתלוש הנימא תצא מאותה הגומא נימא אחרת, משא"כ דלועין אם תחתוך הדלעת לא תצא אחרת במקומה, עיי"ש.

ס"ד א' ע"ג א'

בסוגיא דעיזי חולבות, ובסוגיא דפרדיסא

ההולך לחלוב את עיזיו וכו' מה שעייזי חולבות מכור לך מותר, עי' פרש"י ותוס' בטעם ההיתר, וכ"ה בריטב"א החד' ובשטמ"ק בשם הרמ"ך, ובשו"ע סי' קע"ג ס"ט, [ובסברת ההיתר ע"ע באופן מחודש מש"כ הנתה"מ ר"ס ר"ט], וע"ע ברמב"ן גיטין ל' א' שכפה"נ פירש לטעם ההיתר באופ"א, וע"ע בריטב"א ישן כאן שהביא ב' פירושים בזה, וע"ע שו"ת רשב"א ח"ב תשו' ע"ב משכ"ב, ובהגהות מרדכי סי' תל"ג, והו"ד גם במהר"מ שיף, ומשכ"ב, ובתוס' רי"ד בסוגיין.

שם, מה שעייזי חולבות כן וכך מכור לך אסור, וברש"י שהאיסור הוא רק במוזיל גביה, והא דבשויו מותר עי' במאירי שכתב דאיירי כשיצא השער, [ויל"ע דלפ"ז איירי כשלא פסק דוקא על חלב משלן], וע"ע בשטמ"ק משכ"ב בשם הרמ"ך בביאור דין זה. ועוד י"ל עמש"כ החו"ד קס"ט ל"ח וקע"ג י"א ועוד דפסיקה חמירא דקיבל ע"ע אחריות להעמיד לו המקח, ודמיא טפי להלואה,

ח ככהונת עולם סי' קע"ג בסוף ד"ה ב"י בדין ומותר לתת מעות לגנאה, כתב להוכיח מהגמ' דבגזה וחלב מוזיל גביה ושרי אי הוה רבי ממילא כדילועין, ותמה על הגידו"ת שאסר.

והכא איירי שפסק רק על חלב משלו ולא נתחייב להעמיד לו המקח, ולפ"ז י"ל דהכא ליכא איסור פסיקה, [ועיי"ש בחו"ד שהוכיח כדבריו מסוגיין והביא למש"כ הרמ"ך בשטמ"ק דלא בעינן שיחול קנין בחו"מ בכדי להתיר, וכע"ז כתב במאירי כאן. ולא ברירא ראייתו מסוגיין, דהלא הכא מתירים משום דקיבל ע"ע גם ההפסד].

שם, תוד"ה מה, וי"ל דהכא אין רגילות לזלזל וכו', עי' מהר"מ ומהר"מ שיף מש"כ בכונתם, וכ"ה בתור"פ ובריטב"א החד', וע"ע במהרש"א ומהר"מ שיף מש"כ להק' דגם בדלועין נימא הכי, וע"ע ב"ח סי' קע"ג ס"ט ד"ה מ"ש שדימה דלועין למש"כ תוס' גבי חלב. אולם בגידו"ת שער מ"ו ח"ג סעי' כ"ה כפה"נ שפירש לדבריהם באופן"א, וכ"נ במחנ"א ריבית סכ"ט ד"ה איברא דק"ל בתוה"ד שציין התוס' כאן.

ע"ע בריטב"א (ישן) ובריטב"א החדשים ובהגהות מרדכי סי' תל"ג ובתוס' רי"ד בסוגיין מש"כ בקושיא זו, וע"ע רמב"ן ורשב"א דע"ג משכ"ב.

שם, וי"ל דשאני משכנתא דסורא וכו' ועוד דמשכנתא דסורא קנוי לו מעכשיו וכו', בביאור מה שהוסיפו בתי' הב' מצינו ב' דרכים, (א) מש"כ במחנ"א הל' דשלב"ל ס"ב דבתי' הא' ס"ל דבוסר הוי דשלב"ל, ולכן לא חל המקח, והמעות הלואה, ובתי' הב' ס"ל דחשיב דבר שבא לעולם, [וברש"י ס"ו ב' ד"ה מוכר פירות דקל, וד"ה עד שלא כתב שפירות שחנטו הוי דבר שבא לעולם, וכ"כ הרמ"א חו"מ סי' ר"ט ס"ד, וע"ע ברמ"ך בשטמ"ק בתוה"ד דפירות שלא הביאו שליש הוי דשלב"ל], וא"כ חל הקנין, ואין המעות הלואה, וע"כ כתבו דמ"מ אסור ולא דמיא למשכנתא דסורא דהכא לא קנוי לו אלא ליין בלבד ולא מתירינן אלא כשקנוי לו לגמרי, וכ"ה בספר כהונת עולם סי' קע"ג בד"ה שם ובכרם כה"ג אסור, ועיי"ש שביאר דהגם שקונה הקרקע ליין מעתה בכל זאת אסרינן שדמיא להלואה, שהרי אינו משתמש עתה בקנינו, וגם ידוע שאינו רוצה אותם כעת אלא לאחר זמן שראויים לאכילה, ורק במשכנתא שמשתמש בשדה לכל דבר התירו, [וי"ל עוד דמאחר דחייב לטפל בכרם ולהעמיד לו הענבים, דמיא טפי להלואה], ולפ"ז בפרדיסא גם אם יקנה קנין הגוף אסור. (ב) אולם בתוס' רא"ש הביא הכל בתי' אחד, ומבואר בדבריו דכונתם דמשכנתא לא מתירינן אלא כשקנה לגמרי ולא סגי בקנין לפירות, ולפ"ז בפרדיסא יתכן דיהני קנין בקרקע ליין, [ויש לבאר מדוע חמור בזה משכנתא דלא מתירינן אלא בקנין גמור], וכפה"נ שכן פירש בכס"מ פ"ח מהל' מלו"ל ה"ה שכתב דכל שמקנה דקל לפירותיו ודאי שמוותר, והרי דלא פירש כמחנ"א הנ"ל אלא בתוס' רא"ש ט.

ע"ע בפנ"י מש"כ מדוע העמידו תוס' קושייתם מ"ש פרדיסא ממשכנתא דסורא הכא, ולפ"ד נראה דלמש"כ תוס' בתי' הב' דפרדיסא איירי כשמכר לו כך וכך, לא קשיא קושייתם ממשכנתא.

ט וכ"כ היד אברהם בגליון השו"ע סי' קע"ג ס"י בבי' דברי התוס'.

שם, איכא לאוקמי דהתם מיירי בפרדיסא כשלא יצא עדיין הפרי כלל, וכתב בהגהות הגר"א דרש"י והרא"ש פירשו דאיירי בבוסר או סמדר, ותיקשי לדידהו קושיית התוס', וציין למש"כ המ"מ פ"ט ה"י בתי' הב' שאין דרך ליקח פירות פרדס קודם שיגמרו, ודרך ליקח קישואין ואבטיחים בקטנן, ועיי"ש במ"מ שכתב עוד חילוק שבפרדס יש עבודה והמוכר חסר בכך, ובמחנ"א ריבית ס"ל ביאר כונתו שעבודת המוכר חשיבא כריבית, וע"ע בנמוק"י [מ"ג ב' מדפה"ר] שכתב דבפרדס אין הפירות ראויים ללקיטה עכשיו, ולכן יש למוכר הפסד במכירתם עתה ממה ששויים בזמן הבציר, משא"כ בדלועין שראויים לאכילה עתה ויכל למוכרם כך, וע"ע בדרכי משה סי' קע"ט סק"ט שהשווה סברת הנמוק"י למש"כ המ"מ בתי' הב' הביאו הגר"א הנ"ל, וע"ע בב"י שם שהביא מהר"י ירוחם שלכן הרי"ף השמיט דינא דפרדיסא דקימ"ל כסברא דממילא קא רבו, וע"ע רמב"ן דע"ג ומאירי שם משכ"ב עוד לחלק בין פרדיסא לדלועין.

הרעק"א דע"ב ב' הק' מדוע בפסיקה לא מתירים מהטעם דמקבל ע"ע גם הפסד עיי"ש משכ"ב, וכע"ז הק' בריטב"א ישן ע"ג א' מ"ש פסיקה מהא דמתיר שמואל בפרדיסא, וע"ע בחידושי ר' מאיר שמחה כאן מש"כ ליישב עפ"ד החו"ד קס"ט ל"ח וקע"ג י"א.

בב"י וב"ח בחו"מ ר"ס ר"ט הק' מדוע לא הוי הכא אונאה, ועיי"ש בנתה"מ סק"א משכ"ב.

ע"ג א', ומודה רב בתורי, עי' פרש"י, ובתוס' בשם הר"ח פי' באופ"א, ועי' בגידות שער מ"ו ח"ג אות כ"ה בד" ולתירוצם משה"ק על פרושו, וע"ע ברמב"ן שהביא מהר"ח שפי' באופ"א ומשה"ק הרמב"ן על פירוש זה ובהגהות ראז"מ משה"ק ע"ד, וע"ע ברמב"ם פ"ח ה"ה ובמ"מ ולח"מ שם.

שם, אמר להו שמואל להנהו דשבשי שיבשא הפוכו בארעא, עי' בתוס' רמב"ן ונמוק"י מדוע לא התירו משום קרוב לשכר ולהפסד, ויל"ע בשי' הרמב"ם שסתם בזה האיך פירש, וע"ע ברמב"ן מדוע לא התירו כההיא דדלועין, ועיי"ש מש"כ בשי' הרמב"ם, וע"ע בריטב"א משכ"ב.

בטעם ההיתר דמה שעזי חולבות מכור לך

שיטת רש"י ותוס'

בטעם ההיתר כשאמר לו מה שעזי חולבות מכור לך, פרש"י ותוס' דהוא משום שיתכן שיהא חלב פחות מן הדמים שנתן, ונמצא שקיבל עליו הפסד ושכר, וכ"ה בריטב"א החד' ובשטמ"ק בשם הרמ"ן בתוה"ד ובשו"ע סי' קע"ג ס"ט, ובפשוטו מבואר כאן היתר חדש דכל שהוא קרוב לשכר ולהפסד מותר, וכ"ה ברעק"א ע"ב ב' שדן היכן אמרינן להאי היתר, וביאורו הוא דכל שמקבל ע"ע אפשרות הפסד יתכן לתלות דמה שמוזיל לו אינו משום אגר נטר אלא עבור מה שקיבל ע"ע אפשרות ההפסד, ולפ"ר היה אפ"ל בנו"א, דהכא באמת אי"ז הוזלה, אלא איירי כשפוסק עמו במחיר כזה שזוהו השיווי האמיתי של הקנין על הספק, ורק בכה"ג מתירים הכא, אך להוזיל יותר מזה אסור, ועי' היטב בפסקי הרי"ד ע"ג א' בחילוק בין פרדיסא לעזי חולבות,

שכפה"נ שפירש כן, אולם בפוסקים מבואר שפשיטא להם שהכא מותר לא רק בגונא שזהו השיווי האמיתי של הספק אלא אפילו כשמוזיל טפי, דהנה הב"י ר"ס ר"ט הק' עמש"כ הרמב"ם דהמקנה לחברו דבר שאינו מסויים וכו' אם החסיר מהאומד שהיה בדעתם דהוי אונאה, דמדוע בעיזי חולבות לא הוי אונאה, והרי דפשיטא להו דהכא אי"ז מחיר הספק, אלא אונאה אית ביה, ועיי"ש בנתה"מ סק"א משכ"ב.

בנתה"מ שם כתב לבאר עוד מדוע אי"ז אונאה דידוע שבשביל הקדמת המעות מוזיל גביה, ומה דמתירים הכא הוא משום דכל שיש למלוה צד הפסד והוא דרך מו"מ התירו חכמים, והיינו שפירש ההיתר דקיבל ע"ע ההפסד דלא כמוש"כ לעיל דיתכן לתלות ההוזלה בקבלת הסיכון ואינו בהכרח על ההקדמה, אלא דגם כשידוע שהוא בשביל הקדמת המעות ג"כ מותר, דכל שיש צד הפסד התירו חכמים במו"מ, ובפשוטו דבריו מחודשים שגם בכה"ג מותר.

ויש שהעירו ע"ד ממש"כ התוס' בישוב קושייתם מ"ש הא דאסר רב בפרדיסא מסוגיין, וכתבו בת' הא' דהכא אין רגילות לזלזל בשביל המתנת יום או יומיים, משא"כ בפרדיסא שקנאם בהיותם בוסר, והרי דאין דרך להוזיל בעיזי חולבות, ודלא כנתה"מ שכתב דהדבר ידוע שבשביל המתנת המעות הוזיל גביה, ובאמת ד"ז תלוי בפירוש דברי התוס', דהנה בגידו"ת שער מ"ו ח"ג סעי' כ"ה כפה"נ שפירש כונתם דמאחר והוא זמן מועט ואין דרך להוזיל עבור זמן מועט, ע"כ תלינן שההוזלה הוא עבור שנכנס לספק, וכ"נ במחנ"א סכ"ט ד"ה איברא דק"ל בתוה"ד שדימה סברת התוס' למש"כ שם וכפה"נ שפירש כן, וא"כ הרי שמבואר בתוס' דלא כהנתה"מ שהכא ודאי משום הקדמת המעות הוזיל, אולם עי' בתור"פ ובריטב"א החד' שביארו דהכא שהוא זמן מועט ואין דרך להוזיל אלא מעט, א"כ מצוי שיבוא לידי פסידא, משא"כ בפרדיסא שמוזיל הרבה, ולא מצוי כ"כ תיוהא לא מצוי כ"כ שיפסד, ואי"ז קרוב להפסד רק לשכר, וע"ע במהר"ם ובמהר"ם שיף ע"ד התוס' שפרשו כן, וא"כ אין דברי התוס' קשורים לנידון נתה"מ.

והנה מלבד שבתור"פ ובריטב"א החד' מבואר להדיא שלא פירשו כגידו"ת והמחנ"א גם לשון התוס' מורה לא"כ, שהדגישו התוס' בדבריהם דבפרדיסא מוזיל טובא, ועוד יל"ע ממש"ק תוס' לרב דבפרדיסא ג"כ איכא תיוהא כדקאמר שמואל, ואם נפרש כדבריהם מה הוקשה לתוס' הלא אי"ז תלוי במה דאיכא תיוהא אלא בזה שאיכא המתנת מעות זמן רב, וכבר עמד ע"ז בגידו"ת שם, וע"כ שעיקר כונתם כתור"פ והריטב"א ושכ"פ המהר"ם ומהרמ"ש.

במהרש"א הק' גבי דלועין מדוע לא תנו אפילו בגונא שמכר הן רב הן מעט ג"כ אסור, שהוא לזמן מרובה, ולפ"ר היה נראה שקושייתו משום שפירש כגידו"ת, דלמש"כ בתור"פ והריטב"א אינו תלוי בזמן הקדמת המעות אלא באם הוזיל פורתא או טובא, אולם באמת מהרמ"ש הגם שפירש כתור"פ והריטב"א ג"כ הק' כן, [עיי"ש שתי' שבמהרה יכולים להתבשל, וציינו שכ"כ בפי' הר"י מלוניל], והרי שגם לפי זה קשיא מדלועין.

שיטת הרמב"ן

הרמב"ן בגיטין ל' א' כתב בביאור הסוגיא דשם, דכשנשתדפו שדותיו ומפסיד הכל לא משלם ליה לא הקרן ולא הריבית הוי זביני ושרי, ודמיא לעיזי חולבות שאין בו משום ריבית, וכ"ה במאירי שם, ומבואר בזה דבר מחודש שכל שיכול להפסיד גם הקרן לא חשיב הלואה אלא מקח, והיינו משום דשם הלואה היינו רק בגונא שהמעות באחריות הלואה, משא"כ מקח אין המעות באחריותו רק שנתחייב להעמיד המקח, ועיי"ש בנמוק"י ובריטב"א החדשים שהביאו מהרא"ה שגם בכעין הלואה גמורה דינא הכי, וע"ע בשו"ת הרדב"ז ח"א תשו' תצ"ז מש"כ כע"ז מהכפתור ופרח פמ"ד, וע"ע במחנ"א הל' רבית סל"ג, וע"ע בחידושי הריטב"א החד' להלן ע"ג א' שהק' דמה אגר נטר שייך במי שלא לוח ואינו חייב באחריות המעות, עיי"ש מה שפירש לפלוגתת רב ושמואל, ומבואר כהרמב"ן דכל היכא שאין המוכר חייב באחריות המעות לא הוי הלואה ואין בזה ריבית, וע"ע במש"כ הריטב"א החד' כאן לחלק מהכא לפרדיסא בפ' הנכון, ויתכן כונתו ע"ד דבריו שם, ומיהו בתחילת הדברים הביא דההיתר הוא משום דהוי קרוב להפסד ולשכר, ושמא דבריו אלו באו בפירוש שיטת התוס'.

פירוש הריטב"א (ישן) שו"ת הרשב"א הגהות מרדכי ועוד

בריטב"א ישן כפה"נ שפירש דברישא שמכר את כל החלב חשיב כיש לו, שמותר בזה פסיקה בהוזה, משא"כ כשפסק כך וכך חלב חשיב כאין לו שיתכן שאין לו, וכ"פ דבריו בחידושי ר' מאיר שמחה כאן. ומה דחשיב יש לו הגם שעתיד להגיע עוד חלב, נראה בדבריו שפירש דכיון דמכר לו כל החלב, ואם לא יתווסף הרי שיתן מה שיש כעת, נחשב זה כיש לו הכל, הגם שאם יתווסף עוד יהא ג"כ מכור עיי"ש היטב בדבריו. וע"ע שו"ת הרשב"א ח"ב תשו' ע"ב שכ"ה רהיטת דבריו בחילוק בין מכר מה שעייזי חולבות למכר כך וכך, שזה נחשב יש לו וזה נחשב אין לו, אולם ברעק"א נראה שפירש בדבריו לא"כ, דהנה בדע"ב ב' הק' מדוע בפסיקה לא מתירנן מדין קרוב לשכר ולהפסד, ות' דרק גבי מכר מתירנן מה"ט, ועייזי חולבות הוי מכר גמור וכמוש"כ הר' ירוחם נתיב י"ז דחשיב דבר שבא לעולם, משא"כ פסיקה דלא חל המקח והוי כהלואה לית ביה ההיתר דקרוב לשכר ולהפסד, ושוב הק' ממש"כ הרשב"א בתשו' הנ"ל שחלב חשיב דשלב"ל, וא"כ הרי שגם כשא"ז מקח גמור מתירנן בקרוב לשכר ולהפסד, והרי שהרעק"א נקט פשוט דגם להרשב"א יסוד ההיתר הוא דהוי קרוב לשכר ולהפסד, וצ"ב דלפ"ר מדבריו נראה שהחילוק הוא בין יש לו לאין לו, וע"ע בחידושי ר' מאיר שמחה מש"כ בפ' הרשב"א בתשו' ע"ד הרעק"א הנ"ל, [ועיי"ש ברשב"א בתשו' שהוכיח מהא דאסרינן במוכר כך וכך חלב דחשיב דשלב"ל, ויש להרחיב בראייתו, ומה יענה הר' ירוחם הנ"ל לראיה זו]. וע"ע בחידושי הרשב"א ע"ג א' בביאור החילוק בין פרדיסא לסוגיין, אשר לפ"ר נראה שכונתו ג"כ לחלק דהכא חשיב כיש לו, דהוה כפירות גמורים ראויים ללקיטה משא"כ

י' וכ"כ במעשה רוקח פכ"א מהל' מכירה ה"א בדברי הרשב"א.

התם, ועדיין יל"ע בדבריו טובא אם לכך כוונתו.

בהגהות מרדכי סי' תל"ג כתב החילוק בין פרדיסא לסוגיין, דהתם עוד לא גדלו הפירות, משא"כ הכא לאחר המכירה לא גדל החלב ולא מכר לו אלא אותו שישנו בשעת מכירה, ולפ"ר כונתו דהכא חשיב כיש לו, וזהו יסוד ההיתר, אולם לעיל מיניה בפי' דינא דעיזי חולבות כתב וז"ל דאימור לא ישוה החלב כשיעור הדמים שנתן לו, והיינו ההיתר דקרוב לשכר ולהפסד, וצ"ב למאי הוצרך לזה הלא כתב להלן מיניה שמכר החלב שיש לו, ועיי"ש בחידושי אנשי שם שכבר עמד בזה, ולפ"ר מבואר בזה דלא מהני ההיתר דקרוב לשכר ולהפסד אלא אם חשיב כיש לו, ורק בצירוף תירויהו מתירים, ועדיין צ"ע מש"כ בהגמ"ר דבמוכר כך וכך שאסור היינו משום דילמא לא יספיק החלב שנמצא כהיום ויצטרכו להמתין, ואם בעינן לתרויהו כדי להתיר, הלא במוכר כך וכך אי"ז קרוב להפסד, וצ"ע בכ"ז. וע"ע בתוס' רי"ד שג"כ יל"ע כע"ז שבתחילת דבריו נראה שפירש שההיתר משום שיש צד הפסד, שכתב שקנה ממנו במזל בין רב ובין מעט, ואח"כ כתב הטעם דחשיב כיש לו, ואדם רשאי לזלזל בפירותיו היכא דיש לו, וצ"ע, וע"ע במהר"מ שיף שהביא ההגמ"ר הנ"ל, ופירש שכונתו לחלק בין יש לו לאין לו, ועיי"ש שביאר הדוחק שבפי' זה ומ"ט לא פירשו רש"י ותוס' כן. וע"ע בהגהות אשרי משכ"ב, ומש"כ בתורת חיים בביאור דבריו.

בקושיית רעק"א מדוע לא מתירים בפסיקה משום קרוב לשכר ולהפסד

הרעק"א ע"ב ב' הק' מ"ש עיזי חולבות שמתירים משום דמקבל עליו גם הפסד מפסיקה שאסרינן קודם שיצה"ש ולא מתירים מה"ט הגם שמקבל ע"ע גם הפסד, [ועיי"ש בתוה"ד שדימה היתר זה הכא למה שמתירים כן בחביתא דחמרא, ויש לדון בזה, ומקומו בסוגיא דחביתא דחמרא], ות' הרעק"א דלא מתירנן משום קרוב לשכר ולהפסד אלא במכירה, וכהיא דעיזי חולבות שכתבו הר' ירוחם נתיב י"ז וריטב"א ישן ס"ו ב' בד"ה מודינא דחשיב דבר הבא לעולם^{יא}, משא"כ פסיקה דלא חל הקנין הוו המעות הלואה, ולא מהני בזה האי היתר, [ואם כי מלשונו נראה דהוי כהלואה ממש, וי"ל דכונתו דדמיא טפי למעות הלואה, שהרי ודאי שאינם מעות הלואה אלא מכר שדרך מו"מ הוא], ושוב הק' למש"כ הרשב"א בתשו' שחלב הוי דשלב"ל, מ"ש פסיקה מעיזי חולבות.

במאירי בסוגיין ד"ה ההולך כתב דהא דבמוכר מה שעיזי חולבות מותר אע"פ שחשיב דשלב"ל ולא קנה, ויכול לחזור בו, מ"מ כל שלא חזר בו מותר, ועוד דיתכן שמוכר עז לחלבה, והרי דהוקשה לו דכיון דלא חל הקנין בדין הוא שנאסור, וכ"ה בריטב"א ישן ס"ו ב' ד"ה מודינא דהכא מותר, דנחשב החלב כדבר שבא לעולם, והרי דרך משום שחל הקנין מותר, ונחלקו בזה עוד הפוסקים דהב"י והד"מ ובאה"ג בחו"מ ר"ס ר"ט נקטו דאם לא היה חל הקנין בשיעור אונאה,

יא ע"י בשטמ"ק בשם הרמ"ך שכתב ואע"ג שלא נגמר החלב וכו', וקרוב לומר וכו', ובנתיה"מ סי' ר"ט סק"א.

לא היה היתר לענין ריבית, אולם הב"ח וההגהות דרישה ונתה"מ שם נקטו שאי"ז כן, ויל"ע למאירי דהלא הוא התיר בסוגיין משום דקיבל ע"ע גם הפסד, וא"כ מדוע דנתיר רק אי איכא קנין, ולרעק"א ניחא.

ויל"ע דהנה תוס' כתבו בת' הא' דפרדיסא אינו זוכה בשום דבר והמעות אצלו הלואה עד הבצירה, ועדיין הק' התוס' דמדוע אסר רב בפרדיסא ולא התיר משום דהוי קרוב נמי להפסד, והרי שגם כשהמעות הלואה איכא להיתר זה, וכע"ז יל"ע ממש"כ תוס' בסוה"ד דפרדיסא איירי כשלא יצא הפרי, וזה הוי דשלב"ל, ויקשה כנ"ל מדוע לא תי' כן לקושייתם, אמאי לא התיר רב פרדיסא כההיתר דעזי חולבות, [ומיהו בפנ"י בריש דבריו ע"ד התוס' כתב דאה"נ ולמש"כ בסוה"ד ניחא קושייתם לעיל]. וכן יל"ע מהתוספתא פ"ו ה"ג הובאה ברמב"ן ורשב"א ע"ג א' דאומר אדם לחברו הילך מאתים זוז על מה ששדך עושה, וזה הוי דשלב"ל, [וע"ע בגיטין ל' א' לפרש"י שם שלפז"ר ג"כ הוי דשלב"ל], ועוד יל"ע מדוע לא מתירים ביצא השער אלא משום מאי אהנית, ועוד, ולא מהטעם הנ"ל שאז הרי חל הקנין.

בחידושי ר' מאיר שמחה כתב ליישב קושיית הרעק"א ע"ד מש"כ החו"ד סי' קע"ג ס"ק י"א, קס"ט ל"ח, ועוד, דשאני פסיקה דאיכא חיוב אגופו לקנות אחרים ודמי טפי להלואה, ולא התירו אלא כבחלב שאין לו חיוב לקנות אחרים שלא מכר אלא חלב זה.

בריטב"א (ישן) ע"ג א' הק' כעין קושיית הרעק"א מדוע בפרדיסא התיר שמואל דמקבל ע"ע הפסד התייבה, ולא התיר כן בפסיקה, והנה מה שלא הק' כן מעיזי חולבות הוא משום דלא פי' הכא הטעם כרש"י ותוס' שקיבל ע"ע ההפסד נמי.

ס"ד א'-ב' ע"ג ב'

בסוגיא דחביתא דחמרא

אמר ליה כיון דמקבל עליה זולא קרוב לזה ולזה הוא, בחידושי הרמב"ן הביא בזה ב' גירסאות, אשר עולה מהם ב' פרושים בהיתר דקרוב לזה ולזה.

תוד"ה אי, תימה היכי מיירי אי בשמשך וכו' ומה ריבית יש כאן וכו', מלשון התוס' נראה דלא הק' על עצם היסוד דקבלת האחריות מחשיבתו למקח, אלא דקושייתם דכיון דעושה בדרך תנאי נמצא שעל צד ההלואה אין ריבית, ועל הצד שיש ריבית אין הלואה, וע"ז תירצו דתנאי אינו מועיל בריבית וכל שמצד העסק שביניהם יש כאן המתנת מעות וריבית אסור, וכ"נ שפירש בחזו"א סי' ע"ו סק"ג בתוה"ד וז"ל מפני שסוף דבריהם במחשבתם תחילה דאע"ג דיש כאן ממ"נ מ"מ אסרו חכמים, וע"ע

באבנ"ז סי' ר"ז סק"ה שהוכיח מתוס' לענין אחר דלא מהני תנאי להתיר ריבית.

שם, ואי בשלא משך וכו', מרהיטת דבריהם נראה דאי איירי בשלא משך נחא טפי קושייתם, וכ"ה להדיא בתוס' רא"ש, וכ"כ הרעק"א בשו"ת מהדו"ק תשו' נ"ב ד"ה ולענ"ד זהו תליא, דלתי' הב' דאיירי בשלא משך וע"ז קאמרינן דלולי אחריות הזולא הוה אסרינן, א"כ במשך גם לולי אחריות הזולא מותר דהוי מקח גמור, והרי דפשיטא ליה דאי בשלא משך טפי יש לאסור משום אחריות התקיפה, ועי' פנ"י שנתקשה בזה הלא גם בלא משך איכא קנין מעות ולענין ריבית סגי בזה, עיי"ש משכ"ב, ובחזו"א ע"ו ג' נקט שכונתם דבלא משך קשיא טפי, עיי"ש. בטור ושו"ע כתבו הדין הן במשך והן בלא משך.

שם, ואי בשלא משך מה צריך להתנות וכו', בפנ"י נקט דקושייתם היא על לישנא דהגמ' דצריך להתנות, אולם בחזו"א שם ביאר דאם המקח מתבטל מן הדין אין בזה חסרון דאחריות שנימא דמדקיבל עליו אחריות הוי הלואה ולא מכר, וע"ע בתוס' בהמשך דבריהם וא"ת כי לא אתני וכו' דמקח טעות הוא, ובדברי התוס' ד"ה האי שהק' שגם בפסיקה נימא כן.

שם, וא"ת כי לא אתנו וכו' דמקח טעות הוא, ובפשוטו י"ל דכונתם כמוש"כ החזו"א הנ"ל דכל שמצד הדין מתבטל המקח אין האחריות אוסרת, וכ"ה להדיא בתוס' ב"ב צ"ז ב' ד"ה ואם, אמנם בט"ז סי' קע"ג ס"ק י"ח כתב דכונתם להק' רק על לישנא דהגמ' ועי' בחזו"א ע"ו ה' מה שתמה ע"ד. [וע"ע להלן בתוס' שכתבו להק' למ"ד דמזליה דלוקח גרים מ"מ כיון דהתנה הרי מזל המוכר גורם, אשר נראה מזה שהק' על עיקר הדין ולא רק על הלשון וצ"ע לט"ז].

שם, לכך נראה דתקפה דהכא לאו היינו שהחמיץ וכו', אולם ברש"י כתב אם תקפה: אם מחמצת, וכ"ה ברמב"ם פ"ח מהל' מלוה ולוה ה"י ובטור ושו"ע סי' קע"ג סי"ג, וא"כ תקשה לדידהו קושיית התוס', עי' משכ"ב הנו"כ בטור ובשו"ע, ובמחנ"א דיני אונאה סי"א, וע"ע בהגהות אשרי סי' ט"ו ובספר התרומות שער מ"ו ח"ד סעי' מ"ד וברשב"א ב"ב צ"ח דדינא דהתם הוא רק עד טבת וכ"כ הב"י בשם תלמיד הרשב"א, [ודלא כמוש"כ התוס' דאין לחלק בזה], ובתוס' רא"ש וריטב"א החד' כתבו דאיירי שעירה הלוקח היין בקנקניו, וע"ע בתוס' ב"ב צ"ז ב' הנ"ל משכ"ב. וע"ע בהגהות אשרי בסופו שכתב דהכא מיירי שהתנה עמו לשלם לו יין טוב, ועי' בתפארת שמואל סק"ב משכ"ב, וע"ע בחזו"א סע"ו סק"ה, ובחזו"ד סי' קע"ג ס"ק י"ט כתב דהמק"ט מתיר רק להחזיר לו מעותיו אבל לא ליתן לו יין טוב אף שיתייקר, וסוגיין איירי שקיבל ע"ע ליתן לו יין טוב אף שיתייקר, ועד"ז כתב המהרש"א ב"ב צ"ז ב' ע"ד תוס' שם, וע"ע בדרישה משכ"ב, ומה שתמהו עליו החזו"א סק"ד והחזו"ד סק"כ.

שם, וא"ת מאי צריך לקמן טעמא דמעיקרא חלא חלא וכו', וי"ל וכו', לראשונים שפירשו דהכא נמי איירי בהחמיץ הדרא קושייתם, ועי' בב"י שם משכ"ב ובדרישה שם, ובחזו"א סע"ו סק"א

סוף הקטע הא', וע"ע בחזו"א שם סק"ג ד"ה נראה שהביא מהריטב"א שם דעד טבת אינו שכיח שיזול ולא מהני קבלת הזולא להתיר, וע"ע חו"ד ס"ק י"ח מש"כ לבאר הסוגיא שם באופן מחודש דאיירי בפוסק על ענבים שלא נגמרו. וע"ע בפסקי הרי"ד שם.

תוד"ה הא', וי"ל כיון דאין הפירות מבוררים ללוקח אין ניכר שיהא קרוב לשכר וכו', בפשוטו כונתם דכיון דאין ניכר האחריות לא חזינן ריבית, אולם מהחזו"א בסק"א וסק"ג נראה שמפרש דכיון דפסקו על פירות סתם ומעיקר הדין האחריות על המוכר, אין אחריות כזו מבטלת המקח, ועי' מש"כ ע"ד תוד"ה אי בנידון סברא זו.

המהרש"א הק' דהו"ל להק' גם לאביי דמתיר בקרוב לזה ולזה מה דהתירו בפסיקה גם כשאחריות הזולא על המוכר וכדתנן לקמן דפוסק על שער הגבוה^י, ומשמע במהרש"א דלתי' התוס' נחא גם קושיא זו^י, והק' הפנ"י הרעק"א והחזו"ד סי' קע"ג ס"ק י"ח דתי' התוס' לא שייך על קושיא זו, דכלפי אחריות הזולא כל החיטים הוזלו וניכר האחריות, וע"ע בחידושי ר' מאיר שמחה מה שהוסיף לתמוה בזה.

בעיקר קושיית התוס' מדוע לא הוקשה לרב שרביא מכל פסיקה שקרוב לשכר הוא, ע"ע בנמוק"י [שלחי ל"ה א' מדפה"ר], מש"כ ליישב בזה, וכ"נ ברשב"א. ובחזו"ד סי' קע"ג ס"ק י"ח נקט כן לעיקר כסברת הנמוק"י, וע"ע בחזו"א סע"ו סק"ד בביאור הנמוק"י, אך בסוה"ד תמה ע"ד וכתב דגם הנמוק"י כונתו כתוס'.

וע"ע ברש"י ע"ג ב' שכתב לחלק בין אחריות יין לפסיקה על הגדיש, ובריטב"א החד' ובתוס' ר"פ שם תמהו ע"ד, [והק' בזה סתירת דברי הנימוק"י דבסוגיין תי' באופ"א, ובדע"ג הביא לדברי רש"י^י].

וע"ע בריטב"א החד' ותור"פ ע"ג ב' מש"כ לחלק עוד בין סוגיין ודע"ג ב' לדין פסיקה, דפסיקה התירו רק בלא קבע זמן, עיי"ש בדבריהם בארוכה.

שם, ופוסק עמו על הגדיש וכו', איכא למימר דאם נתקלקל כל הגדיש וכו', בחזו"ד ס"ק י"ז דייק מדבריהם דדוקא אם נתקלקל כל הגדיש פטור, אבל בנתקלקל מקצתו נותן לו המותר, ועיי"ש טעמו.

שם, וכן משמע לקמן דקאמר מעיקרא וכו' משמע דקלקול אחר דלאו חימוץ הוי מקבלי וכו', עי'

יב עי' תוס' רבינו פרץ לקמן ע"ג: בד"ה דקאכלי, דהק' כן.

יג וכ"כ הט"ז בס' קע"ה סק"ט.

יד כה"ק המחנ"א בהל' רבית סי' כ"ט בד"ה וראיתי.

מהרש"א משה"ק ע"ד, ובמהרמ"ש ובחור"ד ס"ק י"ז מש"כ בביאור דבריהם.

הרמב"ן וריטב"א החד' ובשטמ"ק הביאו פירוש נוסף בסוגיין מהראב"ד.

קרוב לשכר בהלואת סב"ס, הרמ"א סי' קס"ב ס"ב הביא משו"ת הריב"ש תשו' י"ט שכתב דבהלואת סב"ס באופן המותר, אם התנה שאם יתייקרו יתן לו חיטים, ואם יוזלו, יתן לו מעות כשער של עכשיו אסור דהוי קרוב לשכר ורחוק מהפסד, ובביאור הגר"א ציין מקורו מסוגיין, וצ"ע דבסוגיין האחריות מבטלת המקח, אבל התם בלא"ה הוי הלואה ורק ביש לו התירו, ומדוע נאסור משום קרוב לשכר וכו', וע"ע אבנ"ז סי' קפ"א סק"ו.

קבלת אחריות במכירת שטרות, בספר התרומות שער מ"ו ח"ד סעי' י"ג הביא מהרמב"ן שהוכיח מסוגיין דבמכירת שטרות אסור למוכר לקבל אחריות, שאם לא יוכל הלוקח לגבות חובו יחזיר לו מעותיו, דהוי קרוב לשכר וכו', ובפשוטו היינו משום דבשטר ליכא אחריות זולא, וכ"ה להלכה בשו"ע סי' קע"ג ס"ד, אולם בריטב"א החד' למד מסוגיין להתיר בכה"ג, וצ"ע דאין בכה"ג אחריות זולא ט".

במה דקבלת אחריות מחשיבה המכר להלואה

רש"י תוס' והרמב"ן פירשו דאביי איירי במכר גמור שמוכר לו חבית זו, ולא בפסיקה, וע"ז הוא דקאמר רב שרביא דקרוב לשכר ורחוק להפסד הוא, ובדין הוא שיאסר, ופרש"י דכיון דמקבל עליו אחריות המקח נמצא שאין זה מכר ומעות הלואה הן אצלו, וכ"ה בלשון הרמב"ן, והרא"ש סט"ו וז"ל וכיון דאחריות החומץ על המוכר לא הוה מכר גמור וזוזי הלואה נינהו, והדברים צ"ב דהנה תוס' בת' הא' ס"ל דאיירי הכא כשמשך, וא"כ קנה קנין גמור, ונמצא דהדמים ששילם דמי המקח הם שכבר זכה ביין, ואין כל אגר נטר, לת' הב' שס"ל לתוס' דאיירי כשלא משך יל"ע דמ"מ קני למי שפרע, וגבי פסיקה מבואר דכל שקנה מעכשיו למי שפרע מותר לפסוק אפילו בהזולה, דכיון שקנה אין כאן הקדמת מעות, וא"כ כאן שקנה היין למי שפרע האין יפקע המקח משום קבלת האחריות.

ומצינו בזה בחזו"א שכתב בביאור שיטת הנמוק"י אשר עולה בזה ביאור סוגיין, הנה הראשונים הק' מ"ש מפסיקה דלא אסרינן משום דקרוב לשכר ורחוק מהפסד הוא, ובנמוק"י [ל"ה א' מדפה"ר בסופן] וכ"נ ברשב"א תי' דהכא דעל חבית זו נתן לו נמצא דאי תקפה נתבטל המקח והלואה היא זו, [ומה שמשכתב אי יקרא הוי אגר נטר], משא"כ בפסיקה על הפירות שחייב להעמיד לו מ"מ, א"כ לא יתכן שיהיה ביטול מקח והלואה, אלא לעולם מכר הוא, ולא שייך למיסר מטעם דקרוב

סו ע"י כהונת עולם סי' קע"ג בד"ה ברם, מש"כ לבאר דברי הריטב"א.

לשכר ורחוק מהפסד, וביארו בחזו"א סי' ע"ו סק"ד, דהא דאסרינן קרוב לשכר ורחוק להפסד הוא משום דכל שיתבטל המקח נמצא שהמעות הלואה, ובשביל הלואה זו פסק לו זכויות של יוקרא והצילו מהפסד זולא, [וצ"ב כונתו], ואע"ג שבזמן שתקפה לא הרויח כלום, ואם לא תקפה אין כאן הלואה, מ"מ כיון דאיכא צד הלואה וצד ריוח אסרו חכמים, והיינו דמה שאסרו חכמים קרוב לשכר וכו' היינו דרואים קבלת היוקרא אם יתקיים המקח שנותנו לו עבור ההלואה אם יתבטל המקח, ומש"ה אסור חכמים מקח זה שיתכן ויהא בו הלואה ורואים הסכמתו לקבלת היוקרא בצד המקח כתוספת על ההלואה, ודבריו צ"ב טובא דמדוע נחשוב קבלת היוקרא כתוספת עבור ההלואה, והלא אין דעתם כלל על ההלואה שהרי רצונם בקיום המקח, ורק מקרה הוא שארע כן, וגם שנראה קבלת היוקרא על צד המקח כתוספת על ההלואה מחודש הוא, ועכ"פ מבואר בזה מדוע אסרו חז"ל בקבלת אחריות התקיפה, אולם בתוס' שלא תי' כן על קושייתם מ"ש מפסיקה מבואר דגם בפסיקה שאין כל צד הלואה, ולעולם יהא זה מקח אסרינן משום דהוי קרוב לשכר וכו', וכן נראה בלשון רש"י והראשונים דעל כל הצדדים לא הוי מכר אלא הלואה, ולא רק על הצד שיתבטל המכר הוי הלואה, וצ"ב.

ובפשוטו מבואר בזה דכל שקיבל עליו המוכר אחריות רואים זאת כאילו לא נקנה המקח ולכן הוא שהמעות כהלואה, וכ"ה בלשון הרעק"א בשו"ת מהדו"ק תשו' נ"ב ד"ה ולענ"ד זהו תליא: כיון דהוא באחריות המוכר הוי כאילו לא נקנה המקח, והיינו שזה גופא שהמקח עדיין באחריותו גורם שנראה שהוא לא נשלם, והמעות הלואה.

ועוד אמרו בזה דהנה בפשוטו במקח התשלום הוא על קנינו בחפץ, וכל שזכה הלוקח בחפץ חייב בדמיו, וא"כ פשוט הוא דאין בזה הקדמת מעות אלא תשלום חיובו. אולם י"ל דיתכן ואינו משלם רק עבור קנינו בחפץ אלא גם עבור קבלת החפץ עצמו, וגם אחר שקנה החפץ אי"ז כל סיבת תשלומו אלא גם עבור קבלתו, [וע"ע בגר"ז דיני ריבית סכ"ב שר"ל שקודם שקיבל הלוקח החפץ מיד המוכר אינו חייב לתת הדמים], וא"כ י"ל דדבר זה תלוי באחריות המקח, דאם החפץ כבר מעתה באחריות הלוקח, הרי שסיבת תשלומו הוא הקנין גרידא, וכבר מעתה באחריותו הוא, אך כל שגם אחר הקנין מקבל המוכר אחריות על החפץ, הרי דדעת הלוקח שלא יושלם המקח עד שיקבל החפץ בפועל, ונמצא שתשלומיו אינו אך בעד הקנין עצמו אלא בעד קנינו וקבלתו בפועל, ומש"ה דיינינן למעות כמעות הלואה שהקדים המעות כשעדיין לא קיבל כל תמורתם, [וכע"ז כתב בשו"ת מהרי"ט הובא בתשו' רעק"א הנ"ל, דהאחריות מבררת אם המקח חל מעכשיו או אח"כ].

ומיהו יל"ע אם גם בשיטת הנמוק"י והרשב"א דלא אמרינן דקרוב לשכר וכו' אסור רק בגונא שיש צד ביטול מקח והמעות הלואה, אם יתכנו דבריהם למשנ"ת דמשום האחריות דיינינן גם לצד המכר שהמעות הלואה, שא"כ מדוע רק אם איכא נמי צד ביטול המכר אסור, ושמא בשיטת הנמוק"י י"ל

כמו שפירש בחזו"א. וע"ע מש"כ להלן בסוף הענין במה דקרוב לזה ולזה מותר.

ואכתי יל"ע בזה דהאין נחשוב נטילת היוקרא כריבית והלא יוקר היין של הלוקח הוא מדינא דדידיה אייקר, וא"כ הגם שהוי הלואה מ"מ אין כאן ריבית, וע"ע להלן שכפה"נ שנחלקו בזה הראשונים אם הריבית הוא היוקרא, או עצם קבלת האחריות הוי ריבית.

מהו הריבית בקרוב לשכר וכו'

בעיקר מה דקאמר רב שרביא דקרוב לשכר וכו' הוי הלואה והוי ריבית, יל"ע מהו הריבית, אם היוקר הוא הריבית, ככל פסיקה דאסרינן משום דשמא יתייקר ונמצא היוקר ריבית, וכ"ה בלשון הרא"ש סט"ו ובלשון הנמוק"י שאפשרות היוקרא הוא הריבית, וכ"ה בלשון הרמב"ן: ואי יקירא נוטל שכר מעותיו, אולם בשיטת התוס' נראה לא"כ, דהנה בד"ה אי בסוה"ד חילקו בין החמיץ שהוא שכית, הלכך אפילו שקיבל יוקרא וזולא הוי רחוק להפסד, והוי דומה לריבית, וצ"ב דמה מוסיף שצד ההפסד גדול יותר, ומרויח הלוקח טפי, הלא אין קבלת האחריות הריבית, אלא היוקרא, וכל שמקבל גם זולא אין בקבלת היוקרא ריבית, ומדוע אם האחריות גדולה יותר הוי ריבית, ומבואר דאין היוקרא הריבית אלא עצם קבלת האחריות הוי הריבית [ואפשר דהיוקרא כלל אינו ריבית וכמוש"כ לעיל לתמוה דברשותו הוקיר], וכ"ה להדיא בתוס' רא"ש להלן ע"ג ב' ד"ה מעיקרא דבשביל הקדמת המעות מקבל עליו אחריות החומץ, וע"ע בלשון רש"י ע"ג ב' ד"ה מבחרי שכ"כ להדיא שקבלת האחריות הוי הריבית, ושינה ממש"כ בסוגיין דקריבת השכר הוי הריבית^{טז}.

תוס' בע"ב ד"ה האי כתבו דמה דבפסיקה ביצא השער לא אסרינן משום קרוב לשכר וכו', דכיון דאין הפירות מבוררים אין ניכר שיהא קרוב לשכר וכו', לפו"ר היה אפשר לבאר כונתם דכיון דפסקו על סתם פירות ומעיקר הדין האחריות על המוכר גם בלא תנאי כיון שכך היתה צורת המקח, וא"כ ליכא למימר בכה"ג שהאחריות תבטל המקח, דהאחריות אינה סתירה לקיום המקח, וכעין שכתב החזו"א סי' ע"ו סק"א וסק"ג בתוה"ד, עי' מה שצויין בציונים הקצרים ע"ד תוד"ה אי, אולם מרהיטת לשונם אין נראה כן, שכתבו התוס' דאין ניכר שהוי קרוב לשכר וכו', אשר מלשונם נראה דבכה"ג שאין ניכר האחריות אין ניכר שיש כאן ריבית, ואי נימא דהאחריות רק גורמת דהוי הלואה והריבית היא היוקרא, הרי שאין ביאור למש"כ התוס' דאין ניכר שהוא קרוב לשכר וכו', והיותר נראה כמוש"כ דהריבית היא עצם קבלת האחריות, וזהו שכתבו התוס' דבמקום שאינו מבורר האחריות מותר דבכה"ג אינו ניכר שיש ריבית בעצם קבלת האחריות.

טז עי' תוס' ר"פ וריטב"א לקמן ע"ג: מה שפי' בזה.

במה דקרוב לזה ולזה מותר

ברמב"ן הביא ב' גירסאות בת' אביי, הא': כיון דמקבל זולא לא רחוק להפסד הוא דהא אפשר דפסיד זו גירסת הגאון וכו', ולפ"ר כונתו דהגם דע"י קבלת אחריות חשיב הלואה מ"מ ריוח היוקר מותר כיון שהוא קרוב גם לשכר וגם להפסד, ומה שקיבל ע"ע המוכר הפסד היוקר אינו ריבית שכנגד זה קיבל ע"ע הלוקח הפסד הזול, וא"כ היינו כעין ההיתר המבואר לעיל גבי עיזי חולבות שכל שיש צד הפסד מותר ולא אמרינן שצד היוקר הוי ריבית, וכגירסא זו כתב הרשב"א לעיקר, וכפה"נ שכן פירש הרעק"א ע"ב ב' שהק' שכל פסיקה בלא יצא השער נתיר דהוי קרוב לזה ולזה, שכל שמקבל ע"ע הפסד הזולא שוב לא רואים בהיוקר ריבית, אולם הרמב"ן הביא שיש גירסא יוקרא וזולא, [וכ"ה גירסת התוס' סוד"ה א'], וה"ק ליה כיון דהוא מקבל עליו יוקרא וזולא זבני נינהו ולא הלואה ושרי, והיינו דכיון דהיוקרא וזולא על הלוקח לא חשבינן משום אחריות הקלקול להלואה אלא דיינינן ליה למכר, וכ"ה בריטב"א ישן ס"ד ב' ד"ה האי, דאפילו שקיבל עליו המוכר אחריות תקיפה לא עקר ליה לזבינא, ומכר גמור הוא. ולגירסא זו לא קשיא קושיית הרעק"א דלא שייך ההיתר דקרוב לזה ולזה אלא במכר שבכה"ג נשאר מכר.

במחנ"א דיני ריבית סכ"ט ד"ה וראיתי, הביא מההגהות מרדכי בשם ראב"ה דלא שרי בקבלת זולא אלא במוכרה בשוויו, אך בשמוזיל במקח אסור, וביאר המחנ"א דבריו, דכל שכבר הוזיל אינו מצוי שיוזל אח"כ כ"כ עד שישווה פחות ממה שהוזיל לו, וא"כ ליכא להיתר דקרוב לזה ולזה, אולם באו"ש פ"ט מהל' מלוה ולוה הוכיח מהרמב"ן בסוגיא דחמרין דמותר גם בכה"ג שלא שכיח שיוזל, ועיי"ש שכתב דדבריו בזה דלא כמחנ"א, ולפ"ר נידון זה תלוי בב' הגירסאות ברמב"ן דאם ההיתר הוא דכל שקיבל הלוקח אחריות הזולא שוב הוי מכר ואחריות התקיפה לבדה לא מפקיעה מזה שם מקח, א"כ אי"ז תלוי בסבירות הפסד הזולא, אלא כל שאחריות הזולא עליו עדיין שם מקח ע"ז, אולם אי נימא דלעולם שם הלואה עליה דאחריות התקיפה לבדה מפקיעה מזה שם מקח, ורק ההיתר הוא משום דקיבל ע"ע זולא, א"כ בגונא שאין קרוב לזולא רק לשכר א"א להתיר. וע"ע בחזו"א סע"ו סק"ג ד"ה נראה שהביא מהריטב"א בדף ע"ג ב' דעד טבת אינו שכיח שיוזל וא"א להתיר בכה"ג משום קבלת זולא.

תוס' סוד"ה אי כתבו דבחימוץ שקלקולו שכיח אע"ג דמקבל עליו יוקרא וזולא אסור, והיינו משום דתוס' גרסו יוקרא וזולא, והיינו דלעולם לא הוי מכר, ורק כיון שקיבל אחריות הזולא אי"ז ריבית וכנ"ל, ושפיר חילקו דבכה"ג קרוב לשכר הוא ואסור, אך להצד דכל שקיבל אחריות הזולא שוב הוי מכר, א"כ י"ל דגם בצד הפסד גדול מ"מ שפיר הוי מכר.

ויל"ע לשיטת הנמוק"י והרשב"א הנ"ל דקבלת אחריות אוסרת משום הצד הלואה שיש במקח זה, אם י"ל כגירסא הב' ברמב"ן וכמושנ"ת דעצם קבלת הזולא מחשיבתו למכר ולא להלואה, וזהו ההיתר מה שנחשב מכר, ואם האוסר בקבלת אחריות הוא הצד שיתבטל המכר ואז המעות הלואה, הרי דלא יהני קבלת הזולא להתירו.

ס"ה א'

מרבין על השכר ואין מרבין על המכר, ובשכירות פועל

שכירות אינה משתלמת אלא לבסוף וכו' משוא הוא דהכי שויה, בריטב"א (ישן) הק' מדוע הוסיפה הגמ' להא דמשוא הוא דהכי שויה, והלא יסוד ההיתר בזה דכיון דאינו חייב אלא לבסוף, הרי דאין כאן המתנת מעות בזה שאינו משלם אלא בסוף, וא"כ גם אם באמת שוה השכירות פחות ומה שנותן י"ב הוא הוספה מ"מ אין זה אגר נטר, [ועי' בקה"י ר"ס מ"ו מה שנדחק בישוב קושיא זו], במחנ"א סי' ל"א כתב לחדש משום קושיא זו דלא התירו בשכירות אלא כשאין שומתו ידוע, דגבי מכר אמרינן דכיון שעכשיו הוא זמן התשלום גילה דעתו שזהו שוויו, ובשכירות שאינה משתלמת אלא לבסוף אמרינן שזהו שויו, [וכ"כ בגידו"ת שער מ"ו ד' ל' ד"ה ויש מן המורים], אך באם שומתו ידועה ושויו י' ומה שמוסיף י"ב הוא משום המתנת המעות אסור, ועיי"ש בטעם הדין, ויש לדון טובא בדבריו, ועי' להלן בקטע הבא שהרעק"א ציין למש"כ הרמב"ן להלן דס"ל דגם כשזה יותר מהמחיר מותר בשכירות, ודלא כמחנ"א.

במחנ"א הוכיח עוד כשיטתו, דהנה ממה שהוצרכו לחלק בין שכירות למכר נראה דתרווייהו איירי בחד גונא, וגבי מכר דייק המחנ"א שם מהרמב"ם בפ"ח מהל' מלוה ולוה ה"א שבגונא ששומתו ידועה יכול לתת כמו שפסק גם לאחר זמן, שאי"ז אגר נטר שהרי זהו שוויו באמת, וע"כ שמה שפסק שאם יתן היום ישלם פחות הוזלה היא, וכ"כ החכמ"א קל"ט ה', אולם באמת כבר עמד בדיוק זה המל"מ שם וכתב שאין כוונת הרמב"ם כמו שפרשו המחנ"א, ושגם בכה"ג שהשווי האמיתי כמו שפסק לאחר זמן ג"כ אסור, וכן הביא שם המחנ"א מהב"י סי' קע"ג ס"ג, וכ"כ בפתחי תשובה סי' קע"ג סק"ה בשם התפארת למשה, וברעק"א בגליון המל"מ כתב שכ"כ הרמב"ן במלחמות, וכונתו למש"כ בסוגיא דטרשא בתוה"ד [ל"ו ב' מדפי הרי"ף], וז"ל ועוד במתניתין מלתא פסיקא קתני אפילו שויה נמי מהשתא שנים עשר מנה אסור, ובין ברישא בין בסיפא מלתא פסיקא תנן, בין דשויה דמים דקצץ השתא בין דשויה בדמים דלקמיה, רישא לעולם מותר וסיפא לעולם אסור, ומבואר בדבריו דלא כמו שהתיר המחנ"א במכר, ולא כמו שאסר בשכירות.

בב"י סי' קע"ו ס"ו הביא מתלמידי הרשב"א דבשכירות נמי משכח"ל דאסור, כגון אם השכיר לו חצרו מעכשיו במנה והחזיק בה, ואח"כ אמר לו שאם ימתין לו ויפרע מידי חודש בחודש יתן לו בשכירות סלע בחודש ריבית גמור הוא, ועיי"ש בב"י שנסתפק אם כונתו דהוי אבק ריבית או ריבית קצוצה, שי"ל דכיון שכבר החזיק בחצר כבר זכה באותו מנה, ועכשיו שנותן יותר בשביל ההמתנה וכו' הוי ריבית קצוצה, ובמחנ"א תמה מדע נחשב שכבר חייב לו המנה הלא השכירות אינה משתלמת אלא לבסוף, נמצא דגם בהחזיק בה עדיין לא נתחייב, והוכיח דס"ל לב"י דכל שהתנה לתת מיד והחזיק בחצר נתקיים השכירות ונתחייב לתת מיד, ועיי"ש שכתב דאינו מוכח דיתכן דאינו חייב מעיקר דין השכירות אלא שהוי מתנאי שבממון, וא"כ כל שלא יקיים תנאי

יתבטל השכירות, ואי"ז ריבית, עיי"ש מש"כ בכ"ז. כשיטה זו שהביאה הב"י פסק הרמ"א סי' קע"ו ס"ו, ועיי"ש שהביא עוד דין מההגהות אשרי בסי' כ"א, ועיי"ש בט"ז סק"ח ובנקודות הכסף מה שנחלקו אימתי הוי ריבית קצוצה.

שם, והא דקאמר ליה אם מעכשיו וכו' אוזולי הוא דקא מוזיל גביה, והק' בזה דכיון שלא נתחייב בדמים עד לסוף השכירות נמצא שבנתינתם מעכשיו יש הקדמת מעות וההוזלה עבור ההקדמה הרי היא אגר נטר, והאיך התירו לתת מעכשיו פחות, וכתב בגידו"ת שער מ"ו ד' ל' ד"ה ויש מן המורים בתוה"ד דהוא מדין יש לו דשכירות קרקע כאיתנהו דמי, וכ"ה להדיא ברשב"א ובר' יונה ב"ב ריש פ"ז א', ועיי"ש בגידו"ת שהק' מכאן על שיטת הר' ישעיה שהובאה בטור סי' קע"ג ס"ז דאסר להוזיל ביש לו כשהוא מפרש להדיא, וא"כ הכא הוי כמפרש שמוזיל לו עבור הקדמת המעות, ות' במחנ"א סי' ל"א דהכא עדיף טפי מכל יש לו שזכה זכיה גמורה מהשתא ואין כאן אגר נטר, ועדיין יל"ע, דהנה ביסוד ההיתר ביש לו כתבו הריב"ש בשו"ת וברמב"ן במלחמות דמאחר וקנאו קנין גמור דייננין ליה כאילו נגמר המקח מהשתא, וליכא המתנה, וכ"ז שייך במכר דמאחר וקנה הרי הדמים שנתן דמי מקח הם, אולם בשכירות דאינה משתלמת אלא לבסוף נמצא דגם אם קנה קנין גמור בזכות השכירות אך עדיין אינו חייב לשלם, והאיך נחשיבם כדמי שכירות ונימא דאין בזה המתנה, וי"ל.

הר"י מיגאש בב"ב פ"ו ב' הו"ד בשטמ"ק שם כתב דההיתר להוזיל כשמשלם השתא הוא, דאע"ג שקימ"ל דשכירות אינה משתלמת אלא לבסוף הנ"מ היכא דלא בעי למיתן ליה מתחילה הוא דלא מחייבין ליה לשלומי אלא לבסוף, אבל היכא דיהיב מדעתיה מתחילה מכל מקום שכירות מיקריא ולא הלואה, ואין כאן אגר נטר, ובקובץ הערות סי' נ"ג סק"ט ביאר דבריו דבתשלומי שכירות איכא תרי גווני, או שמשלם עבור ההשתמשות ואז אין שכירות משתלמת אלא לבסוף, או שמשלם בעד קבלת הזכות להשתמש, ואז מתחייב לשלם מהשתא ככל קונה חפץ, ודבר זה תלי האיך פסקו, דאם לשלם מיד הרי דקנה זכות השימוש, ואם לשלם בסוף הרי שמשלם עבור השימוש, וזהו כונת הר"י מיגאש דאם רוצה לשלם מהשתא הרי שנתחייב לשלם כן מעיקר הדין שמשלם עבור הקנין, ולכן אין בזה הקדמת מעות אלא שחוב גמור הוא לשלם בעד קנין השכירות, והאריך ביסוד זה בקה"י סי' מ"ו. והנה מלבד מה שיש להאריך טובא בעצם הדברים דאיכא תרי גווני שכירות ושחלוקים הם בעיקר חיובם, ואכ"מ, אולם ביותר נראה שאין משמע כן בדברי הר"י מיגאש, דעי' היטב בדבריו אשר נראה מהם דהגם דשכירות אינה משתלמת אלא לבסוף מ"מ יש לתשלומים שם תשלומי שכירות ואין המעות הלואה, ודלא כמו שפירש הגרא"ו שבכה"ג שמשלם השתא הרי דנתחייב השתא, ובאמת הדברים צ"ב דאם אינה משתלמת אלא לבסוף, מדוע אי משלם מהשתא חייל עליהו שם דמי שכירות, וי"ל. וע"ע ברש"י ד"ה אלא שמבואר דלא כמו שפירש הגרא"ו.

בנמוק"י [ל"ו א' מדפה"ד] ד"ה אוזול הוא דקא מוזיל הביא מהרי"ף שהוכיח מהא דהמשלם מהשתא מותר להוזיל, דהו"ה במכר שדה ב"ב לגורן ואחר שנגמר המקח וזכה בו לוקח, רשאי המוכר לומר לו תן המעות השתא ואוזיל לך, והובא גם במאירי כאן, וכע"ז הביא בספר התרומות שער מ"ו ח"ד י"ג מהרמב"ן בתשו' מ"ג שכתב כע"ז בדין שט"ח. והנה בדבריהם מבואר שפירשו דלא כהגרא"ו, דא"כ הרי דליכא להוכיח כלל מסוגיין, שהרי כשמשלם השתא הרי שחייב מהשתא ולא דמי למכר שנתחייב רק לאחר זמן, אולם באמת שדבריהם צ"ב דהתם איכא חוב גמור, ומותר למכור חובו בפחות, משא"כ הכא הלא עדיין לא חל החוב והאיך ימכור חובו, וצ"ב. וע"ע בשטמ"ק בשם הרמ"ן שכתב ע"ד הראשונים הנ"ל, אלא שנסתפק דילמא רק בהחזיק בשכירות דינא הכי, או גם כשקנה השכירות בחליפין, וצ"ב.

שם, רבה ור"י דאמרי תרוויהו שכירות אינה משתלמת אלא לבסוף.

בקונטרס הספיקות כלל ז' ס"ה כתב דהפלוגתא אי ישנה לשכירות מתחילה ועד סוף, או דאינה אלא לבסוף, לא שייכא רק בשכירות פועלים, דדינא הוא דפועל יכול לחזור בו, הלכך לא שייך גביה למימר שנתחייב בכל השכירות מיד, אך בשכירות קרקע ומטלטלין, שקנה השוכר קנין בהם, דשכירות ליומא ממכר הוא, מיד שנגמר השכירות וקנאה השוכר להדבר נתחייב בכל השכירות, והאריכו ביסודו האחרונים, וכבר הביאו משו"ת הרשב"א תשו' אלף כ"ח שכתב להדיא לא"כ, ואכ"מ, אולם יל"ע בעיקר דבריו דבסוגיין מבואר דגם בשכירות בתים אמרינן דאינה משתלמת אלא לבסוף, והלא לדבריו בשכירות קרקע הקנין נעשה מיד, ונתחייב עבור הקנין בעצמו, ומדוע אינה משתלמת אלא לבסוף, והמבואר דס"ל לקוה"ס דב' נושאים הם הא' אי ישנה לשכירות מתחלה ועד סוף או אינה אלא לבסוף ובזה חלוק שכירות קרקע ומטלטלין, משכירות פועל, אך יש עוד נידון דאינה משתלמת אלא לבסוף ובזה גם בשכירות קרקע דינא הכי דהגם שסיבת התשלום הוא הקנין ונתחייב מיד, מ"מ זמן הפרעון הוא רק בסוף, ואין ב' הנידונים תלויים זה בזה, ועדיין יל"ע קצת דהאיך נילף להא דאינה משתלמת אלא לבסוף משכירות פועל, שחלוק הוא משכירות קרקע בעיקר המחייב שלו.

ב"ב פ"ו ב' ת"ש השוכר את הפועל וכו'

שם, פ"ז א', ואי ס"ד כור בשלושים וכו', אמאי והא אגר נטר ליה הוא, ברשב"ם פירש דאי מוכר כור בשלושים סאה בסלע ראשון ראשון קנה, א"כ כל יום הוי שכירות בפנ"ע, ויכול הפועל לחזור בו, והיינו שבס"ד ס"ל דמה שמתירים בדמי השכירות היינו רק בגונא שאינו יכול לחזור בו, והק' המחנ"א שכירות פועלים ס"א דהרי גם אם הוי שכירות אחת יכול לחזור בו שפועל חוזר אפילו בחצי היום, והוכיח מינה דס"ל לרשב"ם כרש"י והריטב"א דבהקדים דמי השכירות אינו יכול לחזור בו, ועדיין יל"ע דא"כ אפילו אם לא הוי שכירות אחת כיון שהקדים המעות אינו יכול לחזור בו, אולם בחידושי ר' מאיר שמחה להלן ע"ו א' סק"ב כתב בביאור הרשב"ם דס"ל דגם בהקדים

מעות יכול לחזור בו, ורק בהתחיל במלאכה הוי קנין **דאין בעה"ב יכול לחזור בו**, עיי"ש, אולם בשטמ"ק הביא מהר"י מיגאש פירש באופ"א, עפ"ד הנ"ל עיי"ש.

שם, אמר רבא ותסברא זלזולי בשכירות מי אסור, והיינו דלהס"ד יסוד ההיתר להוזיל בשכירות הוא משום שכבר התחיל בשכירות, ורבא תי' דיש טעם אחר להא דהתירו להוזיל בשכירות, גם כשלא התחילה השכירות, וברשב"ם פירש משום דדרך פועל להשכיר עצמו בכל שהוא כשאין לו מה לאכול, והק' הר' יונה דהרי התירו גם שכירות כלים שלא שייך בזה סברת הרשב"ם שיש בהם אונאה, הש"ך בנקוה"כ סי' קע"ו ע"ד הט"ז סק"ז תמה בנו"א מדוע לא פירש הרשב"ם דכוונת הגמ' למתני' דמרבין על השכר, שהתירו כן בשכירות קרקע, ויש לבאר מדוע פשיטא להרשב"ם דליכא גבי שכירות פועל היתרא דשכירות קרקע. הרשב"א והר' יונה פירשו דהיינו מטעמא שהתירו הוזלה בשכירות קרקע, ויתבאר ההיתר בשכירות פועל כמו ההיתר בסוגיין כל חד לפום סברתו הכא.

שם, רישא דלא קא עביד בהדיה מהשתא וכו', הר' יונה והרשב"א כתבו דרק גבי שכירות פועל החמירו דרק כשהתחיל בשכירות מיד התירו, אך לאחר זמן אסור, שהרי פועל יכול לחזור בו, וכל שלא התחיל מיד דמיא להו לאינשי טפי להלואה, משא"כ שכירות קרקע, ובש"ך בנקוה"כ סי' קע"ו הוסיף דפועל אין גופו קנוי שהרי יכול לחזור בו, משא"כ קרקע שנקנה מיד, וכ"כ הט"ז והש"ך לדינא שם.

אולם תוס' ב"ב שלהי פ"ו ב' כתבו דגם בשכירות קרקע דינא הכי דלא התירו רק בגונא שהתחיל מיד בשכירות, [ועי' במחנ"א שכירות פועלים ס"א וס"ג מש"כ לבאר מדוע לא חילקו תוס' כהר' יונה והרשב"א בין שכירות פועלים לשכירות קרקע], וברעק"א בפירקין ע"ב ב' ביאר לשיטת התוס' דס"ל דלא התירו מטעמא דיש לו אלא בגונא שיכול לקיים הקנין מיד, עיי"ש שביאר לפ"ז מדוע לשיטות דחלב הוי דבר שבא לעולם וחל קנין עליו לא חשיב כיש לו. בשער דעה קע"ו ב' תמה מסוגיא דקיראה דהתירו להוזיל, וכתבו שם תוס' דמיירי שלא נותן לו מיד הקיראה רק לאחר זמן, ומ"ש שכירות קרקע דהצריכו התוס' שיכנס מיד, ממכירת הקיראה שלא הצריכו כן, עיי"ש מש"כ בדברי התוס'. וע"ע ברעק"א שכתב דגם הרשב"א דפליג על תוס' היינו בגונא שיכול לתת לו היום הקרקע, אך באם שכורה היא לאחרים, גם הרשב"א מודה שאין בזה ההיתר דיש לו, ויל"ע מנין לחדש כן בשי' הרשב"א דילמא גם בכה"ג פליג על התוס'.

ע"ע בחו"ד קס"ב י"א שפירש באופ"א החילוק מה שלא מתירים בשכירות פועלים אלא כשהתחיל הפועל במלאכתו.

ס"ה א'

טרשא דר' נחמן ודר' פפא

תוס' ריש ע"ב, רא"ש סי' כ"ב, בעה"מ ורמב"ן במלחמות, רמב"ן בחידושיו, רשב"א, ריטב"א החד', מאירי, טור ושו"ע ר"ס קע"ג ונו"כ שם, ספר התרומות שער מ"ו ח"ד ס"ל.

תוס' ס"ג ב' ד"ה ואמר, רמ"א סי' קע"ג ס"ז ונו"כ שם.

שיטת רש"י וסייעתו בטרשא דר"נ

שיטת רש"י דר"נ התיר למכור בהמתנה ולקבל מחיר שהוא יותר מדמיה, ורק שלא יפרש שאם ישלם עתה ישלם פחות, וזהו החילוק בין קץ שבזה אסרה מתני' דהיינו כשפירש שאם ישלם עכשיו ישלם פחות, ללא קץ שבזה התיר ר"נ, דהיינו שלא הזכיר שאם ישלם עכשיו ישלם פחות, וכפ"י זה פירשו הבעה"מ, תוס', הרא"ש סי' כ"ב, הרשב"א, וכ"ה בשו"ע ר"ס קע"ג. תוס' ריש ס"ה ב' ולעיל ס"ג ב' והרא"ש סי' כ"ב והרשב"א ס"ל דלא התיר ר"נ אלא בלא יצא השער ושאין שומתו ידועה, אך כל שיצא השער וששומתו ידועה אסור, דהוי כמפרש אם מעכשיו בפחות, [בגר"ז סכ"א כתב דיצא השער היינו שער של עיירות, אולם בשער דעה ר"ס קע"ג נסתפק בזה], ועי"ש ברשב"א שכ"כ גם בשי' רש"י. אולם במאירי ד"ה מי מבואר דתפס בשי' רש"י דגם ביצא השער התיר ר"נ, וכ"כ באבנ"ז ר"ס ר"ו להוכיח בשי' הבעה"מ, וכפה"נ שכן פירש הרמב"ן לשיטת רש"י דהנה הרמב"ן במלחמות הק' לרש"י מהא דר"נ אסר להוזיל בפסיקה באין לו, ומ"ש המקדים מעות ובעבור זה מוזיל מדמי החפץ דאסרינן הגם שלא פירש דאם יתן לו החפץ עתה ישלם כשווים, ואילו המקדים לתת החפץ ומשום שמאחר לתת הדמים מייקר דמי החפץ, דאם לא מפרש שאם מהשתא ישלם כשווים מותר, וכבר עמדו ע"ז תוס', הרא"ש והרשב"א הנ"ל, ומזה הוכיחו דביצא השער הוי כמפרש ולא התיר בזה ר"נ, ומדלא ניחא ליה לרמב"ן בתי' זה נראה שתפס בשי' רש"י דגם ביצא השער התיר ר"נ, ועוד יש להוכיח כן ממש"כ הרמב"ן להוכיח מלהלן ע"ב ב' המוליך חבילה ממקום למקום וכו', דאסרינן לשלם כשער שבמקום היוקר אע"פ שאינו מפרש שאם ישלם מעכשיו ישלם פחות, וכבר תי' הריצב"ש בשטמ"ק דהתם איירי ביצא השער דהוי כמפרש, ומדלא תי' כן הרמב"ן נראה דס"ל דלרש"י דגם בכה"ג התיר ר"נ, ומיהו יש לדחות דהרמב"ן במלחמות כשהק' קושיא זו הוסיף דאיירי בכעין חבילה שאין לה שער קבוע, וכפה"נ שבזה נתכוין לדחות תי' הריצב"ש דלא נימא דאיירי ביצא השער, שהרי איירי בכעין חבילה שאין לה שער, [וע"ע בריטב"א החד' מש"כ ליישב קושיא זו].

המאירי הביא מהראב"ד שפירש ע"ד פרש"י, אולם ס"ל דלא התיר ר"נ אלא כשבשעת הפרעון יהיה שוה י"ב כמו שקצץ" שהרי היה ביד זה לעכבה עד אותו הזמן, אולם בשי' רש"י כתב המאירי דס"ל

יז וכ"כ הראב"ד בשטמ"ק.

דגם אם אינו שוה כן בשעת הפרעון התיר ר"נ, וכ"כ בהג' אשר"י בשו"י רש"י, ברמב"ן כתב דלרש"י לא התיר ר"נ אלא כששער אותו הזמן הוא ביוקר ברוב השנים ואז הוא דלא מחזי כאגר נטר, ודלא כמו שיש האומרים דלרש"י מותר גם ליקר בכפל כפליים דדבר זה איסור גמור לדברי הכל, והיינו דהגם דלא ס"ל לרש"י כהראב"ד והתיר ר"נ גם כשאין שווה כן בשעת הפרעון, מ"מ לא התיר אלא כששוה כן ברוב השנים, והק' הרמב"ן ע"ז דבמתני' מדויק דרק בפירש מהשתא ב' ולגורן ב"ב אסור, אך בפירש רק לגורן ב"ב מותר הגם שהוא מיקר טובא, ותי' דבאמת בגורן שויה י"ב ברוב השנים כדאמרינן בב"ק דבניסן יקרא ארעתא.

ויל"ע דהנה הרמב"ן פליג על רש"י וס"ל דכל שקוצץ דמים אסור גם בלא פירש דאם מהשתא בפחות, והק' לשיטתו דבמתני' מדויק דבלא פירש מהשתא ב' מותר, ותי' דקרקע שאני עיי"ש ויתבאר להלן בתוה"ד בביאור שיטת הרמב"ן, ויל"ע מדוע בשו"י רש"י לא תי' כן דהגם דבעינן שישווה כן ברוב השנים היינו רק במטלטלין, ועוד יל"ע דמה הק' הרמב"ן מהא דמולין חבילה הנ"ל, דילמא התם במקום היוקר לא ישווה כן ברוב שנים. [הש"ך סי' קע"ג סק"ב הביא מש"כ ספר התרומות והוא כדברי הרמב"ן הנ"ל דשאני קרקע שאין בו אונאה, והקשו הכרתי והתפאל"מ שם דהלא אנן קיי"ל כטרשא דר"נ וכפרש"י ולמה הוצרך הש"ך לדין זה, ותי' דנפ"מ דמותר גם במעלהו בדמים שאסור במטלטלין, וכ"כ החו"ד בחידושים סק"ד וביאורים סק"ג והגר"ז סכ"א, וצ"ע דלהדיא מוכח ברמב"ן בשו"י רש"י לא כ"כ ושגם בקרקע אסור במעלהו בדמים].

בטור ובשו"ע ר"ס קע"ג כתבו דיש מי שאומר שאפילו כשאינו מפרש בהדיא אין היתר אלא במעלהו מעט, אבל במעלהו הרבה עד שניכר לכל שבשביל המתנת המעות הוא מעלהו הוה ליה כמפרש ואסור, ובש"ך סק"ה כתב שכ"כ בספר התרומות שער מ"ו ח"ד ס"ל ודבריו שם הם דברי הרמב"ן הנ"ל, וכ"כ הגר"א שם סק"ד, ומבואר דס"ל דמעלהו הרבה היינו שאין דרכו להתייקר כן ברוב השנים, ולא מעלהו הרבה היינו שדרכו להתייקר כן ברוב השנים, וכ"כ בחו"ד שם סק"ג ובגידו"ת שם, ונמצא לפ"ז דדין הרמב"ן והטור חד דינא הוא, וא"כ סברת הרמב"ן היא כדאסברה לה הטור דכל שאין דרכו להתייקר כן ברוב השנים הו"ל כמפרש, ולהמבואר לעיל דהרמב"ן ס"ל בשו"י רש"י דר"נ התיר גם ביצא השער ולא ס"ל דבכה"ג הו"ל כמפרש, יש לבאר מ"ש יצא השער דלא דיינינן ליה כמפרש, מאם מעלהו יותר ממה שדרכו להתייקר כן ברוב השנים שכן דיינינן ליה כמפרש. אולם הרעק"א בגליון השו"ע בר"ס קע"ג כתב בשם הרמב"ן דמותר ליקר רק כמה שדרכו כן ברוב השנים, וכפה"נ שפירש שאי"ז דין השו"ע שלא התירו רק מעלהו מעט, אלא דין בפנ"ע הוא, ותרי תנאים יש בזה הא' שלא יעלהו הרבה וב' שיהא דרכו כן ברוב השנים, וקצת נראה כן ממש"כ הרעק"א שם בשם המהרל"ח בתשו' ע' בשם הסמ"ג לאוין קצ"ג והביאו גם בשער דעה שם סק"ג ובמקור מים חיים שם, דהשיעור דמעלהו הרבה היינו במוסיף על ה' דינרים יותר מדינר אחד, [והרעק"א ציין שם לשו"ת לחם רב סי' י"ד שכתב להוכיח ענ"ז מתוס' לעיל ס"ג ב' שמכר דבר הנמכר ד' בזוז ה' בזוז, ולא חשבוהו למעלה הרבה], וא"כ חזינן דדנו מהו השיעור דמעלהו הרבה ולא זכרו שהוא מה ששוה כן ברוב השנים, וכפה"נ שתפסו שהם ב' דינים שונים,

ולשיתם יל"ע אם גם תנאי זה דהרמב"ן הוא משום דהוא כמפרש, או שהוא גדר אחר ולא משום דאל"כ הו"ל כמפרש.

הרשב"א ס"ה ב' ד"ה ודאמרינן בסוה"ד כתב דטעמא דמילתא כולה נראה משום דדרך מקח וממכר הוא, וכל כיוצא בזה ליכא איסורא דאורייתא, וכדי שלא תנעול דלת בפני לוקחין ומוכרין הקילו בו, אשר מדבריו נראה שבדין היה לאסור לטרשא דר"נ לפרש"י, וכטענת הרמב"ן, ורק דקולא הוא שהקלו חז"ל בזה.

שיטת הרמב"ן בטרשא דר"נ

הרמב"ן הביא פירוש הגאונים דר"נ איירי כשאומר שישלם בתשרי כשער של תשרי, והוסיף ע"ז הרמב"ן דרך בכה"ג שלא קוצץ דמים קצובים, אך להתיר לזמן בדמים קצובים יותר משער של עכשיו ח"ו, ודלא כרש"י וסייעתו שהתירו גם בכה"ג, והק' הרמב"ן דממתני' מוכח כרש"י דמדוייק דבאם יפסוק רק י"ב לגורן מותר, ורק כשמפרש מעכשיו ב' ולגורן ב"ב אסור, והרי דגם לקצוב הדמים מותר, ותי' דקרקע שאין לו דמים ידועים, ולא מיחזי כאגר נטר, [ותמוה מאוד מש"כ בגידו"ת שער מ"ו ח"ד ריש ס"ל להסתפק בש' הר"ח אם בדמים קצובים אסור רק במפרש אם מעכשיו ב', או גם באינו מפרש, דברמב"ן להדיא דלשיטת הגאונים אסור גם באינו מפרש, ומה שהוכיח הגידו"ת כן ממתני', כבר הק' כן הרמב"ן ותי' דקרקע שאני"י].

ומה דשאני בין קצב הדמים בתשרי או פסק כשער של תשרי, כתב הרמב"ן במלחמות בתוה"ד דכל שאינו קצוב שמא לא יתייקר ולפיכך מותר, וכ"כ בחידושים בסוה"ד אחר שהוכיח שיטתו מתוך מה שפירש מהו ל' טרשא הוסיף ואומר שמא לא יוקר השער, וכ"ה בפסקי הרי"ד בסוגיין. ויל"ע אם זה לבדו יסוד ההיתר דר"נ דשמא לא יתייקר, ואטו אם קנה חטים באייר ופסק כשער השעורים דתשרי [והיום שווים הם בשעריהם] ג"כ נתיר דשמא לא יתייקר, ועוד יל"ע דהרמב"ן במלחמות כתב בתוה"ד וז"ל לית הלכתא כר"נ, מ"ט כיון שמשך קנה וכל דמוסיף בדמייהו אגר נטר ליה, אשר משמע מלשון זה דר"נ שמתיר ס"ל דיכול לקבוע התשלום כשער של שעת הפרעון ואין בזה משום ריבית, [במאירי (ד"ה מי) הביא בשם הראב"ד שהתיר רק כששוה י"ב בשעת פרעון, ומשום שהרי היה ביד זה לעכבה עד אותו הזמן, ובמאירי ד"ה יש כתב על הקובע לשלם בשער של שעת הפרעון כאילו אינו מוכרה עד לאותו זמן], וזהו שכתב הרמב"ן דאינו כן אלא כיון שמשך קנה ולכן הוא דלא קיי"ל כר"נ, אך אם סברת ר"נ דאי"ז ודאי שיתייקר הרי דאינו מוכן מש"כ הרמב"ן דהטעם דלא קיי"ל כר"נ דכיון שמשך קנה. אולם באמת רחוק הוא לומר דיסוד ההיתר לר"נ הוא דדייננן ליה כאילו מוכרה באותו הזמן, דהלא קנה היום וזמן קביעת החיוב הוא היום, ואין כל צד

יח' וכ"כ בסוה"ת עצמו שם סכ"ט, ועיי"ש בגידו"ת מש"כ בזה. וכן תמה עליו בכהונת עולם ר"ס קע"ג, ועיי"ש דלמד מזה אף למטלטלין שלא יצא השער.

במשפט הממון שיקבע חיוב התשלום לפי ערך החפץ ביום התשלום, ורק משום ריבית עושים כן, וצ"ב בכ"ז.

הרמב"ן הק' לרש"י מהא דר"נ אסר להוזיל בפסיקה ולמכור בזוה"ה במקום שעל ד' משלמים זוז, ורק באתנייהו התיר כן, ועוד הק' מהא דאין פוסקין על הפירות עד שיצא השער, והנה בשלמא הקושיא מר"נ לא קשיא לשיטתו דהתם קצב הדמים, אך הקושיא מהא דאין פוסקין על הפירות לפו"ר קשה גם לשיטתו דנימא דשמא לא יתייקר כדאמרינן בטרשא דשמא לא יתייקר. וגם קושייתו מהא דהיה מוליק חבילה יל"ע דבפשוטו איירי התם כשאינו קוצב הדמים, ובזה גם לרמב"ן שרי, וכבר עמד ע"ז בספר התרומות שער מ"ו ח"ד סוס"ל ד"ה ומסתברא ות' וז"ל ולמוליק חבילה לא דמי שהרי לא ימצא מן החבילה כאן דמים ששוה לשם, והביאו הרעק"א בגליון השו"ע סי' קע"ג סט"ו, וכפה"נ דר"ל דכל מה דמהני לפסוק כשער של תשרי, היינו כשכאן ישוה כן בתשרי, אך כל שכאן לא ישוה כן לא התיר ר"נ.

הרמב"ן הנ"ל כתב דרק מטלטלין אסרינן כל שקצב דמים, אך בקרקע שאין לו דמים ידועים מותר גם בכה"ג, וכמו שהוכיח כן ממתני', ויל"ע דהנה גם במטלטלין ישנם שאין להם שער קבוע כפרה וטלית, ולפו"ר גם בהם אסר הרמב"ן וכ"נ ממש"כ להק' לרש"י מההיא דמוליק חבילה, וכתב ע"ז הרמב"ן שהוא דבר שאין השער שלו קבוע, והרי שגם בכע"ז אסר הרמב"ן, ויש לבאר מ"ש מטלטלין אלו מקרקע, וע"ע במ"מ רפ"ח ממלוה ולוה שכתב בשיטת הרמב"ם לחלק כהרמב"ן וביאר דשאני קרקע שאין לו דמים ידועים וכסברת הרמב"ן, והוסיף שקרקע אין לה אונאה^ט, והביאו הש"ך סי' קע"ג סק"ב, ובשער דעה סי' קע"ג סק"ב תמה דמה ענין אונאה לריבית דהתם גזיה"כ הוא כמו שטרות והקדש, ומדוע לא יהיה בזה משום ריבית הניכרת, בחו"ד סוסק"ג כתב דמעלהו הרבה היינו ביותר משיעור אונאה, ודימהו למש"כ הש"ך דבקרקע אמרינן דאין אונאה לקרקעות, ובמקור מים חיים תמה ע"ד דלא אמרינן כן אלא בקרקע שקילא טפי עיי"ש ראייתו.

טרשא דרב פפא

בטרשא דר"פ כתב רש"י שמוכר לו בזמן הזול כשער של ניסן וממתין לו עד ניסן, מסתימת דבריו נראה דאיירי כשאינו מפרש דאם מעכשיו וכו', אלא דפוסק לשלם בניסן כשער של ניסן, וכן הביאו הרמב"ן בחידושים, וכ"כ הרשב"א, והוכיח כן דאל"כ תיקשי לר"פ ממתני' דקרקע נמי לא פסיד ואסרינן במפרש אם מעכשיו וכו' והיאך התיר ר"פ, וע"כ דבמפרש לא התיר ר"פ שאז הרי חזינן דצריך לזוזי, ועיי"ש שפירש להא דקאמר ר"פ אנא הוא דקעבידנא מילתא לגבי לוקח, היינו עצם מה שהסכים למוכרו היום, אך גם בכה"ג לא הסכים למוכרו בפחות אלא בשער של ניסן, ובאמת שכן מדויק ברש"י שכתב בד"ה זיל בתר דידהו בתוה"ד דהוה שכיח להו שיכר טובא כשער של

^ט וכו"כ בעה"ת שם סכ"ט בשם תשו' הרי"ף.

עכשיו, ולפ"ר נראה שכוונתו שיקנו בשוק שיצא כבר השער, והרי דר"פ לא הסכים למכור היום בשער של היום, ולכן הוצרכו לקנות בשוק ומצוי הוא שכבר יצא השער, ולפ"ז דר"פ איירי בלא שאמר מעכשיו וכו', ולא התיר רק מטעם דשכרא לא פסיד וכו', מבואר דנחלק על ר"נ וס"ל דגם בלא מעכשיו אסור, ובפרט אם לא קיי"ל כר"פ הו"ה דלא קיי"ל כר"נ, ומה"ט יש שפסקו דלא כר"נ, וכתב הרשב"א לדחות ד"ל דר"פ איירי ביצא השער ובזה אוסר גם ר"נ וא"כ מהא דלא קיי"ל כר"פ ליכא להוכיח לדינו דר"נ.

אולם הבעה"מ ותוס' בע"ב הרא"ש סכ"ב [בדרך א'] כתבו דר"פ איירי נמי במפרש אם מהשתא כשער דהשתא, ופירש הבעה"מ להא דקאמר ר"פ אנא הוא דקעבידנא מילתא לגבי לוקח, דהיינו שמה שהסכים למכור היום כשער דהיום הוא מילתא לגבי לוקח, וכפה"נ שנחלקו הראשונים ביסוד ההיתר דר"פ, דהנה ר"פ קאמר דזוזי לא צריכנא, והיינו כמש"כ בפרישה ובט"ז ובש"ך ר"ס קע"ג דלגבי עשיר אין ריוח בזה הקנין דאי לא קונהו זה היה משהה אותו בידו עד שעת היוקר, וכ"כ בפסקי הרי"ד, [וע"ע במהר"מ שיף בזה], אולם ר"פ הוסיף עוד דלא סגי בזה דזוזי לא צריכנא אלא דאנא הוא דקא עבידנא מילתא לגבי לוקח, ולשיטת רש"י והרשב"א דלא הסכים ר"פ למכור כשער הזול דהיום, מתפרשים דבריו דמאחר ואין מסכים להויל ממחר זה גם אם ישלם היום הרי דמה שפסק במחיר היקר אינו משום המתנת המעות שהרי גם אם היה משלם היום היה משלם כך, אכן אם היה מפרש דאם מעכשיו וכו', לא היה מתיר ר"פ דבכה"ג עדיין תלינן דבשביל המתנת המעות מוקיר, ולא סגי בטענה דזוזי לא צריכנא, אולם לבעה"מ ותוס' דר"פ התיר גם במפרש אם מעכשיו וכו', מתפרשים דבריו דגם אם מפרש דאם מעכשיו וכו' נקטינן דמה שמוקיר אם ישלם בניסן, אינו עבור המתנת המעות דזוזי לא צריכנא, אלא דכך רוצה עבור השיכר וזהו המחיר שלו, ומה שאמר דאם מעכשיו וכו', היינו שהיה עושה עמו טובה למכור השתא בשער דהיום, ושפיר נקטינן דאי"ז ריבית עבוד המתנת המעות.

לשיטת הבעה"מ ותוס' והרא"ש דר"פ איירי גם במפרש אם מעכשיו וכו', הק' הרמב"ן ממתני' דקרקע נמי לא פסיד, ואסרוהו לכל אדם גם לעשיר, ובאמת לשיטת התוס' והרא"ש לא קשיא כ"כ דלא הזכירו בדבריהם אם איירי ר"פ כשקצץ כשער של ניסן, וכמו שפירש רש"י, ושא"כ לק"מ דמתני' איירי בקצב דמים וזה גרע טפי מדר"פ שפסק כשער של ניסן, וכדחזינן ברמב"ן דהרי ר"ל כן דבלא קצב דמים בלא אמר מעכשיו וכו' כו"ע מודו דשרי, אולם בש"י הבעה"מ כתב הרמב"ן דפירש דר"פ איירי בקצב דמים, וכ"ה רהיטת דברי הטור והשו"ע שכתבו בר"ס קע"ג דלא כר"פ והעמידו הדין בגונא שקצב הדמים, וכפה"נ שבהכי איירי ר"פ, וע"ע להלן דכפה"נ שנחלקו הש"ך והרעק"א בש"י התוס' האיך איירו, וא"כ תיקשי לשיטתם ממתני' דלפ"ר מפורש להדיא דלא כר"פ, ולמש"כ במחנ"א סי' ל"א ובחכמ"א סי' קל"ט ס"ה דמתני' איירי כשפירש אם מהשתא ב' ובאמת כך הוא שוויו, ובזה כל שמפרש אם לגורן ב"ב אסור, אך באם באמת שוה י"ב כמו שקצץ לגורן מותר, וא"כ י"ל דר"פ איירי בכה"ג ולכן התיר, ובאמת כבר עמד ע"ז הרמב"ן וכתב דאין לחלק בזה, ומה"ט הוכיח הרעק"א לדינא דלא כהמחנ"א, אולם בש"י הבעה"מ תוס' והרא"ש י"ל דפירשו כמחנ"א וא"ש, או

דנדחוק דמתנ' איירי לכל אדם, ור"פ התיר רק לאדם כוותיה.

הש"ך סי' קע"ג סק"ג הביא מהב"י ס"ב ד"ה כתב בעל התרומות בשם ר"ח דאם לא אמר מעכשיו וכו' הכל מודים שמותר לפסוק לתת באייר כשער של אייר, והוסיף ע"ז הש"ך דמשמע דאפילו אם יצא השער מותר, וכ"כ הלבוש בר"ס זה, והק' הרעק"א בגליון השו"ע דמתוס' והרא"ש שכתבו דר"פ איירי ביצא השער מבואר דפליגי בזה, והיינו דהרעק"א פירש דתוס' דס"ל דר"פ איירי כשפסק כשער של זמן הפרעון, ומש"ה הק' דסתרו דברי התוס' לש"ך, אולם הש"ך כפה"נ שפירש בתוס' כמוש"כ הרמב"ן בשי' הבעה"מ דר"פ איירי בקצב דמים, ושכ"נ בטור ובשו"ע שהעמידו להא דר"פ בקצב הדמים, א"כ לא סתרו דברי התוס' כלל להא דהש"ך דהוא איירי בפסק כשער של שעת הפרעון, ותוס' איירו בקצב הדמים. [בחוו"ד סק"א בסופו כתב דמהרמ"א סי"ד מוכח דלא כהש"ך, וכן ס"ל להגר"ז בסכ"ב שהביאם כב' שיטות, אולם באבנ"ז סי' ר"ז סק"ד כתב דהרמ"א איירי התם בגונא שיכול לשלם עכשיו כשער של עכשיו שמתנה שישלם כשער של שעת התשלום וזה הוי כמפרש אם מעכשיו וכו' דאסור, ובאמת שחילוק האבנ"ז ברור וצ"ע היאך נטו מזה החוו"ד והגר"ז].

ובעיקר דברי הש"ך והלבוש יל"ע טובא, דספר התרומות קאי כשיטת הר"ח והרמב"ן בפירושא דטרשא, והם לא נחתו כלל להא דכתבו הראשונים דאם יצא השער הוה כמפרש, ולשיטתם אין כל ראייה ליסוד זה, אולם הש"ך והלבוש קאו בשי' הטור והשו"ע שפסקו כרש"י וסייעתו, והוצרכו לחדש דביצא השער הו"ל כמפרש ואסור, וא"כ יל"ע מנין דלדין נתיר גם ביצא השער הלא בכה"ג הו"ל כמפרש, וכבר עמד ע"ד הלבוש בגידו"ת שם^כ. ועי' להלן בקטע הבא שלהמבואר שם יש לדון בזה.

הרמב"ן בחידושים כתב דר"נ ור"פ שהתירו הוא בגוונא דאמר אם מעכשיו כשער של עכשיו, וע"ז דנו דאין הלכה כר"נ, אולם בלא פירש אם מעכשיו וכו' מותר, ומשום דאמרו ליה חטי הוא דקדחי באכלבאי והכא זביני הוא ושרי, [ור"ל דלעיל ס"ג ב' קאמרינן דבהלואה לא התירו מטעם זה דחטי קדחו וכו', ואשר מזה מבואר דכונת הרמב"ן לסברת הגמ' דלעיל], וכע"ז כתב במלחמות בשם אחרים דר"נ איירי בלא קצץ אם מעכשיו וכו' ומטעם דחטי קדחי באכלבאי, ור"פ איירי כשמפרש אם מעכשיו וכו', ולכן אמרו דקיי"ל כר"נ אפילו דלא קיי"ל כר"פ, וכע"ז כתב בסה"ת שער מ"ו ח"ד סוס"ל ד"ה ומסתברא דבלא פירש מעכשיו ולא קצב דמים היא טרשא המותרת לכו"ע משום דא"ל חטי הוא דקדחו באכלבאי [ומיהו מהירושלמי שהביא הרמב"ן בהמשך הדברים נראה דס"ל דאסרינן גם בכה"ג], והנה מבואר בזה דהטעם דחטי קא קדחו באכלבאי הוא טעם אחר מטעם ר"פ, שהרי ר"פ התיר רק כשהמוכר אינו זקוק למעות, ואילו הרמב"ן התיר בכל אדם, וגם הרמב"ן התיר רק בשאינו מפרש אם מעכשיו, ור"פ מתיר גם בכה"ג, ועוד שאין הלכה כר"פ, והרמב"ן בא

כ ועי' אבנ"ז סי' ר"ו סק"י א ו"ב מש"כ בזה.

להתיר לכו"ע, ויש לבאר מה ההבדל בין ב' הסברות, ומדוע על טענת חטי קא קדחו לא קאמרין דזיל בתר לוקח, וגם מדוע אם מפרש אם מעכשיו וכו' ליכא לסברא זו.

לפו"ר נמצא דאיכא ב' מחלוקות בין שיטת רש"י לשיטת הרמב"ן, דבקוצב דמים ס"ל לרמב"ן דליכא צד היתר בזה וגם ר"נ לא התיר בזה, ואילו רש"י וסייעתו בלא פירש אם מעכשיו וכו' התיר ר"נ ולחלק מן הראשונים הכי קיי"ל, ומאידך בפוסק לשלם כשער של שעת הפרעון לרמב"ן בזה התיר ר"נ אפילו באומר אם מעכשיו וכו', ואילו רש"י וסייעתו בכה"ג לא התיר ר"נ, ויל"ע אם ב' מחלוקות נפרדות הם אשר עולות מתוך פרוש הסוגיא או תלויות זו בזו.

בקושיות הראשונים מ"ש טרשא מפסיקה

הראשונים הק' סתירת דברי ר"נ דבטרשא התיר כל שאינו מפרש אם מעכשיו בפחות, ואילו בפסיקה אסר ר"נ להזייל אפילו כשאינו מפרש דאם יתן מהשתא ישלם כשווי, תוס' הרא"ש והרשב"א הוכיחו מקושיא זו דביצא השער אסור דהו"ל כמפרש, בספר התרומות שם כתב דר"נ דקיראה איירי במפרש. בריטב"א החד' כתב תי' נוסף בזה דבפסיקה שאין המוכר נותן ללוקח כלום, וליתנהו לקרי ברשותו אלא שפוסק לתת לו, לא מחזי מכירה ברורה, משא"כ בטרשא שהמוכר נותן סחורה ללוקח וכו' לא מיחזי כאגר נטר, וברמב"ן במלחמות בתוה"ד רמז לצד זה, והוסיף דאדרבא חומר במושך פירות וכו', ויש לבאר הדברים ובמה נחלקו אי עדיפא פסיקה מטרשא או להיפך.

הרמב"ן הק' עוד מהא דאין פוסקין על הפירות עד שיצא השער, ועל קושיא זו לא יהני תי' הראשונים דביצא השער מודה ר"נ דאסור, דהתם אסרינן בלא יצא השער, [וע"ע מש"כ להלן בשם החו"ד ובי"מ דלא"כ]. אולם בתוס' מבואר שלא הק' מהא דאין פוסקין עד שיצא השער, והק' רק מהא דר"נ אסר קיראה, ובאמת טעמא בעינן מדוע לא הק' תוס' כן, וכבר עמדו בזה הפוסקים ובט"ז שם ס"ק י"ב כתב דפסיקה חמורה, ומשום דכשצריך המוכר להוציא בעד קניית החפץ יותר ממה שקיבל גרע לפי דהוי ריבית הנראה לעינים, ולא מתירים כהא דטרשא, בש"ך בנקוה"כ [וע"ע בש"ך י"ז] כתב דבלא יצא השער גרע טפי, וביארו דבריו הפנ"י לעיל הבית מאיר שם והחו"ד שם ס"ק י"א דכוונתו לתרץ לקושיות הט"ז מדוע לא הק' תוס' מהא דאין פוסקין על הפירות, וביארו תירוצו, דקודם שיצא השער אין מי שפרע ולא הוי מקח כלל, ולא הקלו בזה כמו בטרשא שהוי מקח גמור, ולכן הק' רק מקיראה דמיירי ביצא השער, ודבריהם צ"ב דהלא הש"ך ס"ל בחו"מ סי' ר"ט כתי' הב' דהכס"מ ושגם קודם שיצא השער איכא מש"פ, וע"ע בחו"ד שם שתי' דפסיקה כיון שחל שעבוד על גופו דמיא טפי להלוואה, ובכה"ג לא התירו.

והנה בפשוטו תי' התוס' דביצא השער מודה ר"נ דאסור מתרץ רק קושייתם מהא דר"נ דקיראה, אולם קושיית הרמב"ן מהא דאין פוסקין קודם שיצא השער לא מתורצת בזה, דאיירי קודם שיצא השער, אולם בחו"ד ובבי"מ כתבו די"ל דגם קושיא זו מיושבת ע"פ דרכם, ומשום דבפסיקה הגם שעכשיו לא

יצא השער, חיישינן שיצא השער קודם שיגיע זמן קבלת הפירות, ואז יהיה ניכר הריבית, ולא התירו אלא בכגון פרה וטלית שאין להם שער כלל ולא יהיה ניכר הריבית.

במש"כ תוס' בתירוצם דכשאין שומתו ידועה ולא יצא השער מותר להוזיל הק' דהניחא דאין בזה איסור הוזלה בפסיקה, אך מדוע שלא יאסר מצד שמא יתייקר אח"כ וכדאסרינן כל פסיקה מה"ט, וכבר האריכו בזה הפוסקים, בט"ז שם כתב דר"נ איירי כשלבסוף הוזלו הקיראה ושווה' בזוז, דבכה"ג מצד פסיקה שרי, ואעפ"כ אסור מצד שהוזיל לו מתחילה בשעת פסיקה, והיה ניכר הריבית, ועיי"ש בחו"ד שהק' דבכה"ג שהיום שווה' ה' זוז האין נאסר משום דהיתר פסיקה באיסור והלא יכול לקחתו היום בדמים אלו, והש"ך תי' דמה שהתירו התוס' מיירי ביצא השער, ובאמת שכן מדוקדק בלשון התוס' דבהכי מיירי, והק' הרעק"א דא"כ הו"ל לאסור דהו"ל כמפרש, ובחו"ד ביאר דמיירי בחפצים שאין דרכם להתייקר, אבל א"א לעמוד על מחירם ללא שומא ואין הריבית ידועה לכל העולם, ולהכי חשיבי כיצא השער ששוב לא יתייקרו, אך גם לא הו"ל כמפרש דעדיין צריכים שומא, וע"ע בבית מאיר שתמה ע"ד הש"ך דמה מהני דהוי יצא השער והלא לא שייך הכא סברת מאי אהנתי, כיון שלא ימצא לקנות שווה' י"ב ב', בבאר הגולה בתפארת למשה בבית מאיר ובחכמת אדם קל"ט י"ד ובינת אדם ח' כתבו דתוס' התירו רק בכעין פרה וטלית שאין שומתן ידועה לא בשעה שמקבל המעות ולא בשעה שנותן החפץ, ובכה"ג גם אם יתייקרו לא יהיה ניכר הריבית, ומה שאסרינן פסיקה הוא בגונא שהגם שכעת אין שער אך בסוף יצא השער ויהיה ניכר הריבית, וע"ע בחו"ד מש"כ לתרץ עוד עפ"ד.

פירוש רה"ג בטרשא דר"נ

בהגהות מרדכי סי' תל"ד הביא פרוש רה"ג לטרשא דר"נ, והעולה מדבריו דרה"ג ס"ל כהגאונים דלא התיר ר"נ בקוצב דמים, אך מוסיף עוד דלא התיר ר"נ אלא כשהחפץ ביד המוכר עד שעת התשלום, והביאו הרמ"א שם סי"ד, ובפשוטו מה שהוצרך הרמ"א להתיר רק בכה"ג מיירי כשקוצץ אם מעכשיו וכו' או ביצא השער שבכה"ג אסור, ובעינן להיתר זה בכה"ג דכל שהמקח ברשותו מותר, ובביאור סברת רה"ג ביאר הגר"ז סכ"ב דהוא משום דלא חל החוב לשלם עבור המקח רק בשעה שהלוקח מקבל החפץ ולא בשעת הקנין, ונמצא שאין כאן ריווח המתנת הדמים, וכעיי"ז כתב באבנ"ז סי' רי"ג סק"ג, ויל"ע דא"כ בדין היה להתיר גם בקוצב דמים, ואילו רה"ג אסר בכה"ג, וכבר עמד ע"ז באבנ"ז שם.

למה אין היתר דיש לו בטרשא

הרמב"ן במלחמות בתוה"ד כתב וז"ל אלא אדרבה חומר במושך פירות וכו', ואם יש לו מותר נעשה כמי שקנו לו מעותיו אותן פירות בעצמם ואין כאן מלוה והמתנה מה שאין כן במושך פירות שהמעות אצלו הלואה^{כא}, ע"כ. ולפז"ר כוונתו דפסיקה קל איסורא מטרשא, דבספיקה איכא להיתר דיש לו ואמרינן דאין כאן מלוה והמתנה, ואילו בטרשא המעות אצלו הלואה, ולא

כא כן הגיה באבנ"ז דלהלן.

אמרין דדיינינן ליה כמו שזכה המוכר במעות הלוקח ואין כאן מלוה והמתנה. ובאבנ"ז סי' ר"ה הק' מדוע באמת בטרשא שקל איסורה מסאה בסאה לא אמרין להיתר זה דיש לו, ונימא דזכה במעות ואין כאן המתנה, וכן מ"ש מפסיקה דביש לו מתירים אפילו הוולא, ויש לדון בקושייתו טובא. ובאמת ברמב"ן מב' שהוכיח מזה שאין היתר של יש לו בטרשא, דהרמב"ן הוכיח מזה שטרשא יותר חמור מפסיקה, ויש לבאר כוונתו.

ובאמת בעיקר ההנחה שאין בטרשא היתר דיש לוהגם שלא מצינו לחד מן קמאי שיזכיר זאת, לפו"ר מצינו בטור כן, דהנה בסי' קע"ג (ס"ו) בדינא דשולחני כתב הטור דהשולחני מוכר דינר טבוע במעות שאינן טבועות, ומוכר הדינר ביותר משווייו בשביל שממתין למעות, והרי להדיא דאיירי במקח בהמתנת דמי המקח וכדין טרשא, [וכן נראה עוד דרך אח"כ כתב הטור דכשם שאסור למכור ביוקר בשביל המתנת מעות כך אסור ליקח בזול בשביל (המתנת) [הקדמת] מעות, והרי דקודם לכן קאי במקח בהמתנת מעות], ומבואר התם דאיכא להיתר דיש לו, וא"כ בכל טרשא נתיר כן, וזו לא שמענו וי"ל. ועוד יש לעיין בדברי הטור דבחולין מעות ופירות לעולם דיינינן לפירות כדבר הנקנה, והאיך נחשוב זאת כמוכר מעות בעד פירות, וי"ל.

ס"ה ב'

מתני' מכר לו את השדה וכו'

מתני', מכר לו את השדה וכו', פרש"י דמיירי כשא"ל לכו מייתית מותר המעות קנה מעכשיו, ולכן המוכר אסור לו לאכול הפירות שמא יתקיים המקח למפרע ע"י שהלוקח יביא מותר המעות, ונמצא שהמוכר אוכל פירות בשכר המתנת המעות, באבנ"ז סי' רי"ג ב' הק' דהלא המוכר שיר לעצמו אכילת הפירות עד שיביא לו שכר המעות שהרי הלוקח אינו תובע הפירות חזרה, והוי כמוכר גוף מהיום ופירי לאחר ל', ונמצא שאוכל המוכר פירותיו ולא הוי אגר נטר, עיי"ש מה שתי', והביא שכ"כ החידושי הרי"מ בסוגיין, [ויל"ע בתרוצם מלשונות הראשונים בסוגיין], ובאמת שכבר עמד ע"ז במאירי, ועיי"ש משכ"ב, וצ"ב.

דאמר ליה קני מעכשיו וזווי ליהו הלואה גבך, הרשב"א כתב דהו"ה כשלא אמר כן עיי"ש.

רש"י ד"ה קני השתא כשיעור זוזך, עי' תו"ח ופנ"י מש"כ בביאורו.

אם איסור אכילת הפירות הוא מה"ת או מדרבנן

באו"ז סי' קפ"ה כתב על הדינים שמוזכרים בסוגיין דכל כה"ג הוי אבק ריבית ואינו יוצא בדיינים, וגם בב"י סי' קע"ד סעי' ד' ה' הביא כן בשם הר"י ירוחם שכתב שיש מן הגדולים דס"ל דהוא אבק ריבית, ובפשוטו דבריהם גם כלפי האיסור ללוקח. והנה בשלמא בהא דאסור למוכר לאכול פירות שפיר י"ל דהוא רק

מדרבנן, שהרי אין כאן הלואה רק המתנת דמי מקח ומדרבנן הוא כדינא דטרשא, אולם בהא דאסור ללוקח לאכול פירות משום צד ביטול המקח בזה היה מקום לדון שהוא מה"ת דנמצא דהמעות אצל המוכר הלואה, וי"ל. אולם הרמב"ם פ"ו מהל' מלוה ולוה ה"ו כתב דאם אכל מוציאין מידו כל מה שאכל ובסה"ת שער מ"ו ח"ב ס"ט ובב"י שם^כ כתבו שס"ל להרמב"ם דהוי ריבית קצוצה ולכן מוציאין מידו, [ובאבן האזל בה"ד בד"ה לכן נראה, ר"ל שכונת הרמב"ם משום גזל, ודחוק], והגידו"ת שם הק' דבשלמא לגבי לוקח שפיר י"ל דהוי ריבית קצוצה וכמוש"כ לעיל, אך לגבי המוכר יל"ע מ"ש מטרשא שמרבין על המכר אי"ז ריבית קצוצה, ובת"י הא' כתב דכאן מיירי שלא קצצו בשעת המכר, רק שאח"כ מביא לו מקצת המעות, ועל שאר המעות ממתין לו המוכר והוי כאילו הלוח ל"ה המעות, [וכבר הק' ע"ד דשיטת הרמב"ם בפ"ו ממלו"ל ה"ג דהרווחת זמן אינה ריבית קצוצה, והעירו דרעק"א בריש ס"ב ב' כתב דבזקיפת מלוה מודה הרמב"ם]. ובת"י הב' כתב דרק המוכר בק"כ שמרבה על המכר עצמו ואין המוכר משתכר בדבר זולת עצמות המכר, משא"כ בסוגיין שאוכל פירות שהוא ענין נוסף על המכר עצמו והוא ממש כריבית דהלואה שהוא מתרבה והולך כשיעור הזמן שישארו המעות ביד הלוקח, ויש להרחיב בביאור דבריו.

ברשב"א כתב דמסוגיין ילפינן דכשמכר קרקע לחברו ויש צד ביטול מקח, כגון בזבין אדעתא למיסק לארעא דישאל, אסור ללוקח לאכול פירות שמא יתבטל המקח, ונמצא שאכל פירות בשכר המתנת מעותיו, וכ"ה בשו"ע סי' קע"ד ס"ז, ועי' בחידושי הרי"ם שהעיר מדוע בכל מכר בתנאי לא כתבו לאסור, ורק באופן שיש צד ביטול מקח ע"י אומדנא אסור, עיי"ש משכ"ב.

משכן לו בית וכו' וא"ל לכשתרצה למוכרם לא תמכרם אלא לי בדמים הללו אסור, בביאור תנאי זה מצינו ג' דרכים.

(א) ברשב"א ס"ו א' ד"ה ורב נחמן כפה"נ פירש שהמעות מתחילה הלואה גמורה, ומתנה עמו בשכר ההלואה שכשירצה למכור שדהו ימכרנה למלוה בזול, ואפילו אם ימכור אחר שיפרע ההלואה ימכרנה למלוה בדמים הללו, וכן נראה בט"ז סו"ס ק"ס.

(ב) בחו"ד סי' ק"ס ס"ק י"ז וסי' קע"ב ס"ק י"ב כתב שמתנה עמו שאם ירצה למוכרם יהיו מעות אלו מתחילה דמי מכר ויקנה בהם השדה **לאותו הזמן**, והאיסור הוא מצד שיש כאן המתנת מעות עד שיחול המקח, וכ"כ הרעק"א בכו"ח לעיל ס"ג א' בביאור דברי התוס' במגילה כ"ז, [ויל"ע מדוע לא נתיר משום דיש לו].

(ג) הראב"ד פ"ז מהל' מלוה ולוה ה"ז כתב שמתנה שאם ירצה למוכרה יחול המכירה למפרע

כב וכן רבינו ירוחם שהביא שם.

משעת מתן מעות, ואע"ג דלפי"ז אין כאן המתנת מעות דהרי מיד נקנה לו המכר כתב הראב"ד דאעפ"כ אסור דלא פסיקא מילתא דזביני, ועי' בגידו"ת שער מ"ו ח"ד סכ"ג (עמ' תתקס"ו) מש"כ לבאר בדבריו, ובמחנ"א סי' י"ח ד"ה אמנם כתב דלהראב"ד הוי רבית קצוצה, ויש לבאר הדברים, וע"ע במ"מ שכתב דהרמב"ם פי' כהראב"ד^{כג}, ובחוו"ד סי' ק"ס ס"ק י"ז כתב שכ"פ הנמוק"י. וע"ע מה שצויין בתוד"ה לא בענ"ז.

הרמב"ן הרשב"א והריטב"א הביאו מהסוגיא בע"ז דף ע"ב א' שמבואר דבאומר לחברו לכשתמכור שדה זו לא תמכרנה אלא לי בק', והלך ומכרה לאחר בק"נ, דקנה השני ולא הראשון משום דזוזי אנסוהו, [ועיי"ש בראשונים בביאור דין זה], והק' דא"כ הרי דלא חל התנאי שחייב למכור למלוה, ומדוע הוי ריבית, ויסדו דהגם דבאמת אינו חייב למכור לו, אך כל שרוצה למכור לו אסור והוי ריבית, ובריטב"א הרחיב בזה דכל שהוא אומר ועושה בריבית חייב ועיי"ש שהוא ריבית קצוצה, ועיי"ש ברמב"ן משכ"ב עוד, בב"י סו"ס קע"ב הביא מההגהות מרדכי (סי' תל"ד) שתירץ דמייירי הכא שהתנה להדיא שאפילו אם יוכל למכור ביותר ג"כ ימכרנה למלוה בדמים הללו, דל"ש בכה"ג טענת זוזי אנסוהו, וע"ע בפנ"י מש"כ עוד לדון בזה והובאו דבריו ברעק"א בגליון השו"ע סי' קע"ב ס"ד, וע"ע במחנ"א סי' י"ח מה שהאריך בענין זה. וע"ע מה שצויין בתוד"ה לא בענ"ז.

וע"ע בב"י בשם סה"ת דפליג על הריטב"א הנ"ל [דס"ל דהוי ר"ק], וס"ל דהוי אבק ריבית, ועיי"ש שתמה ע"ד, ועי' במחנ"א סי' י"ח בתוה"ד מה שמתבאר מדוע אי"ז ר"ק, וע"ע בהגהות מקור מים חיים משכ"ב^{כד}, [ובחוו"ד סי' קס"א סק"א בתוה"ד כתב דלא כדבריו ושבכה"ג הוי ר"ק].

בחוו"ד סי' קע"ב ס"ק י"ב בתוה"ד כתב דהאיסור למכור בדמים הללו הוא גם בגונא שהזול אח"כ, ומשום דבתר מעיקרא אזלינן, אולם בשע"ד סק"ה פליג, ועיי"ש שהביא מהרדב"ז בשו"ת ח"א סי' תק"ל בענ"ז. ועיי"ש עוד בחוו"ד דמותר למכור בשויה גם כשנתייקר אח"כ ושוה יותר מהמעות שלוה, עיי"ש הטעם.

בהא דכשא"ל אם בשויין מותר עי' ט"ז ש"ך בנקוה"כ חו"ד סו"ס ק"ס שהק' מדוע עצם חיובו למכור לו דהוי טוה"נ לא הוי ריבית, וע"ע בקונטרס הריבית מבעל הסמ"ע אות כ"ט, [ועי' פנ"י וחוו"ד סי' קע"ב ס"ק י"ב מש"כ בענין דינא דבר מצרא, וע"ע בט"ז סי' קע"ב סק"י בשם הלבוש בזה].

תוד"ה לא, בתוה"ד: דלמה יעשה כן, עי' פנ"י מש"כ בביאור דבריהם, ועי' בחוו"ד סי' קע"ב ס"ק י"ב בביאור שיטת רש"י.

כג ועיי"ש במחנ"א מש"כ בדעת הרמב"ם.

כד וכ"כ בשער דעה סק"ו.

שם, וא"ת אמאי וכו' וי"ל דלמאן דמוקי לה מעכשיו א"ש דלא הויא הלואה, בפשטות כונתם דבמשכן לו בית מיירי בלא מעכשיו ולכן אסור, ודלא כהראב"ד הנ"ל, וכ"כ במחנ"א סי' י"ח^{כה}, ועי' בפנ"י, אולם בגידו"ת הנ"ל פירש דבריהם דבמשכן לו בית גם אי מיירי במעכשיו חשיב הלואה כיון שביד הלוח שלא למכור וכסברת הראב"ד עיי"ש. וע"ע בריטב"א שהק' על מש"כ התוס' דאי איירי במעכשיו נוחא, והלא להלן מבו' דמה שמעמידים במעכשיו הוא משום אסמכתא ולא משום ריבית. וע"ע בחו"ד סי' ק"ס^{כו} ק"ס^{כז} שהוכיח מקושיית התוס' דבמשכן לו בית מיירי כשהכסף ניתן בתנאי מכירה, דהרי מתני' ודאי הכי מיירי ומדהק' תוס' מ"ש מהתם בהכרח דגם במשכן לו בית הכי מיירי.

שם, מ"מ התם הלוח היה יכול למכור וכו', לפו"ר ממש"כ תוס' דבמשכן לו בית אינו יכול למוכרה לאחרים מבואר דפליגי על הרמב"ן והרשב"א הנ"ל דכתבו ע"פ הסוגיא בע"ז דיכול למוכרה לאחרים, וס"ל כהגהות מרדכי הנ"ל דמיירי שהתנה כן להדיא שלא ימכור לאחר גם ביוקר, ועי' פנ"י וחת"ס שעמדו בזה.

ביסוד סברת התוס' הק' האחרונים מדוע לא נאסור מצד ריבית מאוחרת, עי' בפנ"י לקמן ס"ו א' בד"ה אמר רב הונא ובחו"ד סי' קע"ז ס"ק ט"ז ובשער דעה סי' קס"ו סק"א.

ריבית דרך קנס

הרשב"א להלן ס"ו א' ד"ה ורב נחמן תי' קושיות התוס' ומתו"ד מתבאר יסוד בדין ריבית, דאם אין שכר המתנה אלא שדרך קנס הוא שיפרענו בזמנו מותר, והוכיח כן מב"ב קס"ח ושכ"כ הר"י מיגאש שם, וכ"כ הריטב"א החד' ס"ו א' ולהלן ע"ב ב' גבי לוי' על שער שבשוק, וכ"כ הרשב"א בשו"ת ח"א תשו' תרנ"א וח"ב תשו' ב' ושו"ת הריב"ש תשו' של"ה. והנה ברשב"א בחי' ובריטב"א נראה שמותר לגמרי, אולם בשו"ת הרשב"א והריב"ש הנ"ל ר"ל דאינו אבק ריבית ומ"מ אסור כריבית מאוחרת, ועיי"ש מה שתי' האיך בייתוס בן זונין עשה כן ע"פ חכמים, וע"ע בשו"ע סי' קע"ז סי"ד ברמ"א ובש"ך שם, ובביאור הגר"א ס"ק ל"ה שהאריך בזה. בחו"ד סי' קע"ז ס"ק ט"ו כתב דמדלא תי' תוס' כן מוכח דפליגי וס"ל דריבית דרך קנס הוי ריבית קצוצה, [ויש לבאר מנין דהוי ר"ק דילמא רק אבק ריבית], ועיי"ש מה שביאר הטעם לזה, ומה שהשיג עליו בהגהות אמרי ברוך, וע"ע ברעק"א שג"כ כתב דבתוס' מבואר דפליגי על יסוד זה, ומה"ט הק' סתירת דברי הריטב"א שהק' כתוס', וגם ס"ל דריבית דרך קנס מותר^{כו}.

המחברים דנו אי היתרא דדרך קנס הוא רק כשכונת המלוה באמת לחייבו לפרוע בזמן ולכן הטיל הקנס, או גם כשכונת המלוה לריבית, וכגון בידוע בו שלא יפרע בזמן.

כה ובחו"ד סי' קע"ב ס"ק י"ב.

כו וכה"ק בהג' אמרי ברוך שם בדעת הרא"ש.

ע"ע בשו"ע שם סט"ז ומקורו בשו"ת הרשב"א ח"ב תשו' ב' דקנס המתרבה עם הזמן הוי ריבית גמורה, ועיי"ש בש"ך ס"ק ל"ג.

מכר לו בית וכו' ואמר לו לכשיהיו לי מעות החזירם לי אסור, במחנ"א סי' י"ג כתב בדעת רש"י ותוס' בסוגיין דהוי מכר גמור, ורק שאם יפדה השדה תתבטל המכירה למפרע והו"ל הלואה, [ודמאי לבתי ערי חומה שע"י גאולת המוכר נתבטל המקח למפרע, וברשב"א גיטין ע"ה דימה בע"ח לסוגיין], ובמחנ"א ובחוו"ד סי' קע"ד סק"א כתבו דאילו יתנה על מנת ואז המקח גמור, וחוזר הלוקח ומוכר למוכר ליכא איסור ריבית כיון שכשאכל הלוקח הפירות היתה השדה שלו, ועיי"ש מש"כ ליישב עפ"ז סתירת פסקי הרמב"ם שכבר עמדו עליהם הסמ"ע והש"ך והט"ז חו"מ סי' ר"ז ס"ה.

אולם בשיטת הרמב"ם פ"ו ממלוה ולוה ה"ה ותשו' הרשב"א ח"ג סי' תל"ה הובאה בב"י יו"ד קע"ד ס"א ומתשו' רב עמרם גאון שהובאה בשו"ת מבי"ט ח"א תשו' כ', כתב המחנ"א שם לדייק שפרשו לסוגיין דהמקח לא חל כלל, ומשום דכיון דבידו להחזיר המקח בכל זמן שירצה אמדינן דעתו דלא גמר והקנה, והוסיף המחנ"א דלפי' זה לא גרסינן בגמ' דהוא דלא כר' יהודה, שהרי הוי ריבית על כל הצדדים, ועיי"ש מה שהק' ע"ז, והאריך בזה בבית אפרים יו"ד תשו' מ"ב, וע"ע שו"ת מנחת שלמה ח"א תשו' כ"ו שהאריך בענ"ז. בחידושי ר' מאיר שמחה הביא פי' נוסף בזה ע"פ הריטב"א החד' לעיל ס"ג א'.

תוד"ה לכשיהיו, רעק"א בערכין ל"א כתב בביאור קושייתם דכיון דיכול תמיד לפדותו לא חשיב מכר ולא עדיף ממשכנתא, [ויש לבאר היכן הוכיחו תוס' יסוד זה ממשכנתא דכשאפשר לפדותו לא חשיב מכר, דהלא התם אין בדעת הלוח למוכרה אלא למשכנה], וע"ז תי' דכיון דאם לא יפדה בחייו הוי מכר לעולם ל"ד למשכנתא.

שם, סיפא דא"ל מדעתיה, עי' פירש"י ובריטב"א, וברשב"א בשם הגאונים, ברמב"ם פי"א ממכירה ה"א מבואר שהתנאי חל ואעפ"כ מותר, ובטור חו"מ סי' ר"ז הק' דא"כ מדוע לא הוי ריבית, ועיי"ש בב"י ובכס"מ משכ"ב, וע"ע בפנ"י ובגר"ז סנ"ה.

צד אחד בריבית

דין צד אחד בריבית מצינו בכמה אופנים, **הא'** במוכר שדה שהלוקח אוכל פירות, ויש צד שתתבטל המכירה למפרע ע"י שיפדה המוכר את השדה, ונמצא שאכל הלוקח פירות בשכר המתנת מעותיו אצל המוכר, ואעפ"כ מתיר ר"י משום שכשאכל הלוקח הפירות לא הוחלט שריבית הם, שהרי יתכן ויתקיים המקח, ובירושלמי בפירקין ה"ב כתב דר"י יליף לה מהא דהתירה התורה בתי ערי חומה, ורבנן ס"ל דכאן הוא שהתירה התורה ולא במקו"א, ובאופן זה הובאה פלוגתת ר"י ורבנן לעיל ס"ג א' גבי עושה שדהו מכר, ובערכין ל"א גבי בתי ע"ח, ובמגילה כ"ז ב' גבי בני עיר שמכרו ביהכנ"ס

בתנאי שיוכלו לבטל המכירה, וכן בסוגיין לענין מכר לו את השדה ונתן לו מקצת דמים שלוקח אוכל פירות, והו"ל ריבית על הצד שיתבטל המקח, וכן אם מוכר אוכל פירות הו"ל ריבית על הצד שיתקיים המקח, ותלינן בפלוגתא ר"י ורבנן, וכן במכר לו בית וא"ל לכשיהיו לי מעות תחזירם לי וכו'. והנה באופנים אלו בשעה שאוכל הפירות עדיין לא נתברר המקח, ונמצא שאינו נוטל ריבית דאכתי יתכן שאי"ז ריבית. אולם מצינו היתר דצ"א בריבית גם בגונא שבשעה שנוטל הריבית ידעין כבר שהוא ריבית, וכגון בסוגיין במשכן לו בית וא"ל לכשתרצה למוכרה לא תמכרנה וכו', דאם ירצה למוכרה הו"ל ריבית, וכן לעיל ס"ג א' בפוסק על הפירות ויצא השער, שמספקינן אם יפרע בפירות ומותר או יפרע בדמים ואסור לרב, ומתירים לר"י דמתיר צ"א בריבית. והנה בב' אופנים אלו הרי בשעה שנוטל הריבית כבר ידעין שהוא ריבית, ורק דכיון דבשעת הקציצה לא ידעין, ולא היה בזה ריבית ודאית מותר, ובשער דעה ס' קע"ב סק"ה הק' דאכתי ליתסר משום ריבית מאוחרת, ותי' דכשהתנאי היה בהיתר ונתחייב לו משום התנאי ליכא בזה משום ריבית מאוחרת שהרי חייב לו כן, [ויל"ע מהא דעושין אמנה בפירות וכו' שלא היה לו כל חיוב לפרוע בדמים, האיך תתיישב קושיית השע"ד^{כז}].

תוס' ס"ג א' ד"ה צד הק' האיך אסרינן לר"י סאה בסאה, והלא בשעת הקציצה לא היה ברור שיהיה בזה ריבית, ותי' דההיתר דצ"א בריבית הוא רק בגונא שיש ביד המלוה או הלואה לעשות לאותו הצד שלא יהיה ריבית, אך בסב"ס אינו בידם, וכ"כ הרמב"ן שם, ומש"כ התוס' דגם כשתלוי ביד המלוה חשיב צד אחד, עיי"ש בתוס' רא"ש שמקורם ממש"כ בסוגיין דהא דשניהם אסורים הוא דלא כר"י, והנה כשהלוקח [שהוא המלוה] אוכל פירות אין ביד המוכר [שהוא הלואה] לקיים המכר ולקיים הצד שלא יהיה ריבית, כי אם ביד הלוקח שהוא המלוה, והרי דסגי בזה לדונו כצד אחד בריבית. [והנה רש"י בסוגיין ד"ה צד אחד פירש שראיית הגמ' היא מאכילת המוכר ולא מאכילת הלוקח, ולדבריו אין ראייה, וכבר עמד ע"ז במהריט"ן מדוע נקט רש"י כך].

בתוס' שם כתבו עוד דליכא למימר דבהלואה ליכא להיתר דצ"א בריבית, ושמה"ט אסור סב"ס, דהרי במשכן לו בית מיירי בהלואה ואפ"ה שרי ר"י, אולם ברש"י שם ד"ה ר"י כתב בתוה"ד ריבית שאינה ע"י הלואה אלא ע"י מכר, וכתב הריטב"א שם שכונתו ליישב קושיית התוס' מהא דסב"ס, וכ"כ הרשב"א שם בשם הראב"ד, וכ"כ תוס' במגילה כ"ז ובערכין ל"א, ותיקשי לדידהו מהא דמשכן לו בית, וכבר עמדו בזה תוס' במגילה, ותי' דהתם איכא צד מכר, ובכו"ח לרעק"א לעיל ס"ג כתב דכונתם דהתנאי דלא תמכרנה אלא לי אף דלא אמר שיקנה מעכשיו, מ"מ הכונה שיהיו המעות שנותן לשם מכר לקנות בהם לכשירצה למכרה עיי"ש. וע"ע בבית מאיר ס' קע"ב ס"ד בתוה"ד מש"כ בביאור התוס' במגילה, ויש לדון בדבריו.

כז עי' חי' הגרש"ש בקונ' השעבוד ס' א' אות ג' בד"ה וראייה, וצ"ב.

ע"ע בפנ"י ורעק"א בכו"ח שהק' דאם מה שאסר ר"י סב"ס משום שהוי הלואה, אכתי תיקשי מדוע אסר פסיקה קודם שיצא השער שהוי מכר, בפנ"י תי' דשאני פסיקה דדרך השער להתייקר, [וכ"כ בריטב"א הישנים ע"ג א' דמה"ט לא התירו בפסיקה משום קרוב לשכר ולהפסד], וברעק"א תי' דקודם שיצא השער לא הוי מכר כלל.

במחנ"א סי' י"ב^כ הביא משו"ת הרשב"א ח"ב תשו' קע"ד שכתב דכשהלוהו ע"מ שאם יטול המלך מס שיפרענו הלוה הו"ל צ"א בריבית, ומבואר דגם בהלואה גמורה, וגם כשא"ז תלוי ביד המלוה והלוה ג"כ חשיב צ"א בריבית, ותקשה לדידיה מדוע סב"ס אסור לר"י.

בב"י סי' קע"ב ס"ד ד"ה משכן הביא מבעה"ת שכתב דמשכן לו בית הו"ל אבק ריבית, והק' הב"י ממש"כ תוס' ס"ג א' דלרבנן צ"א בריבית אסור מה"ת. והב"ח שם [הביאו הש"ך שם ס"ק כ"ט] כתב דתוס' כ"כ רק לרבא אך לאביי גם לרבנן צ"א בריבית אסור רק מדרבנן, וכבר העיר בהגהות מקור מים חיים דהלא בסה"ת מוכח שס"ל שהוא מה"ת, דהלא כתב דבנתן מקצת מעות והלוקח אוכל פירות הו"ל ריבית קצוצה, ובע"כ שמש"כ הבעה"ת הוא מטעם אחר, וכבר ציינו לעיל למש"כ המקור מים חיים בזה, ועי' בבי"מ משכ"ב, בריב"ש תשו' ש"ה כתב דהוי מה"ת והוכיח כן מבתי ע"ה, אולם למש"כ תוס' לעיל ס"ד ב' ד"ה ולא ובערכין שם דבתי ע"ה הוי רק מדרבנן, א"א להוכיח מהתם, וע"ע רשב"א ס"ז א' ד"ה הא מש"כ בנידון זה אם הוי מה"ת, ובט"ז סי' ק"ע סק"ב כתב שנחלקו בזה הטור והר"י קורקוזא. בשו"ת הרשב"א הנ"ל שהובא במחנ"א סי"ב בנידון כשלוה ע"מ שאם המלך יטיל מס שיפרענו הלוה דהו"ל צד אחד בריבית מבואר דס"ל דאינו רק מדרבנן^{כט}.

ריבית ע"מ להחזיר

בהא דאמרינן דמשלשין את הפירות הק' הרשב"א אמאי אין אחד מהם יכול לאוכלו ע"מ להחזיר, ותי' דסוגיין אתיא כרבא לעיל ס"ג א' דריבית ע"מ להחזיר אסור, ועי' בנמוק"י מה שהוסיף בדבריו, ומבואר ברשב"א דלאביי ריבית ע"מ להחזיר מותרת אפילו לרבנן, אולם במגילה כ"ז כתב הרשב"א דאביי מודה לרבא דלכו"ע ריבית ע"מ להחזיר אסור, ולא נחלקו אלא באוקימתא דמתני', וכ"כ במהרמ"ש בסוגיין.

הט"ז סי' קע"ד סק"ד ס"ל שאיסור ריבית ע"מ להחזיר אינו אלא מדרבנן, אולם בתוס' ערכין ל"א א' והרשב"א מגילה כ"ז מבואר שהוא מה"ת, שבהכי העמידו הא דבתי ע"ה לרבא.

בטעם האיסור עי' בתוס' לעיל ס"ג א' וברשב"א שם שהק' מ"ט דרבנן דאסרי דאיזה ריבית הוא זה הלא כשיבוא לפדות מנכה לו תחילה פירות שאכל, [והיינו דעל הצד שיתבטל המקח והמוכר

כח ובב"י סי' קע"ז ס"ח.

כט ועי' ביראים סוף סי' קי"ח ובתועפות ראם אות נ"ג.

יחזיר לו המעות שחייב לו נמצא שאכל הלוקח הפירות בתורת פרעון המעות שהמוכר חייב לו], ותי' דאיירי שמצריכו לפרוע תחילה כל החוב קודם שינכה לו כלום, ואם לא יפרע הכל תהיה משוקעת בידו, ובפשוטו כונתם דמיירי שאינו מנכה לו מחובו דמי הפירות שאכל, וא"כ בהכרח שאכילתו תורת ריבית עליה, ולכן אסור ליטלה אפילו שדעתו להחזיר, ומה שהוסיפו בדבריהם ואם לא יוכל לפרוע וכו', כונתם לבאר מדוע באמת התנה המוכר כן, וכמוש"כ הרשב"א בדבריו דהלא אפוכי מטרטא למ"ל, וכ"כ בהגהות אמרי ברוך על החו"ד סי' קע"ד סק"ד, ולפ"ז יסוד האיסור הוא משום שלקחת הפירות ריבית היא, ומה שדעתו להחזיר לא מתיר האיסור, וכ"ה בביאור הגר"א סי' קע"ד סק"י שדימהו לגזל ע"מ לשלם, וכן נוטה לשון רש"י ס"ג א' ד"ה על מנת: דבשעת אכילה קאכיל ריבית ועבדיה לאיסור, וכ"ה לשון הטור סי' קע"ד ס"ה: אסור דסוף סוף ריבית אוכל אלא שמחזירו.

אולם בחו"ד שם סק"ד פירש לדברי התוס' דכל האיסור הוא רק משום שמרויח המלוה במה שאינו משלם מיד שע"ז השדה תהיה משוקעת בידו, ומש"ה הק' במש"כ הרשב"א בסוגיין דהמוכר והלוקח אסורים לאכול הפירות ע"מ לשלם, דתינח כלפי המוכר שע"י שאינו מנכה ללוקח דמי המכר גורם שהשדה תהיה משוקעת בידו, אך אמאי אסרינן ללוקח לאכול ע"מ לשלם למוכר דמי הפירות, ומזה הכריח דס"ל להרשב"א דאיסור ריבית ע"מ להחזיר הוא משום שמתנה שלא ישלם דמי הפירות עד שהלוה לא ישלם חובו ונמצא שמשכר בהרווחת הזמן שמשתמש במעותיו של הלוה בשכר המתנת מעותיו אצלו, והא דמותר כשאוכל ע"ד ניכוי היינו משום שבזה פורע חוב הלוה עיי"ש, וכבר תמהו ע"ד דלפ"ר בכה"ג הוי כהא דהלוני ואלון והרמ"א סי' ק"ס ס"ט הביא מה שנחלקו בזה ויש שהתירו זאת, ועוד יל"ע שהרשב"א ס"ג א' כתב להדיא כתוס' שם, [וע"ע בט"ז שם סק"ד מש"כ שהרשב"א כאן נחלק על התוס' ס"ג א', ומש"כ בפנ"י ובחו"ד ע"ד].

תוס' לעיל ס"ג א' ד"ה ריבית הק' האיך יפרש רבא למתני' בערכין שהתירו בתי ע"ח מה"ת, ותי' דרבא מודה דצ"א בריבית מותר לר"י מה"ת ורק רבנן אסרוהו, ולכן הוצרך לטעמא דריבית ע"מ להחזיר מותר, ובפנ"י הק' דמנ"ל לרבא לחדש ב' מחלוקות בין ר' יהודה לרבנן, וע"ע רש"י בערכין ותוס' שם ורשב"א במגילה מש"כ בישוב קושיות התוס'.

ע"ע בריטב"א ס"ג א' מש"כ בביאור הענין דריבית ע"מ להחזיר.

ס"ו ב' - ס"ז א'

בסוגיא דמשכנתא

ס"ו ב', אמר ר"נ השתא דאמור רבנן וכו', הדר ארעא והדרי פירי, רש"י פירש דהנידון על הפירות שאכל הלוקח לאחר ג"ש, ובפשוטו כונתו דהנידון בסוגיין הוא על מה שאכל מכח קנין האסמכתא, וע"ז דנו אם מחילה בטעות הוי מחילה, אבל פירות שאכל בתוך ג"ש אי"ז מכח הקנין, ואי"ז שיך למחילה בטעות, שהרי מעיקרא ידע המוכר שלא זכה בזה הלוקח, ונידון זה תלוי בדין משכנתא, ורש"י להלן ס"ז א' ד"ה הכא נמי לא קץ ליה כתב דר"נ ס"ל דבמשכנתא הדרי פירי, א"כ לפו"ר הו"ה בפירות שאכל בתוך ג"ש הדין כן, וכ"כ במהרמ"ש ע"ד רש"י שם, ומש"כ הגר"א על הגליון סק"ג דלרש"י בתוך ג"ש הוי אבק ריבית ולא הדרי פירי צע"ג.

שם, ואמר ר"נ מודינא דאי שמיט ואכיל לא מפקינן מיניה, נחלקו הראשונים אם הכונה רק לאותם פירות שכבר אכל שאינו חייב לשלם, אבל אותם שהם בעין אע"פ שתלשן מפקינן מיניה, וכ"כ בריטב"א (ישן) בשם התוס', אולם בריטב"א החד' כתב בשם ר"י, וכ"ה רהיטת לשון השו"ע חו"מ ס' ר"ט ס"ד דגם כשהם בעין אם הגביהן ונתנן בכליו לא מפקינן מיניה, ובמאירי הביא ב' השיטות.

שם, התם זביני הכא הלואה, בביאור חילוק הגמ' מצינו ב' דרכים עקריות, הא' שיטת רש"י והרמב"ם דהדרי פירי משום דהוי ריבית, אלא דלרש"י אי"ז ריבית מה"ת, ורק מיחזי כריבית, ואע"פ כן הדרי פירי, ומשום דכללא דאבק ריבית אינה יוצאה בדינין הוא רק בדרך מכר, [וברמב"ן נראה שפי' לרש"י דהוי ר"ק, ואי"ז כרש"י שלפנינו], תוס' הק' ע"ז דא"כ פליג אדינא דמשכנתא בלא נכייטא דאין מוציאין בדינין, וכבר כתב רש"י כן להלן ס"ז א' ד"ה ה"נ לא קץ לה, דר"נ פליג על האי דינא, וע"ע ריטב"א (ישן) בד"ה לא תימא שהק' דבהלואת סאה בסאה דהוי הלואה ואמרין לעיל ס"ב א' דאין מחזירין.

בפשוטו מה שאי"ז ריבית קצוצה לרש"י הוא משום דלא נחת לאכול פירות בתורת אגר נטר אלא משום שהוא סבור שקנאו, אולם בפנ"י ביאר משום דאיכא הכא להתירא דמשכנתא דלא קץ.

אולם הרמב"ם בפ"ו מהל' מלוה ולוה ה"א וה"ד כתב דמחזירין הפירות שאכל שריבית הן, וכפה"נ בדבריו שריבית קצוצה היא, וכ"כ המ"מ שם, ועוד כתב שכ"ה שיטת הרי"ף וכ"כ בב"י סו"ס קס"ד, ושיטתם תמוהה מאוד, א' הלא הלוקח אכל הפירות בתורת מכר ולא בתורת אג"נ והאיך נימא דהוי הכא קציצת ריבית, ועוד יל"ע דסו"ס לא היה הכא קציצה כלל, וגם אי נימא כשיטת הריטב"א דכל שהוא אומר ועושה חשיב ריבית קצוצה, אי"ז פשוט כלל דבאסמכתא חשיב אומר ועושה, דבפשוטו כשאין גמירות דעת גם אומר ועושה אינו. עוד יל"ע דהראשונים ביארו מדוע מותר למכור השדה לאחר ג"ש בזול ואי"ז ריבית, או משום דכיון דיכול למוכרה לאחר נמצא שמה שנותן למלוה אינו משום אגר נטר, או משום דהוי דרך קנס, וא"כ יל"ע דגם על הפירות נימא הכי דאי"ז אגר נטר מידי דהוה אמכירת השדה בזול, ועוד יל"ע דאי מחילה בטעות הוי מחילה, נמצא שזכה

המלוה בפירות משום מחילת המוכר ולאו אגר נטר הוא. באבן האזל פ"ו ה"ד ד"ה ובמה כתב לבאר דבכה"ג הלא הלווה על מנת שיאכל פירות השדה כל זמן ההלוואה שהרי כל הג"ש אוכל פירות, ותנאי זה הוי ריבית קצוצה, אלא שהוסיף והתנה שאחר ג"ש יקנה השדה, אלא שתנאי זה הוי אסמכתא ולא קנה, וא"כ נשאת ההלוואה בתנאה הראשון שהמלוה אוכל פירות מידי דהוה אתוך ג"ש כל זמן שלא יחזיר הלוה למעות, ומש"ה הוי ריבית קצוצה, וא"ש הקושיות הנ"ל, ומיהו פירושו צ"ע דהלא הרמב"ם בה"א שם כתב כן גם באסמכתא גמורה ולאו דוקא בגוונא שג' שנים אכל פירות, ובכה"ג ליכא לסברת האבהא"ז, וע"ע בריטב"א שכתב דהוי ריבית קצוצה ומה שהוסיף בזה.

לשיטת רש"י נמצא דמחילה בטעות הוי מחילה, וכ"ה משמעות הסוגיא להלן ממה שהק' רבא לר"נ ומה שהשיבו, [ותוס' לשיטתם נדחקו בזה], והק' תוס' והראשונים מכמה דוכתי דחזינו דמחילה בטעות לא הוי מחילה, ובריטב"א תי"א^{לא} דהתם איירי כשאינו יודע שחברו נוטל ממונו אלא שסבר דהוי של חברו ודמיא לאונאה, משא"כ הכא שידע שחברו נוטל ממונו. ועדיין יש לבאר מדוע כשיודע שחברו נוטל ממונו הוי מחילה הלא טעות הוא, והאריכו בזה ואכ"מ.

שיטת תוס' בשם ר"ת דהא דהדרי פירי לאו משום ריבית הוא, דאבק ריבית גם דרך הלוואה אינה יוצאה בדינין, ורק משום דבתורת מכר נחת לאכול פירות וכיון דאסמכתא לא קניא והוי מחילה בטעות הדרי פירי, משא"כ במכירת דשלב"ל דאי"ז טעות, דאין לו למוכר לחזור בו כי היכי דליקו בהימונתיה, ברשב"א ובנמוק"י כתבו בשם ר"ת באופ"א, וכע"ז בקצה"ח סי' ר"ז סק"ג בשם שו"ת הריב"ש תשו' של"ה, וע"ע ברא"ש ובהגהות אשרי, ואכ"מ.

ס"ז א' ההיא איתתא וכו' כל את ונולא אחי סמכא דעתיה ולא גמר ומקני, כ"ה גירסת רוב הראשונים, ופרושו דהיה אפשר לומר דכיון שקונה בלא תנאי להדיא קנה לגמרי, קמ"ל דהגם דשתק המוכר לא הקנה רק על דעת זה התנאי שתחזיר לו, אולם הגר"א בגליון הש"ס סק"א והלח"מ כתבו דהרמב"ם פ"א ממכירה ה"ב גרס לא סמכא דעתיה ולא גמר ומקנה, שכתב שם דהשליח לא קנה כלום מפני שלא השיבו תשובה ברורה, והיינו דלכן לא נתכוין כלל להקנות, ומשמע מדבריו דבאם היה סומך דעתו ומתנה בפירוש היה חל הקנין בתנאי זה. והק' האחרונים^{לב} ממש"כ הרמב"ם בפ"ו מהל' מלוה ולוה ה"ה שבאם מתנה שבאם יהיו לו מעות יחזירם לו לא קנה כלל. ועמשכ"ב המחנ"א סי' י"ג.

שם, פירי מאי ריבית קצוצה הוי וכו', בפשוטו ספק הגמ' הוא אם הוי ר"ק משום שנתבטל המקח כשהחזיר מעותיו, ונמצא דהיו המעות בידו בהלוואה, ואכילת הפירות ניתנה לו בעבור המתנת

לא וכ"כ הרא"ש בס"י ל"ב.

לב ע' גידו"ת שמ"ו ח"ב ס"ח בד"ה כל את וכו', אבל קשה וכו'.

המעות, דומיא דבתי ערי חומה דאמרינן דהוי ריבית גמורה והתורה התירתו, והצד דהוי אבק ריבית הוא כמבואר בגמ' להלן או משום דלא קץ או משום דהוי זביני, ועי' בפנ"י שהק' דמ"ש מבתי ערי חומה דאמרינן דהוי ריבית גמורה והתורה התירתו, עיי"ש משכ"ב. ובתוס' הביאו פי' ר"ת שפירש באופ"א, וע"ע בריטב"א משכ"ב.

והנה בפשוטו דברי רבה בר"ה סותרים להא דר"נ דלעיל דבאסמכתא כיון דהדר ארעא הדרי פירי, אמנם בפנ"י דייק דרש"י לא כתב שר"נ פליג רק על מה שהתיר רבה במשכנתא מצד סברת לא קץ, אך על עיקר דינא דאת ונוולא אחי לא פליג, עיי"ש ביאורו.

שם, משכנתא מאי התם טעמא מאי משום דלא קץ ליה וכו', רש"י פירש שלא קצץ עמו לאכול פירות לשם ריבית אלא סתם והוא ירד ועשה ואכל, בפשוטו כונת רש"י דלא קצץ עמו כלל שיאכל פירות, ואע"פ שסתמא דמשכנתא הוי שיאכל המלוה פירות, בכ"ז קציצה לא הוי עד שיקוץ בפירוש הריבית, וכן צידד הלח"מ בפ"ו מהל' מלוה ולוה ה"ז בתחילת דבריו וכ"כ במחנ"א סי' י"ב בתוה"ד, וכ"כ בחידושי ר' חיים שם ד"ה ביאור ועיי"ש עוד בד"ה והנה שכתב דאפילו שסתמא דמשכנתא הוי שיאכל המלוה הפירות, מ"מ ריבית קצוצה לא הוי עד שיקוץ בפירוש הריבית, אולם בהמשך הדברים כתב הלח"מ דיש לפרש בכונת רש"י דגם אם קצץ עמו שיאכל פירות, מ"מ לא קצץ שיהא זה בתורת ריבית עיי"ש.

בריטב"א הק' לרש"י דכיון שמשכן לו סתם הרי זה כקוצץ בפירוש דסתמו כפרושו, ומה"ט פירש הריטב"א דלא קץ היינו דאפשר שלא יהיה ריוח, וכ"כ הרמב"ם שם, ועיי"ש ברמב"ם שחילק בין שדה שיתכן שלא יהיו פירות ואין הריוח ברור, משא"כ בית וחצר דהרווח ברור הוי ריבית קצוצה. ובאמת שכ"כ רש"י לעיל ס"ב ב', וכ"כ הרמב"ן והרשב"א לעיל ס"ד ב' לדייק מרש"י שם, וחילקו בין בית לשדה, והק' בסתירת דברי רש"י שכתב ב' טעמים נפרדים, ועי' משכ"ב בפנ"י, בלח"מ שם בדרך הא' כתב דלרש"י הא דמשכנתא לא הוי ריבית קצוצה אלא בדאיכא תרתי לטיבותא, בשדה וכרם שהריבית מסופקת, וגם שלא קץ להדיא, וכ"כ המחנ"א סי' י"ב, ונמצא דתרתני בעינן לרש"י והתם אמר חדא והכא חדא, וע"ע באבי עזרי קמא פ"י ה"ד ד"ה אולם מש"כ לבאר מדוע בעינן תרתי, והנה כפה"נ שהם נקטו דהכא איירי בשדה וכמוש"כ רש"י ד"ה משכנתא, ושפיר כתבו דבעינן תרתי להתיר, אולם ברשב"א לעיל שלהי ס"ב א' כתב דרש"י העמיד סוגיא דהתם בכרם ולכן כתב הטעם דאי"ז ריוח ברור, ואילו לסוגיין העמיד בבית, ולפ"ז אי"ז ברור כדבריהם דלרש"י תרתני בעינן, ויל"ע על מה קאמר דהכא איירי בבית.

ע"ע ברשב"א ד"ה עבד רב אשי שהביא בזה פירוש נוסף בהא דלא קץ ליה.

שם, התם זביני הכא הלואה, לפרש"י לעיל שאבק ריבית בהלואה יוצא בדיינין, ורק במכר אינו יוצא בדיינין, מתפרש חילוק הגמ' בפשוטו דאף דלא קץ ליה ולא הוי ריבית דאורייתא בכ"ז הדרי פירי

כיון שהוי הלואה, ורק באת ונוולא אחי דהוי מכר לא הדרי פירי, אולם למש"כ תוס' לעיל דגם דרך הלואה כל שהוי אבק ריבית אינו יוצא בדיינין, א"כ בהכרח דהוי הכא ריבית קצוצה, ואעפ"כ באת ונוולא אחי לא הוי ריבית קצוצה, משום דהוא זביני, ואע"ג דע"י שהחזיר המוכר מעותיו נתבטל המקח למפרע, מ"מ כיון דאדעתא דמכר נחית חשיב זביני, וכע"ז פירש רש"י ערכין ריש ל"א ב' לסברת מתני' דהתם דבתי ערי חומה לא הוי ריבית דאורייתא משום דבתורת מכר אתא לידיה, ויש לבאר צד זה דכל שבתורת מכר אתא לידיה אינו הלואה, [ואמרו בזה עוד עפ"מ שצידד הבי"מ שלהי הל' ריבית דכשאיין ביד המלוה לכופ הלוח לפרוע לו לא הוי הלואה אלא כמכר הוא, וא"כ עד"ז י"ל הכא דכיון שאין ביד הלוקח לכופ המוכר לפרוע הדמים, לא חשיב הלואה], אולם לשיטת הרמב"ם הנ"ל שהמוכר לא נתכוין למכור לו כלל, כיון שלא סמך על תשובת השליח, צ"ע מ"ט חשיב זביני.

שם, תוד"ה פירי, בתוה"ד משום דהוי מחילה בטעות ולא הוי מחילה, וכ"כ הרא"ש בעה"מ והראב"ד בהשגות לרמב"ם פ"ו ממלו"ל ה"ד, אולם הרמב"ן במלחמות תמה דמה שייך כאן טעות הלא מעיקרא מכר לה ע"ד התנאי, ונמצא שמחל בלב שלם שתאכל פירות עד שיחזיר הדמים, בפנ"י ביאר דמיירי שהיא היתה סבורה שהמקח חל לגמרי ולא קנתה ע"ד התנאי, וכיון שהוא לא מכר רק ע"ד התנאי איגלאי מילתא שלא חל המכר, והו"ל מחילה בטעות עיי"ש, והביאו החו"ד סי' קע"ד סק"ג, וכתב דלפ"ז דוקא בשליח דינא הכי אבל כשהתנה המוכר וכו' לא הוי מחילה בטעות.

שם, ור"ת מפרש הכא כר"ק דמי לא מטעם ריבית קצוצה, וכו', וצ"ע לפ"ז מה נסתפקו על משכנתא, והרי התם לא שייך כלל הנידון דמחילה בטעות, ועי' מהרמ"ש מש"כ ע"ד התוס'.

שם, ענד רבינא עובדא וחשיב ואפיק פירי, ברי"ף כתב דרבינא אפיק פירי בזביני, וכ"ש במשכנתא דהלואה היא, והק' הראשונים דרבינא קאמר לעיל ס"ב א' דמשכנתא בלא נכייטא אבק ריבית הוא ולא מפקינן מיניה, ומצינו בראשונים כו"כ תי' בזה, תוד"ה פירי הראב"ד והבעה"מ כתבו משום קושיא זו דרבינא רק בזביני קאמר הכי ומשום מחילה בטעות, אך במשכנתא ס"ל דלא מפקינן מיניה.

הרשב"א לעיל שלהי ס"ב א' כתב דרש"י ס"ל דהתם איירי כרם דהוי א"ר כיון שאין הריוח ברור, ובסוגיין הוי בבית שהריוח ברור, והוי ריבית קצוצה, והנה הא דאת ונוולא אחי איירי להדיא בשדה, וכ"כ רש"י על משכנתא, וביותר יל"ע דגם ברבינא גופיה פירש רש"י הכא ד"ה וחשיב: כמה אכל פירות, וכהרשב"א כתב המ"מ פ"ו ה"ז דהרמב"ם שחילק בין בית לשדה כונתו לתרץ סתירת דברי רבינא, אלא שהרמב"ם בפ"א מהל' מכירה העמיד לאת ונוולא אחי בחצר, וא"ש.

הרמב"ן במלחמות והראב"ד בפ"ו ה"ז חילקו בין אתרא דמסלקי דהוי ריבית קצוצה, לאתרא דלא מסלקי, דהוי אבק ריבית, והרמב"ן שם והפנ"י ר"ל כן גם בשי' רש"י, ועיי"ש בכל דברי הרמב"ן במלחמות.

בר"ף הביא מהר"ח שכתב דרבינא אפיק פירי רק בזביני ולא במשכנתא, ובהגהות מא"י שבגליון הרי"ף כתב דכונתו כפי' התוס', אולם במ"מ ה"ז כתב דכונתו כהרמב"ם שמחלק בין אסמכתא למשכנתא.

בתור"פ כתב דתרי רבינא איכא, וכ"כ בהג"מ פ"ז סק"א.

ע"ע בחידושי ר' חיים הלוי מש"כ בביאור שיטת הרמב"ם בזה, ומש"כ ע"ד באבן האזל פ"ו ה"ד בתוה"ד, ובאבי עזרי קמא פ"י ממלוה בתוה"ד.

הראשונים הק' מ"ט אמרינן בערכין ל"א דבתי ע"ח הוי ריבית גמורה והתורה התירתה, ואביי פירש למתני' דהתם דס"ל דאי"ז ריבית גמורה דס"ל כר"י דצד אחד בריבית מותר, וברייטא כחכמים דצד אחד בריבית אסור מדאו', ובסוגיין אמרינן לרבה בר ר"ה ורבא דמשכנתא בלא נכייטא אסור רק מדרבנן, תוס' לעיל ס"ד ב' ד"ה ולא כתבו בתוה"ד דבתי ערי חומה דלא שייך בהו תיוהא ושום ספק הוי ריבית גמורה, משא"כ בשדה דשייך ביה תיוהא אינו אלא אבק ריבית, וא"כ י"ל דגם בסוגיין איירי בשדה, וכ"כ בריטב"א ד"ה פירי דאכל לוקח בינתיים מאי, הרשב"א ד"ה עבד ר"א כתב דהם ס"ל כר' יהודה בצד אחד בריבית מותר עיי"ש, וע"ע ברמב"ן משכ"ב בתוה"ד, ובחידושי ר' חיים כתב לבאר זה ע"פ חילוק הרמב"ם בין משכנתא לאסמכתא.

ס"ז א' - ס"ח א'

בסוגיא דמשכנתא

ס"ז א', אמר מר וכו' הא משכנתא באתרא דמסלקי אכל שיעור זוזי מסלקינן ליה וכו', יל"ע בביאור דין זה, דכיון דאבק ריבית אינה יוצאה בדדינן, וממונו של המלוה הוא, מ"ט יפסיד המלוה לקרן ע"י אכילת הפירות והלא ידיה אכל, ועוד יל"ע מ"ט אין מחשבין משטרא לשטרא ומ"ש חוב הריבית מחוב אחר, ובחידושי הריטב"א כתב דכיון דאכל סתם אנן מחשבין כל מאי דאכל מקרנא, מה שאין לומר כן על שט"ח אחר, דודאי לאו מההוא אכל, ורב אשי ס"ל דבהא נמי אנ"ס דפירא אכל, ולא נתברר כונת הריטב"א מדוע חשבין ליה דקרנא אכל, ואולי אומדנא הוא שלכך נתכוין הלוה, וצ"ב, ועוד יל"ע דאי קרנא אכל נמצא דאחר שאכל כשיווי החוב כבר נפרע החוב ובדין הוא שיתבטל המשכנתא, ונמצא דמה שאכל טפי מחובו גזל הוא בידו ואמאי לא מפקינן מיניה, וגם במש"כ בטעמא דר"א דפירי אכל ולא קרנא יל"ע דאין משמע כן בלשון הגמ' דקאמר ר"א השתא דאמרת וכו', מ"ט סלוקי בלא זוזי אפוקי וכו', ואשר משמע מזה דטענת ר"א דסלוקי בלא זוזי הוי הוצאת ממון, ודלא כהריטב"א שלזה כו"ע מודו ורק נחלקו אי כשאכל פירות בתורת קרנא קאכיל או בתורת פירי קאכיל, וצ"ע. וע"ע בגידולי תרומה שער מ"ו ח"ג ס"ה ד"ה וכבר

מש"כ לבאר האיך מהני הניכוי [לדעת הרא"ש דאבק ריבית לא מהני בו תפיסה].

באבנ"ז סי' קפ"ו סק"ח כתב לחדש שאין איסור ריבית נגמר רק אחר שישלם את הקרן שאז נתרבה ממונו של המלוה וננשך הלוה, ונמצא שכל עוד שאכל פירות ולא שילם הקרן, לא קעבר באיסור ריבית, ורק כשבא לשלם הקרן קעבר באיסור למפרע, ומש"ה מסלקינן ליה שלא יעבור באיסור ריבית, וכתב עוד דגם רב אשי מודה לזה, ורק ס"ל דחשיב שהחוב בידו במה שהוא מוחזק במשכנתא, והוי כאילו כבר פרעו, ונמצא שמשעה שאכל הפירות כבר עבר באיסור ריבית, ומבואר היטב לפ"ז דרק מחוב ההלוואה נפטר אך משטרא לשטרא לא מחשבינן, והנה מלבד דמה שפירש ברב אשי מחודש הוא, גם בראשונים אין נראה כן, שכתבו דלר"א גם בהלווה ודר בחצרו אינו יכול לסלק המלוה, והתם אינו משכנתא, [ולהלן הובאו דבריהם בזה], ובעיקר יסודו עי' בספר ברית יהודה פ"א ס"ק ל"ו שנו"נ בזה.

הרמב"ן בד"ה וראיתי לראב"ד הרשב"א ס"ח א' ד"ה עוד כתב הראב"ד הנמוק"י והר"ן בסוגיין והרא"ש סי' ה' הביאו שיטת הראב"ד דאבק ריבית הגם שאינו יוצא בדדינן מ"מ אם תפס הלוה לא מפקינן מיניה, וכתב המחנ"א סט"ו דלשיטתו מבואר היטב מה דמסלקינן ליה דלא גרע מתפיסה, אלא דלפ"ז צ"ע טובא מדוע אין מחשבין משטרא לשטרא, ובאמת שכבר הק' כן הרמב"ן על הראב"ד, ועי' מל"מ פ"ד ה"ו ד"ה כתב הטור משכ"ב. ועיי"ש עוד במחנ"א שכתב דגם לשיטת הרא"ש דס"ל דאי תפס לוח מפקינן מיניה מ"מ י"ל דכיון דחייב לצי"ש כל שמנכה לו חובו לאו גזל בידו, דלא קאמרו חכמים אלא דלא מפקינן מיניה דמלוה וע"כ אין תפיסת הלוה תפיסה, אך לנכות חובו דלא תפיסה היא שפיר קעביד ולא מפקינן מיניה, אך לשיטת הרשב"א הר"ן ועוד דאינו חייב לצי"ש והיינו דליכא חוב כלל, אכתי תיקשי בסוגיין.

הרי"ף לעיל בסוגיא דהלווה ודר בחצרו [ל"ה ב' מדפה"ר] כתב דלרב אשי דלא מסלקינן ליה הו"ה בהלווה ודר בחצרו לא מסלקינן ליה, אולם הבעה"מ ועוד ראשונים שם הביאו מהר"א אפרים דס"ל דלא נחלק רב אשי אלא במשכנתא, והנה בלשון הבעה"מ נראה דכיון שהשדה ממשוכנת בידו והוי כזבני לא מפקינן מיניה דחשיב הוצאת ממון, והק' באבנ"ז סי' קפ"ו סק"ז דכל שנפרע החוב בדין הוא שיפקע קנין המשכנתא, ולא הוי אפוקי ממונא, אולם ברא"ש סי' ט"ז נראה שפירש דבמשכנתא דיינין ליה כמי שכבר גבה החוב, ולכן קאמרינן ליה דאם נסלקו בלא זווי הוי אפוקי ממונא, ועי' מחנ"א סי' ט"ו מש"כ בשיטת הר"א אפרים.

[האחרונים דנים לעינן ריבית קצוצה אם מנכים הקרן, עי' שו"ת הר"ן תשו"כ ט"ט ומחנ"א ס"ד, וע"ע שו"ת רעק"א תשו"פ' אם מנכים מהירשים הקרן ומה שהביא בזה במחנ"א ס"ג' בשם הראנ"ח, ובשע"ד סי' קס"ו ס"ה, ואכ"מ].

ברמב"ן להלן ד"ה ומסתברא כתב דאם מחה הלוה שלא יאכל המלוה מן הפירות ואכלן גזל הם בידו ומציאין ממנו, והק' דא"כ ביתמי דלאו בני מחילה מדוע אין מוציאין לר"א, ותירץ דמיירי

באכלן בחיי אביהן, א"נ דמסתמא במילתא דאבוהון קיימו.

ס"ז ב', אמר רבא בריה דר"י וכו' אלא בנכייטא, בטעם ההיתר בנכייטא כתב רש"י בד"ה באתרא: דנראה כמוכרו לו ויורד בספק דאפילו תלקה ולא יהיו בה פירות ינכה לו אותה קצבה, וכע"ז כתב רש"י ס"ח א' ד"ה הכא נמי, ולעיל ס"ד ב' ד"ה קמ"ל, והנה בפשוטו יסוד ההיתר הוא דאנו תופסים דסיבת ההזלה אינה משום אגר נטר אלא משום שהמלוה קיבל על עצמו את צד ההפסד, וכ"כ הטור בר"ס קע"ב^ל, ועדיין יל"ע דהלא הכא מוזיל לו טפי ממה שמוזילים על הספק, שהרי כתבו הראשונים דמנכה לו כל דהו, ובנתה"מ סי' ר"ט סק"א כתב וכן במשכנתא בנכייטא אף ששוכר בית מן הלוח ששוה מנה בדינר אין בו אונאה, דידוע שבשביל הקדמת מעות הוא, וריבית כה"ג שיש לפעמים פסידא למלוה והוא דרך מקח וממכר התירו חכמים. ויל"ע דבשלמא לראשונים דמשכנתא בלא נכייטא הוי רק אבק ריבית, נמצא דהנכייטא בא להתיר ריבית דרבנן, ושפיר י"ל דמהני סברת קרוב להפסד להתיר, אולם למש"כ הרי"ף דקימ"ל כרבינא דבלא נכייטא הוי ריבית קצוצה, וכן להרמב"ם שבבית וחצר שהריוח ודאי הוי ר"ק יל"ע האיך יהי הסברא דקרוב להפסד להתיר ריבית של תורה, ובשלמא לתוס' רי"ד ס"ד ב' ובפסקי רי"ד ס"ט ב' ד"ה ומפרין דהמלוה ע"מ שישכיר לו בפחות אינו ר"ק, א"כ י"ל דגם בנכייטא דהוי כמלוה ע"מ שימכור לו בזול לא הוי ר"ק, אך להרמב"ם פ"ו ממלו"ל ה"א וטור סי' קס"א ס"ה וריטב"א ס"ד ב' ד"ה ולא שכתבו דהוי ריבית קצוצה בכה"ג, תיקשי כנ"ל. ועוד יל"ע לרעק"א דע"ב שכתב דבהלואה לא התירו משום קרוב לשכר ולהפסד, האיך התירו במשכנתא שהוי הלואה משום היתר זה.

רש"י לעיל ס"ד ב' הק' מ"ש דינא דמתני' דלא ישכור לו בפחות ממשכנתא בנכייטא דשרי, ות' דדינא דמתני' הוא בבית שזה נהנה תמיד ואין כאן ספק, ובמשכנתא איירי בשדה דזימנין דלא שקיל בה מידי, וכ"כ הט"ז סי' קס"ו סק"ב דלרש"י בשדה מותר לשכור ממנו בפחות, והנה בפשוטו אפ"ל דחילוק רש"י הוא כלפי ההיתר דנכייטא שהוא קרוב לשכר ולהפסד, ולכן אינו שייך אלא בשדה שיש בו צד הפסד, וכ"כ הפנ"י ורעק"א שם, [ולפ"ז יתכן בשיטת רש"י דמשכנתא בלא נכייטא גם בבית הוי אבק ריבית דחשיב ריוח שאינו ברור דשמא יפול הבית, ורק דאין כאן צד הפסד שלא יפסיד השכירות וכמוש"כ הרעק"א בגהש"ס ע"ד תוס' שם], אולם הראשונים פירשו דכוונת רש"י הוא כלפי הדאורייתא ובלא נכייטא הוא, דבשדה שאין הריוח ברור הוי אבק ריבית, ולכן התירו בנכייטא, משא"כ בבית שהריוח ברור ובלא נכייטא הוי ר"ק, לא התירו בנכייטא, עיי"ש בתוס' רמב"ן ורשב"א, ומה שהזכיר רש"י את צד ההפסד, צ"ל כמוש"כ שם הפנ"י ובאבנ"ז קפ"ב ח' דההיתר דריוח שאינו ברור הוא כשיש צד הפסד וכמשמעות דברי

לג וכתב הב"ח בסק"ד דכן פי' רש"י.

הרמב"ם בפ"ו ה"ז, ועיי"ש בתוס' שהק' לרש"י דגם בבית אין הריוח ברור דיתכן שיפול הבית.

תוס' שם פרשו בשם ר"ת דדוקא במשכנתא התיירו משום שאין הלוח מפסיד פירותיו דבלא"ה לא יוכל להשכירו לאחרים שזה מחזיק בו כמשכון, והוסיף הרא"ש דא"כ כל מה שהמלוה נותן לו בשכרה ריוח הוא בין מעט בין רב, בחו"ד קע"ב סק"ב כתב דבכה"ג הוי תרביית בלא נשך. [ועיי"ש שהאר"י בש"ר ר"ת, וע"ע בגהש"ס מה שהק' ע"ד התוס', ומש"כ בחו"ד שם סק"ד בזה].

עוד כתבו תוס' שם דמה שהתיירו במשכנתא טפי הוא משום דהוי כאילו השדה בידו בתורת מכר כל אותם השנים וכדאמרינן לעיל גבי משכנתא בלא נכייטא אינהו בתורת זביני אתי לידייהו, ויל"ע אם כונתם דמצד הסברא דמשכנתא כזביני הוא שהתיירו מדאורייתא משכנתא בלא נכייטא, [וכעין שכתב הרמב"ן על אתרא דלא מסלקי], ולכן בנכייטא לא אסרו חכמים כלל, או שכונתם רק כלפי הדרבנן שמה שהתיירו בנכייטא לגמרי הוא מהסברא דזביני, אך כלפי הדאורייתא ההיתר הוא משום ריוח שאינו ברור ולא מצד זביני, והנה בפשוטו ממה שהק' תוס' על ר"ת מבתי ערי חומה משמע דגם לדבריו ההיתר כלפי הדאורייתא מצד ריוח שאינו ברור ולא משום דהוי כזביני דא"כ בבתי ערי חומה אינו משכנתא ולא שייך ההיתר דכזביני, אולם בתוס' רא"ש כשהק' על ר"ת מבתי ע"ח הוסיף דגם התם הבית ממושכן בידו, ואם כי דבריו צ"ב מנלן שבבתי ערי חומה על הצד שיפדה הבית הרי הוא ממושכן, עכ"פ מבואר בדבריו דפירש דההיתר מה"ת במשכנתא בלא נכייטא הוא משום דהוי כזביני, וכ"ה במהרש"א ס"ד ב' ופנ"י ס"ז א' ובנתה"מ סי' רל"ה סק"ד וכ"ה במאירי ס"ד ב' ובספר התרומות שער מ"ו ח"ג ס"כ ד"ה ויש לעיין (עמ' תת"ק), ובפנ"י הק' דבגמ' איתא דהטעם הוא משום דלא קץ והכי נקטינן ולא משום דהוי כזביני.

וע"ע ברמב"ן רשב"א ונמוק"י מש"כ בביאור ההבדל בין לא ישכור לו בפחות למשכנתא בנכייטא, וע"ע בחו"ד שם סק"ב בזה.

שיטת הרמב"ם דמשכנתא בלא נכייטא בבית הו"ל ריבית קצוצה שפירותיו מצויים מיד, ובנכייטא בבית הוי אבק ריבית, הרעק"א לעיל ס"ד ב' הביא מהמהריב"ל שהק' דמ"ש ממש"כ הרמב"ם דאם קצץ לשכור בפחות הוי ר"ק, ותי' הרעק"א דבנכייטא אמרינן דחלק ממעות ההלוואה הם דמי שכירות, ותולים ההוצאה בהקדמת דמי השכירות, דמותר להוזיל עבור הקדמת דמי השכירות, ועיי"ש דביאר מ"ט רבנן לא התיירו כמו שהתיירו בשכירות, ויש להרחיב בביאורו דבפשוטו יל"ע האיך נתיר ריבית של תורה מחמת זה דהלא יתכן דמה שמוזיל לו הוא משום ההלוואה ולא משום שזהו שוויו.

שם, וצורבא מדרבנן אפי' בנכייטא לא ניכול, ולהלן בסוגיין איתא דרב כהנא ור"פ ור"א לא אכלו בנכייטא, שיטת התוס' ד"ה רבינא דמה שר"כ ור"פ ור"א לא אכלו היינו משום דלצורבא מרבנן לא התיירו וכדלעיל, וכ"כ הרא"ש בשם התוס', אולם ברי"ף דף ל"ח א' כתב דהם ס"ל דמשכנתא

בנכייטא הוי אבק ריבית.

שם, האי משכנתא באתרא דמסלקי לא ניכול אלא בנכייטא, מה שהעמידו רק באתרא דמסלקי מצינו ד' שיטות הראשונים, שיטת רש"י ותוס' דבאתרא דלא מסלקי מותר מדינא גם בלא נכייטא, ומשום דהוי כמכירה אצלו, ועי' בשטמ"ק ד"ה האי משכנתא שהק' האיך שייך לקרותו מכר הלא מחזיר לו כל הדמים, עיי"ש משכ"ב, ועד"ז כתב הרמב"ן ס"ז א' ד"ה עבד רבינא דאע"ג דבמסלקי הוי ר"ק בלא מסלקי הוי אבק ריבית דהוי כזביני והו"ל כמוכרה עכשיו וחוזר ולוקחה ממנו לאחר זמן, ובביאור הגר"א סי' קע"ב סק"א כתב דלרש"י הגם דבבית אסור אפילו בנכייטא מ"מ בלא מסלקי מותר. והק' הראשונים א"כ מ"ט לא אשכחן היתר לצורבא מרבנן אלא במשכנתא דסורא, ותי' הרא"ש דבאתרא דמסלקי אין רגילות לעשות משכנתא דלא מסלקי הלכך לא משכח"ל אלא בקיצותא, וברשב"א כתב דלצורבא מרבנן כשם שאסור בנכייטא הו"ה דאסור באתרא דלא מסלקי בלא נכייטא, ובפני" ס"ז א' בתוד"ה פירי דייק מרש"י ס"ב ד"ה אינהו ובסוגיין לעיל ד"ה לא מסלקינן דס"ל דאיכא אמוראי דס"ל דגם באתרא דלא מסלקי הוי א"ר, ובזה תי' סתירת דברי רבינא לשי' רש"י.

שיטת הרי"ף דבאתרא דמסלקי גם בנכייטא הוי א"ר כר"כ ור"פ ור"א להלן דלא אכלו אפילו בנכייטא, וכתב הרמב"ן דלפי"ז צ"ל או דרבא דהכא ס"ל כרבינא דלהלן שאכל בנכייטא, ולא קימ"ל כותיהו, או דגרס' באתרא דלא מסלקי ורק בזה התירו בנכייטא.

בריטב"א כתב דבלא מסלקי חמור טפי, ונקט אתרא דמסלקי לרבותא דגם בכה"ג אסור בלא נכייטא, ועיי"ש ביאורו, וע"ע שכתב עפ"ד דדעת מר בר"י דאתרא דלא מסלקי הוי ר"ק, וכ"כ הב"י בשם אביו של בעל העיטור.

שיטת הרמב"ם דאין חילוק בין מסלקי ללא מסלקי ובתרוויהו בנכייטא מותר ובלא נכייטא הוי רק אבק ריבית, והא דנקט הכא אתרא דמסלקי כתב הלח"מ דבאתרא דלא מסלקי מותר גם לצורבא מרבנן, ובשם המהר"י בן לב כתב דהרמב"ם גרס אתרא דלא מסלקי, וקמ"ל דאפ"ה לא שרי אלא בנכייטא.

שם, אלא במאי ניכול בקיצותא, בריטב"א כתב דההיתר בזה הוא משום שזה דרך אריסין שזה אוכל ה' שנים וזה אוכל ה' שנים, ועי' בראשונים שכתבו דהיתר זה לא שייך אלא באתרא דלא מסלקי, דבאתרא דמסלקי אסור לו לאכול ה' שנים ראשונות, שהרי אם יסלקוהו נמצא שאכל באיסור עיי"ש. למעם הריטב"א דההיתר הוא שזה דרך אריסין לפו"ר בבית לא שייך היתר זה, ויל"ע שבריטב"א בד"ה כי פליגי נראה שנקט דהיתר זה דקיצותא שייך נמי בבית.

שם, כי משכנתא דסורא דכתבי בה הכי במשלם שניא אילין וכו', נחלקו הראשונים האם היתרא דמשכנתא דסורא הוא גם באתרא דמסלקי, ומה עדיפותא דמשכנתא דסורא טפי מנכייטא,

שיטת התוס' בד"ה במשלם והרא"ש דמיירי גם באתרא דמסלקי, וההיתר הוא משום שכתבו סכום השנים בשטר ולכן לא מחזי כהלואה, משא"כ בכל נכייטא מיחזי שיש כאן מותר הלואה ומוזיל לו מחמת מותר המלוה עיי"ש, אמנם ד"ז יתכן לשי' התוס' דהאיסור בנכייטא הוא חומרא בעלמא לצורבא מרבנן ומשום דמיחזי כהלואה, ומה"ט י"ל דהתירו במשכנתא דסורא כיון דלא מיחזי כהלואה, אמנם לשיטת הרי"ף דיש אמוראים דס"ל דבנכייטא אסור מדינא, וגם לשיטתם התירו במשכנתא דסורא לא אתיין חילוק התוס', ובאמת הרמב"ן ס"ז א' ד"ה ופירוש נכייטא כתב לדייק בדברי הרי"ף דההיתר במשכנתא דסורא הוא רק באתרא דלא מסלקי, וההיתר בזה משום דשכירות הוא ולית ביה הלואה כלל, [ושאני מנכייטא דנשאר בסוף חוב ולא נפקא בלא כסף], וכ"ה דעת הרשב"א ס"ז ב' ד"ה אמר איזיל והראב"ד בהשגות פ"ו ה"ח, הרמב"ם שם כתב דמיירי גם באתרא דמסלקי ואעפ"כ מותר שאין זה אלא כשכירות, וכל תנאי שבשכירות קיים, ומה שזה חלוק ממשכנתא בנכייטא באתרא דמסלקי, עי' בר"ן ובנמוק"י שכתבו דהוא משום דגם אם הלוח יכול לסלק את המלוה מ"מ המלוה אינו יכול לכופ את הלוח לפרוע חובו ומשום שע"י המשכנתא ינוכה כל החוב, משא"כ במשכנתא כשמגיע זמנו תובע מלוה חובו, [והיינו משום שלא ינוכה החוב לגמרי], הרמב"ן חילק באופן אחר דבמשכנתא דסורא אין האחריות על הלוח, ואי שטפה נהר למשכנתא אין לו עליו כלום, ועוד שאין המלוה יכול לכופו לפרוע לו חובו, ועוד שאין כאן לשון מלוה אלא לשון מקח, [ובביאור הגר"א סק"ד כתב שבזה כונתו לחילוק התוס' שכתבו סכום השנים בשטר], משא"כ בסתם משכנתא שאם שטפה נהר גובה משאר נכסים, ויכול לכופו לפרוע חובו, [והנה מבואר ברמב"ן דס"ל כהרא"ש סי' ל"ד דהוכיח מדשביעית משמטתו דבאתרא דמסלקי יכול המלוה לתבוע חובו בתו", וצ"ע בשו"ת הרמב"ן תשו' מ' ונזכרת בספר התרומות שער מ"ט ח"ה ס"ג (עמ' תתרצ"ט) דס"ל דאינו יכול לתבוע חובו בתו"], וע"ע במל"מ שם שציין לרש"י כתובות צ"ה דבמשכנתא דסורא אין האחריות על המלוה, וע"ע חו"ד סי' קע"ב סק"י.

ברמב"ם שם משמע דגם באופן שיכול לסלקו במשכנתא דסורא חשיב שכירות ולא הלואה, ומה שיכול לסלקו הוא תנאי בעלמא שיכול לבטל השכירות, אולם ברמב"ן כתב דמשכנתא דסורא באתרא דמסלקי שביעית משמטתו, והיינו דחשיב הלואה ואעפ"כ התירו, [וצ"ל דהיינו משום דגם בנכייטא אינו אלא אבק ריבית], וכ"כ החו"ד סי' קע"ד סק"ז דבמשכנתא דסורא הוי המעות הלואה, ובנכייטא עד דשלים דמי חובו הוי כפרעון, [ועיי"ש מש"כ הנפ"מ לדינא בין משכנתא לשכירות], ולכן אסור ללוה לקבל אחריות עיי"ש, וע"ע בשו"ת הרשב"א ח"ג תשו' י"ד שנסתפק אם מועיל מחילה במשכנתא דסורא, ועי' ברמב"ם שם דהיתרא דסורא הוא גם בבית, וכמוש"כ בכס"מ שם, והרמב"ם לשיטתו שההיתר מצד דהוי כשכירות א"ש, וכ"כ הריב"ש תשו' ש"ה, ובב"י בד"ה וכ"כ הרמב"ם (עמ' תל"ט) בשי' רש"י שבבית אסור גם בנכייטא, דמ"מ במשכנתא דסורא מותר, אמנם לפי"ד החו"ד דהוי הלואה וההיתר הוא רק בצירוף הנכייטא צ"ב מדוע בבית מותר. וע"ע אבנ"ז סי' ר"ד מה שתמה מ"ש בתי ע"ח ממשכנתא דסורא ומה שיסד משום כך.

שם, האי משכנתא באתרא דמסלקי אין בע"ח גובה הימנה וכו', ברש"י ובתוס' פירשו דקאי על הזכות אכילת הפירות, ומשום דאין לו קנין בגופה של קרקע והוי מטלטלי ואינם משתעבדים לבע"ח, ולא נחשב האב מוחזק בהם, משא"כ אתרא דלא מסלקי נחשב שזכה האב קנין בגוף מחיים והוי כקרקע דיליה ובע"ח גובה וחשיב מוחזק, והנה הנידון הוא ביחס לזכות נטילת הפירות אך לעצם החוב באם גבו את המשכנתא נחלקו בזה הראשונים, דהראב"ד בשטמ"ק בסוגיין, והביאו הטור חו"מ סי' רע"ח כתב דזה חשיב מוחזק ובכור נוטל פ"ש, אולם הטור פליג עליו, [ועיי"ש בקצה"ח סק"ט ונתה"מ סק"ו]. וע"ע ברמב"ן הל' בכורות פ"ח [ס"ה ב'] דנחלק שם עם רבינו אפרים בבכור בן הלוח אם נוטל פ"ש במשכנתא דלא מסלקי כשפדו יורשי הלוח את המשכנתא, דרבינו אפרים ס"ל שלגבי הלוח חשיב ראוי, והרמב"ן פליג וכתב דחשיב מוחזק לשניהם, וכ"כ הרשב"א בשו"ת ח"ג תשו' קצ"ח הובא בב"י שם.

רקע"א לעיל ס"א א' כתב דמשכנתא חשיב ריבית קרקע, וצ"ע דבסוגיין מבואר דאין המלוה זוכה בגופה של קרקע וחשיב מטלטלי, וע"ע אבנ"ז סי' קס"ב.

שם, ואין שביעית משמטתה, הראשונים הק' האיך איירי, אם תו"ז הרי אין שביעית משמטת, כדקימ"ל המלוה את חברו ל' שנים אין השביעית משמטת, ואם לאחר זמן א"כ גם באתרא דלא מסלקי חשיב באתרא דמסלקי כיון שיכול לפדות המשכנתא, ברא"ש סל"ד ובריטב"א כתבו דאיירי בתוך זמנו, ומה דקרינן ביה לא יגוש הוא משום דבאתרא דמסלקי כשם שהלוח יכול לסלקו בתוך הזמן כך המלוה יכול לומר ללוח פדה משכון שלך, ובמחנ"א סי' מ"ג כתב דכ"ה שיטת הרבה ראשונים, ולפ"ז מה דבאתרא דלא מסלקי אין השביעית משמטת הוא משום דאיירי בתו"ז ולא קרינן ביה לא יגוש, וכע"ז מצינו בבעה"ת שער מ"ט ח"ה ס"ג (עמ' תתרצ"ט) שהביא שנחלקו בזה הראשונים אם המלוה יכול לכוף הלוח, וכתב הרמב"ן בתשו' להוכיח שאינו יכול, והמבואר בסוגיין דשביעית משמטת הוא משום דכיון דהוא יכול לסלקו, ומפני שאינו רוצה לפורעו הלא עומד בקרקע שלו ואוכל פירות לא יגוש קרינן ביה, וע"ע באו"ש פ"ז ממלוה ה"ד שכ"כ מדעתו, והנה לב' ביאורים אלו מה דבאתרא דלא מסלקי אינו משמט הוא משום דהוי תו"ז ולא קרינן ביה לא יגוש, אולם רש"י ד"ה ב"ח והרמב"ן לעיל ד"ה עבד כתבו דטעמא דאינה משמטת דחשיב כמכר, ותיקשי להו קושיית הראשונים, הריטב"א תי' דמיירי שהתנו להדיא שיוכל המלוה לתובע תוך זמנו, ואעפ"כ אין שביעית משמטת, הרשב"א תי' דמיירי לאחר זמנו ואעפ"כ באתרא דלא מסלקי אין השביעית משמטת, דחשיב כמכר עד דפרע ליה זוזי, [ודלא כהרמב"ן שכתב להדיא דכל לאחר זמנו הו"ל באתרא דמסלקי, ולדבריו צ"ל כת' הריטב"א].

שם, ואמר ר"כ האי משכנתא באתרא דמסלקי וכו' ואפילו מתמרי דאבודיה, בפשוטו החילוק בין אתרא דמסלקי ללא מסלקי, דבאתרא דלא מסלקי הוי כמכר, ודינו כמקבל שדה מחבירו והגיע

זמנו לצאת ששמיין לו סלקא וירקא כדלהלן ק"ט, משא"כ באתרא דמסלקי אי"ז כמכר אלא הלוה חייב ליתן לו הפירות כל זמן המשכנתא, וכל זמן שלא קנאן הרי הם של הלוה, וכ"כ המחנ"א ס"ל, אולם יל"ע דבלשון הרמב"ם והרמב"ן בד"ה הא מבואר דגם באתרא דמסלקי הו"ל גוף לפירות, וא"כ יל"ע מדוע צריך לקנותם בהגבהה והרי הם שלו מכח קנינו בגוף, אולם בריטב"א כתב דהחילוק בין אתרא דמסלקי ללא מסלקי, דבמסלקי הוא כמו שהתנה כן מפורש וע"ד כן יורד, וא"ש גם לשיטת הרמב"ם והרמב"ן, ברשב"א מבואר דרק במשכנתא שנעשית באיסור מסלקו מתמרי דאבודיא, והובא בנמוק"י, הרעק"א בגליון השו"ע ר"ס קע"ב הק' דבמשכנתא האסורה אין צריך לסלקו, ויכול למחות בו שלא יאכל פירות כמ"ש הראשונים, ועוד יל"ע דאם במשכנתא המותרת דנים שכבר זכה בפירות, א"כ גם באסורה אין כאן עוד איסור באכילת הפירות.

בריטב"א הק' מדוע לא זכה בפירות בקנין חצר כדין קרקע שכורה שקונה לשוכר עיי"ש.

שם, פשיטא באתרא דמסלקי ואמר לא מסתלקנא וכו', שיטת רש"י, ובנמוק"י והמ"מ כ"כ בשיטת הרמב"ם פ"ז ה"ג, דאיירי בהתנו בשעת מתן מעות שע"י קנין המעות זכה המלוה בקנין גמור שלא יוכל לסלקו, [ולפ"ר משמע דלאחר ההלואה בעי קנין], והק' הראשונים דא"כ מ"ט באתרא דלא מסלקי לא מהני התנאי בשעת מתן מעות לחד מ"ד והלא לא קנו לו מעותיו אלא ע"ד כן, ברא"ש סל"ד כתב שמיירי אחר ששעבד לו הקרקע ע"ד המנהג קודם מתן מעות, דבאתרא דמסלקי יכול להוסיף לו קנין בשעת מתן מעות, אבל באתרא דלא מסלקי כבר זכה המלוה בשעה ששעבד לו לפי המנהג, הרמב"ן והרשב"א פרשו דמיירי לאחר מתן מעות, ומה שבאתרא דמסלקי יכול המלוה ליזכות גם לאחר מתן מעות כתב הרמב"ן ב' טעמים, א' דכיון דהקרקע ברשות מלוה ואיהו קאי בגויא בדיבורא בעלמא מצי הלוה מחיל ליה זכותיה, ב' דגם באתרא דמסלקי יש למלוה קנין בשדה לפירותיה, אלא שיש תנאי שיוכל הלוקח לסלקו, ולכן בדיבור בעלמא יכול לבטל התנאי, וסברת המחלוקת אי באתרא דלא מסלקי צריך קנין או לא, כתבו הראשונים דהמ"ד שצריך קנין ס"ל דכיון דהמלוה יש לו קנין בגוף הקרקע אינו יכול להפקיע קנינו בדיבור בעלמא, והמ"ד דאין צריך קנין ס"ל דכיון דעיקרו מלוה ומהני מחילת המלוה להפקיע זכות המשכנתא [וכ"כ הרשב"א בשו"ת ח"ג תשו' י"ד ובר"ן גיטין ל"ז, ודלא כמחנ"א שכירות ס"ט דלא מהני מחילה באתרא דלא מסלקי], ה"ה דמהני מחילה על זכותו למנוע הסילוק, וע"ע בנמוק"י בשם הראב"ד.

שם, אמר איזיל ואייתי זוזי וכו', הק' הראשונים דבאתרא דמסלקי דהוי משכנתא האסורה מ"ט דמ"ד דאכיל והרי יש כאן מחאה, וכתב הרמב"ן דאיירי במשכנתא המותרת, [וכ"כ בב"י בשם תלמיד הרשב"א בשיטת רש"י דגם במשכנתא המותרת יכול לסלקו אי אמר אטרח ואיזיל ואייתי זוזי], ומשכח"ל בנכייטא אליבא דרבינא או דמיירי כשאוכל המלוה הפירות בשווין על דרך אריסות והוא רוצה לשום לו כמי שהגיע זמנו להסתלק, עיי"ש ברמב"ן עוד בזה, אולם הרשב"א ס"ל

דבמשכנתא המותרת אינו יכול לדחותו עד שיביא זוזי, ועיי"ש מה שהביא פירוש אחד ודחהו, ושוב כתב דאיירי אחר שעבר הזמן ואעפ"כ עדיין מותר לו לאכול בנכייטא עד שיפדנה או עד שימחה בידו, והנה בשטמ"ק הביא בשם הרשב"א דמיירי גם באתרא דמסלקי, אולם בנמקו"י בשם הרשב"א וכ"ה ברשב"א בתשו' כתבו דמיירי בלא מסלקי, ומשמע דבמסלק אינו אוכל כשנגמר הזמן, [ויש לבאר ההבדל בזה], ובחו"ד בחידושים סק"ח כתב דגם באתרא דמסלקי יכול לאכול אחר הזמן. [וע"ע בדרכי משה ס"ק י"ב דבאתרא דמסלקי יכול לסלקו גם באמצע הזמן, וכבר תמה ע"ד בחו"ד סק"ה שבנמוק"י בשם הרשב"א כתב להדיא דגם באתרא דמסלקי לא מצי לסלקו עד דמייתי זוזי].

ברמב"ן כתב דבאתרא דלא מסלקי מהני מחאתו לענין שיצטרך המלוה לשלם על אכילת הפירות, אבל לסלקו לגמרי אינו יכול דהא מיקניא ליה, אבל באתרא דמסלקי יכול למונעו מאכילת הפירות, ובש"ן ס"ק י"ז כתב דהראב"ד ס"ל דבאתרא דלא מסלקי דהוי כמכר אינו יכול למחות בו אע"פ שאסור משום א"ר, אולם הרעק"א והחו"ד פליגו עליה וכתבו דהראב"ד איירי רק במשכנתא המותרת אבל היכי דהוי א"ר מודה שיכול למחות בו, וע"ע במחנ"א ס"ל משכ"ב בשיטת הרמב"ם.

שם, אמר מר זוטרא מ"ט דמאן דאכיל בנכייטא מידי דהוה אשדה אחוזה וכו', מלשון רש"י משמע דהילפותא היא לענין זה ששייך מכירת פירות כל שנה בזול, דכמו דהוי פדיון בשדה אחוזה ה"נ נחשב דרך מכירה, וכ"כ הרמב"ן ס"ז א' בד"ה עבד: דגמרי' משדה אחוזה לומר דדרך מקח בהכי עיי"ש, וכ"כ הרש"ש [וצ"ב], אולם ברשב"א ריטב"א נמוק"י ורא"ש מבואר דילפינן מהתם התירא דנכייטא, [וכיון דהתירה התורה בפירוש לא אסרוהו חכמים], ומבואר דבשדה אחוזה אי לאו התירא דנכייטא היה בזה איסור ריבית, וצ"ע דהלא אין כאן הלואה אלא מכירה ופדיון, בריטב"א (ישן) כתב בשם הר' שלמה שפירש שכשנותן נ' סלעים להקדש אינו זוכה בקרקע מיד אלא ביובל, ועד אז הוי מעות הלואה להקדש ואוכל פירות השדה בנכייטא, ולפ"ז הוי כאתרא דלא מסלקי שהרי ההקדש אינו יכול לסלקו, ואולם ברשב"א מבואר דשדה אחוזה הוי כאתרא דמסלקי, ועי' בחת"ס מה שפירש בזה.

ס"ח א', אמר רב אשי וכו' סתם משכנתא שתא וכו', רש"י והרא"ש פרשו דמיירי באתרא דמסלקי ומשכן לו לכמה שנים, ועי' אמרו ששנה ראשונה אינו יכול לסלקו, ודינו כאתרא דלא מסלקי באותה שנה, מכאן ואילך דינו כאתרא דמסלקי, וכ"כ הרמב"ן סוף ס"ז א' דבאתרא דסתם משכנתא שתא, דינו באותה שנה כאתרא דלא מסלקי ומכאן ואילך הו"ל כאתרא דמסלקי, אולם הרשב"א כאן בד"ה אלא שאני תמיד, ולעיל ס"ז ב' ד"ה הא דאמרינן ס"ל דאם אינו יכול לסלקו שעה אחת הו"ל כאתרא דלא מסלקי, ולפ"ז צ"ל כמוש"כ ה"ה בפ"ז ה"ב בשם הרשב"א דמיירי היכי דליכא מנהג כלל שאז אמרינן דשנה ראשונה אינו יכול לסלקו ודינו לעולם כאתרא דלא מסלקי, אבל באתרא דמסלקי היה מנהגם לסלקו מיד, או די"ל כמוש"כ הריטב"א דאיירי באתרא דלא מסלקי, וקמ"ל שבממשכן סתם ולא פירש כמה שנים אינו יכול לסלקו תוך שנה ואח"כ מותר,

בב"ס"ג ד"ה כל משכונא הביא מהר' ירוחם שכתב דסתם משכנתא שתא לענין זה שכשמשכן לו סתם לית ליה זכות משכון רק לשנה, ואם אוכל אחר שנה צריך לפרוע השכירות, וכ"כ הרמב"ן לעיל ס"ד ב' בשם תשו' הרי"ף, אולם בב"י הביא מהנמוק"י בשם הרשב"א דגם אחר שנה יכול לאכול עד שיביא מעות, או עד שימחנו דהו"ל כמכר עד דפרע ליה זוזי.

שם, חכירי נרשאי דכתבי הכי וכו', שיטת רש"י דהוי ריבית קצוצה ואפילו באופן שלא התנו להדיא שהלוה יחזור ויחכור מהמלוה את השדה, והנה הטעם דהוי ריבית כתב רש"י שאין כאן ספק שאינו טורח בה וגם אם תלקה לא יפסיד מחכירתו כלום, והיינו דההיתר במשכנתא לרש"י משום דהוי ריוח שאינו ברור, ולכן כאן שיקבל דמי חכירות הו"ל ריוח ברור, ובבעל התרומות שער מ"ו ח"ג סט"ז כתב דבאופן שהלוה קיבלה בקבלנות ואם לא יהיו פירות אינו משלם לא הוי ריבית קצוצה, וע"ע ברשב"א שכתב דמה דלרש"י חשיב קצוצה הוא משום דאיגלאי מילתא דמעיקרא אדעתא דהכי עבדו והוי כאילו התנה, אולם בתוס' רא"ש כתב בשיטת רש"י דלא הוי ריבית קצוצה, בטור סי' קע"ב ס"ב הביא ששיטת הרא"ש דגם בהתנה להדיא לא הוי ריבית קצוצה עד שיאמר שיחזור ויחכור ממנו בשכר המתנת המעות, אבל כשאמר ליה סתם על מנת שיחזור ויחכור לא הוי ריבית קצוצה, עיי"ש בב"י ד"ה מדברי, הרשב"א והר"ן בתשו' הריב"ש והרמ"ה ס"ל דכשהתנה בהדיא מעיקרא הוי ריבית קצוצה, אולם בסתם הוי אבק ריבית או הערמת ריבית, ועי' גידול"ת שם בזה. טעם האיסור מדרבנן מפני שנראה לאינשי שאין השדה ממושכנת ביד המלוה שהרי הלוה יושב בה, ומקבל מן הלוה ריבית, כ"כ הרשב"א, אולם הרא"ש כתב דהחשש הוא מפני שגם כשהמלוה יושב בה עדיין היא נקראת על שם הלוה, ולכן כשחוזר וחוכרה מיחזי כריבית, וע"ע ברמב"ן ס"ז סוף ע"א שכתב דגם במשכנתא דסורא איכא איסורא דחכירי נרשאי, אולם ברשב"א בדבריו לענין פסק בד"ה ועוד דאמרינן לקמן כתב דלא כהרמב"ן בזה.

ס"ח א'

בריש סוגיא דעיסקא

ק"ד ב' אמרי נהרדעי, ברש"י וברי"ף שם, חזו"א ב"ק סי' כ"א ס"ק ט"ז.

ע' א' אמר רב ששת מעות של יתומים וכו', ברש"י, ובקושיות הראשונים שם מדוע לא הוי ריבית קצוצה, עיי"ש ברמב"ן רשב"א וריטב"א.

רא"ש סי' מ"ב בתוה"ד מדוע טירחת המקבל בחלק הפקדון אינה ריבית קצוצה, ותוס' ריש ע' ב' ור"פ שם בזה, חזו"ד קס"ז סק"ב בזה.

הקדמה

מתני' אין מושיבין חנוני למחצית השכר, ופרש"י דבעיסקא חצי האחריות על המקבל, וא"כ אותו החצי שבאחריותו הוי מלוה בידו, וחצי האחריות על הנותן, ואותו החצי פקדון הוא בידו, וחולקים ברווחים, ומה שאסרינן לזה הוא משום דנמצא שהמקבל מתעסק וטורח בחלקו של הנותן ללא שכר, והוי ריבית שהרי עושה כן עבור מה שהלווה החצי, ולא התירו אלא באופן שמשלם לו על התעסקותו או שיקבל יותר חלקים בריוח ממה שמגיעו, ובזה קאי סוגיין האיך מותר לעשות עיסקא זו ואין בה משום ריבית, בראשונים בסוגיין מבואר שאינו ריבית קצוצה ואסור רק מדרבנן ויבואר זה להלן בענין הב'.

והנה אם כי מה שהוא ריבית הוא משום שנמצא דטרח בחינם לבעל הפקדון, וכ"כ רש"י ס"ח א' סוד"ה אין מושיבין, ובע"ב שם ד"ה לא הוי ספי, מ"מ מצינו בראשונים דאם לא ישלם שכר פעולתו אסור לנותן ליטול חצי מהריוח שאם יטול נמצא שנטל ריבית בקבלת הפעולה בחינם, עי' בשו"ע סי' קע"ז סכ"ה והוא מהטור בשם הרמ"ה, ושו"ת הרא"ש כלל פ"ח ס"ז ושטמ"ק ק"ד ב' בהעתקה מהמשפטי שבועות בסוה"ד, ויש לבאר דאם חצי פקדון וטרח המקבל בעבורו מדוע שלא יטול את חצי הריוח שהרי שלו הוא ואכ"מ.

מצינו עוד אופן האסור בזה להלן ע' א' אמר רבה בר שילא וכו' מעות של יתומים מותר להלוותן קרוב לשכר ורחוק להפסד, והיינו שמקבל ממון היתומים להתעסק בו וכל האחריות עליו וחולקים ברווחים, כך פרש"י שם וכ"ה בירושלמי וכן תפסו הראשונים מלבד הריטב"א שם בפ"א באופ"א, והנה באופן זה הכל מלוה אצלו שהרי אחריות הכל עליו, ובדין הוא שיטול כל הרווח, ונמצא דעצם מה שנטל הנותן חצי מן הריוח הוא ריבית שהרי עושה כן עבור מה שהלווה וגם בזה פרש"י שם ובירושלמי שאינו ריבית קצוצה, וכבר עמדו הראשונים שם מדוע אינו כן והובאו דבריהם להלן בענין הא', וכעין עסק זה מצינו להלן במתני' ע' ב' דאין מקבלין צאן ברזל מישראל ופרש"י שם, וכ"ה ברש"י ס"ט ב' ד"ה אין מקבלין וברמב"ם פ"ח מהל' מלוה ולוה הי"ב שקיבל הצאן להתעסק בו ואחריות הכל על המקבל וחולקים ברווחים, אולם בתוס' שם ע' ב' ד"ה אין ובתוס' ר"פ שם הביאו מר"ת שפירש דאיירי שכל הרווחים למקבל, ושילם לנותן שכר קצוב כל שנה בין עשה פירות ובין לא, ובכה"ג הוי ריבית קצוצה, וכתבו הב"י ש"ך וגר"א בר"ס קע"ז דלדינא כולם מודים לר"ת ולא נחלקו אלא בפירושא דמתני'.

בגדר חלק המלוה שבעיסקא

להלן ק"ד ב' בדין עיסקא שהיא פלגא מלוה ופלגא פקדון נחלקו נהרדעי ורבא בתרת, הא' אם יכול המקבל להוציאו למשתי ביה שכרא, דלנהרדעי מותר, ולרבא אסור, הב' במת המתעסק דלנהרדעי דייננן ליה כמטלטלי דיתמי דלא משתעבדי לבע"ה, ולרבא אינו כן, וקימ"ל כרבא, והנה לנהרדעי שיכול למשתי ביה שכרא הרי שאותו החלק שבעיסקא הוי מלוה גמור, אולם לש' רבא

דאסור למשתי ביה שכרא נחלקו הראשונים בגדר הפלגא מלוה, דהנה בטעמא דרבא דגובה מן היורשים פרש"י דכיון דאינו יכול להוציאו בהוצאה אלא לעסקא סמכה דעתיה דהמלוה גם על המטלטלין ודינם כקרקע, והרי דבאמת מלוה גמורה היא בידו, ורק דלענין גביה מן היורשים דיינינן ליה כקרקע, ולפ"ז יל"ע מדוע אינו יכול למשתי ביה שכרא, בקצה"ח סי' ס"ו ס"ק ל"ה כתב דהוא משכון ביד הנותן לפרעון הלואתו, ולכן אינו יכול למשתי ביה שכרא, וע"ע בחזו"א ב"ק סכ"א ס"ק ט"ז שכתב בביאור שיטת רבוותא שהביא הרי"ף דמה שאסור למשתי ביה שכרא הוא משום דאז הוי כהגיע זמן הפרעון ובאם לא יחזיר הוי לזה רשע ולא ישלם, עיי"ש מש"כ בביאור פלוגתת הרי"ף עם רבוותא.

אולם הרי"ף שם כתב דהא דגובה מן היורשין הוא משום דדיליה נינהו, דלא קני מיתנא אלא לאיעסוקי בהו לחוד, ומבואר דאינו לזה גמור על הממון שמעתה הממון ידידיה, אלא שכל קנינו בממון רק להתעסק בו ולהיות הרווחים שלו, והדברים צ"ב, ויתבארו היטב למש"כ בקצה"ח סי' ר"ט סק"ד שאפשר לקנות מעות להיות הריוח הנוצר מהם שלו וכדין דקל לפירות, וכ"כ בנתה"מ שם לדינא, וא"כ י"ל שהגם שלכל מילי נשאר הממון ברשות הנותן, זכה בו המקבל לענין זה שיוכל להתעסק בו ושיהיו הרווחים שלו, אלא שבנידו"ד הוא מחודש טפי שיכול גם לכלות הממון בהתעסקותו, ונמצא דעל זכות זו נחשב לזה, ועל עיקר הממון הוא שומר, ויל"ע אם דיינינן לזה כדין הלואה גמורה לאיסור ריבית, שהרי הלוהו זכות זו בממון להתעסק בו ולהיות הרווחים שלו, או דדיינינן על כללות העיסקא שבזה ודמיא טפי לפקדון ואינו כהלואה לאיסור ריבית.

עוד מצינו שנחלקו בגדר חלק המלוה שבעיסקא, דהנה בשו"ע חו"מ סי' ס"ז ס"ג כתב דחלק המלוה שבעיסקא שביעית משמטתו, והרי דדיינינן ליה כדין מלוה, ומקורו בתשו' מימוניות סי"ב ומרדכי סי' ש"צ והובאו בדרכי משה ר"ס קע"ז, אולם המהר"ח או"ז סל"ט כתב דאינו משמט דלא קרינן ביה לא יגוש דברשות מרא קיימא אלא שזה חייב באונסיה, והרי דלאו מלוה גמורה היא, וכ"כ בשו"ת הרדב"ז סי' אלף רפ"ה, ומצינו עוד נידונים בזה אשר יתכן דתלויים בהנ"ל, בקצה"ח סי' ס"ז סק"ב הוכיח מרש"י קידושין מ"ז א' דאפשר לקדש במלוה שבעיסקא, וכ"כ להוכיח מהרמב"ם פ"ה מהל' אישות הי"ג, ובפשוטו היינו משום דאינו מלוה גמורה, שהרי במלוה א"א לקדש, אלא דיל"ע דא"כ נמצא שסתרו דברי רש"י אהדדי שכבר נזכר לעיל שרהיטת דברי רש"י ק"ד ב' דהוי הלואה גמורה, וצ"ל דהגם דהוי מלוה גמור מ"מ אפשר לקדש, ויש לבאר הדברים, וע"ע בקצה"ח סי' ס"ו ס"ק ל"ה ל"ד שדן אם הוי כמלוה להקנות באגב ואם נקנה בכתיבה ומסירה, וע"ע בפסקי ריא"ז ב"ק פ"א ה"א אות כ"ג שכתב דחלק הפלגא מלוה גובה מבינונית כדין לזה, והפלגא פקדון

גובה מעידית כדין שומר, וע"ע בנתה"מ ר"ס צ"ז דעל חלק המלוה עובר בלאו דלא יעבוט.

בהא דאיתא להלן ע' א' דמעות יתומים מותר להלוותן קרוב לשכר ורחוק להפסד, פרש"י דריבית דרבנן הוא וביתמי לא אסרו, והק' הראשונים מדוע אינו ריבית קצוצה, בתור"פ ע' ב' בדבריו על צאן ברזל אשר לפרש"י שם הוא כעין מעות של יתומים כתב דמה שאינו ריבית קצוצה הוא משום דשמא לא יהיה ריוח, וכ"כ תוס' בכורות ט"ז ב' ד"ה אין, והוסיפו שהוא כסברת רש"י גבי משכנתא דריוח שאינו ברור אינו ריבית של תורה, אולם הרי"ף והרמב"ן בסוגיא דמשכנתא ס"ל דגם ריוח שאינו ברור הוא ריבית קצוצה ותיקשי לדבריהם. הרמב"ן שם כתב בתי' הא' דכיון דלא יהיב ליה אלא מינייהו בהו לאו ריבית דאורייתא היא, והיינו שלעולם הוא הלואה גמורה דשייך בה איסור ריבית, ורק דאינו נחשב שקצץ ריבית שאינו נותן ממקום אחר אלא מיניה וביה, ויש לבאר הדברים דהלא כל המעות מלוה הם ובדין הוא שיהא כל הריח של המקבל ומה מהני סברת מיניה וביה לחושבו שאינו ריבית, וע"ע מש"כ על תי' זה להלן בענין מדוע טירחת המקבל בפקדון אינו ריבית מה"ת. וע"ע ברמב"ן שתי' עוד דלא הוא הלואה אלא פקדון, ואחריות המקבל הוא מדין מתנה ש"ש להיות כשואל בשכר המחצה, ומבואר דאי"ז הלואה כלל אלא פקדון גמור ומה שזוכה בחצי מהריוח הוא כשכר ולא משום דדידיה הרויח, ולפז"ר צ"ל דלתי' זה דהרמב"ן הרי דרק להאי עיסקא דקרוב לשכר ורחוק מהפסד העמיד בכה"ג שנחת ע"ד פקדון ואין כונתו ללוות כלל, אך לסתם עיסקא דפלגא מלוה ופלגא פקדון אי"ז כן אלא יש בו דין מלוה, דהלא בדף ק"ד ב' קאמרינן דתקנת עיסקא שיהיה חצי מלוה, והרי דמשום האחריות דיינינן ליה כמלוה ויכול להשתמש במלוה למה שאינו סותר לעיסקא וכגון לקדש במלוה זו, ואילו לרמב"ן הכא הוא פקדון גמור וגם לעשות בו דברים שאינם סותרים לעיסקא אינו יכול, וע"כ דהרמב"ן בתי' זה ר"ל דהעיסקא דקרוב לשכר וכו' א"א להתירה מה"ת רק בכה"ג שנחת ע"ד פקדון גמור, אך אי"ז ענין לסתם עיסקא שהתם הוא חצי מלוה וכנ"ל, וע"ע בחידושי הריטב"א (ישן) שכתב הנפ"מ בין ב' התי' במתה מחמת מלאכה, דלתי' הא' חייב שמלוה הוא, ולתי' הב' גם שואל פטור בזה, ובקצה"ח ר"ס ש"מ הוכיח מדבריו דלא מהני תנאי להתחייב במתה מחמת מלאכה ואכ"מ. וע"ע ברמב"ן שכתב בתי' הב' דרק כשהריבית מיניה וביה לא הוא ריבית מה"ת, והדברים צ"ב דאם ההיתר הוא משום דהוי פקדון וא"כ לא שייך ביה ריבית מה"ת א"כ גם כשהריבית ממקום אחר בדין הוא שלא יהיה ריבית מה"ת, וצ"ל בכונתו דכל שהוי ריבית ממקום אחר דיינינן ליה כהלואה גמורה אפילו שנחת ע"ד פקדון, [והנה הגם דלב' התי' רק משום דהריבית מיניה וביה אי"ז ריבית של תורה, יש נפ"מ בינייהו בגונא שקצץ הן ריבית מיניה וביה והן ריבית מעלמא, דלתי' הא' הריבית שקצץ מיניה וביה לאו ריבית של תורה היא, ורק הריבית שמעלמא הוא ריבית של תורה, משא"כ לתי' הב' כל שקצץ ריבית מעלמא דיינינן ליה כהלואה, וא"כ גם הריבית שמיניה וביה הוא ריבית של תורה, ויש לדון בזה ואינו מוכרע].

אולם הרשב"א תי' דעיסקא לאו הלואה היא וכמבואר להלן ק"ד ב' דלא מצי למשתי ביה שכרא דמרי עיסקא מעכבו, ואם מת לא נעשו מטלטלין אצל בניו, והנה לא נתבאר בדבריו מהו זכות הלואה

במעוות אם כסברת הרי"ף הנ"ל או באופ"א, עכ"פ כתב דלא דיינינן לעיסקא כהלואה לדיני ריבית, ויש להרחיב בביאורו. [ונמצא לדבריו דרך לרבא הוא דאינו הלואה, אך לנהרדעי שהי הלואה גמורה הרי שקרוב לשכר ורחוק להפסד מה"ת הוא], והנה הרשב"א הוסיף דהריבית היא מיניה וביה, ולהמבואר בדבריו דלזכות המקבל בעיסקא לא דיינינן כהלואה מדוע אם הוי ריבית ממקום אחר כן הוי ריבית של תורה, וצ"ל דבכה"ג דיינינן ליה כהלואה גמורה, ורק בגונא שאינו נוטל רק מיניה וביה אז הוא דלא דיינינן ליה כהלואה, ויש לבאר הדברים. וע"ע בחי' הר"ן ובנמוק"י מש"כ לתרץ בזה, ויל"ע אם ס"ל כתי' הרמב"ן או הרשב"א.

וכפה"נ שנחלקו בזה לדינא, דהנה בחו"ד ר"ס קס"ו בדין המלוה את חברו לא ידור בחצרו בחינם כתב דאפשר דבעיסקא גם על הפלגא מלוה מותר לדור בחצרו בחינם אפילו בדבר שבפרהסיא, כיון דלאו מלוה גמורה היא, והוא ג"כ לטובת המלוה וכו' לא החמירו בעיסקא כ"כ, ואם כי הוסיף עוד סברא להתיר בעיסקא שהוא לטובת המלוה, ויש להרחיב בביאורו, אך נקט ג"כ להאי סברא דלאו הלואה גמורה, ומה"ט נטה לומר דלא החמירו בעיסקא כ"כ, אולם הגר"ז סל"ט כתב דאסור למקבל לוותר כלום משלו לנותן שלא יהנה הנותן כלום מן המקבל משום איסור ריבית שהרי לזה גמור הוא על אותו החצי ואסור בעיסקא כמו בכל הלואה, ולפו"ר דבריו דלא כמוש"כ החו"ד.

מדוע טירחת המקבל אינה ריבית קצוצה

בראשונים מבואר דהאיסור שהמקבל יטרח בעיסקא בלא שיטול שכר אינו ריבית קצוצה, כ"כ הרמב"ם פ"ו מהל' שותפין ה"ב, תוס' ע' ב' ד"ה אין, כ"ה רהיטת לשון הגמ' ס"ט א' דמחזי כריבית, וכ"כ הרא"ש סל"ט דמה שהקלו בסוגיין דדבר מועט שהוא נותן לו מוציאו מאיסור ריבית, היינו משום דאינו אלא אבק ריבית, וכ"כ הריטב"א במתני', וע"ע להלן ס"ח ב' דאמר רבא דרב עיליש גברא רבה הוא ואיסורא לאיניש לא הוי ספי, ודייקו הרשב"א רא"ש ריטב"א נמוק"י דרך משום דלא ספי איסורא למלוה מוכחינן דלא היה בזה איסור לרב עיליש, והק' מדוע לא הוכיח רבא כן דהלא רב עיליש גופיא קעבר באיסור דהלוה ג"כ מוזהר בזה, והוכיחו מינה דאבק ריבית אסור רק למלוה, הרי דנקטו בפשיטות דהוי אבק ריבית.

והנה גם בזה יל"ע מדוע לא הוי ריבית קצוצה שעבור ההלואה קצץ עמו שיטרח עבורו [ורחוק לומר שכל הדין שסגי בשכר כל דהו הוא רק בגונא שאינו חייב לטרוח בעיסקא ורק עושה כן מדעת עצמו, אך באם יקצוץ להדיא יהיה ריבית של תורה ולא נתיר בשכר מועט], והנה הרא"ש סמ"ב בתוה"ד כתב דמה שאינו אסור רק מדרבנן הוא משום דלא יהיב מדידה טפי לא קרינן ביה לא תשיך, והוא כעין סברת הרמב"ן הנ"ל דכיון דהריבית מיניה וביה אינו ריבית קצוצה, והנה מלבד מה שיש לבאר את עיקר הסברא בזה דמשום דהריבית מיניה וביה אינה ריבית קצוצה, ביותר יל"ע בזה דבשלמא בנידון דקרוב לשכר וכו' שפיר י"ל כן דהתם כל הריבית היא מה שנותן לו חלק מן הריוח אפילו שהכל מלוה ובדין הוא שיטול המקבל לכל הריוח, וע"ז שפיר י"ל כן, אך בסוגיין הלא הריבית היא מה שטרח בחלק הפקדון וזה אינו מיניה וביה אלא פעולה שפועל הלוה עבור המלוה, וצ"ב.

וע"ע בתוס' ע' ב' ד"ה אין שכתבו בשם ר"ת דבסוגיין הריבית מדרבנן היא אך בצאן ברזל הוא ריבית מה"ת ומשום דאיירי שקצב לתת לו כל שנה דבר קצוב בין יהיה שבח ובין לא יהיה, וכפה"נ שכונתו דהתם הוי ריוח ברור משא"כ בסוגיין, וכ"ה להדיא בתור"פ שם ובתוס' בכורות ריש ט"ז ב', וגם בזה יל"ע דהכא הריח הוא מה שטרח עבדו וזה ריוח ברור ואינו תלוי אם יהיה שבח או לא. והנה הראשונים הנ"ל ביארו בדבריהם מדוע טרחת המקבל בפקדון אינה ריבית אולם הרמב"ן הרשב"א הריטב"א והנמוק"י הק' בדף ע' א' גבי קרוב לשכר מדוע אינו ריבית מה"ת, ואילו בסוגיין לא הק' כלל, וכפה"נ דהכא ישנה סברא נפרדת מדוע אינו ריבית של תורה ורק התם קשיא להו, וצ"ב. ועוד יל"ע לת' הרשב"א דעיסקא אינה נידונה כהלואה לאיסור ריבית יל"ע דהלא זה אינו אלא לרבא אך לנהרדעי דיכול להוציא המעות בשכרא הוי הלואה גמורה ותיקשי לדידהו האיך התירו התנאים טירחת המקבל בשכר מועט והיינו משום דהוי רק אבק ריבית ומדוע לא הוי ריבית של תורה.

בחור"ד סי' קס"ז סק"ב ובפלתי ובשער דעה שם כתבו דטירחת המקבל אינה ריבית משום סברת הגמ' ס"ט א' דגביל לתורא גביל לתורי, והוסיף בהגהות אמרי ברוך דהגם שתוס' שם ד"ה דאמרי כתבו דגבי עיסקא לא שייכא האי סברא, שיטרח כל אחד ביום אחר, ובי' דתוס' כתבו כן רק דמה"ט רבנן לא התירו, אך מה"ת שפיר הוי סברא, ויל"ע דלפ"ר כל ההיתר בזה הוא מדין זה נהנה וזה לא חסר, שהרי סו"ס ההנאו בהנאת הפעולה, ורק דכיון דאינו חסר לא דיינינן ליה כקיבל ריבית, ויל"ע דבש"ך סי' קס"ו סק"ו הביא דיש מן הראשונים דס"ל דאם קצץ ליתן ההנאה גם כשזה נהנה וזה לא חסר הוי ריבית קצוצה, ולדידם לפו"ר לא שייך תי' זה, וע"ע בחור"ד שם שהק' מגונא דעיסקא שבתחלתה כולה פקדון ואח"כ כולה מלוה והתם לא שייכא סברא זו דגביל לתורא וכו' שעתה הכל פקדון, ועי' בחור"ד מש"כ בסוה"ד ליישב זאת, והדברים צ"ב ואשר מבואר מהם שפירש החור"ד לסברת גביל לתורא וכו' באופ"א.

בתקנת עיסקא דפלגא מלוה ופלגא פקדון

הרמב"ן ס"ח ב' ד"ה נמצינו אומרים כתב דגם אם התנו שיטול המתעסק ג' חלקים בשכרו והנותן רביע, מ"מ באחריות לעולם חולקים בשוה שכך היתה התקנה כדאמרינן בהמקבל, ועיי"ש עוד דכן היה צריך להיות כשהתנה לקבל פחות מחצי שכר דמ"מ באחריות יחלקו בשוה דסתם עיסקא פלגא מלוה וכו', ומבואר ברמב"ן דיסוד התקנה דפלגא מלוה וכו' שיהיה העסק באחריות שניהם בשוה אינה קשורה כלל לריוח ובכל אופן שקבעו לחלק הריוח מ"מ באחריות יחלקו בשוה, אולם בראשונים מבואר לא"כ, כ"כ הרמב"ם להדיא בפ"ו מהל' שלוחין ושותפין ריש ה"ה דבהתנו שיטול המתעסק ג' חלקים גם באחריות חייב כן, וכשיעור השכר כן הוא שיעור המלוה, וכ"נ מוכח בשי' רש"י, דהנה בדף ק"ד ב' ד"ה האי עיסקא העמיד לתקנה בגונא שהתנו לחלוק בשכר בשוה, והרי דאם התנו באופ"א וכגונא שהעמיד הרמב"ן שיטול המקבל ג' חלקים ליכא לתקנה זו, ואולם באמת יל"ע עוד ע"ד רש"י מדוע העמיד רש"י התקנה באופן זה ולא העמידה בסתם, ולפו"ר יל"ע דכונתו ע"ד מה שמצאנו בראשונים שפירשו דלא היה עיקר התקנה שיהא האחריות על שניהם אלא יסוד התקנה היתה שיהיה שיעור האחריות כשיעור הריוח, וכ"כ להדיא בשו"ת הרי"ף הובא

בשטמ"ק ס"ח ב' ד"ה והלכה כר"מ בתוה"ד: וא"ת אם העיסקא מותרת לשליש ולרביע למה אמרו ז"ל אמרי נהרדעי וכו' וי"ל וכו' עיי"ש בדבריו, וכ"ה להדיא בראב"ן בסוגיין ובריא"ז בקונטרס הראיות בסוגיין, וכפה"נ שזהו כונת רש"י שזה עיקר התקנה בגונא שקבעו השכר למחצה שתהיה גם האחריות למחצה, ולהכי העמיד רש"י התקנה בכה"ג שזהו עיקר התקנה, אולם הרי"ף בהלכות והר"ח כתבו דהתקנה היתה בגונא שלא קבעו תנאי הריוח וכך היתה התקנה שיקבל כל אחד חצי מן האחריות וחצי מן הריוח, ולפ"ר נמצא בזה ג' שיטות, לרמב"ן התקנה היתה שלעולם יחלקו בשוה באחריות אפילו כשאינם חולקים בשוה הריוח, לרש"י שו"ת הרי"ף ראב"ן ריא"ז עיקר התקנה היתה ביחס לאחריות שיהיה כשיעור הריוח, ולרי"ף בהלכות והר"ח התקנה היתה בסתם שיחלקו בשוה הן באחריות והן בריוח, והנה הרמב"ם בפ"ו הנ"ל ה"ב כתב דתיקנו שהנותן מעות בעיסקא יחלקו האחריות בשוה, והוסיף דלפיכך יחלקו גם השכר בשוה, ואשר נראה שפירש כהרי"ף והר"ח שעיקר התקנה היתה בסתם שיחלקו בשוה הן לאחריות והן לרווחים, אולם כבר נזכר לעיל שבה"ו שם מבואר שאם יטול המתעסק ג' חלקים יהיה גם אחריותו כן, ואשר מזה נראה דעיקר התקנה היתה שכשיעור הריוח שיעור האחריות וכפרש"י ושו"ת הרי"ף, ושמא ס"ל דתרוויהו הוי בכלל התקנה, וצ"ב.

ס"ח א' ב'

נותן לו שכרו כפועל בטל

שיטת רש"י בפירושא דכפועל בטל, קושיית תוס' לפרוש, עי' בריטב"א החד' ובפנ"י מש"כ בישוב שיטת רש"י. וע"ע בפנ"י בע"ב ע"ד רש"י שם.

שיטת התוס' וכפי שביארוה הב"ר ר"ס קע"ז ב"ח ט"ז ש"ך שם, מהרש"א והגר"א בגליון הש"ס, [ודלא כמהרש"ל שפירש דבריהם ע"ד שיטת הטור שם, שהיא שיטה נוספת, והאריך בפנ"י בענ"ז], בחו"ד סי' קע"ז סק"ב בתוה"ד כתב וז"ל וטעם מחלוקת הטור והב"י נראה וכו', עיי"ש שהאריך לבאר סברת התוס' מדוע כך צריך לשלם לו, וע"ע בחו"ד שם סק"ז מש"כ עפ"ד לבאר לשי' הרמב"ם דהמתעסק נחשב שומר חינוס. אולם בט"ז סק"ג פירש התוס' בענ"א.

במש"כ תוס' לחלק בפירושא דכפועל בטל בין סוגיין לדיני השבת אבידה, עי' ברא"ש מה שהוסיף בביאור החילוק, ובפ"ח שם תמה מההיא דבכורות, בחת"ס ובאבן האזל פי"ב מהל' גזילה ואבידה האריכו בזה, ואין להאריך כאן.

לשיטת רש"י משלם את שכר פעולתו בעיסקא, ורק שמשלם כפי שהיה מקבל בעד עבודתו הראשונה אם היתה יקרה ממנה, אלא שמנכה מעט מה שהיה מוכן להשתכר פחות משכרו הקודם בכדי שיעבוד פחות, ולפ"ר אם המלאכה של העיסקא שכרה מרובה משל עבודתו הקודמת, ישלם

כשיווי מלאכת העיסקא, וכן פועל בטל ישלם לו כשכר פעולתו, אולם בפנ"י בע"ב ע"ד רש"י שם כתב בשיטתו לא"כ עיי"ש, ובעיקר שיטת רש"י יש להעיר, דמדוע ישלם לו כפי שכר פעולתו הקודמת, והלא גם אם ישלם לו כשכר פעולת העיסקא כבר יצא מידי ריבית, דהגם שהפועל הפסיד את שכר פעולתו הקודמת, אך הנותן לא קיבל אלא כפי שיווי פעולת העיסקא ורק מזה נהנה, והנה מה שאי"ז תרבית שרק מזה נהנה הו"ה שגם נשך אינו, שהגם שהוא ננשך אין נשך זה מגיע לידי הנותן, וי"ל.

שיטת התוס' לפירוש גדולי האחרונים שמשלם רק עבור ביטול מלאכתו הקודמת, ואינו משלם כלל על פעולתו בעיסקא, ולפ"ז אם היה פועל בטל לא ישלם לו כלום, ובחור"ד סי' קע"ז סק"ב בתוה"ד כתב לבאר הטעם דכיון דטרח לעצמו וממילא נהנה גם הנותן אינו חייב לשלם על פעולתו, וכל חיובו הוא על שמתבטל ממלאכתו הקודמת, [וע"ע בסק"ז מש"כ לבאר עפ"ז לשיטת הרמב"ם שהמתעסק שומר חנם]. ויל"ע ממש"כ תוס' בד"ה אלא שגם כשאינו מתבטל כלל ממלאכתו נותן לו שכרו, אולם בט"ז סק"ג כתב בשיטת התוס' דבאדם בטל ישלם לו כשכר פעולת העיסקא, וכל מה שנחלקו עם רש"י הוא רק כשביטול מלאכתו הראשונה הוא יותר משיווי מלאכת העיסקא, ולדבריו שיטת התוס' צ"ב.

תוס' בתוה"ד כתבו והא דקאמר בגמ' בין מרובה בין מועט היינו בין היה עוסק במלאכה מרובה בין היה עוסק במלאכה מועטת לעולם נותן לו כפועל בטל, וכעיי"ז כתב הרא"ש בפסקים, ולמש"כ גדולי האחרונים לפרש בתוס' הדברים תמוהים דהלא איכא נפ"מ טובא שהרי משלם כשכר פעולתו הראשונה, וכבר עמדו מזה במהרמ"ש ובגידו"ת שער מ"ו ח"ג ס"ז (עמ' תתע"ג).

שיטת הטור שנוטל רק על פעולתו בעיסקא ולא על ביטול מלאכתו הראשונה, ובמהרש"ל ר"ל שזוהי כונת התוס', ועיי"ש מש"כ לבאר האין תתיישב קושיית התוס' לרש"י לפי דבריהם לפרושו.

שיטת הר"ח הובאה ברשב"א ובמלחמות שמשלם על ביטול מלאכתו הקודמת ורק שאינו משלם כמה ששוה עבודתו בזמן שהמלאכה מצויה אלא כשיווי עבודתו בזמן שאין המלאכה מצויה, ויש להרחיב בביאורו.

ס"ח: - ס"ט.

בני רב עיליש

• הראשונים דייקו מדקאמרו דרב עיליש איסורא לאיניש לא הוי ספי, דלו עצמו לא היה איסור בעצם, ורק משום לפנ"ע הוא דאסור היה לו לעשות כן, והוכיחו מינה דאבק ריבית אסור רק למלוה ולא ללוה, עי' רשב"א נמוק"י רא"ש ועוד, וכ"פ הרמ"א בר"ס ק"ס, וכתב עלה הגר"א שם

שמקור דברי הרמ"א הם מרא"ש בסוגיין, והרי שפירש הרא"ש שכונתו כנ"ל שכל אבק ריבית אינו אסור ללוה, אולם במל"מ פ"ד ממלוה ולוה ה"ב בד"ה כתב הרשב"א הביא שנחלקו בזה גדולי האחרונים, ויש שפירשו שכונת הרא"ש שרק אבק ריבית כי האי אינו אסור ללוה, עיי"ש טעמם, וכ"כ המחנ"א סי' י"ט עיי"ש טעמו, והאריך בזה בנאות יעקב סי' ל'.

הריטב"א הישן הק' דמאיסורא דריבית דברים מוכח שיש איסור גם על הלוה, ומה"ט דחה שיטתם, בנאו"י הנ"ל תי' בשם הביה"ל דיסוד האיסור דרבנן הוא הרחקה שלא יבואו לריבית דאוריתא, וא"כ בכל אבק ריבית סגי לאסור על המלוה ששוב לא יבואו לידי ריבית זו, משא"כ ריבית דברים שא"א לאסור על המלוה אסרו את הלוה.

ברשב"א מבואר שטעם הדבר הוא משום דכל איסור הלוה הוא חידוש, ודי במה שחידשה התורה ואסרה עליו, וע"ע באבנ"ז סי' קמ"ה סק"ח באופ"א.

• הראשונים הק' מדוע אסר רבא רק לגברא רבה והלא לכל אדם אסור בכה"ג שאינו נותן לו שכר עמלו, והאריך בזה הרמב"ן בחידושים ובמלחמות, ברשב"א בעה"מ, טור סכ"ה בשם הרמ"ה ובש"ך שם ס"ק נ"ב. בכהונת עולם סי' קע"ז ד"ה ועוד תי' בשם הריטב"א האריך בפלוגתת הראשונים כאן.

• ברא"ש סל"ט כתב דכשלא התנו מעיקרא צריך לשלם לו כפועל בטל, ורק בהתנו מעיקרא יכול להתנות שיתן לו תרי תילתי באגר ופלגא בהפסד, ובהגהות הגר"א שם כתב דהרא"ש פירש כן בשיטת הרי"ף [וע"ע בביאור הגר"א סק"ו שהוסיף לבאר לשיטתו מש"כ הרי"ף על כפועל בטל: כדפסקו ומתנו אהדדי, והרי שאירי כשפסקו להדיא עיי"ש שביאר זאת]. אולם ציין שם הגר"א בגליון הרא"ש שהסמ"ג והרשב"א פליגי וס"ל דיכול לשלם או כפועל בטל או כתשלום דרבא עיי"ש, וכ"ה ברמב"ם בפ"ו מהל' שלוחין, והנה לשיטתם יקשה דבמתני' תנן רק שיתן שכרו כפועל בטל ולא נזכר אופן התשלום דרבא, [ולרא"ש א"ש], וכפה"נ שעמד בזה בב"ח סי' קע"ז ס"ד וכתב דהוא תקנת שתקנו אמוראים אחר המשנה שא"צ לשלם כפועל בטל ויכול לשלם בתוספת ריוח.

• לרבא שישנם ב' אופני חלוקת האחריות והשכר נחלקו הראשונים כשלא פירשו אופן חלוקתם האיך הדין, עי' רש"י ק"ד ב' ד"ה חד עיסקא וברמב"ן שם, רמב"ם פ"ו מהל' שלוחין ה"ג ובראב"ד שם רמב"ם בפיה"מ רשב"ם ב"ב ע' ב' גר"א סי' קע"ז ס"ק י"ז, ובגליון הש"ס כאן סק"ג, גידו"ת שער מ"ו ח"ג אות ח', אבן האזל שם ה"ב וה"ג.

• בעובדא דרב עיליש יל"ע האיך יחלקו האחריות והשכר, וברש"י מבואר דהגם שבסתם עיסקא הדין הוא פלגא בהפסד ותרי תילתי באגר מ"מ כשהתנו להדיא פלגא באגר ובהפסד ע"כ כונתם שביד המתעסק לקבוע האיך רוצה ליטול, ובתוס' הוסיפו לדרך זו שקבעו זמן שבו יחליט המקבל במה בוחר, תוס' פירשו עוד דרבא היה תמה על השטר, ולפ"ז הוא ספק האיך כונתם, עוד הביאו שיטת הר"ח דמפרשים דהפלגא קאי רק באגר ולא על ההפסד, וה"ק פלגא באגר ותרי תילתי

בהפסד, וע"ע בתוס' רא"ש האיך שהביא לשיטת הר"ח, וע"ע בטושו"ע סי' קע"ז סכ"ו מש"כ בשם הרמ"ה דתלוי במשמעות השטר, ולא נתברר הדין בסתמא.

• בנוטל פלגא באגר ותרי תילתא בהפסד פרש"י דרך שליש הוי מלוה, ומן הדין שיטול המתעסק רק שליש שכר, ומה שנוטל חצי שכר הוא עבור טרחתו, וברמב"ן הק' שאין השיעורים שוים דכשהתנו פלגא בהפסד ושני שליש באגר, הרי שמן הדין מגיע לו חצי שכר שהרי פלגא מלוה הוא, ונטל עוד שליש מחלק בעל הפקדון [שבס"ח נטל שני שליש מן הכל] ונמצא שעבור טרחתו מקבל שליש מחלק בעל הפקדון, ובאם התנו שליש בהפסד ופלגא באגר, נמצא ששליש נוטל משום ששליש הוי מלוה, ונוטל עוד שישית שהרי נוטל חצי בריחה, ושישית זו הוא רק רביע מחלק הפקדון, נמצא שכשהתנו פלגא באגר ושני שליש בהפסד מקבל המתעסק מבעל הפקדון תוספת רביע מחלקו, וכשהתנו פלגא בהפסד ושני שליש באגר נוטל המתעסק מן המפקיד שליש מחלקו, ותי' דכשהתנו פלגא באגר ושני שליש בהפסד דנים השכר מה שפוטרו מהפסד הפקדון, וכפה"נ דר"ל דגם בכה"ג הוי פלגא מלוה ולכן נוטל פלגא באגר, ומה שמשלם בהפסד רק שליש הוא שכר עמלו, נמצא שלעולם נותן בעל הפקדון שליש מחלקו למתעסק, אולם הראב"ד הובא בשטמ"ק ק"ד ב' כתב בתוה"ד שלא דקדק רבא ואה"נ כשהתנו על פלגא בהפסד צריך הנותן ליטול בשכר פלגא נכי ריבעא, דהיינו דלעולם נוטל רביע מחלק הפקדון.

• הרמב"ם בפ"ו ה"ה כתב בשם רבותיו שלעולם נוטל המקבל שליש מריוח הפקדון, וכן אם יהיה הפסד משתתף עמו המתעסק בשליש מחלק הפקדון, ולכן אם התנו שיטול המתעסק שלשה חלקים מן השכר שאז יש כאן ג' חלקים מלוה ורביע פקדון, באם יהיה הפסד בשיעור כ"ד דינרים יפסיד המפקיד ח' והמתעסק ט"ז, והגם שחלקו רק רבע ובדין היה שיפסיד רק ו' מפסיד עוד שליש מחלקו שהם ב' עבור טרחת המתעסק נמצא שמפסיד ח', והק' הרמב"ם שד"ז אין הדעת סובלתו שלפ"ז יתכן שיהיה הפסד בעיסקא והנותן יצטרך לשלם עוד למתעסק, וברמב"ן בסוגיין כתב ליישב דמה שתיקנו חכמים שישתתף עמו הנותן בהפסד היינו רק מחלק הפקדון אך לא תיקנו שישלם מביתו, שיטת הרמב"ן דלעולם השכר הוא שליש מן חלק ההלוואה, ולכן אם התנו שיטול המתעסק רביע בהפסד, והרויח ח' נוטל המתעסק ב' דינרים שזהו שיעור ההלוואה דהיינו רביע, ועוד ד' מעין שהן שליש מב' הדינרים, ואם התנו שיטול המתעסק רביע בריח והפסיד, נמצא צריך לשלם רבע מן ההפסד משתתף עמו הנותן בשליש מן רבע שהוא א' מי"ב מההפסד, [וכבר העיר באבן האזל פ"ו ה"ב בתוה"ד שלפ"ז סותרים בזה דברי הרמב"ן למש"כ לעיל בתחלת דבריו שלעולם דנים חצי מלוה ומה שפוטרו מההפסד הוא שכר עמלו], אולם הוסיף הרמב"ן דכ"ז כשהתנו על פחות מפלגא דאז בהכרח משתנה שיעור ההלוואה אבל כשהתנו שיטול המתעסק ג' חלקים בשכר אינו נוטל בהפסד אלא מחצה שכך היתה תק"ח שפלגא מלוה עיי"ש. [בדף מס' 17 בחלק הג' הובא שהראשונים נחלקו בזה], ובכס"מ כתב דגם על פירוש הרמב"ן קשיא קושיית הרמב"ם לרבותיו דלפעמים ישלם הנותן מהקרן של הפקדון, והיינו באופן שהתנו שיטול המתעסק ד' חומשין בהפסד ואח"כ היה ריוח של ה' דינרים נוטל המתעסק ד' מדינא ועוד שליש מהד' שהוא

דינר ושליש. שיטת הרמב"ם דאת הריוח נוטל שליש מן הפקדון, ואת ההפסד מחשבים לפי חלק המלוה, ובכס"מ ביאר שיטתו דלענין הריוח כל שחלק הפקדון יותר גדול נמצא שטרח בפקדון מרובה ולכן אזלינן בתר חלק הפקדון, אבל לענין ההפסד אם נשער לפי חלק הפקדון א"כ בפקדון מרובה נמצא שלפעמים אינו מפסיד כלום עיי"ש.

- ברמב"ם ריש פ"ז מבואר שאם נפסד כל הפקדון אינו נוטל שכר טרחא, אולם הרמב"ן בסוגיין פליג בזה, ועיי"ש באבן האזל משכ"ב.

תירוצי הראשונים מדוע רק לגברא רבה קאסר רבא בכה"ג

הראשונים הק' מ"ט אסר רבא לגבות פלגא באגר ובהפסד רק לגברא רבה, והרי לכל אדם אסור בכה"ג כיון שאינו נותן למתעסק שכר עמלו, ומצינו בראשונים כו"כ תי' בזה, הרמב"ן תירץ בשם הר"א ב"ד דמייירי כשמעיקרא היה הפסד וגבה הנותן מהמתעסק חצי ההפסד, ואח"כ הרויח, ונתן המתעסק חצי מהריוח בסתם, ועכשיו תובע בעל המעות את הקרן מן היתומים, ובכל אדם כיון שגבה כבר הריוח א"א להוציא ממנו ולנכות לו מן הקרן, רק בגברא רבה אמרינן שנתנת הריוח היתה בתורת פרעון על הקרן, והרמב"ן הק' ע"ז דגם באיניש בעלמא נטען כן ליורשים שנתן הריוח בתורת הקרן. עוד כתב הרמב"ן דהו"ל להראב"ד להעמיד באופן שנתן לו הפלגא ריוח בתורת ריוח ואח"כ הפסיד הקרן, ורוצה לחייב היתומים בחצי מההפסד ולכן בכל אדם גובה בכה"ג חצי מההפסד כיון שכבר עבר על איסור אבק ריבית בגביית הריוח, ורק בגברא רבה אמרינן שכשכתב פלגא באגר כונתו שלא ישלם אלא שליש מההפסד, הרשב"א הביא כפי' זה מהראב"ד, והוסיף הרמב"ן דלהסוברים דסלוקי בלא זווי לא חשיב אפוקי ממונא רק במשכנתא, א"א לפרש כפי' הנ"ל דלפ"ז גם בכל אדם ינכו היורשים מהפלגא הפסד את הריוח שגבה שלא כדין. ולכן כתב הרמב"ן בשם בעלי סברא זו [דסלוקי בלא זווי לא חשיב אפוקי ממונא], דמייירי שגבה כבר הקרן מהיורשים, ובגברא רבה אמרינן שגבה שלא כדין כיון שהמקבל אינו צריך ליתן יותר משליש ההפסד, ועיי"ש ברמב"ן משה"ק ע"ד, הרמב"ן עצמו פירש דמייירי שעדיין לא גבה חצי מההפסד, ובכל אדם יכול ליטול פלגא בהפסד ולשלם שכר עמלו כפועל בטל, ורק בגברא רבה אמרינן שנתכוין להתנות שיטלו רק שליש בהפסד, [והא דגברא רבה לא אמרינן שנתכוין לשלם לו שכר עמלו ולחלוק פלגא באגר ובהפסד צ"ל דגברא רבה הו"ל לכתוב כן בשטר] וברמב"ן במלחמות הוסיף דבכל אדם אין צריך לשלם בפועל שכר טרחו שכבר קיבל בעל העסק את עבודת המתעסק ואבק ריבית אינו יוצאה בדיינים. והנה מדברי הראשונים בתירוצים הנ"ל מבואר דכל זמן שלא גבה הריוח לא חשיב שכבר עבר על איסור ריבית שקיבל הטירחא, וצ"ב מדוע באמת לא נימא כן שכבר עבר האיסור בקבלת הטירחא.

בשו"ע סכ"ה הביא מש"כ הטור בשם הרמ"ה דבכל אדם מפרשים השטר כפשוטו, וכיון שנעשה באיסור אינו גובה מן הריוח כלום, וכבר הק' בזה מדוע לא יקבל לכה"פ עד שליש מן הריוח שזה שלו הוא, שהרי חלק הוי פקדון, ובש"ך ס"ק נ"ב הביא מהפרישה שכיון שכתב כן בשטר מיחזי

כריבית טפי, ועדיין צ"ב.

ברשב"א תי' דבאיניש בעלמא כיון שהשטר נעשה באיסור בטל לגמרי, וחזר דינו ככל עיסקא שאם יהיה הפסד יפסיד הנותן רק חצי, דסתם עיסקא הוי פלגא בהפסד ותרי תילתי באגר, ורק בגברא רבה הוא דאמרינן שנתכוין שיהיה לו אפשרות לבחור או פלגא באגר ותילתא בהפסד או להיפך. בבעה"מ כתב שבאמת אין חילוק ביניהם וכל דברי רבא הוא שלא נחשדיה וכו'.

עיסקא שלא פירשו כיצד יחלקו השכר והאחריות

להמבואר בדברי רבא שיש ב' אופני חלוקה יל"ע בסתם עיסקא שלא פרשו חלוקת השכר והאחריות האין יחלקו, שיטת רש"י ק"ד ב' ד"ה חד עיסקא הרמב"ן שם הראב"ד בהשגות על הרמב"ם פ"ו ה"ג ס"ל דבסתם עיסקא נוטל פלגא בהפסד ותרי תילתא באגר, וברמב"ן שם הוסיף דאלא"כ אלא שנוטל פלגא באגר ושליש בהפסד נמצא שאין כאן פלגא מלוה אלא שלישי מלוה, שרק על זה הוא אחראי, ובביאור הגר"א ס"ק י"ז מבואר שכ"ה שיטת רוב הראשונים.

הרמב"ם שם הביא בשם יש מי שטועה שבסתם עיסקא הוי פלגא באגר ותרי תילתי בהפסד, וכ"ה שיטת הבה"ג והרשב"ם ב"ב ע' ב', וכ"כ הרמב"ם עצמו בפיה"מ, ולשיטתם תיקשי קושיית הרמב"ן מהא דאמרו דעיסקא היא פלגא מלוה, ובפשוטו י"ל דנהרדעי איירי במשלם שכר עמלו, וכ"כ בחידושי תלמיד הרשב"א, וכ"ה רהיטת דברי הראב"ד הביאם הרמב"ן ק"ד ב', אולם באבן האזל שם ה"ב כתב דגם לשיטתם באמת החצי הוא מלוה ובדין הוא שיהא חצי באחריותו ומה שרק שלישי באחריותו הוא שכר המתעסק שנוטל הנותן עליו שתות בהפסד, וכ"כ הרשב"ם ב"ב שם.

בשיטת הרמב"ם עצמו נחלקו בכונתו דהגר"א שם ס"ק י"ז פרשו דס"ל כשיטת הטור שהברירה ביד המתעסק לקבוע את אופן התשלום אם פלגא באגר או להיפך, וכ"כ בריטב"א (ישן), אולם בגידו"ת שער מ"ו ח"ג אות ח' (עמ' תתע"ז) ובאבן האזל שם ה"ג תמחו על פירושם ברמב"ם, ולכן פרשו דס"ל להרמב"ם דלא סגי מה שמשלם לו רק על הצד שיהיה ריוח דא"כ נמצא שאם לא יהיה ריוח עבד בחינם, ולכן צריך שגם על הצד שיהיה הפסד ישתתף עמו הנותן בהפסד, והיינו כמוש"כ לעיל בש"י הבה"ג והרשב"ם שמה שיתן המקבל רק שלישי בהפסד הוא כשכר על טירחתו. וכפרושם כתבו בדרישה סי' קע"ז סק"ב ובשו"ת הרדב"ז תשו' אלף תק"פ. ועי' היטב ברמב"ם שם ה"ה אשר לפו"ר מתפרש כפרוש הגר"א וכבר עמד ע"ז בגידו"ת שם סוף אות ח' בד"ה החלוקה הח' עיי"ש משכ"ב, וע"ע ברמב"ם בפ"ז שם ה"ב אשר לפו"ר מתבאר מדבריו דלא כהגר"א.

שיטת הראב"ד בתמים דעים תשו' נ"א והובא שיטתו ברמב"ן ק"ד ב' דהברירה ביד הנותן לקבוע שיעור החלוקה, [ודבריו בזה דלא כשיטתו בהשגות], וע"ע בחו"ד ס"ק כ"ד שהוסיף דמייירי שקבעו שבפעם הראשונה שיהיה ריוח או הפסד יקבע לעצמו צורת החלוקה שבה יחפץ וככה יתנהגו כל

ימי העיסקא. [וכעין מש"כ תוס' בסוגיין ד"ה אי בעובדא דרב עיליש].

בפלוגתא רב ושמואל

• אמר רב מותר שליש בשכר וכו', רש"י פירש שאם יהיה ריוח יותר משליש דמיו יטלנו המתעסק, ושאר הריוח יחלקו בשוה, ונמצא שנוטל שכר רק אם יהיה ריוח יותר משליש, ובהגהות הגר"א שעל הגליון ציין שהרמב"ם פ"ו ה"ב פירש שהתנה עמו שנותן לו בשכרו שליש ריוח, [ופירושא דמותר שליש עפ"ז היינו מותר מהפלגא באגר שנוטלו המתעסק מדינא^ל], ונמצא שכל ריוח שיהיה יקבל המתעסק שכר ומ"מ פליג שמואל שיתכן שלא יהיה שכר כלל, וכ"כ בבעל התרומות שער מ"ו ח"ג או"ח בשיטת הרמב"ם, וכ"כ בב"י בשם בעל העיטור, וע"ע בכס"מ ולח"מ שם בשיטת הרמב"ם. [בשטמ"ק ס"ח ב' הביא שו"ת הרי"ף שבתוה"ד פירש לדברי רב באופ"א].

• תוד"ה רב הק' דהוי צד אחד בריבית, והיינו שפרשו שבאמת אם לא יהיה ריוח ונמצא שלא נטל המתעסק שכר על עמלו הרי שהיה בעיסקא זו משום ריבית, ומש"ה הק' האין התיר רב דהוי צד אחד בריבית, בשער דעה ס' קע"ז סק"ג תמה דלפ"ר אין התשלום רק על הצד שיהיה ריוח, אלא דהתשלום הוא עצם הצד ריוח, וזהו מה שנוטל בשכרו האפשרות שיהיה ריוח, וצ"ע מדוע נטו מזה התוס'.

בתי' כתבו דהקלו הכא חכמים דשכיח טובא שיהיה מותר שליש, אולם בתוס' רא"ש כתב תי' נוסף דהכא הקלו טפי שאינו נותן לו יותר ממה שלקח אלא שהוא טורח בשבילו, [ולפ"ר כונתו שהקלו דאפילו צד אחד מותר], ונחלקו בזה לדינא, דבקונטרס הריבית לבעל הסמ"ע אות ב' כתב עפ"ד התוס' דההיתר רק בכה"ג ששכיח ריוח טפי משליש, אולם בט"ז ס"ק י"ב וחוו"ד סק"ז נקטו דבכל עיסקא אפשר להתנות, ולפ"ר דבריהם אתיין כתי' התוס' רא"ש.

• בשיטת שמואל יל"ע דהאין מהני תרי תילתי באגר כדאמר רבא לעיל, וכבר כתב הרמב"ן לעיל ס"ח ב' ד"ה ויש לרב בתוה"ד וז"ל אבל לומר מותר שליש בשכר לא שמא לא יהיה שם מותר שליש ויהיה ריוח עד שליש, אבל כאן א"א שיהיה שם ריוח ולא יטול חלקו בשכרו, ואכתי יל"ע דיתכן דלא יהיה ריוח כלל, אולם בב"י ד"ה ופירוש מותר שליש כתב בשם תלמידי הרשב"א ואשר מדבריו נראה דלא שכיח שלא יהיה ריוח כלל, ועי' ש"ך סק"ח מה שעולה מדבריו לשיטת הרמב"ם ובביאור הגר"א סק"ו כתב דשמואל פליג ארבא, וע"ע לח"מ פ"ו ה"ד.

• בשיטת שמואל שקוצץ לו דינר הק' הראשונים דשמואל דלא כמאן לא כר"מ ולא כר"י, בריטב"א תי' שמירי שקצץ עמו על מותר שליש ואם לא יהיה מותר יתן לו דינר בשכר פעולתו. בשטמ"ק

לה עי' בי' הגר"א סק"ו ומפרש מה שכתוב מותר שליש וכו' ר"ל מהמותר על הקרן יהיה שליש שלך וכו'.

כתב בשם הראב"ד שמיירי באדם בטל, דכיון שלא בטל ממלאכתו הקודמת סגי בדינר, וכע"ז כתב בתשו' הרי"ף הובאה בשטמ"ק לעיל שאיירי כשאינו מתבטל ממלאכתו הקודמת. עוד תי' הראב"ד דאיירי בהתנה מעיקרא ולכן סגי בדינר, וכ"כ הגר"א בשיטת הטור, ובלח"מ פ"ו ה"ד, וע"ע בהגר"א בסק"ו שכתב בשי' הרמב"ם דלהס"ד ס"ל להגמ' דשמואל כר"י [ולפ"ז דינר לאו דוקא], ולמסקנא מה דמהני דינר הוא משום שיש לו עסק אחר, [וע"ע תוד"ה אלא שהוכיחו מדרב ושמואל דלא ס"ל כר"י].

- והאמר רב ריש עגלא לפטומא מאי וכו', עי' בריטב"א שביאר קושיית הגמ', ובפנ"י ביאר באופ"א.
- לא דקאמר ליה אי מותר שליש וכו', הריטב"א פירש כונת התי' דמהני ריש עגלא לחוד ומשום שבעסק מועט כזה הקלו דסגי בריש עגלא, אולם בפנ"י כתב דתי' הגמ' דמיירי בקצץ מעיקרא [ועיי"ש דריש עגלא הוא לאו דוקא וסגי בפחות], וקמ"ל דבקצץ מעיקרא לא בעינן דוקא כפועל בטל, וכ"כ הגר"א בשיטת הרמב"ם דדינא דריש עגלא הוא משום שהתנו כן מעיקרא, וע"ע בתורת חיים כאן באופ"א ובלח"מ פ"ו ה"ב.
- ע"ע בשיטת הרמב"ם פ"ו ה"ב וה"ד בכס"מ ובנו"כ, ובהגר"א סק"ו, וע"ע ברמב"ם ריש פ"ח ונחלקו הגר"א והלח"מ בפ"ו ה"ב בביאורו.

ס"ט ב'

רב חמא הוי מוגר זוזי

א. שיטת רש"י בפשוטו דמיירי בהלואה שניתנה להוצאה והיא באחריות המקבל לגמרי, ואפ"ה התיר רב חמא כיון דאמר בלשון שכירות, והיינו דכיון שאמר בלשון שכירות ס"ל לרב חמא שאין בזה משום ריבית, וכ"כ הריב"ש בתשו' ש"ה ד"ה ואל, והק' בחידושי הר"ן דהאיך יתכן דכן הוה ס"ל לרב חמא דאטו הלשון גורם היתר וא"כ בטלת כל תורת ריבית, וכ"ה בשו"ת הריב"ש שם. וצ"ב שיטת רש"י, אולם בחת"ס כאן ובשו"ת מהרש"ך ח"ג ס"ב פרשו לרש"י באופ"א.

ע"ע בריב"ש שם דלרש"י למה דקימ"ל דלא כרב חמא הוי זה ריבית קצוצה, ומש"ה נתמוטטו נכסיו שהרי היה זה ריבית של תורה.

ב. שיטת התוס' דאיירי שקיבל עליו אחריות אונסין ולהכי הוה ס"ל לרב חמא דשרי, והדברים צ"ב דכיון דלוה הדמים והוציאם הלוה לצרכו ונתחייב תמורתם האיך נימא שהם באחריות המלוה, עי' משכ"ב בר"ן ובנמוק"י ובריטב"א בשם ה"ר פנחס, ועי' חו"ד סי' קע"ו סק"ב משכ"ב, ובבית מאיר

שם ובחידושי ר' מאיר שמחה.

וע"ע בריטב"א סוד"ה ומיהו מש"כ תי' אחר בשם התוס', וכע"ז בריב"ש תשו' ש"ה ד"ה ובתוספות, וע"ע מש"כ הריב"ש בתשו' ש"ח לדמותו לאחריות דספינה.

ולא נתבאר אם לתוס' למה דקימ"ל דלא כרב חמא הוי זה ריבית קצוצה או רק אבק ריבית, והריב"ש בתשו' ש"ה הביא מהרמב"ם פ"ה הט"ז דהוי אבק ריבית, ופרשו ע"ד פירוש התוס', [ולפי"ז מוכח שגם באבק ריבית נכסיו מתמוטטין]. וע"ע גידו"ת שער מ"ו ח"ג י"ז ובחידושי ר' מאיר שמחה בזה.

בתרוה"ד תשו' ש"ב הביא מגליון התוס' שבקיבל כל האחריות מותר, ועי' בחו"ד סי' קע"ו סק"ב באיזה אופן איירי התרוה"ד, וע"ע בחו"ד סי' קע"ז סק"ט בביאור דבריו, ומה שתמה ע"ד הגר"א סי' קע"ו סק"ב, ודבריו צ"ב, ע"ע רעק"א בגליון השו"ע מש"כ בענ"ז, ובבית מאיר סי' קע"ו ובאבנ"ז רט"ו י"א.

ג. עי' בקצה"ח סי' ר"ט סק"ד מה שהוכיח מסוגיין, ויש לבאר הא"ך פירש לסוגיין אשר הוכיח מינה כן.

ד. בביאור סברת הגמ' דהדרא בעינא, עי' רש"י ד"ה זוזי ובביאור הגר"א סי' קע"ו סק"ב משכ"ב בש"י רש"י ותוס', וע"ע בריטב"א בסוגיין, ומשה"ק במהרמ"ש לפרושו.

ה. בסברת ידיע פחתיה עי' תוד"ה מרא מה שדייקו מפרש"י ומשה"ק מהתוספתא, ועי' בב"י מש"כ ליישב, וע"ע ביראים סי' קי"ח ובשו"ת מהר"ח או"ז תשו' רי"א. וע"ע בי' הגר"א קע"ו ב' וגידו"ת שער מ"ו ח"ד נ"ה.

שיטת התוס' דסגי בטעמא ידיע פחתיה לחוד, ועי' באבנ"ז סי' רט"ו ח' מה שביאר שיטתם, ועי"ש בסק"ב בשם המרדכי, ועי"ש עוד סק"א מה שדן בזה.

ע"ע בחו"ד סי' קע"ו סק"ג ובחידושי ר' מאיר שמחה שנחלקו לשיטת התוס' אם מהני ידיע פחתיה גם כשהאחריות על המקבל.

פרושי הראשונים במה דהוה ס"ל לרב חמא דאין בשכירות מעות משום ריבית

שיטת רש"י

שיטת רש"י בפשוטו דמיירי בהלואה שניתנה להוצאה והיא באחריות המקבל לגמרי, ואפ"ה התיר ר"ח כיון דאמר בלשון שכירות, והיינו דהוה ס"ל לר"ח דכל שאומר בלשון שכירות ולא

בלשון הלואה שרי, וכן פרשו להדיא הריב"ש תשו' ש"ה והר"ן בחידושי שיטתו, והק' דהאיך יתכן דכן הוה ס"ל לר"ח וכי הלשון גורם א"כ ביטלת תורת ריבית, והנה ז"פ דגם לרש"י אין הכונה שהלשון בלבד ישנה הדין, אלא שכל שהוציאו בלשון שכירות הרי שחל בזה תורת שכירות ומש"ה יתכן להתיר בו הריבית, אלא דהא גופא צ"ב דשכירות היינו שהממון בבעלות המשכיר, והשוכר משתמש בשל המשכיר, אולם בסוגיין זוכה הלוח בממון וניתן להוצאה, ובשלו משתמש ובמה חייל הכא תורת שכירות, והנה בקצה"ח סי' ר"ט סק"ד ד"ה ובעיקר הדין הוכיח מסוגיין דשייך קנין במעות לפירות, ובפשוטו דבריו צ"ב דבסוגיין זכה במעות לגמרי ולא רק לרווחים שלהם, וכפה"נ שהקצה"ח פירש דהלוח לא זכה במעות לגמרי רק לפירות וגוף המעות נשארו ברשות ר"ח, וכשהוציא המעות להעמידן בעיסקא הרי שחילופי המעות גופן שייך לרב חמא והמעות לרווחים שייכים ללוח, ומזה הוכיח הקצה"ח דאיכא ק"פ במעות, וצינו שכן פירש להדיא בחידושי הרי"ם קידושין מ"ז א' לדרב חמא, וא"כ י"ל דכשאומר בלשון שכירות הרי שלא זוכה במעות לגמרי אלא לקנין פירות, ולפ"ז צ"ל דהאומר בגמ' דהכא לא הדרא בעינה ופי' התוס' דהכונה שניתן להוצאה ואינה חוזרת בעינה ואם כנ"ל הרי גוף המעות נשארו למלוח, וצ"ל דכיון דיכול להוציאם הגם שהמעות שקנו נכנסים תחתיהם מחזי כהלואה, ולפ"ז מה דחייב באונסין צ"ל דהוא משום דקיבל עליו אחריות אונסין וכדין דמתנה שוכר להיות כשואל, אולם ברש"י ד"ה זוזי מבואר לא"כ דמה שהוא חייב באחריות הוא משום שניתנו להוצאה ולא מטעם התחייבות. וא"כ מבואר ברש"י דהכא זוכה במעות לגמרי ולא רק לק"פ ולכן חייב באחריות, ודלא כפי' הקצה"ח, וגם מפשטא דמילתא דר"ח נראה טפי שהיה נותן המעות ע"מ שיוציאם הלוח לגמרי וככל הלואה, וא"כ הדרא קושיין במה חל בזה תורת שכירות דנימא דאין בזה איסור ריבית.

ע"ע בחת"ס בסוגיין וכבר קדמו בשו"ת מהרש"ך ח"ג ס"ב שפרשו שיטת רש"י דלא כראשונים הנ"ל שהלשון גורם דהוי שכירות, אלא דאיירי שר"ח היה מקבל אחריות אונסין כל זמן שיהיו המעות בעין ביד הלוח עד שיוציאם בהוצאה ואחר שיוציאם יהיו באחריות הלוח ועל אותה שעה היה נוטל שכרו, ולפ"ז הדברים דחוקים בפירוש רש"י, ועיי"ש בחת"ס מש"כ לבאר לדברי רש"י.

שיטת תוס' [לפרוש הר"ן נמוק"י והריטב"א בשם הר"פ]

תוס' כתבו דר"ח היה מקבל עליו אחריות אונסין להכי הוה ס"ל דשרי, ודבריהם צ"ב דהרי משעה שלוח ומוציא המעות לצורכו מתחייב בתמורתם והאיך נימא שאם יאנסו הם באחריות המלוח הלא המעות אינם ובמקומם נתחייב דמים, וכתבו הר"ן והנמוק"י [והוסיף בחו"ד קע"ו ב' שהנמוק"י פירש כן לשיטת התוס'] ובריטב"א בשם ה"ר פנחס דאיירי דהמשכיר קיבל על עצמו אחריות אונסין עד שיוציאן השוכר ועל אותה שעה היה נוטל שכרו, ונמצא דעד שיוציאן היה שוכר וע"ז משלם הדמים, ומשעה שיוציאם יהיה לוה גמור וע"ז לא שילם, והנה הריטב"א הוסיף שהיה יכול להשתמש במעות להתעטר בהן, ושפיר י"ל דהוי שוכר שהרי השתמש בהם לצורך

זה ושפיר משלם ע"ז, אולם הר"ן והנמוק"י לא הוסיפו זה כלל, וא"כ צ"ב על מה משלם שכירות ובמה משתמש השוכר במעות קודם שיוציאם דאמרינן שע"ז הדמים ולא על ההלוואה, וכתב באבן האזל פ"ה מהל' מלו"ל הט"ז בד"ה כתב שמשלם על שהעמיד לו הדמים שיהיו מזומנים בידו בעת שיצטרך להוציאם והשכר נתן על הזמן שעוד לא הוציאם, וצינו שכע"ז כתב בחידושי הרי"ם בסוגיין וציין להמבואר לעיל מ"ג א' דהמפקיד מעות מותרין לא הוי אלא ש"ש, דמה שיש לו הרשות להוציאן לא מחשיבתו ללוה אלא לשומר שכר, ויש לבאר פלוגתתם מדוע לריטב"א בשם הר' פנחס לא סגי בזה ולא התיר אלא כשצריך המעות להתעטר בהן. ועיי"ש בחו"ד שתמה על שיטתם דבכה"ג הלא ודאי שתלינן שהשכר הוא עבור שנותן לו רשות להוציאן ושכר מלוה הוא, ובבית מאיר ר"ס קע"ו כתב שבאמת איירי בגונא שמתנה עמו שנוטל פשיטא בשכירות חצי היום טרם שהוציאן, ועל הזמן שאחר ההוצאה לא שילם שכר, והדברים דחוקים בלשון הגמ' דר"ח הוה מוגר זווי בפשיטא ליומא שנראה שלקח עבור כל יום פשיטא, ולא רק על חלק מן הימים, וגם צ"ב שהראשונים הוסיפו בדבריהם דתולים שהשכר הוא על הזמן שקודם ההוצאה, ולדבריו לא בעינן לזה אלא שכן פירשו.

בעיקר פירושם יל"ע מדוע הוצרכו לומר דאיירי שאחריות אונסין על המלוה הלא באותה שעה היה שוכר גמור ויכול להתחייב באונסין דמתנה שוכר להיות כשואל, [הן אמת בשיטת תוס' להלן ע' א' ד"ה דקא מבואר דבאופן שהאחריות על השוכר אסור אא"כ אחריות זולא ופחת על הנותן, וא"כ היה אפ"ל דמש"ה כתבו התוס' דאיירי שהאחריות אונסין על המלוה דאלא"כ האין מתירינן אם הדרא בעיניה אפילו בלא ידיע פחתיה, וכע"ז כתב הפנ"י להלן ע' א' ע"ד התוס' שם דבזה שאני סוגיין דאחריות אונסין על המשכיר, אולם משמעות תוס' והראשונים דמש"כ דאחריות האונסין על המשכיר אינו מטעם זה אלא דבלאו הכי הרי דלא שייך עיקר היתרא דרב חמא דהוי כשכירות, וא"כ צ"ב דהרי באותה שעה הוי שכירות גמורה וגם אם התנה להתחייב באונסין שכירות מיקריא]. ובפשוטו צ"ל דבאם קיבל אחריות אונסין דיינינן ליה כהלואה מיד בשעה שקיבל המעות עם זכות להוציאן ולא דיינינן ליה כשכירות שהרי בכה"ג דינו כמלוה גמור שיכול להוציאן ואחריותו עליו, ורק כשאין עדיין אחריותו עליו הוה ס"ל לר"ח שדמיא לשכירות שאינו כהלואה שאין אחריות אונסין עליו.

שיטת התוס' [כפי שהובאה בתור"פ בריטב"א ובריב"ש]

בתור"פ הריטב"א בשם התוס' והריב"ש בתשו' ש"ה ד"ה ובתוספות פרשו לסוגיין דאיירי שקיבל עליו ר"ח אחריות שאם יאבדו כל נכסי הלוה יפטר מן החוב, ואין עליו שעבוד כלל גם אם חזר והעשיר, ועיי"ש בריב"ש שגם קודם שהוציאן הם באחריות המלוה שאם יאבדו יפטר, וע"ע בריב"ש ריש תשו' ש"ח שדימהו לאחריות ספינה עיי"ש, ולפנ"ר ביאור סברתן דכל שאין לו שעבוד הגוף גמור ואם יאבדו הנכסים יפקע החוב לאו מלוה גמורה היא לאיסור ריבית, וכעין שיטת הרמב"ן ונמוק"י גיטין ל' שבגונא שיתכן שיפסיד הקרן אין בזה משום ריבית, והנה התור"פ והריטב"א לא הזכירו אלא שאם יאבדו נכסיו יפטר, אולם הריב"ש הוסיף עוד דגם קודם שהוציא

הם באחריות המלוה, וצ"ע דאם ההיתר הוא משום שכל שאין שעבוד הגוף גמור לאו הלואה הוא מדוע הוצרך גם לקבלת אחריות זו, ועוד יל"ע לפירוש זה מהו שדימהו ר"ח לשכירות מרא הלא אין ההיתר משום דהוי שכירות אלא דאי"ז הלואה לאיסור ריבית.

שיטת התוס' [לדרך האחרונים דהוי ע"ד עיסקא]

בבית מאיר פירש דהלוהו ע"ד עיסקא דאסור לו למישתיא ביה שכרא אלא להתעסק בהם, ור"ח קיבל עליו אחריות אונסין על הזוזי ועל כל מה דאתי מחמתייהו, ולפ"ר צ"ל דהגם דהוי הלואה ממש מ"מ אחריות האונסין שקיבל ר"ח מהני שע"ז נחשב כשכירות, וע"ע בביאור הגר"א סק"ג שכתב דהא דבמקצת אחריות לא הוי אלא אבק ריבית היינו משום דדרך שכירות הוא, ומשמע דגם לתוס' ההיתר דר"ח היה משום דשכירות הוא, ויל"ע האיך פירש הגר"א לתוס' אם כאחד מפירושי הראשונים הנ"ל, ושא"כ צ"ב מהו שכתב דהוי דרך שכירות, או שפירש באופ"א.

שיטת הרמב"ם

הריב"ש בתשו' ש"ה ד"ה ובתוספות כתב דהרמב"ם שכתב דהוי רק אבק ריבית היינו שפירש כהתוס' ודלא כרש"י, אולם בחידושי ר' מאיר שמחה ובאבן האזל פ"ה ממלוה ולוה הט"ז דייקו ברמב"ם שלא פירש כהתוס', ובאבן האזל ביאר עמש"כ הסמ"ע חו"מ סי' רצ"ב סק"כ בשם המרדכי במפקיד מעות מותרין דאם השתמש בהם מותר לתת חלק מן הריוח לבעל המעות ואין בזה משום ריבית כיון שלא בא לידו בתורת הלואה, ובכה"ג איירי נמי ר"ח במשכיר לשולחני מעות סתם והוא לא אמר לו ע"מ להוציאם דא"כ היה זה הלואה גמורה והוי ריבית דאורייתא, אלא מכיון שלא נתן לו במפורש להוציאן ורק דאנן אמדינן לדעתיה שנותן הוא לו רשות להוציא, כל שהוי רק נתינת רשות ולא נתינה ממש כדרך הלואה אין בזה משום ריבית, ועיי"ש מה שחלוק הכא דאסור מדרבנן מההיא דהסמ"ע.

הדרא בעיניה וידיע פחתיה

שיטת רש"י

רש"י ד"ה הדרא בעיניה כתב וז"ל אותו הכלי חוזר בעצמו בעין ואינו הלואה אצלו בדמים, ואין אחריותו עליו וכו', ויל"ע אם עיקר כונתו מה שאחריותו עליו או מה שחוזר בעין ואינו הלואה, וממש"כ בד"ה זווי וז"ל שהרי מוציאם **ולפיכך** אין אחריותו עליו, נראה שהעיקר הוא מה שאחריותו עליו, וכ"נ בריטב"א כאן וכ"נ בביאור הגר"א סי' קע"ו סק"ב בתוה"ד, ומדבריו נראה עוד דבאמת שכירות היא וכדקאמר בלשון שכירות מ"מ כיון שאחריותו עליו אסור, משא"כ בשכירות מרא שאין אחריותו עליו, ועי' במהר"מ שיף שכפה"נ כונתו להק' דלהלן בספינא אגרא

ופגרא התירו גם כשאחריות האונסין על המקבל במקום דאיכא פחת.

תוס' תפסו בשיטת רש"י דגם בשכירות שהדרא בעיניהו אי לא ידיע פחתיה אסור, והיינו דבעינן תרתי לטיבותא גם שאין אחריותו עליו וגם דאיכא פחת. והק' ע"ז מהתוספתא שמשכיר אדם מעותיו אצל שולחני להתראות בהן וכו', ובאמת שביראים ס' קי"ח כתב לדינא כרש"י שאסור ישראל להשכיר כלי של כסף ושל זהב להשתמש בהן בשל צונן דליכא פחתא, והא דתניא בתוספתא הנ"ל [שהק' ממנה תוס' לרש"י], י"ל דאיירי במעות המטלטלות ונשחקות ואיכא חושכא וקילותא, וכע"ז כתב במהר"ח או"ז ס' רי"א עיי"ש. ויל"ע מדוע יש לאסור בכה"ג הלא אין אחריותו עליו, ברשב"א בתוה"ד כתב דבכה"ג לא מחזי כשכירות, ויש לבאר הדברים, ויל"ע דלמ"ד זה נהנה וזה לא חסר חייב, הרי שמשלם על ההשתמשות בחפץ חברו הגם שאין לו כל פחת, ומדוע לא נאסור כדאסר רש"י הכא בשכירות, וי"ל. ע"ע בב"י שתי' קושית התוס' לרש"י דהתוספתא לאו דסמכה שהרי תלמודא פליג עליה, וע"ע בגידו"ת שער מ"ו ח"ד אות נ"ה מה שכתב עוד בישוב שי' רש"י, וע"ע במהריט"ץ ע"ד הגידו"ת.

בביאור הגר"א סק"ב כתב דהא דהתירו בתוספתא הוא באופן שהאחריות על הנותן, ולפ"ר כונתו דמה שאסר רש"י בסוגיין בהדרא בעיניה היינו באופן שהגם דאחריות אונסין על הנותן אבל אחריות גו"א על המקבל, והתוספתא איירי כשכל האחריות על הנותן, והעירו דהתוספתא איירי להדיא כשאחריות גו"א על המקבל וכמו שהעתיק הגר"א בסק"א, וצ"ע.

שיטת התוס'

לשיטת התוס' נראה שעיקר החילוק דהדרא בעיניה או לא הוא כפשוטו דמרא לא ניתנה להוצאה משא"כ זוזי ניתנו להוצאה, וכ"נ בביאור הגר"א ס' קע"ו סק"ב בתוה"ד ודלא כפרש"י הנ"ל שתלוי באחריות.

בהא ידיע פחתיה פרשו התוס' דכדי לאסור בשכירות בעינן תרתי לריעותא, גם שלא יהיה הדרא בעיניה כזווי וגם שלא ידיע פחתיה, אבל אם הדרא בעיניה מותר גם אם לא ידיע פחתיה, וכן אם ידיע פחתיה מותר גם אם לא הדרא בעיניה, והיינו דגם באופן שניתן המרא להוצאה ולשלם אחרת במקומה מותר ליטול שכר, משום דכיון דאיכא פחת תלינן דאין השכר עבור מה שנותן לו להוציא המרא אלא עבור מה שיכול להפחת המרא אם לא יוציאו. ברעק"א בגליון השו"ע ר"ס קס"א כתב דגם בגונא שהוציא הכלי הוי שכירות, והגם שעתה שהוציאו חייב להחזיר אחר ואין בו ענין פחת מ"מ כיון שאם לא היה מוציאו היה מחזירו עם הפחת חשיב בכל גווני שכירות, והנה מה שיש לבאר עיקר סברתו מדוע נחשב שכירות עתה כשהוציאו וחייב אחר דלפ"ר זה הוי הלואה ממש, אולם ביותר יל"ע דא"כ סגי בזה להתיר שנחשב זה שכירות ומדוע הוסיפו התוס' שההיתר הוא משום דדיינינן שמשלם

השכר עבור אפשרות הפחת, וא"כ הרי שאין להוכיח מתוס' ליסוד הרעק"א.

לביאור הר"ן נמוק"י והריטב"א בשם הר"פ הנ"ל בשיטת התוס' דר"ח התיר השכר שקודם ההוצאה וע"ז אמרין דכיון דניתן להוצאה לא התירו במקום דליכא פחת. וצ"ב דכיון דבאותה שעה שכירות ממש היא מדוע לא יוכל ליקח שכר על מה שבידו להשתמש בו ולהחזירו בעין ומדוע בעינן שיהיה פחת ומדוע לא צדק ר"ח בטענתו, באבנ"ז סי' רט"ז כתב דאם אין פחת מוכח דנותן שכר עבור ההלואה, דאם היתה ההלואה בחינם והיינו דנתפוס שדמי השכירות הם עבור השימוש במעות עד שעת ההלואה, א"כ מדוע הניחם השוכר בידו ושילם דמי שכירות מדוע לא נתכוין השוכר מיד לקנותם ולהוציאם מיד המשכיר, שהרי נתן לו רשות לעשות כן ויפטר מדמי השכירות, [ודחוק לומר עשה כן משום אחריות האונסין דאונס לא שכיח] וע"כ שאינו מוכן להלוותו בחינם ואם יוציאו מיד יתבע דמי השכירות, להכי הוי ריבית, ולהכי רק בדאיכא פחת אמרין דניחא ליה לשוכר שלא להוציאם שאז מרויח את הפחת שנעשה בשל המשכיר, ונמצא לדבריו מה דבעינן פחת הוא משום דרק אז יתכן לתפוס שהדמים באו על השכירות ולא על ההלואה, אולם בריטב"א בד"ה ומיהו אחר שהביא שיטת הר' פנחס הנ"ל כתב דבמקום שניתן להוצאה ולא ידיע פחתיה כיון שעל דעת להוציאם ולהשתמש בהם מקבלים אותם זו הלואה גמורה היא וריבית קצוצה, וכפה"נ מדבריו דגם קודם שהוציאם דיינינן ליה כהלואה כיון שעל דעת להוציאם קיבלם, ולפ"ז במקום שיש פחת מה שלא אמרין דהוי מיד הלואה הוא משום דכיון דאחריות הפחת ברשות הנותן הרי זה מוכיח שעדיין שכירות היא ואינה הלואה, ודמיא למש"כ תוס' ע' א' ד"ה דקא דמשום אחריות הפחת מתירין התם, ועיי"ש במהר"מ שדימה דינא דתוס' התם לדהכא וכפה"נ שפירש כהעולה מהריטב"א הנ"ל.

במש"כ תוס' דמשלם השכירות עבור הפחת בפשוטו י"ל דהיינו בגונא דהיה פחת אך אם הוציאן מיד לא ישלם לו דאז הוי תשלום על ההלואה ולא על השכירות, וכ"נ ממה שפרשו הר"ן והנמוק"י והריטב"א בשם הר"פ לההיא דר"ח דמשלם על השכירות שקודם ההלואה ושם להדיא בדבריהם שמשלם רק ע"ז, א"כ גם במרא שדימוהו לההיא דר"ח דינא הכי, וכ"כ באבנ"ז הנ"ל לדייק מדברי הר"ן אולם דייק מהתוס' ומהמרדכי לא"כ שבכה"ג מותר גם אם הוציאן מיד, ויתכן שסברתם כמוש"כ בשער דעה סי' קע"ו סק"א דכיון דהמשכיר העמיד לו החפץ להשתמש ושיהיה בו פחת חייב בשכירות גם אם לא השתמש בזה ודלא כחור"ד סי' קע"ו סק"א.

בחור"ד סק"ג דייק מהב"י דמה שמותר בדאיכא פחת הוא גם באופן שהאחריות על המקבל, אולם בחידושי ר' מאיר שמחה פליג וס"ל דכיון דניתן להוצאה לא מהני הפחת אלא אם האחריות על הנותן.

לביאור התור"פ והריטב"א בשם התוס' שר"ח קיבל אחריות שאם יאבדו נכסי הלואה יפטר מן החוב, והיינו שבכה"ג לא חשיב הלואה לענין ריבית, וע"כ דמה שאסרינן כן הוא מדרבנן, ויש לבאר מדוע יש בזה חילוק בין ידיע פחתיה ללא ידיע.

למה דקימ"ל דלא כר"ח אם הוי ר"ק או א"ר

ברבי"ש תשו' ש"ח ד"ה ובתוספות הביא שברמב"ם פ"ה ממלו"ל הט"ז שהוא פירש כפירוש התוס', והיינו דס"ל דלתוס' מה דס"ל דלא כר"ח היינו רק שאסור מדרבנן, והביאו הרמ"א ר"ס קע"ו, והנה בגידו"ת שמ"ו ח"ג י"ז כתב דהריב"ש כתב כן לב' הפירושים בתוס' הן לשיטות ששכרם להשתמש בהם ובידו להוציאם וכמו שהביא הריב"ש שם פי' זה בשם הרא"ה, והן לפירוש הא' שהביא הריב"ש שפירש כהתור"פ שקיבל באחריות שאם יאנסו כל נכסי הלואה יפטר, והנה הריטב"א שכתב בדרך הא' כהר"ן והנמוק"י וכמו שהביא הריב"ש בשם הרא"ה כתב להדיא שלדידן הוי ריבית קצוצה ונמצא דפליג על הריב"ש, אולם בחידושי ר' מאיר שמחה נקט שהריב"ש כ"כ רק לפי דרכו הראשונה שקיבל אחריות שאם יאנסו כל נכסי הלואה יפטר ושאו"ז אי"ז הלואה לענין ריבית, ולא אסרינן רק מדרבנן, אך לדרך הא' שכתבו הר"ן והנמוק"י לדידן אסור מה"ת, וא"כ לא נחלקו בזה הריטב"א והריב"ש.

בקיבל הנותן כל האחריות

ברמ"א בר"ס קע"ו הביא מהתורה"ד סי' ש"ב דאם קיבל המשכיר כל האחריות בין דגניבה ואבידה ובין דאונסין יש מתירין אפילו משכיר לו להוציאם, ועיי"ש בתורה"ד שביאר דגם להתוס' דאוקומו ההיא דר"ח שהיה מקבל עליו אחריות אונסין ואפ"ה אסור, י"ל דהיינו משום דקיבל רק אחריות אונסין ולא שאר אחריות כגניבה ואבידה, והנה בריב"ש הנ"ל מבואר דגם בקיבל רק אחריות אונסין מותר מה"ת ורק מדרבנן הוא דאסרוהו משום דלא הדרא בעיניהו ולא ידיע פחתיה והיינו דבכה"ג דמי למלוה, וא"כ צ"ב מה מוסיף מה שקיבל כל האחריות והרי סו"ס לא הדרא בעייניהו ודמי להלואה, בגידו"ת שער מ"ו ח"ד אות נ"ה ד"ה והטור (עמ' תתרי"א) ביאר שבקיבל מקצת אונסין שהשכר ודאי הוא בשביל שיכול הלז להוציא המעות ולהשתכר בהם, ולא חשיב קבלת האונסין אחריות כ"כ גדול לשנאמר שהשכר הוא בשביל האחריות הלכך גם בעסקא כה"ג נמי אסור כי היכי דלא ליתי לאחלופי במלוה, אבל במקבל גם אחריות דגניבה ואבידה כבר פקע שם הלואה מיניה ונשאר הדבר כפקדון גמור, וא"כ ודאי שקבלת השכר אינו משום שיכול להוציא המעות אלא מפני שמקבל עליו הנותן כל אחריות, ומש"ה שכרו מותר, הלכך גם בעסקא כה"ג שמקבל עליו גם אחריות דגניבה ואבידה מותר לקצוץ כן, דהשתא לא דמי להלואה אלא לפקדון, והיינו דבכה"ג תלינן לקבלת השכר שבא מחמת האחריות ולא עבור המתנת המעות, והנה החור"ד בסק"ב כתב דלמה שפירש הנמוק"י שיטת התוס' הרי דמיירי שלא

קבל אחריות רק עד שיוציאם, ומשום דכל השכר של המקבל הוא רק על אותה שעה, ולפ"ז גם האמור דקבלת כל האחריות מהני להתיר היינו נמי בכה"ג דקיבל האחריות רק עד שיוציאם דהא הנמוק"י קאי בדברי התוס' ועל דבריהן קאמרינן דהיינו רק בקיבל רק אחריות אונסין, ובזה צ"ע דכיון דעדיין שם מלוה עליו לכשיוציא א"כ מהו הטעם לחלק בין כל האחריות עליו או רק מקצת האחריות עליו, ולמש"כ האבנ"ז רט"ו י"א הנ"ל יש לדון בזה.

הרעק"א בגליון השו"ע שם הביא מהדרכי משה דדברי התרה"ד סתרו למש"כ הריב"ש בתשו' ש"ח דאסור להלוות כ' דינרים על אחריות הספינה ושיתן בשובה כ"ד דינרים לפי שזו הלואה וקוצץ לו דבר קצוב בריבית אע"פ שהמלוה מקבל עליו אחריות כל המעות כל זמן ההלוואה, דמ"מ לא יצא זה מכלל הלואה והק' הרעק"א דלעיל סי' קע"ג סי"ח פסק המחבר כהריב"ש דאסור והרמ"א לא השיגו, וכאן פסק הרמ"א כתרה"ד, וציין לתפארת למשה שכתב ליישב הדברים, ועיי"ש היטב מה שעולה לפי תירוצו בהבנת יסוד ההיתר בזה, וע"ע חו"ד סי' קע"ז סק"ט מש"כ ביסוד ההיתר דהתרה"ד כשקיבל כל אחריות, וע"ע בביאור הגר"א סי' קע"ג ס"ק ל"ה שנקט דבהיא דספינה הוי ריבית קצוצה, ואילו הכא ס"ל כרמ"א דאפילו במקצת אונסין הוי רק אבק ריבית. ויש לבאר האיך ביאר הגר"א החילוק שבין הדינים.

הגר"א סי' קע"ו סק"ב תמה עמש"כ התרוה"ד דאפשר דתוס' מיירי רק אחריות אונסין ולא אחריות גניבה ואבידה, דכמה דחוקין דבריו ונשתקע הדבר ולא נאמר דודאי כ' ל"ד אונסין וכמ"ש הריב"ש משום דאילו לא היה מקבל עליו כל אחריות לא היה רב חמא טועה בכך, ודבריו תמוהין טובא, א' מנ"ל דר"ח לא היה טועה להתיר במקצת אונסין, והלא גם לדין דאסור הוא רק מדרבנן כמ"ש הרמ"א והסכים עמו הגר"א, וא"כ שפיר י"ל דהך איסורא דרבנן לא שמיע ליה לרב חמא, ועוד כיון דבדעת רש"י הסכים הגר"א דיש חילוק בין מקצת אונסין לכל האונסין, א"כ מה התמיהה הגדולה אם גם תוס' ס"ל כן.

ע"ע בש"ך ר"ס קע"ו בשם הב"י בשם ההגמ"ר, ובשע"ד שם תמה עליהם בתרתי. ועיי"ש בחו"ד סק"א משכ"ב ובמקור מים חיים.

דף ס"ט ב' - ע' א'

שכירות כלים

האופן דנחלקו רב ור"כ ור"א אם מותר אגרא ופגרא

ספינתא אמר רב אגרא ופגרא, נחלקו הראשונים באיזה אופן התיר רב, הרשב"א ס"ל דגם בגונא שקיבל אחריות לשלם כשעת משיכה התיר רב, וכתב לדייק כן מדברי רש"י, אולם הרמב"ן כתב על פירוש זה דטעות הוא, וס"ל דרק אחריות שקיבל משעת שבירה התיר רב, וכ"ה רהיטת התוס'.

ע' א' ד"ה דקא בתוה"ד, וכ"ה ברא"ש סי' מ"ט וסי' נ"ב ובטור סי' קע"ו, הרשב"א כתב דכפרושו מוכח מדקתני בברייתא הרי פרתך עשויה עלי בל' דינרים, והרי דמהשתא קוצץ לו הדמים, ועיי"ש ברשב"א בסוה"ד מה שכתב שיש לדחוק וליישב הברייתא לשיטת הרמב"ן, אולם הגר"א סי' קע"ו סק"י כתב דהרמב"ן ס"ל דהיינו מה דקאמר רב ששת לא עשאה דמים מחיים אלא לאחר מיתה, דהיינו שלא נתחייב כשעת השכירות אלא כשעת השבירה, אולם רש"י והרשב"א פירשו דלא קיבל אחריות הזול ולשיטתם אין הפי' בגמ' כן וע"כ דגם לדברי רב ששת איירינן דמשלם כשעת השכירות.

בטעמא דר"כ ור"א דאסרו בכה"ג פרש"י דהוא משום דמאחר ששמאה בדמים שאם תישבר יש לה דמים היא ליה מלוה גביה ושכרה ריבית, וכתב הפנ"י דבשלמא לשיטת הרשב"א דרב התיר לשלם כשעת השכירות שפיר יש להבין טענת ר"כ ור"א דכיון דקיבל אחריות משעה זו, אין זו אחריות דשואל, דהרי שואל משלם כשעת אונסין ולא כשעת שאלה, [וכבר כ"כ הקצה"ח סי' רצ"א סק"א בשם המ"מ דלכו"ע שומרים משלמים כשעת שבירה, אולם בשו"ת הרשב"א ח"ב תשו' של"ב כתב דלמ"ד דמשעת שאלה איחייב משלם כשעת שאלה, ולדבריו לא אתיין דברי הפנ"י], ומדקבל עליו לשלם כשעת השכירות דמי טפי למלוה דהיינו אם תאנס הוה ליה מלוה למפרע, ורב ס"ל דאפ"ה הוי שכירות ולא מלוה, עיי"ש ברשב"א ובפנ"י, אולם לשיטת הרמב"ן דהתחייב רק משעת אונסין מדוע חשבינן זאת להלוואה הלא מתנה שומר חנם להיות כשואל, וא"כ אין חיוב האחריות מורה שהוא הלוואה דגם אם הוא שוכר יכול להתחייב באונסין, וכעיי"ז כתב להוכיח בשטמ"ק בשם הר' יהונתן, והוסיף דגם מחיובו במתה מחמת מלאכה אין להוכיח דגם זה בכלל מתנה שואל להיות חייב במתה מחמת מלאכה, א"כ הכל מדיני שומרים הוא, ובאמת בקצה"ח ריש סי' ש"מ האריך בזה והוכיח מהר' יהונתן דשואל יכול להתחייב במתה מחמת מלאכה בלא קנין, אולם מדברי הריטב"א דלהלן הוכיח דלא"כ ושאלן שואל מתחייב במתה מחמת מלאכה אלא בקנין, ולדבריו י"ל דהראיה דהוי הלוואה ולא שכירות ממתה מחמת מלאכה.

ועיי"ש בפנ"י שהק' עוד דבפוסקים [רמ"א ר"ס קע"ז, ועוד] מצינו דשומר שמקבל אחריות אונסין לא דיינינן ליה כלוה משום האחריות, ומשום דאמרינן דהאחריות מדין שומר הוא ולא משום דהוי כהלוואה, וא"כ מדוע ר"כ ור"א אסרו מה"ט, ועמדו בזה הגר"א סי' קס"ט סק"ס והחו"ד סי' קס"ז סק"א וכתבו דכל האי סברא דמתנה שומר חנם להיות כשואל הוא בגונא שאין הנאה למקבל כלל, ואמרינן דמשום קבלת האחריות לחודא לא דיינינן ליה כמלוה אך בגונא שיש לו הנאה מאותה שמירה הוי הלוואה והוי ריבית גמורה, וא"כ בסוגיין דהוא שוכר הספינה לא מהני הך סברא דמתנה שומר חנם להיות כשואל ואמרינן דדמיא טפי להלוואה מלשאלה, ואם כי קושיית הפנ"י מדברי הפוסקים מיושבת אך עדיין יל"ע בהבנת הדברים מדוע לתפוס שהוא מלוה ולא שכירות גמורה שהתנה להיות חייב באונסין כשואל.

בתוספתא פ"ח דב"מ ה"ז תנו מתנה שומר חנם להיות כשואל וכו' והשוכר להיות כשואל, והובאה

ברמב"ם פ"ב משכירות ה"ט ובמרדכי פר' הפועלים סי' ש"ע, ויל"ע הא"ך יפרשו ר"כ ור"א להתוספתא ולא נימא דאי אגרא לא פגרא ואי פגרא לא אגרא, וכע"ז העירו עוד דהמרדכי בסוגיין והובא בב"י סי' קע"ו כתב דמכאן נראה לר"י דמותר לשוכר להתנות להיות כשואל ולהיות כל האחריות עליו, ומדוע הוצרך להוכיח כן מסוגיין והלא תוספתא מפורשת היא.

בטעם דחשבו ר"כ ור"א לשכירות באחריות להלואה

מבואר בדברי ר"כ ור"א דשכירות באחריות אונסין הוא הלואה ואסור לתת ע"ז ריבית, וגם לרב בלא שיקבל עליו המשכיר אחריות זולא או פחת מודה הוא שאסור, ויל"ע בטעמא דהא מילתא דהלא סו"ס שכירות הוא והאיך נאסור בזה לתת ריבית, והנה לשיטת רש"י והרשב"א שמשלם כשעת השכירות כתב הפנ"י בתוה"ד דנמצא דאם נאנס הוי מלוה למפרע, ולפנ"ר כונתו דבאם משלם כשעת שכירות נמצא שהזולא והפחת היו על המקבל הרי שקנאו השוכר משעת השכירות נמצא שהיתה הספינה אצלו בהלואה שהרי נתחייב למפרע בדמיה, וכ"כ הנתה"מ ר"ס ש"ט בשם המרדכי דבכה"ג הוי כמכירה מאותה שעה ובדין היה שיפטר מדמי השכירות, וכן נוטים דברי רש"י ע' א' ד"ה אטו וז"ל **היכי שבקינן להו לקבל שכר הואיל וסופו לקנותה כולה**, והיינו דכיון דיתכן ותישבר ואז יקנאה למפרע, ונמצא שהוי הלואה, האיך נתיר לתת על ספק הלואה זו ריבית, ויל"ע לפירוש זה דאטו נימא דאם קידש המשכיר אשה בספינה זו ואח"כ נאנסה אין קידושו קידושין, וזה ודאי אינו וע"כ דלעולם דיינינן ליה כדידיה ולא קנה ממש הספינה למפרע, ועוד יל"ע דא"כ מהו טעמו דרב שהתיר, הלא הוי ספק הלואה והאיך נתיר לתת ע"ז ריבית, וברשב"א ובפנ"י ביארו דלרב כיון שקיבל הנותן אחריות זולא לא דיינינן ליה כהלואה, ומיניה דגם לר"כ ור"א אין הביאור דס"ל דממש זוכה למפרע והוי כהלואה גמורה אלא דרק ס"ל דדיינינן ליה כהלואה, וצ"ב מדוע משום האחריות נדון זאת להלואה, וכמו"כ יל"ע לשיטת הראשונים דמשלם רק משעת השבירה, וע"כ לדבריהם שהטעם דר"כ ור"א הוא משום חיוב האחריות לבדו וצ"ב מדוע חיוב זה מחשיבו להלואה.

והנה בשלמא לשיטת הרשב"א ועוד דהצד לאסור בסוגיין הוא רק מדרבנן, א"כ י"ל דכל שקיבל אחריות דמיא להלואה שהרי עם זכייתו בקנין השכירות מתחייב הוא להעמיד החפץ או דמיו ודמיא להלואה שהיא כחיוב מלוה שנתחייב בדמים, אך לרמב"ן והריטב"א החדשים יתכן ויש אופנים דהוי ריבית קצוצה, וכן איתא בפוסקים בכמה דוכתי, וזה צ"ב האיך נחשוב השכירות להלואה, והיה אפ"ל בזה דהנה כתב הגרי"ז במכתב בסוף הספר חידושי מרן רי"ז הלוי עמ' ע"ט לגבי צאן ברזל דהא דקאמרינן בגמ' דכל היכא דחייב באחריותן כדידיה נינהו הוא דין בעיקר הדיני ממונות וזכות החפץ עיי"ש וא"כ נמצא דכל שנתחייב באחריות לענין דינים מסויימים הוי כשלו ממש, [והגם שפשוט שעיקר הבעלות של המשכיר וקידושו קידושין], וא"כ שפיר יש לדון שכירות באחריות כהלואה שהרי בכה"ג זכה השוכר בחפץ והוי כדידיה במקצת. ועוד יש לדון דהנה בחזו"א אה"ע סי' קמ"ח לדף ו' ב' כתב בתוה"ד דבאמת כל הלואה היא שכירות המעות ודמיא לכל שכירות כלים, ומה שהתירו תשלום על שכירות ואסרו תשלום על הלואה הוא משום שבזה יש פחת ובוזה אין,

ויש להאריך בדבריו, אך עד"ז י"ל דמה שחלוק הוא שכירות מהלואה הוא רק משום דבשכירות האחריות על המשכיר, וא"כ אם יקבל השוכר עליו אחריות דמיא ממש להלואה ואסור משום ריבית.

בחידושי הגרנ"ט סו"ס קס"ד כתב לבאר לדברי הרמב"ן שבכה"ג הוי ריבית קצוצה, דכיון דמשלם המקבל על הפחת נמצא שאין המשכיר נותן לו להשתמש בשלו אלא נותן לו את החפץ עצמו שיהיה ברשותו ועוד שנותן לו רשות להפחיתו ונמצא כשמשתמש בחפץ הרי משתמש בשל עצמו ולכן דמיא להלואה אע"ג דהדרה בעינה, והוסיף הגרנ"ט דהגם דהיזקרא וזולא על הנותן ומשלם רק כשעת שבירה וא"כ הרי שברשות נותן הוא והאיך נחשוב זאת להלואה, י"ל דחשיב כהלואה סאה בסאה דאע"ג דהוי הלואה גמורה אחריות הזולא על המלוה, וכע"ז כתב באבנ"ז רי"ב י', והנה הגם שדבריהם מבארים היטב שיטת הרמב"ן צ"ע אם י"ל כן בביאורו, דהנה להלן הובא מש"כ הראשונים בשיטת התוס' ולפו"ר כ"ה שיטת הרמב"ן דלא התיירו רק בגונא שיש פחת בפועל, אך כלים שאין בהם פחת אסירי, ויל"ע דהגם דבכה"ג אין אחריות הפחת על הנותן אך גם על המקבל ליכא אחריות הפחת, וא"כ מדוע שיהיה זה כלל הלואה, ובנוסח אחר יש לתמוה דלהלן הובא דברמב"ן והרשב"א שהביא שיטתו כתבו דמה שהתירו כשיש פחת הוא משום דתלינן התוספת שבאה על הפחת, ואם כדבריהם מדוע הוצרך לזה תיפו"ל דבגונא שהפחת על הנותן ולא על המקבל כבר אי"ז הלואה כלל, וצ"ע ביאורם אם יש לקיים אותו בשי' הרמב"ן.

בפלוגתת הראשונים אם רב התיר משום אחריות הזולא או משום דאיכא פחת

שיטת רש"י

שיטת רש"י דטעמו דרב שהתיר בספינתא אפילו שקיבל הלוקח אחריות הוא משום שאחריות הזולא על הנותן ובכה"ג א"א לחושבו כהלואה אלא כשכירות, ובמחנ"א סי' ל"ב כתב שכ"ה שיטת הריטב"א ובעל התרומות, והנה לא נתבאר בדברי רש"י אם בעינן גם שיקבל עליו הנותן אחריות הפחת, אולם בב"י סי' קע"ו ס"ג סוד"ה מותר להשכיר כתב שמהר" ירוחם ומהגהות אשרי סי' מ"ט נראה דלרש"י גם בכלים שאין פחת כלל התיר רב דסגי במה שאחריות הזולא על הנותן, [ודלא כשיטת התוס' ועוד בזה, ותתבאר שיטתם להלן, ומה שהק' תוס' לרש"י מדודא יתבאר להלן]. וכ"כ בגידו"ת מ"ו ד' מ"ט ובמחנ"א שם, ועיי"ש במחנ"א עוד דלא סגי שיהיה אחריות הזול על הנותן אלא בעינן שיהיה גם בפועל אפשרות שיהיה זולא, והוכיח כן ממש"כ הבעה"ת גבי שולחני שאם קיבל עליו השולחני אחריות אונסין אסור אפילו לא קיבל עליו אחריות זולא, והגם דבספינתא ס"ל כרש"י דסגי באחריות הזולא, והיינו משום דגבי מטבעות לא שייך זולא, ולא סגי במה שלא קיבל עליו הלוקח אחריות זולא אלא בעינן שיהיה אחריות הזולא בפועל על הנותן. ויש לעיין מדוע אחריות הזולא מבררת שאי"ז הלואה אלא שכירות, הלא מצינו הלואת סאה בסאה ובזה האחריות זולא על הנותן והרי שאין אחריות הזולא סותרת להלואה, ועי' מש"כ לבאר בזה באבנ"ז רי"ב ט', וי"ל.

וכבר הק' בסתירת דברי רש"י דלעיל בדברי רב חמא פירש רש"י למה שתפסו הראשונים בשיטתו גם בהדרה בעיניה והאחריות על הנותן לא התירו רק בידיע פחתיה, והכא התיר רש"י בלא פחת רק משום אחריות הזולא, וצע"ג.

שיטת התוס'

תוס' ע' א' ד"ה דקא כתבו להוכיח מסוגיא דהתם דקיבל המקבל אחריות אונסין לא מתירים אלא בדאיכא פחת, ובב"י סי' קע"ו ס"ג ד"ה מותר להשכיר הביא מהר" ירוחם ומההגהות אשרי סמ"ט שכתבו דלתוס' לא סגי במה שלא קיבל המקבל עליו אחריות הפחת וממילא שאחריות זו על הנותן, אלא בעינן שיהא זה כלי שיתכן שיהא בו פחת, אך כלים שאין בהם פחת אסורים, וכ"כ הרמ"א סי' קע"ו ס"ג.

במהר"מ כתב שמדברי התוס' משמע דתרתו בעינן גם אחריות הפחת וגם אחריות הזולא, ושכ"ה להדיא בטור סי' קע"ו, וכן נוטים דברי הרמב"ן, וכ"כ בגידו"ת שמ"ו ח"ד אות מ"ט, והק' המהר"מ דתו' לעיל גבי מרא ס"ל דמותר גם באחריות פחת לחודיא, ואמאי התירו התוס' הכא רק עם זולא עיי"ש מש"כ לחלק בין מרא לדודא וספינתא, ובפנ"י הק' על קושייתו הלא התם איירי שאחריות האונסין על הנותן ולהכי סגי באחריות הפחת לחודיא, אולם כבר נזכר בסוגיא דרב חמא שהחוו"ד הביא מהב"י דתוס' התירו משום הפחת גם כשאחריות האונסין על המקבל ושפיר הק' המהר"מ, אולם בחידושי ר' מאיר שמחה שם הביא מהפרישה שנחלק בזה ולדבריו צדקו דברי הפנ"י.

אולם מהר"א שדייק המהר"מ דסגי באחריות הפחת ולא בעינן גם לאחריות הזולא, והק' על דבריו דלעיל גבי ספינתא קא מיייתנן מברייתא דהשם פרה וקאמרין לא עשאה וכו', והרי דאחריות הזולא על הנותן ולכן התירו עיי"ש מה שנדחק, וכבר הובא לעיל מה שפירש הגר"א סי' קע"ז סק"י לת' הגמ' דלא עשאה דמים מחיים אלא לאחר מיתה, ולדבריו יש לדון בקושיית המהר"מ.

ובעיקר שיטת התוס' דרק בדאיכא פחת מתירין, בפשוטו י"ל דרק משום אחריות הפחת אמרין דאי"ז הלואה אלא שכירות, ומה דלא סגי באחריות הזולא כתב במהרש"ל ע"ד תוד"ה דקא דזולא יתכן שלא יהיה ופחת לעולם איכא, ועוד יש לדון ע"פ טענת האבנ"ז רי"ב ט' הנ"ל, אולם ברמב"ן שס"ל כשיטת התוס' נראה [וכ"ה ברשב"א כשהביא לשיטת הרמב"ן] דיסוד ההיתר הוא משום דאמרין דאגרא על פגמה, וכ"כ בתור"פ ריטב"א נימוק"י ורמ"א הנ"ל, ודלא כהרשב"א עצמו שביאר שההיתר הוא משום דאז הוי שכירות ולא הלואה, ושכ"ה לשיטת רש"י דסגי באחריות הזולא להתיר וע"ז לא שייכא הסברא דאגרא על זולא, וע"כ שפירש כהרשב"א שכל כה"ג אמרין ששכירות היא ולא הלואה. לשיטת הרא"ש כמו שדייק המהר"מ דבאחריות הפחת סגי, יל"ע דנמצא דהמקבל קיבל על עצמו הן אחריות אונסין והן אחריות הזולא, והנותן קיבל רק אחריות הפחת וא"כ מדוע נכריע שזה שכירות ולא הלואה בעוד ועיקר האחריות כאן על המקבל, ואי נימא כהרמב"ן דאגרא על פגמא א"ש. ומאידך למה שתפס המהר"מ בשי' התוס' דתרווייהו בעינן גם

שאחריות זולא תהיה על הנותן וגם אחריות הפחת וכ"ה בטור וכ"נ ברמב"ן. יל"ע לסברת הרמב"ן שההיתר הוא משום דאגרא על פגמה מדוע בעינן נמי שאחריות הזול תהיה על הנותן ולא סגי באחריות הפחת, וי"ל.

הראשונים נחלקו [וכבר הובאה פלוגתתם לעיל] דתוס' והרמב"ן ס"ל דמשלם כשעת השבירה אולם הרשב"א [וכ"כ לדייק מרש"י] ס"ל דמשלם כשעת השכירות, ועי' היטב בדרכי משה סק"ב שכתב דדעת הטור דבעינן כלים הנפחתים שהרי כתב וגם הוא נפחת וכו' משמע דטעם שמחזיר לו בעין אינו מהני לחוד להיתר, ולכן כתב גם כן שמשערין כמו שהיה שוה בשעת שבירה ע"כ"ל, ומבואר מדבריו דמה דבעינן כלים הנפחתים הוא מאותו הטעם דמשלם כשעת השבירה, [ובאמת שכן מדויק מדברי הטור גופיה], ובפשוטו כונתו, דהנה ברשב"א כשהביא שיטת הרמב"ן שמשלם כשעת השבירה מבואר בדבריו דהיינו משום דכיון דההיתר הוא בדאיכא פחת ואמרינן דאגרא על פגמה לא שייך זאת רק אי ישלם כשעת שבירה, אך אם ישלם כשעת השכירות א"א לומר שישלם עוד על הפחת שהרי כבר שילם את כל החפץ, וע"כ שמשלם רק כשעת השבירה ושפיר י"ל דאגרא על פגמה, ומש"ה תלי לה הדרכי משה לב' הדינים כהדדי, ומיהו בטור בתוה"ד נראה דיסוד ההיתר הוא משום דכשמקבל אחריות הפחת הוי שכירות ולא הלואה, ולא משום דאגרא על פגמה, וא"כ שוב הדרה קושיין מדוע תלויים ב' הדינים כהדדי.

ואם כי כן מבואר בדרכי משה וכ"ה רהיטת הרשב"א והרמב"ן דתלו ב' הדינים כהדדי, מ"מ יש מהראשונים שמבואר בדבריהם לא"כ דהנה בחידושי הר"ן כתב דמשלם כשעת שכירות ודייק כן מן הברייתא דהשם פרה, ומאידך ס"ל כתוס' והרמב"ן דבעינן שיהיה פחת, ומבואר דס"ל דמה שבעינן פחת אינו משום דאגרא על פגמה וכמוש"כ לעיל, דא"כ כל ששילם כשעת שכירות לא שייך שישלם עוד על הפגם, וע"כ דמה שהצריך הר"ן שיהא פגם הוא משום דרק כשקיבל הנותן גם אחריות פחת הוי שכירות ולא הלואה.

המחנ"א סי' ל"ב ביאר בשיטת הרמב"ם דס"ל דאם קצץ לשלם כשעת השכירות לא התירו אלא בכלים נפחתים, ואם קצץ לשלם כשעת שבירה מותר גם בכלים שאינם נפחתים, ועיי"ש משכ"ב, ויש לבאר סברת שיטה זו.

בדודא דבני מר עוקבא

בדודא דבני מר עוקבא לא מתירינן אלא כשקיבל עליו הנותן חוסכא דנחשא דכמה דמקלי נחשא בציר דמיה, ולולי זאת הוי אסרינן, ובפשוטו היינו נמי כשלא קיבל עליו המקבל אחריות זולא וא"כ

לו וכ"ה ברמ"א ס"ג, ובגר"ז סל"ה, ועי' בי' הגר"א סק"י בליקוט.

נמצא שאחריות הזולא על הנותן, והוכיחו מינה התוס' דלא סגי באחריות הזולא שעל הנותן ובעינן נמי שאחריות הפחת תהיה עליו, ולפ"ז כתבו שגם בספינתא בעינן שתהיה אחריות הפחת על הנותן, ותיקשי לרש"י שהתיר בספינתא משום אחריות הזולא לחודא, במחנ"א סי' ל"ב כתב עמש"כ בטור בתוה"ד דדודא גרע מספינתא שהדודא נפחת מיד ונמצא שמיד הוי הלואה ולהכי בעינן שיקבל חלק מן הפחת, ע"כ דברי הטור^ל, ויש לבאר סברתו, אך עכ"פ לדבריו תתבאר בזה שיטת רש"י דלהכי הכא לא סגי באחריות הזולא שמיד הוי הלואה, ובאמת בפלתי המדע הק' מה"ט על הטור שפסק גם גבי ספינתא שבעינן גם פחת ולא סגי באחריות הזולא וכשיטת התוס' והרמב"ן, דהלא הם הוכיחו כשיטתם מדודא, וא"כ הטור שכתב דדודא גרע והתירו בו משום שקיבל אחריות הפחת, מנ"ל שגם בספינתא בעינן פחת, ומדוע לא לתפוס כשיטת רש"י שסגי באחריות הזולא.

הרשב"א ד"ה לפי כשהביא פלוגתתו עם הרמב"ן אם משלם כשעת שכירות ומתירנן משום דשכירות היא ומתנה שוכר לשלם כשואל, או כהרמב"ן שמשלם כשעת שבירה דאגרא על פגרה, הוסיף בסוה"ד ודודא דמר שמואל משום דחוזרת בעינה, ואפ"ה תקיל ויהיב תקיל ושקיל הוא דהוה קשיא לרב ענן, ויש לבאר מה הוקשה לרשב"א מזה ומה תי', וע"ע בשטמ"ק ע' א' בשם הראב"ד משכ"ב, וע"ע ברמב"ן שג"כ כתב להוכיח מההיא דדודא, והוסיף בדבריו אע"פ שאינו נוטל בדמי הפחת אלא כשעת שבירה דיוקרא וזולא איתמי רמיא ואינו עושה אותה דמים. וע"ע בריטב"א החדשים ד"ה אמר ליה בהאי שכתב דגבי ספינתא לא התירו לקבל אונסין אלא כשעת שבירה, ואילו גבי דודא מותר לשלם הפחת כשעת משיכה כיון דלא מקבלי אלא פחת שנפחת מחמת תשמיש, ויש לבאר הדברים.

ע"ע בפנ"י ובגידו"ת שם מש"כ ליישב קושיית התוס' לרש"י.

הרשב"א ב"ק צ"ז א' כתב בשם הראב"ד דבספינתא מבואר דיכול לשלם גם אגרא וגם פגרה, והק' הרשב"א דדודא מבואר דלא אמרינן כן אלא בדאיכא חוסכא דנחשא.

בקושיית התוס' לריב"ן שבעיסקא מהני כשאחריות הזולא על הנותן

הריב"ן התיר בעיסקא קרוב לשכר ורחוק מהפסד כשקיבל עליו הנותן אחריות זולא, והק' תוס' מ"ש מדודא דלא התירו אלא באחריות פחת, ובמהר"מ שיף כתב דהכא הוי ריבית קצוצה ולהכי לא סגי באחריות הזולא להתיר ובעינן נמי אחריות הפחת, משא"כ בעיסקא שכתב רש"י גבי קרוב לשכר וכו' דלא הוי ריבית קצוצה מהני אחריות הזולא לחודא להתיר, וכע"ז כתב בתורת חיים דהכא דמיא לריבית קצוצה שמשלם ממקום אחר ושכרו ודאי, משא"כ בקרוב לשכר וכו' שאין שכרו ודאי שמשלם מיניה וביה, אולם באמת בשו"ע מצינו איפכא דבסי' קע"ו ס"ג כתב דלא כתוס' דגם כלי

לז' ע"י גם בט"ז סק"ה.

שאינ בו פחת מותר וסגי באחריות הזולא, ואילו בסי' קע"ז ס"א גבי עיסקא כתב דלא כהריב"ן דלא מהני אחריות הזולא לחודא, ועיי"ש בביאור הגר"א סק"ג, וע"ע בחילוקי האחרונים הנ"ל ליישב שיטת רש"י דדודא חמירא שי"ל בזה הקושיא לריב"ן.

ע ע"ב

צאן ברזל

רש"י ד"ה אין מקבלין צאן ברזל, בתוה"ד: וכל זמן שאין נותן מעותיו וכו', מבואר דהמקבל אינו חייב להחזיר אלא דמים, וכ"ה רהיטת דברי הגמ' להלן מיניה כיון דאי לא יהיב זוזי, וברשב"א בתוה"ד כתב לפרש"י דהמקבל קנאן בדמים [וא"כ לפו"ר הוי המתנת מעות מכר ולא הלואה וצ"ע], אולם הרמב"ן הרשב"א הריטב"א החד' וגם בישרן והתור"פ כתבו דאם הצאן בעין חוזרים לבעלים, ויל"ע בטעם הדבר במה נחלקו על רש"י אם הוי של הבעלים או דהוי אפותיקי מפורש עי' בראשונים בזה, [ויל"ע מלשון רש"י יבמות ס"ו ב' ד"ה אבל כהן ובד"ה יאכילנה, אם אין סותרים למש"כ כאן]. וע"ע באחרונים מה שכתבו בגדר הצאן ברזל, בחו"ד קע"ז ט' ק"ס י' קס"א א', אבנ"מ צ' כ"א חזו"א בכורות ר"ס י"ט [ונדפס גם ביור"ד ר"ס קצ"א], אבן האזל פ"ח משאלה ופקדון ה"א, וע"ע בחזון יחזקאל בכורות פ"ב ה"ד מה שהאריך בזה בשיטת הרמב"ם.

ברש"י שם, בתוה"ד: וכל זמן שאין נותן לו מעותיו חולקין השכר, מבואר ברש"י דבצאן ברזל מקבל הנותן חלק בפירות הצאן, וכ"ה ברמב"ם פ"ח ממלוה ולוה הי"ב, ובשו"ע ר"ס קע"ז ועיי"ש בביאור הגר"א, אולם תוס' ועוד ראשונים פירשו דכל פירות הצאן למקבל אלא שקצב לו דמים בשכרו, וברשב"א הוסיף דרש"י בזה לשיטתו דס"ל דגוף הבהמה אינה חוזרות לבעלים, ויש לבאר כונתו, תוס' כתבו דלפרש"י הוי ריבית דרבנן, ועי' בתוס' רא"ש תוס' ר"פ ריטב"א ובתוס' בכורות ט"ז ב' מש"כ מדוע הוי רק דרבנן, אולם תוס' לשיטתם כתבו דהוי ריבית קצוצה, וכתבו הב"י ש"ך וגר"א ר"ס קע"ז שלא נחלקו הראשונים לדינא אלא בפירושא דמתני'.

במהרש"א ומהרמ"ש הק' לתוס' אמאי לא תירצו בגמ' דמתני' דבכורות איירי בדלא קצץ שכר קצוב, והכא איירי כשקצב שכר קצוב, ובחת"ס ובמקור מים חיים ר"ס קע"ז הק' על קושייתם דגבי בכורות ליכא כל נפ"מ אם קצב דמים או לא.

בסה"ת שער מ"ו ח"ג אות כ"ח הביא פירוש מחודש מהראב"ד דלא שקיל המקבל כלל ריוח מן הצאן, ועיי"ש מה שתמה בגידו"ת.

ברש"י שם, בתוה"ד ואע"ג דמשנה יתירה הוא וכו', נקט ליה משום סיפא, עי' בתוס' משה"ק ע"ד,

ומה שתירצו הרמב"ן והר"ן.

תורה אין, בתורה ד: וא"כ על כרחך הוי ריבית דרבנן וכו', עי' בתוס' הרא"ש מה שהוסיף בזה מדוע פשיטא להם דאסור מדרבנן.

למימרא דברשותא דמקבל קיימא, וברש"י: ובאחריותו, לפו"ר נראה מרש"י דזהו הנידון בסוגיא אם צ"ב באחריותו הוי, וכ"ה בד"ה ולדות, בתורה ד: אלמא ברשותא דנותן קיימי דאי באחריות המקבל קיימי, והרי שהנידון בסוגיין באחריות מי קיימא, [ובחזו"א שם במוסגר כתב דהיינו בסתמא אך אם יפרשו להדיא ודאי יכולים להתנות כמו שירצו, וכ"ה רהיטת רש"י ד"ה למימרא: **דסתם** צאן ברזל], אולם תוס' כתבו דא"א לפרש כן דבפשוטו המקשן ס"ל כרבא דלהלן דבצאן ברזל כל האחריות על המקבל, ועי' במהרש"ל ומהר"מ מה שנדחקו בפרש"י, ועי' בתוס' מה שביארו בדבריהם מה הנידון בסוגיין אם ברשותא דמקבל או דנותן, ועי' היטב ברשב"א מש"כ בביאור סוגיין ואשר מרהיטת דבריו נראה כרהיטת דברי רש"י שהשו"ט היתה בעיקר דין האחריות, וע"ע שטמ"ק בשם הראב"ד, ועי' היטב בפרש"י בבכורות ד"ה דמקבל קיימא בתורה ד: דאי ברשות מרה קיימי אמאי ריבית הוא ברשותא דמריה אשבח וולדות, ולפו"ר נראה שפירש באופ"א, וכ"ה בתוס' שם ד"ה אין בתורה ד לדעת רש"י דהולדות לא יהיו ריבית דברשותא דמרי קמשבח.

שם, ורמינהו המקבל צאן ברזל מן הנכרים ולדות פטורין מן הבכורה, עי' בפרש"י, ומה שפירש בדבריו הרשב"א, ומה שתמה ע"ד ופי' באופ"א.

שם, הא דמקבל עליו אונסא וזולא, עי' ברמב"ן מש"כ לבאר באיזה אחריות אונסא וזולא איירי.

עי' פרש"י דמתני' דבכורות איירי כשקיבל עליו אחריות אונסא וזולא, אולם בריטב"א החד' פירש באופ"א.

מרהיטת הגמ' נראה שרק כשקיבל עליו הנותן הן אונסא והן זולא מותר, ועי' ברמב"ן בתורה ד שאין נראה כן, ועי' ברמב"ם פ"ח הי"ב ובמ"מ הי"ג ובב"י ר"ס קע"ז (עמ' תק"ב) ובשו"ע שם ובביאור הגר"א שם סק"ג ובחזו"ד שם סק"א וסק"ט, ועיי"ש במ"מ משה"ק בזה ובגידו"ת שער מ"ו ח"ד אות נ"ג.

עי' שו"ע או"ח סי' רמ"ו ס"ד ובביאור הגר"א שם שהאריך בסוגיא דיבמות ס"ו ב', ועיי"ש העולה הבעלות בצאן ברזל. ובברכ"ש יבמות סי' כ' האריך בסוגיא ביבמות שם.

מיהו הבעלים בנכסי צ"ב, ואם חוזרים הצאן בעינם

רש"י ד"ה אין מקבלין בתורה ד כתב וז"ל וכל זמן שאין נותן לו מעותיו חולקין השכר וכו', ומבואר דאין הנותן יכול לתבוע את גוף הצאן, וכל תביעתו היא רק את הדמים ששם את הצאן, וכ"ה רהיטת

הגמ' להלן כיון דאי לא יהיב זוזי אתי נכרי תפיס לה לבהמה, והרי דתביעת הנכרי היא הזוזי ולא הבהמה, [ובתור"פ ובריטב"א החדשים דס"ל דחייב להחזיר הצאן עמדו בזה שם, עיי"ש מה שכתבו לבאר בזה], וכתב הרשב"א בשיטת רש"י שקנאן בשומא של מעות ומכר גמור הוא, וכל זמן שלא נתן המעות חולקים בשכר, וכע"ז כתב בחזו"א בכורות סי' י"ט סק"א [ונדפס גם ביו"ד סי' קצ"א סק"א], וכ"כ בחזון יחזקאל בכורות פ"ב ריש ה"ד בחידושים, והוסיף דמה דקרו ליה צאן ברזל והלא הוא מכירה גמורה, היינו משום דנוטל חלק בולדות אשר יולדו להם עד פרעון דמיהם כאילו היה צאנו, ואינו כצאנו לענין הפסד משום שאחריותם על המקבל שהרי קנאם לפיכך נקראו צאן ברזל. ויל"ע דא"כ אין בזה כל הלואה אלא הדמים דמי מקח והאיך שייך בזה ריבית מה"ת, ואין לומר דבאמת שיטת רש"י דלא הוא הכא ריבית מה"ת, שהרי כבר כתבו הב"י ש"ך וגר"א ר"ס קע"ז שלא נחלק רש"י על תוס' אלא האיך להעמיד למתני', אך לדינא מודה רש"י דאם קצץ שכרו ממקום אחר הוא ריבית מה"ת, ובאמת בריטב"א ישן כאן ד"ה משום, הביא כפירוש זה בשם הר"ש ושמשום דחייב בדמי מקח הוא הלואה והולדות הו' ריבית גמורה, אולם הריטב"א יתכן דס"ל כהשיטות שגם במקח אם יקצוץ ריבית על האגר נטר יהיה בזה ריבית מה"ת וכבר הובאה שיטתם לעיל ס"ה ב' בסוגיא דריבית דרך מקח, אולם שיטת רש"י דלא"כ וכ"ה עיקר שיטת הראשונים, וצ"ע.

בתוס' רא"ש בסוגיין נקט כשיטת רש"י שהצאן יצאו לגמרי מרשות נותן, אולם מדבריו נראה טפי דהוי הלואה ככל הלואה והדמים שנתחייב הם חיוב ההלואה, [והיינו כמושג"ת בריש פירקין דגם לשיטות שבהלואת סאה מתחייב סאה, אך יכול ג"כ לקצוב הסאה בדמים, ואז דיינינן ליה כהלואת ערך הסאה, והו' כהלואת דמים בדמים, והו"ה הכא כששם הצאן בדמים הוי כהלואת דמים ונתחייב הדמים ששמאם], ולפירוש זה ניחא אמאי שייך הכא ריבית קצוצה, ומה דקרינן ליה צאן ברזל יל"פ ג"כ ע"ד מש"כ החזון יחזקאל הנ"ל.

אולם יל"ע דלדבריהם נראה שזכה המקבל בצאן מיד, ואילו מקושיית רש"י דמאי קמ"ל מתני' הלא חד דינא הוא עם מתני' לעיל ס"ח ב' נראה דהכא זכה בתורת עיסקא, וכ"כ רש"י לעיל ס"ט ב' ד"ה אין מקבלין דהוי עיסקא, וא"כ הרי שלא קנאם מיד כלל ואדרבא הנותן רוצה שיגדלם ויתעסק בהם ויקבל חצי הולדות, ואין כאן אגר נטר כלל, ומש"כ רש"י שאין לנותן תביעה אלא לדמי הצאן והיינו שזוכה בהם המקבל יל"ד דהיינו לאחר זמן העיסקא, וא"כ הרי דלא בעינן לביאור החזון יחזקאל מדוע קרינן ליה צאן ברזל, דא"ז לא מכר ולא הלואה, אולם יל"ע אם יתכן לבאר כן במש"כ הרשב"א בשיטת רש"י, ובחזו"א ובחזון יחזקאל תפסו לא כן, וצ"ע בכ"ז.

נמצא דלמש"כ הרשב"א וחזו"א וחזו"י בשיטת רש"י הרי שזכה המקבל מיד בצאן, וכ"כ בתוס' רא"ש ובריטב"א ישן, וכן תפס בפשיטות באבנ"מ סי' צ' ס"ק כ"א בתוה"ד דנכסי צ"ב הויין של הבעל ומשעובדים לאשה.

אולם ברמב"ן כתב דצאן ברזל אינו הלואה כעיסקא דהתם מחצה מלוה גמורה היא, והכא לאו

להוצאה ניתנו אלא צאן שלו מחזיר ודמיא לפקדון ואחריותן כדין מתנה שוכר להיות כשואל הוא, והרי דלא זכי המקבל כלל בצאן ופקדון הם בידו, וכ"כ בתור"פ ובריטב"א החד' דכל זמן שהם בעין חייב להחזירם ולא מצי לסלקן בזוזי, ואינם ברשות המקבל כשאר מלוה, ובפשוטו יש לדייק כן ממש"כ הרשב"א בסוד"ה למימרא וז"ל דכל שלא כחשה ולא הוזלה מחזירה לו בעיניה אשר לפו"ר מבואר בזה דלא זכי המקבל ושל הנותן הם, [וע"ע באמרי בינה שבת סי' ה' שהאריך בכ"ז והביא מרש"י יבמות ס"ו ב' ד"ה אבל כהן ובד"ה יאכילנה עד"ז].

בריטב"א החד' ד"ה אלא כתב להוכיח מיבמות ס"ו ב' דנכסי צ"ב של המקבל הם ומצי מסלק לנותן בדמים, דאיתא התם דגם למ"ד דנוטלת כליה היינו משום שבח בית אביה, והיינו סברא מיוחדת בנכסי צ"ב דאשה שמשעובדים לה ליטלם בעצמם משום שבח בית אביה, אך נכסי צ"ב בעלמא בדין הוא שישארו למקבל, ומבואר דהגם שהריטב"א כתב להוכיח כן מההוא דיבמות הכא צידד לא כן ושיכול לתבוע גוף הבהמה, וצ"ב מה יענה על קושייתו מיבמות, וע"ע בבית יעקב בחידושיו לאה"ע סי' צ' סי"ד שהק' סתירה בענ"ז בסוגיא ביבמות שם.

וע"ע להלן מש"כ האיך מתפרש השו"ט בגמ' לכל אחת מן השיטות, ומה שהובא שם פלוגתת המהר"י וייל הובא ברמ"א סי' ש"כ ס"ז עם המשאת בנימין תשו' ל"ה בדין נכרי שקיבל צאן ברזל מן ישראל אם חייב בבכורה, אשר פלוגתתם תלויה בנידון הנ"ל, וע"ע חו"ד סי' קע"ז סק"ט סי' ק"ס סק"י וסי' קס"א סק"א שנקט דצ"ב הו' בבעלות הנותן ויכול הוא לקדש.

בביאור קושית הגמ' מריבית לבכורה והתי' בזה

תוס' כתבו דלפרש"י שחולקים השכר לא הוי ריבית זו אלא מדרבנן, והק' דא"כ מה הק' בגמ' ממתני' דהכא למתני' דבכורות דבכה"ג פטור מן הבכורה, והלא גם בלאו מתני' דהכא בדין הוא שבמתני' דהתם יאסר מדרבנן משום ריבית דהוי קרוב לשכר ורחוק מהפסד, ומה הק' טפי ממתני' דהכא, ובאמת יש להק' ולפו"ר גם זה בכלל קושייתם, דמה הק' ממתני' דהכא להתיא דבכורות, הלא מה"ת שפיר אמרינן דברשות נותן הוא, ורק דאפ"ה אסרוהו רבנן דדמי להלואה, ובריטב"א החד' בגמ' כתב וז"ל דאילו קימא ברשות נותן פקדון בעלמא הוא ואין כאן ריבית כלל אפילו מדרבנן, וכע"ז כתב בתורת חיים בתוה"ד דאם הוי פקדון פשוט שאין בזה משום ריבית, ודבריהם צ"ע דהלא לעיל גבי ספינתא ודודא מבואר דשכירות באחריות אסורה [ובפשוטו היינו מדרבנן, וגם לרמב"ן והריטב"א החד' שכתבו דיש אופנים שהוא מה"ת, אך ודאי שיש אופנים שאינו אלא מדרבנן וכמוש"כ הריטב"א החד' שם], וא"כ הרי להדיא שגם כשהוא ברשות הנותן אסרינן מדרבנן. והנה רש"י בכורות ט"ז ב' בד"ה דמקבל קיימא בתוה"ד וז"ל דאי ברשות מרה קיימי אמאי ריבית הוא ברשותא דמריה אשבח וולדות, דמבואר דקשית הגמ' דאי ברשותא דנותן הוי לא הוי בזה משום ריבית, אינו משום דבכה"ג לאו הלואה היא, אלא משום דבכה"ג אי"ז ריבית דנוטל הולדות משום דברשותו השביחו והו' הולדות שלו מן הדין, ולפ"ז היה אפ"ל כן בכונת הריטב"א דלא שייך ריבית דרבנן אם הוא ברשות נותן, אולם מרהיטת דבריו אין נראה שפירש כן.

רש"י בסוגיין ד"ה למימרא: דסתם צאן ברזל ברשותא דמקבל קיימא באחריותו, ולפ"ר מבואר שזהו השו"ט בהגמ' אי הצאן באחריות המקבל ולכן יש בזה משום ריבית ובדין היה שיתחייב בבכורה, ומדתנן שפטור מבכורה מבואר שאינו באחריות המקבל, וכ"ה ברש"י סוד"ה ולדות: דאי באחריות דמקבל אמאי פטורין, והרי שהנידון הוא באחריות מי הצאן, אולם במהרש"ל ומהר"מ נדחקו בפירוש רש"י שאין כונתו לכך, ועיקר תמיהתם כקושיית התוס' דהלא להלן מיניה קטעין רבא לאביי דאמאי קרי ליה צאן ברזל משום דכל האחריות על המקבל והאיך נימא דהמקשן סבר שאין כל האחריות עליו, אולם באמת מצינו גם ברשב"א שפירש להשו"ט דהגמ' אם כל האחריות על המקבל בדין הוא שיהיו כל הולדות שלו ויתחייבו בבכורה, ומדתנן שפטורים מבכורה מבואר שאין כל הולדות שלו, והיינו משום שאין כל האחריות עליו, וא"כ בדין הוא שלא יאסר משום ריבית, והרי דפירש דזה גופא היה השו"ט אם כל האחריות על המקבל או לא, ושפיר י"ל כן גם בפרש"י, ויל"ע לפ"ז אם אכתי תיקשי קושיית התוס', דלפ"ר גם אי נימא דהמקשה ס"ל דבצ"ב לא קיבל המקבל לכל האחריות, מ"מ מסתבר דלא קיבל טפי רק אחריות אונסין, וכמוש"כ הרמב"ן לפרש בדברי אביי דמ"מ אחריות מיתה קיבל דאלא"כ האיך קרינן ליה צאן ברזל עיי"ש בכל דבריו, ומסתבר טובא דבכה"ג לכה"פ יאסר מדרבנן, ותיקשי כקושיית התוס', וע"ע ברשב"א מה שהק' טובא לפרש"י מהי קושיית הגמ' מהא דפטורה מן הבכורה, והלא קודם חלוקה שותפים הם העכו"ם והישראל בולדות ושפיר פטורים מן הבכורה, ואם אחר חלוקה, הלא אפילו אם ברשות הנותן הם מ"מ הישראל זכה בולדות, ובדין הוא שיתחייבו בבכורה, וצע"ג.

בשיטת ר"ת דהוי הכא ריבית קצוצה מצינו ב' שיטות בשו"ט דסוגיין, בתוס' רא"ש כתב דהמקשן סבר דאם פטור מבכורה הרי דאכתי ברשות נותן הם, וא"כ הרי דלא שייך בזה ריבית של תורה שהרי לא זכה בו המקבל ואי"ז כמלוה, ותי' רבא דבאמת זכי המקבל ולהכי הוי הלואה גמורה, ומה שפטור מן הבכורה הוא משום דכיון דאם לא יקבל זווי יטול הבהמה או הולדות חשיב יד נכרי באמצע מכח השעבוד שיש לו בהם.

אולם בתור"פ כתב דלר"ת דהוי ריבית מה"ת אינו משום דצאן ברזל הווי של המקבל, אלא דכל שקיבל המקבל אחריות היינו מלוה, ומבואר דהגם שלא ניתנו להוצאה כיון שקיבל אחריות דיינינן ליה כמלוה ושייך בזה ריבית קצוצה, ודמאי למה דחזינן בראשונים בסוגיא דדודא דהשכירות באחריות שייך ריבית מה"ת, אולם יל"ע מהו שהק' בסוגיין מהכא לההיא דבכורות, ובתור"פ ד"ה דברשות נראה דר"ל דאם שייך בזה איסור ריבית מה"ת, היינו דמשום האחריות חשבינן ליה ברשות ליה, וא"כ בדין הוא שיתחייב בבכורה, ומדפטרינן ליה מבכורה הרי מבואר דאינו ברשות מקבל, ומבואר דהך סברא דמשום שקיבל האחריות הוי מלוה שייכא גם לחיוב בכורה, ומשום קבלת האחריות דיינינן ליה כדידיה ובדין הוא שיתחייב בבכורה, ולפ"ר מבואר מזה כמוש"כ בחידושי מרן רי"ז הלוי עמ' ע"ט בפירושא דהסוגיא דיבמות ס"ו דמשום שקיבל האחריות דיינינן ליה בעיקר דין חו"מ דהוי שלו למקצת דינים ומה"ט מאכיל בתרומה, וא"כ הו"ה הכא בדין הוא שיתחייב בבכורה, ולהכי תלו לדין זה במה שהוי ריבית מה"ת שגם זה דהוי מלוה הוא משום שע"י קבלת האחריות

דיינינן ליה כשלו, אולם באמת גבי חיוב בכורה הוא חידוש טפי דבשלמא לגבי להאכיל בתרומה שפיר י"ל דסגי בחיוב זה להאכיל בתרומה, וז"ל הריטב"א יבמות ס"ו ב' ד"ה אמר: דלענין אכילת תרומה **בקנין כל דהו דחיוב אחריות זה** סגי להיות קנינו, והרי דחיוב אחריות נותן קנין כל דהו, וסגי בזה להאכיל בתרומה, אולם גבי חיוב בכורה שגם שותפות עכו"ם פוטר נמצא דבעינן למימר דמשום חיוב האחריות דיינינן ליה כ"כ כבעלים ואין בכח חלק העכו"ם לפטור מן הבכורה, וזה מחודש מאוד שמשום הבעלות שקיבל ע"י האחריות נדחה העכו"ם לגמרי, וצ"ע. וע"כ צריך לפרש התור"פ באופ"א ושגם הוא ס"ל שהמקבל זוכה בצ"ב, ועי' הריטב"א שג"כ יש להוכיח שכן ס"ל, ויש לבאר מה הוקשה לתור"פ דהגם שזוכה המקבל מדוע שלא יהיה זה הלואה ושרק מפני שקיבל אחריות הו' הלואה, אך עכ"פ היינו רק משום שזוכה המקבל בצ"ב לכה"פ לעיסקא.

הדרכי משה יור"ד סי' ש"כ סק"ד הביא משו"ת מהר"י וייל תשו' קע"ד, והביאו להלכה ברמ"א שם ס"ז, דישראל שנתן לנכרי בהמה בצאן ברזל חייבת בבכורה, ובד"מ הוסיף דהיינו משום דהיא של ישראל, ובחור"ד סי' קע"ז סק"ט הביאו ופירש דהיינו שהוא שלו לקדש בו אשה, ומבואר דס"ל דבצאן ברזל הו' הצאן של הנותן, וביאר שם המהר"י וייל דכשם שאמרינן בסוגיין דהבהמה ברשות העכו"ם כיון דמעיקרא היתה ברשותו וגם עתה לא יצאה מרשותו ולא נסתלקה ידו, הו"ה איפכא באם היתה של ישראל אמרינן דלא יצאה הבהמה מרשותו ובחזקת מרא קמא היא וחייבת בבכורה, ובשו"ת משאת בנימין תשו' ל"ה כתב לתמוה טובא על דבריו, ופשיטא ליה דבכה"ג הבהמה בחזקת הנכרי ופטורה מן הבכורה, ובאמת שדברי המהר"י וייל תמוהים טובא דבתירוצא דרבא מבואר דבאמת בדין הוא שתתחייב בבכורה, ורק משום דאי תפיס עכו"ם לולד דיינינן ליה כי נכרי באמצע ופטרינן ליה, וא"כ בנידון דהעכו"ם לקח צאן ברזל מישראל פשוט הוא שצריכה להיות פטורה מן הבכורה, וצ"ע טובא האיך פירש המהר"י ליתירוצא דרבא^{לח}.

הרמב"ן עמד על קושיית רש"י מ"ש ממתני' דלעיל ס"ח א', ועיי"ש מש"כ לתרץ, והנה מדלא תי' כר"ת דהכא הו' ריבית מה"ת לפו"ר מבואר דס"ל כמו שתפסו תוס' בשיטת רש"י דהו' ריבית דרבנן, ויל"ע מדוע לא הו' הכא ריבית קצוצה, ובאם ס"ל כשיטת רש"י דחולקים בשכר י"ל כמוש"כ הרמב"ן לעיל ע' א' לבאר מדוע בקרוב לשכר וכו' אינו ריבית קצוצה דהו' מיניה וביה, והו"ה הכא שכרו הו' מיניה וביה, ובתי' בתרא התם כתב דהו' כפקדון ואחריותו כשוכר שמתנה להיות כשואל ואינו הלואה, והוסיף הרמב"ן: דמי לפקדון שקיבלו עליו צאן ברזל, ולפו"ר מבואר שפשיטא ליה שהטעם בצאן ברזל הוא משום דהו' פקדון, [ומש"כ הרמב"ן בסוגיין שרק צאן ברזל הו' פקדון שחייב להחזירו בעין, י"ל דהיינו לתי' קמא דהתם דס"ל דקרוב לשכר וכו' הו' הלואה, ורק משום דהו' מיניה וביה אי"ז ריבית קצוצה הוצרך לומר דעכ"פ בצאן ברזל ודאי הו' פקדון, אך לתי' בתרא דגם התם הו' פקדון לא בעינן לזה] ויל"ע מ"ש מדודא שצידד הרמב"ן דהו' ריבית מה"ת, וצ"ע. ועוד יל"ע דאם ס"ל דהו'

לח עי' בהג' ברוך טעם על המשאת בנימין (נדפס במהדו' זכרון אהרן) מה שבי' בדברי מהר"י.

פקדון והאחריות כדין מתנה שוכר להיות כשואל מהו דאמרינן דבמתני' מבואר דהוי ברשות מקבל והלא אמרינן דהוי פקדון. ויש לדון כאיזה מפרושי הראשונים הנ"ל פירש הרמב"ן להשו"ט דהגמ'.

בסברת רבא דכיון דאי לא יהיב זוזי אתי נכרי ותפיס לה לבהמה, הנה ברש"י בכורות ט"ז ב' ד"ה והכא כתב דהבהמה משכון שלו, ובלשון התוס' רא"ש בסוגיין: יש לו בה שעבוד, ונראה מדבריהם דהוא זכות ממון גמור שיש לו לעכו"ם בבהמה, אולם בתרוה"ד ח"ב תשו' ק"ל כתב וז"ל כל כמה דאית ליה לנכרי צד זכיה באם תפיס ליה בגזל וכו', אשר מלשונו נראה דלאו דוקא בגונא שיש לו זכות בחו"מ אלא גם בגונא שתפיס ליה בגזל, ובמהרי"ט אלגאזי בכורות פ"ב י"ז ט' הביא שבשו"ת צמח צדק סי' ס"ב [הביאו בחק יעקב הל' פסח סי' תמ"ח ס"ק י"ד] ס"ל דגם כשנוטל הגוי באלימות חשיב יד נכרי באמצע והמהריט"א פליג עליה, ולכאורה הנידון בסוגיין תליא בפלוגתתם. ובהערות להגריש"א זצ"ל עמ"ס בכורות שם תלי לה במה שנחלקו הראשונים גבי אחריות בחמץ, וצינו שהאריך בזה בשו"ת עבודת הגרשוני תשו' ק"ב.

במש"כ תוס' לחלק בין סוגיין שהיתה הבהמה קודם של העכו"ם ולכן סגי במה שמצי תפיס לה, משא"כ בהמת ארנונה היתה מעיקרא של ישראל, ולפ"ר דבריהם צ"ב דמאי נפ"מ איכא הלא גם כשהיתה מעיקרא ברשות הגוי אי"ז יותר משעבוד ואמאי תפטור טפי מבכורה, בהערות להגריש"א זצ"ל בבכורות שם כתב דהגוי מתנה שבאם לא יפרע לו לא חייל המכירה כלל, וא"כ עדיין הבהמה ברשותו משום כך, ועדיין יל"ע בזה.

בתירוצא דאביי דתרי גווני צאן ברזל איכא, והעולה מזה לדינא

אמר אביי לא קשיא הא דמקבל עליה אונסא וזולא וכו', ופרש"י דמתני' דבכורות איירי שקיבל הנותן הן אונסא והן זולא, ולפ"ז רק כשקיבל הנותן אונסא וזולא שרינן משום ריבית, אך כשלא קיבל תרווייהו חייבת בבכורה ואסור משום ריבית, ויל"ע דבסוגיא דספינתא לעיל מבואר ברש"י דאם קיבל המקבל אונסא סגי כשקיבל הנותן זולא, ואמאי הכא אסרינן כשקיבל הנותן רק זולא. וביותר יל"ע דהנה בברייתא לעיל ס"ט ב' איתא אע"פ שאמרו אין מקבלין צאן ברזל מישראל וכו', אבל אמרו השם פרה לחברו וכו', לפי שלא עשאה דמים וכו' אר"ש לא עשאה דמים מחיים אלא לאחר מיתה, ומבואר דמה שחלוק צאן ברזל מהא דהשם פרה, ששם פרה לא עשאה דמים מחיים ואילו צאן ברזל עשאן דמים מחיים, ולפרוש רש"י התם היינו שלא קיבל עליו המקבל זולא, וא"כ מה שבצאן ברזל אסרינן היינו משום שקיבל עליו המקבל גם זולא, וא"כ באם היה מקבל רק אונסא בדין היה שיש להתיר, ואילו בסוגיין מבואר דרק באונסא וזולא על הנותן מותר, וצ"ע. בריטב"א החד' הק' על רש"י דאם לא קיבל עליו המקבל אונסא אמאי קרינן ליה צאן ברזל, וכבר הק' כעין זה הרמב"ן ות' דרק אונסא דליסטם מזויין קיבל עליו הנותן אך מיתה קיבל עליו המקבל ולהכי קרינן ליה צאן ברזל, וכע"ז כתב בחזו"א בכורות סי' י"ט סק"ד [ונדפס ביו"ד סי' קצ"א סק"ה] ד"ה ט"ז ב', דהיינו אונסא דמאורעות, ועיי"ש בריטב"א שמשום קושיותיו על רש"י פירש איפכא דבקבלת הנותן זולא סגי.

הרמב"ם פ"ח מהל' מלוה ולוה הי"ב כתב לפיכך אם קיבל עליו בעל הצאן שאם הוקרו או הוזלו או אם נטרפו הרי הן ברשותו הרי זה מותר, והביאו השו"ע ר"ס קע"ז, ובמחנ"א סי' ל"ב כתב שנחלקו בביאורו דמדברי המ"מ שם בהי"ג מבואר דרק כשקיבל כל האונסין וזולא מותר^{לט}, וכ"כ הגר"א ר"ס קע"ז סק"ג, אולם מסה"ת שער מ"ו ח"ד אות נ"ב מבואר שפירש הרמב"ם דבחדא מיניהו סגי, וכפירוש המחנ"א בסה"ת פירש גם הגידו"ת שם שבזולא לחודא סגי ולא בעינן אונסא כלל^מ, ופירש כן ממה שדימהו הסה"ת לההיא דחמרא, אלא שתמה שם בגידו"ת דהסה"ת כתב שמקור דברי הרמב"ם הם מסוגיין דקאמר רבא דאידי ואידי דלא קיבל וכו', והרי דאם קיבל אונסא וזולא מותר, והכא מתירינן רק באונסא וזולא, א"כ האיך התיר הסה"ת בזולא לחוד, [ולמש"כ הריטב"א הנ"ל דבקבלת הנותן זולא לחודא מותר, יש ליישב קושיית הגידו"ת לסה"ת], והנה הגר"א הנ"ל כתב דרק בקבלת כל האונסין מותר, ומקורו מסוגיין, ויל"ע דהלא הרמב"ן פירש בדאביי דקיבל אונסא וזולא שרק ליסטים מזויין קיבל, אך אונס מיתה באחריות המקבל, וא"כ מבואר דגם כשלא קיבל כל האונסין מותר. וצ"ע. ועיי"ש בגידו"ת דכל דיוק הסה"ת והגר"א מסוגיין דבקיבל אונסא וזולא מותר, היינו לשיטות דהכא הוא ריבית דרבנן, וא"כ בגונא שמתירינן, הרי שגם מדרבנן הוא מותר ושכן ס"ל לרמב"ם והשו"ע, אך לשיטות שהכא אסרינן מה"ת, א"כ כד אמרינן שבקיבל עליו הנותן אונסא וזולא מותר, היינו מה"ת אך אכתי יתכן שמדרבנן אסור. וע"ע בחוור"ד סק"א וסק"ט בכל חילוקי הדינים בזה, ושם כתב דבקיבל הנותן זולא ולא אונסין תליא בפלוגתת השו"ע והרמ"א גבי ספינתא אי סגי בזה, ודלא כהגר"א שאסר ודימהו לרמ"א בעיסקא, ויל"ע מדוע נטה מזה הגר"א וס"ל דאי"ז ענין לפלוגתת השו"ע הרמ"א גבי ספינתא.

ע"ע בשו"ע או"ח סי' רמ"ו ס"ד בישראל שהשכיר שורים לעכו"ם אם יש לאסור בזה משום שביתת בהמתו, ועיי"ש חילוקי הדינים באיזה קבלת אחריות איירי, ויל"ע אם אי"ז סותר להמבואר הכא גבי צ"ב.

ע"א ב'

בסוגיא דערב

ע"א ב, וכיון דדינא דנכרי דאזיל בתר ערבא איהי ניהו דקא שקיל מיניה רבונתא, וכו' שקיבל עליו בדיני ישראל. רש"י ד"ה לדון בדיני פירש דאם קיבל על עצמו לא לתבוע הערב תחילה, אלא א"כ לא יהיה ללוה, [ושבכה"ג הוי כערב סתם] מותר, אך כשיכול לפרוע ממי שרוצה, [שבכה"ג הוי כערב קבלן]

לט וכ"כ הב"י (עמ' תק"ב) בדעת הרמב"ם.

מ וכ"כ הב"י שם בדעת סה"ת.

אסור, ועיי"ש ברש"י ביאורו, ועי' ברשב"א שכן פירש לדבריו, וכתב דלרש"י בדיניהם הוי ערב קבלן, והרשב"א האריך לחלוק על רש"י. והעמיד דרך הערב שלוף קוץ אסור, והאריך בזה בתשו' המיוחסות לרמב"ן תשו' רכ"ג, אולם ממש"כ רש"י בד"ה והא כיון וז"ל: אינו תובע אלא אתהערב, [והיינו ערב שלוף קוץ] מבואר שרק בכה"ג אסור אך בערב כקבלן מותר, וכן פירש הר"ן שכן שיטת רש"י, וכבר עמד בסתירת דבריו במהרמ"ש והחת"ס כאן. וע"ע בב"י ר"ס ק"ע שהביא השיטות בזה.

לעיל ס"ב א' תוד"ה לא בתוה"ד חילקו דכשהערב קביל ריבית מן הלוח לבין כשקבל הערב ריבית מן הלוח ונתנו למלוה, ועיי"ש הרעק"א שפירש דערב קבלן מתלי תלי וקאי דאם פרע הערב נמצא שנעשה מעיקרא לוח ומלוה, ואם לא פרע אינו כן.

תוד"ה מצאו כתבו בתוה"ד וז"ל: הרי הוא כנותן מלוה עצמו מדין ערב, ומבואר דגדר דין ערב שהוא כמקבל הדמים עצמם, ובגליון הש"ס לרעק"א ציין שכ"כ תוס' לעיל נ"ז ב' ד"ה לספק, וע"ע בתוס' מנחות צ' ב' ד"ה מארבע, וע"ע במחנא"פ דיני ריבית סי"א שהאריך בגדר חיוב הערב אם הוי כמו שקיבל המנה עצמו, או שנתחייב עבור ההנאה, ועיי"ש שהקשה סתירת דברי הריטב"א בזה, והאריכו בזה בחזו"א חו"מ ליקוטים ריש סי"ז ובשיעורי הגרש"ר קידושין ס"ק ק"ב [וגם לעיל מיניה] ובחידושי שם ס"ט, ובקה"י שם סי"ב. ועי' בדבריהם שהאריכו בדברי הראשונים בקידושין ז' א' וח' ב'. ויל"ע היטב אם העולה בדבריהם בגדר ערב מתיישב עם המבואר בסוגיין דאיכא ערב דדיינין ליה כלוח ומלוה.

מבואר בסוגיין דערב קבלן לרש"י ושלוף קוץ לרשב"א דיינין לערב מתחלה כלוח מן המלוה והלוח ללוח, וברעק"א ד"ה עוד תמוה לי הק' דהגם שדיינין ליה כלוח אך מדוע נחושבו כמלו הלוח והוא לא זכה במעות, ועי' היטב בדברי האבנ"ז סי' קפ"ח בזה.

בבעל העיטור אות ע' עסקא וחוב והובא בספר התרומות שער מ"ו ח"ד אות י' שפירש באופ"א, ותמהו ע"ד בב"מ סי' ק"ע ובחת"ס כאן.

בערב המבואר בסוגיין דדיינין ליה כלוח ומלוה ביראים סי' קי"ח שו"ת הריב"ש ש"ה כתבו דהוא ריבית קצוצה, אולם בדרכי משה סי' ק"ע סק"ב מבואר דהוי אבק ריבית, וכן הביא הגר"א שם סק"ה מספר התרומות ובש"ך סק"ב חילק בין ערב קבלן לער בשלוף קוץ, וע"ע מחנא"פ סמ"ב.

שם, בשלמא סיפא לחומרא, ברש"י כתב שהוא חומרא מדרבנן, ועי' באבן האזל פ"ד ממלוה ולוח ה"ד ד"ה והנה מה שהקשה ע"ד רש"י. שיטת הרמב"ם פ"ח ממלוה ולוח ה"ד דהוי ריבית קצוצה, וכ"ח בספר התרומות שער מ"ו ח"ב אות ה', וכבר עמדו הנו"כ האיך פירש לסוגיין שמבואר דהוי דרבנן, ועיי"ש בגידו"ת, והאריך בזה בספר חידושי ר' חיים הלוי.

שם, תוד"ה בשלמא, עי' אבנ"ז סי' קפ"ח מה שכתב בדבריהם.

בתוס' שם, בתוה"ד: אבל כשלא הניחם ע"ג הקרקע וכו', היה אסור וכו', נראה כנותן לו ריבית, עי' ברמב"ן וברשב"א בזה.

שם, אלא רישא כיון דאין שליחות לנכרי איהו ניהו דקא שקיל מיניה ריביתא, בחזו"א חו"מ ס"ג ס"ק י"ז הוכיח מסוגיין דליכא דין עבד כנעני לגוי, ודלא כקצה"ח סי' קכ"ג סק"ה שכן מהני, וע"ע בדברי הגר"ח בספר הנ"ל בזה.

תוד"ה כגון, אומר ר"ת דהשתא וכו', ופרשי ד"ה אדעתא פירש באופ"א, וכבר עמדו בזה הראשונים עיי"ש הנפ"מ.

שם, בתוה"ד: ומותר לישראל להיות ערב בשביל נכרי, עי' חידושי רעק"א בגליון השו"ע על הש"ך סי' ק"ע סק"ג מש"כ בדברי התוס' והביא מהדרכי משה שפירש באופ"א, וע"ע בראב"ד בתמים דעים תשו' מ"ז הביאוהו הראשונים בסוגיין והאריכו בענ"ז, וע"ע הביאור הגר"א שם סק"ו.

ע"ע בטור מה שהביא מהר"י ברקוזא ושנחלק עליו והאריכו בזה הנו"כ בטור ובשו"ע, ועי' חזון יחזקאל פ"ה ה"ח מה שביאר שיטתו.

ברמ"א סי' ק"ע ס"ב כתב דבגוי שלוה מישראל מותר לישראל אחר להיות ערב רק על הריבית בלבד, והק' ע"ד מהרמב"ן בסוגיין, הביאו בספר התרומות שער מ"ו ח"ד אות י' ד"ה והנה הרמב"ן, עי' מש"כ בשו"ת נודב"י קמא חו"מ תשו' ל' ס"ק כ"א ותנינא תשו' מ"ו, ובחו"ד שם סק"ז.

פלוגתת הראשונים באיזה ערב אסור

אמר רב ששת שקיבל עליו לדון בדיני ישראל וכו', וברש"י פירש דכל שיתבע קודם ללוה ורק כשלא יהיה לו יגבה מן הערב [והיינו ערב רגיל] מותר, ומיניה דבערב קבלן שיכול לגבות מלכתחילה מן הערב כמהלוה אסור, וכ"כ הרשב"א בשיטת רש"י שהתיר בערב סתם ואסר בערב קבלן, והרשב"א פליג וס"ל דגם ערב קבלן מותר ורק בערב שלוף דוך אסור, והנה ברש"י ד"ה והא כיון כתב וז"ל אינו תובע אלא את הערב, והיינו ערב שלוף דוך, ומבואר דהגויים נהגו כערב שלוף דוך, וא"כ היה נראה שרק בכה"ג אסר רש"י, [ובאמת שכ"כ הר"ן בשיטת רש"י], אך בערב קבלן מותר, וא"כ סתרו דברי רש"י בזה, וכבר עמדו בזה המהרמ"ש וחת"ס כאן, וצ"ל דהגם דהגויים נהגו כערב שלוף דוך, ושבזה לכו"ע אסור ומשו"ה הק' האיך התירו ערבות בכה"ג, אך לקושטא דמילתא ס"ל לרש"י דערב קבלן ג"כ אסור, וכן מתבאר בראב"ד הובא ברשב"א כאן שכתב דהגויים נהגו כערב שלוף דוך, ומ"מ ס"ל לאסור גם בערב קבלן כמו שהביא הרשב"א שם.

בטעם החילוק שבין סוגי הערבים

בטעם החילוק שבין סוגי הערבים כתב רש"י דערב רגיל אינו מתחייב מתחילה אלא משעה שלא יפרע הלוה, ואז הוא שמלוה הערב ללוה, ומלוהו הקרן והריבית כאחד, משא"כ ערב שלוף דוך וערב קבלן, כתב רש"י בד"ה הוא ניהו דדיינינן לערב כלוה מן המלוה וחזר והלוה ללוה, נמצא שהערב מלוה ללוה בריבית, ויל"ע דבשלמא ערב שלוף דוך שגובה מן הערב תחילה, שפיר י"ל שדיינינן להערב כהלוה מן המלוה ומלוה ללוה, אך בערב קבלן שיכול לגבות מתרוויהו בשוה, מדוע שנדון לערב כלוה שמלוה טפי מן הלוה עצמו, ובפשוטו צ"ל כמוש"כ הרעק"א לעיל ס"ב א' ע"ד תוד"ה לא שערב קבלן ענינו מתלי תלי וקאי דאם יגבה מן הלוה נמצא דלא היה על הערב שם לוח, אך אם יגבה מן הערב נמצא דהיה הערב לוח מן המלוה ומלוה ללוה, [ויל"ע] אם הוי תנאי בעלמא שהוא כן, או דיש לזה סיבה בחו"מ שכך הוא, וכבר כ"כ באבנ"ז סי' ר', דהנה בט"ז סי' ק"ע סק"ג כתב דגם לרש"י שאוסר להיות ערב קבלן בהלוואה בריבית, מותר לקבלן ליטול שכר מן הלוה עבור הערבות, שאין השכר עברו ההלוואה אלא עבור הערבות, ובחור"ד סק"א תמה דכיון דהקבלן נחשב כמלוה ללוה האיך נתיר ליתן שכר עבור ההלוואה, וביאר האבנ"ז דס"ל להט"ז דרק על הצד שגבה בסוף מן הערב נחשב כלוה ומלוה, אך על הצד שגבה מן הלוה אינו נחשב הערב כמלוה, וא"כ ע"כ שמה שנוטל השכר אינו עבור ההלוואה אלא עבור הערבות, ולפז"ר החור"ד שפליג על הט"ז ואסר ס"ל דקבלן לעולם נעשה כלוה ומלוה, ולא רק על הצד שיגבה ממנו, אלא דהא גופא צ"ב כיון שיכול להפרע מתרוויהו מדוע נחשוב הקבלן כלוה ומלוה טפי מן הלוה עצמו.

הרשב"א פליג על רש"י וס"ל דלא שנא קבלן מערב רגיל, והגם שיכול לגבות מן הקבלן תחילה וא"כ בדין הוא שנחשוב הערב כלוה ג"כ לכל הפחות בגוונא שגבו בסוף ממנו, י"ל דס"ל דגם בקבלן עיקר החיוב על הלוה וכל חיוב הערב חל בשעה שגובה המלוה מן הערב, וכ"ה בלשון הרשב"א בתשו' המיוחסות תשו' רכ"ג סוד"ה אלא שעיקר סמיכות המלוה על הלוה, אלא שתנאי הוא שהתנה שיוכל לגבות מן הערב תחילה.

ברמ"א חו"מ סי' קכ"ט סט"ו מבואר דאם הלוה טוען פרעתי והערב קבלן טוען שאינו יודע חייב, והנה בשלמא לשיטת רש"י דדיינינן להקבלן כלוה שפיר י"ל דחייב בכה"ג שהרי גם הוא לוח, וכשטוען איני יודע חייב, אך לשיטת הרשב"א דאינו כלוה ורק כערב בעלמא כל שנפטר הלוה בדין הוא שיפטר הערב וכמש"כ הרמ"א שם ס"ח בדין ערב סתם ועיי"ש בש"ך ס"ק כ"ג. והשו"ע ביו"ד סי' ק"ע הביא ב' השיטות, וא"כ לשיטת הי"א בשו"ע שהוא שיטת הרשב"א שערב קבלן מותר בדין היה לפטור ערב קבלן בטענת פרעתי דהלוה, ובאמת שגם למש"כ לעיל בשם הרעק"א והאבנ"ז דאין הערב נחשב לוח רק אם גבו ממנו בסוף אך אם גבו מן הלוה אינו נעשה לוח א"כ כל שיתכן שגבו מן הלוה א"כ אינו נחשב לוח כלל ובדין הוא שיפטר, ויש לפלפל בזה.

במה דדיינינן ליה להערב כמלוה ללוה

מה דאסרינן לישראל להיות ערב להלוואת ישראל מגוי הינו משום דדיינינן ליה כלוה מן הגוי והלוה לישראל, והנה מה דנחשב הערב כלוה כבר ביאר בחזו"א חו"מ סי' י"ז סק"א ד"ה ולדעת רמב"ן דהיינו משום דכיון שנותן המלוה ללוה ע"פ ציווי ורצונו של הערב, הרי זה כאילו השתמש הערב בממון עצמו עד שכלהו, אולם במה שנחשב הערב כאילו הלוה המעות ללוה תמה הרעק"א בסוגיין ד"ה עוד תמוה דהאיך נחשוב כן הלא הערב לא זכה במעות כלל וא"א לדונו כמלוה כשלא זכה במעות, ועיי"ש שדן בכמה אופנים, ובסוה"ד כתב דאולי אינו ריבית מדינא רק חומרא בעלמא, ולהלן יובאו השיטות שבכה"ג הוי ריבית קצוצה ולשיטתם קשיא טובא. האבנ"ז סי' קפ"ח ס"ק י"א כתב דכיון דבהוצאת ממון הערב הגיע הממון ללוה נחשב שהוא מלוה ללוה, והנה מה דנחשב דבהוצאת ממון הערב הגיע הממון ללוה לפו"ר כונתו דכיון דנתחייב הערב לשלם את תמורת מה שקיבל הלוה חשבינן ליה שבהוצאת ממון הערב הגיע הממון ללוה ומש"ה דיינינן ליה כקיבל הדמים ממנו והוא הוא שהלוהו. ולפו"ר זוהי כונת הגר"ח בספר פ"ו ה"ז ממלוה ד"ה והנה וז"ל דיסוד דין ערבות הוא רק דין חיובא, והדין מלוה שלו הוא דין דממילא. ועי' להלן בביאור שיטות הראשונים בדין גוי שלוה מישראל בערבות ישראל משכ"ב בשיטת הר"ן ובעל העיטור.

בפלוגתת הראשונים בדין גוי שלוה מישראל בערבות ישראל

בדין גוי שלוה מישראל הביאו הראשונים מהתוספתא פ"ה ה"ח שמותר לישראל להיות ערב להלוואה זו, הרמב"ן הרשב"א והרא"ש סנ"ג הביאו מהראב"ד והוא בתמים דעים תשו' מ"ז, דלא התירו בזה אלא בקיבל עליו הגוי שלא ידחה אותו אצל הערב אלא א"כ אין ביד הלוה לפרוע, ועי' ברשב"א שס"ל דחד דינא הוא עם דינא דישאל שלוה מן הגוי וישאל נעשה לו ערב, דלרש"י אסור גם ערב קבלן, ולרשב"א אסור רק ערב שלוף דוך, והו"ה בגוי שלוה מישראל, אולם הר"ן והנמוק"י [מ"ב א' מדפה"ר] כתבו דבישראל שלוה מן הגוי מותר לישראל להיות גם ערב קבלן ורק שלוף דוך אסור, ואילו גוי שלוה מישראל אסור לישראל להיות ערב קבלן, וכ"כ הש"ך סק"ג, דהנה גבי ישראל שלוה מן הגוי הביא השו"ע ר"ס ק"ע ב' השיטות בזה, ואילו בדין ישראל שהלוה לגוי כתב השו"ע בס"ב בסתמא דאסור, ולפו"ר היה הדבר תלוי בב' השיטות שבס"א באיזה ערב מדובר, אולם הש"ך שם סק"ג כתב דבכה"ג אסור גם ערב קבלן, וכתב הרעק"א בגליון השו"ע דס"ל להש"ך כהר"ן והנמוק"י שחילקו בזה, ומבואר בדבריהם דמה שהתיר הר"ן בישראל שלוה מגוי גם ערב קבלן היינו משום דבערב קבלן לא דיינינן ליה לערב כהלוה ללוה, ולהכי לא קצץ ריבית עם הישראל, אך שפיר נחשב הערב כלוה מן המלוה, וכקושיית הרעק"א הנ"ל דהגם שחשבינן לערב כלוה מן המלוה מדוע נחשבו כמלוה ללוה, ולהכי הגם שמותר לישראל להיות ערב קבלן להלוואת ישראל מן הגוי, מ"מ אסור לישראל להיות ערב קבלן להלוואת גוי מישראל, שהרי נחשב שלוה מן המלוה והוא ישראל בריבית, אלא דהא גופא טעמא בעי מ"ש ערב שלוף דוך דדיינינן ליה לערב כלוה מן המלוה

וכמלוה ללוה, מערב קבלן שדיינינן ליה לערב רק כלוה מן המלוה ולא כמלוה ללוה.

במה שהלוה מתחייב לערב כאשר הוא פורע כתב הגר"א חו"מ סי' ק"ל סק"כ דהוא מדין פורע חובו של חברו, וכע"ז כתב ביד רמה ב"ב קע"ד עיי"ש שביאר דהגם שפורע חובו של חברו פטור הכא שציווהו חייב, והנה טעם זה שייך רק בערב רגיל שנתחייב לשלם כאשר הלוה לא ישלם וזהו חיובו לפרעו חוב חברו, אך באם דיינינן להעבר כלוה וא"כ יש לו סיבת חיוב עצמי, ושוב א"א לחייבו מדין פורע חובו של חברו, אלא דבכה"ג דיינינן ליה כלוה ומלוה ושפיר יכול לתבוע מהלוה שהרי הוא הוא שהלוה, אך לשיטת הר"ן וסייעתו שדיינינן ליה כלוה ולא כמלוה יל"ע דא"כ במה מתחייב הלוה לערב.

שיטת בעל העיטור אות ע' עסקא וחוב והובא בספר התרומות שער מ"ו ח"ד אות י' עמ' תתקמ"ג ובב"י סי' ק"ע ס"א דבישראל שלוה מן הגוי מותר לישראל להיות לו לערב גם בלא שקיבל עליו לדון בדיני ישראל, ובסוגיין איירי בגוי שלוה מישראל שאז לא מתירינן אלא כשקיבל עליו הגוי כן, [ע' חת"ס ובית מאיר שם מש"כ בשיטתו], ולפ"ר ס"ל לעיטור דגם ערב שלוף דוך מותר, [ואינו ברור], וא"כ י"ל דס"ל דגם ערב שלוף דוך לא דיינינן ליה כמלוה ללוה, ולהכי בישראל שלוה מגוי מותר גם ערב זה, דבכל גוני לא דיינינן ליה לערב כמלוה לישראל, ומה שאסרינן בישראל שהלוה לגוי היינו משום דחשבינן ליה לערב כלוה מהמלוה, נמצא שהישראל לוח מן הישראל בריבית.

תוד"ה כגון כתבו דמותר לישראל להיות ערב בשביל גוי דישראל המלוה לא בתר ערבא אזיל אלא בתר לוה, ואי לא יפרע הגוי יפרע הערב הקרן והריבית דהשתא הוא דמוזיף לגוי, וכ"ה שיטת הראב"ן הובאה במרדכי סי' של"ג, וכן הביא הראב"ד בתמים דעים שיש מהנדזין לומר, ובתרומת הדשן סי' ש"א ובדרכי משה שם סק"ג והגר"א בגליון הש"ס סק"ב ובגליון השו"ע סק"ו כתבו דתוס' חולקים על הראב"ד הנ"ל וס"ל דגם בלא התנה עם הגוי כלל ונמצא דבדיניהם הוי כערב שלוף דוך מותר, וביאור דבריהם דכיון שהמלוה ישראל ובדיננו אינו יכול לתבוע הערב תחילה א"כ הערב אינו נחשב לוח אלא ככל ערב סתם, והגם שהגוי ידחה המלוה לערב הרי שאז יתחדש חיובו דהערב מאחר שבדיננו כך הוא, ויש לבאר במה נחלקו הראשונים בזה שהרי הראב"ד הרמב"ן הרשב"א והרא"ש נחלקו בזה ולא התיירו אלא כשקיבל עליו הגוי לא לתבוע מן הערב תחילה.

אולם הרעק"א בגליון השו"ע ע"ד הש"ך שם סק"ג [וכע"ז בחו"ד שם סק"ב] כתב דתוס' לא פליגי על הראב"ד דלעולם בעינן שיתנה עם הגוי שלא יתבע מן הערב תחילה, ורק דהגם דס"ל כרש"י דבישראל שלוה מן הגוי אסור גם ערב קבלן, הכא בגוי שלוה מן הישראל מספיק שיתנה עם הגוי שלא יתבע מן הערב תחילה, והיינו שלא יהיה דינו כשלוף דוך, וסגי אם כלפי הגוי יהיה כקבלן, והוא משום דהכא דינו עם המלוה ישראל והוא ערב רגיל ולא יתבע מן

הערב תחילה, ובכה"ג סגי שכלפי הגוי יהיה ערב קבלן העיקר שלא יהיה שלוף דוך, שבכה"ג יוכל ישראל המלוה לקיים דינו ולא לתבוע מן הערב תחילה, משא"כ בישראל שלוח מן הגוי בעינן שיתנה עם הגוי שלא יהיה ערב קבלן שא"כ ג"כ נחשב כלוח ומלוה. ועיי"ש מש"כ עפ"ז ליישב סתירת הטור ממשא"ק עליו הב"י, וכע"ז כתבו בכהונת עולם שם ובשער דעה שם סק"ב.

במאירי הביא שיש חולקין על התוספתא וס"ל דבגוי שלוח מישראל אסור לישראל להיות אפילו ערב רגיל עיי"ש משכ"ב וסיים והדברים נראין, ויש לבאר שיטה זו.

ברמב"ן הביא התוספתא הנ"ל שהתירו לישראל להיות ערב להלוואת גוי מישראל, וכתב דאירי בגוי שקיבל עליו לדון בדיני ישראל, ועיי"ש שכתב לבאר מדוע התירו בכה"ג, ודבריו תמוהים דמדוע בישראל שלוח מן הגוי והתירו לישראל להיות ערב לזה לא הוקשה לרמב"ן, ורק בגוי שלוח מישראל הוקשה לו כן, וע"ע בתו"ד שכתב דכיון דהדר איהו וגבי ליה מן הגוי ולא מפסיד בה מידי התירו, וצ"ב סברא זו, וא"כ גם בערב שלוף דוך נתיר.

אם ערב אסור מה"ת או רק מדרבנן

הרשב"א הק' לרש"י דלהלן ע"ה ב' קאמרינן דערב ועדים עוברים רק משום לא תשימון, ולרש"י הו"ל למימר דערב קבלן עובר בכולן, ולפז"ר מבואר דס"ל לרשב"א דערב קבלן לרש"י אסור מה"ת, וכן מתבאר בתוס' ס"ב א' ד"ה לא וברעק"א הנ"ל בביאור דבריהם, וכ"ה בשו"ת הריב"ש סו"ס ש"ה בד"ה גם בההיא ובשו"ת משאת בנימין סו"ס ס"ז, וכתבו להוכיח כן מלשון הגמ' דהק' כן על דיוקא דקרא, והובאו דבריהם וראייתם בט"ז ובש"ך סק"ב ובביאור הגר"א סק"ה, והסכימו עם ראייתם זו, ובתפארת למשה נדחק בזה, וציינו שכ"כ ביראים סו"ס קי"ח, וכ"כ הט"ז סק"ב בשיטת הטור, אולם הגר"א שם הביא מספר התרומות שאינו אלא מדרבנן דאינו מלוה למלוה, וכ"כ הדרכי משה סק"ב לדייק בטור, וכ"כ ברמ"א שם, ובש"ך שם כתב לחלק בין ערב קבלן לערב שלוף דוך, וכ"כ המחנ"א סי' מ"ב לחלק בזה. והנה הסוברים דגם בשלוף דוך אינו אלא מדרבנן, והגם דערב זה ודאי נחשב כלוח, וא"כ י"ל דמה דאינו מה"ת הוא משום דאינו נחשב למלוה, ובחזון יחזקאל פ"ה ה"ח כתב לבאר באופ"א דהטעם הוא משום דהקציצה עשה הגוי, והישראל נעשה ערב סתם, ומשום שבדיניהם גובה תחילה מהערב לא דייננן להערב כקצץ ריבית, אולם לשיטות שרק ערב קבלן הוא מדרבנן, מלבד מה די"ל כמוש"כ הר"ן הנ"ל דבקבלן לא דייננן ליה כמלוה ללוה רק כלוח מן המלוה, ושפיר י"ל דרק קבלן הוא מדרבנן, אולם בקבלן י"ל עוד דס"ל בעיקר כהרשב"א דקבלן לא דייננן כלוח כלל, ומה"ט התיר הרשב"א להיות ערב קבלן בכה"ג, וא"כ גם רש"י דפליג י"ל דהוא רק מדרבנן, ובקבלן אסור טפי דדמיא טפי הערב ללוה.

הטור שם הביא שיטת הר"י קרקוזא דגם בגונא שלא קיבל עליו הגוי שלא לתבוע הערב תחילה

וקעבר באיסור ונעשה לו ערב אם פרע בשבילו מותר לו לחזור ולגבות מן הלוח, והיינו דס"ל דהוא רק איסור לכתחילה אך בדיעבד מותר לגבותו, בב"ח כתב שהר"י קרקוזא התיר גם בשלוח דוץ, אולם הש"ך סק"ב כתב שהתיר רק בקבלן, והטור פליג על הר"י קרקוזא ואסר בכה"ג, וע"ע בט"ז סק"ב שכתב שנחלקו בדין צד אחד בריבית עיי"ש.

בערב שלוח דוץ אם מתחייב הלוח רק לערב או גם למלוח

הרשב"א הק' לרש"י דסוגיין איירי בערב קבלן שגם הוא אסור, דא"כ האיך קאמרו בגמ' דאישתכח דישאל קא מוזיף בריביתא, והלא אם גבה בסוף מן הלוח לא הלוח הערב בריבית, והו"ל למימר דנמצא ישראל קא שקיל ריביתא, דרק בגונא שלבסוף פרע הערב וחוזר לישראל אז הוא שהלוח הערב למלוח, [וקצת יל"ע דמלשון הרשב"א נראה שרק כשתבע הערב מן הלוח קא שקיל ריביתא, ואמאי הלא מיד שפרע למלוח נמצא שהוא הלוח ונתחייב לו הלוח הריבית, ומה נוסף יותר בשעת תביעת הערב מהלוח], ובאו"ש פ"ה ממלוח ה"ה כתב בתוה"ד דמבואר דהרשב"א לשיטתו שהעמיד לסוגיין בערב שלוח דוץ לא קשיא ליה, והיינו משום דגם בגונא שיפרע בסוף הלוח למלוח חשיב הלוחות ישראל מישראל בריבית ומיד קעבר בלא תשימון, ומשום דערב שלוח דוץ חויב הערב למלוח, וחויב הלוח הוא רק לערב, ומה שפורע הלוח הוא מדין שעבודא דר"נ שפורע את חובו לערב במה שפורע חוב הערב למלוח.

אולם בהגהות אשרי בריש סי' נ"ג הביא מהראב"ה בישראל שהלוח לגוי בערבות ישראל ולא התנה לדונו בידי ישראל שאסור לערב לפרוע הריבית, אך לגוי מותר לפרוע הריבית, וכ"כ בשער דעה סק"ג בשם הראב"ן^{מא}, והרעק"א ס"ה ב' ד"ה בהגהת הק' דכיון דכל חויב הגוי הוא לערב הישראל, נמצא דהישראל הוא שחייב הריבית, וכד פורע הגוי הרי זה כמו שנוטל הישראל ריבית מן הישראל, והניח בצע"ג, ולפ"ר מבואר בדבריהם דגם ערב שלוח דוץ לא דיינינן לערב כלוח ומלוח אלא כד פרע בסוף הערב, אך כל שפרע הלוח דיינינן ליה כלוח מן המלוח, ולא דיינינן להערב כלוח כלל מישראל, וכבר הביאו שכן נראה בט"ז סק"ב שפירש שיטת הטור שפליג על הר' יצחק קרקוזא משום דס"ל דצד אחד בריבית אסור מה"ת, ומה שהוא צד אחד היינו משום דשמא יפרע הלוח ואז לא יהיה ריבית כלל, ומבואר דגם ערב שלוח דוץ, [שלפ"ר הט"ז לא נחת לחילוק הש"ך דהר"י קרקוזא איירי רק בקבלן], אם יגבה מן הלוח לא נעשה הערב כלוח כלל, [ויל"ע ממש"כ הט"ז סק"ג להתיר לשלם לערב קבלן עבור הערבות, ואסברה לה באבנ"ז סי' ר' הנ"ל דס"ל דערב קבלן לא נחשב לוח ומלוח רק אם בסוף פרע הערב, וא"כ מה שמשלם לערב אינו שכר על ההלואה, אלא תשלום על הערבות, והנה נראה התם שבכעין שלוח דוץ אסור רק בקבלן התיר, ואי נימא דגם בשלוח דוץ אם גבה מן הלוח לא נעשה הערב כלוח ומלוח כלל הרי

מא ועיי"ש בראב"ן לעיל מיניה, וצ"ע.

שגם בזה היה לו להתיר].

בקצה"ח סי' קכ"ט סק"ז כתב בערב קבלן שנשא ונתן ביד, שלפ"ר הוא כערב שלוף דוך, מיד מתחייב הלוח לערב ואינו תלוי אם יפרע בסוף או לא, ואולם הביא מהתומים ס"ק י"ז שם וכן ס"ל לנתה"מ שם ס"ק י"ד דקודם שפרע הערב לא מתחייב לו הלוח כלל, ועיי"ש שנחלקו בדין הש"ך אם איכא בזה שעדר"נ, ולפ"ר פלוגתתם תליא בנידון הנ"ל.

במקור מים חיים ר"ס ק"ע הסתפק בישראל שלוח מישראל בריבית, אם יש להתיר כשנעשה גוי ערב שלוף דוך להלוואה זו, ולפ"ר ספיקו תלוי בנידון הנ"ל, דלהמבואר ברשב"א ובקצה"ח וברעק"א דבכה"ג רק הערב נחשב הלוח, נמצא דהגוי לוח מישראל והלוח לישראל, וא"כ יש להתיר, אך להגהות אשרי הט"ז תומים ונתה"מ דס"ל דאם יפרע מן הלוח לא נתחייב הלוח לערב כלל נמצא דהלוח נחשב גם כלוח מן הישראל, וא"כ יש לאסור בכה"ג.

בגדר המחייב דהערב, בערב סתם ושלוף דוך

בערב שלוף דוך ובקבלן לרש"י שאסרו בסוגיין כתבו הראשונים דהוא משום דדיינינן להערב כלוח מן הגוי וחזר והלוח לישראל, ומבואר דגדר חיוב הערב הוא משום דע"י שמקבל הלוח לדמים, דיינינן כאילו קיבלם הערב ונעשה הוא כלוח, וכבר נזכר לעיל משכ"ב בחזו"א חו"מ ליקוטין ריש סי"ז, וכן מתבאר בגדר חיוב הערב ממש"כ תוס' בסוגיין ד"ה מצאו דאם קוצץ עבור ההלוואה שיתן לאחר ריבית ג"כ חשיב ריבית קצוצה דהרי זה כמו שנותן למלוח עצמו מדין ערב, וכ"כ תוס' לעיל נ"ז ב' ד"ה לספק, וע"ע במחנ"א סי"א שהאריך בענ"ז, ושם הק' סתירת דברי הריטב"א בזה שלעיל ס"ט ב' מבואר כמוש"כ התוס' דנחשב שקיבל הערב למנה עצמו ולכן מתחייב, אולם בקידושין ז' מבואר שאינו מקדשה במנה עצמו אלא בהנאה שנתן ממון ע"פ, וכ"ה ברשב"א שם וברמב"ם, והנה מבואר דהנך ראשונים ס"ל דאין דנים הערב כמי שקיבל הממון. וצ"ע מסוגיין שמבואר שדיינינן ליה כלוח בעצמו.

והנה מבואר בסוגיין דערב סתם מותר, וכתב רש"י הטעם דאין הערב לוח מתחילה, ורק כי פרע הערב לגוי נתחייב לו הלוח, ובפשוטו מבואר דאין חיוב סתם ערב משום שדיינינן ליה כלוח, שהרי כתב רש"י שבשעת נתינת המעות ללוח לא נתחייב הערב, וא"כ יל"ע במה נתחייב הערב, וביאר בזה בשיעורי הגרש"ר קידושין ס"ק ק"ב ובחידושי שם סי' ט' דחלוקים המה ערב סתם מערב שלוף דוך, [וערב קבלן תליא בפלוגתת רש"י והרשב"א], דערב שלוף דוך חיובו משום דיינינן ליה כמי שזכה במעות, אולם ערב סתם חיובו הוא בההיא הנאה שנתן הממון ע"פ גמר ונשתעבד, ועיי"ש שהביא מהסוגיא דב"ב קע"ג שיש ב' מקורות לדין ערב וביאר דהיינו ענינסועי"ש עוד בחידושי ש"ט שיסד דבריו על המתבאר בסוגיין, ולפ"ז ביאר דסוגיין איירי בערב שלוף דוך ולהכי דיינינן לערב כמי שלוח הממון וחזר והלוח, משא"כ סתם ערב חיובו בההיא הנאה, ועיי"ש שביאר מדוע בסוגיא דקידושין לא מהני מה דנחשב לוח אלא בעינן

שיקדשה בההיא הנאה, ועיי"ש שעפ"ז תי' סתירת הריטב"א, אלא שכבר הק' הרב המגיה שם ע"ד ממש"כ הריטב"א שם ח' ב'. ועוד יל"ע בזה דהנה ברמב"ן וברשב"א קידושין ח' ב' בתוה"ד לפו"ר נראה דגם בערב סתם חיובו משום שדיינינן ליה כמי שזכה במנה ונעשה לזה עליו, וא"כ צ"ע מדוע בסוגיין לא דיינינן ליה כלזה ומלוה ויאסר משום ריבית. בקושיית המחנ"א בסתירת הריטב"א עי' בחזו"א הנ"ל משכ"ב.

שערי איזהו נשך

שיעורים

בפרק איזהו נשך

א.	בענין חיוב הלואה אם הוא לפי מידה או לפי דמים.....קנא
ב.	בגדרי מהות הלואה ומכירה והחילוק ביניהם.....קנז
ג.	ביסוד איסור פסיקה.....קסג
ד.	ביסוד ההיתר דיצא השער.....קעא
ה.	שיעור סיכום ביסוד ההיתר של יצא השער.....קעז
ו.	בגדרי היתר פסיקה בהוזלה ביש לו.....קפא
ז.	ביאור החילוק בין דלועין לפרדיסא.....קפח
ח.	בדין ריבית בקבלת אחריות.....קצד
ט.	מרבין על השכר.....ר
י.	בענין טרשא.....רד
יא.	ביאורים בדף ס"ה ע"ב.....ריא
יב.	בגדר קנין המלוה במשכנתא.....ריט
יג.	בענין איסור ריבית במשכנתא.....רכד
יד.	בענין ריבית בעיסקא.....רלא
טו.	ביאורים בסוגיא דעיסקא.....רלו
טז.	בסוגיא דרב חמא.....רמב
יז.	בענין שכירות כלים.....רמו
יח.	סוגיא דערב.....רנג

שערי איזהו נשך

שיעורים

בענין חיוב הלואה אם הוא לפי מידה או לפי דמים

שעת ההלואה זהו רק כשלוה בסתם ולא קצץ עמו אחרת מדין ההלואה, אבל גם למהרשד"ם אפשר לקצוץ שהתשלום יהיה לפי מידה ואז לא משלם לפי הערך, ובסוגיין שקצץ להדיא על ק' ק"כ יש בכלל קציצתם שעל הק' של הקרן יחזיר לו ק' אף אם ישתנה השער ומלבד זה יוסיף לו עוד עשרים, דאם לא היה רוצה לקצוץ על הק' ק' היה אומר תחזיר לי את ההלואה ועוד כ', ומזה שהזכיר ק' על הקרן מוכח שקצץ בזה שעל הקרן מ"מ ישלם ק' אף אם ישתנו הפרוטות, וא"כ כל חיובו על הקרן של ההלואה הוא רק ק', והכ' הנוספים הם תוספת על הקרן, וע"כ הוי ריבית.

ובאמת שדברי האור שמח מוכרחים דאם נימא שלא היה כאן קציצה על הקרן לשלם לפי מידה, א"כ תיקשי לשיטת המהרשד"ם שחיוב ההלואה הוא כפי ערך שהיה בשעת הלואה א"כ עתה שהוזלו הפרוטות היה צריך לשלם ק"מ, שהרי הערך של הק"כ שקצצו בשעת ההלואה היום הוא שוה ק"מ, ועל כרחך כהאו"ש שהקציצה היתה שעל המאה משלם מאה פרוטות אף אם יזולו, וא"כ צריך להבין מה הקשה המחנה אפרים הרי כיון שהקרן הוא רק מאה פרוטות כשמשלם ק"כ יש כאן ריבית.

דעת מהרשד"ם שאם לזה מטבע והוזלה חייב לשלם כפי הערך שהיה שוה בשעת ההלואה, והק' המחנ"א (סכ"ה) מסוגיין דבלוה מאה וקצץ עמו ק"כ והוזלו המטבעות ומאה עשרים שוים היום כמו המאה שלוה אז, אם בתר מעיקרא אזלינן הוי ריבית, ולשיטת מהרשד"ם הלא מדיני ההלואה חייב היום על הק' ק"כ כיון שהוזלה המטבע א"כ נמצא שלא הוסיף כלום על ההלואה, ומה יועיל הסברא של בתר מעיקרא, כל הסברא של בתר מעיקרא זהו היכא שבסוף משלם את מה שקצץ מתחילה ע"ז אמרי' דאפי' שבסוף זה לא ריבית דזהו היום שווי ההלואה עצמה מ"מ כיון שמעיקרא חל על זה שם רבית והיתה זו קציצה של ריבית אסור, [ובשערי דעה ביאר שאסור לקיים את הקציצה שהיתה באיסור לכן אסור לשלם השתא מאה עשרים כיון שבזה הוא משלם את מה שקצצו מתחילה] אבל אם הדין של ההלואה עצמה מחייב היום מאה עשרים א"כ כשמשלם היום מאה עשרים כלל לא משלם אותם בגלל הקציצה אלא מחמת שכן הוא דין ההלואה, וא"כ אינו פורע היום את החוב של הריבית ואינו משלם היום את הקציצה ההיא.

ותי' האור שמח (פ"ד ממלוה ולוה הי"ב) דמה שהחיוב של הלואה הוא לפי הערך של

אמנם באמת יש לדון לו יצויר אם היה לזה מאה וקוצץ על המאה שמונים, ומלבד זה קוצץ עמו עוד כ' תוספת, האם יהיה בזה איסור ריבית שהרי על הקרן חייב רק שמונים וא"כ העשרים הנוספים זה ריבית, או דלמא וכן הסברא נוטה שכיון שאין כאן תוספת יותר ממה שהיה בדין שההלואה תחייב אי"ז ריבית דאף שעל הקרן הוא מקבל רק פ' והשאר זה כביכול תוספת יותר מהקרן מ"מ כיון שסו"ס אינו באמת יותר ממה שהיה בדין שההלואה תחייב של ההלואה מחייבת לא הוי ריבית.

ואם כנים הדברים א"ש קושיית המחנה אפרים, דלשיטת המהרשד"ם שמצד ההלואה החיוב היום הוא מאה ועשרים א"כ אף דנכונים דברי האו"ש שהכא קצץ דהקרן יהיה רק ק', מ"מ אין בכ' הנוספים משום ריבית כיון שמ"מ אינו משלם יותר ממה שהיה בדין שתחייב ההלואה לשלם.

והנה אף לשיטת מהרשד"ם שסתם חיוב הלואה הוא ערך ההלואה מ"מ אם קצץ להדיא שהפרעון יהיה לפי מידה חלה קציצתו, וכמבואר בכמה דוכתי שיכול לקצוץ סאה בסאה, ויש לדון בגדר הדברים האין מועלת קציצתו שחיוב ההלואה יהיה במידה הגם שמחמת דין ההלואה חיובו הוא ערך,

בחזו"א יו"ד סי' ע"ב ס"ק ג' כתב שחיוב הלואה לעולם הוא ערך ולא מידה וגם כשקוצץ על חפץ מסוים אין קציצתו מועלת רק אם עשו קנין חליפין*.

ובחזו"א בסי' ע"ד ובכת"י (נדפס בחזו"א על סדר המסכת בתחילת פרק הזהב כ"ד א' מדפי הספר) לא הזכיר שצריך קנין אלא כתב שם דמועלת התנאתו משום שהוי מתנה על מש"כ בתורה בדבר שבממון תנאו קיים, והיינו דהגם שהמשפט של הלואה הוא לפי ערך מ"מ משום מתנה על מש"כ בתורה בדבר שבממון תנאו קיים על כן יכול להתחייב חפץ מסוים.

אמנם בר' אלחנן מבואר שחיוב ההלואה אין לו משהו שהוא מחייבו אלא הוא נקבע לפי קציצתם דאם קצצו על חיוב לפי מידה א"כ משפט ההלואה הוא לפי מידה דחיוב ההלואה נקבע עפ"י קציצתם, ואם קצצו ע"פ דמים הרי דחייב דמים וזה משפט ההלואה.

ונראה דבזה תליא קושיית המחנ"א על המרשד"ם ותי' האו"ש, דאם לעולם ההלואה מחייבת ערך וגם כשקוצץ לפי מידה אי"ז משום חיוב ההלואה רק הוא התחייבות חיצונית ומשום קנין חליפין או משום מתנה עמש"כ בתורה, א"כ מובנת קו' המחנ"א דמצד

א ונתקשו הלומדים כיון שעשו קנין חליפין א"כ אי"ז הלואה אלא קנין, ואמאי יש בזה משום ריבית, ואפשר היה לדחוק שרק את התוספת מתחייב בקנין של חליפין אך הקרן הוא הלואה, אך באמת יש לבאר לפי מש"כ בחכמ"א (קמ"ג ח') דאסור למכור שטר חוב בחתימת ידו בפחות דהוי רבית קציצה, והגם דהוי כדרך מקח בשווי דשטר לאחר זמן שוה היום פחות משווי, מ"מ הוי רבית גמורה, דכל שנעשה אותו הענין דהלואה גמורה דמנה יהיב ומנה שקיל אע"פ ששמו מקח חשיב הלואה גמורה לאסור ברבית מה"ת, וה"נ הכא הגם שעושה את זה בצורה של חליפין אך מ"מ הרי מקבל היום כסף ומתחייב לשלם לו אח"כ יותר, שפיר הוי בכלל איסור ריבית, ועי' פתחי תשובה (ק"ס ה') שאם נתן מתנה ועשה תנאי שיחזיר לו ג"כ מתנה ויוסיף לו עוד יותר ממה שקיבל, דיש פוסקים שס"ל דהוי ריבית קצוצה. ובריטב"א החד' ס"ג. (ד"ה רבא אמר) ז"ל דכיון דאין דרך ללוקח קרקע לעשות כן ירדה תורה לסוף דעתם דלהלואה גמורה נעשה ולפיכך אמר הכתוב את כספך לא תתן לו בנשך ולא אמר לא תלוה לו בנשך לרבות מכר כיוצא בזה שיהא דינו כמלוה עכ"ל.

דין ההלואה החיוב הוא ערך של ק"כ ומה שהוא קצץ שלעולם הקרן יהיה ק' לא יחשב משום כך ריבית דמ"מ אין בק"כ תוספת של ריבית על מה שההלואה מחייבת וכמוש"כ לעיל, אבל אם נימא דהיכא שקצצו לפי מידה

גדר הדבר שהיום ההלואה מחייבת מידה, א"כ משפט ההלואה היום הוא רק ק' ולא מאה עשרים, וכשקוצץ להוסיף עוד כ' הוי ריבית דהוסיף בזה על מה שמשפט ההלואה מחייבת, וכדברי האו"ש.

ב

שיטת המחנ"א והחור"ד (ריש סי' קס"א) שחיוב הלואה הוא כעין שלוה ואם לוה חיטין חייב חיטין, ויש לבאר מאי שנא מגזילה ונזקין שאינו חייב את החפץ שהזיק [או בגזילה כשאין החפץ בעין] אלא חייב דמים, והביאור בזה דהלואה כל בקשתו בהלואתו אינו את גוף החפץ כמכר, אלא עיקר סיבת הלואתו הוא משום שרוצה להשתמש בחפץ לזמן כשאלה, שאינו צריך את החפץ לעולם רק לזמן, ועל כן זהו חיובו להחזיר את החפץ לאחר זמן, ואמנם כיון שא"א להשתמש בחפץ ולהחזיר את אותו החפץ לאחר זמן, שהרי משתמש בו בצורה של הוצאה, על כן אינו מחזיר את אותו החפץ, אלא חיובו הוא להחזיר חפץ אחר כעין שהלוהו, משא"כ בנזקין שחיסר את החפץ לגמרי חיובו הוא להשלים את החיסרון החיסרון הוא תמיד לפי ערך, אבל המהות של הלואה היא לקבל את הדבר לזמן, ולכן החיוב הוא להחזיר כעין שלוה שאת מה שלוה ושאל לזמן צריך הוא להחזיר². והנה בפשוטו חיוב הלואה אינו חיוב שחל על חפץ מסוים אלא חייב הוא להשלים חפץ כעין מה שלוה.

אבל באבני נזר (קע"ז ז') כתב מהלך מחודש בגדר של חיוב הלואה, דהנה בתוס'

בב"ק צ"ז ע"ב כתב שמטבע שנפסל הוי כהוול, ובפשוטו צריך להבין הא לכא' מטבע מורכב משתי חלקים דיש בו חלק של נסכא ויש את הטיבוע מה שהוא עובר ויוצא בשוק, ומשעה שמטבע נפסל הוי חתיכת נסכא בעלמא ואיך אפשר"ל שזה כמו הוול, הרי הוא לוה נסכא עם טיבוע ומחזיר לו נסכא בעלמא בלא טיבוע, א"כ את הטיבוע לא החזיר לו ואמאי דמיא להוול.

ב"מ של שלמה שם (סי"ג) ובחור"ד (סי' קס"ה א') בנתה"מ (רצ"ב י"א) נראה שנתקשו בזה וכתבו שמה שיכול להחזיר מטבע שנפסל זה רק אם יכול להוציאו במישן, אבל גם לדבריהם אכתי יל"ע דמסתבר שגם אם יוצא במישן מ"מ זה לא נקרא שהחזיר את הטיבוע כי פה במדינה אינו יוצא ואין לו את השימוש של טיבוע, ובעיקר דבריהם מפורש ברא"ש (בפסקים שם ובתשו' ק"ג) לא כן וגם מטבע שנפסל ולא יוצא בשום מקום יכול ליתן לו, וגם במגיה לנתיה"מ כתב שבשו"ע מוכח לא כן, וצ"ע.

בתוס' בהמשך דבריו שם כתב דדוקא מטבע שנפסל יכול להחזיר אבל תרומה טמאה לא יכול להחזיר, ובביאור החילוק פירש ביש"ש דמטבע שנפסל יכול להוציאו במישן משא"כ תרומה טמאה שנתבטל לגמרי, וגם ר' אלחנן

ב ולכאורה זהו סברא מסויימת בהלואה וא"כ צ"ע מה שהוכיח המהרשד"ם מתוס' בדף מ"ד דהחיוב הוא כפי הערך שהיה בשעת הלואה, הרי התוס' איירי במכירה ולא בהלואה.

פירש כן והק' דגם תרומה ונטמאת הרי מותר בהנאה ויכול למכור ואמאי חשיב שנתבטל לגמרי.

ובחזו"א (ע"ד ב' ובאבנ"ז (שם) פירשו דמטבע שנפסל כל המין נפסל משו"ה יכול להחזיר לו מטבע שנפסל דזהו מה שלוה, משא"כ תרומה ונטמאת לא כל המין נתקלקל, רק מקרה הוא שאירע בחפץ זה והוא הרי לוה תרומה טהורה, וצריך להבין אם כ"ז שיש את אותו המין ולא נתקלקל לא יכול להחזיר את התרומה שנטמאת והיינו שנטמאת אינו אותו חפץ שלוה א"כ למה כשכל המין נתקלקל יכול כן להחזיר כשהוא פסול, הרי לא מחזיר בזה את אותו הדבר כמו שלוה.

ומבאר האבנ"ז ז"ל: דהא דבהלואה מה שהלוהו משלם לו אפי' הוזל דדומה לגזילה בעיני' דאומר הרי שלך לפניך אפי' הוזל או נטמאת משום דהחיוב על גזילה בעיני' ושליו נטמא והוזל, וכל שאין שינוי בגוף הגזילה פטור, ה"ה בחוב, דהחיוב חל על כל המין שמחויב להחזיר לו מין שהלוהו, וכשהוזל הרי כל המין הוזל וחוב שלו הוזל וכו', אבל תרומה ונטמאת הכי כל התבואות שבעולם נאסרו הלא רק תרומה זו נטמאת ולא נתקלקל חוב שלו, על כן לא מצי פטר נפשיה בתרומה טמאה, ודוקא במטבע ונפסל שהחיוב עליו לשלם מין מטבע שלוה וכל מין מטבע זה נפסל ע"כ של מלוה נפסל עכ"ל. ומבאר באבנ"ז דחיוב הלואה אינו רק חוב על הגברא להשלים לו חפץ כמו שהלוהו אלא דהחיוב חל על כל המין שמחויב להחזיר לו אחד מאותו המין שהלוהו, ועי' בבית שמואל (אה"ע כ"ח ז') שהעלה צד גבי גזל דאם גזל מטבע אינו חייב דוקא את המעות האלו אלא חיוב השבה הוא להחזיר אחד מאותו מין

של המעות האלו, ולבסוף מסיק לא כן דבגזל חייב את אותו החפץ שגזל ממש. אבל בהלואה חידש האבני נזר דכן הוא גדר חיובו להשיב לו אחד מהמין הזה שקיים בעולם, ממילא במקום כזה שהמין עצמו נפסל זה מה שהיה לך, כמו בכל גזילה אם החפץ נפסל לא צריך להשיב לו דבר אחר כיון שזהו החפץ שגזל, הוא הדין בהלואה דחייב להשיב אחד מהמין הזה, ואף שהמין הזה נפסל הרי זהו החפץ שחייב לו.

ובזה מיושב גם מה שהקשינו איך מחזיר לו מטבע שנפסל הרי את הטיבוע דהיינו מה שיוצא בהוצאה אינו מחזיר לו, דכיון שבהלואה אין חיובו להשלים חפץ שלוה, אלא חיובו חל על המין להשיב אחד מהמטבעות האלה, על כן גם כשהחפץ נחסר ואין בו טיבוע מ"מ הרי כל חיובו הוא להחזיר חפץ זה וזהו הרי אותו חפץ.

ונראה נפק"מ לדינא בחי' של האבנ"ז, היכא שהחפץ שלוה קיים בעולם אך כבר אין לו שימוש, וכגון מה שהיה נקרא אסימון שהוא מטבע שהיה שימוש שעי"ז יש לו זכות לשיחת טלפון בטלפונים הציבוריים ואח"כ נשתנו הטלפונים וכבר א"א לעשות עוד שימוש באסימון, דלפי ההבנה הפשוטה דחיוב הלואה הוא להשלים את החפץ שהיה בהלואה ודאי דאינו יכול להחזיר אסימון דבזה אינו משלים לו כלל את החפץ של ההלואה דכיום אין בחפץ זה שום שימושים, אבל להאבנ"ז דהחיוב חל במין האסימון לא איכפ"ל במה שנתבטל ואין בו שימושים דמ"מ זהו המין שבו חל החיוב להחזיר לו אחד מאותם האסימונים.

בספר ברית יהודה (פי"ט סוף הערה א') כתב דהחזו"א ג"כ נתכוין לדברי האבנ"ז, וזה אינו דכל דברי האבנ"ז שייך לומר רק אי נימא דחיוב הלואה הוא מידה דאזי י"ל כהאבנ"ז

דהחייב חל על כל המין שחייב לו אחד מאלו, אבל לשיטת החזו"א דחייב ההלואה הוא להחזיר ערך ודאי דאין החייב חל על המין, וא"כ צריך להבין מה שחילק החזו"א דבמטבע נפסל כל המין ובתרומה ונטמאת לא כל המין נטמא.

והנה במחנ"א (סי' כ"ז) הביא דשיטת הרי"ף והרמב"ם דמטבע שנפסל חייב ליתן לשלם לו מטבע היוצא, ודלא כתוס', והיינו דס"ל כמו שהקשינו על תוס' דכיון שהטיבוע נפסל הרי אינו משלים לו כל מה שלוה ממנו, אלא דיש להבין דלכאור' כיון שחייב ההלואה הוא לפי מידה והחפץ שחייב להחזיר אינו יכול להחזיר דנפסלו המטבעות מאיזה טעם יצטרך ליתן דמים והלא אין חיוב ההלואה אלא מידה ומהיכן נתחייב לו דמים, [ונראה במחנ"א שהרי"ף והרמב"ם ג"כ ס"ל דחייב ההלואה הוא לפי מידה שהרי בסי' כ"ה שהוכיח המחנ"א מתוס' שחייב ההלואה הוא לפי מידה לא הביא דהרי"ף והרמב"ם מבואר לא כן], והביאור בזה דבכל חפץ יש גם את הדמים של החפץ, דהחפץ יש לו דמים, ועל כן היכא שאינו יכול לקיים את חיובו בהחזרת החפץ חייב מ"מ להחזיר את דמיו, כמה שהיה דמים בחפץ אם היה קיים היום, וכן מבואר בחזו"א (סי' ע"ד אות ב' ד"ה יש לעי').

ובזה יש ליישב מה שהקשינו בשיטת תוס' מה מועיל שמחזיר לו מטבע שנפסל הרי את הטיבוע לא מחזיר לו, דחייב דמים יש רק בכה"ג שא"א לקיים את החיוב חפץ דאז כיון שאינו יכול לקיים את כל חיובו שהוא להחזיר החפץ מחוייב עכ"פ להחזיר את דמיו, אבל במטבע שנפסל שעיקר החפץ דהיינו הנסכא עדיין קיים רמי עליה עדיין חיוב להחזיר חפץ והגם שאין בהחזרת מטבע שנפסל קיום של השבת כל החיוב אך מ"מ הוא יותר קרוב לחיוב מאשר ליתן דמים וע"כ אינו חייב דמים אלא נותן הוא את המטבע שנפסל. והעירו דעדיין יש להקשות דכיון שחלק מהחפץ אינו קיים נחייבו להחזיר את החפץ שנשאר קיים ומלבד זה נחייבו בדמיו של החלק בחפץ שנתבטל ויל"ע.

ומבואר היטב לפי"ז חילוק התוס' בין מטבע שנפסל לתרומה ונטמאת, דודאי תרומה שנטמאת אינו יכול להחזירה שהרי חסר בשימושה ואינה כמו החולין שנטל ולא מתקיים בזה השבה גמורה, משא"כ מטבע שנפסל, הגם שחסר בהשבה שלא מתקיים השבה גמורה שאי"ז ממש כחפץ שנטל מ"מ חשיב השבה עכ"פ בעיקר החפץ וקרוב הוא בהשבה יותר מאשר אם ישיב רק דמים.

ג

בתוס' בב"ק (שם) כתב דדוקא בלא פירש מטבע נותן לו מטבע שנפסל אבל בפירש לו ע"מ שישלם לו מטבע "סתמא דמילתא לכך פירש שאם יפסל יתן לו מטבע היוצא דאותו שנפסל אין שמו מטבע" עכ"ל, ובפשוטות רגילים להבין דכשהתנה ליתן לו מטבע, התנו בזה שיהיה ההלואה לפי ערך ולא

לפי מידה ועל כן חייב מטבע היוצא באותה שעה, אבל בלשון התוס' מבואר לא כן, דהתוס' כתבו דמטבע שנפסל אין שמו מטבע ואם בהתנו כן חיובו הוא ערך מה נפק"מ במטבע אם שמו מטבע אם לאו הא סו"ס אינו משלם לו את הערך אלא ע"כ שפירשו שגם במפרש מטבע מתחייב איזה שהוא מטבע, ולהכי היה

בדין שכשנפסל ישלם המטבע שנפסל, ורק משום דקצץ מטבע, א"א לפרוע בו דמטבע שנפסל אינו מטבע, וכן מתבאר בחו"ד (קס"ה א') ובנתי"מ (ע"ד ה') שכתב שאם המלך הוריד את ערך המטבע הוי כהוזל, וכתב הנתה"מ דגם אם קצץ בשעת הלואה ופירש מטבע יכול ליתן לו מטבע זו דרק בנפסל שאין ע"ז שם מטבע לזה מועיל בקוצץ מטבע שאינו יכול ליתן לו מטבע שנפסל, אבל היכא שהמלך הוריד מהערך יש לזה עדיין שם מטבע, ומבואר מהנתה"מ שאין הביאור בתוס' דבפירש מטבע חיובו ערך שא"כ בהוזל ישלם כשעת ההלואה, אלא דאז חייב ליתן לו מטבע היוצאת דשם מטבע עלי'. אמנם החזו"א פליג על הנתה"מ וכן בחת"ס חו"מ ע"ד

הביא ממהר"ם בנעט דהיכא שפירש מטבע אינו יכול ליתן מטבע שהוזלה ע"י המלך, וכנראה שפירשו כוונת התוס' דבפירש מטבע הוי חיובו לפי ערך. אך בלשון התוס' מדויק כדברי הנתה"מ.

והביאור במה דאם אמר מטבע חייב ליתן מטבע י"ל דבסתמא עיקר החפץ הוא הנסכא ועל כן גם בנפסל ואין את הטיבוע שהיה בחפץ מ"מ חשיב שהחפץ קיים וליכא חיוב דמים וכמו שנתבאר לעיל, אבל כשמפרש מטבע אנו אומרים שעיקר החפץ אצלו הוא הטיבוע ולא הנסכא ולכן כשהטיבוע איננו אי"ז נחשב שהחפץ קיים וכל שא"א לקיים את חיוב החזרת החפץ חייב עכ"פ את דמיו.

בגדרי מהות הלואה ומכירה והחילוק ביניהם

בעבד, על כן קרקע ועבדים לעולם הוו כשני מינים, דגם אם לוקח עבד ע"מ להחזיר עבד מ"מ לא חשיב דחיובו להחזיר אותו הדבר כמו שלוח דכל שמחזיר עבד אחר הוי כמין אחר דאין עבד שדומה לחבירו והוי מכירה. והסברא בדבריהם יש לבאר דהמושג של הלואה הוא שלוקח את הדבר לזמן ואמנם צריך הוא להשתמש בדבר ולהוציאו ואינו יכול להחזיר את אותו החפץ ממש אבל מ"מ הוא מחזיר לו את אותו המין והוי כמו שלקח ממנו החפץ לזמן והחזירו לו, אבל היכא שאינו מתחייב להחזיר את אותו מין א"כ נמצא שחפץ זה לקח לצמיתות ורק שהתחייב את תמורתו זה חשיב מכירה ולא הלואה.

בהגהות מקור מים חיים תמה על מה שחידש החו"ד דבלקח חטין ע"מ להחזיר דוחן אין בזה איסור ריבית וכתב דלא שמענו חידוש כזה מעולם, וכתב דכן הוא גם ריהט דברי הטור דגם בלוה אוכל וקוצץ דמים הוי הלואה ויש בזה איסור ריבית, וכ"כ בפנ"י בגיטין שאפשר ללות מעות ולהיות חייב חפץ^א.

ומסתברא שלא נחלקו הפנ"י והמקור מים חיים על עיקר יסוד החו"ד שהלואה מחייבת אותו המין, דגם הם מודים שמהותה של הלואה היא שמחזיר לו חזרה את אותו המין ואז חשיב כמחזיר את אותו החפץ, אלא דס"ל דאף שיסוד חיובו הוא להחזיר את אותו חפץ, מ"מ אם קוצץ ע"מ להחזיר מין אחר עדיין הוי בכלל הלואה, וכמו שרואים במקח שאע"פ שמצד עצמו הוא מחייב דמים מ"מ על ידי קציצה מתחייב מין מסויים כן בהלואה

בתוס' כתובות מ"ו. (ד"ה אתיא) אבל אם אדם לוח שדה שאם שטפה נהר יפרע לו שדה וחצי או עשר גפנים טעונות פגין או בוסר ב"א דלכולי עלמא כקרקע דמיא לשבועה ולכל דבר שמא כי האי גוונא לא הוי רבית בקרקע עכ"ל. ויש לבאר מ"ט לא ציירו התוס' רבית בקרקע באופן פשוט שהלוהו ארבע אמות בחמש אמות, ומבואר דכה"ג לא הוי הלואה אלא מכירה, וכ"כ בשטמ"ק בשם הרמ"ה דהלואת ארבע אמות בחמש אמות הוי כחליפין, וצ"ב מאי שנא הלואת קרקע מהלואת מין אוכל כמו סאה חטין בסאה חטין דחשיב הלואה, וכן צ"ב בדברי הרא"ש (סי' א') שכתב דמהמיעוט של כלל ופרט וכלל ממעטים קרקע ופחות משו"פ אבל עבדים ושטרות ליכא למעוטי דלא שייך רבית אלא בהלואה דבר שניתן הוצאה ולפרוע אחר במקומן אבל בשאלה לא שייך רבית אלא שכירות מיקרי עכ"ל, וצ"ב מאי שנא עבדים של"ש בו הלואה.

וביאר בכרתי ובחו"ד (קס"א א') דלעולם הלואה מחייבת להחזיר אותו מין של החפץ שלוח, ואם לוח מעות חייב מעות, לוח חטין חייב חטין, אבל אם ילוה חטין ויקצוץ עבור דוחן לא יהיה זה הלואה רק מכירה, דהלואה הוא רק באופן שמתחייב להחזיר את אותו המין, ולפי"ז ביאר דבקרקע ובעבדים ל"ש הלואה דאין היכת"מ בדברים אלו שיהיה חייב את אותו המין כיון שאין מינן שוה, דכל עבד וקרקע יש בהן מעלות אחרות וחסרונות אחרים, וכל אחד מחפש דבר אחר שיהיה לו

א אמנם בפנ"י בריש פרקין מבואר דב' סוגי מטבעות הוי מקח ואין בו איסור ריבית וצ"ע. שיהא דינו כמלוה עכ"ל.

על ידי קציצה אפשר לשנות את התנאים של החיוב.

אלא דמסברא קשה מאוד למה כה"ג חשיב הלואה, דלכאור' מסברא היה נראה דחלוק בזה כסף מאוכל, דאם לזה כסף מובן דהוי הלואה, שהרי חסר לו ערך והוא לזה את הערך ע"מ להחזיר אחר זמן, אבל בלוקח מחבירו כור חטין למה שלא יחשב מקח הרי צריך הוא עתה לכור חטין והצורך שלו עתה צורך של קניה לקנות חטין, ובשלמא לכרתי והחור' מהותו של הלואה היינו שמחזיר לו את אותו דבר, וכל שחייב את אותו המין הרי הוא בכלל הלואה שמחזיר לו את אותו הדבר, משא"כ במקח קונה את הדבר ומשלם תמורתו, אבל לדבריהם צ"ע מהי המהות של הלואה, הרי באמת הוא צריך את הדבר להשתמש בו ולמה לא יחשב מכירה. [ובהגהות רע"א לשו"ע (סי' קס"א) מבואר דחילק בין הלואה למכר דבמכר מתחייב ליתן לו דוקא קרקע אחר ולא להחזיר לו את זה עצמו, משא"כ בהלואה יכול גם להחזיר לו את זה עצמו, אבל בהגהות מקור מים חיים ובפנ"י מבואר דגם כשקוצץ על מין מסויים ולא יחזיר לו את זה החפץ עצמו אם אמר לשון הלואה ג"כ חשיב הלואה, וצ"ב במה חשיב הלואה].

והנה בט"ז (ריש סי' קס"ב) כ' שאם אמר מכור לי סאה ע"מ שתתן לי סאה וחצי אין בזה רבית דאורייתא, דכל שאמר לשון מכר הוי מקח שאין בו איסור רבית דאורייתא, ובשערי דעה (שם) והחכמ"א (קל"ט י"ב) השיגו ע"ז וכתבו דאף היכא שבחו"מ חשיב מכר מ"מ כל שענין המו"מ ביניהם היה בשביל הרווחת הזמן יש בו איסור רבית, וכבר הובא בשיעור הקודם (בהערה 1) דכן מוכח מדברי החזו"א בבית אדם (קל"ב סק"ה ד"ה ואמנם אף שיש) מביא כן מדברי הריב"ש,

וע"ע בריטב"א בדף ס"ג. דכל שניכר מהענין שהמטרה שלו הוא להרווחת הזמן יש בו משום ריבית, וכן מבואר בנמוקי יוסף בשם הרמב"ן על הסוגיא בדף מ"ו (הובא להלן) וכ"כ הגר"ז יו"ד הלכות רבית סעיף כ"ט, ומעתה נראה דגם הפנ"י והמקור מים חיים ס"ל שהלואה זה רק כשקוצץ אותו מין, וכשקוצץ מין אחר הוי מכר, אבל כיון שאמר לשון הלואה חזינו שהמטרה שלו זה גם בהרווחת הזמן, ולכן אע"פ שבחו"מ חשיב מכר, מ"מ על זה יש איסור רבית.

אמנם הט"ז שכתב דכל שאמר לשון מקח אין בו איסור דאורייתא מבואר דס"ל דאיסור רבית הוא רק במקום שבחו"מ נחשב כהלואה, וכן החו"ד בחידושים ריש סי' קס"א מביא שהרבה פוסקים ס"ל שתמיד הולכים לפי הלשון, והיינו שהלשון קובע גם בחו"מ, אם אומר הלואה חל שם הלואה וממילא איכא איסור רבית, ואם אומר מכר נעשה עי"ז למכירה וממילא אין בו רבית, אמנם צ"ב לשיטתם מהו המהות של הלואה שאז נאמר שכשאומר לשון הלואה זה נהיה הלואה, ומהי המהות של מכר, ועל כרחק צ"ל דאע"פ שאין שום חילוק דין מהותי בין הלואה למכר מ"מ הדבר תלוי בגורמים חיצוניים אם אותו אדם מעמיד חפציו למכירה או שרק מפני בקשתו של לזה נותן לו וכדו', וצ"ע.

אולם תמה עליהם החו"ד דא"א לומר שהלשון לבד יעשה חילוק באיסור והגם שבאומר בלשון הלואה חל הלאוה ובלשון מכר חל מכר מ"מ הרי זהו אותו פעולה ממש, בשניהם סיכמו לקח חפץ אחד וסיכם לשלם אותו הדבר, קשה לומר שרק מפני שלזה יש דין הלואה ולזה דין מכר זה יהיה החילוק בין איסור להיתר. וע"כ דאיכא חילוק ביניהם בדין, דהלואה מחייבת

משום סברא בדרבנן, אבל להמקור מים חיים והפנ"י צ"ל שזה סברא בדאורייתא, דרק כשאומר בסתמא מותר, אלא דיש להקשות אם איירי שאמר לשון מקח למה הוא דוקא בשני מינין, ויתבאר הדבר היטב לפמש"כ לעיל דכל שנעשה ביניהם ענין של הלואה אף במכירה אסור, וע"כ במין אחד אפי' שלא אמר לשון הלואה כיון שבאמת התכוין להלואה שהרי זה אותו מין וניכר שזה הלואה יש בו איסור רבית, רק בשתי מינין ובסתמא אז מותר. וכ"נ להדיא בלשון הנמוקי יוסף שם (ד"ה לעולם בדמים) ז"ל אבל אילו היה של בעל הבית נמי טבוע אע"פ שיש לו אסור ורבית קצוצה היא ואע"ג דלאו הלואה היא ממש אלא דרך מקח וממכר וכו' עכ"ל. ומבואר דלא חשיב הלואה אלא מקח וממכר ומ"מ אסור משום רבית, וכן מתבאר בגר"ז (המצויין לעיל) שכן פירש הסוגיא שם.

עוד יל"ע מהסוגיא שם דהנה דעת החו"ד דבמכירה אינו חייב מין מסויים וצ"ע אם חשיב התם מקח איך חלה קציצה להחזיר לו מין מסויים.

וכן יש להעיר מהסוגיא שם על הט"ז שס"ל שבלשון מקח אפי' בסאה בסאה שזה מין אחד בלשון מקח מותר וצ"ע דהתם הראשונים חילקו בין מין אחד לשני מינים ומשמע דאין הנפק"מ אם יאמר לשון הלואה או מקח אלא הכל תלוי אם יהיה מין אחד או שני מינין, העירו שאולי י"ל דהתם שאמר בסתמא "תן" מתפרש הלשון לפי הענין במין אחד הוא הלואה ובב' מינין הוא מכירה.

להמקור מים חיים שגם בהלואה אפשר לקצוץ מין אחר צ"ב א"כ מהו שכתב הרא"ש שבעבדים ל"ש הלואה ביאר שם המקור מים חיים דכל דבר שאינו עומד להוצאה ל"ח

אותו לפרוע מין דוקא ובמכר חייב דמים, ולא יתכן שאותה פעולה ממש אפשר לעשותה הן כמר הן כהלואה, וע"ע להלן ריש אות ב' מה שנתבאר עוד עפ"ז בחו"ד.

והנה בגמ' דף מ"ו איתא הרי שהיו חמריו ופועליו תובעין אותו בשוק ואמר לשולחני תן לי בדינר מעות ואפרנסם ואני אעלה לך יפה דינר וטריסית ממעות שיש לי בביתי אם יש לו מעות מותר ואם לאו אסור, והיינו דלוח מטבעות טבועות ע"מ להחזיר מטבעות שאינם טבועות, ומבואר שם בברייתא דאם יש לו בבית מטבעות שאינם טבועות מותר, שואלים הראשונים כל ההיתר של יש לו זה רק כשקוצץ אותו אותו דבר רק דחיישינן שמא יתייקר ויהיה רבית ובזה מועיל היתרא דיש לו, אבל היכא שלכתחילה קוצץ להוסיף ע"ז לא מצאנו את היתר ביש לו, ות' הראשונים דכיון שזה דרך מקח מותר, דכשלוקח מטבעות טבועות ע"מ להחזיר שאינם טבועות דהם ב' מינים שונים הוי מקח, ודנו שם הראשונים מתי נקרא מין אחד מתי זה נקרא שתי מינים, ברמב"ן כתב מטבע טבוע ומטבע שאינו טבוע חשיב כשתי מינים, אך כסף וזהב נקרא מין אחד, וזה הפשטות בשו"ע. ובספר התרומות כתוב שגם ב' סוגי מטבעות חשיב מקח [ובדעת התוס' נחלקו הש"ך קע"ג ט"ז והפרישה עי"ש] והנה הראשונים לא העמידו דאיירי דוקא באופן שאמר לשון מקח, וא"כ בפשטות מדובר בין שאמר לשון הלואה בין שאמר לשון מקח, א"כ מבואר שבשתי מינים גם כשאומר לשון הלואה חשיב מקח, וקשה על המקור מים חיים והפנ"י יהושע. אמנם בש"ך שם כתב דמדובר דוקא בסתמא אבל אם אמר בלשון הלואה אסור, ואמנם החו"ד פירש דברי הש"ך שהוא

בעבד הוא ע"י הוצאה כגון סוחר בעבדים שאצלו זה דרך השימוש להוציא אותו בשוק, עוד קשה שאם כך לא יהיה הלואה בכלים דהרי אין דרך שימושם בהוצאה.

והנה יש מי שכתב שהמיעוט של קרקעות היינו דהתורה מיעטה שימושים של קרקעות שהרי בכל הלואה מקבל זכות להשתמש בדבר והתורה אסרה ליטול ע"ז ריבית, ובשימושים של קרקע נתמעטו שאין בהם איסור רבית, לפי"ז אם המטרה שלו להשתמש בעבד השימוש של עבדים הוא לא ע"י הוצאה זה התמעט שאין בזה איסור ריבית, אבל אם לזה כי רוצה למכור אותו לא ע"ז נאמר המיעוט של עבדים כיון שלא זה השימוש של עבדים.

הלואה, וכ"ה מפורש בריטב"א (ישן) דדבר שלא עומד להוצאה לא חשיב הלואה, והסברא בזה לכאוף דהלואה היינו שלוקח את הדבר לזמן ע"ד להחזיר אח"כ, ואמנם בשביל להשתמש הוא מוציא אותו ומכלה אותו אבל מ"מ מחזיר לו מעין אותו דבר, כל זה הוא רק בדבר שהדרך של השימוש בו הוא ע"י הוצאה שהשימוש הוא שאוכלים ומכלים אותו בזה נחשב שרוצה אותו לזמן, אבל אם השימוש הוא לא שימוש של כילוי אלא משתמשים בו לזמן א"כ למה הוא מוציא אותו ע"כ שאינו רוצה הלואה לזמן אלא מכר, אלא דצ"ע דאמנם בד"כ בעבד השימוש הוא להשתמש בו ולא בשביל להוציא אותו, אבל ודאי דיש גם ציור של אדם שהשימוש שלו

ב

הלואת חטין שאינו מחזיר אותו המין ובכ"ז חשיב הלואה, ולדברי הט"ז ע"כ צ"ל דבלוה חטין ע"מ לשלם דמים לא הוי הלואה.

והנה בהמשך דברי החו"ד כתב טעם לחלק בין הלואה למכר שרק בהלואה איכא איסור רבית כיון שמתחייב לשלם כעין שהלוהו ועוד יותר ניכר הרבית לעין כל שנוטל יותר ממה שהלוהו, משא"כ במכר דאין צריך לשלם רק שויין לא אסרה התורה דלא ניכר הרבית, וצ"ב מה הוצרך החו"ד לזה, הרי בתחילת דבריו כבר ביאר שיש חילוק מהותי בין הלואה למכר דבהלואה שמחוייב להחזיר אותו המין הוי כאילו מחזיר לו החפץ לאח"ז וזהו המהות של הלואה משא"כ מכירה שאין מחזיר לו החפץ רק את ערכו הוי מהות של מכירה שקונה החפץ לגמרי ורק משלם תמורתו ולמאי הוצרך להוסיף עוד טעם שהתורה אסרה רק בניכר הרבית.

בחו"ד שם כתב בתוך הדברים ז"ל וסובר הט"ז דמהאי טעמא אפילו אם אומר לזה לי סאה חטין או חפץ פלוני להוציא ואשלם לך כך וכך מעות לזמן פלוני אף שהן יותר משויין בזמן זה ג"כ מותר מדאורייתא דזה מכר נקרא עכ"ל, וצ"ב מפני מה הוכרח החו"ד לומר כן בדעת הט"ז, ואמאי לא נימא דכשלוה חטין ע"מ לשלם דמים חשיב הלואת דמים כמו שהביא החו"ד בסי' קס"ה סק"א דברי רש"י שאם לזה חטין ועשאן דמים הוי כמלוה לו דמים, וא"כ במלוה חטין ע"מ לשלם דמים ג"כ נימא דהוי כאילו עשאן דמים ושפיר הוי הלואה דאת שהלוהו משלם לו, ונראה הביאור בדברי החו"ד דכיון שסובר הט"ז דהחילוק בין הלואה למכר הוא שבהלואה חייב להחזיר לו דוקא אותו מין ובמכר יכול להחזיר גם מין אחר א"כ לא יתכן שהט"ז יסבור כרש"י בזה דא"כ מצינו

גם היכא דהוי מכירה אם מינכר הרבית איכא איסור תורה.

אלא דלפי"ז מאוד דחוק מה הוצרך החו"ד לכל תחילת דבריו, ועוד צ"ע שבחידושים כתב שאם אמר הלויני סאה חיטין ואשלם לך כך וכך מעות לזמן פירעון או סאתים דוחן לזמן פירעון לא הוי רבית קצוצה וכן אפילו חיטין בחיטין כשאמר לו לשון מכירה לא הוי רבית קצוצה, ובפשטות כונתו דכיון שהוא מכר לא חל הקציצה וחייב דמים ולא חיטין, אבל אם למסקנת החו"ד הכל תלוי אם מינכר הרבית א"כ אמאי לא יהיה בזה איסור רבית.

והנראה דגם למסקנת החו"ד איסור רבית הוא רק בהלואה ולא במכר, אלא שטעם החילוק הוא משום שבהלואה מינכר הרבית ובמכר אין ניכר, וזה גופא מכריח שהחילוק בין הלואה למכר הוא שבהלואה חייב את אותו המין ובמכר אינו חייב את אותו המין, דלדברי הנמוק"י שגם במכר יכול להיות חייב את אותו המין א"כ לא מובן מ"ט איסור ריבית הוא רק בהלואה ולא במכר, ומדאסרה התורה רק בהלואה ששם ניכר הרבית יותר על כרחך שרק בהלואה חייב את אותו המין ולכן בו אסרה התורה את איסור ריבית כיון שחייב לו אותו המין ועוד מוסיף עליו יותר דאז ניכר הרבית. ומעתה בעבדים וקרקעות שאין ניכר הרבית אע"פ שהלואה הוא כיון ששפיר אצלו הוי מין אחד וכטענת הגאון הנ"ל, מ"מ כיון שאין שומתן שוה כבר לא מינכר הרבית ובהלואה שלא מינכר הרבית לא אסרה תורה.

בסוף דבריו כתב החו"ד שאם הלואה שטר של מאה וקצץ מאה עשרים איכא איסור רבית, דבזה ודאי נותן לו יותר ממה שהלוהו

והנה בטעם שבעבדים וקרקעות לא מצינו הלואה רק מכירה כתב החו"ד כיון שאין מינן שוה ואין שומתן ידוע, ובפשטות הכוונה כמוש"כ לעיל שכיון שאין אחד דומה לשני ובכ"א יש מעלות וחסרונות שונים ע"כ לעולם הוי כב' מינים וע"כ ל"ש בהם הלואה דלעולם אינו מחזיר לו אותו המין, אבל באמת אמר ג"א שליט"א דזה אינו, דאמנם ודאי שיש עבדים שונים ואין כל העבדים אותו המין, אבל כיון שהוא קצץ בשעת ההלואה והסכים לקבל עבד אחר א"כ חזינן דאצלו שניהם שוים ולגביו עכ"פ שניהם הם אותו המין, וזהו מה שהכריח את החו"ד לחזור בו מכל מה שאמר למעלה וע"כ כתב דאין איסור רבית תלוי אם הוא מכירה או הלואה, אלא איסור רבית תלוי אם ניכר הרבית לעין כל או לא, ובקרקע ועבדים כיון שאין שומתן שוה אין ניכר הרבית. והנה בתחילת דבריו כתב החו"ד דכל תירוצו אינו עולה עם שיטת הנמוק"י בריש הזהב שכתב דבמכירה אם פוסק מין מסויים חייב ליתן לו את אותו מין, ומבואר דלהנמוקי יוסף גם באופן שחייב מין מסויים ג"כ חשיב מכירה ולא הלואה, אבל לפמש"כ החו"ד בסוף דבריו דהכל תלוי אם מינכר הרבית תי' זה א"ש גם לדברי הנמוק"י. עכ"ד הגאון הנ"ל.

ולפי"ז יתיישב מה דינן להקשות סתירה דבחו"ד (סי' קס"ו סק"ה) כתב דהנותן לחברו מתנה ע"מ להחזיר ע"מ שיתן לו לאח"ז מאה ועשרים הוי ריבית קצוצה אפילו שלא אמר בלשון הלואה שאין שינוי הלשון גורם היתר וצ"ע הרי התם מתנה הוא ולא הלואה ובדברי החו"ד הכא מבואר דרק בהלואה איכא איסור רבית, ולהנ"ל א"ש דלמסקנת החו"ד

דהא שטר של מאה ודאי אינו שוה יותר ממאה. והנה אי נימא דלמסקנת החו"ד גם במכירה אם יהיה מינכר הרבית יש בו איסור רבית, א"ש בפשיטות דברי החו"ד דאף ששטר בעד מעות הוי מכר ולא הלואה דהרי חייב לו מעות שהוא מין אחר, מ"מ איכא איסור רבית

כיון שניכר לכל הרבית, ולדברינו שכל שאינו הלואה לא שייך בו איסור רבית אף אם יצוייר שיהיה בו מינכר הרבית, צ"ל דהלואת שטר הוי כהלואת מעות כיון שכל מהות השטר הוא הכסף שגובים על ידו ושפיר הוי מין אחד ולכן איכא איסור רבית דהוי הלואה שמינכר בה הרבית.

ג

בחו"ד בתחילת דבריו כתב שבסאה בסאה אם יגיד לשון מכר יתחייב דמים שכיון שאמר לשון מכר הוי מכירה ובמכירה אינו חייב אלא דמים, ואח"כ כתב החו"ד שאם לוח חטיטין בלשון הלואה וקצץ דמים הוי מכר

כיון שהלואה הוא דוקא בנתחייב אותו המין, וצ"ע למה חטיטין בחטיטין בלשון מכר הוי מכר אמאי לא נימא דכיון שנתחייב מין אחד יהיה זה הלואה כמו שחטיטין בדמים הוי מכר כיון שלא התחייב אותו מין.

ביסוד איסור פסיקה

במחנ"א (הל' דשלב"ל), ואע"פ שבזה ל"ש החשש דשמא יאמר לך נשרפו חטיך בעליה, מ"מ לא פלוג רבנן וביטלו את קנין כסף לגמרי שגם לא יחייב, וכיון שמדרבנן לא חלה ההתחייבות שנעשתה ע"י כסף, לכן יש בפסיקה איסור ריבית, אבל יש אחרונים שחולקים על המחנ"א וס"ל שרבנן ביטלו רק שהכסף לא יקנה ולעולם שפיר הכסף מחייב ולפי"ז יש הוכחה מדעת הרשב"א ששייך איסור ריבית גם כשחל קנין גמור.

וכן יש להוכיח מדברי הפרישה (חו"מ סי' ר"ח) שהק' על מש"כ בטור שבפסיקה ולא יצא השער חל המקח אע"פ שנעשה באיסור ויש לו ליתן חטיין כשער המותר. והק' הפרישה האריך חל המקח הא הוי דשלב"ל, ותי' שמועיל קנינו משום התחייבות שחל על גופו להעמיד לו חטיין, ומבואר דהגם שכבר חלה התחייבות על גופו מ"מ יש בזה משום ריבית. וצ"ע מדברי התוס' כאן דמבואר שהיכא שכבר חל המקח ליכא איסור ריבית.

והנה בפשטות הכסף שמשלם הלוקח בפסיקה הוא בשביל תמורה להתחייבות, אבל באמת יש לדון שהכסף הוא תמורה על הפירות, דהגם שמה שנותן לו הפירות הוא משום שכבר נתחייב, וא"כ לכאורה אינו יכול לדרוש ע"ז תמורה, אך יש לומר דמתחילה כשהתחייב לא התחייב ליתן הפירות בחנם אלא בתמורה שיתן לו מעות, ואם כן הוא יש ליישב שלא יסתרו דברי התוס' לדברי הפרישה, דהגם שבפסיקה חל התחייבות מ"מ שייך בו איסור ריבית, כיון שכל מה שחייב ליתן לו הפירות הוא רק אם יתן לו דמים תמורתם, ועל כן לא חשיב שנגמר

בגמ' ס"ב: הרי שהיה נושה בחבירו מנה והלך ועמד על גורנו ואומר תן לי מעותי שאני רוצה ליקח בהם חטים אמר לו חטים יש לי שאני נותן לך צא ועשה עלי כשער של עכשיו ואני אעלה לך כל שנים עשר חדש אסור דלאו כאיסרו הבא לידו דמי. הק' בתוס' (ד"ה הרי) תימה והלא מעות קונות הכא אפילו מדרבנן דמילתא דלא שכיח היא כדאמרין בהזהב (לעיל דף מו:) גבי החליף דמי שור בפרה, וביאר ברע"א דהתוס' הקדימו בקושייתם דהכא מעות קונות אפי' מדרבנן, דאם מדאורייתא היה קונה ורבנן ביטלו שלא יקנה שפיר יש לאסור משום ריבית כיון שמתחילה בהלואה בא לידו ועתה ליכא קנין גמור שמדרבנן אינו קונה איכא איסור ריבית, אבל תוס' הק' דהכא שהוא מילתא דלא שכיחא אף רבנן לא ביטלו וכיון שהוא קונה קנין גמור לא שייך בו איסור ריבית. ומתבאר מדברי התוס' דכל האיסור שאסרו רבנן בפסיקה הוא אך משום דעדיין לא חל המקח אבל היכא שכבר חל המקח לגמרי ליכא איסור ריבית.

ולכאורה ברשב"א מבואר דפליג ע"ז, דהרשב"א (שו"ת הרשב"א ח"ג תשו' ס"ה) מפרש שכל חלות פסיקה הוא ע"י התחייבות, שאע"ג שאין אדם יכול להקנות דשלב"ל מ"מ יכול להתחייב על דשלב"ל, דההתחייבות חלה על גופו וגופו נמצא בעולם. והרי ההתחייבות חלה מיד, ומבואר דאיכא איסור ריבית גם בקנין גמור.

אמנם יש לדחות דלעולם אין איסור ריבית היכא שחל הקנין לגמרי ומה שיש איסור בפסיקה הוא משום דכשרבנן ביטלו קנין כסף ביטלו גם שהכסף לא יחייב, וכמוש"כ

המקח ושפיר איכא איסור ריבית, ואה"נ אם היה נותן לו את הדמים תמורת ההתחייבות, היה המקח כבר נגמר לגמרי ולא היה בזה איסור ריבית.

אלא דצ"ע דא"כ היה לתנא לפרש במשנה בדף ע"ב דאיכא היתר בפסיקה היכא שנותן את הדמים על ההתחייבות ולא על הפירות דאז מותר שכבר נגמר המקח ובשום פוסק לא מצאנו היתר זה.

עוד היה אפשר לדון דמה שאוסר הפרישה אע"פ שנגמר המקח הוא דוקא באין לו, והתוס' איירי ביש לו דדוקא ביש לו אם נגמר המקח מותר.

אבל במהרש"א מבואר להדיא שההיתר של תוס' הוא גם באין לו, ועוד דאמנם בפרישה (שם) בתירוצו השני נראה דס"ל שהקנין של יש לו אינו דומה לקנין של אין לו וא"כ לכאור' היה מקום לחלק כנ"ל דביש לו שנעשה קנין גמור ליכא איסור ריבית, אבל בנתה"מ (סק"ג) השיג על דברי הפרישה וכתב דגם ביש לו אי"ז קנין גמור שהרי לא נקנה לו גוף הדבר דמותר למוכר לאוכלו ולמוכרו, ואין חילוק בין הקנין של יש לו לקנין של אין לו דבשניהם לא נקנה לו גוף הדבר, ובכ"ז הסכים הנתה"מ עם תירוצו הראשון של הפרישה שפסיקה חלה משום התחייבות שמתחייב גופו וצ"ע מ"ש מהמבואר בתוס' דהיכא שנגמר הקנין ליכא איסור ריבית.

והנה בעצם האיסור שאסרו חכמים לפסוק על הפירות יש לעי' בטעם האיסור, ברש"י בסוגיין (ד"ה מתניתין) כתב גבי איסור פסיקה ז"ל נמצא שאינם אצלו אלא בהלואה בעלמא עכ"ל, משמע דטעם האיסור הוא דכיון שלא

חל עדיין המקח לא הוי מעות מקח אלא מעות הלואה, וכדחזינן בתוס' בדף מ"ג. שדן כיון שאין כסף קונה האיך יכול המוכר להשתמש במעות ובת' אחד כתבו תוס' דדוקא אם פירש אדעתא דהכי שישתמש בהם ובת' ב' כתבו דאפי' בסתמא י"ל דאדעתא דהכי נותן לו, ומבואר דבעינן לזה תנאי מיוחד שיוכל המוכר להשתמש במעות דכ"ז שלא משך אי"ז מעות מקח. וכן הוא בלשון החו"ד והפנ"י ורע"א בכמה דוכתי, דכיון שהמקח לא חל הוו מעות הלואה.

אלא דיש להוכיח מכמה דוכתי דגם אם יהיו המעות מעות מקח ג"כ יש איסור פסיקה, איתא במשנה להלן ס"ה. אין מרבין על המכר, והתם איירי שנותן לו המקח מיד ובודאי לא הוי מעות הלואה אלא מעות מקח, אמנם התם איירי באופן שמוזיל לו להדיא בשעת המכר ועדיין לא נתפרש היכא שלא הוזיל להדיא רק חיישינן שמא יתייקר כמו בפסיקה האם יש איסור ריבית כשהמעות הן מעות מקח, והנה להרשב"א והפרישה שגם בהתחייבות יש איסור ריבית ובודאי שמותר למוכר להשתמש במעות שקיבל שהרי ההתחייבות כבר חלה לגמרי וא"כ ודאי מעות מקח הן, ואעפ"כ יש איסור ריבית.

וכן לראשונים שגם לר' יוחנן לא ביטלו את קנין כסף לגמרי אלא נתנו לו זכות חזרה, ודאי דכ"ז שלא חזר בו הוי מעות מקח, ומוכח דאיכא איסור ריבית גם במעות מקח.

וגדר האיסור נראה דכיון שקיבל היום מעות והיה צריך להחזיר את התמורה היום ואינו מחזיר אלא לאחר זמן דמיא להלואה ואסרו בזה חכמים במקח זה להרויח יותר מן הקרן, שמקח זה דמיא להלואה.

אלא דעדיין יש להקשות הלא איסור ריבית הוא שמשלם על המתנת המעות, ובהתחייבות אין תשלום על המתנת המעות, דהתשלום הוא על ההתחייבות, ומיד כשמשלם מקבל את ההתחייבות, ואין כאן המתנת מעות.

ואמרו ליישב עפ"י דברי החכמ"א (קמ"ג ח') דאסור למכור שטר חוב בחתימת ידו בפחות דהוי רבית קציצה, והגם דהוי כדרך מקח בשוויו דשטר לאחר זמן שוה היום פחות משוויו, מ"מ הוי רבית גמורה, דכל שנעשה אותו הענין דהלואה גמורה דמנה יהיב ומנה שקיל אע"פ ששמו מקח חשיב הלואה גמורה לאסור ברבית מה"ת עכ"ד, ולפי"ז י"ל דגם כאן הגם שבחו"מ אין כאן המתנת מעות כלל, אבל כיון שהעסק ביניהם בכללותו הוא ליתן היום מעות כדי לקבל פירות מאוחר יותר אסרוהו רבנן משום ריבית^א.

ובזה תליא מה דיל"ע לשיטת ר"מ שאדם מקנה דשלב"ל, האם במקנה דשלב"ל איכא איסור פסיקה, דאם איסור פסיקה הוא משום דהו מעות הלואה במקנה דשלב"ל אליבא דר"מ ודאי דחשיבי מעות מקח דזוכה במעות לגמרי והם פועלים אח"כ את הקנין, אבל אם גם היכא דהו מעות מקח כל שהעסק ביניהם הוא עסק של ריבית שמשלם עתה כדי לקבל אח"כ יותר, א"כ גם במקנה דשלב"ל אליבא דר"מ יהיה איסור פסיקה.

והנה ביסוד המבואר מדברי התוס' בסוגיין שכל שנגמר המקח לגמרי אין איסור ריבית יש להבין בשלמא אם איסור הפסיקה הוא מחמת שהמעות הן מעות הלואה היכא שכבר חל המקח לגמרי ליכא איסור ריבית דהוי מעות מקח, אבל אם איסור הפסיקה הוא משום שהעסק ביניהם הוא עסק של ריבית מה מועיל מה שנקנה המקח לגמרי.

ויתבאר הדברים במש"כ הגרע"א על דברי התוס' כאן ז"ל "וכיון דהוי קנין גמור ובודאי היוקר שלו מן הדין דברשותו אתייקיר ממילא אין כאן ריבית" עכ"ל והיינו דגם בקנין גמור ההיתר הוא משום דאז מן הדין הוא דברשותו אתייקיר.

והנה יש להבין מה מועיל מה שנקנה לו המקח שלכן נחשב ברשותו אוקיר, הא לכאו' אמנם המעשה קנין נגמר עתה אבל כיון שכעת אין לו מאותו המין א"כ בפועל לא חל הקנין אלא כשיבוא לרשותו, ולדברי הנתניבות המשפט הנ"ל גם ביש לו לא חל הקנין עתה כיון שאינו מקנה לו דבר מסויים, וא"כ צ"ב אמאי חשיב ברשותו אוקיר, ונראה הביאור בזה דאיסור ריבית הוא רק היכא שהלואה מוסיף לו יותר מסכום ההלואה, אבל היכא שנגמר הקנין ומן הדין מגיע לו היוקרא, הרי אין הלואה נותן לו את היוקרא אלא מאליו הוא זוכה בזה מכח המעשה קנין שנעשה כבר, וכל

א הפרישה (שם) בתי' הב' כתב דאיירי ביש לו אלא שמחוסרים תיקון שלשה מלאכות, דאסור לפסוק ומ"מ לא הוי דשלב"ל, ולכאו' קשה כיון דאיירי ביש לו הלא חל הקנין על החטין האלה ומיד קיבל את תמורתם ואין כאן המתנת מעות, וצ"ל דאין הקנין חל עתה אלא שעושה בהם קנין לקנותם לאחר שיתוקנו וכמו קנין לאחר ל', ובאמת דסברא זו שכשחל המקח אין כאן המתנת מעות זהו גופא סברת ההיתר דיש לו וכמוש"כ הריב"ש (תשו' ש"ו) ז"ל טעמא דשרי באית ליה משום דכיון דהמעות קונות מהתורה וכו' הרי זה לענין ריבית כאילו קנאם קנין גמור מעתה כיון דאין איסור במכירת פירות אלא מדרבנן והלכך אין כאן הקדמה עכ"ל, וכע"ז כתב הרמב"ן במלחמות (ל"ו ב' בתוה"ד) ז"ל ואם יש לו מותר נעשה כמי שקנו לו מעותיו אותן פירות בעצמם ואין כאן מלוה והמתנה עכ"ל.

שזוכה המלוה מאליו ולא על ידי הלוה ליכא בזה משום ריבית.²

ומעתה לק"מ על דברי הפרישה מדברי התוס', דכל מש"כ התוס' דהיכא שחל המקח אין איסור ריבית הוא משום דאז אמרינן ברשותו אוקיר והיינו שמאליו זוכה ביוקר ולא הגיע היותר מן הלוה, אבל בהתחייבות שהגברא מתחייב ליתן לא שייך ההיתר של ברשותו אוקיר דאע"ג שמן הדין חייב הוא ליתן את היוקר כיון שחלה התחייבות אבל מה שהיוקר מגיע למלוה אינו בא ממילא אלא מגופו של לוח הוא בא דכיון שהוא מחוייב ליתן את היוקרא הוא ניהו דמוסיף את היוקרא וכיון שהוא בא מן הלוה הוי בכלל איסור ריבית.

בתוס' (ד"ה אע"פ) מבואר דהטעם דיצא השער מותר משום דאיכא מי שפרע ולכך

חשיבי כנתיקרו ברשות לוקח, והנה הגרש"ש הק' (מערכת הקנינים ריש ס"ו) למה בפוסק על שער בשוק אם חוזר בו מקבל מי שפרע מאי שנא מהמקנה דשלב"ל אליבא דר"מ דכל זמן שלא הגיע לעולם יכול לחזור בו ואינו חייב במי שפרע, ותי' דפוסק על שער שבשוק הוי כאומר מעכשיו וגם בדשלב"ל שיטת כמה ראשונים דאם מקנהו מעכשיו מהני ואינו יכול לחזור בו, והעירו דשיטת התוס' לעיל דף ט"ז. בדשלב"ל אף באומר מעכשיו יכול לחזור בו, וצ"ע איך כתבו התוס' כאן דחשיב ברשותו אוקיר והרי יכול עדיין לחזור בו, ואשר מבואר בזה כמוש"כ דהטעם דחשיב כאילו ברשותו אוקיר אי"ז משום שכבר חל הקנין ושליו נתייקר, אלא דכיון שמאליו קונה לא הוי ריבית דאין הלוה נותן התוספת אלא מאליו הוא קונה.

ב

בחז"ד (קס"ט ס"ק ל"ח) כתב דכל שנעשה בענין מכירה אף שלא נתקיים בקנין אין בו איסור ריבית, והא דבפוסק על הפירות הוצרכו התוס' (ס"ב: ד"ה אע"פ) לומר הטעם משום דקני למי שפרע משמע דאי לא הוי קנין היה אסור משום ריבית אף שנעשה דרך מקח, היינו משום

דשם עדיין אחריותו על המקבל ויש עליו חיוב הגוף להעמידו דמיא להלוואה, אבל במוכר דבר ידוע ואין אחריותו עליו ומקיים המקח מותר, ומבואר מדברי החז"ד דכל שהמעות הן מעות מקח לא שייך בו איסור ריבית, [מלבד היכא דאיכא שיעבוד הגוף דאז דמיא להלוואה].

ב ולכאורה יש להקשות דכל פסיקה ביצא השער לפמ"ש"כ הכס"מ בתי' הראשון הוי קנין גמור אך אינו חל מיד כיון שאינו ברשותו וגם כשיקנה בשוק לכאוף לא יחול הקנין מאליו שהרי הפסיקה לא היתה דוקא על אלו, וי"ל דמ"מ די במה שיסיימם ויחדם לקנין ואז ממילא יקנה וא"כ שפיר שייך בזה הסברא דברשותו הוקרו, והנה הנתה"מ (ר"ט ט') הק' על הסמ"ע דפוסק על השער באג"ק קונה קנין גמור הרי היכא דאין חשש נשרפו חטיף בעליה לא ביטלו רבנן קנין כסף, והכא בפוסק על שער שבשוק ליכא חשש דנשרפו חטיף וא"כ ליקני קנין גמור, וכן הק' הגרע"א (תשו' קל"ד) וכ' שלא חילקו חז"ל בדבריהם ובכל ענין מעות לא קונות, וקו' זו כבר הק' המאירי בדף ע"ב ב' ותי' בתי' הראשון כתי' רע"א ואח"כ תי' עוד דלעולם גם בזה שייך החשש דנשרפו חטיף בעליה דמשעה שיקנה בשוק ויחדו לקנין יוכל לומר לו נשרפו חטיף בעליה. ומה שהנתה"מ והגרע"א לא תי' כן שמא יש לדון דכיון דהכא אין הקנין חל עתה אלא הקנין חל על מה שיוברר לבסוף וי"ל דס"ל לנתה"מ והרע"א דאינו חייל על מה שייחדו לבסוף, אלא על מה שבפועל יגיע לבסוף לידו של לוקח, ועל כן לעולם לא שייך הכא חששא דנשרפו חטיף בעליה.

הריבית ואסור, ניחא דבכסף ופירות לא ניכר הריבית.

הח"ד השיג שם על הש"ך וכתב דגם אם נתן לו השטר בלא כתיבה ומסירה מותר דכל שנותן את המעות בתור דמי מקח הוי עלה שם מקח ובמקח אין ריבית, ולכא' נראה מדבריו כצד הראשון שכ' לעיל דכל המעות הן מעות מקח אין איסור ריבית, ושמא יש לומר דאע"ג דגם החו"ד מודה שיתכן ריבית באופנים מסויימים גם כשהמעות הן מעות מקח וכמוש"כ לעיל, אלא דס"ל להח"ד דהכא שנתן לו השט"ח אע"פ שלא חל קנין מ"מ אנו רואים כאילו נגמר העסק ביניהם שהלוקח לקח את השט"ח ועכשיו כל עסקו הוא עם הבע"ח של השטר, ואין לו עוד עסק עם מוכר השטר.

במש"כ החו"ד דהאיסור בפסיקה על הפירות הוא משום דיש שיעבוד הגוף ודמיא להלואה יש להקשות דהכס"מ בת' הראשון כתב דרק אחרי שיצא השער וכבר מצוי הפירות לקנות בשוק רק אז הוא דחייל שיעבוד הגוף וא"כ בלא יצא השער אמאי איכא איסור, וכן יש להק' מדברי הריטב"א (החד' ס"ג א' ד"ה אמר רב) שכתב שבאין לו לא קני ואפי' מי שפרע ליכא, ומבואר דגם היכא שליכא מי שפרע מ"מ איכא איסור ריבית, וכן יש להוכיח ממש"כ בכס"מ שמאיסור ריבית אין ראייה למש"כ הרמב"ם דבפוסק על הפירות יש מי שפרע, ולדברי החו"ד אינו מובן הרי כל האיסור פסיקה הוא משום השיעבוד הגוף שיש עליו להעמיד הפירות וא"כ ודאי יש ראייה מאיסור ריבית שיש מי שפרע, וצ"ל דכיון שסיכמו ביניהם שייבא לו הגם דבח"מ לא חל שיעבוד הגוף מ"מ כיון שלפי מה שסיכמו ביניהם מוטל עליו להביא לו כבר דמיא להלואה ואיכא איסור

ובש"ך (שם סק"ה) כתב דמה שמותר להלוות ע"י מכירת שטרות זהו רק אם הקנה לו השטר בכתיבה ומסירה, אבל בלאו הכי נמצא שהמעות שביד המוכר מעות הלואה הם, ואח"כ כשגובה השטר [שבעצם הוא של המוכר עדיין שהרי לא נתקיים הקנין] פורע יותר והוי ריבית, אמנם לא מבואר בש"ך אם זהו ריבית דאורייתא או מדרבנן, ובדברי חיים (הלואה סי' ל"א) מביא מהמהר"ם אלשיך (סי' ק') שכתב דזהו ריבית קצוצה, וקשה א"כ למה פסיקה על הפירות לא יהיה זה ריבית דאורייתא דכיון שלא חל הקנין הוו המעות מעת הלואה, ויתכן כיון דהתם מה דבעינן כתיבה ומסירה הוא מדאורייתא וכל שלא היה כתיבה ומסירה מדאורייתא אין קנין, וכיון שמדא' הוי מעות הלואה הוי ריבית דאורייתא, אבל בפסיקה על הפירות הרי מדאורייתא מעות קונות, וא"כ מדאורייתא הם דמי מקח ולא מעות הלואה, ורק מדרבנן אין כאן קנין על כן לא הוי ריבית אלא מדרבנן.

אלא דקשה לשיטת הש"ך גופי' דפסיקה ביצא השער אינה קונה אלא למי שפרע, א"כ מדאורייתא אין כאן קנין, ולמה לא יהיה איסור דאורייתא, וי"ל דהנה החו"ד (ריש סי' קס"א) יסד דאם קוצץ עמו להחזיר לו אותו מין חפץ כמו שקיבל ממנו הוי הלואה וכשקוצץ על חפץ אחר הוי מכירה, לפי"ז פסיקה על הפירות שנותן מעות בעבור פירות הוי מכירה, ובגוונא דאיירי הש"ך שלוחה מעות בעבור חוב שחייבים לו י"ל דחשיב הלואה דמעות וחוב הוי אותו המין, וה"ה לפי מה שנקט החו"ד בסוף דבריו שם דהכל תלוי אם ניכר הריבית דרק היכא שנותן לו מאותו המין שקיבל ומוסיף ע"ז עוד אז ניכר

אומר ועושה חייב, והו"ה הכא מאחר שסיכמו על חיובו חשיב דאיכא שיעה"ג ודמיא להלואה.

ריבית, ובפרט לשי' הריטב"א דגם כשלא חל חוב הריבית חשיב ריבית קצוצה וכל שהוא

ג

וכשיבוא לעולם עושה הקנין פעולתו שהדבר בא ממילא להקונה בבואו לעולם עכ"ל, לפי"ז לא יועיל לן יסוד הקצוה"ח ליישב דאין כאן חסרון של ברירה כיון שבשעת החלות כבר הוברר, דלביאור החזו"א במעכשיו כבר היום נגמר הקנין בין הקונה והמקנה והרי עתה עדיין אינו מבורר ואיך חל הקנין ביניהם. אמנם בשיעורי רבי שמואל (ט"ז ע"א ס' רל"ד) הביא בשם הגרש"ש שביאר באופ"א מה שבמעכשיו אינו יכול לחזור בו, דכשאומר מעכשיו ורוצה שהקנין יחול כבר היום מעשה הקנין כבר נגמר היום, ורק שבפועל אינו חל כיון שאין החפץ בעולם, אך כיון שהמעשה קנין כבר נגמר אינו יכול לחזור דלא אתי דיבור ומבטל מעשה, ולפי"ז שפיר יש ליישב כנ"ל דאין כאן חסרון של ברירה כיון שהחלות חלה בשעה שבא לעולם ואז כבר הוברר הדבר.

ובעיקר מש"כ הכס"מ דכיון שהוא מצוי בשוק הרי בידו לקנות צ"ע דמה שבידו לקנות זהו כללות המין שמצויין הן בשוק לקנות, אבל חיתין מסויימים אלו שלבסוף קנאן א"א לומר שכבר אז היה בידו לקנות דשמא הבעלים לא יסכימו למוכרם.

והנה יל"ע בעיקר הדבר שדבר שהוא בידו אין בו חסרון של דבר שלב"ל, דלכא' יובן הדבר רק אם נימא דהחסרון בדשלב"ל הוא משום שחסר בסמיכות דעת דבזה י"ל שכל שבידו לקנותו שפיר איכא סמיכו"ד, אבל אם החסרון בדשלב"ל הוא משום שעדיין אינו בעלים על הדבר למוכרו מה מועיל מה שבידו

כתב הרמב"ם (פכ"ב מהל' מכירה ה"ג) הפוסק על שער שבשוק ולא היה אותו המין ברשותו חייב המוכר לקנותו וליתן ללוקח מה שפסק ואם חזר בו מקבל מי שפרע. והק' הכס"מ הא אין אדם מקנה דבר שאינו ברשותו, ות' הכס"מ דכיון שיצא השער מצוי לקנותו בשוק בכל שעה הוי כברשותו, ויש להקשות האין חל הקנין על חפץ שאינו מסויים, וצ"ל דחל עתה על מה שיתברר לבסוף שיקנה בשוק ויתן ללוקח, וצ"ע דלכא' זה תליא אם יש ברירה, וי"ל לפמש"כ בקצות החושן (ס' ס"א סק"ג) דהא דאין ברירה הוא רק אם רוצה שיוחל עתה בשעה שעדיין אינו מבורר, אבל כשעושה חלות שתחול בשעה שכבר הוברר בזה אין חסרון, אף שאת מעשה המחיל עושה בשעה שעדיין אינו מבורר, לפי"ז הכא שאינו חל אלא כשיקנה בשוק ויהיה בידו אז כבר יהיה מבורר ואינו שייך להא דאין ברירה.

והנה הגרש"ש הק' (מערכת הקנינים ריש ס"ו) למה בפוסק על שער בשוק אם חוזר בו מקבל מי שפרע מאי שנא מהמקנה דשלב"ל אליבא דר"מ דכל זמן שלא הגיע לעולם יכול לחזור בו ואינו חייב במי שפרע, ות' דפוסק על שער שבשוק הוי כאומר מעכשיו וגם בדשלב"ל שיטת כמה ראשונים דאם מקנהו מעכשיו מהני ואינו יכול לחזור בו, והנה בטעם הדבר דבאומר מעכשיו אינו יכול לחזור בו אף דסו"ס הוא דשלב"ל ואין החלות חלה כ"ז שלא בא לעולם, ביאר החזו"א (אה"ע ע"א כ"ז) דאפשר לגמור הקנין בין הקונה והמקנה עכשיו

לקנותו הא סו"ס כ"ז שלא קנאו אינו שלו ואיך הוא בעלים למוכרו, ולכאו' צ"ל בזה דהטעם שאין אדם יכול לפעול קנין על דבר שאינו שלו הוא משום שמעשה קנין חל רק אם הוא דבר שיכול לקיימו ולהעמידו, ודבר כזה שאינו בבעלותו כיון שאין לו אפשרות לקיים את המעשה קנין על כן אי"ז קנין, ובזה יש לבאר הטעם שמועיל בידו דאע"ג שעדיין אינו בעלים

מ"מ מועיל קנינו דבידו לקיים את המקח, ועפ"ז אמרו לבאר דברי הכס"מ דמועיל פסיקה ביצא השער כיון שבידו לקנותו בשוק ואע"ג שבידו רק על כללות המין ולא על חטיין מסוימות אלו שנקנו לבסוף, מ"מ העיקר שבידו לקיים את המקח, דמה שעושה קנין למכור לו חטיין שיקנה אח"כ בשוק הרי בידו לקיים דבר זה ולקנות בשוק.

7

באבני נזר (יו"ד סי' רי"ד אות י"א וי"ב) הק' על המבואר במשנה שעושה פסיקה מהחוב של חטיין שבמקומו יחול פסיקה על יין, הרי כל מה שהיה חייב ל' דינרין של חטיין היה רק משום מי שפרע והאיך דבר שקנוי לו רק למי שפרע יחשב ככסף קנין ליצור חוב מי שפרע חדש שהיה חייב לו יין.

והנה בריטב"א (הישנים) ס"ג. הק' על מה שפרש"י (ד"ה יש לו) שיש מי שפרע על החוב של יין הרי מלוה לא קונה והאיך חל מי שפרע וכתב הריטב"א דאע"ג שמלוה לא קונה מ"מ הוי כמעות לר"ל, דלר"ל חל מי שפרע גם במקום שאין קנין, דהרי לדידיה מדאו' מעות לא קונות ומ"מ יש מי שפרע, דכל דברים ואיכא בהדיהו מעות איכא מי שפרע, וה"נ במלוה הגם דלא הוי כסף לקנין מ"מ חשיב מעות לענין מי שפרע דהו בכלל דברים ואיכא בהדיהו מעות, וכע"ז כתב במאירי שם ובכו"ח לרע"א, ולדבריהם יש לדון דל"ק קו' האבנ"ז דאמנם

חוב של מי שפרע לא יכול להחשב ככסף קנין אבל מי שפרע של ר"ל שפיר שייך בזה דנחשב עכ"פ כדברים ואיכא בהדיהו מעות.

אמנם בקצוה"ח (ר"ט ט') העמיד מחלוקת ראשונים די"א דלר' יוחנן מי שפרע היינו דוקא היכא שיש קנין דאורייתא ובדשלב"ל שאין קנין אע"ג דאיכא דברים ומעות ליכא מי שפרע, ולשיטתם יקשה קו' האבנ"ז האיך חוב של מי שפרע יוצר חוב חדש של מי שפרע הרי אין כאן כסף קנין, וכן נראה שנקט בביאור הגר"א על רש"י שם עי"ש שכ' דרש"י ס"ל כהרמב"ם שמלוה קונה במכר, ומשו"ה יש מי שפרע, ומבואר דס"ל שרק היכא דאיכא קנין אז יש מי שפרע ולדברי הגר"א קשה קו' האבני נזר.^ג

וליישב קו' האבנ"ז היה אפשר שפוסק על החוב של הדמים הראשונים, והם חוב גמור שנתן לו אותם לקנין החיטים, וכל שלא קיבל החיטים חייב הדמים, אלא דקשה

ג ברע"א כתב דמש"כ רש"י דאיכא מי שפרע הוא משום דאיירי בהנאת מחילת מלוה ולפי"ז אין מקום לקושיית האבנ"ז, דהנאת מחילת חוב דמי שפרע שפיר הוי הנאה גמורה להיות מעשה קנין, וכפירוש הרע"א ברש"י לפו"ר מוכח כן ברשב"א דהרשב"א מביא את פירש"י, ובדף מ"ז כתב הרשב"א שלר"י אין את המי שפרע של ר"ל, וגם ס"ל להרשב"א שמלוה לא קונה במכר, ומדהביא הרשב"א כאן את פירש"י שיש מי שפרע על כרחך דהיינו משום דמיירי בהנאת מחילת מלוה כהגרע"א, וקו' האבנ"ז קשה רק לדברי הביאור הגר"א.

שזקיפה במלוה אינו עושה חיוב חדש והחיוב הקודם כבר אינו, אלא עיקר דין זקיפה במלוה הוא מדין מחילה, שמוחל לו שיהא עליו רק כמו סתם מלוה, וזהו רק דמגרע מזכויותיו אבל עיקר החיוב במקומו עומד, והאבי עזרי השיג ע"ז וכתב שזקיפה במלוה עושה חיוב חדש והרי זה כמו שפרע וחזר והלוה, ולהבנת האבי עזרי יש מקום לומר דמה שמפקיע עבורו חוב של מי שפרע יש בזה בכדי להחיל חוב חדש.

ואמנם אי"ז ברור דבמשנה איירי בזקיפה דאמנם בפני יהושע (ס"ג. ד"ה נקטינן) כתב דמתני' שאמר הרי חיטיך עשויות עלי בשלושים דינרים והרי לך בהן יין ומשמע דהיינו שמקודם זקפן עליו במלוה ואח"כ פסק בהן יין, ולפ"ר כ"ה בתוי"ט בשלהי משנה א' בשי' רש"י והרמב"ם שבא בחובו הוי זקיפת מלוה, אבל בחו"ד (קע"ה ב') השיג ע"ז שבמשנה לא חשיב זקיפה דזקיפה לא תליא אלא במלוה דהוא בידו לזקוף אבל במתני' הלוה אומר הרי חיטיך עשויות עלי בל' דינר ואין ביד הלוה לזקוף.

ע"ז הרי המעות הראשונים היו רק כ"ה ואיך עושה פסיקה על ל', ולכא' יש בכך משום ריבית מאוחרת, וי"ל דכיון שמה שמוסיף לו את החמש הוא משום שיש לו מי שפרע על עוד חמש, על כן לא הוי ריבית דאינו נותן לו התוספת משום ההלואה אלא משום שאינו רוצה לקבל מי שפרע. ועי' בפנ"י דף ס"ג. ובמה שטען עליו בחי' רבי מאיר שמחה כסברא הנ"ל דכיון שמוסיף מחמת המי שפרע לא הוי ריבית.

והנה בלשון רש"י (דף ס"ב: ד"ה מתניתין) נראה דמה שפוסק יין במקום חיטין היינו שמתחילה זוקף הוא את החיטין במלוה ורק אח"כ פוסק יין במקום המלוה, ז"ל רש"י "בא לעשות עליו דמי החטין חוב ולפסוק על החוב יין וכך אמר לו אני מקבל עלי חיטך בל' דינר כמו שאתה יכול למוכרן והרי לך אצלי בהן יין כשער של עכשיו" עכ"ל, ומשמע שכשפוסק במתני' יין במקום חיטין היינו שמקודם עושה זקיפה שחייב לו ל' דינרין ואח"כ פוסק בחוב זה יין, ובעיקר גדר פסיקה במלוה מצינו באבי עזרי (פ"ז מגזילה הי"ב) שהביא דעת הגר"י אברמסקי זצ"ל

ביסוד ההיתר דיצא השער

בגמ' ס"ג אמר רבא השתא דאמר רבי ינאי מה לי הן ומה לי דמיהן אמרינן מה לי דמיהן ומה לי הן נמי אמרינן ופוסקין על שער שבשוק ואע"פ שאין לו וכו' רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו מאי טעמא אמרו רבנן פוסקין על שער שבשוק ואע"פ שאין לו דאמר ליה שקילא טיבותיך ושדייא אחיזרי מאי אהנית לי אי הו' לי זוזי בידי הוה מזבנינא בהיני ובשילי בזולא.

האחרונים הקשו על התוס' שכתבו לעיל ס"ב: (ד"ה אע"פ) דהטעם דביצא השער מותר אע"פ שאין לו כיון שאם היה בא מוכר לחזור הוה קאי במי שפרע ולכך חשיבי כנתיקרו ברשות לוקח, ואמאי הוצרכו לזה ולא פירשו כטעמים המבוארים בגמ' משום מ"ל הן מ"ל דמיהן או משום מאי אהנית לי. וביאר החו"ד שבכל הסוגיא לעיל ס"ד דגמ' שההיתר הוא משום שקנה למי שפרע וברשותו אוקיר, ורק רבא חידש שא"צ קנין דההיתר הוא משום מ"ל הן מ"ל דמיהן.

והנה בגוף מה שכתבו התוס' שההיתר הוא משום שקנה למי שפרע וברשותו הוקרו, יש להקשות דמבואר בגמ' שההיתר של יצא השער הוא רק בנותן דמים אבל בבא עליו בחובו אין היתר של יצא השער, והטעם לזה מבאר רש"י כיון שאין לו דמים במה לקנות, [ולפי"ז אם היה למוכר מעות משלו ג"כ מהני דהא יש לו

דמים במה לקנות, וכ"כ הט"ז, ובחו"ד (סי' קס"ג סק"ג) כתב שהפוסקים שחלקו על הט"ז וס"ל דרק אם הלוקח נותן מעות אז מהני יצא השער הוא משום דסבירא להו להלכה כהטעם של מאי אהנית לי דזה שייך רק בנותן דמים] ובתוס' (ס"ב: ד"ה לקח) כתב דזה סברא פשוטה שלא מהני יצא השער בבא עליו בחובו, וביאר המהרש"א שכיון שכל ההיתר של יצא השער מבואר בלשון המשנה דאע"פ שאין לזה יש לזה, כשאין למוכר מעות ל"ש סברא זו שהרי אין לו במה לקנות, גם הריצב"ש בשטמ"ק שכותב ב' טעמים אחרים בהא דלא מהני בא עליו בחובו, נראה מדבריו דלא הוקשה לו על עצם הטעם של רש"י דבעינן שיהיה לו דמים במה לקנות, רק הקשה דטעם רש"י שייך רק באין לו והברייתא אומרת דגם ביש לו אסור וע"כ פירש ב' טעמים אחרים, ומשמע דעל עצם סברת רש"י דבאין לו בעינן שיהיה מזומן בידו לקנות כו"ע לא פליגי, ויש לתמוה לפי' התוס' שההיתר של יצא השער הוא משום דקנה למי שפרע וברשותו הוקיר בשביל מה צריך שיהיה מזומן לו מעות לקנות, והא לכאז' מי שפרע איכא גם באין לו מעות עתה לקנות וא"כ צ"ב מאיזה טעם בעינן גם שיהיה לו מעות מזומנים לקנות*.

וביאר בחו"ד דלמ"ד שמלוה לא קונה בא עליו בחובו לא מהני כיון שאין קנין ולא

א יש מפרשים במש"כ רש"י דהיכא שאין בידו מעות מזומנים לקנות אסור, משום דהיכא שיכול המוכר לקנות במקו"א הוי מכר והיכא שאין בידו מעות לקנות במקו"א הוי הלואה, ולפי"ז לק"מ דגם לשיטת התוס' שההיתר הוא משום שקנה למי שפרע וברשותו אוקיר מ"מ בעינן ג"כ שיהיה מזומן בידו לקנות דאל"כ הוי כהלואה, אבל באמת ברש"י לא משמע כפירוש זה, עי' ברש"י לעיל ס' ע"ב (ד"ה וכן השער) ז"ל יצא השער פוסקין ואף על פי שאין לזה יש לזה ויכול המוכר הלז לקנותם עתה במעות הללו עכ"ל משמע שמה שיכול לקנותם עתה במעות הללו זהו סיבת ההיתר, ולפירוש הנ"ל מה דבעינן שיוכל לקנותם עתה אין זה סיבת ההיתר, אלא שכל שאין מזומן בידו לקנות מיד הוי כהלואה, דהיינו שמה שאין מזומן בידו זהו סיבה לאיסור, וברש"י משמע שמה שמזומן בידו זהו הסיבה להיתר.

ברשותו אוקיר, ולמ"ד שמלוה במכר קונה ביאר החו"ד דאם אין מזומן לו מעות לקנות ליכא מי שפרע, דמי שפרע איכא רק כשמזומן ביד המוכר לקנות.²

ותמוה דלא מצינו מי שיאמר בחו"מ סי' ר"ט דמי שפרע צריך שיהיה מזומן בידו לקנות, וכבר עמד ע"ז בחידושי ר' שלמה, וכן יש להקשות ממש"כ הפוסקים שכל מה שבפסיקה קונה רק למי שפרע ולא קונה קנין גמור הוא משום שכסף אינו קונה מטלטלין, אבל אם יעשה פסיקה ע"י קנין אגב אה"נ דיקנה קנין גמור, וכי כל הדין הזה הוא רק כשיש למוכר מעות במה לקנות.

וכן מוכח מדברי המהרש"א בתוס' (ס"ב ע"ב ד"ה הרי) דלא כהחו"ד, דהמהרש"א כתב לפרש בדברי התוס' שכתבו דאם היה מוחל לו החיטין היה קונה בקנין גמור כיון דהוא מילתא דלא שכיחא, דהתוס' איירי גם באין לו, ומוכח שגם במקום כזה שלא מזומן בידו לקנות [שהרי בא עליו בחובו] קונה קנין גמור, ולדברי החו"ד שכשלא מזומן בידו לקנות אין קנין לא יתכן במלוה באין לו שיקנה קנין גמור.

וכן לפי התי' השני בכס"מ (בפכ"ב מהל' מכירה ה"ג) והש"ך (ר"ט ס"ק י"ג) דסבירא להו שגם

בלא יצא השער יש מי שפרע, מ"ט בעינן יצא השער, הרי מי שפרע יש גם בלא יצא השער, ומוכח שגם היכא דאיכא קנין בשביל להתיר איסור ריבית צריך גם שיהיה מזומן בידו לקנות וצ"ב.

והנה בדברי התוס' יש לתמוה מה שייך באין לו לומר שהחפץ כבר קנוי ללוקח וברשותו הוקרו, בשלמא ביש לו אפש"ל שהמקח נגמר מיד, אבל באין לו שכעת אין לו מאותו המין ודאי דבפועל לא חל הקנין אלא כשיבוא לרשותו, ובאמת בפנ"י כתב דמה"ט לשיטת רש"י באין לו אין טעם ההיתר משום מי שפרע וברשותו הוקרו, אבל בתוס' מבואר דגם באין לו ההיתר הוא משום דקנה למי שפרע וברשותו הוקרו וצ"ע.

וביארנו בשיעור הקודם דאיסור ריבית הוא רק היכא שהלוה מוסיף לו יותר מסכום ההלוואה, אבל היכא שנגמר הקנין ומן הדין מגיע לו היוקרא, הרי אין הלוה נותן לו את היוקרא אלא מאליו הוא זוכה בזה מכח המעשה קנין שנעשה כבר, וכל שזוכה המלוה מאליו ולא על ידי הלוה ליכא בזה משום ריבית.

ובאבנ"ז (קע"ז י"ז) מצינו ביאור אחר בזה דאמנם החפץ עדיין לא נקנה

ב בגמ' אמר רבה מתניתין בבא לחוב בדמיה עסקינן וכדתניא הרי שהיה נושה בחבירו מנה והלך ועמד על גורנו וכו' א"ל אביי אי דלא כאיסרו הבא לידו מאי איריא אין לו אפי' יש לו נמי ע"כ, כבר הק' הריטב"א היכי סלקא דעתיה דרבא לאישתעוויי מהא מתניתא דהא בהדיא פליגא אמתני' כדמקשי אביי, ויש להוסיף דהרי הברייטא שאוסרת גם ביש לו א"ל לומר שטעם האיסור הוא כמתניתין, שהרי המשנה אוסרת רק באין לו והטעם כמו שפירש"י דאין לו דמים במה לקנות, והברייטא שאסרה גם ביש לו ודאי לא מהטעם הזה דזה לא שייך ביש לו, אלא טעם הברייטא לאסור בבא בחובו צ"ל כמו שפי' הריצב"ש בשטמ"ק עי"ש ב' טעמים, והמשנה שאסרה רק באין לו אסרה מטעם אחר וא"כ האין ביאר רבה את המשנה עפ"י הברייטא שאוסרת מטעם אחר לגמרי, ולפי דברי החו"ד יש ליישב דרבה הוכיח מהברייטא דלהתיר פסיקה בעינן למי שפרע, וכמו שפירש הריצב"ש [בתי' אחד] שהטעם שהברייטא אוסרת בא בחובו ביש לו הוא משום דמלוה לא קונה, ובחת"ס כתב דבזה גופא נחלק ר' אושעיא בברייטא להלן דביש לו מותר דס"ל שמלוה קונה, וכיון שבעינן למי שפרע א"כ יש לבאר מתניתין דבא בחובו באין לו אסור כיון שאין מזומן בידו לקנות וכל שאין מזומן בידו ליכא מי שפרע.

אז החשיבו רבנן כאילו נגמר המקח לענין זה שברשותו הוקרו.

רש"י דף ס"ג. (ד"ה יש לו) ביאר מה דמותר בא בחובו ביש לו ז"ל דזכי בהו האי מהשתא ואע"ג דלא משיך כי מוקרי ברשותיה מוקרי ולא הוי רבית הואיל ואם בא לחזור קאי עלייהו במי שפרע ומיהו היכא דאין לו לאו כאיסרו הבא לידו הוא דהיכא דיהיב ליה זוזי פוסק ואע"ג שאין לו דיכול זה לקנותו במעות שקיבל דחטין מצויין לו הואיל ויצא השער אבל זה אין בידו במה יקנה ודמי לרבית עכ"ל, פשטות דברי רש"י נראה שהיכא דיהיב זוזי ההיתר הוא משום שיכול לקנותו במעות שקיבל ובבא בחובו לא שייך זה, והיינו כמו שנתבאר דאף דאיכא מי שפרע מ"מ לאיסור ריבית בעינן ג"כ שיהיה מצוי לו לקנות דאל"כ לא חשיב ברשותו אוקיר, ולדברי החו"ד צ"ל דכוונת רש"י דכיון שמזומן לקנות על כן איכא מי שפרע ובבא בחובו שאינו מזומן לקנות ליכא מי שפרע.^ג

ברשי ותוס' ס"ג: הקשו מאי אתא רבא לאשמועינן מתניתין היא יצא השער פוסקין אע"פ שאין לזה יש לזה, ותירצו דרבא אתא לאשמועינן דאפי' שער קטן מהני דעד עתה סברה הגמ' דרק שער גדול מהני, וצריך להבין איך תליא נידון זה אם סגי בשער קטן בטעם של מ"ל הן מ"ל דמיהן דאחרי שרבא

ללוקח וא"א לומר שנתייקר ברשותו אבל החוב שהמוכר חייב לו חטין הוא שנתייקר וכיון שהמוכר חייב להעמיד חטין מה שנותן לו חטין יקרות יותר אין הוא מוסיף לו בזה יתר על החוב אלא החוב עצמו נתייקר. ויש להקשות א"כ גם בסאה בסאה נימא כן דהחוב נתייקר ברשותו, וצ"ל דדוקא במכר הקילו ולא בהלוואה.

אמנם בתור"פ ובריטב"א החד' להלן ע"ג: נראה דלא כב' ביאורים הנ"ל אלא דברי התוס' הם כפשוטם שנחשב שהמקח כבר נגמר והחפץ קנוי ללוקח וברשותו הוקרו, ז"ל "רואים את המקח שכבר נגמר וברשותו יתייקר", ויש להקשות אם נחשב שהמקח נגמר א"כ א"צ להגיע לסברא שברשותו הוקרו תיפו"ל שאין כאן המתנת מעות וכעין שכ' הריב"ש (תשו' ש"ו) דזה ההיתר של יש לו, וצ"ל שכיון דבאין לו איירינן שאין החפץ נקנה לו בפועל ודאי דאיכא המתנה, אלא דקולא הוא שהקילו רבנן לענין ריבית להחשיב לענין זה שהמקח נגמר וברשותו הוקרו.

ומעתה י"ל דזה הטעם דגם במקום שיש מי שפרע עדיין צריך היתר של יצא השער ושיהיו המעות בידו שיהיה מזומן בידו לקנות כיון דכל מה שהקילו רבנן דלענין ברשותו הוקרו אנו רואים שהמקח נגמר זהו רק היכא שמזומן בידו לקנות ולגמור את המקח

ג בפני יהושע (ס"ב ע"ב על תוד"ה אע"פ) עמד על דברי רש"י אמאי באין לו אסור וביאר דלא סגי האי טעמא דמי שפרע אלא היכא דיש לו עכשיו דרך ביש לו חשיב כאילו נתייקר ברשותו אבל באין לו לא שייך לומר שזכה מעכשיו א"כ לא שייך נמי לומר דברשותו נתייקרו שהרי לא זכה בהם אלא לאחר שבאו לרשות המוכר, ועוד כתב דאפשר שרש"י סובר דכלל אין מי שפרע באין לו, אמנם ברש"י עצמו כתב שבאין לו אסור משום שאין לו במה יקנה ולדברי הפנ"י היה צריך רש"י לסיים דבאין לו אין מש"פ או דלא שייך ברשותו הוקיר, ואולי רש"י סיים דבאין לו אין לו במה יקנה. ויש לדחוק בכוונת רש"י דההיתר של יש לו ל"ש בבא בחובו וכטעמי הפנ"י, ומה שאין את ההיתר של אין לו, זה משום דאין לו במה יקנה.

חידש טעם זה גם שער קטן מהני, ואיזה טעם סברה הגמ' עד עתה בביאור דינא דיצא השער שעל כן סברה הגמ' דרק שער גדול מהני, עוד חילוק מצינו בדברי הגמ' שנתחדש בטעם דמ"ל הן מ"ל דמיהן, דבגמ' הק' איתיביה רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע לרבא כולם אם יש לו מותר אם אין לו אסור, והרי בכל הסוגיא לעיל היה מובן לגמ' בפשיטות דיש חילוק בין בא באיסרו לבא בחובו ומבואר בגמ' דאחרי הטעם של מ"ל הן מ"ל דמיהן אין מקום לחלק בין בא בחובו לאיסרו בידו וצ"ב, וביאר החו"ד דעד עתה סברה הגמ' שההיתר ביצא השער הוא משום שקנה למי שפרע וברשותו הוקיר וזה שייך רק בשער גדול שמצוי לקנות בקל ועל כן יש מי שפרע, ורבא חידש טעם ההיתר אינו משום שקנה אלא גם בלא קנין למי שפרע איכא להיתר דיצא השער וכשיטת הראב"ד דעשו שאינו זוכה כזוכה, על כן הקשו בגמ' שא"כ גם בבא לחוב יהיה מותר דבתחלת הסוגיא שסברה הגמ' דהטעם משום מי שפרע אז בעינן שיהיה מצוי לו לקנות דרק אז איכא מי שפרע, אבל לרבא שחידש דאין לו הוי

כיש לו, א"כ גם בבא לחוב יהיה מותר, והוא ביאור נפלא בדברי הגמ', אלא שכ"ז הוא רק לחו"ד לשיטתו שהטעם שצריך שיהיה מזומן לו לקנות הוא משום שבל"ז ליכא מי שפרע ועל כן לרבא דא"צ מי שפרע גם א"צ שיהיה מזומן בידו לקנות, אך לדברינו דמה שצריך שיהיה מזומן בידו לקנות אינו בשביל הקנין אלא דהטעם שברשותו אוקיר שייך רק במזומן בידו דאז החשיבו רבנן כאילו נגמר המקח, א"כ גם לפי רבא שא"צ מי שפרע מ"מ טעם ההיתר הוא משום שברשותו אוקיר, דגם לפי הראב"ד שא"צ קנין מ"מ בפשטות ההיתר הוא משום דברשותו אוקיר [רק דס"ל להראב"ד שגם בלי מי שפרע יש ברשותו אוקיר דעשו שאינו זוכה כזוכה], וכ"נ מבואר בריטב"א שכתב (ע"ג ב') דבאין לו ההיתר דברשותו הוקיר, ומאידך ס"ל (ס"ג א' וס"ג ב') שבאין לו אין מש"פ, ומבואר כמוש"כ בשי' הראב"ד דבכדי לחשוב שנגמר המקח מיד וברשותו הוקיר לא בעינן למש"פ. וע"ע בריטב"א (מ"ז א' ד"ה רב אשי) שכתב דההיתר הוא דעשו שאינו זוכה כזוכה. וכיון שבשביל להחשיב שקנוי לו וברשותו אוקיר

ד ברמב"ן ביאר מה נשתנה בדברי רבא שגם שער קטן מותר, דעד עתה סברה הגמ' שהטעם שיצא השער מותר משום דמסתמא לא יתייקרו עד שיפרע זה מה שלקח הלה ממנו, ול"ש זה אלא באכלבאי וארבי דמשך תרעייהו קמ"ל דטעמא משום דכיון שיצא השער כמי שיש לו פירות הוא הילכך אפילו על שער שבשוק פוסקין, אבל על החילוק השני שמבואר שנשתנה עכשיו בטעם של רבא שגם בא בחובו צריך להועיל ע"ז לא תי' הרמב"ן. [יש להקשות איך בכלל שייך הסברא של מ"ל הן מ"ל דמיהן בבא בחובו, הרי כל הטעם שאומרים מ"ל הן מ"ל דמיהן הוא משום שיכול לקנותו, ובבא בחובו הרי אינו יכול לקנות, ועי' בריטב"א (ישן) דמבואר בדבריו דכוונת הגמ' להקשות בא בחובו ויש לו מעות, וכ"כ בפלפולא חריפא (סק"ל) ובגידות (שמ"ו פ"ה ס"ח), וכ"ה בשיעורי הגר"ח. והנה החו"ד נקט שלמאן דאית ליה הטעם של מ"ל הן מ"ל דמיהן אה"נ דאם יש למוכר מעות משלו גם בא בחובו מותר כיון שלטעם של מ"ל הן מ"ל דמיהן א"צ דוקא שיתן לו הלוקח מעות, וא"כ א"א לפרש דשאלת הגמ' היתה על אופן זה שיש לו מעות דלהחו"ד אה"נ דכה"ג שרי, וצריך לפרש שהגמ' מקשה דגם אם אין למוכר מעות כיון שהתחדש עתה שא"צ שיהיה מזומן בידו לקנות א"כ אם יכול להשיג מעות ע"י הלואה ג"כ יחשב כיש לו מעות ומ"ל הן מ"ל דמיהן דאף שאין המעות מצויין בידו הרי גם שער קטן מועיל.]

צריך שיהיה מזומן בידו אז גם לטעם של הראב"ד צריך שיהיה מזומן בידו ויל"ע¹.

ולמש"כ בשי' רש"י לקיים פירוש החו"ד בסוגיין שרבא חידש דבאין לו לא בעינן למש"פ דומיא דיש לו, יל"ע דברש"י

(ס"ג א') מבואר דביש לו בעינן למש"פ, וא"כ האין נימא דפירש כהראב"ד דביש לו לא בעינן מש"פ, וצ"ל כמוש"כ בשיעור הסיכום להיתר דיש לו דרך בבא בחובו שהתחיל בהלואה הוצרך רש"י לקנין למש"פ.

ב

מצינו באחרונים כמה ביאורים ליישב מה הוצרכו התוס' לטעם דקנה למי שפרע והלא בגמ' איכא טעמים אחרים, וכבר הובא לעיל דברי החו"ד דהתוס' אזיל לפי תחילת הסוגיא דעדיין לא נתחדש הטעמים של מ"ל הן מ"ל דמיהן ומאי אהנית לי וסברה הגמ' שההיתר הוא מחמת שברשותו הוקרו, ובהרבה אחרונים תירצו בדרך אחרת, דהסברא של ברשותו הוקרו אינה סברא להתיר בפנ"ע רק היא בצירוף הסברא של מאי אהנית לי וכמו שיובא להלן, אמנם פירוש החו"ד יותר מחוור בלשון התוס', שלא הזכירו בדבריהם דבעינן גם לסברא דמאי אהנית לי ומשמע דכל ההיתר הוא רק משום דברשותו הוקרו.

בפנ"י כתב שהתוס' הוצרכו לטעמא דמי שפרע דאל"כ לא שייך למימר שקילי טיבותך דמאי אהנית לי, דודאי מתהני טובא לענין זולא שהרי אם יקנה פירות מן השוק בקנין גמור ויוזלו אח"כ יפסיד משלו, משא"כ השתא שפוסק על השער שלא משך הפירות אם יוזלו יוכל לחזור בו, לכן כתבו התוס' דקאי במי שפרע וא"כ מסתמא לא יחזור בו. ויש להעיר דעדיין קשה למה הוצרכו התוס' להוסיף דכאילו נתייקרו ברשותו, הרי אין ההיתר מחמת שנתייקרו ברשותו אלא משום מאי אהנית לי.

המהריט"ץ (תשו' קס"ו ובשו"ת בית שלמה ספ"ה) ג"כ פירש בדברי התוס' דעיקר ההיתר הוא משום מאי אהנית לי, ומה שהוצרכו

ה והראו דבשערי דעה (סי' קס"ג ב') כפה"ג דנקט דלהראב"ד אין ההיתר משום שקנאו וברשותו אוקיר ולפי"ז יש ליישב הסוגיא כדרך החו"ד גם לפי דברינו ויל"ע.

ו והעירו דיתכן לבאר דברי הגמ' באופ"א, דעד השתא סברה הגמ' שהטעם שיש לו מותר הוא משום שקנה קנין גמור ומעין סברת הריב"ש בתשו' ש"ו, והטעם שקנה קנין גמור כיון שביש לו חייב ליתן דוקא מאותו גדיש כמוש"כ רש"י בדף ע"ב: ומה שבבא בחובו אסור משום סברת הריב"ש שכיון שהתחיל בהלואה החמירו, ואתי שפיר המשנה והברייתא של ר' אושעיא שביש לו מותר, כיון שביש לו נקנה לו הגדיש בקנין גמור ובקנין גמור לא החמירו גם כשהתחיל בהלואה, אבל אחרי שרבא חידש שאין לו הוי כיש לו א"כ ודאי דביש לו א"צ קנין גמור, וכמו שהק' הכהונות עולם איך אמר' אין לו הוי כיש לו הרי ביש לו נקנה לו גדיש מסויים ובאין לו ל"ש זה, ועל כרחך צ"ל דלפי טעם הגמ' השתא גם ביש לו אין טעם ההיתר משום שנקנה לו גדיש מסויים, על כן הקשו עכשיו בגמ' א"כ למה בבא בחובו יש חילוק בין אין לו ליש לו הרי גם אין לו הוי כיש לו. אמנם יש להעיר דבפשטות גם אחרי שרבא חידש שגם בלי קנין גמור מותר מ"מ נשאר גם הטעם הקודם שקנין גמור הוא סיבה להתיר, וא"כ יתכן שהברייתא מדברת שנותן לו מאותו גדיש וקנה קנין גמור ולכן מותר, ומה הקשו דגם באין לו נתיר, ושמא י"ל דאחרי שנתחדש שא"צ קנין גמור א"כ ליכא להיתר של קנין גמור ולא מועיל היתר זה.

התוס' לטעמא דמי שפרע משום דמבואר בגמ' דרק במכר מהני טעמא דמאי אהנית לי ולא בהלואה, וכל היכא דליכא מי שפרע לא הוי מכירה אלא הלואה ולא מהני טעמא דמאי אהנית לי משו"ה כתבו התוס' דבאין לו קנה למי שפרע ועל כן הוי מכירה ושפיר מועיל בו טעמא דמאי אהנית לי. וגם על ביאור זה יש להעיר כנ"ל דעדיין קשה למה הוצרכו התוס' להוסיף דהוי כאילו נתייקרו ברשותו.

האבנ"ז (קע"ז י"ז) פירש שהטעם דמי שפרע וטעמא דמאי אהנית לי ב' טעמים חלוקים הם אבל לתרווייהו בעינן, דמש"כ התוס' דברשותו הוקרו זה סברא שאין כאן לקיחת ריבית כיון שהחוב יתייקר ואת שלו הוא נוטל, אך עדיין קשה איך מותר לו לפסוק לפי השער היקר, דכיון שיכל לפסוק לפי השער של השתא ולא היה מקבל את היוקרא א"כ זה גופא שפוסק לפי השער היקר זה גופא יהיה אסור משום ריבית, ועל זה אמרו בגמ' טעמא דמאי אהנית לי שאין לו רווח ממה שפוסק לו לפי השער היקר דיכל לקנותו בהיני ושילי. וכע"ז פירש ג"כ ובקונטרס השיעבוד להגרש"ש. [וע"ע בשיעורי ר' חיים מש"כ לבאר דבעינן לב' הסברות להתיר ודבריו צ"ב].

בבית יוסף (ריש סי' קע"ה) כתב ז"ל יצא השער פוסקין אע"פ שאין לזה יש לזה וטעם

ההיתר איתא שהוא משום דאמר ליה שקול טיבותך ושדיא אחיזרי אי הוי לי זוזי בידי הוה מזבנינא בהיני ובשילי בזולא כלומר והילכך חשבינן כאילו המוכר קנה מיד התבואה בדמי הלוקח וזכה בה הלוקח וכשנתייקרה ברשותו נתייקרה וכיון שאינו דרך הלואה אלא דרך מקח שאינו ריבית של תורה לא אחמור בה רבנן עכ"ל. והביאור בזה דלולי הסברא שיכל לקנותו בהיני ובשילי לא היינו מחשיבים כאילו המקח כבר נגמר היום שהרי עתה אין לו למוכר פירות ומאיזה טעם יחשב כאילו כבר נגמר המקח, אבל מאחר שהלוקח מבחינתו יכל כבר לקנות היום א"כ מצידו כבר נגמר המקח וממילא כיון שנגמר המקח שפיר י"ל דכשנתייקרה ברשותו נתייקרה.

ולפ"ז י"ל ע"ד האחרונים שתוס' אי"ז טעם חדש להתיר פסיקה, אלא הוא צירוף לטעם דמאי אהנית לי, שיסוד ההיתר הוא משום דקני למש"פ וברשותו הוקיר ורק דמה דחשבינן ליה שנגמר המקח מיד הוא מטעמא דמאי אהנית לי, ולכן שייך לומר שברשותו הוקיר. [אולם בב"מ (ר"ס קע"ה) נקט דהב"י לא ס"ל כתוס' ולא הזכירו כלל, ולמשנ"ת אינו מוכרח כלל]. וע"ע בשער דעה (ר"ס קע"ה) שהק' על הב"י שא"כ מה הק' מסב"ס ששם אין מאי אהנית דהמוכר, ותי' בדוחק שזהו כוונת הגמ' בתי'.

שיעור סיכום ביסוד ההיתר של יצא השער

לו, [ומש"כ רש"י ע"ב ב' שפסק מאותו גדיש, ולהמבואר הלא גם בלא זה יש ההיתר דיש לו, צ"ל דהיינו משום דבא להתיר שם גם הוזלה, וכמוש"כ הטור סי' קע"ה וזהו מש"כ רש"י שם שפוסק באיזה שעה שירצה], והביאו שכ"כ בספר כהונת עולם.

ב. בטעם דמאי אהנית לי בפשוטו היינו משום דאין תרבות אצל הלוקח שהרי היה יכול לקנות החיטים בהיני ושילי ולהרויח היוקר, וכתב הראב"ד הובא בריטב"א (ישן) ע"ב ב' דבעינן שגם המוכר יוכל להשיג חיטים כדי שלא יהיה נשך אצל המוכר, ובחידושי ר' מאיר שמחה כפה"נ שפירש כונתו דההיתר שמתיר כלפי המוכר הוא המה לי הן מה לי דמיהן, דהוי כיש לו. ומה"ט תמה על הראב"ד דביש לו לא בעינן למאי אהנית ואם כלפי המוכר בעינן לסברא דמה לי הן וכו' בכדי להתיר א"כ שיהני זה להתיר גם כלפי הלוקח כדחזינן ביש לו שסגי בזה להתיר, אולם י"ל דאין כונת הראב"ד דלהתיר כלפי המוכר בעינן לטעם דמה לי הן וכו' דהוי כאילו יש לו, אלא דגם אצל המוכר בעינן לההיתר דאי"ז נשך משום שיכול לקנות עתה הפירות, ואמנם ודאי שיש בזה ב' טעמים נפרדים טעם דמה לי הן וכו' דחשבינן ליה כיש לו וזהו יסוד ההיתר כאותו ההיתר דיש לו, וטעם דמאי אהנית, ובטעם זה קאמר הראב"ד שצריך שגם אצל הלוקח לא יהיה בזה תרבות וגם אצל המוכר לא יהיה נשך.

אולם הב"י והש"ך ר"ס קע"ה כפה"נ שפרשו הטעם דמאי אהנית באופ"א, שכתבו בהטעם דמאי אהנית דהלכך חשבינן כאילו המוכר קנה התבואה מיד בדמי הלוקח, וזכה בו

א. בטעמא דפוסקין על הפירות באין לו ויצא השער מבואר בגמ' ב' טעמים, טעם דרבא עפ"י סברת ר' ינאי דמה לי הן מה לי דמיהן, והיינו דגם באין לו כיון שיכול להשיג הפירות יש בזה את ההיתר של יש לו, וכמתבאר מפרש"י ותוס' בסוגיא, וכ"כ הרמב"ן להדיא, ועוד טעם של רבה ור"י משום מאי אהנית לי, בטעם דמה לי הן וכו' יש להדגיש דלראשונים דביש לו בעינן שיקנה למש"פ ושרק בכה"ג מותר, א"כ גם באין לו שמתירים בגלל שנחשב כיש לו וזהו ההיתר, א"כ ודאי דניבעי שיקנה למש"פ, אולם לשיתות הראשונים שביש לו מותר בלא קנין למש"פ, הו"ה באין לו אם יש לו ההיתר דיש לו לא בעינן שיקנה למש"פ.

עוד יש לעורר למה שדייק הגידו"ת מרש"י ע"ב ב' דההיתר דיש לו הוא בגונא שפוסק לתת מאותו הגדיש, ושכ"ה שיטת הפרישה חו"מ ר"ס ר"ח ויור"ד סי' קע"ה ס"ק כ"ו, [ובנתה"מ ר"ח ג' ור"ט ט' השיג עליו ממש"כ תוס' ס"ד ב'], א"כ יל"ע האין נתיר באין לו דהוי כיש לו, הלא ביש לו קני לגמרי באותו גדיש, [והגם שאינו מסויים, מ"מ קני באותו גדיש], וא"א לומר כן באין לו, וכמו"כ יל"ע לריב"ש תשו' ש"ו שביאר ההיתר דפסיקה ביש לו להוזיל, שקני מה"ת קנין גמור דיינינן ליה כמו שקנה לגמרי מעתה, וזה הלא אין שייך באין לו כדחזינן שאסור להוזיל באין לו, וא"כ האין נימא דאין לו מותר דיינינן ליה כמי שיש לו, ומבואר דהגם דביש לו כשפוסק מאותו גדיש איכא היתר טפי, ומותר גם להוזיל, אך ביש לו יש עוד היתר כשאינו פוסק מאותו גדיש, וגם בגונא שא"א לדון שקנה קנין גמור מעתה, ועל היתר זה אמרינן דאין לו הוי כיש

הלוקח ונתייקרה ברשותו, והיינו שאין ההיתר משום דליכא נשך ותרבית, אלא דמה"ט דמאי אהנית דיינין כאילו קנאו הלוקח וברשותו הייקר, ובאמת הדברים צ"ב דמה ההקשר בין מה שהלוקח יכול לקנות להא דברשותו נתייקר, [ושמא י"ל דיסוד ההיתר דברשותו נתייקר מבואר בתור"פ וריטב"א החד' ע"ג ב' דדיינין ליה כמו שנגמר המקח מיד, והלא פסק עמו לתת לאחר זמן, ולא נגמר מיד, וי"ל דהיינו סברת מאי אהנית, דכיון דהלוקח בידו לגמור המקח מיד, ומה שפסק לאחר זמן, לטובת המוכר הוא שהסכים להרויח לו הזמן, וא"כ שפיר י"ל שמה"ט דיינין ליה כאילו קנאו המוכר מיד וברשותו הוקיר]. ועכ"פ מבואר בב"י ובש"ך שפירשו הטעם דמאי אהנית דלא כהריטב"א בשם הראב"ד, אלא דמה"ט אמרינן דברשותו הוקיר.

ג. והנה רהיטת הגמ' שהטעם דרבא והטעם דרבה ור"י ב' טעמים נפרדים הם, ועל כל טעם בפנ"ע שו"ט בגמ', וכ"כ בתוס' רא"ש ובתוס' שאנץ הובאו בשטמ"ק בריש פירקין. וכ"כ הריב"ש בתשו' ש"ו, [ולעיל נתבאר שגם בשי' הראב"ד י"ל כן, ודלא כהבנת ר' מאיר שמחה בקושייתו לראב"ד, וגם הב"י והש"ך אין כונתם לצרף ב' הטעמים, וכל דבריהם באו על הטעם דמאי אהנית לי], ויל"ע אם ב' הטעמים אמת ולא נחלקו רבא ורבה ור"י בזה, אלא דרבה ור"י הוסיפו טעם נוסף, ומשום דאיכא נפ"מ בין הטעמים וכדיבואר, או דנחלקו בזה דלרבא רק מה לי הן וכו' מהני להתיר בשער קטן, ולרבה ור"י רק הטעם דמאי אהנית מהני להתיר שער קטן, והנה המהר"ם בסוגיין פירש לרבה ור"י דההיתר דמאי אהנית האמור במשנה ע"ב ב' אע"פ שאין לזה יש לזה דקאי על הלוקח, וכ"נ

בנמוק"י במתני' שם שכן פירש, ואי נימא דרבה ור"י לא נחלקו על רבא, ורק באו להוסיף טעם נוסף, מדוע הוצרכו לפרש המשנה באופ"א, והלא יתכן דהמשנה נקטה הטעם דמה לי הן וכו', ורק דס"ל דאיכא טעם נוסף, ונוטים הדברים דנחלקו דרבה ור"י נחלקו על רבא, וכ"נ ברא"ש ס' ס' שכתב דטעמא דריו"ח דאין פוסקין על שער של עיירות, דס"ל דלא שייך בשער זה טעמא דמאי אהנית לי. [ורבה ור"י דקאמרו הטעם דמאי אהנית לי לפו"ר באו להתיר שער קטן, וכמוש"כ התוס' והרא"ש בשי' רבא, י"ל דפליגי עם ריו"ח וס"ל דמהני מאי אהנית להתיר גם שער קטן], ואם ס"ל נמי לטעם דמה לי הן וכו' מדוע לא התיר ריו"ח בשער של עיירות משום מה לי הן, ואי נימא דגם טעם זה ס"ל לריו"ח דלא שייך בשער של עיירות הו"ל להרא"ש למימר כן, ועכ"כ דס"ל דלכה"פ ריו"ח פליג על טעם זה דמה לי הן, וכ"נ ממש"כ השו"ע ס' קע"ה ס"ה שצריך לנכות החסרונות הוא מטעם דמאי אהנית לי, ואם איכא גם לטעם זה מדוע לא נתיר גם בלא ניכוי החסרונות מה"ט, באבנ"ז ס' קע"ח וקפ"א כתב דרבא פליג על הטעם דמאי אהנית לי, והאריך בענ"ז בשע"ד ס' קע"ה.

ד. הטעם דרבא דפליג על רבה ור"י י"ל דס"ל כריו"ח וכפי שפרשו הרא"ש הנ"ל דס"ל דטעם דמאי אהנית לא מהני להתיר שער קטן, ורק הטעם דמה לי הן וכו' יכול להתירו, ועוד יתכן דפליג בכלל על הטעם דמאי אהנית, דכבר נודע להק' בעיקר הסברא דמאי אהנית, דהלא כל ריבית כן הוא שיכל להניח מעותיו בעסק, או להלוות לגוי שריבית שלו מותרת, ונמצא דאי"ז תרבית שהיה יכול להרויח כן, ובפשוטו י"ל דהתם רוצה ליטול שכר עבור המתנת

מעותיו, והגם שהיה יכול להרויח אותו השכר בדרך היתר, מ"מ שכר המתנת המעות הוא, וזהו ריבית שאסרה תורה לא ליטול שכר המתנת המעות, משא"כ בפסיקה אם היה קונה הלוקח פירות היום, לא היה זה שכר מעותיו כלל אלא ממילא הוא שהיה הרייח שלו, ואינו נוטל כל שכר המתנת מעותיו. ופשוט. אולם י"ל דרבא פליג על האי סברא וס"ל דאי"ז סברא דלא חשיב תרבות, שסו"ס נוטל טפי ממה שנתן, ומה שהיה יכול בדרך היתר לא מפקיע מיניה שם תוספת. ורבה ור"י אי נימא דפליגי ארבא, י"ל דהיינו משום דס"ל דגם ביש לו ההיתר משום ברשותו הוקיר, וכמושנ"ת מכבר, ומעתה ס"ל דבאין לו לא שייך כלל הטעם דברשותו הוקיר וכמוש"כ הפנ"י בשי' רש"י. וע"כ א"א לומר שטעם ההיתר באין לו הוא כהטעם ביש לו, ואי נימא דבעינן נמי לקנין למש"פ יתכן דס"ל דרק ביש לו איכא קנין למש"פ ולא באין לו וכשי' הריטב"א החד' בסוגיין, ועוד י"ל דס"ל דלא שייך כלל לחשוב אין לו כיש לו מפני שיש לו במה יקנה, די"ל דהיש לו נמדד לפני המקח, אם מוכר הוא מה שיש לו או לא, וע"י שהלוקח נותן דמים א"א לחושבו כיש לו, שהדמים באים עם המקח, [אמנם לטעם זה בגונא שיש לו דמים בדין הוא שיהני שהרי זה לפני המקח].

להצד דלא פליגי וב' הטעמים אמת יש בזה כמה נפ"מ, הא' בשו"ת רעק"א תשו' נ"ב כתב דבקבע לו זמן [שלא יקבל הלוקח קודם לאותו הזמן], ל"ש להתיר משום מה לי הן וכו' דא"א לחשוב שהמקח נגמר מיד וברשותו הוקיר, דהא הלוקח אינו רוצה זאת מיד, וכ"כ התור"פ וריטב"א החד' ע"ג ב', אך לטעם דמאי אהנית י"ל ששייך גם בכה"ג, שסו"ס יכל לקנות

מיד, ואולם יש לדון בזה דבאם קבע זמן ואינו רוצה לקבלו מיד הרי דנהנה הוא במה שקנה אצלו ופסק לקבל לאח"ז, ויל"ע בזה. הב' להטעם דמה לי הן וכו' לא צריך לנכות לדמי ספסירא, ואילו לטעם דמאי אהנית צריך. הג' להצד שמשום מה לי הן וכו' צריך קנין למש"פ אולם להטעם דמאי אהנית, להבנת הראב"ד הנ"ל שהוא משום דאין נשך ותרבות, פשוט הוא דלא בעינן קנין למש"פ, אולם להבנת הב"י והש"ך שהטעם הוא משום ברשותו הוקיר, יתכן דבעינן נמי קנין למש"פ, וכ"ה רהיטת החו"ד בר"ס קע"ה, אולם בב"מ נקט דהב"י לא ראה התוס' דבעינן קנין למש"פ עיי"ש].

הד' בחו"ד סי' קס"ג סק"ג וסק"ד כתב עוד נפ"מ בזה בגונא שהיה למוכר דמים אם יהני פסיקה בחובו, דלטעם דמה לי הן וכו' יהני שהרי יש לו במה לקנות, ורק לטעם דמאי אהנית לא מהני מה שיש לו דמים.

ה. אולם בנפ"מ זו יל"ע, דהנה בקושיית הגמ' דלרבא גם בבא בחובו נתיר, כתב בריטב"א (ישן) ובפלפולא חריפתא סק"ל ועוד שהיינו בגונא שיש לו דמים, דאלא"כ האיך נדמהו לר' ינאי בלא דאיכא דמים, וא"כ בתי' הגמ' דהחמירו בהלואה, נמצא שגם לטעם דמה לי הן וכו', לא יהני מה שיש לו דמים, והגם שעיקר הסברא שייכת גם כאן, מ"מ החמירו בהלואה, אולם יל"ע לפרושם האיך הק' מברייטא דר"א הלא יתכן דהתם איירי בדליכא דמי, וצ"ע. אולם לחו"ד דביש לו דמים מותר, ע"כ צ"ל דקושיית הגמ' דגם בדליכא דמים נתיר, ומשום דמאחר ונתחדש דכל שיש לו יכולת לקנות הפירות חשיב כיש לו, א"כ מה לי יש לו דמים ברגע הפסיקה, ומה לי אם ילוו אח"כ דמים ויהא בידו לקנותם, בתרוויהו יש לנו לחשוב

כאילו יש לו, וכן מוכח לשיטת הט"ז דביש לו דמים מותר, ע"כ דהברייתא איירי בדלית ליה דמים, ובאמת שהרא"ש ס"ז כתב על ברייתא דר"א דאין לו פירות ואין לו דמים, ולהדיא כהט"ז והחוו"ד שהברייתא לא איירי בכה"ג, אולם הב"ח סק"ג והפ"ח סק"ל כתבו דהגה"ה הוא ולא מדברי הרא"ש, וע"ע בהגהות אשרי שם וכ"ה באגודה בר"פ דאם יש לו מעות אמרינן דמה לי הן וכו', וכחוו"ד.

ו. באבנ"ז סי' רי"ד סק"י הק' לשיטת רש"י שבמשנה איירי בנתן דמים על החיטים, ואפ"ה באין לו יין אסור, אכתי תיקשי קושיית הגמ', וליכא לת' הגמ' דהכא הלואה וכו' שבמשנה אינו הלואה, [ובאמת בגמ' מבואר

שלא הק' ממתני' רק מהברייתא], ולמחנא"פ הל' ריבית סכ"ח שכתב דרש"י מודה לרה"ג, ורק ס"ל דמתני' איירי בזקיפת מלוה, אשר גם זה נחשב הלואה לק"מ.

ז. בתוס' לעיל ס"ב ב' כתבו דהיתר דיצא השער הוא משום דקנה למש"פ וברשותו הוקיר, ובחוו"ד הנ"ל נקט דהוא טעם בפנ"ע ורק דלא מהני רק לשער גדול, ושטעם זה נשאר גם להלכה, וכמוש"כ בחו"ד שם סק"ד, וע"ע קצה"ח ס"ו סק"ג בסוף הקטע הא', והרב המגיה שם ציין לדברי חיים הל' הלואה סי' י"א דלא סגי בקנין למש"פ לחודיא ומהני רק הטעם דמאי אהנית לי.

בגדרי היתר פסיקה בהזולה ביש לו

א

קנין גמור והרי גם למוכר זה עצמו אין בעלות על החיטין דרך חייבים לו אותם בתורת חוב, ולרש"י שמדובר שפסק עם אחרים י"ל דאיירי שפסק עם אחר פסיקה ביש לו, ונחשב שכבר קנאן, ועתה שמוכרן לאחר חשיב שקנה הלוקח ממנו מה שיש לו בבעלות אצל האחרים, אלא דגם בזה יש לדון דלכא' כל מה שקנה מהאחרים בפסיקה ביש לו זהו רק קנין למי שפרע, ואיך יקנה הקונה ממנו קנין דאורייתא, אמנם לשיטת הראשונים שרבנן לא ביטלו קנין כסף לגמרי רק נתנו לו זכות חזרה, וכל זמן שלא חזר בו שפיר איכא קנין, אתי שפיר שהלוקח הקונה ממנו קונה קנין גמור כ"ז שהאחרים לא חזרו בהן.

בתוס' (ד"ה מהו דתימא) הק' על מה שהגמ' הביאה את המשנה בדף ע"ה הלויני עד שיבוא בני ההא טפי ה"ל לאתויי הכא ההיא דפוסק על הגדיש דדמיא טפי דהוי מקח וממכר, ובתוס' רא"ש (לעיל דף מ"ו) הוסיף שבמשנה דפוסק עמו על הגדיש משמע דכיון דאית ליה מצי לאוזולי גביה. וכן כתב הטור (סי' קע"ה ס"ד) בשיטת רש"י, ולמד כן ממש"כ רש"י בדף ע"ב ב' (ד"ה פוסק עמו) באיזה שער שירצה², דמשמע דמותר גם להוזיל, ומבואר דס"ל לרש"י

בגמ' (ס"ג:) ואמר רב נחמן האי מאן דיהיב זוזי לקיראה וקא אזלי ד' ד' וא"ל יהיבנא לך ה' ה' איתנהו גביה שרי ליתנהו גביה אסור, פשיטא לא צריכא דאית ליה אשראי במתא מהו דתימא כיון דאית ליה אשראי במתא כעד שיבא בני או עד שאמצא מפתח דמי קמ"ל כיון דמחסרי גוביינא כמאן דליתנהו דמי. הריב"ש (סי' ש"ו) ביאר הטעם שמותר לפסוק בהזולה ביש לו ז"ל דכיון דמעות קונות מה"ת ואם חוזר בו מקבל מש"פ, הרי זה לענין ריבית כאילו קנאם קנין גמור מעתה וכו', והלכך אין כאן הקדמה עכ"ל, ויש להקשות אם כן האיך ס"ד בגמ' להתיר גם באשראי במתא, הלא בכה"ג שעדיין אינו בבעלותו של מוכר האיך יחול קנין גמור מה"ת³.

והנה ברש"י (ד"ה דאית) פירש דיש לו אשראי במתא היינו שהמוכר אף הוא נתן מעות ופסק עם אחרים על שעה, אמנם הרמב"ם (פ"ט ה"ו) כתב היו לו חטים חוב אצל אחרים, וכ"ה לשון השו"ע (סי' קע"ג ס"ז), ומשמע דלא קנה מאחרים חיטין אלא שאחר לזה ממנו חיטים וחייב לו אותם, והנה להרמב"ם ודאי דקשה כנ"ל איך מי שקונה ממנו חשיב כאילו קנה

א ובאמת יש לחקור בכוונת הריב"ש אם כוונתו דבכל יש לו קונה קנין גמור ממש, וס"ל כשיטת הפרישה שביש לו חל הקנין בחפץ, וחייב ליתן לו דוקא מאותו גדיש. או י"ל בכוונת הריב"ש דבאמת לא קנה ואינו חייב ליתן לו דוקא מאותו גדיש, ומש"כ הריב"ש דקנה קנין גמור היינו כפסיקה באין לו לתי' הא' בכס"מ דקני קנין גמור, ומה שהתירו ביש לו טפי מאין לו היינו משום דביש לו שמוזמן בידו לפרוע הקלו רבנן לחושבו כאילו נגמר המקח ואין כאן המתנה, ולפי"ז יתיישב בפשיטות דגם באשראי במתא אע"ג של"ש שיקנה לו דבר שאינו שלו, מ"מ כיון שכבר חייבים לו שפיר י"ל דרבנן החשיבו כאילו קנה.

ב וצ"ע מהיכן הוכיח כן הטור הא אדרבה הלשון "באיזה שער שירצה" משמע לכא' דאמנם א"צ שער שבשוק אך עכ"פ בעינן שיהיה לפי איזה שער כל דהו, ושפיר י"ל דס"ל כתוס' דבעינן עכ"פ שיהא כשער הלקוטות.

כמוש"כ התוס' רא"ש דהפשטות של המשנה שאפשר גם להזיל.

אמנם התוס' בתירוצם כתבו דפוסק על הגדיש לא שרינן אלא לפסוק עמו בשער לקוטות, אבל לפסוק שוי שיתא בחמשא לא. ולש' רש"י שבפוסק על הגדיש מותר גם להזיל עדיין קושיית התוס' במקומה עומדת אמאי הביאו הא דהלויני עד שיבוא בני ולא את המשנה שפוסקין על הגדיש.

בגמ' "מהו דתימא כיון דאית ליה אשראי במתא כעד שיבוא בני או עד שאמצא מפתח דמי". הגמ' מדמה את ההיתר של הוזלה ביש לו, להיתר של הלויני עד שיבוא בני, אמנם בגמ' אמרו כן רק על יש לו אשראי במתא דבס"ד שמותר בכה"ג הוא משום הלויני עד שיבוא בני, אבל יתכן שלעיקר ההיתר דר"נ א"צ להא דהלויני עד שיבוא בני, אבל יש ראשונים דמבואר בדבריהם שזה קאי גם על עיקר ההיתר של הוזלה ביש לו שהתירו הוא משום דהוי כהלויני עד שיבוא בני, וכדלהלן.

ברש"י (ד"ה איתנהו) כתב וז"ל אם בידו אבל אינם בעיר או אבד המפתח והוא דחוק למעות שרי דהוי ליה הלויני עד שיבא בני דתנן במתניתין דמותר עכ"ל, ומבואר בדבריו שההיתר של ר"נ ביש לו אינו כמו כל פסיקה ביש לו שהגדיש מזומן ונמצא ברשותו, אלא העמיד רש"י דאתנייהו דשרי היינו ביש לו אבל אינם בעיר או אבד המפתח, ומשמע שאם הקיראי בעיר אין היתר של אתנייהו שרי וצ"ב.

והנה ידוע להקשות סתירה בדברי רש"י, בדף מ"ו מבואר ברש"י שההיתר ללוות סאה ויש לו סאה הוא גם באופן שלוח סאה בסאתיים, והתוס' שם (ד"ה נעשה) פליגי עלי'

דסאה בסאתיים הוי ריבית גמורה ולא התירו ביש לו, ובריטב"א (החד" וכו' בב"י בשם תלמיד הרשב"א, ביארו שיטת רש"י שבהלויני עד שיבוא בני אין אנו רואים את התוספת כאגר נטר כיון שאינו נותן לו עבור המתנת המעות אלא שכר הנאה שאין ללוה לטרות לחזר אחר בנו ואחר מפתח ומעות שיש לו בביתו. מאידך בדף מ"ד כתב רש"י (ד"ה דינרי) סברא אחרת להיתר של יש לו, שאלו שבידו נקנין למלוה וברשותו הוקרו, וצ"ע מה שפירש"י טעם אחר, וגם דטעם זה מתיר רק להלוות בעבור שויה אבל להלוות סאה בסאתיים לא יועיל הסברא של ברשותו הוקרו דמלכתחילה מוזיל לו משויו. וי"ל בדף מ"ו דאיירי באופן שבאמת נאבד המפתח או שאינו בעיר, בכה"ג ההיתר הוא משום דיש לתלות שמה שמוזיל לו הוא עבור מה שחוסך לו טירחא, ולא בעבור המתנת המעות, והיתר זה מתיר גם הוזלה, אבל בדף מ"ד איירי באופן שיש לו הדינרי מזומן אצלו ולא נאבד המפתח, בכה"ג א"א לומר שמה שמוזיל הוא עבור שחוסך ממנו טירחא דכשהדינרי מזומן בעיר אינו חוסך לו כל טירחא, בזה הוצרך רש"י להטעם דברשותו הוקרו ואה"נ דכה"ג לא יהיה היתר בסאה בסאתיים, [אלא דצ"ע מהיכ"ת לחדש דיש ב' היתרים והרי במשנה כתוב בסתמא שמותר לומר הלויני עד שיבוא בני, ומהיכ"ת לחדש דכלול בזה עוד היתר שכל שיש לו אמרי' ברשותו הוקרו].

ובזה יובן מה שכתב רש"י שאיתנייהו שרי היינו דאינם בעיר או אבד המפתח, דמזה שהגמ' מדמה את הדין של הוזלה להלויני עד שיבוא בני, למד רש"י שכל ההיתר של פסיקה בהזלה הוא רק משום ההיתר של עד שיבוא בני, ולכן כתב רש"י שכל ההיתר הוא

רק באופן ששייכא סברת הריטב"א דתלינן שמוזיל בעבור שחוסך לו להביא מחוץ לעיר או לחפש המפתח¹ ובמחנ"א (סכ"ט סוד"ה איברא) פי' לדברי רש"י כמוש"כ עפ"י הריטב"א דמ"ו, אלא שכפה"נ נקט שם בכוונת רש"י שגם בכה"ג מותר, וכפה"נ שפירש לדברי רש"י דכוונתו דאפילו בכה"ג שרי, אולם לפו"ר מריהטת רש"י נראה שפירש להא דאיננייהו שרי שאיירי רק בכה"ג.

אמנם יש להקשות דהטור כתב בדעת רש"י להלן ע"ב. שבפסיקה ויש לו מותר להוזיל, והרי התם דאיירי בפוסק על הגדיש לא שייכא סברת הריטב"א הנ"ל שאנו תולים שלא הוזיל לו משום האגר נטר, דהתם ודאי דאיכא המתנת מעות דהחיתין עדיין אינם מוכנים, והנה באמת יש להעיר עוד הערה ברש"י דברש"י שם (ד"ה פוסק עמו) משמע [ועי' בגידולי תרומה שם] דכן מבואר ברש"י [שחייב ליתן לו דוקא מאותו גדיש, וצ"ע אמאי לא כתב כן רש"י רק להלן ע"ב ולא כתב כן גם בסוגיין שחייב ליתן לו דוקא מאותו קיראה. והנראה דבאמת ההיתר של פסיקה ביש לו דסוגיין אינו דומה להיתר פסיקה ביש לו להלן דף ע"ב, דהתם איירי שפסק ליתן לו דוקא מאותו גדיש, ובזה ההיתר

הוא משום שכבר קנאן מדאורייתא ונמצא שאין כאן המתנה וכמוש"כ הריב"ש, ולכן מותר ג"כ להוזיל, אבל בסוגיין לא פסק עמו דוקא מאותו קיראה, ועל כן לא שייך בזה את ההיתר שכבר קנאן מעתה ואין כאן המתנה, וכל ההיתר הוא רק משום דהוי כעד שיבוא בני שאנו תולין שאין מוזיל לו משום המתנת המעות אלא משום שכר הנאה שאינו צריך לטרוח ולא קשיא לרש"י קושיות התוס', דלא שייך להביא כאן להא דדע"ב שהיתר אחר הוא.

ובזה יתיישב מה שהקשינו בריש דברינו על הריב"ש שפירש את ההיתר של ר"נ משום שכבר קנה קנין גמור, א"כ מאי ס"ד להתיר פסיקה ביש לו אשראי במתא, ולהנ"ל י"ל דודאי ההיתר בקיראה להוזיל ביש לו הוא משום דקני קנין גמור, והיתר זה אינו ענין להא דהלויני עד שיבוא בני, והיתר זה לא שייך באשראי במתא, ומה שהיה ס"ד להתיר גם באשראי במתא היינו משום דדמיא להלויני וכו' וכמו שפי' בשי' רש"י דהוא שכר הנאה על מניעת הטירחא ולא שכר ההמתנה, והו"ה דס"ד דגם בכה"ג חשיב יש לו ואי"ז שכר על ההמתנה, וקמ"ל דחשיב כאין לו, והוי כשכר על המתנת המעות.

ב

ובאופן אפשר לפרש דמה שהביאו בגמ' את הדמיון של הלויני עד שיבוא בני הוא רק על אשראי במתא אבל על עיקר מימרא דר"נ א"צ לזה, דהריטב"א (ע"ה א') הביא בשם מורו שבהלויני עד שיבוא בני יש יותר חידוש מכל פסיקה ביש לו, דבהלויני עד שיבוא

בני אינו מצוי לפרעון מיד, וכן נראה ברמב"ם שבפ"י הל' א' הביא את הדין של פסיקה ביש לו, ובה"ג מביא את הדין של הלויני עד שיבוא בני, ומבואר דגם אחרי שכבר כתב הרמב"ם שביש לו מותר עדיין הוצרך להשמיענו שאפי' בהלויני עד שיבוא בני ג"כ מותר, וכן משמע

ג ומש"כ רש"י דאיירי בקבע לו לזמן פלוני, היינו שקבע לו זמן שעד אז יביא לו בנו.

לשון השו"ע (קס"ב ב') שכ' אפי' אין מפתח בידו, וכן מבאר שם הב"י שבעד שאמצא מפתח אין ראוי לפרעון מיד^ד, לפי"ז י"ל שזה גופא הביאה הגמ' להתיר אשראי במתא משום דדמיא להלויני עד שיבוא בני, דבהלויני עד שיבוא בני חזינן דגם דבר שאינו ראוי לפרעון מיד הוא כיש לו, והו"ה אשראי במתא שאינו ראוי לפרעון מיד ג"כ הוא כיש לו.

בתוס' הקשה וא"ת דטפי ה"ל לאתויי הכא דפוסק על הגדיש דדמיא טפי דהוי מקח וממכר, ויש לפרש קושייתם דבפוסק על הגדיש עדיין מחוסר תיקון ומ"מ חשיב כיש לו, וזהו דהקשו תוס' מה הוצרכו להביא מעד שיבוא בני שדבר שאינו ראוי להינתן מיד הוא י"ל, הרי פוסק על הגדיש ג"כ אינו ראוי להינתן מיד^ד, אמנם לפי"ז יש להעיר על תירוץ התוס' שתירצו דא"א להביא מפוסק על הגדיש, דהתם אסור להזיל כיון שמחוסר תיקון, ויל"ע הרי לא באו להוכיח שיש היתר להזיל ביש לו, רק באו להוכיח שגם דבר שאינו ראוי לפרעון מיד הוא כיש לו, וכן הוא ג"כ ביש לו אשראי

במתא, וא"כ למה א"א להביא מפוסק על הגדיש, אמנם נכון שבפוסק על הגדיש לא הוי כ"כ יש לו להתיר הזולה כיון שעדיין מחוסר תיקון, אבל עכ"פ חזינן שגם דבר שאינו מצוי לפרעון מיד חשיב כיש לו, וא"כ אשראי במתא שאינו מחוסר תיקון אלא שמוסר ביאת בנו עדיף טפי ומותר אפי' להזיל, וגם כשהביאו להלויני וכו' כך הוא ששם אסור להזיל, ורק הביאו דעכ"פ חשוב כיש לו להתיר בשויו.

והנה יש לחקור להלל דפליג על ת"ק ואוסר בהלויני עד שיבוא בני במאי פליג, האם פליג דוקא בהלויני עד שיבוא בני וס"ל שדבר שאינו ראוי לפרעון מיד לא חשיב יש לו, או דפליג בכלל על כל ההיתר של יש לו, והנה התוס' הק' מה ס"ד להתיר אשראי במתא דהוי כהלויני עד שיבוא בני הרי רב נחמן פוסק כהלל שאוסר בעד שיבוא בני, ואי נימא דהלל חלק על כל ההיתר של יש לו אין מקום לקושיית התוס' דבגמ' לא באו להוכיח מעד שיבוא בני שיש לו מותר, אלא רק שהלויני עד שיבוא בני נחשב יש לו הגם שאינו ראוי לפרעון מיד, ועל כרחך

ד אמנם בגמ' לעיל מו. איתא "כיון דאית ליה נעשה כאומר הלויני עד שיבא בני או עד שאמצא מפתח" משמע שהלויני עד שיבוא בני הוא היתר טוב יותר מכל יש לו, ורק דביש לו "נעשה כאומר עד שיבוא בני", וכן מבואר בחי' הר"ן שם ע"ש, וצ"ל דבהלויני עד שיבוא בני יש מעלה שבאמת עומד הוא לתת לו את אותן חיתין שיש לו, משא"כ בסאה בסאה ויש לו כלל אינו מתכוין לתת לו את אותה סאה שיש לו, ומ"מ אמרו בגמ' דגם סב"ס ויש לו מותר כיון דנעשה כאומר עד שיבוא בני. אמנם מאידך לעד שיבוא בני יש חסרון שאינו מצוי לו לפרעון מיד וכן"ל.

ה בתוס' (ד"ה מהו) הק' וא"ת והא רב נחמן פסק לקמן כהלל דאסר עד שיבא בני, התוס' העמידו קושייתם רק על הס"ד דאשראי במתא הוי כעד שיבוא בני, ולא הקשו על עיקר דברי ר"נ שמותר להזיל ביש לו והלא ר"נ פסק כהלל שאין היתר של עד שיבוא בני, ובאמת בתור"פ (ריש דף ע"ה) הק' כן על עיקר דברי ר"נ דביש לו מותר, והראו שעמד ע"ז בחי' מהריט"ן. ובהנ"ל מיושב שכל השאילה היתה רק על אשראי במתא שאינו ראוי להינתן מיד.

עוד היה אפשר לפרש דעל עיקר דברי ר"נ לא הוקשה לתוס', דמה שמתיר ר"נ הכא ביש לו הוא משום שכבר קנאו קנין גמור ואין כאן המתנה וכסברת הריב"ש, משא"כ בהלויני עד שיבוא בני שאינו מזומן לו ליתן ול"א שכבר קנאו קנין גמור, אבל בהמשך התוס' נראה לא כך, דבהמשך הקשו התוס' אמאי הביאו דדמיא להלויני עד שיבוא בני והא טפי ה"ל לאתויי הכא דפוסק על הגדיש דדמיא טפי דהוי מקח וממכר, והרי דלא הוקשה להם רק על אשראי במתא ומה שהביאו מהלויני, אלא על עקר המימרא דר"נ, שלאשראי במתא ומה שהביאו מהלויני לא יכלו להביא כלום מהא דפוסקין על הגדיש.

מוכח מתוס' דהלל מודה לעיקר ההיתר של יש לו, ופליג רק בעד שיבוא בני דלא חשיב יש לו, וזה הק' התוס' דר"נ הרי פסק כהלל דעד שיבוא בני לא חשיב יש לו.

אמנם בתוס' לעיל מ"ד ע"ב (ד"ה נעשה) מוכח דהלל פליג על עיקר ההיתר דיש לו ז"ל ורב דבעי מר' חייא אע"ג דמתני' היא בפרק איזהו נשך (לקמן דף עה.) משום דשמא הלכה כהלל דפליגי התם אי הלכתא כהלל עכ"ל, ומבואר דהלל חלק על כל יש לו, דרב היה לו דינרים מזומנים ליתן מיד, ולא היה כעד שיבוא בני, ובכ"ז כתבו התוס' דרב נסתפק שמא הלכה כהלל דלא מהני יש לו. ולהמבואר בשי' התוס' דהלל אסר בכל יש לו, א"כ ממה שהקשו התוס' בסוגיין מהא דהלל מבואר שעל עיקר ההיתר דיש לו הק' האריך מותר להוזיל ביש לו לר"נ והלא פסק כהלל, ולא רק על דס"ד דאשראי במתא מותר ודלא כמוש"כ לעיל, וצ"ל דגם

תוס' כוונתם להק' ממש"כ בתור"פ דע"ה על עיקר המימרא דר"נ, וע"ע בהערה 5

רע"א בתשו' נ"ב מבאר בדברי הרא"ש שהק' למה בסב"ס התירו אפי' באין לו דמים, ובא בחובו התירו רק בבא באיסרו, כיון שבא בחובו שתחילתו הלואה החמירו טפי מסב"ס, לפי"ז אם הלל חולק על יש לו בסב"ס, לכאורה ודאי דהו"ה שחולק על ההיתר של יש לו בבא בחובו, דלהרא"ש בא בחובו הוא יותר חמור, והמשנה בר"פ דאירי בבא בחובו (לפי רוב הראשונים) היא דלא כהלל, ובגמ' דף ע"ה יש נידון אם הלכה כהלל ועל המשנה בר"פ לא מצינו נידון האריך לפסוק, והרי גם משנה זו תלויה במחלוקת של הלל. אבל אם נימא דכל מה שהלל חולק הוא רק על עד שיבוא בני ולעיקר ההיתר של יש לו גם הוא מודה מיושב שפיר.

ג

להמבואר נמצא בתוס' הק' על עיקר דינא דר"נ דיש לו מותר להוזיל להא דיש לו בסב"ס מותר בשויו, וצ"ב מהו הדמיון בין ב' ההיתרים, וגדולה מזו מצאנו בתוס' לעיל מ"ו. (ד"ה נעשה) שכתבו "כמו שמותר סאה בסאה דרך הלואה באומר עד שיבא בני משום דסאה בסאה רבית דרבנן ה"נ דרך מקח וממכר אפילו סאה בסאתים מותר באומר עד שיבא בני עכ"ל, ובספר חזון יחזקאל (ליקוטי הש"ס עמוד 324) הובא מכתב מהגר"מ פיינשטיין זצ"ל שתמה דהא לא דמי לסאה בסאה, דהתם יש טעם לחלק בין יש לו לאין לו דביש לו ומלוה לשלם לו ממה שבבית הו"ל כמחליף ונותן לו עתה מה שבבית ואם הוקר הוקר ברשות

המלוה כדאיתא ברש"י דף מ"ד שאלו שבידו נקנין למלוה וברשותו הוקרו, אבל לתת עודף מאיזה טעם יש להתיר בעד שיבוא בני, ומ"ט יהא מותר דנהי שהוא רבית דמו"מ שהוא דרבנן מ"מ גם לריבית דרבנן צריך טעם להיתר והכא ליכא טעם, ואיזה דמיון הוא לסאה בסאה ששם איכא טעם נכון שנתייקרו ברשותו וממילא לא שייך כאן ריבית אבל לתת עודף ברבית דמו"מ אין שום טעם להתיר. וביאר החזון יחזקאל דכוונת התוס' דכמו שמותר סאה בסאה שאלו שיש אצל הלוה נקנין הן למלוה מיד בשעת ההלואה אע"פ שנתן לו בדרך מלוה ולא בדרך קנין, ואין כאן המתנת מעות כלל דהא מיד בשעת ההלואה קבל המלוה חלופי הסאה

שהלוה לו אותה הסאה שיש ביד הלוה שנקנה לו אז ואין כאן אגר נטר כלל, ה"נ דרך מקח וממכר אפי' סאה בסאתים מותר באומר עד שיבוא בני משום דגם כאן כיון דהוי רק דרבנן בעלמא עשאום פה שהדינר והטריסית שיש לו להקונה בביתו נקנין להמוכר מיד ואין כאן שום המתנת מעות, ודעת התוס' הא דמותר סאה בסאה באומר הלויני עד שיבוא בני לאו דוקא משום שנתיקרה אחרי כן ברשות המלוה, אלא כיון שעשאום חכמים שאותה הסאה שאצל הלוה כאילו נקניתה מיד להמלוה, ממילא אין כאן הלואה וליתא בזה אגר נטר והוא הדין בנידון דידן דהוה דרך מקח וממכר.

ויש להקשות א"כ גם סאה בסאתים היה מותר להוזיל שאין כאן המתנת מעות כלל, וצ"ל דכיון שסאה בסאתים הוי ריבית דאורייתא לא הקילו בזה.

הנה בסוגיין כתבו התוס' להוכיח שדרך מקח קל יותר דאי לאו הכי תקשה דאפילו רבנן לקמן לא שרו אלא סאה בסאה אבל סאה בסאתים לא אלא כדפרישית דדרך מקח וממכר שרי טפי חמש בארבע מדרך הלואה אפילו סאה בסאה דהכי שרי לכ"ע, ויש להקשות מה ההוכחה מסאה בסאתים הרי שם הוא ריבית דאורייתא, וצ"ל שזה גופא כוונת תוס' שכיון שיש כאן צד ריבית דאורייתא ע"כ הוא חמור יותר.

והנה בלשון התוס' לא משמע כפירוש החזון יחזקאל, וע"ע בתור"פ שם דיותר קשה להעמיס כן בדבריו, ועוד יל"ע דבטור ובגר"ז ובחמ"א כתבו דסב"ס מותר משום דברשותו הוקיר, והרי שפירשו כרש"י ובר"ז כתוס' ופירושו בסוגיא שם, והדרא קושיין דאם ההיתר בסב"ס משום דברשותו הוקיר האיך

ילפינן מינה לדרך מו"מ. ולכאור' היה אפשר לפרש דברי התוס' באופ"א לפמש"כ בחכמ"א (קל"ד ס"ב) בטעם ההיתר דיש לו ז"ל ואם יש לו מעט מאותו המין וכו' חשבינן כאלו הקנה הלוה לזה מה שיש לו להמלוה ונחלטת לו ואם כן אם נתייקר הרי ברשות המלוה נתייקר שהרי זה כאילו הוא פקדון ביד המלוה, והרי זה דומה כאומר לחבירו הלויני סאה חטיין עד שאמצא המפתח ואתן לך מה שיש לי בביתי דודאי אין כאן הלואה כלל ומותר עכ"ל, וצ"ב מה הדמיון לעד שיבוא בני, שהתם אין הלואה כלל וכמוש"כ החכמ"א, ואילו בכל יש לו הוי הלואה ורק ברשותו הוקיר, והאיך נימא דכל יש לו הוי כהלויני אם הו"ב גדרים נפרדים, ולכאור' כונתו דכמו שיש מקומות שאנו דנים כאילו לא היתה הלואה הוא הדין הכא דנים כאילו נקנה לו וברשותו אוקיר, ובזה יש לבאר דברי התוס' דכמו שרואים בסאה בסאה דחשיב שנגמר המקח ודנים כאילו ברשותו אוקיר, הוא הדין דבדרך מקח וממכר כ"כ חשבינן שנגמר המקח שמותר גם להוזיל, אלא דקשה א"כ מה הוצרכו התוס' להוכיח כן מסאה בסאה הא בכל פסיקה ביש לו הוא משום דברשותו אוקיר לשיטת תוס'.

ואשר היה נראה בביאור דברי התוס' דהנה מה דבסב"ס מותר דחשבינן כאילו קנה וברשותו אוקיר ובשו"ת הרא"ש כלל ק"ח ט"ו כתב דחז"ל החליטו הסאה שברשות הלוה למלוה, ולפו"ר מה דחשיב ברשותו הוקיר אינו סיבה להקל ביש לו, שהרי הוא אינו מקנה לו הסאה, ורק חז"ל הקנו לו וא"כ קודם שהקנו אין כל סיבה להקל, וא"כ צ"ב מדוע הקילו חז"ל ביש לו והחליטו לו הסאה, ואשר מוכרח בזה דחז"ל ראו איזה צורך להתיר הלואה ביש

לו וזה כל הסיבה להקל, אלא שהצורה שחז"ל התירו היה ע"י שהחשיבו יש לו כאילו נקנה ללוקח וברשותו אוקיר, וזהו גם הפי' בדברי התו"ט והחו"ד שפירשו בדברי הראב"ד שיש לו מותר משום שעשו שאינו זוכה כזוכה שכיון שראו רבנן צורך להתיר יש לו הקנו ללוקח את החיטין ועשאווהו כזוכה, וזהו מה שכתבו התוס' דאם הקילו רבנן ביש לו להלוות סאה בסאה בדין הוא שיקלו גם דרך מקח ומכר להלוות סאה בסאתיים, התוס' לא דיברו על צורת ההיתר, אלא על סיבת ההיתר, דמדחזינן שהיה לרבנן סיבה להקל ביש לו שיהיה מותר ללות סאה בסאה, במקום שהוא דרך מקח וממכר והוא ריבית קלה יותר בדין הוא שרבנן יקילו גם סאה בסאתים. והנה ברש"י בדף ע"ה. (ד"ה אבל) ז"ל דכיון דיש לו שפיר דמי דהא סאה

בסאה דרבנן הוא דלאו נשך דאורייתא וכי יש לו לא גזור לא גזור עכ"ל, וצ"ע דלעיל דף מ"ו כתב רש"י שהטעם שמותר ביש לו הוא משום דברשותו אייקר, ולדברינו אתי שפיר דהסיבה שרבנן הקילו הוא משום שביש לו לא רצו לגזור, וכמוש"כ רש"י בדף ע"ה. וצורת ההיתר היה ע"י שהחשיבו כאילו קנה וברשותו אוקיר, וכן יעוי' ברש"י במשנה דף ע"ב: ד"ה פוסק עמו.

וממוצא הדברים י"ל באופ"א לקושיא על הריב"ש מהא דאשראי במתא, דס"ל דעיקר ההיתר בקיראה הוא משום דקנה קנין גמור מה"ת, ורק באשראי שאין קנין וכנ"ל הוצרכו להביא מהא דחזינן בסב"ס דהקלו ביש לו, ולהס"ד דגם באשראי נתיר היינו באמת מטעם אחר וכמוש"כ תוס' להביא מסב"ס.

בביאור החילוק בין דלועין לפרדיסא

והנה הראשונים הק' למה בפרדיסא אין את ההיתר של ממילא קא רבו, והנה הרמב"ם (פ"ט ממלוה ולוה ה"י) כתב הנותן לבעל הגינה דמי עשר קישואין אלו דמי עשרה אבטיחים אלו והרי הן קטנים והתנה עמו שיתנם לו כשיגדילו הרי זה מותר שהרי הוא מניחן והן גדלים מאליהן ואילו קצצן עתה כשהן קטנים לא היו באים אחרים תחתיהן וכן כל כיוצא בזה מדבר שאין בו הפסד וחסרון ממון עכ"ל, וכתב במ"מ דבמש"כ הרמב"ם דדוקא משום שאין הפסד ממון למוכר מותר יתיישב מאי שנא שבפרדיסא אסור לקנות פרי הפרדס, לפי שבפרדיסא יש עבודה והרי המוכר חסר בכך.

ועוד תי' המגיד משנה שאין דרך ליקח פירות פרדס קודם שיגמרו ודרך ליקח קישואין ואבטיחים בקטנן ונמצא שעתה כשהוא קונה אותן כך הן נמכרין בשוק וזהו שויין ומה שמניחין ליגדל מאליהן הן גדלים עכ"ל, וכתירוץ זה תי' הנמוקי יוסף (דף מ"ג: מדפה"ר), והנה אם ההיתר בממילא קא רבו הוא משום דחשיב כיש לו, יש לבאר דכל ההיתר של יש לו הוא שרואים כאילו כבר זכה הלוקח בפירות לעצמו ואין כאן המתנה, וזהו מש"כ המ"מ דרק בדבר שהדרך למכור אותם כך יש לנו להחשיב כאילו כבר נגמרה המכירה, אבל בפרדיסא שאין דרך למכור כך בקטנן א"א להחשיב שהמקח נגמר, אבל התי' הראשון של המ"מ אין לו מובן אם ההיתר הוא משום יש לו, דמה איכפ"ל שיש

בגמ' ס"ד. האי מאן דיהיב זוזי לגינאה אקרי וקא אזלי עשרה קרי בני זרתא וא"ל יהבינא לך בני גרמידא איתנהו שרי ליתנהו אסור פשיטא מהו דתימא כיון דממילא קא רבו שפיר דמי קמ"ל וכו' איכא דאמרי אמר רבא כיון דממילא קא רבו שפיר דמי.

בביאור ההיתר דממילא קא רבו מצינו ב' דרכים בראשונים, הטור (סי' קע"ג) כתב דההיתר הוא משום שנחשב יש לו, דכיון שממילא הבני זרתא נעשים בני גרמידא הוי כאילו יש לו עתה בני גרמידא.

ברש"י (ד"ה מיניה קרבו) כתב ז"ל והקטנות כבר היו בשעת מכר ומדידיה הוא דקא משבח ואזיל עכ"ל, ופי' במחנ"א (סי' כ"ט) דכוונת רש"י דקונה כבר את הבני זרתא ומה שגדל אח"כ, ידידיה הוא דקא משבח, נמצא דהמוכר אינו מוסיף לו ריבית. וכ"כ בחו"ד סי' קע"ג ס"ק י"ב וקע"ה סק"א.

וכתב המחנ"א דכאן הרי שונה הוא מכל פסיקה על הפירות, דהכא מכר לו דבר המחובר לקרקע ומחובר לקרקע נקנה בכסף, ועל כן כתב דהכא תהיה האחריות על הלוקח שהרי כבר קנאן לגמרי. וכן הובא ג"כ במאירי די"א שיש כאן קנין גמור והאחריות על הלוקח^א. ועיי"ש במחנ"א שפירש כן גם בדברי הרמב"ם, אולם במאירי בסוגיין נראה שלא פירש כן שיטת הרמב"ם.

א וע"ע בחכמ"א (סי' קל"ט סעי' ט"ו) שכפה"נ פירש בדברי רש"י הנ"ל דלא כמחנ"א, ושאיין כוונתו שבאמת קנה לבני זרתא, ורק שכך הוא הגדר דההיתר בזה שדיינינן ליה כאילו קנאו ממש וידידיה אוקיר.
ב והעירו להקשות דא"כ מה הק' בגמ' מעיזי חולבות דאסור אף דממילא קא רבו, הא שאני התם דהאחריות על המוכר שהרי אמר כך וכך וכל שלא יתן כמות החלב שסיכמו לא יצא ידי חובתו.

לו פסידא, אמנם ודאי שכשיש פסידא נותן לו המוכר יותר שהרי יש לו פסידא, אבל ביש לו הרי מותר גם להוזיל ומה בכך שנותן לו יותר.

ואם ההיתר הוא משום שכבר קנה את הבני זרתא ודידיה קא משבח, ב' תירוצי המ"מ אינם מובנים, דמה נפק"מ אם יש טירחא על המוכר הרי כבר קנאן הלוקח לגמרי ומה ריבית שייך בזה, והחילוק השני שאין דרך למכור ג"כ אינו מובן מה אכפ"ל שאין דרך למכרו כן מ"מ הוא כן מכר וחל המקח, א"כ ידיה קא משבח.

עוד קשה על המבארים כן את ההיתר בדלועין, כיון שכבר קנאן לגמרי מאיזה טעם אוסרים לישנא קמא הרי יש כאן מקח גמור והאחריות על הלוקח, ואין כאן כלל המתנה.

ולכאורה אפשר לפרש בשתי אופנים, א' אף שחל כבר קנין על הבני זרתא אבל הרי הלוקח אינו מעונין לקבל אותם היום כבני זרתא, והמוכר התחייב להשאיר את זה אצלו עד שיהיו בני גרמידא דכך היה קציצתם, א"כ דמי המכירה אינם רק על הבני זרתא אלא גם בשביל הזכות שנותן לו להמשיך את גידולם בשדה עד שיהיו בני גרמידא, וא"כ נמצא שיש כאן הלואה, דאמנם הבני זרתא נקנו כבר ללוקח לגמרי, אבל הדמים שנתן היו גם על המשך גדילתם בשדה ואת זה עדיין הלוקח לא קיבל, [דלא מסתבר שהקנה לו קנין שכירות בקרקע לגדל בהן את פירותיו, אלא כיון שקצצו כן במכירה שיוכל להמשיך את גידולם בשדהו ע"כ יש על הגברא חיוב העמדת המקח המחייבו להשאיר את הבני זרתא לגדול בשדה] ויש כאן המתנת מעות שהרי הוא נתן כסף היום ולא קיבל עדיין את כל התמורה.

בעוד אופן י"ל לפי מה שכבר הובא בשיעורים קודמים לבאר דברי הרשב"א בתשו'

שכל הקנין בפסיקה הוא שחל התחייבות על הגברא, וקשה א"כ מה שייך בזה איסור ריבית הרי כבר נגמר כל הקנין שכבר חל ההתחייבות ואין כאן המתנה, וביארנו עפ"י המבואר מדברי החכמ"א (קמ"ג ח') דגם היכא שבחו"מ אין המתנת מעות כל שנעשה אותו הענין דהלואה גמורה דמנה יהיב ומנה שקיל חשיב הלואה גמורה לאסור ברבית, [ובחכמ"א מבואר דיש בכך משום ריבית דאורייתא ואף אי נימא דהרשב"א לא יסבור כן י"ל דמ"מ גם הוא יודה דאיסור דרבנן איכא] ולפי"ז י"ל דעל כן בפסיקה אסור מדרבנן דהגם שבחו"מ אין כאן המתנת מעות כלל שכבר חל ההתחייבות, כיון שהעסק ביניהם בכללות הוא ליתן היום מעות כדי לקבל פירות ביוקר מאוחר יותר אסרוהו רבנן משום ריבית.

וה"נ י"ל בדלועין אף שכבר קנה את הבני זרתא ובחו"מ אין כאן המתנה מ"מ כיון שכללות העיסקה ביניהם הוא לתת דמים היום כדי לקבל בני גרמידא לאחר זמן יש בזה איסור ריבית מדרבנן.

והנה בכס"מ (פ"ח ה"ה) כתב שבפרדיסא אם יקנה גוף לפירות מותר, ובמחנ"א (ריש ס' ל' ובהל' דשלב"ל ס"ב) השיג עליו דגם היכא שלא קנה גוף לפירות איכא קנין גמור דברש"י בסוגיא דפרדיסא מבואר שמכר לו פירות שכבר התחילו לגדול וכל שהפרי הוא בעולם אפי' סמדר נקנה בקנין ולא חשיב דבר שלא בא לעולם, וחזינן דגם שקנה בקנין גמור מ"מ אסור ומה יוסיף מה שקונה גוף לפירות.

ובפשטות לא מובן קו' המחנ"א כי הגם שחשיב בא לעולם דהפרי קיים מ"מ הוא לא בא לקנות הפרי כשהוא סמדר אלא בגמר גידולו כשראו לעשות ממנו יין,

טעמא דאסור ואע"פ שקנה הלוקח משום שהמוכר צריך לעבוד את הקרקע מיחזי כריבית עכ"ל והמחנ"א לשיטתו מסי' כ"ט דגם היכא שחל קנין גמור שייך איסור ריבית ותמוה כיון שכבר חל קנין גמור מה שייך איסור ריבית הרי ידידה הוא דקא רבי.

והנראה בביאור דברי המחנ"א דס"ל דכל דאיכא פסידא מה שיש למוכר פסידא עבור הלוקח זה גופא הריבית ובדלועין ליכא נתינת ריבית דממילא הן גדלים, אבל בפרדיסא שיש פסידא איכא נתינת הריבית, ולכן ס"ל למחנ"א שגם בגוף לפירות הרי איכא פסידא וא"כ גם יש נתינת ריבית, ונראה דזה תליא בשתי הביאורים שכ' לעיל בביאור מה דאפי' כשחל קנין גמור אסור, אם הטעם משום שהעיסקה בכללותה היא על בני גרמידא ולכן הוי כהלואה, א"כ גם היכא דליכא פסידא מ"מ יש כאן ריבית דהרי סו"ס כל המו"מ ביניהם הוא לקבל בסוף בני גרמידא, אבל אם מה שיש כאן ריבית הוא משום שהדמים הם לא רק תמורת הקנין אלא גם תמורת הבני גרמידא, יש לדון שהגם שהלואה יש כאן דנתן דמים גם עבור המשך גידולם בשדה ועדיין לא קיבל תמורתם אבל תוספת של ריבית אין כאן כיון שאין למוכר פסידא דמאליו הן גדליו, אבל פרדיסא שאיכא פסידא וצריך המוכר לטרוח זה גופא שטורח הוי ריבית.

אלא דבאמת אין נראה שהפסידא הוא הריבית, דא"כ גם דלועין היה צריך לאסור דאמנם אין המוכר צריך לטרוח דהדלועין גדלים מאליהן, מ"מ הזכות לגדלן בקרקע זה

ואף דחשיב בא לעולם לענין שהקנין חל מ"מ כ"ז שלא באו הפירות לגמר גידולן עדיין לא חל הקנין בפועל, [וכמו דשלב"ל למ"ד אדם מקנה דשלב"ל דחל המעשה קנין אבל כ"ז שלא באו הפירות לעולם אין הפירות של הלוקח] וע"כ רב אסור, אבל כשקונה גוף לפירות המקח כבר חל ונקנה לו היום וליכא המתנה. ובמחמנא"פ עצמו מוכח שג"כ ס"ל דהקנין לא היה על הבוסר אלא על הפירות העתידיים שהמחנ"א הביא דחשיב בא לעולם כמו שפי' רש"י בדף ס"ו, ואי נימא דהקנין היה על הבוסר אי"ז שייך כלל לדשלב"ל.

[והנה בראשונים שהקשו מאי שנא דלועין מפרדיסא אם ס"ל דההיתר בדלועין הוא משום יש לו מובן הקו' למה בפרדיסא מה דממילא קא רבו לא חשיב יש לו, אבל אם ההיתר בדלועין הוא משום שכבר קנה מאי קשיא להו מפרדיסא הרי התם עדיין לא באו הפירות לעולם ולא חל המקח, ועל כרחך שהראשונים פשיטא להו דבפרדיסא הקנין היה על הבוסר וזהו שהק' הראשונים אמאי לא נימא דממילא קא רבו ודידיה אשבח, ועכ"פ בשיטת הכס"מ י"ל דס"ל דההיתר בדלועין אינו משום שחל כבר הקנין ודידיה אשבח דגם בדלועין וגם בפרדיסא לא חל הקנין היום, אלא ההיתר הוא משום דחשיב כיש לו, ועל כן כתב הכס"מ דהיכא שקנה גוף לפירות מותר דאז חל כבר הקנין].

ועכ"פ מכח קושיא זו חולק המחנ"א על הכס"מ וסובר שגם בגוף לפירות אסור ובטעם הדבר כתב המחנ"א ז"ל אלא הכא היינו

ג ע"ע בחו"ד (סי' קע"ג ס"ק ט"ו) מדינא דעגל, ולפו"ר י"ל דהתם מטלטלים ניהו ולא קני אלא למש"פ, נמצא דלא חל הקנין לגמרי וגרע.

עצמו יש לו להחשב ריבית, ועוד דא"כ ללישנא קמא שאוסר דלועין וצריך להחזיר הריבית, לא יצטרך להחזיר בני גרמידא, אלא רק את ההפרש של השווי של מה שהמשיך הבני זרתא לגדול בשדהו עד שיהיו בני גרמידא שרק זה התוספת של הריבית, ובפשטות ודאי דכל העודף על הבני זרתא זהו הריבית.

ואשר צ"ל בזה דמש"כ המ"מ בב' החילוקים שבין דלועין לפרדיסא ר"ל שבדלועין כיון שיש שמוכרים כך כשהן בני זרתא, וכן אין טרחא בגידולם, והיינו שמה"ט אי"ז נחשב לעסקה אחת שנותן עתה דמים עבור בני גרמידא, אלא כל המקח ביניהם עתה הוא רק לקנות בני זרתא, ורק שעשו תנאי נוסף שימשיך

לגדל את זה בשדה, ומה"ט ס"ל ללישנא בתרא להתיר בדלועין, ובזה גופא נחלקו עם הל"ק האם רואים זה כמקח אחד דמים תמורת בני גרמידא, או דהוי כב' עסקאות דמים תמורת בני זרתא והסכמת המוכר שישארו לגדול בשדהו, ולל"ב חשיב כב' עסקאות ומשו"ה אין בזה משום ריבית דמיד שנקנה לו הבני זרתא נגמר המקח ואין כאן המתנה, אבל בפרדיסא שאין דרך למכור כך כשהן סמדר בהכרח יש לנו לראות הכל כעסקה אחת דכל עיקר הקנין שנעשה היום הוא תמורת הפירות העתידיים וע"כ הוי כהלואה ואוסר משום ריבית, וכן גם יש טירחא הרי שעדיין צריך לעסוק בתיקון הפירות, וא"א לראות דהפירות היום הם עיסקא בפנ"ע, שהרי עדיין צריך לטרוח בגידולם.

ב

רע"א (להלן ע"ב:) מביא שברבינו ירוחם מבואר שחלב חשיב בא לעולם, והק' הגרע"א א"כ מה צריך להגיע להיתר של קרוב לשכר ולהפסד תיפול מצד יש לו שהרי כבר בא לעולם. ומדפשיטא ליה לרע"א שההיתר של יש לו תלוי האם חשיב בא לעולם, מוכח דס"ל דההיתר להוזיל ביש לו הוא משום שחל קנין וכבר נקנה ללוקח, ועל כן כל שחשיב דשב"ל שייך ההיתר של יש לו. ותי' רע"א דאף שכבר חל קנין צריך גם שיהיה מזומן בידו לתת וכיון שהחלב עוד לא נמצא אינו יכול ליתנו עתה ללוקח אין היתר של יש לו.^ד

ומוכיח כן רע"א מתוס' בב"ב (פ"ו) דהא דמרבין על השכר הוא דוקא בנכנס מיד לתוך הבית

אבל בלא"ה לא, אף דמ"מ כבר נקנה הבית לזכות דירתו לזמן שקבע אפ"ה אסור, ואפי' הרשב"א דפליג על תוס' [והט"ז (סי' קע"ו סק"ז) והש"ך (שם בנקה"כ) פסקו כהרשב"א] היינו דוקא בבית שאינו חסר כלום ובידו ליתנן מעכשיו, אבל היכא שאינו יכול להשכירם בכדי ליכנס בו כבר עתה כגון שהוא מושכר כעת לאחרים גם הרשב"א יודה שאסור.

וי"ש להעיר דגם אם הרשב"א היה חולק על תוס' גם בכה"ג והיה סובר שגם היכא שאינו יכול להשכיר להיום גם יהיה מותר י"ל דזה דוקא התם שקנה קנין גמור וחל כבר היום זכותו בשכירות הבית, משא"כ בחלב שכל שלא בא לעולם עדיין לא קנה כלום ומה הוצרך רע"א

ד והעירו להקשות דלכאוו' יסוד זה כבר מבואר בתוס' לעיל ס"ג: דרק דבר שמזומן בידו חשיב כיש לו לענין הוזהר וברע"א נראה שרק מרבינו ירוחם מוכח כן, וצ"ע. כמלוה עכ"ל.

ליישוב שהרשב"א גם מודה היכא שאינו יכול להשכירם עתה..

עוד יש להקשות דהכס"מ כתב דאם קנה גוף לפירות מותר, ולפי תוס' בב"ב הנ"ל הרי שגם בגוונא שקנה קנין גמור כההיא דשכירות לא מהני ומשום דבעינן שיהיה מזומן ליתנו עתה קשה הרי גם בפרדיסא הגם שקנה קנין גמור עדיין אינו מזומן בידו שאין יכול ליתן הפירות היום.

עוד קשה לפי הראשונים שההיתר בדלועין הוא משום שכבר קנאן עתה, הרי עדיין אין הבני גרמידיא מזומנים ליתנם מיד ובתוס' בב"ב הנ"ל מבואר דגם היכא שקנה קנין גמור בעינן שיהיה מזומן ליתנו מיד.

והנראה בזה דבשכירות חיוב התשלום הוא רק בסוף השכירות ואף שחל קנין

כבר בהתחלה מ"מ חיוב התשלום הוא רק בסוף, והיינו שחיוב התמורה אינו על הקנין אלא על ההשתמשות וזה מתחייב רק בסוף לאחר שקיבל את השימוש. מעתה היכא שקנה גוף לפירות התשלום הוא על הקנין, וזה כבר קיבל עתה נמצא שאין כאן המתנה. וכן בדלועין התשלום הוא על הקנין וכשקנה בני זרתא כבר מתחייב בתמורה ומה שמשלם עתה אין בזה המתנת מעות. משא"כ בשכירות איכא המתנה שמקדים לו המעות היום ועדיין אינו חייב תמורה, דחיוב התמורה בשכירות הוא על השימוש וזה יש רק בסוף השכירות, על כן בשכירות כתבו התוס' שרק אם נכנס מיד לבית חשיב יש לו. ועל כן היה קשה לרע"א מדברי הרשב"א שכתב שא"צ להיכנס לבית מיד אף דהתם שאני שחל כבר קנין גמור, מ"מ חיוב התמורה אינו על הקנין אלא על השימוש וזה עדיין אינו חייב.

ג

עדיין יש להקשות דהנמוקי יוסף מפרש שהוא משום יש לו ובכ"ז שואל מפרדיסא.

בריטב"א ובר"פ (דף ע"ג ע"ב) כתבו דאם הלוקח קובע לו זמן אין היתר של יש לו, וקשה בדלועין הלוקח אינו מעונין לקחת אותם עכשיו דרוצה להמתין שיהיו בני גרמידיא למה לא יהיה כקובע לו זמן, [ואפשר דסבירא להו שאין ההיתר מצד של יש לו אלא משום קנין].

ואפשר לתרץ דהנה בחי' מהרא"ל צינץ (קע"ה ה') כתב דכל דברי הר"י דמחוסר תיקון לא חשיב יש לו זהו דוקא בפסיקה כזו שלא פסק עמו על דבר מסויים, דאז אמנם יש לו, אבל הפסיקה היא פסיקה של אין לו דפוסק עמו על דבר שייכול להביא גם מהשוק, ואפשר גם

בחו"ד (קעה ב') הק' לשיטת הראשונים שההיתר בממילא קא רבו הוא משום דחשיב כיש לו הרי שמואל ס"ל דמחוסר בידי שמים לא חשיב יש לו, וכבר עמד ע"ז בפסקי הרי"ד וכתב דסוגיין דלא כשמואל ובת"י ב' כתב שרק כשחוסר מלאכה אחת בידי אדם ומלאכה בידי שמים בזה שמואל אוסר.

במחנ"א הק' סתירה דהטור כתב שההיתר הוא משום יש לו, ובסי' קע"ה מביא הטור את הר"י שפוסק דמחוסר תיקון לא חשיב יש לו.

באבנ"ז (רי"א ב') הק' מה תוס' שואל מדלועין על פרדיסא הרי בפרדיסא הוי מחוסר ג' מלאכות, וכתב האבנ"ז דהתוס' ס"ל דאין ההיתר של דלועין משום יש לו עי"ש, אבל

והיינו שפירש סברת ההגמ"ר דטעם ההיתר הוא שקנה לבני זרתא.

בפוסקים לא הביאו את ההגהות מרדכי בכל היתר של יש לו, רק לגבי דלועין דהכא ההיתר הוא משום קנין לכן צריך אלו שמדידה קא רבו, אבל לפי המהרא"ל גם אם ההיתר משום יש לו כאן הרי זה מחוסר תיקון יהיה אסור להזיל צריך לומר דאיירי שפוסק על אלו.

נמצא דשפיר י"ל דס"ל להגמ"ר שטעם ההיתר הוא משום דהוי כיש לו, ומ"מ בעינן שיפסוק על פירות אלו, ומש"ה הביאו הפוסקים דבריו רק בדלועין ולא בכל ההיתר דיש לו. [וע"ע בלבוש שהזכיר ב' הטעמים כאחד, גם שנחשב כיש לו וגם שקונה הבני זרתא ודידה קא רבו, וצ"ע דבפשוטו הם ב' טעמים נפרדים.]

שמחוסר מלאכה לא נקרא יש לו זה רק באופן הזה, אבל אם אמר אלו אין חסרון במה שמחוסר תיקון, ובסברא יש לבאר דבפסיקה של אין לו לא חל עדיין קנין רק כיון שיכול לקיים את המקח הקילו שכאילו נקנה אבל אם לא יכול לקיים דמחוסר תיקון לא הקילו משא"כ היכא שאמר אלו דחל קנין גמור.

והנה בדלועין איירי שקבע דלועין אלו כמוש"כ בהגמ"ר דחייב ליתן לו דוקא דלועין אלו שהיו בשעת מכירה, ועל כן גם מחוסר תיקון חשיב יש לו. וגם בפרדיסא י"ל דפוסק עמו על פירות אלו, וא"ש כל הקושיות הנ"ל.

בלבוש (ס' קע"ג) מביא את הגהמ"ר וכתב ועוד שכבר קנה את הבני זרתא, ונראה בדבריו שכן הבין בדברי ההגמ"ר שלכן צריך דוקא את אלו כי קונה את הבני זרתא,

בדין ריבית בקבלת אחריות

שלבסוף יהיה הלואה הוא רק מקרה שאירע ומבואר בתוס' שקלקול של חימוץ דאיירי' הכא אינו כ"כ שכית, וכי משום צד זה הוא שנותן לו את היוקרא.

עוד העירו להקשות כיון שכל היוקרא הוא רק בצד זה שלא יתבטל המקח, א"כ אין כאן ריבית כלל, שהרי אם המקח קיים אין המוכר נותן ללוקח תוספת יוקרא, אלא ידיה הוא דאוקיר, שהרי נקנה לו מיד, וא"כ לא שייך הכא ריבית לא בצד של הלואה [דאז מחזיר לו מעותיו] ולא בצד של מכר [דאז ידיה הוא דאוקיר].

ויש להעיר עוד דהרמב"ן ג"כ כתב כהנמוק", וברמב"ן מבואר לגירסא אחת שתירוצ' אביי הוא שכיון שהלוקח קיבל זולא שפיר הוי מקח, ואם נפרש שהטענה של רב שרביא היתה שכיון שיש כאן צד הלואה אסור גם שהריבית הוא בצד של המקח אז מה התי' בזה שהזולא עושה את זה למקח הרי מ"מ בצד שיחמיץ ויחזיר לו המעות יתבטל המקח ומשום זה הוא דטען רב שרביא לאסור.

ואשר יראה בביאור דברי הראשונים דכו"ע ס"ל כרש"י שמשום זה עצמו שמקבל עליו אחריות מתבטל המקח אלא דס"ל לראשונים דכל זה הוא רק במקום כזה שיש צד שבאמת יתבטל המקח, דאז אמרי' כיון שקיבל אחריות אין הדמים עבור עצם המקח אלא עבור שיתן לו יין טוב וכל שלא נתן לו יין טוב עדיין לא נגמר הקנין, אבל במקום כזה שלכל הצדדים יש כאן מקח אמנם יש צד שיצטרך להביא לו יין אחר אבל בכל מקרה

בגמ' א"ל רב שרביא האי קרוב לשכר ורחוק להפסד, מבואר בדברי רב שרביא שכל שהמוכר מקבל ע"ע אחריות יש בו משום ריבית, ומבואר ברש"י טעמא דמילתא דאף אם לבסוף לא תחמיץ החבית כיון שקיבל עליו אחריות עדיין לא נגמר המקח, ומעות המכר הן מעות הלואה.

בנמוק"י ברמב"ן וברשב"א כתבו דרך בגוונא שבאם לבסוף החמיץ אז מתבטל המקח, כיון שיש צד שהמעות יהיו הלואה אסרו חכמים, אבל היכא שקיבל אחריות באופן שגם כשיחמיץ לא יתבטל המקח אלא יתן לו רק פירות אחרים, בכה"ג אין קבלת האחריות מבטלת המקח, ובזה תי' קושיית התוס' מדוע בפסיקה קבלת האחריות אינה אוסרת.

וביאר החזו"א (ע"ו ג') על אף שהריבית יהיה רק בצד שיתקיים המקח שאז יקבל את היוקרא, אבל על הצד שיחמיץ ויהיו המעות הלואה הרי כלל לא יהיה ריבית, מ"מ כיון שבשעת הפסיקה יש כאן ב' צדדים או שיהיה הלואה או שיתקיים המקח, אנו רואים זה כאילו ב' הצדדים קיימים והגם שבצד של הריבית אין הלואה מ"מ באופן כללי יש בעסק זה גם הלואה ומשו"ה אסור.

והדברים מחודשים טובא לומר שחכמים אסרו ריבית בצד של מקח כיון שהיה כאן גם צד של הלואה הרי סו"ס הריבית הוא רק אם לבסוף לא היה הלואה והמקח קיים, ועוד קשה מהיכ"ת שנאמר שכל מה שנותן לו את היוקרא זה בגלל הצד הלואה, הרי הם כלל לא חפצים בצד של ההלואה, אדרבה כל רצונם הוא שיתקיים המקח, והצד

המקח יתקיים זה לא גורם שנראה את הדמים כהלואה^א.

במחנ"א (סכ"ט) הקשה סתירה בנמוק"י דבסוגיין כתב שקבלת אחריות אוסרת רק במקום שיש צד ביטול מקח, ובדף ע"ג הנמוק"י מקשה כרש"י שם אם קבלת אחריות אוסרת מאי שנא מכל פסיקה שג"כ יש קבלת אחריות, והרי בדף ע"ג ובפסיקה אין כלל צד של ביטול מקח ומאי קשיא לנמוק"י.

ובמחנ"א הקשה עוד דיש לתמוה על הנמוק"י מהגמרא עצמה דמה הגמ' מקשה שהאחריות על היין צריכה לאסור הרי שם אין צד של ביטול מקח.

והנה ברש"י בסוגיין חזינן ג' חילוקים מרש"י להלן בדף ע"ג: א' בסוגיין כתב רש"י שמשום קבלת המוכר אחריות חשיב הלואה ובדף ע"ג לא מזכיר רש"י דבר זה, ב' רש"י

בסוגיין כתב שהריבית זה קריבת השכר ובפשוטו היינו היוקרא, ובדף ע"ג כתב שהאחריות היא הריבית. ג' בדף ע"ג רש"י מקשה מפסיקה שיש קבלת אחריות וצ"ע למה רש"י לא הק' כן כבר בסוגיא דידן.

והנראה דבסוגיין שפסק על חבית מסויימת א"כ לולי זה שהיה קבלת אחריות היה זה מקח גמור, ומה שיש כאן צד ריבית הוא רק משום שקבלת אחריות חשיבא הלואה, משו"ה בסוגיין פירש"י דמשום האחריות הוא דהוי הלואה, אבל בדף ע"ג א"צ לזה, דמצד עצם המקח דומה הוא יותר להלואה כיון שלא נעשה מקח על חבית מסויימת. וכל עוד שלא סיים לו חביתו לא נשלם המקח והמעוה הלואה.

ונראה דבסוגיין א"א לפרש שהאחריות הוא הריבית, דנראה^ב דהטעם לזה שע"י האחריות לא חשיב מקח הוא משום דכל

א ואיכא נפק"מ בין ב' הביאורים הללו בדברי הראשונים, דהנה התוס' (ע"א ד"ה אי) הק' וא"ת אכתי כי לא אתני נמי יכול לחזור בו אי תקפה דמקח טעות הוא וכו', וביאר החזו"א שכיון שאם יחמיץ יהיה ביטול מקח משו"ה הוי הלואה אפי' בלא קבלת אחריות, ויש לדון האם קו' זו קשה גם לשיטת הראשונים דרק היכא שיש צד ביטול מקח אז הוא דחשיב הלואה, ונראה דהוא תלוי בהנ"ל, דלביאור החזו"א בדבריהם שאף דהריבית היא בצד מקח כל שנותן הריבית משום צד הלואה שהיה בפסיקה אסור א"כ גם אם יתבטל המקח גם משום מקח טעות מ"מ סו"ס יש צד הלואה בפסיקה זו, אך למשנ"ת דגם לראשונים רק משום דנקטינן דהאחריות ביטלה את המקח אסרינן א"כ במקום שאין האחריות סותרת המקח אלא שמקח טעות הוא, אין האחריות מבטלת המקח.

ב בהא דהאחריות מבטלת המכירה יש שרוצים לבאר לפמש"כ הגרי"ז (במכתבים שבסוף הספר חידושי מרן רי"ז הלוי עמוד עט) לענין נכסי צאן ברזל דכל שיש עליו אחריות חשיב בעלים ומאכיל בתרומה, ומשו"ה הכא נמי שהחפץ עדיין באחריות המוכר חשיב איהו בעלים, והנה עצם הסברא דכל שהוא באחריות חשיב בעלים הוא דבר קשה מאיזה טעם יחשב לבעלים, ואמנם כן מבואר בגרי"ז הנ"ל, אך נראה דאינו ענין להכא דהתם הרי הוא באחריותו לגמרי לכל דבר וחייב גם בגניבה ואבידה, אבל הכא שהוא באחריות רק לענין תקפה, ואף בזה כתבו התוס' דלענין החמיץ לגמרי אי"ז באחריותו רק לענין קלקול בעלמא שאינו שכיח כהחמיץ מסתבר שמשום אחריות זו לבד לא יחשב בעלים, ואטו נימא דמשום אחריות זו יאכל בתרומה.

באופ"א יש לבאר דסתם מקח יש לו להיות זכותי המוכר והלוקח קרובים להיות שוה בשוה, ואם הכא חזינן דללוקח הוא קרוב לשכר ורחוק להפסד מזה עצמו מוכח שאין זה מכירה אלא הלואה והיין הוא פרעון להלואה, ולפי"ז א"ש טפי לשון הגמ' "קרוב לשכר ורחוק להפסד", דהיינו כיון שחזינן שהלוקח עדיף על המוכר דיש לו קרוב לשכר ורחוק להפסד מוכח שאי"ז מכירה אלא הלואה, דלפי הביאורים דלעיל צ"ל דקרוב לשכר ורחוק להפסד מורה על שני ענינים "קרוב לשכר" היינו שהיוקרא הוי ריבית, ו"רחוק להפסד" היינו שכיון שמקבל המוכר אחריות ל"ה מכר,

ומה שרש"י בסוגיין לא הקשה מאי שנא מפסיקה דג"כ איכא קבלת אחריות, י"ל דפשיטא ליה לרש"י תירוץ הראשונים שהיכא שאין צד ביטול מקח אין האחריות מבטלת את המקח, ובאמת גם בדף ע"ג אין כוונת רש"י והנמוק"י להקשות דבפסיקה נאסור משום שקבלת האחריות תבטל המקח אלא כוונתם להקשות דגם בפסיקה נימא דמה שהאחריות על המוכר הוא ריבית, דבזה לא שייך ההיתר דברשותו אוקיר או דאוזולי אוזיל גביה.

אמנם לשיטת החו"ד והחזו"א (ע"ו ג' ד"ה נראה) דבכל פסיקה ביש לו אינו חייב לו דוקא מאותם שיש לו אלא אחד מהעולם, לק"מ קו' רש"י דהרי מה שהמוכר חייב באחריות אי"ז תוספת על המכירה שיש להחשיבה כריבית אלא משום המכירה עצמה הוא דמחוייב בכך שהרי לא קנה דבר מסויים רק אחד מכל המין שבעולם, אבל רש"י לשיטתו בדף ע"ב: וכ"כ הנמוק"י שם שביש לו אינו מתחייב ליתן לו אלא מאותו הגדיש, כמו שדייק מדבריו הגידו"ת שער מ"ו ח"ד סנ"ז, וא"כ מה דמבואר בתוספתא שהביא הנמוק"י דאם נתקלקלו לו הפירות מחוייב ליתן לו מן השוק אי"ז מחיוב המכירה עצמה רק חיוב אחריות נוסף שמקבל המוכר על עצמו, ולכן שפיר הק' רש"י דלהוי האחריות ריבית.

שהחפץ כבר מעתה הוא באחריות הלוקח, הרי שסיבת תשלומו הוא הקנין גרידא, ולכן כבר מעתה באחריותו הוא, אך כל שגם אחר הקנין מקבל המוכר אחריות על החפץ, הרי דדעת הלוקח שלא יושלם המקח עד שיקבל החפץ בפועל, ונמצא שתשלומיו אינו אך בעד הקנין עצמו אלא בעד קנינו וקבלתו בפועל, ומשו"ה דיינינן למעות כמעות הלואה שהקדים המעות כשעדיין לא קיבל כל תמורתם, לפי"ז א"א לדון את האחריות כריבית, דאין בקבלת האחריות עוד תוספת שנותן המוכר שנוכל לומר שזה הריבית, אלא מה שחייב המוכר באחריות הוא משום גוף המקח דכל תשלומו הוא עבור קבלת החפץ בפועל, לכן רש"י בסוגיין כתב שהריבית הוא היוקרא ולא הקבלת אחריות, אבל להלן בדף ע"ג אין הריבית ביוקרא דהתם הוי ככל פסיקה דאמר' ברשותו אוקיר, והתם כיון שלא קנה דבר מסויים אין האחריות מבטלת המקח וא"כ משעת הקנין הושלם קנינו ושפיר י"ל דאין המעות אלא עבור הקנין ולא עבור קבלת היין לביתו, ושפיר י"ל דיש ריבית בעצם קבלת האחריות דמעיקר הדין כל שקונה אחת מחובותיו, כל שחבית אחת החמיצה ויכול המוכר לומר לו שלך החמיץ דהממע"ה, ורק משום שקיבל אחריות חייב לתת לו מין טוב, ומש"ה קבלת האחריות הוי ריבית.

ולביאור זה א"ש טפי שהכל הוא ענין אחד.

אמנם ביאור זה נחא רק אם איירי בשלא משך, אך אם איירי אף במשך אמנם אי"ז דרך מקח הרגיל אך מ"מ הרי משך לרשותו ויש כאן מקח. גם לפי"ז לא אתי שפיר חילוק הראשונים שכתבו דדוקא היכא דאיכא צד ביטול מקח אז הוא דלא הוי מקח, דלהנ"ל ליכא נפק"מ בזה וגם היכא שאין צד של ביטול מקח ומ"מ לא יחזיר לו המעות אלא יתן לו פירות אחרים מ"מ חזינן דאי"ז מקח אלא הלואה עם תנאי פרעון שיחזיר לו פירות. ולמש"כ בתוה"ד לעיקר בביאור מה דהאחריות מבטלת המקח יתיישב עוד מה שיש להקשות בסוגיין דהאיך נחשוב נטילת היוקרא כריבית והלא יוקר היין של הלוקח הוא מדינא דדידיה הוקיר, וא"כ הגם שהוי הלואה מ"מ אין כאן ריבית, ולהנ"ל א"ש דכיון שהמקח הוא להעמיד יין טוב כל שלא נתן לו יין טוב עדיין לא נגמר המקח ולא שייך לומר ברשותו אוקיר.

ותי' רש"י דבחיטין לא שכיח שיתקלקלו לכן אין באחריות זו משום ריבית משא"כ בין ששכיח שיחמיץ אם מקבל המוכר אחריות ע"ז הוי ריבית, והנה בנמוק"י בסוגיין הק' כקו' התוס' דבכל פסיקה ג"כ יש על המוכר אחריות והוי קרוב לשכר ורחוק להפסד ויש לתמוה אמאי לא תירץ כמו שתי' בדף ע"ג: דבחיטין לא שכיח שיחמיץ, ולפמש"כ דקו' רש"י והנמוק"י אינה כמו שמובן לפו"ר שהאחריות תבטל את המכירה אלא שנאסור בכל פסיקה משום דתהוי

האחריות ריבית, י"ל דמה שתירץ שבחיטין דלא שכיחא הוא רק תירוץ על הא דהאחריות לא חשיבא ריבית כיון דלא שכיח והוי כדבר שאינו שו"פ, אבל אין בזה עדיין ישוב למה שאחריות זו לא תבטל את המכירה די"ל דגם אחריות על דבר שלא שכיח גם היא מבטלת שם מכירה דמ"מ אחריות היא, ומוכיחה שלא נשלם המקח, ועל כן הוצרך הנמוק"י לתירוץ שהיכא שאין צד של ביטול מקח אין האחריות מבטלת את השם מקח.

ב

תוס' (סוף ד"ה אי תקפה) הק' וא"ת מאי צריך לקמן (שם) טעמא דמעיקרא חלא חלא תיפוק ליה דאפילו בתקפה דליכא למימר הכי שרי להתנות כדאמר הכא כיון דקביל עליה יוקרא וזולא קרוב לזה ולזה הוא, ונראה דלפמש"כ לעיל, קושיא זו תליא בב' הגירסאות שברמב"ן, דלהגירסא שתי' הגמ' הוא דעל אף שאי"ז מכירה מ"מ כיון שקיבל הלוקח זולא תלינן שמשום הכי נותן לו את היוקרא ואין כאן אגר נטר, א"כ קשה טובא קושיית התוס' שגם התם בדף ע"ג נימא שמה שנותן לו אחריות הוא משום הזולא שמקבל הלוקח על עצמו ואין זה אגר נטר, אבל לגירסא ברמב"ן דתי' הגמ' הוא שע"י שמקבל הלוקח ע"ע זולא הוי מכר, ל"ק קוש' התוס' דהתם בדף ע"ג מה שהוא הלואה ולא מכר אי"ז מחמת האחריות של המוכר אלא משום שלא מכר לו דבר מסויים, וא"כ גם בקיבל הלוקח על עצמו זולא מ"מ עדיין הוי הלואה כיון שמ"מ הרי לא קנה דבר מסויים.

אמנם לפי מה שמבואר ברש"י בסוגיא דעיזי חולבות דכל היכא שיש ללוקח הפסד אין זה אגר נטר דתלינן שמשום הכי הוא דנותן

לו הריבית, א"כ יש להקשות כקו' התוס' אמאי לא נימא היתר זה גם התם בדף ע"ג: אך מ"מ מהגמ' כאן דאמרו כיון דקיבל עליה זולא קרוב לזה ולזה הוא לא קשה.

ובעיקר קו' התוס' כתב בפסקי הרי"ד דהתם בדף ע"ג: איירי באופן שלא קיבל המלוקח אחריות זולא, וכן תמה בחזו"א מהיכ"ת לתוס' דאיירי התם בכה"ג שקיבל הלוקח אחריות, ונראה דהתוס' ס"ל דאי אפשר לומר דהתם בהכרח אחריות זולא היא על הלוקח דאם נימא דאחריות זולא היא על המוכר א"כ משום זה היה צריך להיות שלא יהיה זה מקח, דהתוס' הרי ס"ל שגם היכא שאין צד של ביטול מקח ג"כ האחריות מבטלת את המקח, ולכן תוס' הקשו דבכל פסיקה יש ג"כ אחריות ותי' תוס' דכיון שאין חפץ מבורר לא ניכר האחריות ועל כן אין באחריות משום ריבית אבל אחריות זולא הרי מבוררת וניכרת היא גם בחפץ שאינו מסויים, ואם אחריות זולא היתה על המוכר א"כ היה זה הלואה ולא יועיל טעמא דמעיקרא חלא חלא, וזהו דהקשו התוס' דעל כרחק שאחריות זולא היא על הלוקח וא"כ

מה צריך לטעמא דמעיקרא חלא חלא תיפו"ל דכיון דקיבל הלוקח זולא קרוב לזה ולזה הוא. **אמנם** באמת א"א לומר כן דהרי בפסיקה על פירות מבואר להדיא דמותר לפסוק גם על שער הגבוה ומבואר דאין איסור במה שהאחריות זולא על המוכר, ובמהרש"א מבואר דלתי' התוס' מתיישב גם היכא שרי באחריות המוכר על זולא וכ"ה בט"ז קע"ה ט', והיינו

דס"ל דגם אחריות זולא שמקבל הלוקח היכא שאין חפץ מבורר אין בזה משום ריבית, [וכבר הק' הפנ"י הרעק"א והחוו"ד סי' קע"ג ס"ק י"ח דתי' התוס' לא שייך על קושיא זו], וא"כ עדיין צ"ע קושיית החזו"א הנ"ל מהיכ"ת לתוס' שבדף ע"ג: אחריות זולא הוא על הלוקח, דא"א להגיד שאחריות זולא אוסרת דהרי חזינן דיכול לפסוק גם כשער הגבוה, וצ"ע בכ"ז.

ג

בתוס' משמע שהריבית בסוגיין הוא במה שקיבל המוכר אחריות, דהתוס' כתבו (ד"ה האי) ז"ל התם כיון דאין הפירות מבוררין ללוקח אין ניכר שיהא קרוב לשכר ורחוק להפסד עכ"ל ובחזו"א ביאר כונתם דכיון דפסקו על סתם פירות ומעיקר הדין האחריות על המוכר גם בלא תנאי כיון שכך היתה צורת המקח, א"כ ליכא למימר בכה"ג שהאחריות תבטל המקח, דהאחריות אינה סתירה לקיום המקח אמנם בלשון התוס' אין נראה כן אלא דכיון שאין האחריות ניכרת אין בזה משום ריבית, והיינו דס"ל דהאחריות היא הריבית ולכן כשאינה ניכרת שרי, אבל אם נפרש שהאחריות רק גורמת שלא יהיה מקח אינו מובן מה איכפ"ל מה שאינה ניכרת סו"ס אין כאן מקח, וכן בהגהות אשרי כשהביא תי' התוס' כתב דלפיכך אין כאן אגר נטר, ולביאור החזו"א בתוס' היה צ"ל דאין כאן כלל הלואה אלא מקח הוא דאין אחריות זו מבטלת המקח.

וכן מוכח בתוס' בע"א (בסוף הדיבור) דקלקול של חימוץ שכיח הלכך אע"ג דמקבל עליה יוקרא וזולא הוי רחוק להפסד והוי דומה לרביית אי לאו טעמא דמעיקרא חלא חלא, והנה אם קבלת אחריות עושה את זה למקח מה נפק"מ אם זה שכיח יותר, ועל כרחך שהאחריות היא הריבית ועל כן כששכיח שיחמיץ אע"ג דמקבל זולא עדיין יש כאן ריבית דקלקול של חימוץ שכיח.

ובתוס' רא"ש בדף ע"ג כתב כתי' התוס' ומפורש בדבריו שהאחריות זה הריבית ז"ל ולפי מה דפרישית לעיל דתקפא לאו היינו חלא ניחא משום דקלקול דחומץ שכיח טפי הילכך אע"ג דקביל עליה יוקרא וזולא אי לאו דמעיקרא חלא חלא היה דומה לריבית דבשביל הקדמת מעותיו מקבל עליה אחריות החומץ דשכיח טפי עכ"ל. והרי דנקט שכל החילוק בין הסוגיות הוא שבסוגיין התקיפה לא שכיחא ובדע"ג החימוץ שכיח, אך מש"כ דהתם קבלת

ג ובאמת יש לבאר קושיית התוס' הרי שם אין האחריות סותרת המקח דזו היא צורת המקח שקנה אחד מהעולם, ונראה דהתוס' הוקשה להם דבכל פסיקה הרי לא קנה עדיין לגמרי ורק דהקלו חז"ל לענין ריבית להחשיבו כאילו ברשותו אוקיר, וכיון דחזינן בסוגיין דכל שהמוכר מקבל אחריות האחריות מבטלת את המקח א"כ האיק חשבינן כאילו ברשותו אוקיר הרי לא קנה באמת אלא דהקלו להחשיב כאילו קנה וכי זה עדיף ממה שקנה ממש ואעפ"כ האחריות מבטלת את המקח והוי הלואה, ותי' תוס' דכיון שלא ניכר הריבית דאין האחריות ניכרת משו"ה שרי.

שערי

בדין ריבית בקבלת אחריות

איזהו נשך

קצט

האחריות הוי הריבית הו"ה בסוגיין הוא כן, אך מסברא הדברים צ"ב מדוע שקבלת האחריות תהיה ריבית וכמושנ"ת לעיל דאם משום קבלת האחריות דיינינן ליה כהלואה וא"כ אין כאן

מקח, נמצא דאין האחריות תוספת על המקח אלא משום דהלואה היא אחריותו עליו, וביותר יל"ע כן בפסיקה שהק' התוס' דנימא דהאחריות תאסור ואין כל ריבית באחריות זו וצע"ג.

מרבין על השכר

אמנם המאירי ג"כ תירץ דהכא הוי כמוכר חובו בפחות אך לא העמיד דאיירי שכבר עשה קנין על י"ב דינר, והרשב"א והנמוק"י ג"כ כתבו שמהא דמבואר בסוגיין שמותר לשלם י' השתא מוכח שאם חייב לו חבירו י"ב לגורן מותר לומר לו תן לי השתא עשרה, ותמוה טובא הא מלכתחילה היה התנאי שאם מעכשיו בי' וא"כ כשלבסוף משלם מעכשיו כלל לא חל חוב של י"ב, ובשלמא להרמ"ך כיון שכבר עשו קנין על י"ב חל סיבת חיוב של י"ב, אבל הראשונים שלא העמידו שהיה קנין צ"ע דכלל לא חל חוב של י"ב והאיך חשבינן ליה כמוכר חובו בפחות.

עוד יש להקשות דלכא' דברי הרשב"א סתרי אהדדי, דבב"ב כתב שההיתר הוא משום יש לו, ובסוגיין כתב הרשב"א דמדחזינן שמותר להקדים דמי השכירות מוכח שמותר לפרוע חובו יותר בזול דהוי כמוכר חובו בפחות, וקשה אם ההיתר הוא משום יש לו א"כ מה ההוכחה שמותר להקדים פרעון חוב הרי הכא ההיתר הוא משום יש לו, [ואין לחלק בין שכירות קרקע לשכירות פועל ונימא דמש"כ הרשב"א הכא לדמותו למוכר חובו בפחות, היינו בשכירות קרקע, ומש"כ בב"ב דהוא היתר דיש לו היינו בשכירות פועל, דהגם דמסברא היה אפשר לקיים חילוק זה, מ"מ ברשב"א ב"ב בסוף דבריו שם משמע שבשניהם הוא אותו היתר עי"ש שכתב חילוק בין פועל לבית לענין אם צריך להתחיל השכירות מיד ומשמע דמ"מ הכל הוא אותו היתר].

והנה יש להתבונן מה שבאו הראשונים להוכיח שמותר לפרוע חוב מוקדם בזול,

במשנה מרבין על השכר ואין מרבין על המכר כיצד השכיר לו את חצרו ואמר לו אם מעכשיו אתה נותן לי הרי הוא לך בעשר סלעים לשנה ואם של חודש בחודש סלע לחודש מותר, והטעם מבואר בגמ' משום דשכירות אינה משתלמת אלא בסוף והאי כיון דלא מטא זמניה למיגבא לאו אגר נטר ליה משווא הוא דהכי שויא והאי דקאמר ליה אם מעכשיו אתה נותן לי הרי הוא לך בעשר סלעים לשנה אוזולי הוא דקא מוזיל גביה, והקשו הראשונים כיון שזמן החיוב הוא בסוף למה לא יהיה ריבית במה שמקדים לשלם היום ומשכיר לו בי' שזה פחות מהשווי, ברשב"א בב"ב (פ"ז) וכן נראה ברבינו יונה (שם) שההיתר הוא משום יש לו כיון שהבית בעולם הרי הוא כמו כל פסיקה ביש לו שמותר להוזיל.

ברמ"ך (הובא בשטמ"ק) תירץ דאיירי בהחזיק במה ששכר על מנת ליתן לו שנים עשר דינר לחודש שכבר נתחייב בהן ואח"כ אמר לו שאם יתן השתא ימחול לו שני דינרים, דהוי כמוכר חובו בפחות ומותר. ויש לתמוה דאינו דומה למקדים פרעון קודם זמנו דהתם שכבר יש עליו חיוב לפרוע כשמקדים לפרוע אמרי' דהוי עלה שם פרעון ולא הקדמת מעות, אבל הכא אפי' להרמ"ך דאיירי שעשה קנין, הלא שכירות אינה משתלמת אלא לבסוף וא"כ עדיין אינו חייב ואמאי יחשב פרעון, וצ"ל דאפי' שאינו חייב ואינו יכול לתבוע אותו קודם שנגמר השכירות אבל כשמשלם חל על זה שם של פרעון, בפרט לפמש"כ בקוב"ש (ב"ב אות ש"פ) להוכיח משו"ת הרשב"א ששיעבוד נכסים חל כבר מיד.

השכירות בשעה שעדיין אינו חייב לפורען יחשב כהלואה ולא כפרעון השכירות כיון שאת השכירות הרי עדיין אינו חייב לפרוע, ואם זה נחשב כהלואה חדשה ולא כפרעון השכירות גם היתר של יש לו לא היה מועיל להיתר של יש לו הוא רק במכר ולא בהלואה, וזהו מה שפירשו הראשונים כאן דמה שמקדים הפרעון אי"ז הלואה אלא הוי כמוכר חובו בפחות, עוד היה מקום לדון לאסור דגם אם חשיבי מעות שכירות ולא הלואה האיד מותר להקדים המעות ולפסוק בהוזלה ולזה צריך להיתר של יש לו.

אלא דיש להקשות דזה אפשר להראשונים להוכיח מכל פסיקה ביצא השער או ביש לו, דמה שמקדים המעות אי"ז דמי הלואה אלא דמי מקח שאם היה זה הלואה לא היה היתר של יש לו, ושם י"ל שבמקח ודאי דאין ההקדמה חשובה כדמי הלואה דאמנם כ"ז שלא קיבל החפץ לרשותו עדיין אינו חייב לשלם אבל כיון שסו"ס כבר נקנה לו החפץ יש לומר דמה שנתן מעות הן תשלום על הקנין שהרי כבר נקנו לו הפירות, וכל מה שהוצרכו הראשונים להוכיח מסוגיין הוא רק בפרעון חוב בזה היה סלקא דעתך שהקדמת הפרעון תחשב כהלואה שאין לו היום כל חיוב לשלם, וכן בשכירות שאינה משתלמת אלא לבסוף, ובהם היה הו"א דכיון דנותן המעות בלא כל חיוב שם הלואה עליהם, משא"כ במקח דהגם שעדיין לא חייב בכל התמורה מ"מ יש מקום לשלם על הקנין.

מאי ס"ד לאסור בכה"ג הרי ודאי דבחו"מ מי שמקדים פרעון לפני הזמן הוי פרעון גמור ומה הצד לאסור הלא אין כאן כלל המתנת מעות, ובב"י (סי' קע"ג) מבואר שההו"א היתה שכיון שהמעות האלה עדיין אינו חייב לפרועם, אפי' שבחו"מ הוא פורע חוב, אבל אפשר לראות את זה כהלואה חדשה שמלוה לו עתה מעות תמורת שבזמן הפירעון תהיה החזרת ההלואה בזה שיפרע לו החוב, ולזה הוצרכו הראשונים להוכיח מכאן שאין בהקדמת הפרעון משום הלואה. [ועי"ש בב"ח שפירש עוד בענ"א].

והנה כבר הארכנו במקו"א שאיסור פסיקה הוא גם כשחל על ידי המעות מכר והמעות הן מעות מכר מ"מ אסור להוסיף ריבית על הקדמתם, והוכחנו זה משו"ת הרשב"א שפי' דכל פסיקה על הפירות הוא משום התחייבות, והרי המעות פעלו התחייבות וא"כ אי"ז מעות הלואה אלא מעות מקח שפעלו התחייבות ומ"מ אם יש המתנה אסור דגם על המתנה של מקח אסור לתת ריבית, וכן מוכח להנך ראשונים שס"ל דרבנן לא עקרו קנין כסף לגמרי אלא רק תקנו זכות חזרה ודאי שהמעות הן מעות מכר, ומבואר שגם על המתנה של מקח אסור לתת ריבית.

לפי"ז בסוגיין שמוזיל לו השכירות משום הקדמת מעות היה מקום לאסור מחמת ב' נידונים, א' יש לדון דכל שמקדים מעות

ב

נגמר וממילא אין כאן המתנה דבדין הוא שישלם היום שהרי המקח נגמר היום, אבל בשכירות גם כשמתחילה היום מ"מ אינו חייב אלא בסוף דשכירות אינה משתלמת אלא לבסוף, וצ"ע.

במה שפירשו הרבינו יונה והרשב"א בב"ב שההיתר הוא משום יש לו, יש לתמוה האיד יועיל כאן ההיתר של יש לו, דגדר ההיתר של יש לו הוא משום שמחשיבים כאילו המקח

ג

בגמ' ב"ב פז. מבואר שההיתר להרבות בשכירות הוא גם בפועל אך דוקא אם מתחיל לעבוד מיד, וכתבו הרשב"א ורבינו יונה דתנאי זה הוא דוקא בפועל כיון שיכול לחזור בו לא מספיק היש לו לבד וצריך שיתחיל לעבוד, אבל בבית כיון שיש קנין א"צ שיכנס לגור מיד, ויש להקשות שהרשב"א בדף ס"ג ב' ס"ל דגם בפסיקה בחוב אפי' שחוב אינו עושה קנין [כן הוא שיטת הרשב"א לעיל מ"ז ב' ובקידושין מ"ז שחוב לא קונה] מ"מ יכול להוזיל ומבואר דבשביל היתר של יש לו א"צ שיחול קנין, אז מה גרע מה שבפועל לא חל קנין, וי"ל דגם מי שסובר של"צ קנין מ"מ ההיתר הוא מה שביניהם כבר נגמר הענין, [ובשערי דעה כתב שההיתר הוא בגלל שיש איסור לחזור משום מחוסרי אמנה] אבל בפועל גם זה ליכא שהרי יכול לחזור בו לכן צריך שיתחיל לעבוד מיד.

ב

בר"י מיגש כתב ואע"ג דקי"ל שכירות אינה משתלמת אלא לבסוף הנ"מ היכא דלא

וי"ש לתמוה דבגמ' בקידושין (מ"ח ע"א) איתא דהמקדש בשכירות אינה מקודשת משום דשכירות הוי מלוה עי"ש ומשמע דבכל אופן א"א לקדש בשכירות ולדברי הקוה"ע יתכן קידושין בשכירות באופן שתעשה קנין ותקנה קנין בשכירות, ויש להעיר עוד ממה שהביא רע"א (בהגהותיו לשו"ע סי' קע"א) דבגידו"ת נסתפק באם הלואה לשנה בריבית דינר א' לחודש והקדים בתחילת השנה ונתן לו י"ב דינרין ואח"כ נתגייר הגוי, האם מחוייב לאהדורי ליה דכל מה שנתן

בעי למיתן ליה מתחילה הוא דלא מחייבין ליה לשלומי אלא לבסוף אבל היכא דבעי למיתן ליה מתחילה מכ"מ שכירות מיקריא ולא הלואה ואין כאן אגר נטר לי עכ"ל, בקובץ הערות (סי' נ"ג) ביאר בכוונת הר"י מיגש דתשלומי שכירות אפשר בב' אופנים א' לשלם בעד ההשתמשות ובאופן זה אינה לשכירות אלא לבסוף או מתחילה ועד סוף ב' אפשר לשלם בעד הקנין כמו בלוקח מקח דתיכף משזכה במקחו נתחייב

ריבית גמור נתן ונהנה מריבית שבזמן הגירות או כיון דכבר גבה אותם לא חשבינן ליה לרבי דבזמן היהדות, ולדברי הקוה"ע כשמקדים המעות מתחילת השנה אז הוא זמן התשלום וכל הריבית היה עוד על הזמן שהיה גוי, ומבואר דפשיטא להו לגידו"ת והגרע"א שכשמקדים לשלם מעות מראש הרי זה הקדמת חוב העתיד.

גם ריהטת לשון הר"י מיגש אין נראה כפירוש הקוה"ע, ויותר נראה שכוונתו לתרץ שאמנם אינו חייב לשלם אלא לבסוף אבל אם משלם מתחילה הרי דמי שכירות ולא דמי הלואה וע"כ מותר, וצריך להבין מה מועיל מה שיש לזה שם

שכירות, הרי גם בדמי מקח אסור לתת ריבית על הקדמה כמוש"כ לעיל, ונראה דהר"י מיגש לא בא ליישב בזה את הקו' שיש כאן ריבית במה שמשכיר לו בפחות משום שמקדים לו המעות ומשלם השתא, דזה י"ל כתי' רבינו יונה והרשב"א שמותר משום יש לו, אלא דקשיא ליה שכיון שעדיין אינו חייב ליתן יש לנו להחשיב מעות אלו לדמי הלואה ולא שמקדים לו את השכירות שהרי עדיין אינו חייב בשכירות, ואם הוי הלואה לא יועיל גם ההיתר של יש לו, וכתב הר"י מיגש דאף שאינו מחוייב ליתן השתא מ"מ כשמשלם שכירות מיקרי ולא הלואה^א.

א יש שרצו להוכיח כן משיטת הסמ"ע (חו"מ סי' ק"צ) שכל כסף קנין הוא תחילת פרעון, ולכאור' יש להקשות דבשכירות ל"ש תחילת פרעון שהרי אינה משלמת אלא לבסוף, ועל כרחך שאף שאינו חייב לשלם מתחילה מ"מ אם משלם חל על הדמים שם פירעון, ונראה דאינה ראייה דהנה באמת יש לשאול בכל קנין כסף הרי כל זמן שלא נקנה החפץ ללוקח עדיין לא חייב לו דמי פרעון והאיך קנין כסף הוי תחילת פרעון, וי"ל שכיון שכשחול הקנין מיד יתחייב בפרעונו א"כ הקנין והפרעון באים כאחד, ובאופ"א י"ל דבשביל קנין כסף א"צ שיחול פרעון בפועל אלא כל שמעמיד תחילת פרעון די בכך, וא"כ גם בשכירות הגם שעדיין אינו חייב בפרעון ואי"ז דמי פרעון מ"מ כל שמעמיד דמים שיהיו אח"כ פרעון חל קנין, וכן מוכח בתוס' דף מ"ג ע"ש שדנו לאחר שביטלו רבנן קנין כסף אם יהיה אסור למוכר להשתמש במעות שהרי הקנין עוד לא חל, ולכאור' קשה א"כ שלא יכול המוכר להשתמש במעות א"כ כלל לא היה כאן קנין כסף אפי' מדאורייתא, שהרי אין כאן תחילת פירעון, ובפשטות ודאי שגם אחר שרבנן ביטלו את קנין כסף מ"מ מדאורייתא יש קנין, ועל כרחך שכיון שהעמיד דמים שמיד כשימשוך יקנה את החפץ זה כבר סיבה שיחול קנין, יש להביא קצת ראייה ליסוד הקוה"ע דהנה בכל הקנינים משלמים על הדבר שקונה, ובשכירות לכאור' אינו משלם על הדבר שזוכה דהיינו על הקנין אלא על השימוש וא"כ [לשיטת הסמ"ע דק"כ הוא כסף פרעון] האיך יקנה הכסף לעצם השכירות, והלא אינו משלם ע"ז רק על השימוש ולהגרא"ו א"ש.

בענין טרשא

בגמ' אמר רב נחמן טרשא שרי איתיביה רמי בר חמא לרב נחמן ואמרי לה רב עוקבא בר חמא לרב נחמן ואם לגורן בשנים עשר מנה אסור א"ל התם קץ ליה הכא לא קץ ליה.

רש"י (ד"ה קץ ליה) פירש שקץ ליה היינו שאמר לו "אם מעכשיו הרי הוא לך בפחות", והיכא שלא אמר אם מעכשיו בפחות אבל יצא השער וידוע שהיום המחיר הוא בפחות מצינו מחלוקת ראשונים, דהראשונים הקשו סתירה בדברי ר"נ דהכא אמר ר"נ טרשא שרי ולעיל אסר ר"נ קיראה באין לו אע"ג שגם התם לא קץ ליה דלא פירש לו מעכשיו בפחות, ותירצו התוס' והרא"ש והרשב"א שבקיראה איירי אחר שיצא השער ובוזה סתם הוי כמפרש אם מעכשיו בפחות, והרמב"ן ופסקי הרי"ד שג"כ הקשו קושיא זו לא תירצו כן, ומבואר דסבירא להו דאף דיצא השער לא הוי כמפרש, וכן נראה במאירי דלשיטת רש"י מותר גם ביצא השער, ויש לבאר במאי קמיפלגי.

ונראה דפליגי ביסוד ההיתר של טרשא, דיש לבאר סברת ההיתר בב' אופנים, הא'

יש לומר דמה שלוקח ממנו תוספת אי"ז עבור המתנת המעות אלא דזהו המחיר ואע"ג שיש שמוכרים יותר בזול יש גם כאלה שמוכרים ביוקר, וכן הוא להדיא בלשון הריטב"א "יש מוכר בזול ויש מוכר ביוקר", ולפי"ז ביצא השער אסור שהמחיר ידוע בשוק ליכא להיתר זה, דא"א לומר שמה שמוכר לו ב"ב זהו המחיר ובודאי הוא תוספת עבור המתנת המעות. באופן אחר יש לבאר דכיון שלא אמר אם מעכשיו ב"א"כ גם אם ישלם היום ישלם י"ב וא"כ יש לומר דאין התוספת עבור אגר נטר אלא דאצלו זה המחיר שכל אחד יכול לקבוע מחיר כמה שוה החפץ אצלו, וכ"כ הריטב"א [בדבריו בדרך הב' בישוב קושיות הראשונים בסתירת דברי ר"נ] "לא מחזי כאגר נטר אלא שמוכר לזמן והרבה מוכרים סחורותיהם בשויהם לזמן" עכ"ל והיינו שיש שמוכרים לזמן ולא לוקחים עבור ההמתנה א"כ י"ל דגם הוא אינו מוסיף עבור ההמתנה אלא דזה המחיר שהוא קובע, ולפי"ז גם יצא השער מותר דאמנם ידוע לכולם שאי"ז המחיר בשוק אבל הוא יקרה ולוקח יותר ואי"ז אגר נטר^א.

ב

אומר מעכשיו אם קוצץ מחיר מסוים לגורן אסור, וטרשא שרי רק אם לא קצץ מחיר מסוים אלא אמר שיהיה כפי השער של הגורן מותר, ופירשו סברת ההיתר משום דכיון שלא קצץ

הרמב"ן ופסקי הרי"ד נחלקו על רש"י וס"ל דגם כשלא אומר מעכשיו אם קוצץ מחיר מסוים לגורן אין היתר של טרשא, והוכיחו כן מקיראה ומכל פסיקה על פירות דגם כשאינו

א ולכאז' קשה דכ"ז מועיל כלפי המוכר שמה שמוסיף אי"ז בשביל האגר נטר אלא דזה המחיר אצלו אבל עדין יש לאסור דמ"מ הלוקח מסכים למחיר זה משום המתנת המעות, ונראה דאה"נ ומה שהמ' מקשה על רב פפא מאי חזי מר דקא אזלת בתר דידך זיל בתר דידהו וכו' קשה גם על רב נחמן, דהרי הרמב"ן כתב בדעת רש"י שרב פפא לא דיבר במעכשיו וא"כ רב פפא חולק על רב נחמן ולא ס"ל להאי היתר רק בעשיר ור"ש דפליג על ר"פ כ"ש דפליג על ר"נ.

דמים אלא כפי השער שמא לא יוקר השער לפיכך מותר.

וכסברא זו מצינו בראשונים שכתבו כן אפי' גבי ריבית דאורייתא דכל שאין הרווח ברור ליכא איסור ריבית, עי' ברש"י (סו: ד"ה באתרא) גבי משכנתא דכיון שפעמים אין השדה מוציאה פירות לא הוי ריבית קצוצה, וגם הראשונים שחלקו על רש"י שם י"ל דגבי ריבית דרך מקח שהוא מדרבנן כו"ע מודים שכשאין הרווח ברור מותר, ונמצא שרש"י והרמב"ן חלוקים ביסוד ההיתר של טרשא לרש"י ההיתר הוא מחמת שאין כאן אגר נטר אלא זה המחיר, ולכן אפי' בקוצץ מחיר מסוים מותר כל שלא אמר מעכשיו דאז פירש להדיא שהמחיר הוא י', ומה שמוכר לגורן ב"ב הוא בשביל אגר נטר, ולרמב"ן ההיתר הוא בגלל שאין הריבית ברור דתלוי הוא אם יתייקר השער ולכן רק בלא קצץ מחיר מסויים מותר, [ועוד י"ל בבאור דברי הרמב"ן דלעולם ביסוד האיסור דטרשא הוא משום דקצץ שאם ימתין עם המעות ישלם יותר, וזהו יסוד האיסור דכל שקצץ הוא ריבית עבור המתנת המעות, ובלא קץ התירו, ופלוגתתם מתי הוא קץ, דלרש"י הגם שידעינן שאם היה משלם מעכשיו היה מוזיל לו, כל שלא פירש להדיא אחשיב לא קץ, ובפרושו תליא מילתא מהו קץ ומהו לא קץ, משא"כ הרמב"ן והרי"ד ס"ל דכל שידעינן שזהו יותר ממה שהיה משלם אם היה משלם מעכשיו חשיב קץ, ורק בגוונא שבאמת אפשר שלא יתייקר אז הוא דלא חשיב קץ, שיתכן שאי"ז יותר, וזהו ההיתר לרמב"ן שכל ששמא לא יתייקר לא חשיב קץ, ולפ"ז לתרווייהו הוי חד היתר מה שלא קץ, ורק נחלקו מהו לא קץ, ודלא כדרך הא' שהם ב' היתרים שונים].

הרמב"ן הקשה על רש"י מהא דאין פוסקין על הפירות עד שיצא השער ואע"פ שלא אמר אם מעכשיו וכו', ויש להקשות אמאי לא קשה כן גם על הרמב"ן גופיה, דגם התם י"ל שמא לא יתייקר, ואמרו לבאר דהנה לכאור' צ"ע אמאי טרשא מותר, אמנם איירינן בלא קץ וחסר בקציצה, מ"מ הרי מצינו דריבית מאוחרת ג"כ אסור, [ואמנם ברמ"א (סי' ק"ס ס"ד) מבואר שבדרך מקח אין איסור של ריבית מאוחרת, אבל התם איירי שלא קצצו מתחילה כלל, אבל הכא אמנם לא היה קציצה גמורה [לרש"י לא אמר אם מעכשיו ולרמב"ן לא אמר סכום מסוים] אבל עכ"פ סיכמו שיתן לו יותר] וי"ל לפמ"ש"כ הגרש"ש בקו' השיעבוד סי' א' אות ג' בד"ה אמנם שכל דבר שחייב לתת מדין חו"מ אין בזה משום ריבית מאוחרת שאין מוסיף לו על הפרעון אלא נותן לו את המחוייב לו, ובזה ביאר מש"כ התוס' דההיתר של יצא השער הוא משום מי שפרע ותמחו האחרונים הרי בגמ' מבואר הטעם משום מאי אהנית לי ומה בעינן גם לטעמא דמי שפרע, וביאר הגרש"ש דטעמא דמאי אהנית לי מועיל שאין איסור בקציצה [עי"ש בדבריו האיך מועיל זה ואכמ"ל] ועדיין יש לאסור משום קבלת הריבית כמו שמצינו שאסור ריבית מאוחרת, לזה בעינן לטעמא דמי שפרע דכיון שחייב ליתן התוספת משום מי שפרע, כל דבר שהוא מחוייב לזה בחו"מ אין בזה משום ריבית מאוחרת, וכן מבואר יסוד זה בשערי דעה (קע"ב ה') בסוגיא של צד אחד בריבית ואכמ"ל, והנה בהא דאין פוסקין על הפירות עד שיצא השער הרי אינו מחוייב ליתן לו היוקר שכל שלא יצא השער ליכא אפי' מי שפרע [ולריטב"א גם ביצא השער ליכא מש"פ, ומיהו ברמב"ן מ"ח ב' נראה דס"ל דאיכא מש"פ דר"ל]. ומובן היטב מה שחז"ל אסרו פסיקה

דאמנם קציצה ליכא אבל אסרו חז"ל משום קבלת הריבית וכמו שאסרו ריבית מאוחרת, משא"כ בטרשא אין לאסור משום קבלת הריבית שמצד דיני חו"מ הוא מחוייב ליתן לו כפי שקצצו, ובזה מיושב מה שהק' הרמב"ן רק על פירש"י, דלדידיה לא קשה מפסיקה דההיתר בטרשא שאין הריבית ברור מועיל רק שלא

יהיה איסור בקציצה ומה שאין איסור בקבלת הריבית הוא משום שמחוייב בחו"מ ובפסיקה על הפירות שלא יצא השער אינו מחוייב לזה בחו"מ וחז"ל אסרו משום קבלת הריבית, אבל לפירש"י דההיתר הוא משום שלא אמר אם מעכשיו וכל שלא אמר ב' מחירים אמר' שזה המחיר א"כ גם פסיקה על הפירות יהיה מותר.

ג

בח"י הרמב"ן ובספר התרומות מבואר דהיכא דלא אמר אם מעכשיו וגם לא הזכיר סכום מסויים רק אמר לגורן כפי השער שיהיה בגורן לכו"ע מותר דחיטי הוא דקדחי באכלבאי והכא זביני הוא ושרי, ומבואר ברמב"ן שכוונתו לאותו היתר שבגמ' לעיל סג: דהגמ' שם מחלקת בין זביני להלואה, וצ"ב מאי שנא היכא דאומר מעכשיו אמאי בזה ליכא לסברא דחיטי הוא דקדחי וכו', וביאר באבנ"ז (ר"ז ו') דכל שאומר מעכשיו האיסור ריבית חמור טפי, ואפי' יותר מסב"ס, ובזה לא התירו משום הסברא דחיטי דקדחי.

להשאיר הפירות אצלו והיה מוכרם כשיגיע שעת היוקר ע"כ אי"ז נחשב שמקבל עכשיו תוספת של ריבית, ואין מועיל לו בתוספת זו שהרי בדעתו להמתין ולמוכרם בשעת היוקר ולקבל כפי שער של היוקר, ומסתברא מילתא דכל זה הוא רק אם לא אומר אם מעכשיו וכו' דאז יכול לומר הייתי ממתין ומוכר בשעת היוקר אבל כל שאומר מעכשיו הרי שמוכן למכור היום אפי' בפחות, ואינו יכול לומר שיכל בעצמו להמתין ולא למוכרם עד שעת היוקר שהרי מוכן למוכרם היום, ושא"כ לא ירויח לאותה התייקרות, נמצא שקיבל תוספת זו מן הלוקח.

ויש להעיר דלפי"ז בפסיקה אחר שיצא השער דמבואר בפוסקים שההיתר הוא משום מאי אהנית לי זהו רק בסתם אבל אם יפרש ויאמר אם מעכשיו כשער של עכשיו לא יהיה את ההיתר, וזו לא שמענו שהרי בדרך כלל כך הוא פסיקה שמסכים הלוקח לקבל מיד.

הש"ך (סי' קע"ג סק"ג) הביא דברי הבעל התרומות הנ"ל דאם לא אמר מעכשיו וכו' הכל מודים שמותר לפסוק לתת באייר כשער של אייר, והוסיף ע"ז הש"ך דמשמע דאפילו אם יצא השער מותר, וכ"כ הלבוש, ותמה בגידו"ת דספר התרומות קאי כשיטת הר"ח והרמב"ן בפירושא דטרשא, והם לא נחתו כלל להא דכתבו הראשונים דאם יצא השער הוה כמפרש, ולשיטתם אין כל ראייה ליסוד זה, אולם הש"ך והלבוש קאו בשי' הטור והשו"ע שפסקו כרש"י וסייעתו, והוצרכו לחדש דביצא השער הו"ל כמפרש

ובפשוטו היה נראה לפרש הטעם שבמעכשיו ליכא לסברת חיטי הוא דקדחי, משום דהסברא של חיטי דקדחי הוא אותו סברא של מאי אהנית לי כמבואר בגמ' לעיל, והסברא בזה דכיון שלא פירש אם מעכשיו, הרי זה כמו שאינו מסכים למכור היום ודעתו

ואסור, וא"כ יל"ע מנין דלדידן נתיר גם ביצא השער הלא בכה"ג הו"ל כמפרש.

ולפמש"כ יש ליישב דכל מש"כ הראשונים דיצא השער הוא כמפרש היינו רק בעיקר ההיתר דר"נ שהתיר משום דכל שלא יצא השער אמרינן דלמא זהו המחיר ואי"ז תוספת, וע"ז אמרינן דאם יצא השער הוי כמפרש שהרי חזינן שמוכר ביוקר ואגר נטר הוא, אך בטעם ההיתר דחיטי וכו' שבזה מה שבמפרש אין ההיתר הוא משום דכל שמפרש אם מעכשיו בכך, הרי שלא שייך כל ההיתר דחיטי שהרי מוכן למכור היום בפחות, נמצא שפסק עמו יותר מן המחיר, בזה רק מפרש להדיא אסור אך ביצא השער עדיין איכא להיתר דחיטי, דסו"ס לא מסכים למכור היום בשער של היום נמצא דאין מקבל כל תוספת מן הלוקח.

ברשב"א כתב שרב פפא בא להתיר אפי' ביצא השער דבזה אין את ההיתר של רב נחמן דהוי כמפרש, וחידש רב פפא דמ"מ מותר משום חיטי דקדחי באכלבאי, והק' הרשב"א דלכאו' קשה על ר"פ מהמשנה דאיירי בקרקע שג"כ לא פסיד, ותנ' הרשב"א דבמשנה קץ בפירוש אם מעכשיו בכך וכך, ולכאו' קשה הרי הרשב"א גופיה ס"ל דרב פפא התיר אף ביצא השער הגם דהוי כמפרש, וא"כ למה לא התירו גם במפרש ממש, ולהנ"ל אתי שפיר דלגבי ההיתר של רב נחמן שאי"ז יותר מהמחיר בזה יצא השער הוי כמפרש, אבל ברב פפא ההיתר הוא משום שלא הועיל לו וגם ביצא השער שייך ההיתר הזה, רק במפרש ממש דחזינן שמסכים למכור עכשיו בזה אין את ההיתר.^ב

ד

בעיקר הסברא שכתבו הראשונים בהיתר של טרשא באינו אומר אם מעכשיו שהוא משום חיטי הוא דקדחי, יש להקשות למה לא קשה גם ע"ז כמו שהק' בגמ' על רב פפא "מאי חזי מר דקא אזלת בתר דידך זיל בתר דידהו", דהמוכר יכל להמתין ולא הועיל לו הלוקח, אבל הלוקח לא יכל להמתין שהיה צריך לחפץ ואצלו איכא נשך.

והנה בסברא שאמר רב פפא שכראי לא פסיד זוזי לא צריכנא אנא הוא דקא עבידנא מילתא גבי לוקח, יש להבין בב' אופנים בפסקי הרי"ד ובפרישה ובש"ך וט"ז (ר"ס קע"ג) פירשו דהוא מעין הסברא של חיטי דקדחי דלא מועיל לו הלוקח כלום נמצא דאין כאן תרבות, ולפי"ז מה שהקשו בגמ' זיל בתר לוקח היינו דנהי דליכא תרבות מ"מ יש כאן נשך, ובדעת רב פפא

ב ומצינו בעוד דוכתא שיצא השער הוי כמפרש ומ"מ מפרש ממש יותר חמור, גבי פסיקה בהוזהל הביא הטור (סי' קע"ג) דעת ר' ישעיה שהוזהל ביש לו אם הוא מפרש אסור, והק' הב"י הרי גם יצא השער דהוי כמפרש ואסור באין לו מ"מ ביש לו מותר א"כ גם מפרש ממש נתיר, וכתב הב"י דיצא השער הוי כמפרש אבל מפרש ממש יותר חמור, והביאור בזה דההיתר של פסיקה בהוזהל הוא בצירוף הסברא שאי"ז תוספת של אגר נטר, אלא אוזול הוא דמוזיל גביה [ואין ניכר שנתן תוספת וריבית, אך כל שנותן להדיא תוספת גם ביש לו אסור], והכא שקוצץ מפורש א"א לומר אוזול אוזיל גביה אלא להדיא פירש שזה אגר נטר, ובזה ג"כ י"ל דרק במפרש להדיא א"א לומר דאוזול אוזיל גביה ואסור, אך ביצא השער הגם שחזינן שמוזיל הדמים מ"מ לא חזינן שהוי זה עבור האגר נטר שסו"ס אולי זהו מחירו.

צ"ל דס"ל דבריבית דרך מקח אין איסור של נשך בלי תרביית, ולפי"ז לדידן דקי"ל דלא כרב פפא אסור גם נשך בלא תרביית.

אבל בדעת הרמב"ן נראה דס"ל שההיתר של רב פפא אי"ז משום הסברא של מאי אהנית אלא דכיון שאצל רב פפא זה היה המחיר דשכראי לא פסיד וכו', אין כאן אגר נטר, ולא מיבעיא לרש"י והרשב"א דאיירי בלא אמר מעכשיו דנמצא שלא היה מוכר בשער של עכשיו, שפיר י"ל שזהו מחירו ולכן אי"ז אגר נטר, אולם גם לשיטות דר"פ מתיר גם במעכשיו י"ל כן, דבאמת זהו מחירו ובכך היה רוצה למוכרו, ומה שמוכר היום בשער של היום מילתא הוא דקעביד ללוקח, וא"כ כל שמשלם כשער של שעת הפירעון, זהו מחירו האמיתי ואינו עבור האגר נטר, ומה שהקשו בגמ' זיל בתר לוקח היינו דאמנם המוכר קובע מחיר זה משום דשכראי לא פסיד ולא משום המתנת המעות אבל הלוקח נותן תוספת זו משום אגר נטר, ובזה אמרינן דזיל בתר לוקח, דיש בזה תוספת שהרי איירי באומר מעכשיו ובכה"ג אין טענת חיטי וכמושנ"ת, ורק טענת ר"פ להתיר משום דהגם דהוי תוספת, אך אינה עבור האגר נטר, ובזה י"ל דכל שכלפי הלוקח הוי עבור האגר נטר אסורה התוספת, משא"כ בטענת חיטי בלא אומר מעכשיו שלא דיינינן ליה כמקבל תוספת מהלוקח, שהרי גם בלעדיו היה מקבל כשער זה, ליכא לטענה דזיל בתר לוקח

דכל שאין תוספת למוכר ליכא תרביית, ונשך בלא תרביית בדרך מקח לא אסרינן, ולכן בלא מעכשיו ר"ל הרמב"ן וכן ס"ל לספר התרומות דאיכא טענת חיטי, ובזה אזלינן בתר מוכר, ונשך בלא תרביית מותר, ורק על טענת ר"פ דבזה איכא תרביית ובעינן להתיר משום דאי"ז אגר נטר בזה אזלינן בתר לוקח, ואמרינן דאם כלפיו הוי אגר נטר אסור.

הריטב"א (ישן) ע"ב ב' הביא מהראב"ד שכתב דסברת מאי אהנית מהני רק כלפי הלוקח, אך אכתי בעינן סברא שגם כלפי המוכר נימא מאי אהנית, כדחזינן בטרשא דר"פ דלא סגי במה שכלפי המוכר אי"ז תרביית ובעינן שגם כלפי הלוקח לא יהיה זה נשך, וכעי"ז הק' הבית מאיר והשערי דעה ר"ס קע"ה האיך מהני טענת מאי אהנית, ומדוע לא אמרינן זיל בתר מוכר, וכל קושייתם היא משום שפירשו כפסקי הרי"ד הפרישה ש"ך וט"ז שטענת ר"פ היא דהמוכר לא קיבל כל ריוח מהלוקח, והיינו שאי"ז תרביית, ומדס"ל לר"ש שגם בכה"ג יש לאסור דזיל בתר לוקח הרי דנשך בלא תרביית גם אסור, א"כ גם גבי פסיקה נימא דלא יהני מאי אהנית דלוקח גרידא אולם למבואר ברמב"ן דבטענת חיטי לא אמרינן זיל בתר לוקח, וכמושנ"ת דבאמת נשך בלא תרביית לא אסרינן, א"כ מבואר היטב מדוע מהני טענת מאי אהנית דלוקח לבדה להתיר.

ה

אחרים שפירשו, וצ"ב למה באמת אין את ההיתר של חיטי דקדחי, וי"ל שהירושלמי ס"ל שנשך בלי תרביית אסור, עוד י"ל דההיתר דמאי אהנית לי דמתיר בפסיקה הוא משום דהפירות

והנה בספר התרומות הביא כן להלכה שאם אמר לגורן כפי השער מותר, אבל הרמב"ן בסו"ד הביא מהירושלמי דמשמע שאסור גם בכה"ג, וגם במלחמות הביא היתר זה רק בשם

לא יכול לקבל ע"ז כ"כ רק יכל לשמור אצלו ולהמתין שיהיו שוים כך בזה לא אומרים מאי אהנית לי דסו"ס הפירות שמשך היום שווים היום פחות וקצץ עליהם יותר והוי אגר נטר.

שיש אצל המוכר היום טמון בהם השווי של שעת היוקר ג"כ שהרי יכול לקנות היום בדמים אלו לפירות, נמצא שאותם פירות שמקבל היום יש לו בכח ע"י אותם המעות משא"כ בטרשא היום

7

ועוד י"ל דהנה במלחמות כתב דקי"ל דלא כרב נחמן אלא כיון שמשך קנה וכל שמוסיף אגר נטר ליה הוא, ויש להקשות דהרמב"ן כתב בסברת ההיתר של רב נחמן משום דשמא לא יתייקר ומה הטענה ע"ז במה דכיון שמשך קנה, ונראה דבטרשא יש לאסור מחמת ב' ענינים, א' משום אגר נטר, וע"ז כ' הרמב"ן דשמא לא יתייקר, עוד יש מקום לאסור משום מיחזי, דכיון שקוצץ לא כפי המחיר של עכשיו מיחזי כאגר נטר, וע"ז ג"כ מועיל הסברא דשמא לא יתייקר, וע"ז סיים הרמב"ן דלמאי דקי"ל דלא כרב נחמן היינו משום דכיון שמשך קנה, והוי איסור ריבית מדרבנן גמור דאגר נטר הוא ולכן לא מהני הסברא דשמא יתייקר, אך אם היה זה אסור רק משום מיחזי שפיר היה מהני בזה הסברא דשמא לא יתייקר דכלפי מחזי לכו"ע מהני סברא זו, ומעתה מיושב מה שהקשינו לעיל דלכא' על הרמב"ן גופיה גם יש להקשות מהמשנה, ולהנ"ל א"ש דבמשנה אסור משום שמזכיר סכום של י"ב ובזה יש איסור משום מיחזי, ולכן הרמב"ן לשיטתו בר"פ לק"מ ממתני', וכל הנידון בר"פ היה להתיר לעצם הריבית שיש כאן ולא מצד המיחזי וע"ז הוא שנחלק ר"ש.

הרמב"ן שואל על הבעה"מ שקשה על רב פפא מהמשנה דאיירי אף באדם עשיר, והיה מקום לחלק לפמ"ש"כ במחנא"פ (סל"א) דמתני' איירי כשפירש אם מהשתא בי' ובאמת כך הוא שוויו, ובזה כל שמפרש אם לגורן ב"ב אסור, אך באם באמת שוה י"ב כמו שקצץ לגורן מותר, וי"ל דר"פ איירי בכה"ג ולכן התיר, אך באמת כבר עמד ע"ז הרמב"ן וכתב דאין לחלק בזה דהמשנה איירי בכל גווני, ולכא' יש להקשות דקו' זו קשה גם על הרמב"ן גופי', דהרי רב פפא מדבר גם באומר מעכשיו ואצלו המחיר הוא י"ב ומה שמסכים בי' הוא מפני שעושה טובה ללוקח והמשנה אוסרת גם בכה"ג, שהרי לרמב"ן מתני' אוסרת גם בגוונא שבאמת שוה היום י"ב וא"כ יש בזה לסברת ר"פ שזהו המחיר האמיתי ואינו אגר נטר, וי"ל דבמשנה שאומר סכום אסור דאם היה רוצה את המחיר האמיתי היה אומר כפי השער וכיון שהזכיר י"ב על כרחך שרוצה דוקא י"ב ומשום אגר נטר ולא התיר ר"פ אלא בלא קצב דמים, ואז שפיר י"ל דאינו אגר נטר אלא שזהו מחירו.

7

שום ריוח בשביל המתנה, אלא זה שיוי הסחורה, אבל אם יתנה שישלם לו לזמן פלוני כשער של זמן פרעון כבר ניכר שיש כאן שכר המתנה, שכל

בחזו"א (סי' ע"ב סק"ה ד"ה כ' עוד החו"ד) ז"ל ותמוה דבמוכר סחורה לזמן קצוב לשלם לזמן פלוני ואין העילוי ניכר, אין ניכר

לוקחין ודאי לא יתרצו להוסיף על מחירם אם יתייקר אחר שלוש יום, וזה שמתרצה הוא בעד המתנת מעות וכו' עכ"ל, ונמצא לדבריו דלא התירו בטרשא רק בקצב דמים שאז אמרינן שהוא שווי המקח, אך כל שלא קצץ דמים הרי דשכר המתנת המעות הוא, ודבריו צע"ט דבטרשא דר"פ העמיד רש"י שפוסק כשער של ניסן וכ"כ הרשב"א והרמב"ן בשיטתו, ודנו דאם קי"ל דלא כר"פ בדין הוא שנפסוק גם דלא כר"נ, ולחזו"א הלא אדרבה כשער של ניסן גרע וליכא בזה כלל להיתר דר"נ שהרי לא קצב דמים, וניכר שיש כאן שכר המתנה, ומריהט הראשונים והפוסקים נראה דבלא קצב דמים קל הוא מהיכא שקצב דמים, וצע"ג. והעירו שבמרדכי סי' שי"ט נוטים הדברים כהחזו"א דקימ"ל כרב נחמן בקצב דמים, ולא קי"ל כר"פ בלא קצב דמים עי"ש היטב.

בסוגיא דפסיקה בהזולה ביש לו הק' הפנ"י והרעק"א עמש"כ רש"י ס"ג א' ד"ה יש לו מותר שהוא משום דברשותו הוקיר דבגמ' מבואר דביש לו מותר גם להזיל, ומדוע הוצרך להתיר משום דברשותו הוקיר, ויש שכתב ליישב קושייתם דלא התירו ביש לו רק בקוצב דמים, משא"כ בפסיקה שחיישינן שיתייקר בזה

לא שייך ההיתר דיש לו, והוצרך רש"י להתיר רק משום דברשותו הוקיר, וייסדו חילוקם על סברת החזו"א וביארו דאם קוצב ההזולה כהיא דקיראה שמוכר בזוז דבר הנמכר ד' בזוז ה' בזוז, י"ל שזהו שיווי הסחורה ושפיר התירו ביש לו להזיל, משא"כ בפסיקה דחיישינן שיתייקר, [ואין דרך הלוקחים להוסיף על מחירם אם יתייקר אח"כ] א"א לומר שזהו שווי הסחורה, וע"כ דיש כאן שכר ההמתנה, וא"א להתירו רק משום דברשותו הוקיר, ודבריהם אינם מסתברים כלל, ואינם קשורים לנידון החזו"א, שדבריו באו בטרשא ויסד דא"א לראות שכך הוא שווי הסחורה רק אם קוצב דמים, אך המוכר חפץ ולא קוצב הדמים, שאין הלוקחים מתרצים למקח כעי"ז, ע"כ ששכר המתנה הוא ולא מכירה בזול, אולם בפסיקה מה שהפירות יכולים להתייקר ואין דמיהם קצובים אינם סותרים למה שאנו רואים הדמים שנתן כשיווי הסחורה, שהרי נתחייב פירות, ואין רואים בהם יוקר וזול אלא פירות הוא שהתחייב, וככל החייב פירות שבדין חו"מ אי"ז נחשב שמשלם יותר אם התייקרו הפירות, וא"כ הפוסק דמים על פירות שפיר יש לראות שזהו שיווי הסחורה ויהיה בזה ההיתר דיש לו כדהתירו בקיראה.

ביאורים בדף ס"ה ע"ב

א

בענין צד אחד בריבית

בהלואה, וכ"כ הרשב"א (שם) בשם הראב"ד, והביאור בזה ביאר הגרע"א (בספר כתב וחותרם ס"ג. ד"ה נראה בביאור הס"ד של תוס' לחלק כן) דהיכא דההלואה היא ודאית והריבית הוא ספק יש איסור ריבית, אבל היכא דיש ספק אם הוי הלואה דיתכן שכלל אי"ז הלואה אלא מכירה אין איסור ריבית, דאיסור ריבית נאמר רק בודאי הלואה ולא בספק הלואה, וכל שההלואה אינה ודאית מותר ליטול עליה ריבית גם על הצד שלבסוף כן יהיה הלואה, דמ"מ כיון שבשעת ההלואה היה זה רק ספק הלואה מותר ליטול עליה ריבית.

ולפי"ז אין להקשות דיאסר עכ"פ משום ריבית מאוחרת, דעל ספק הלואה מותר ליטול ריבית, וגם כשלבסוף יתברר שיש כאן הלואה בודאי [וכגון שנתבטל המקח שלא שילם הלוקח שאר הדמים, או בבתי ערי חומה שפדה המוכר את הבית] הרי את הריבית קיבל על האתמול ולא היה זמן שהיה הלואה גמורה, ורק בשעת נתינת הריבית הוחלט שזה הלואה, ונמצא שאת הריבית משלם על אגר נטר של ספק הלואה, ואין בזה משום ריבית.

נמצא לפי"ז ב' ביאורים בהיתר של צד אחד בריבית, לשיטת התוס' ההיתר הוא בקציעה דכל שאין חוב הריבית קצוץ בהחלט

בתוס' לעיל ס"ג. (ד"ה צד אחד) הק' לרבי יהודה דצד אחד בריבית מותר א"כ סאה בסאה נמי יהא מותר ללות דצד אחד הוא דשמא לא יוקירו, ותיצו דלא חשיב צד אחד בריבית אלא דבר שיש ביד מלוה"א או ביד לווה לעשות צד אחד שלא יהא רבית ולא דמי לסאה בסאה שתלוי בשער וע"כ יהא רבית אם יוקירו, ומבואר מדברי התוס' שההיתר בצד אחד בריבית הוא משום הקציעה דכל שקציעת הריבית אינה מוחלטת דיכול אחד מהן לבטלו אי"ז קציעה האסורה.

והק' בשערי דעה (קע"ב ה') דאמנם אין איסור בקציעה אך אמאי לא יאסר עכ"פ משום ריבית מאוחרת, ות' דהיכא שנותן האדם בסוף מכח שהתחייב מעיקרא אין זה ריבית מאוחרת, כיון שאינו נותן מדעתו עבור ההלואה אלא שנותן מחמת חיובו ושעבודו, וכיון שהקציעה לא היה בה איסור שהיה בהיתר מחמת צד אחד, ובשעת נתינה הא שפיר הוה מוכרח ליתן שנותן מכח הקציעה בזה ל"ה ריבית מאוחרת, וכיסוד זה כתב הגרש"ש בקונטרס השיעבוד.

בריטב"א (שם) כתב דבדברי רש"י (שם) מבואר שתירץ קושיית התוס' [מסאה בסאה] באופ"א, דכל מה שהתיר רבי יהודה צד אחד בריבית הוא רק במכר ולא

א והנה היכא דביד לווה לבטל א"ש דלא חשיב ריבית כיון שאינו מוכרח לשלם הריבית דיכול לבטל חיובו, אבל היכא דהלווה מוכרח לשלם הריבית ורק המלוה בידו לבטל צ"ב מה מועיל זה לגבי הלווה, ובשלמא אם נשך בלא תרבות היה מותר היה נחא דכיון שהתרבות אינו מוחלט שיכול המלוה לבטל ע"כ גם הנשך לא נאסר, אבל הלא בריבית דאורייתא ודאי שגם נשך בלא תרבות אסור וכיון שהללוה ינשך בעל כרחו אמאי שרי וצ"ב.

דיכול אחד מהן לבטלו לא הוי קציצה, ולרש"י ההיתר הוא בהלואה שכל שיש ספק בקרן אם הוא הלואה או לאו אין איסור רבית.

[בשיטת רש"י היה מקום לחקור אם הוא כמוש"כ שההיתר הוא במה שההלואה מסופקת, או שהמתיר הוא מה שיש צד מכר, ונראה להוכיח שאין הצד מכר מתיר, מהא דמתניתין דנתן לו מקצת דמים ואמר לו לכשתתן שאר הדמים קנה מעכשיו דשניהן אסורין, המוכר אסור שמא יתן הלוקח שאר הדמים ויתקיים המקח למפרע ונמצא שאכל פירות של לוקח בריבית, ומבואר בגמ' שהמשנה דלא כר"י, דלר"י הוי צד אחד בריבית ומותר, והתם מה שהוא רק צד אחד בריבית אי"ז משום שיש כאן צד מקח שאין בו ריבית אלא דיש צד שלא יתקיים המקח ויהיו הדמים שנתן הלוקח דמי הלואה שהלוה למוכר ואין כאן ריבית שאין המוכר נותן ללוקח שום ריבית, ומבואר שכל היכא שההלואה היא בספק יש היתר של צד אחד בריבית הגם שאין צד של מקח].

בתוס' (שם) ג"כ עמדו על החילוק של רש"י שמא ר"י איירי רק היכא דאיכא צד מכר והוכיחו שא"א לומר כן דמצינו להדיא דגם בהלואה שרי רבי יהודה צד אחד בריבית כדאמרינן (דף סה:): גבי משכן לו בית משכן לו שדה הא דלא כר' יהודה, ובתוס' במגילה כ"ז ע"ב עמדו ע"ז ותירצו ז"ל וי"ל דאכתי לא דמי כלל להלואת סאה בסאה דהתם ליכא צד מכר כלל אבל הכא וגבי משכן איכא צד אחד מכר עכ"ל, וביאר הגרע"א דהתנאי לכשתמכרנה לא תמכרנה אלא לי אף דלא אמר מעכשיו מ"מ הכוונה שיהיו המעות שנותן לו לשם מכר לקנות בהם כשירצה למכרה, ואפשר באמת אין

צריך להקנות לו אז בקנין חדש דיכול להקנות לו במעותיו ולא הוי מלוה דלשם מכר נתאכלו כמו במקדש לאחר ל' יום, וכיון דלחד צד המעות לשם מכר נתנו אף דמ"מ הוי כמו רבית כיון דלא נקנה לו המקח מיד מ"מ כיון דשם מכר עליו אמרינן צד א' בריבית מותר משא"כ בסאה בסאה, וכן מפרש החו"ד (סי' ק"ס ס"ק י"ז וסי' קע"ב ס"ק י"א), [ומה שאין בזה היתר של יש לו, י"ל לפי הראשונים שבשכירות פועל אין היתר של יש לו כיון שיכול לחזור בו הו"ה הכא כיון שעוד תלוי בדעתו אם ירצה למוכרה ל"ש ההיתר דיש לו].

וי"ש לתמוה על דברי הגרע"א דהכא אי"ז ספק הלואה אלא יש כאן שתי צדדים של הלואה, או הלואה גמורה [אם לא ירצה בסוף למכור הקרקע אלא יפרע דמים] או הלואה במקח [אם ימכור לו הקרקע דאז כיון דלא נקנה לו המקח מיד מה שנותן לו קרקע ששוה יותר מהדמים הוי רבית], ובצד שהדמים הן הלואה גמורה אין צד ריבית, ובצד שלבסוף יהיה הלואה במקח יהיה ריבית, ומה שייך בזה ההיתר של צד אחד בריבית, הלא בכה"ג הצד מכר הוא הצד שיש בו ריבית, ואינו צד להתיר, דלב' הצדדים יש הלואה, ובצד המכר יש ריבית, ועי' בבית מאיר (קע"ב ד' בתוה"ד) דנראה מדבריו שפירש דברי התוס' במגילה שרבית בדרך מקח הוא איסור קל יותר ובזה התירו צד אחד, ותמוה הרי ר"י מתיר צ"א גם בהלואה דאורייתא כדמשמע להדיא בגמ' בערכין.

הראב"ד בהשגות (פ"ד ממלוה ולוה ה"ד) הק' על הדין דלכשתמכור לא תמכור אלא לי ז"ל קשיא לי והא אסמכתא היא דהא לא ידע אי מזבין לה או לא ואימת קני לה, ומסתברא בדאמר ליה מעכשיו ואפילו הכי

שמחמת ההלואה הוא מוכן למכור לו בזול, וכיון שההלואה עצמה היא מסופקת דיש צד שזה מכר ולא הלואה כלל ע"כ יש בזה ההיתר של צד אחד בריבית.

אמנם קשה שהרשב"א בדף ס"ג מביא מהראב"ד שההיתר של צד אחד זה רק בדאיכא צד מכר, ובדף ס"ו מביא הרשב"א ראב"ד שכותב כהגידו"ת [ולא כמו הראב"ד בהשגות], שכיון שבידו לא למכור רואים את זה כהלואה, וא"כ עדיין קשה הא בכה"ג על כל הצדדים יש כאן הלואה ואמאי יש בזה את ההיתר של צד אחד.

בראשונים כתבו שריבית דרך קנס מותר דמה שנותן לו הקנס אי"ז אגר נטר דהרי אם היה משלם רגע לפני הזמן שקצבו היה משלם כשווי ההלואה ורק מאחר ואיחר יותר ממה שקצצו קונס אותו לשלם יותר, אמנם מתוס' בסוגיין (ד"ה לא תמכרם) מוכח דס"ל דאסור, וסברת התוס' ביאר החו"ד (קע"ז ט"ו) דהוי כמו שמתנה שהתחייב ליתן לו סך כך וכך לכשירדו גשמים הרי מה שהוא מסכים לתנאי הזה הוא מכיון שהלוה לו והתנאי הזה הוא שו"פ נמצא שמחמת ההלואה הוא נותן לו תנאי ששו"פ והוי ריבית קצוצה.

והק' האמרי ברוך דבריבית דרך קנס אין כוונתם לאגר נטר דהרי אם יפרע בזמנו ישלם רק כשווי החוב משא"כ במתנה בתנאי שירדו גשמים כיון שאינו תולה את התנאי באם לא יפרע שלא בזמנו א"כ אותו התנאי הוא משום אגר נטר, והביא האמרי ברוך ראייה דלא כהחו"ד מהא דלא תמכרנה אלא לי דהוי רק צד אחד בריבית ולר"י מותר, ולמה לא יהיה ריבית בודאי שהרי מתנה באם ירצה למכרם לא ימכרם אלא לו בדמים הללו וזכות

בדמים הללו אסור הואיל ולא פסיקי מילתא דזביני עכ"ל. והיינו דהיה קשה להראב"ד אם איירי בדאמר מעכשיו א"כ אין כאן המתנת מעות דמיד נקנה לו המכר ואמאי אסור משום רבית ותירץ דכיון דלא פסיקי מילתא דזביני הוי כהלואה, ותירצו צ"ב.

ברשב"א הביא דברי הראב"ד באופ"א מההשגות, וכמו"כ כתב בסה"ת, וביאר דבריו בגידולי תרומה (שער מ"ו ח"ד סכ"ג) שאף שהוא מכר רואים זה כהלואה כיון שבידו למכור או לא למכור, וא"כ משתמש הוא במעות כבשלו, ויש לדון אם כונתו דהוי ריבית דאורייתא משום דחשיב הלואה ממש, או שכוונתו דהוי כהלואה ומדרבנן אסור, ובמחנ"א מבואר שהוי ריבית דאורייתא.

בחזון יחזקאל (פ"ד ה"ד) ביאר דברי הראב"ד בהשגות ז"ל כלומר הואיל ויש כאן צד מלוה הרי זה אסור, דאמרינן דבההיא הנאה אשר על ידי תנאו ישנה האפשרות שתמכר לו בדמים הללו מחית נפשיה מספיקא גם לצד מלוה ויש בזה משום רבית עכ"ל. וכוונתו דאף שהריבית הוא בצד מכר מ"מ רק מחמת ההלואה מסכים המוכר לתנאי זה שימכור לו בדמים הללו, ורבנן אסרו מכירה בזול שבאה מחמת הלואה, וכיסוד זה מצינו בחזו"א בביאור דברי הנמוק"י בסוגיא דחביתא דחמרא [ומש"כ שם לתמוה ע"ד הכא ל"ק].

ולפי"ז אין האיסור ריבית בצד המכר, אלא בצד הלואה, שאסור על הלואה זו לתת ריבית, הגם שהריבית עצמו הוא בצד המכר, לפי"ז יש לבאר היטב דברי התוס' במגילה דבמשכן לו בית ההלואה היא הלואה מסופקת דבצד מכר אין הלואה רק בצד שלבסוף לא ימכור לו יהיו המעות הלואה ויהיה ריבית בזה

תנאי זה הוא שו"פ והרי לוקח מיד רבית פרוטה דמחמת הלואתו מתחייב לו בתנאי על ספק זכות זו ואותו הספק נחשב כאלו נתן לו פרוטה.

אמנם לא ביאר האמרי בינה למה באמת לפי שיטתו בלא תמכרנה אלא לי לא הוי ריבית בודאי, הלא התם באמת עשה תנאי זה משום ההלואה, ונראה דקושיא זו תלויה בפירוש התנאי דלכשתמכרנה לא תמכרנה אלא לי, לפירוש הגרע"א דלב' הצדדים הוי הלואה ומה שהוא רק צד אחד הוא משום דיתכן שלא ימכור לבסוף ולא יתן ריבית קשה קו' האמ"ב,

אבל לפי' החזון יחזקאל דההיתר הוא בגלל שיש צד מכר שאז אין כאן הלואה כלל א"א להקשות שיחשב התנאי כנתינת ריבית, שהרי כלל לא היה הלואה ול"ש איסור ריבית.

ומעתה יש לבאר דברי התוס' במגילה גם בלא פי' החזון יחזקאל די"ל עפ"י דברי החו"ד דכיון שהתנאי הוא שו"פ אז גם בצד הלואה נותן לו ריבית, ומ"מ הוי צד אחד כיון שיש צד שכלל אין זה הלואה וכל צד הלואה צד מכר יש בזה היתר של צד אחד בריבית.

ב

בקושיית האבני נזר והחי' הרי"ם

(ד"ה אסור) וזה אכל פירות בשכרו עכ"ל, וכן מוכח ברמב"ם שכתב שמוציאין מהמוכר פירות ומבואר שהפירות הן ריבית ולא רק היוקר של הקרקע, ועוד שהב"י כתב דברמב"ם מוכח דהוי ריבית דאורייתא וע"כ מוציאין מידו, וכ"כ בספר התרומה, ולדברי האבני נזר אי"ז אלא ריבית דרבנן כטרשא.

יש שרצו לתרץ על קושיית האבנ"ז דאמנם שייר המוכר פירות ופירות ידיה אכל, אבל רק מחמת ההלואה הוא שמסכים הלוקח לשייר למוכר את הפירות, דבלא ההלואה לא היה מסכים שישארו הפירות למוכר, והוי כמו שנותן הלוקח למוכר שיהיו הפירות שלו משום ההלואה, ואי"ז נכון כלל דדוקא היכא שנותן הלואה למלוה מעות בתורת מכר בזה אמרינן ירדה תורה לסוף דעתן שדעתו להלואה ויש בזה משום ריבית, אבל הכא המוכר לא קיבל

מתני' מכר לו את השדה ונתן לו מקצת דמים ואמר לו אימתי שתרצה הבא מעות וטול את שלך אסור, הק' האבני נזר (סי' רי"ג אות ב) למה המוכר אסור הרי שייר לעצמו הפירות שעד שיביא לו שאר המעות וכאילו אמר גופא מהיום ופירא לאחר שיביא שאר המעות, ופיריה דנפשיה אכיל ומה ריבית יש כאן, ותירץ דכיון שאם יביא המעות מיד יקנה לו כל הקרקע גוף והפירות בעד המעות ההם, נמצא שהגוף לבד נקנה בעד פחות מזה, וכשיביא לאחר זמן לא יקנה לו רק הגוף וישייר פירות ויקנה רק הגוף לבד בעד אותם המעות והוי כאומר אם מעכשיו במנה ואם לאחר זמן במאה ועשרים דהוי כמו רבית מדרבנן, וכתב שכן תי' ג"כ בחידושי הרי"ם, וקשה דבלשונות הראשונים משמע להדיא שהפירות שאכל הן ריבית, ולדברי החי' הרי"ם והאבנ"ז אין הריבית אלא במה שמכר לו הקרקע ביוקר, ז"ל רש"י

דבר מידו של לוקח ופירות דידיה אכיל ואמנם אם לא היה הלואה היה קונה הלוקח את הפירות מיד ולא היה עושה המוכר שיוך אבל אי"ז ריבית דסו"ס המוכר אכיל מדידיה ולא קיבל מיד לוקח ומה שיכל לתבוע הפירות לעצמו ולא תבע אלא שיירו למוכר אין בזה משום נתינת ריבית.

ובאמת המאירי כבר עמד על קו' האבני נזר וכתב "יראה שכל שנתן מקצת הדמים מתכוין הוא ליהנות לאלתר ודעתו על הפרי מהיום" עכ"ל. והרי דפירש שבאמת באמר מעכשיו קנה הלוקח מהיום גם את הפירות, ומה שאכלם המוכר מחילה הוא דמחיל ליה, ומש"ה הוי נתינת ריבית גמורה.

והנה בגידו"ת (שער מ"ו חלק ב' ס"ט) כתב (בתירוץ הראשון שם) דבמשנה לא מיירי שקצצו כן בשעת המכר אלא בתחלה כשהקנה לו השדה

היה זה ע"מ לשלם מיד ואח"כ אחרי שכבר נקנה לו השדה בא לשלם ונתן רק מקצת דמים ונתרצה המוכר שאת השאר יתן אח"כ. לפי"ז לק"מ קו' האבנ"ז דכיון שבשעת הקציצה היתה דעתם שישלם מיד א"כ ודאי דלא עשו שיוך על הפירות.

והעירו דעדיין יש להקשות דבברייתא מונה התנא כמה וכמה אופנים פעמים שהמוכר מותר ולוקח אסור פעמים וכו' למה לא מנתה הברייתא ג"כ פעמים ששניהם מותרים בקצצו מתחילה בשעת המכר שיתן שאר המעות לאחר זמן ואז יהיה שיוך על הפירות ולא יהיה בזה רבית וכקו' האבנ"ז, והעירו די"ל דאח"כ שאז באמת יהיה איסור ריבית כטרשא וכת' האבנ"ז ומש"ה לא הזכירו אופן זה, שגם זה אסור, אך לקושטא דמילתא מתני' איירי בלא שיוך.

ג

ריבית דרך מקח

ברמב"ם (פ"ו ממלוה ולוה ה"ו) כתב דאם אכל מוציאין מידו כל מה שאכל, ובסה"ת (שער מ"ו ח"ב ס"ט) ובב"י (סי' קע"ד) כתבו שדעת הרמב"ם שהוי ריבית דאורייתא, והק' הגידו"ת דבשלמא גבי לוקח שפיר י"ל דהוי ריבית קצוצה דהמעות היו אצלו בהלואה ופירות שאכל ריבית הן, אבל לגבי המוכר קשה מאי שנא מטרשא דמרבין על המכר ואי"ז ריבית, ותי' דבמשנה לא מיירי שקצצו כן בשעת המכר אלא בתחלה כשהקנה לו השדה היה זה ע"מ לשלם מיד ואח"כ אחרי שכבר נקנה לו השדה בא לשלם ונתן רק מקצת דמים ונתרצה המוכר שאת השאר יתן אח"כ וכיון שלא קצצו

כן בשעת הכר לא שייך בזה היתר דטרשא, עוד תירץ הגידולי תרומה דדוקא במוכר במאה ועשרים שמרבה על המכר עצמו מותר אבל בסוגיין שאוכל פירות שהוא ענין נוסף על המכר הוי ממש כריבית דהלואה שהוא מתרבה והולך כפי שיעור הזמן שישארו המעות ביד הלוקח, והיינו דההיתר בטרשא הוא משום דרבית דרך מקח מותר כיון דאמרינן שזהו המחיר ואין כאן אגר נטר, אבל כשאוכל פירות ומתרבה כפי שיעור הזמן א"א לומר דהפירות הן חלק מהמחיר של הקרקע, ובודאי אגר נטר הן וכל שהוא ניכר שהוא אגר נטר אסור גם במקח.

והנה רש"י בריש פרקין (ד"ה לרבית דאורייתא) כתב שהמקור שרבית דרך מקח מותר מדאורייתא הוא משום שרבית דאורייתא דרך הלואה משמע כדכתיב מרבה הונו בנשך ובתרבית, ולפי"ז גם אם יתן להדיא תוספת על המקח ויפרש להדיא שזה בשביל המתנת המעות ג"כ יהיה מותר דבמקח לא נאמר איסור רבית.

אבל בגידולי תרומה הנ"ל מבואר דגם במקח יש איסור לשלם על אגר נטר, וכל ההיתר בריבית דרך מקח [כמו שמצינו בפסיקה ובהזלה ובטרשא] הוא משום דאמר' דאין כאן אגר נטר אלא זהו המחיר והכל הן דמי המקח, [ואף שידעינן שאין זה דמי המקח ומשום אגר נטר לי הוא דקעביד מ"מ כיון שהוא מקח אין זה רבית הניכרת וכסברת החו"ד בריש סי' קס"א דכל שלא ניכר הריבית אינו אסור מדאורייתא והנ"ל אין ניכר שזה רבית דיתכן שכן הוא דמי המקח].

ומצינו בראשונים להדיא כדברי הגידולות, בריטב"א (החדשים ס"ה). הביא מתשובת רב האי גאון שאם פירש במקח שמעלה לו משום אגר נטר הוי רבית קצוצה, [בשו"ת תשב"ץ תשו' ס"ה הביא לדברי רה"ג בלא תוספת זו דהוי רבית קצוצה]. וכ"כ במאירי (ס"ה ע"א ד"ה ואין מרבין) שאם פירש הוי רבית קצוצה, [ועי' במאירי דף ע"ב: שס"ל דפסיקה באין לו הוי רבית דאורייתא ושמא איירי נמי במפרש].

בש"ך (סי' קע"ג סק"ז) הביא מחלוקת מבי"ט ומהר"י בן לב, באם לוח מחבירו וקצץ עמו שימכור לו בזול, דעת המבי"ט שאינו אסור אלא מדרבנן כיון שמקח אינו אסור אלא מדרבנן דאין ניכר הריבית הו"ה כה"ג דהוי הלואה כיון שהריבית היא במקח שמוכר לו בפחות ולא ניכר הריבית אינו אסור מדאורייתא, וכן הוא בתורי"ד דף ס"ד ע"ב שכתב דגם אם יקצוץ הלוח להדיא שישכור הימנו בפחות אינו אלא דרבנן, וכן משמע בתוס' בכורות ט"ז ע"ב ד"ה אין מקבלין. והמהר"י בן לב בהגהות לשו"ת מבי"ט (מובא בש"ך שם) ס"ל דהוי רבית דאורייתא וכן נראה ברמב"ם ובשו"ע שכתבו על הדין שלא ישכור הימנו בפחות שאם יקצוץ להדיא יהיה אסור מדאורייתא, אמנם המבי"ט עמד ע"ז וכתב דשכירות שאני אך צ"ב כוונתו. ועי' באבנ"ז (סי' ר"ז) שהעמיד פלוגתת הראשונים בזה. ובשערי דעה (קע"ג ד') האריך בזה והביא תשו' הרא"ש כלל פ"ט שכתב להדיא דאם מלוה על דעת שימכור בזול הוי רבית דאורייתא.^א

בריטב"א החד' יש להקשות סתירה בדבר ס"ה הביא תשו' רב האי גאון שאם פירש במקח שמעלה משום אגר נטר הוי רבית קצוצה ומבואר שההיתר של רבית דרך מקח הוא משום שבמקח אין ניכר שהוא אגר נטר, ובסוגיין כתב הריטב"א דשדה זו לכשמכרנה לא תמכרנה אלא לי בדמים הללו הוי רבית דאורייתא, וקשה דבכה"ג אם לבסוף יהיה מכר

א יש שר"ל שההיתר בריבית במקח הוא דאיסור רבית הוא שאסור להוסיף על דמי המקח אבל כל מה שמוגדר כתשלום על ההלואה עצמה אין בזה משום רבית, ובדברי הגר"ח הנודעים מבואר לא כן, וכן בריטב"א בסוגיין דכל שאומר ועושה בריבית אסור מבואר דאם יקצוץ על מאה מאה וחמישים גם אם נגיד שא"א להחיל כזה חיוב מ"מ הרי הוא אומר ועושה, ובעיקר דבריהם נסתרים מהא דאסרו חז"ל סאה בסאה הרי ודאי דהתם הוא תשלום על ההלואה ולא תוספת ומ"מ אסור משום רבית.

לריבית בהלוואה, וצ"ע דמצינו בכמה דוכתי שהקלו באיסור ריבית היכא שהוא דרך מקח, כגון מש"כ הגרע"א (ס"ד ע"ב) ובשערי דעה (קס"ב ג') להקשות למה אסור לשכור בפחות ואין בזה היתר של טרשא, ותירצו דבהלוואה החמירו ולא התירו טרשא, וצ"ע.

בב"י סו"ס קע"ו הביא תשו' הרשב"א שבשכירות אם מרויח לו את הזמן של השכירות וקוצץ ריבית אסור והבית יוסף כתב שם להסתפק האם הוא מדאורייתא, ונחלקו בזה הט"ז בסו"ס קע"ו והש"ך בנקה"כ שם, ונראה שנחלקו האם בדרך מקח יש איסור ריבית. ולשיטת הסוברים דאין איסור ריבית במקח צ"ע מהמבואר ברמב"ם בסוגיין שכתב דמכר שדהו ונתן מקצת דמים וכו' הוי ריבית קצוצה ומוציאין מידו.

הרי יהיה מותר דבמכר אין ניכר הריבית א"כ גם אם לבסוף לא יהיה מכר אלא הלוואה למה יהיה זה ריבית דאורייתא הא אין הריבית ניכרת.

וכן צ"ע מדברי הריטב"א בתחילת הפרק שכתב דהמקור שריבית במקח אינה אסורה מהתורה הוא משום דבעינן נשך ברור משעת שימה, ומשמע שאין ההיתר משום דאמר' דזהו דמי המקח, אלא דאף שהוא אגנ"ט מ"מ לא היה נשך ברור משעת שימה, וצ"ע.

והנה לשיטות הראשונים שההיתר בריבית דרך מקח אי"ז מיעוט שבמקח לא נאמרה פרשת ריבית אלא ההיתר הוא משום שאלו הם דמי המקח ואין כאן אגר נטר, נמצא לפי"ז דריבית במכר אין איסורה קיל מריבית בהלוואה, אלא דבד"כ במכר אמר' דאין זה אגר נטר אבל היכא דהוי אגר נטר שוה איסור ריבית במקח

ד

אומר ועושה בריבית

ובתב"ו הרמב"ן והרשב"א שאמנם אינו חייב למכור לו אבל כשמוכר לו ביותר מדמיה כפי שסיכם יש בזה משום ריבית, ובריטב"א החדשים כתב דיש בזה משום ריבית דאורייתא, וכתב הריטב"א דכן מוכח מהא דפסיקה באין לו אסור אע"ג שלא חל המקח ויכול לחזור בו, וכ"כ הריטב"א בכמה דוכתי עי' דף ס"ג. ודף ס"ג; והק' הגרא"ו מה הראיה מפסיקה על הפירות שאינו חייב ליתן הא י"ל דהאיסור בפסיקה הוא משום ריבית מאוחרת, ורגילים לבאר לפמ"ש"כ הרמ"א דאין במקח איסור של ריבית מאוחרת, [והעירו דמכאן מוכח דלא כמו שביארנו בשיעור הקודם שבפסיקה האיסור

בגמ' ס"ה: משכן לו בית משכן לו שדה ואמר לו לכשתרצה למוכרם לא תמכרם אלא לי בדמים הללו אסור, והקשו הראשונים דאף שהתחייב למכור לו אינו חייב למכור לו דיכול לטעון טענת אונס, כמבואר במס' ע"ז גבי ההוא גברא דא"ל לחבריה אי מזבנא להאי ארעא לדידך מזבנא לה במאה זוזי, אזל זבנה במאה ועשרין קנה השני כיון דזוזי אנסוהו דאי לאו דיהבו ליה מאה ועשרין לא הוה מזבין לה והו"ה הכא אינו חייב למכור לו הקרקע ביותר משווייה. [וצ"ע דלכא' אינו דומה לשם דהכא הרי סיכם מראש וידע שמתחייב למכור לו בפחות מהשווי ומה שייך בזה אח"כ טענת אונס].

הוא קבלת הריבית ולא הפסיקה, דבריטב"א כאן מוכח שהאיסור הוא בפסיקה].

ויש להקשות על הוכחת הריטב"א מפסיקה דבפסיקה יכול לחזור בו ואינו חייב כלל וחזינן דגם אם אינו חייב בחו"מ ג"כ נחשב כקציצה ואסור משום ריבית, אבל הכא אמנם אינו חייב לרצות למכור את הקרקע אבל אחרי שהוא רוצה למכור את הקרקע הרי מחויב הוא בחו"מ למכור דוקא לו, ואם יבוא בטענת זוזי אנסוהו שלכן אינו חייב למכור אז גם טענת אומר ועושה לא יעזור שע"ז לא אמר לעשות. ונראה שלזה נתכוין המחנ"א בסי' י"ח להקשות על הריטב"א עי"ש.

בגמ' בתמורה דף ו' מבואר דגם גבי ריבית שייך הדין שאי עביד לא מהני וביאר הגרי"ז דהיינו שמתבטלת הקציצה, ולכאוף קשה לפי הריטב"א א"צ קציצה אלא כל שאומר ועושה אסור, וצ"ל דגם להריטב"א שאיסור ריבית הוא גם במקום שאינו חייב לתת בדין חו"מ מ"מ רק היכא דמחוייב עכ"פ לקיים דיבורו ויתכן דאיכא נמי משום מחוסרי אמנה, אך היכא דאינו מחוייב גם לזה אין איסור, ועל כן אם אמרי' אי עביד לא מהני הרי שאינו חייב כלל ואין בזה משום ריבית.

ויש להביא ראיה לזה דבגמ' דף ס"ד. מבואר דבשטר שיש בו ריבית ע"י קריעתו מתקן

האיסור שמוחל לו על הריבית וכבר אינו חייב לו יותר, ולכאוף קשה להריטב"א דאומר ועושה אסור עדיין לא נתקן האיסור דהגם שכבר אין לזה מחוייב בריבית מ"מ אם ישלם יעבור על האיסור דאומר ועושה אסור, ועל כרחך דכשאינו מחוייב כלל כגון שקרע השטר ומחל לו גם אם יתן הריבית לא יעבור על האיסור דשוב אינו בכלל אומר ועושה ובטלה מחויבותו לתת.

במחנ"א סי' י"ח סוד"ה איברא מתרץ על קושיית הראב"ד דהוי אסמכתא שאומר ועושה אסור, ולמשנ"ת אם אסמכתא לא קניא הרי שגם אומר ועושה ליכא, שהרי אסמכתא הוא ואין לו כל מחויבות לקיים דבריו.

בברכ"ש קידושין (סימן ד') כתב שכל מה שאומר ועושה אסור הוא רק משום שעובר על הלאו של לא תתן, אך לאו דלא תשימון לא שייך אלא במחוייב ליתן. והגרש"ר נקט לא כן, וכן מוכח בכת"ס (תשו' כ"ו ד"ה ומה שמקשינן) עי"ש שדן אם יש חיוב בחו"מ לשלם הריבית ודן שם אולי אין חיוב ומ"מ יש אסור ריבית משום שכל שאומר ועושה חייב ומשמע דכוונתו שכל פרשת ריבית בתורה הוא משום אומר ועושה, והרי דגם איסור לא תשימון שייך באומר ועושה.

בגדר קנין המלוה במשכנתא

הוא עד אותו הזמן ואע"פ שהוציאו בלשון הלואה כיון שהמעשה מוכיח שעד ג' שנים אינו יכול לסלקו מכר הוי לגביה עד ג' שנים.

אבל באמת בכמה מהראשונים נראה להוכיח דא"י"ז מכר גמור רק כל קנינו של המלוה בקרקע הוא רק כשכירות, דהנה הרמב"ן (סוף הלכות בכורות) דן אם משכנתא חשיב ראוי כלפי יורשי הלוה ומסיק הרמב"ן דבכור נוטל בו פי שנים דהלוה חשיב מוחזק במשכנתא דהוא הבעלים, ומבואר שגם בתוך הזמן שהמלוה יש לו זכות לאכול פירות מ"מ הבעלים של הקרקע זה הלוה.

וברמב"ן בכתובות (דף נ"ט ע"ב בקו"א) דן אם אפשר למכור זכות של משכון, ועי"ש שהוכיח דבשאלה ושכירות ומשכנתא באתרא דלא מסלקי יכול למכור, ובדאי אם היה למלוה בעלות גמורה פשיטא שיכול למכור ולא היה הרמב"ן מסתפק, ומבואר דס"ל להרמב"ן שאין המשכון בבעלות המלוה לגמרי רק כמו שכירות.

ברייב"ש (תק"י) דן האם אפשר להסתלק משאלה ושכירות בלי קנין והוכיח מסוגיין דמשכנתא באתרא דלא מסלקי ואמר מסתלקנא הילכתא שצריך למקנא מיניה, והוכיח מזה הריב"ש דהו"ה שאלה ושכירות צריך קנין. ובשער המשפט (סי' שט"ו) תמה על ראייתו הא שאני משכנתא שיש למלוה קנין וע"כ כשאומר מסתלקנא צריך קנין ומה ההוכחה לשאלה ושכירות, אמנם בריב"ש מבואר שגם באתרא דלא מסלקא אין המלוה בעלים על המשכנתא רק זכות יש לו לאכילת פירות.

מצינו בסוגיין דחלוק משכנתא באתרא דמסלקי מאתרא דלא מסלקי, לשיטת רש"י באתרא דמסלקי הוי אבק ריבית ובלא מסלקי מותר לכתחילה, ולשי' הרי"ף באתרא דמסלקי הוי ריבית קצוצה ובלא מסלקי הוי אבק ריבית. וסברת החילוק בין מסלקי ללא מסלקי מבואר ברש"י שבאתרא דלא מסלקי חשיב כאילו קנה את השדה. והנה לשיטת רש"י שגם במסלקי הוי רק אבק ריבית מובן בפשיטות מה שבלא מסלקי התירו דכיון שבמשכנתא ליכא אלא אבק ריבית כל שהוא דומה למכר התירו. וכן נראה בלשון הטור.

אבל לשיטת הרי"ף שבאתרא דלא מסלקי איכא ריבית קצוצה על כרחך צ"ל שהסברא להתיר באתרא דלא מסלקי דהוי כמכור לו הוא סברא להתיר מדאורייתא, וא"כ אין די לומר דהוא משום דדומה כמכירה אלא צ"ל שכל משכנתא באתרא דלא מסלקי חשיב ממש מכר, ואין כאן כלל הלואה, ומשו"ה ל"ה ריבית דאורייתא, וכ"נ בלשון הרמב"ן (ס"ז ע"א) שכתב והו"ל כמוכרה מעכשיו וחוזר ולוקחה ממנו לאחר זמן דהא מיקניא ליה קנין הגוף לענין בכורה ושביעית. ולפי"ז ימצא חידוש גדול דבכל הלואה עם משכנתא באתרא דלא מסלקי גם ריבית אחרת יוכל לתת ולאו דוקא פירות הקרקע שהרי אין כאן כלל מעות הלואה רק מכר.

אמנם בלשון הרמב"ן שכתב הו"ל כמוכרה משמע קצת דא"י"ז מכירה גמורה, אבל בפסקי הרי"ד נראה דהוי מכר גמור. ז"ל ואע"ג דלאחר זמן מחזיר לו ואין זה מכר לצמיתות כיון שבאותו זמן אינו יכול לסלקו מכר גמור

בכס"מ (פי"ב משכנים ה"ט) כתב דכמו שבמשכנתא אין בו דין של בר מצרא, הוא הדין בשאילה ושכירות דאם השכיר ביתו לאחד ואחר כך מכרה לו אין בן המצר יכול להוציאו, ומוכח מדברי הכס"מ דקנין משכנתא הוא כמו שכירות, דאם היה למלוה קנין גמור במשכנתא אין להוכיח מממשכנתא לשכירות, [והעירו דשמא י"ל דהכס"מ הוכיח כן מאתרא דמסלקי שגם בזה ליכא דינא דבר מצרא ומזה הוכיח הכס"מ דהוא הדין לשכירות].

הראשונים כתבו טעמא דרב פפא דאמר אתרא דלא מסלקי ואמר מסתלקנא אין צריך למקנא מיניה, כיון דעיקרה מלוה היא ומצי מחיל ליה מה לי מחילה במקצת מה לי בכולו, עי' רמב"ן שלהי ס"ז ב' וברשב"א ועוד. ומבואר שאם ימחול את החוב עצמו ממילא תפקע המשכנתא אף דהוא אתרא דלא מסלקי, [ובגדר הדבר צ"ת מה מועיל מה שיכול למחול על החוב שיוכל להפוך מלא מסלקי למסלקי הרי סו"ס החוב קיים ויש לו קנין שלא מסלקי והאיד תועיל מחילה] וכן מבואר בש"ך (סי' ע"ב ס"ק קמ"א) דגר שהלוה כסף וקיבל משכנתא ומת, בשלטי גבורים כתב שהמשכנתא נהיית כנכסי הגר שמת דכל הקודם זוכה, אבל הש"ך מביא דהב"ח כתב דכיון שבמיתת הגר שפקע החוב חוזרת הקרקע לבעלים וכן נוקט הש"ך לדינא, ומדכל קנין המשכנתא תלוי בחוב מוכח שאין המשכנתא קנויה למלוה כמכר אלא רק זכות אכילה יש לו כל זמן שיש חוב.

נחלקו הראשונים במשכן שדהו לשנה באתרא דלא מסלקי ועברה השנה ועדיין לא פרע את החוב הרשב"א (ס"ז ע"ב ד"ה הא דאמרינן) ס"ל דאף שעתה אם יפרע יסתלק המלוה מן השדה מ"מ אי"ז נחשב כאתרא דמסלקי ומה

שאוכל פירות מעתה הוי רק אבק ריבית, וביאר בנתה"מ (רע"ח ז) דהא השדה קנויה למלוה עד שיחזור הלוח ויפדהו בדמים ובמה פסק הקנין בכלות הזמן ולא נתן מעות, והרמב"ן פליג וס"ל שכיון שנגמר הזמן ויכול לסלקו מעתה הוי כאתרא דמסלקי, ומבואר בשיטת הרמב"ן שגם בזמן דלא מסלקי אי"ז קנוי למלוה ממש דא"כ איך יחזור ויקנה חזרה ללוה בלא שנתן מעות.

וכיון דמוכח מכל הנ"ל שאין המלוה בעלים על המשכנתא רק זכות אכילת פירות יש לו, א"כ תמוה מאוד למה אין בזה ריבית הרי לא היה כאן מכר אלא הלואה ולמה מה שמקבל זכות נוספת של משכנתא שהוא כשאילה ושכירות למה לא יהיה בזה איסור ריבית.

ומטו לבאר בזה דהנה בפשטות היה נראה שכל זכות המלוה במשכון שיש לו הזכות להעמיד החפץ תחתיו שאם לא יפרע הלוה את החוב יגבה את המשכון תחת החוב וכך על ידי המשכון הוא בטוח בפרעון החוב, אמנם מצינו שיטת הש"ך (חומ"ס סי' ע"ב) דבע"ח קונה משכון היינו שקונה לגמרי והמלוה יש לו זכות להשתמש במשכון, ומבואר בזה חידוש דהגם שאין המשכון קנוי לו לגמרי דהרי כל קנינו במשכון הוא רק כ"ז שיש חוב ומיד שיפקע החוב יפקע המשכון, מ"מ כיון שיש לו את הזכות להחזיק את המשכון ברשותו ממילא יש לו גם זכות להשתמש בו.

ומה שאין בזה משום ריבית צ"ל שריבית היינו היכא שמשלם על המתנת המעות אבל הכא מה שנותן לו משכון אי"ז תשלום על המתנת המעות אלא שמעמיד לו ממון כנגד הממון שהלוה לו ולא בתורת פרעון אלא שכיון שנתן לו מעות מעמיד לו לבינתיים ממון אחר כנגד עד שיחזיר לו חזרה המעות, וכיון

שאינו תשלום על ההמתנה אלא הוא העמדת ממון כנגד ההלוואה ל"ה ריבית, ודוגמא לדבר בפורע חובו ע"י שמקנה למלוה שדה לאחר ג"ש, ולבינתיים מקנהו שדה אחרת קנין לזמן, עד שיקבל השדה לאחר ג"ש, אטו נימא שאותה שדה שנותן בינתיים הוי ריבית, דודאי אי"ז כן אלא שמעמיד ממון בינתיים עד שיפרע חובו, וא"כ הו"ה הכא מעמיד לו ממון בינתיים עד לפירעון.

ולפי"ז אם יאמר לו הלויני ואלוך למשך זמן ההלוואה ל"ה ריבית כיון שאינו נותן לו הלוואה כנגד מה שהלוה לו אלא שכיון שהעמיד לו ממון הרי הוא מעמיד לו לבינתיים ממון אחר כנגד.

אלא דלפי"ז צריך להבין למה באתרא דמסלקי איכא ביה משום ריבית לכא' גם במסלקי היה אפשר להתיר משום סברא זו דאי"ז ריבית אלא ממון כנגד ממון, [ואמנם שיטת התוס' ס"ד: דגם במסלקי הוי כזביני ולשיטתם א"ש] וצ"ל דבאתרא דמסלקי אין למלוה בקרקע כשכירות אלא רק יש לו זכות לקבל מהלוה פירות וא"כ אין הלוה מעמיד לו ממון כנגד הממון שהלוה אלא כ"ז שהפירות גדלים מקבל הוא אותם מידי הלוה, [ובענין זה מצאנו לכא' סתירה ברמב"ן, בדף ס"ז. כתב הרמב"ן דבאתרא דמסלקי אי עבר ומשכן ובתר זמן אתא לוה לבי דינא ואמר לא בעינא דליכול תו לארעי וכי הו לי זוזא פרענא ליה, מסלקינן ליה מפירי ותו לא אכיל, אבל באתרא דלא מסלקי מסלקינן ליה מלמיכל פירי בתורת ריביתא אבל לסלוקי

לגמרי לא אפשר דהא מיקניא ליה הילכך אכיל ליה פירי בשומא ומנכי ליה דמי כולוהו פירא כמה דשיימי להו בי דינא, ומבואר דחלוק הקנין בפירות שיש למלוה באתרא דמסלקי מאתרא דלא מסלקי, דכיון דבאתרא דלא מסלקי קנוי לו הקרקע על כן אינו יכול לסלקו לגמרי. מאידך ברמב"ן בע"ב לגבי אתרא דמסלקי ואמר לא מסתלקנא כתב לבאר אמאי א"צ קנין ז"ל דודאי כל שמשכן שדה לחבירו נעשה כאומר לו תקנה לך שדי לפירותיה עד זמן פלוני ומנהגא דנהוג דאי מיייתי בגו זימניה ליסתלק ואפילו אתני בהדיה בדיבורא בעלמא מצי לבטולי דהא קא מחיל ליה ומבטל לתנאיה עכ"ל והרי דלהפוך קנינו באתרא דמסלקי ללא מסלקי לא בעי תוספת קנין ובמחילה סגי, ומבואר שגם באתרא דמסלקי יש לו קנין גוף לפירות דאם קנינו הוא פחות מאתרא דלא מסלקי ודאי שבשביל להפוך ממסלקי ללא מסלקי צריך קנין, וצ"ע*. והנה בגמ' מבואר שיש חילוק בין אתרא דמסלקי ללא מסלקי לענין שביעית ולענין ראוי, ולכא' אם חלוק קנינו של מסלקי מלא מסלקי מובן דלכן יש נפק"מ אם הוי ראוי ואם שביעית משמטת, אבל אם הקנין של מסלקי שוה לקנין של לא מסלקי צריך להבין למה יש נפק"מ לענין שביעית ולענין ראוי, וצ"ל דזה גופא שיכול הלוה לסלקו מפקיע מיניה שם מוחזק, ועל כן גם שביעית משמטת כיון שאין הפרעון מוחזק בידו, אבל החילוק דמבואר בגמ' דחלוק גם מסלקי לענין דאין בע"ח גובה ממטלטלי עדיין [צ"ב]

א ויש להוכיח עוד דלא רק בקנין לגבי הפירות חלוק מסלקי מלא מסלקי אלא גם עיקר הקנין במשכון חלוק, בטור בחו"מ מביא מהראב"ד דמה שבאתרא דמסלקי חשיב ראוי הוא רק לגבי הפירות אבל הקרקע עצמה הוי מוחזק כיון שהיתה ממושכנת בידו, והטור נחלק עליו שבמסלקי גם על גוף הקרקע נחשב רק ראוי, ומבואר דהשיעבוד בקרקע עצמה חלוק מסלקי מלא מסלקי.

ומה דיש להקשות על ביאור זה דפעמים המשכון שוה יותר מסכום ההלוואה ובזה הרי אינו רק מעמיד לו ממון כנגד, אלא גם מוסיף לו על מה שהלוה לו וצ"ע אמאי לא הוי ריבית.

וגם לשון הרמב"ן דהוי כמוכרה עכשיו וחוזר ולוקחה הימנו אינו נראה כדבריהם, שהלא מעיקרא היה הזכות רק לזמן ואינו כחוזר ולוקחה הימנו, וצ"ב.

בדרך אחרת נ"ל לפי מה שהבאנו כבר בשיעורים הקודמים מש"כ הריטב"א דגם היכא שחל מקח גמור מ"מ פעמים נאמר גם בכה"ג איסור ריבית דירדה תורה לסוף דעתו שעיקר עסקם הוא להלוואה, לפי"ז י"ל ג"כ להיפך דאמנם הלוואה במשכון בחו"מ חשיבא הלוואה ולא מכר, אבל הלוואה כזו שנותן לו קרקע בלי אפשרות לפרוע החוב ולסלקו ויתכן גם שתישאר הקרקע שלו לצמיתות אם לבסוף לא יפרע החוב הלוואה כהאי לענין איסור ריבית לא חשיבא כהלוואה אלא כמכר ואין בזה איסור ריבית, וגדולה מזו מצינו בפסקי הרי"ד הנ"ל, שהגם שהוציא בלשון הלוואה אנו מפרשים זאת למכר, ועד"ז י"ל דעכ"פ לענין יור"ד אמרינן שד"ז דמיא למכר ואינו מכלל איסור ריבית.

שיטת הרשב"א דלאחר שעבר הזמן וכבר יכול לסלקו מ"מ אינו אלא אבק ריבית כאתרא דלא מסלקי, ולמהלך זה הב' יש לתמוה דכיון שיכול לסלקו א"כ יהפך מעכשיו להיות הלוואה, וי"ל דכיון שמתחילה כשלא יכל לסלק היה זה מכר ע"כ מה שעכשיו נהפך להיות הלוואה הוי כמו הרווחת זמן ויהיה תלוי במחלוקת הרמב"ם והראב"ד האם יש איסור ריבית בהרווחת זמן.

בתוס' לעיל ס"ד ע"ב (ד"ה ולא) כתבו דמה שמותר לאכול בנכיתא באתרא דמסלקי הוא משום דהוי כאילו השדה בידו בתורת מכר כל אותן השנים, ומבואר בתוס' דגם אתרא דמסלקי הוי כמוכרה אצלו. לפום ריהטא היה אפשר לומר דתוס' לא באו לומר דהסברא דהוי כזבני הוא סברא להתיר ריבית דאורייתא, אלא מה שאינו ריבית דאורייתא הוא משום שאין הרווח ברור, ומה שמותר לכתחילה ולא אסרו רבנן משום דהוי כזבני, אולם במהרש"א ופנ"י שם ובנתה"מ סרל"ה סק"ד פירשו בדברי התוס' דזהו היתר שמועיל גם לריבית דאורייתא דזה כל הטעם שאין במשכנתא ריבית דאורייתא משום דהוי כזבני, וכן מוכח בדברי תוס' הרא"ש שם, והק' הפנ"י דבגמ' ס"ז ע"א איתא שהטעם שאין במשכנתא ריבית דאורייתא הוא משום דלא קץ, ולא מהטעם שכתבו התוס' דהוי כזבני, עוד קשה דבגמ' ס"ז ע"ב מבואר דאתרא דלא מסלקי שביעית משמטת, ואם כמשו"כ התוס' דהוי כזבני צ"ע אמאי שביעית משמטת.

ונראה לפי דרך הא' שנתבאר דמשכנתא אינה ריבית כיון שכל גדר הקנין של המלוה במשכון הוא העמדת ממון כנגד הממון שהלוה, א"כ א"ש מדוע שביעית משמטת דהרי החוב קיים שאין המשכון עומד אצלו כפרעון אלא הוא רק ממון כנגד עד לפרעון, ובזה יש ליישב ג"כ קושיית הפני יהושע דבגמ' איתא טעם ההיתר משום דלא קץ, דהנה בלח"מ ביאר דלא קץ היינו אפילו אם קץ עמו שיאכל פירות אלא שלא קץ עמו "לשם ריבית" ג"כ חשיב לא קץ, לפי"ז א"ש היטב דדוקא היכא דלא קץ לשם ריבית אז אמרי' דמה שנתן לו המשכנתא הוא רק בתור העמדת ממון כנגד, אבל היכא דקץ להדיא לשם ריבית ודאי דאין המשכון בידו

משום העמדת ממון כנגד אלא משום ריבית ואסור.

אבל לפי הדרך הב' שמה שאין במשכנתא איסור ריבית הוא משום דכל הלואה שנותן הלוה קרקע בלי אפשרות לסלק את

המלוה ממנה הוי כמכר, א"כ באתרא דמסלקי שיכול לסלקו לא הוי כמכר ואמאי ליכא בזה משום ריבית, ולדרך זו לא נתיישבו דברי התוס'. **וע"ע** בשו"ע חו"מ סע"ד ס"ג, ויש לדון טובא בדין זה למבואר בראשונים בסוגיין.

בענין איסור ריבית במשכנתא

דרש"י נשמר מזה ורש"י פירש דרבינא לעיל ס"ב. דאמר דמשכנתא הוי רק אבק ריבית משום דאיירי במשכונת הכרם ולפי שהכרמים פעמים שהן לוקין ואין עושין פירות^א ולפיכך אין בהן ריבית קצוצה, ורבינא דהכא דאפיק פירי איירי במשכונת בתים.

לפי"ז יש ליישב קושיית האחרונים בסתירת דברי רש"י דמה שבסוגיין לא פירש טעמא דרבה בר רב הונא ורבה משום שאין הריוח ברור הוא משום דהכא מיירי במשכונתא של בית דהריוח ברור ומ"מ התירו רבה בר רב הונא ורבה ועל כרחך דס"ל טעם אחר בהא דמשכנתא לא הוי ריבית קצוצה ולכן פירש רש"י הכא דהוא משום דלא קץ עמו לאכול פירות אלא סתם והוא ירד ואכל, ורבינא פליג עלייהו וס"ל דכל הטעם שמשכנתא לא הוי ריבית קצוצה הוא אך משום שאין הריוח ברור והיתר זה שייך רק בכרמים אבל הכא דמיירי בבית הוי ריבית קצוצה, ולהכי כתב רש"י לעיל הטעם דאין הריוח ברור שקאי בדעת רבינא.

אמנם תי' הרשב"א ק"ק מרש"י שלפנינו, דהנה בתחילת הסוגיא כשנסתפקו בגמ' משכנתא מאי כתב רש"י משכן לו שדה, ומפורש דמיירי בשדה ולא רק בבית, אמנם יש ליישב דרבה בר רב הונא ורבה שמתירים משום דלא קץ ליה מתירים גם בשדה ועל כן כתב רש"י דמיירי אפי' בשדה, אך רבינא שאסר ואפיק פירי אה"נ דהוא מיירי רק בבית ולא בשדה, דבשדה איכא היתר משום שאין הריוח ברור.

בגמ' ס"ז. אמר רבה בר רב הונא כל את ונוולא אחי אמר סמכא דעתיה ולא גמר ומקני ארעא הדרה פירי מאי רבית קצוצה הוו ויוצאין בדיינין או דילמא כי אבק רבית הוו ואין יוצאין אמר רבה בר רב הונא מסתברא כי אבק רבית הוו ואין יוצאין בדיינין וכן אמר רבה כי אבק רבית הוו ואין יוצאין בדיינין אמר ליה אביי לרבה משכנתא מאי התם טעמא מאי משום דלא קץ ליה הכא נמי לא קץ ליה או דילמא התם זביני הכא הלואה א"ל התם טעמא מאי משום דלא קץ ליה הכא נמי לא קץ ליה אמר רב פפי עבד רבינא עובדא וחשיב ואפיק פירי דלא כרבה בר רב הונא.

הראשונים הקשו סתירה בדעת רבינא דהכא אפיק רבינא פירי ולעיל ס"ב. אמר רבינא דמשכנתא בלא נכייטא בדיניהם מוציאין מלוה למלוה ובדיינינו אין מחזירין מלוה למלוה.

והנה האחרונים הקשו סתירה בדברי רש"י דהכא פירש הטעם שמשכנתא לא הוי ריבית קצוצה משום שלא פירש לו שיאכל פירות, ז"ל (ד"ה משכנתא מאי) משכן לו שדה ולא קץ עמו לאכול פירות לשם רבית אלא סתם והוא ירד ועשה ואכל, ולעיל ס"ב ב' (ד"ה ובדיינינו) פירש דהטעם שאין זה אלא אבק ריבית משום דאין הריוח ברור שיתכן שלא תעשה השדה פירות. **והנה** ברשב"א (לעיל ס"ב. ד"ה אמר ליה) כתב על קושיית הראשונים בסתירת דברי רבינא

א בראב"ד בהשגות כתב שכרם נחשב ריוח ברור ותמוה הרי כרמים לפעמים נפסדים כמוש"כ רש"י וכתב מראה הפנים לירושלמי פ"ה ה"ב דצריך לגרוס בראב"ד בית, ובמרכה"מ כתב דכרם פירותיו מצויין תדיר ע"י אשכולות הגפן המצויין משנה לשנה.

הוא דהוי ריבית קצוצה וכדברי הלח"מ, אך כ"ז נחא במשכנתא אבל בסוגיין אמרו גם על מעשה דאת ונוולא אחי דחשיב לא קץ והתם עדיין צ"ע כשקץ לאכול עמו פירות רק לא קצץ לשם ריבית למה לא יחשב ריבית קצוצה. [והנה בתוס' רא"ש (לעיל ס"ד ע"ב ד"ה המלוה) מצינו דבר מחודש, דבבתי ערי חומה לצד זה דלבסוף יפדה את הבית ולא יהיה מכר אלא הוי הלואה חשבינן לבית שהיה עד עתה אצלו בתורת משכון, ולפי"ז גם במעשה דאת ונוולא אחי אם לא יהיה מכר הוי אצלו כמשכון, ומעתה כמו שרצינו לומר במשכנתא שכל שלא קצץ לשם ריבית הרי הוא אוכל הפירות משום זה נהנה וזה לא חסר ולא משום ריבית הו"ה במעשה דאת ונוולא אחי יוכל לאכול פירות משום המשכון ועל כן בעינן שיקצוץ דוקא לשם ריבית וצ"ע בזה].

בלח"מ בדרך הא' במחנ"א ובחי' ר"ח פירשו דברי רש"י כפשוטו שלא קץ היינו שכלל לא סיכמו על אכילת הפירות אלא סתם והוא ירד ואכל, והנה יש לדון בכל כה"ג שלא קצצו ונתן לו המשכנתא בסתם והסתמא היא שאוכל פירות, האם הסתמא הזו שנותן לו את המשכנתא ולא דורש ממנו את הפירות יש בה חיוב ממוני שחייב להעמיד לו את הפירות כיון שבסתמא זהו כוונתם שיאכל פירות המשכנתא, או דכיון שלא קצצו כן להדיא אינו מחוייב להעמיד לו הפירות כלל רק שמרצונו אינו תובע ממנו הפירות שיודע שכ"ז שיניחנו לאכול פירות לא יתבע ממנו את פרעון ההלואה.

ואי נימא דאין בזה חיוב ממוני נמצא דריבית דמשכנתא הוי כאומר ועושה שהגם שלא קצץ עמו להדיא ואין מחוייב לו בחו"מ להעמיד לו הפירות מ"מ כיון שהסתמא היא

אבל יש להקשות ממש"כ רש"י גבי רבינא דחשיב ואפיק פירי, ז"ל וחשיב כמה אכל פירות ואפקינהו מיניה עכ"ל ומבואר דרבינא מיירי בשדה דאיכא בה אכילת פירות וצ"ע.

עוד יש להעיר דלפי"ז נחלקו רבה בר רב הונא ורבה בסברות הפוכות דלרבינא ההיתר במשכנתא הוא רק משום שאין הריוח ברור ולא משום שלא קיץ ליה, ולרבה בר רב הונא ורבה ההיתר הוא רק משום לא קיץ ליה ולא משום שאין הריוח ברור וצ"ע.

והנה במש"כ רש"י דהכא לא קיץ ליה אלא סתם והוא ירד ואכל פירות, בפשטות כוונתו דמיירי שלא פירש לו כלל שיאכל פירות אלא סתם, וכן פירש הלח"מ (פ"ו ממלוה ולוה ה"ז) בתחילת דבריו, אמנם בהמשך דבריו שם כתב דאולי מש"כ רש"י לאכול פירות לשם ריבית ר"ל שאמר בהדיא לשם ריבית בשכר המתנת המעות אבל אם לא הזכיר בשכר המתנת המעות אעפ"י שיאמר אני ממשכן אותך על מנת שתדור לא הוי ריבית קצוצה. ומסברא הדבר תמוה שאם פירשו להדיא שיאכל פירות אך לא פירשו שהוא לשם ריבית בשביל כך לא יחשב ריבית קצוצה.

אמנם במשכנתא היה מקום להבין כיון שהלוה שמשכן את השדה מכל מקום לא יוכל לאכול את הפירות שהרי הקרקע ממושכנת אצל המלוה, וא"כ יכול המלוה לאכול את הפירות מדין זה נהנה וזה לא חסר וכ"ה בר"ת לעיל ס"ד ע"ב [ועי' בתוס' שם ד"ה ולא], ועל כן אם לא קצצו לשם ריבית אף שסיכמו שיאכל פירות מ"מ אי"ז ריבית קצוצה, דמה שאוכל פירות הוא משום זה נהנה וזה לא חסר ולא מחמת ההלואה, ולכן רק אם קוצץ בשעת ההלואה שאוכל את הפירות לשם ריבית אז

אלא משום דיש משכנתא דיש חיוב להעמיד לו פירות וכאן אינו כן ראה רש"י לפרש כבר בתחילת הסוגיא באיזה משכנתא מיירי.

ומעתה הטעם שכתב רש"י בסוגיין שההיתר במשכנתא הוא משום שלא קץ עמו לאכול פירות לא שייך כלל במשכנתא דלעיל דף ס"ב, ומיושב היטב מה שהקשו האחרונים אמאי לעיל לא פירש רש"י טעמא דכתב הכא, דהתם מיירי בקץ עמו וחייב להעמיד לו פירות כמבואר התם דבדיניהם מוציאין, ואמנם עדיין יש להקשות למה הכא לא פירש רש"י הטעם שכתב התם משום שאין הריוח ברור, והנראה בזה דהנה ברמב"ם (פ"ו ממלוה ה"ז) ג"כ כתב דהיתר משכנתא הוא משום שאין הריוח ברור, וכתב שם דהיתר זה שייך דוקא במשכנתא שקנה גוף לפירות אבל באסמכתא שלא קנה כלל לא שייך היתר זה ואף היכא שאין הריוח ברור הוי ריבית קצוצה ויוצאה בדיינין, [ובסברת הדבר עי' להלן] ומעתה מיושבים דברי רש"י היטב דלעיל ס"ב. דחייב הוא להעמיד לו הפירות והיינו משום שקנה ממנו גוף לפירות בזה שייך ההיתר דאין הריוח ברור, אבל בסוגיין דמיירי בלא קץ ליה ואינו חייב להעמיד לו פירות הוי כאסמכתא שכתב הרמב"ם דכיון שלא קנה כלל לא שייך בזה ההיתר שאין הריוח ברור, משו"ה הוצרך רש"י בסוגיין לפרש טעם חדש בהא דלא הוי ריבית קצוצה משום דלא קצץ עמו אלא בסתם והוא ירד ואכל.

ומיושב ג"כ קושיית הראשונים בסתירת דברי רבינא, דהתם שיש היתר מחמת שאין

שאוכל את הפירות ואין הלואה תובע אותם, יש כאן התחייבות מצידו להעמיד אותם ואין זה התחייבות שמחוייב בה עפ"י דיני חו"מ אך עכ"פ הוי כאומר ועושה, ויש לפרש דזהו הספק של הגמ' האם משום הסתמא חשיבא כאומר ועושה, ובזה נחלקו רבה בר רב הונא ורבה עם רבינא, דלרבינא הוי ריבית קצוצה כיון שהסתמא היא שנותן לו לאכול פירות הוי בכלל אומר ועושה, ורבה בר רב הונא ורבה ס"ל דכיון שלא סיכמו להדיא רק מחמת סתמא בעלמא הוא דאוכל על כן לא הוי אפי' כאומר ועושה, בפרט לפמש"כ השערי דעה שאומר ועושה אסור הוא מחמת שמחוייב הוא לאמירתו משום דין מחוסר אמנה, א"כ הכא שלא קץ להדיא ודאי דלא הוי אפי' מחוסר אמנה, ויש לדייק כן מלשון רש"י והוא ירד ועשה ואכל, והיינו שבאמת אינו חייב לו הפירות ורק הוא ירד מדעתו.

ויש להעיר דאף שבגמ' בכל מקום אמרו משכנתא סתם אין כל המשכנתאות שוים, דמשכנתא דלעיל דף ס"ב מיירי באופן שיש חיוב על הלואה להעמיד לו הפירות כמבואר התם דבדיניהם מוציאין מלוה למלוה, והכא מיירי במשכנתא שלא קץ עמו ואין לו חיוב בחו"מ להעמיד לו הפירות.

ובאמת יש לדייק כן מרש"י דכבר בתחילת הסוגיא כשהסתפקו בגמ' משכנתא מאי פירש רש"י דמיירי בסתם שלא קץ ליה לאכול פירות, ולכא' היה לרש"י להמתין לפרש כן בדברי הגמ' שאמרו הכא לא קץ ליה,

ב ובפשטות כ"ז י"ל רק אי אומר ועושה בריבית אסור, אבל באמת נראה דגם החולקים וס"ל דלאיסור ריבית בעינן קציצה המחוייבת יש לדון דהכא יודו דאומר ועושה אסור, דהכא כל ההלואה תלויה בריבית, דמה שמלוה לו הוא רק משום שנותן לו לאכול פירות ויודע שאם לא יתן לו לאכול פירות ידרוש חזרה את ההלואה א"כ נמצא דההלואה מחייבת שיהיה ריבית ובזה כו"ע יודו דחשיב ריבית קצוצה.

ס"ב ומשכנתא דהכא אותו משכנתא הוא עי"ש שבתחילת דבריו הביא דברי הגמ' בדף ס"ב דהוי אבק ריבית וכתב הטעם כמבואר בסוגיין משום דלא קץ, וע"ז הביא לפרש"י דהא דלא קץ, ונמצא דמה שפרש"י הכא להא דלא קץ היינו נמי טעמא דרבינא בדס"ב.

בספר הישר (תקע"ה) כתב ג"כ כרש"י דלא קץ היינו שלא פירש לו לאכול הפירות אלא סתם, אלא דלא סיים כרש"י והוא ירד ואכל, ונראה שם בתוך דבריו שפירש כן גם ברבינא דגם הוא מיירי בהכי, והיה אפשר לפרש שכוונתו כלח"מ בפ"ה הב' דמיירי שקצצו אבל לא קצצו לשם ריבית, אלא דבהמשך דבריו כתב שם דדמיא לקוצץ זוז ונותן חמש, מבואר דמיירי בלא קציצה כלל, וצ"ע הרי לרבינא ודאי איכא קציצה.

הריטב"א בסוגיין (ד"ה מי אמרינן) ג"כ כתב שלא קץ ליה היינו משום שאין הריוח ברור, ולכא' זה קאי גם על משכנתא וגם על את ונוולא אחי, ויש להעיר בשלמא בשמכנתא יש קנין ושייך בה ההיתר שאין הריוח ברור, אבל במעשה דאת ונוולא אחי אין קנין ומבואר דהריטב"א ס"ל דהיתר דאין הריוח ברור שייך גם במקום שאין קנין ודלא כהרמב"ם, [ואמנם היה אפשר ל' דהריטב"א יפרש במעשה דאת ונוולא אחי חל קנין וכשיבוא המוכר ויתן מעות צריך הלוקח להקנות לו חזרה, ובכ"ז הוי ריבית הגם דעד השתא היה קנוי לו, משום דהריטב"א ס"ל דגם היכא שיש מכר גמור שייך איסור ריבית דירדה תורה לסוף דעתו של אדם וכמו שפירש הריטב"א שיטתו לעיל ס"ג א'.

הריוח ברור אמר רבינא דהוי רק אבק ריבית אבל הכא שלא קנה גוף לפירות לא שייך ההיתר דאין הריוח ברור והוי ריבית קצוצה דיוצאה בדינין.

אמנם מש"כ דבמשכנתא דלעיל דף ס"ב לא שייך הסברא שלא קץ כיון דמחוייב הוא להעמיד לו הפירות, בדברי האחרונים מבואר לא כן, דהמחנ"א והלח"מ (בפ"ה הא') כתבו שרק כשיש את ב' הסברות לא הוי ריבית גם שלא קץ וגם שאין הריוח ברור^ג, [וצ"ב האיך מצטרפים ב' הסברות יחד להתיר, ועמש"כ בזה באבי עזרי, גם צ"ע אם רש"י ס"ל דבעינן ב' הסברות להתיר מ"ט בכל מקום כתב רק אחד מהן שכל אחד מהן אין בו כדי להתיר] ומבואר בדבריהם שגם לעיל דף ס"ב וגם הכא הכל הוא אותו משכנתא ובשניהם שייכים ב' הסברות ודלא כמוש"כ, ובאמת יש להבין לשיטתם דלעיל דף ס"ב שמחוייב הוא ליתן פירות מה שייך ההיתר דלא קץ, ובשלמא לפי' הב' בלח"מ דקץ היינו דוקא שמפרש להדיא לשם ריבית א"ש דאע"ג שמחוייב בחו"מ עדיין לא הוי קציצה כ"ז שלא פירש לשם ריבית, אבל אם לא נימא הכי צ"ע למה התם חשיב לא קץ, ועמש"כ בזה בחי' רח"ה (ד"ה והנה) ז"ל אבל סתמא דמשכנתא הוי שיאכל המלוה הפירות, ובכה"ג ס"ל דלא הוי ריבית קצוצה, משום דלענין ריבית צריך שיקוצץ בפירוש הריבית עכ"ל, והסברא בזה צ"ב אם החיוב חל אע"פ שלא פירש משום דסתמא דמשכנתא הוי שיאכל הפירות אמאי בעינן שיפרש כן בפיו ויל"ע. וע"ע בדברי הגר"ח הנ"ל דג"כ מוכח כהאחרונים הנ"ל דמשכנתא דלעיל

ג באבי עזרי הק' מריש פירקין דמבואר דאם אזלינן בתר בסוף סאה בסאה אסור מדאורייתא והרי הוי ריוח שאינו ברור, ורגילים ליישב דכל ההיתר שריח שאינו ברור ל"ה ריבית הוא רק למסקנא דקי"ל דבתר מעיקרא אזלינן אך אי אזלינן בתר בסוף גם ריוח שאינו ברור אסור ויש לעיין בזה.

אך מ"מ מוכח בריטב"א דלא כהרמב"ם שהרי להרמב"ם הסברא שאין הריוח ברור מותר הוא רק במשכנתא שקנה בתחילה רק גוף לפירות שאין הריוח ברור ואח"כ פירי דאתי מקרקע ידידיה אתי וכמו שיובא להלן מדברי הגר"ח, והכא שקנה קנין גמור ל"ש זה.

ג בתוס' מוכח לא כהרמב"ם בזה, דהנה הגר"ח פירש שהרמב"ם ישב הסתירה בדברי רבינא דרבינא קאי רק על את ונוולא אחי שאין

קנין אבל במשכנתא שקנה גוף לפירות לא הוי ריבית קצוצה דאין הריוח ברור, והתוס' ג"כ כתבו שרבינא קאי רק על זביני בטעות ולא על משכנתא ולא תירצו כהרמב"ם דבזביני בטעות ליכא קנין ובמשכנתא שיש קנין יש היתר מחמת שאין הריוח ברור, והרי התוס' לעיל דף ס"ד ג"כ ס"ל להיתר שאין הריוח ברור, ואמאי לא תירצו כהרמב"ם, מוכח שהתוס' לא חילקו אם יש קנין.

ב

בעיקר סברת רש"י והרמב"ם בהיתר דאין הריוח ברור [ובחי' הגר"ח כתב שהרבה ראשונים ס"ל את ההיתר שאין הריוח ברור, והן רש"י לעיל ס"ב וס"ד ע"ב תוס' שם, הריטב"א והרמב"ם תוס' בכורות ט"ז ע"ב ד"ה אין ותוס' רבינו פרץ בתחילת ע' ע"ב] בפשטות ההיתר הוא משום דלא חשיב קציצה, אמנם באמת יש לדון שאין בזה חסרון בקציצה דאמנם בשעת הקציצה לא היה הריוח ברור אבל מה שבסוף נותן לו הפירות הרי זה מחמת מה שקצצו, וצ"ל דבעינן שבשעת הקציצה כבר יהיה הריוח ברור וכשבשעת הקציצה אין הריוח ברור חסר בדין קציצה, אמנם הגר"ח הק' ע"ז אמאי לא הוי קציצה גמורה הרי זה גופא קוצץ עמו שאת הפירות שיהיו לו יתן, והוי ככל קציצה בתנאי וכמו בלכשתרצה למוכרם לא תמכרם אלא לי, דאף שלא ברור שירצה למוכרם אבל כשירצה למוכרם הרי חייב למוכרם לו, ואמאי לא חשיב קציצה.

וביאר הגר"ח דכיון שבקבלת המשכנתא קנה גוף לפירות מה שאוכל אח"כ הפירות אין בזה משום ריבית דהרי קרקע ידידיה הוא

דאשבחה, וכל קבלת הריבית מיד לזה הוא רק בשעה שמקבל הקנין של גוף לפירות ואז הרי לא היה הריוח ברור, ועל כן אין בזה איסור ריבית.

והק' באבי עזרי (פ"י ה"ד ד"ה אבל) הא מ"מ כשמקבל הקנין של גוף לפירות הרי נותן לו זכות בקרקעו ולמה לא יהיה בזה ריבית, דודאי דזכות גוף לפירות היא זכות שעליה משלמים, וגם אם לפעמים הכרמים לוקים חייב על קנינו וא"כ אם הלוח נותן למלוה זכות זה בתורת ריבית וכי לא יהיה זה נחשב לריבית.

אמנם באמת דקו' זו אינה קושיא רק על הגר"ח אלא היא קושיא על הרמב"ם עצמו, דמה שייך בכלל ההיתר שאין הריוח ברור, אמנם אינו ברור שיהיו פירות אבל הקנין שנותן לו גוף לפירות הוא עצם הממון ומבואר בגמ' להלן שקנין של משכנתא אפשר למכור לאחר, ואמאי לא הוי ריבית משום הקנין עצמו שהוא ריוח ברור.

ואשר נראה דצ"ל בזה דמה שגוף לפירות הוא שוה ממון אין התשלום על הקנין לבד אלא מה שמשלמים הוא על הקנין בצירוף

הפירות ואין הריוח ברור, וא"כ אתיין שפיר דברי הגר"ח דהגם שאין הקנין לבדו הריבית רק עם הפירות, שהרי רק על ששניהם משלמים, ולכן על הקנין אינו מתחייב שאז הוי ריוח שאינו ברור, ועל הפירות לבדם לא יתחייב שהרי לא באו מלוה למלוה שכבר קנה קנין השכירות.

הפירות שיבואו לבסוף, ומעין הגדר של שכירות דהגם שיש קנין מיד בתחילת השכירות מ"מ אינו חייב בתשלום אלא לבסוף דאין משלמים על הקנין אלא על השימוש בפועל, ועל כן מה שמקבל הקנין של גוף לפירות אין בזה משום ריבית דאין משלמים על הקנין לבד אלא על

ג

מדוע לא שייך היתר זה בלא קנין, ועוד יש לתמוה דברמב"ם בהל' מכירה מבואר דהעמיד מעשה דאת ונוולה בחצר, ובחצר כלל אין את ההיתר של ריוח שאינו ברור.

ולולי דברי הגר"ח היה אפשר"ל פלוגתא רבה בר רב הונא ורבינא, דרבה בר רב הונא שהתיר באת ונוולא ס"ל שההיתר של משכנתא הוא משום שלא קץ וכמו שפירש רש"י, אבל ההיתר שאין הריוח ברור זה לא שייך כיון שאין קנין, ורבינא פליג וס"ל דליכא להיתר דלא קץ, ולכן ס"ל דהוי ריבית קצוצה, אולם במשכנתא מודה להו דלא הוי ריבית קצוצה דכיון דיש קנין איכא להיתר דאין ריוח ברור ולכן לא הוי ריבית קצוצה. אלא דעדיין קשה מה המקור של הרמב"ם שההיתר שאין הריוח ברור הוא דוקא היכא דאיכא קנין.

במאירי כתב דגדולי המחברים [ומסתמא כוונתו לרמב"ם] תירצו את הסתירה בדברי רבינא בדבדף ס"ב מיירי בחצר והכא מיירי בבית, ומבואר דלא כהגר"ח.

הגר"ח כתב דהמקור של הרמב"ם לחלק בין בית לשדה מהגמ' בערכין גבי בתי ערי חומה דאמרין דהוי ריבית קצוצה אלא שהתורה התירתו והרי התם אין הריוח ברור לכן מחלק דבבית הוי הריוח ברור ובשדה לא הוי הריוח ברור, והק' באבן האזל כיון שההיתר שאין הריוח ברור הוא רק היכא שיש קנין הרי בבתי ערי חומה אין קנין וכלל לא שייך שם ההיתר שאין הריוח ברור, ועי"ש מש"כ בזה.

עוד כתב הגר"ח דהרמב"ם תירץ הסתירה בדברי רבינא דבאת ונוולא אין קנין ולכן סבר רבינא שהוי ריבית קצוצה כיון שלרבינא ההיתר של משכנתא הוא מחמת שאין הריוח ברור וזה לא שייך באת ונוולא שאין קנין, ורבה בר רב הונא שהתיר באת ונוולא ס"ל שההיתר של משכנתא הוא משום שלא קץ. ויש להעיר דא"כ נמצא שנחלקו אמוראים האם יש היתר בריבית כשאין הריוח ברור, ולרבה בר רב הונא יש היתר זה גם באת ונוולא אפילו שאין קנין הגוף לפירות וצ"ב דהלא הגר"ח ביאר בטו"ט

ז

באת ונוולא הוי צד אחד דשמא יחזיר הדמים ולא יהיה מכירה, אבל במשכנתא אמאי חשיב צד אחד הרי ודאי הלואה היא, ובשיעורי הגר"ח

ברשב"א כתב דההיתר של רבה בר רב הונא ורבה שלא קץ הוא משום שסברו כר"י דצד אחד בריבית מותר, ויש להבין הניחא

כתב שכיון שאין הריוח ברור חשיב צד אחד, וקשה וכי משום שקורה לפעמים שהכרמים לוקין יחשב צד אחד, ועוד דהרשב"א ס"ל כתוס' לעיל ס"ג דרק היכא שהוא בידו של לווה או מלוה לעשות שלא יהיה ריבית אז חשיב צד אחד, וכאן מה שפעמים הכרמים לוקין לא הוו בידם.

ובאמת גם בתוס' בערכין ל"א ד"ה ור"י נקט בקושייתו דמשכנתא הוי צד אחד

בריבית, ועי' בחי' רע"א בערכין שם מש"כ בזה, וכן בתוס' לעיל ס"ה ע"ב, ונראה דעל הצד שלבסוף לא יפדה הלוה את הקרקע ותישאר הקרקע ביד המלוה נמצא שמה שאכל היה בתורת מכר, דבמשכנתא מה שאוכל אם בסוף לא יהיה פירעון הרי הוא אוכל משום שיש לו זכות של בעלים, ועל כן הוי צד אחד בריבית דעל הצד שלא יפדה הקרקע לעולם הוי מכר.

בענין ריבית בעיסקא

הלואה אלא פקדון ניהו בעיסקא, ומה שמקבל מחצה מהרווחים הוא שכר על השמירה, ומה שחייב באונסין הוא משום דמתנה שומר שכר להיות כשואל^א. ותירוצו הראשון של הרמב"ן צ"ב מה מועיל מה שנותן לו רק מיניה וביה, והלא המקבל הרי הוא לזה על כל המעות ועתה שלו הן, א"כ בדין היה צריך להיות כל הרווחים שלו דמעות ידידה הם שהרויחו, וא"כ למה מה שנותן למלוה מחצה מהרווחים אינו ריבית.

ובפשוטו הביאור בזה דתרבות היינו מה שמתרבה ממנו על ידי ההלואה, ולולי ההלואה לא היה לו ממון זה, וקיבלו כתשלום על ההלואה, אולם כשנוטל מיניה וביה הרי גם לולי ההלואה היה מקבל הרווחים [והמתעסק היה מתעסק עבור הפלגא מלוה ומימלא היה מועיל גם לפלגא פקדון וכסברת החו"ד], ונמצא שלא ההלואה ריבתה את ממנו, וכל כה"ג אינו תרבות, ונשך בלא תרבות אינו אסור מה"ת.

בעיסקא מצינו ב' אופנים אופן האחד בגמ' ק"ד ע"ב שתקנו חכמים שיהיה פלגא מלוה ופלגא פקדון, ואופן אחר מצינו בדף ע' בנכסי יתומים ובצאן ברזל שכל האחריות היא על המקבל והרווחים מתחלקים לכל אחד מחצה, ובב' האופנים מבואר שיש איסור ריבית מדרבנו, באופן שפלגא הוא פיקדון הריבית הוא משום הטירחא שהמקבל טורח בשל הנותן בשכר הפלגא מלוה, ובאופן שכל האחריות היא על המקבל מלבד הטירחא ישנו גם איסור ריבית במה שנוטל הנותן מן הרווחים דמאחר שהמקבל הוא לזה על הכל בדין היה שיהיו הרווחים שלו, וא"כ מה שנוטל הנותן הוא ריבית, ובשני המקרים צריך להבין למה לא הוי ריבית דאורייתא.

ובראשונים בדף ע. עמדו בזה גבי נכסי יתומים דכל האחריות על המקבל ונוטל הנותן פלגא מהרווחים ותירץ הרמב"ן כיון דלא יהיב ליה אלא מינייהו ובהו לאו ריבית דאורייתא היא, עוד תירץ דזווי לאו

א בתירוצו זה יש להקשות בדגמ' ק"ד ע"ב איתא דעיסקא פלגא מלוה ופלגא פקדון וברמב"ן כאן כתב דהוא פקדון, והנה מלבד מה שלשון הגמ' דהוי מלוה מורה דהוא מלוה ולא פקדון, גם מוכח הוא ברי"ף ובר"ח וברמב"ם שכתבו מה"ט דהוי מלוה מגיע לו חצי מן השכר, ואם הוי רק פקדון לא מגיע לו חצי מהשכר, ונראה דהרמב"ן מיירי דוקא היכא דקבל אחרית על הכל בזה כתב דכולו פקדון אבל היכא דקבל אחריות רק על פלגא לא איירי הרמב"ן, והביאור בזה דהנה הרמב"ן בהמשך דבריו כתב דדוקא אם נותן לו ריוח רק מיניה וביה אי"ז ריבית דא' אבל אם נותן מעלמא הוי ריבית, ובפשטות מפרשים דכשנותן שכר מעלמא מוכח שהוא הלואה, אבל באמת יל"פ דמה שכשנותן ריוח מעלמא הוי הלואה אינו משום דהריוח מעלמא הוא ראייה דזה הלואה אלא משום דאז כל הרווחים של מיניה וביה כולם הן למקבל ומשום זה הוא דהוי הלואה, דהיכא שחלק מהרווחים נוטל הנותן חשבינן לה לפקדון דאם הוא הלואה למה נוטל הנותן מהעיסקא הרי אינו שלו, ועל כרחך דהוי פקדון, אבל היכא שכל הרווח הוא למקבל הוי הלואה [ומש"כ הרמב"ן] דכשנותן לו מעלמא הוי הלואה הוא משום דאז כל הרווח של מיניה וביה הם למקבל] ולפי"ז בפלגא מלוה ופלגא פקדון הרי בפלגא מלוה כל הרווחים הם רק של הלואה א"כ זהו מלוה ולא פקדון, דרך היכא שמקבל אחריות על הכל והכל הוא מלוה ואין כאן חצי מסויים שהמקבל מקבל בו את כל הרווחים אלא מכל העיסקא כולה מקבל חצי מהרווחים וחצי לנותן בזה חשיב פקדון דכל שהנותן נוטל עדיין רווחים על כרחך דשלו הן, וכן נראה ברשב"א שכ' ז"ל דלאו הלואה היא אלא עיסקא דהא מיניה וביה יהיב ליה ולא מדיליה עכ"ל, ומשמע דאין הפירוש שכשנותן מעלמא יש ראייה שהוא ריבית אלא שמה שמשלם לו מיניה וביה זה סיבה שיחשב פקדון.

ומה שאין ריבית במה שטורח בשבילו צ"ל
 כסברת החו"ד שכיון שטורח גם בשביל
 רווחים לעצמו אין בטרחה משום ריבית דגביל
 לתורא גביל לתורי.

ובאמת יש להוכיח שאי"ז הביאור ברמב"ן,
 דלביאור זה תירוץ הרמב"ן מועיל רק
 לגוונא דאיירי בה הרמב"ן בנכסי יתומים, שכל
 האחריות על המקבל ואת כל הממון הוא לזה,
 אבל בפלגא מלוה ופלגא פקדון לא יועיל סברא
 זו, דבפלגא פקדון אין איסור הריבית בנטילת
 הרווחים שהרווחים מהפלגא פקדון שלו הן,
 רק האיסור ריבית הוא במה שהמקבל טורח
 בחלקו, וזה אינו מיניה וביה ואמאי ליכא בזה
 ריבית דאורייתא, ועל כרחך שבפלגא פקדון
 צ"ל תירוץ אחר מה שאין ריבית דאורייתא
 במה שטורח עבורו, [אולי משום סברת
 החו"ד], וברמב"ן עצמו מוכח שאותה הסיבה
 שאינו ריבית דאורייתא היכא דכל האחריות
 על המקבל כן הוא גם בפלגא מלוה ופלגא
 פקדון, דבמשנה דף ע"ב אין מקבלין צאן
 ברזל מ"שאל הק' רש"י הא משנה יתירא היא
 דכבר תנן לעיל דף ס"ח אין מושיבין חנוני
 למחצית שכר, והרמב"ן מביא את קו' רש"י
 ועי"ש שתירץ ב' תירוצים, והנה אם בצאן ברזל
 שכל האחריות על המקבל מה שזה לא ריבית
 דאו' זהו משום שנותן לו מיניה וביה, וסברא
 זו מועילה רק במה שאין ריבית ברווח ולא
 במה שאין ריבית בטרחה א"כ מה קשה לרש"י
 והרמב"ן הא ודאי יש חידוש במשנה של צאן
 ברזל, דסד"א דוקא פלגא מלוה פיקדון
 אסור משום שלא שייך שם ההיתר של מיניה
 וביה אבל בצאן ברזל ס"ד דאין איסור במה
 שנותן חצי מהרווחים דלגבי הרווחים יש את
 הסברא של מיניה וביה והו"א דאפי' מדרבנן

שרי, ומבואר א"כ ברמב"ן שההיתר של מיניה
 וביה מועיל גם לפלגא מלוה ופלגא פקדון ועל
 כן הק' דכמו שפלגא אסור הו"ה בצאן ברזל.

וכן מוכח ברא"ש בס' מ"ב שביאר מדוע ברב
 עיליש לא היה איסור דאורייתא ללוה
 ז"ל מדלא יהיב ליה מדידיה טפי לא קרינא
 ביה לא תשיך עכ"ל, והוא כסברת הרמב"ן
 דכיון שלא הוסיף לו משלו לא קרינא ביה לא
 תשיך, ומבואר ברא"ש שהסברא של הרמב"ן
 מועילה להתיר גם בפלגא פקדון שלא יהיה
 איסור ריבית במה שהלוה טורח בשבילו, אלא
 דהסברא בזה צ"ב.

ונראה דהלא היסוד של עיסקא עיקרו הוא
 שותפות בין שניהם שכל אחד נותן את
 חלקו זה נותן את המעות וזה נותן את הטרחה
 ומתחלקים ברווחים, [ויתכן שמדין חו"מ יש
 לכל אחד ליטול מחצה כיון שכל אחד נתן את
 חלקו ושניהם יחד עשו את הרווח, ואף אם
 נימא דבחו"מ כה"ג אין הרווחים מתחלקים חצי
 חצי, מ"מ] כל הטעם שהם מסכמים שכל אחד
 יטול מחצה הוא משום דזהו עסק בשותפות
 שכל אחד משקיע את חלקו ומתחלקים ברווח,
 והנה אם לא היה המקבל מקבל עליו אחריות
 על פלגא ולא היה נעשית כאן הלואה גם היה
 אותה חלוקה שכל אחד מקבל מחצה, דהסיבה
 שכל אחד מקבל מחצה הוא משום שנותן חלק
 בהשקעה זה נתן את ממנו וזה טרח בגופו,
 ובדין מגיע לכ"א מחצה על השקעתו, ואם היה
 כן [שלא היתה נעשית מחצה הלואה] מה שהיה
 טורח בממון של הנותן לא היה על זה שם של
 "תוספת" דמה שטורח הוא משום שזה חלקו
 בשותפות לטרוח בגופו בכל הממון ולקבל
 מחצה מהרווחים, אלא דהכא קבל אחריות
 על מחצה ונעשה מלוה ופלגא מהממון שלו

אלא תליא מה היא כללות העיסקא הנעשית ביניהם, והכא אין ההלואה עושה את הרווחים שהרי רווחים אלו היו בידו גם לולי ההלואה, נמצא שההלואה רק גרמה שמה שמקבל בין כה יהיה ע"ז שם תוספת וזה לא ריבית מה שהוא תוספת רק משום שנהפך להלואה ולא בפועל.

ועי' בחו"ד קס"ו א' שכ"ז לאו מלוה גמורה היא והוא ג"כ לטובת המלוה לא אתי למימר דבשביל הלואה היא דבמקבל עיסקא לא החמירו כ"כ עכ"ל מבואר בדבריו ב' סברות להקל בעיסקא א' דלאו מלוה גמורה היא וב' דהוא ג"כ לטובת המלוה, ואפשר דכוונתו בסברא הב' למש"כ דאין מטרתם בהלואה שזה לטובת הלואה אלא כוונתם לטובת שניהם לעשות שותפות וכיון שעיקר עסקם לעשות שותפות הגם דבחו"מ הוי הלואה מ"מ אין זה נחשב כתוספת על ההלואה.

דאחריות חשובה כהלואה, ומעתה שיש כאן הלואה מה שנוטל פלגא ברווחים הוא משום שממון שלו הוא שהביא מחצה מהרווחים, ומה שטורח בפלגא פקדון הוא "תוספת" שנותן למלוה על ההלואה, נמצא שמה שמקבל כל אחד מהרווחים לא השתנה מחמת ההלואה, דהרי כל מה שבאו הוא לעשות עיסקא של שותפות שכל אחד מקבל מחצה, וגם בלי ההלואה כן היה, אלא שההלואה גורמת שהחלק של הטירחא שמקבל הנותן אינו משום השותפות אלא הוא תוספת על ההלואה, בזה יש מקום לומר דכה"ג לא הוי ריבית דכיון שאין יסוד מטרתם לעשות הלואה רק לעשות עסק בשותפות, וגם אם לא היתה נעשית הלואה היו נוטלים כ"א מחצה, אלא דההלואה גרמה שהטירחא תחשב כתוספת על ההלואה, וכבר ראינו בכמה דוכתי שאיסור ריבית אינו תלוי לפי דיני החו"מ אם הוי הלואה

ב

שא"א לקדש בזה, והיינו שדן את הפלגא מלוה שאינו כמשכון מדוע א"א למישתי ביה שכרא, ושמא כונתו רק דאינו כמשכון דר"י אך שעבוד בעלמא איכא וצ"ב. אמנם בדברי רבואתא המובאים ברי"ף יש להוכיח לא כן, דס"ל שאם חלק את הפלגא מלוה בפני בי"ד נוטל את הפלגא לעצמו ומשמע דיכול אף למישתי ביה שכרא, ואם היו אצלו מעות אלו כמשכון איך יכול למישתי ביה שכרא [ואינו מוכרח, דשמא כונתם רק שאם יקנה בזה נכסים קנה לעצמו אך חייב להשאיר הקרן כמשכון] ובחזו"א כתב שמה שאסור למישתי ביה שכרא הוא משום שכל שאינו עושה עיסקא הוי כהגיע זמן הפירעון והוי לזה רשע ולא ישלם, ומבואר ג"כ שמצד דיני ממונות באמת יכול למישתי

בגמ' להלן ק"ד: אמרי נהרדעי האי עיסקא פלגא מלוה ופלגא פקדון עבוד רבנן מילתא דניחא ליה ללוה וניחא ליה למלוה, ברש"י נראה שהפלגא מלוה הוי מלוה גמורה והמעות של מקבל הן לגמרי, ומה שאמר רבא דאם מת לא נעשה מטלטלין אצל בניו פירש"י שהוא משום שהנותן סמך דעתו עליה כקרקע. ומה שאינו יכול למישתי ביה שיכרא כתב בקצות החושן (ס"ו ס"ו ס"ק ל"ה) שהנותן נתן לו את הפלגא בהלואה אך שישאיר את הקרן קיים בעיסקא שיעמוד למלוה כמשכון ובזה יהיה בטוח בפרעון הקרן, ועל כן אינו יכול למישתי ביה שיכרא, [ויל"ע לתשו' מיימוניות שהביא הקצוה"ח בסי' ס"ז סק"ב שאין דינו כמשכון לענין שביעית שכן משמטת, וכן לענין קידושין

דהוי הלואה, אולם י"ל דכלפי דיני ריבית דיינינן ליה להלואה משום שקיבל אחריות ויש לו קנין בממון הוי כהלואה.

אלא דיש להקשות דאם אי"ז הלואה א"כ שביעית לא היתה משמטת, ואמנם כ"כ מהר"ח או"ז שאין השביעית משמטת פלגא מלוה ועי"ש שהביא את לשון הרי"ף דאין הפלגא מלוה קנויים למקבל ורק יש לו זכות לעשות עסק ולכן אין השביעית משמטת, אבל יש להקשות סתירה בשו"ע שבס' קע"ז (סעיף ל"א) פסק כהרי"ף, ובחו"מ כתב ששביעית משמטת פלגא מלוה, ואם להרי"ף הוי קנין לזמן מה שייך שהשמיטה תשטט, ועל כרחך צ"ל דאי"ז קנין לזמן אלא הוא מלוה למקבל את החפץ לענין הרווחים של העיסקא, והמקבל זוכה בזה בקנין לגמרי שהרווחים של העיסקא מחצה שלו, ומ"מ גובה מיתומים דכל הזכות שהיה למקבל הוא רק לקבל את הרווחים של העיסקא ועכשיו שכבר אינו עושה עיסקא והיתומים אינם יכולים להמשיך בעיסקא כמבואר ברמ"א סעיף ל"א, א"כ אין לקנין כבר משמעות, ואין ליתומים מה לקבל בקנין שהיה לאביהם, לכן חוזר וגובה אותן מהם.

ולפי"ז ימצא חידוש דמה ששביעית משמטת הוא רק מה שהיה לו דהיינו שיכול לעשות רווחים לעצמו, אבל כל החפץ כולו שייך לבעלים דזה מעולם לא הלוח לו, ולשתות בו שיכרא לא יוכל, ואם ימות אחרי שמיטה יחזור החפץ כולו לבעלים שהרי כל זכותו הוא רק לעשות עיסקא ואת זה השביעית שמטה שאינו צריך להחזיר אבל שהיתומים יעשו עיסקא מעולם לא היה לו זכות, דכל מה שנתן לו בהולאה זה שהוא יעשה עיסקא ולא היתומים.

ביה שכרא ולא הוי אצלו כמשכון, אלא דאסור לעשות כן משום לוח רשע ולא ישלם.

ברי"ף כתב בטעם שלא נעשית מטלטלין אצל בניו ז"ל "דדיליה נינהו דלא קני מיתנא אלא לאיעסוקי בהו בלחוד וכיון דמית הדר עיסקא למאריה" ולכאורה כוונתו שלכל מילי הבעלות נשארת של הנותן ורק יש למקבל קנין לענין זה שהרווחים יהיו שלו, וכמו שמבואר בקצוה"ח (סי' ר"ט סק"ב) שיכול אדם לקנות חפץ רק לענין הרווחים. [ויש להוסיף דהגם שיש לו רק קנין לענין הרווחים מ"מ אחריות הוא מקבל על כל החפץ, דודאי שחייב באונסין על כל החפץ ולא רק על מה שיש לו קנין לענין הרווחים, והעירו להקשות כיון שמקבל אחריות על כל החפץ א"כ בדין היה מגיע לו לזכות בכל החפץ ומה שמוכן שיהיה שויר וישאר לנותן כל החפץ מלבד הרווחים, אמאי זה גופא אינו ריבית, וי"ל דסו"ס אינו מוסיף לנותן דבר יותר על הקרן, אלא את הקרן עצמו משייר לו זה לא הוי ריבית, דריבית היינו שהמלוה מקבל תוספת שלא היתה לו קודם ההלואה].

ובפשוטו כוונת הרי"ף שהמקבל זכה בחלק זה של הממון לענין הרווחים רק בקנין לזמן, שכל זמן העיסקא הרווחים שלו, ועל כן כשמת וכבר אינו מתעסק יותר בעיסקא הרי כבר נגמר הזמן ומעתה כל החפץ של הנותן ויכול להוציאו מן היתומים דאי"ז גביית חוב של מטלטלין אלא שלו הוא, אבל באמת נראה דאי"ז קנין לזמן, דאם נימא דקנוי למקבל לזמן א"כ אין כאן הלואה כלל אלא קנוי לו החפץ לרווחים, ומהראשונים שהקשו שיהיה בזה איסור ריבית דאורייתא מוכח דהוי הלואה, ואף הנמוקי יוסף שכתב כאן ככל דברי הרי"ף גם הק' שיהיה איסור ריבית דאורייתא ומבואר

שכרא אסור נמצא שאינם יכולים לגבות שהרי מתנאי ההלואה שיעמוד הקרן ראוי לפרעון למלוה ואם יגבוהו לא יעמוד עוד לפרעון ולכן קודם הוא להם.

וכן מוכח להלן בקצוה"ח שם שכתב לדון האם פלגא מלוה נקנה בכתיבה ומסירה ומסיק שם דנקנה בכתיבה ומסירה דטעמא דפקדון לא שייך ביה כתיבה ומסירה משום דליכא שעבודא ואינו אלא לראיה דיש לו פקדון אבל חלק המלוה כיון דחייב באונסין ודאי שייך ביה איהו וכל שיעבודיה ונקנה בכתיבה ומסירה. והנה לדרך הא' שיש למקבל קנין לזמן ודאי ל"ש לקנות בכתיבה ומסירה דליכא שיעבוד הגוף אלא שקנוי לו לזמן, ולדרך הב' היה צריך להיות חילוק דהחפץ כולו פקדון הוא ורק החלק של הזכות לרווחים הוי הלואה ונקנה בכתיבה ומסירה, ומבואר בקצוה"ח שכל הפלגא מלוה הוא מלוה גמור וכמוש"כ לעיל.

וכן נראה בביאור הגר"א (סי' קע"ז סעיף ל"א) שכתב על דברי השו"ע שם שפסק כהרי"ף ז"ל להכי קרו ליה עיסקא וכו' ר"ל שהוא ברשות הנותן לעולם ואינו כמלוה שלהוצאה ניתנה עכ"ל ומשמע דאינו פקדון אלא הלואה רק דהוי מלוה שלא ניתנה להוצאה. גם בחזו"א בסוף דבריו מסיק שמצד הבעלות יש לו בעלות גמורה על הפלגא מלוה והטעם שאינו יכול לחלוק הוא משום שהיה התחייבות כל אחד לשני שלא יחלקו ע"ש.

אבל באמת באחרונים נראה שפירשו דברי הרי"ף באופן"א, דהנה בקצוה"ח (סי' ס"ו ס"ק ל"ה) דן אם קונה פלגא מלוה באגב, והביא מדברי הנמוקי יוסף שכתב דכיון דאינה הלואה גמורה אלא לעסוק בהן למחצית שכר ולא למישתי ביה שיכרא וכיון דלא ניתנה להוצאה דינם כפקדון דיכול להקנות, והנה לא מיבעיא לדרך הא' שיש לו קנין לזמן פשיטא שיכול להקנות באגב דאי"ז הלואה אלא פקדון, ובנמוקי יוסף משמע דהוי הלואה אלא שאינה הלואה גמורה והוי כפקדון, וגם לדרך הב' את החפץ עצמו שייר לנותן ואת הזכות לרווחים הלוח למקבל א"כ יש חלק אחד בחפץ שהוא פקדון וחלק אחד שהוא הלואה גמורה שבזה ל"ש קנין אגב, ואשר נראה בלשון הנמוקי יוסף דגם שיטת הרי"ף כרש"י שהפלגא מלוה הלואה היא ונעשה בעלים על הממון אלא שנותן לו את ההלואה בתנאי שישאר אצלו תמיד הקרן בעיסקא שע"ז יהיה בטוח בקרן, ולכן אינו יכול לשנות שיכרא, דכל ההלואה ניתנה בתנאי שתמיד יעמוד לו הקרן לגוביינא, ועל כן כתב הנמוקי יוסף דנקנה באגב דכיון שהוא מלוה שלא ניתנה להוצאה הוי כפקדון. ומה שאין נעשה מטלטלין אצל בניו אע"ג דמלוה הוא וברשות הלוח הוא, צ"ל דכיון שהוא מלוה שלא ניתן להוצאה ואינו ככל מלוה ע"ז לא היתה התקנה שאין גובים ממטלטלי אצל בניו. ומה שקודם לבעל חוב וכתובת אשה אע"ג שלכאו' גם הוא רק בעל חוב, צ"ל דכיון דלמשתי ביה

ביאורים בסוגיא דעיסקא

א

האם הריבית הוא בטרחא או ברווחים

פלגא מעות [ממעות ההלוואה שקיבל מהנותן] ומלבד זה נתן המתעסק גם טירחא, ומשורת הדין היה מגיע להתעסק חלק ברווחים יותר ממה שמגיע לנותן, דאת המעות הביאו שניהם בשוה אבל המתעסק השקיע בשותפות גם טירחא, ודרך משל אם היה ריוח של מנה היו צריכים לחלוק ארבעים לנותן וששים למתעסק, ומה שבכ"ז חלקו שכל אחד יקבל חמישים הוא משום ריבית שכיון שהלוה לו מוסיף לו ברווחים, ומשו"ה עיסקא למחצית שכר יש בו משום ריבית דבגלל ההלוואה קצבו ליתן לנותן חצי מכל הריוח אע"פ שהמתעסק השקיע יותר ממנו בשותפות, ומה שנוטל הנותן ברווחים יתר על מה שהיה מגיע לו בדין הריבית.

ומשו"ה סבירא להו להראשונים שכל שלא סיכמו מראש ליתן כפועל וכבר נעשו הרווחים לא בתורת פועל אלא בתורת שותפות הרווחים שנוטל הנותן מפלגא פקדון ריבית הן ועתה אין מועיל ליתן לו כפועל דהרווחים עצמם הם ריבית.

ואפשר שגם הרמב"ן מודה בעיקר היסוד שהריבית בעיסקא הוא ברווחים ולא בטירחא, אלא דריבית דהכא הרי אינה ריבית דאורייתא וכמו שפירשו הראשונים כמה טעמים או משום שאינו ודאי שיבואו רווחים, או משום שהרווחים הן מיניה וביה, אלא דמ"מ רבנן אסרו משום מיחזי בזה ס"ל להרמב"ן שהמיחזי אינו ברווחים אלא בטירחא, שמה שטורח עבורו נראה כריבית, ולכן ס"ל להרמב"ן

בגמ' ס"ח: בני רב עיליש נפק עליהו ההוא שטרא דהוה כתיב ביה פלגא באגר פלגא בהפסד אמר רבא רב עיליש גברא רבה הוא ואיסורא לאינשי לא הוי ספי וכו'. הרמב"ן מביא קושיית רב אב ב"ד אמאי קאמר דוקא לרב עיליש שהוא גברא רבה, מאי שנא מכל איניש דלא יגבה פלגא באגר כיון דאית לה פלגא בהפסד והוי אבק ריבית, ותי' הרמב"ן דאיניש דעלמא על כרחו חייב לשלם ובשביל שלא יהיה ריבית יתן ליה אגר טירחיה כפועל בטל, ודוקא רב עיליש שהוא גברא רבה ולא היה עושה איסור מפרשים שהשטר נכתב על דעת שאי פלגא באגר תרי תילתי בהפסד וכו', וברמב"ן במלחמות הוסיף וקרוב אני לומר כיון שטרח לו שוב אינו נוטל שכר קבל בעל העסק הריבית וא"ר אינו יוצא בדינין עכ"ל.

אמנם הראשונים לא תירצו כהרמב"ן ומבואר דסבירא להו דאחרי שנעשה ריוח בפלגא דפקדון אין הנותן יכול ליטול את הריוח ואין מועיל שיתן לו כפועל בטל, וצ"ב טעמא מאי והרי אם יתן למתעסק שכר כפועל בטל נמצא שלא קיבל ממנו טירחא ואין כאן ריבית ואמאי לא יועיל ליטול הריוח.

והנראה דס"ל להראשונים דהרבית בעיסקא אי"ז משום הטירחא שהנותן מקבל מיד המתעסק, אלא הרבית הוא במה שמקבל את הרווחים בפלגא פקדון, דהנה באמת הרי הם עשו שותפות כל אחד נתן חצי מהמעות, דהנותן נתן פלגא מעות לפקדון, והמתעסק נתן

דאף אחרי שכבר הגיעו הרווחים אף שלא קצץ עמו מראש ליתן לו כפועל כל שעתה משלם לו שכר על הטירחא לא מיחזי כריבית.

ובזה אתי שפיר מה שכתבו תוס' ר"פ להלן דף ע' ע"ב ובתוס' בבכורות דמה שאין ריבית דאורייתא בעיסקא הוא משום שאין הריוח ברור, ותמוה דאמנם אינו ודאי שיבואו רווחים אבל ודאי שהמתעסק יטרח עבורו וא"כ ודאי הוא שיהיה ריבית [ועמש"כ בשיעור הקודם], ולהנ"ל אתי שפיר דבאמת אין הריבית בעיסקא משום הטירחא, אלא משום הרווחים וכיון שאינו ודאי שיהיו רווחים לא הוי ריבית דאורייתא.

ועי' בתור"פ ס"ח. (ד"ה מאי כפועל בטל) שהק' למה משלם רק כפועל בטל ולא לפי הטורח, ותי' ז"ל דמ"ה לא היה צריך ליתן לו מטורחו כלל, כי התנאי ביניהם שיטרח למוכרה וליטול חצי השבח, אלא משום דמחזי כריבית תקנו חכמים שיתן לו שכר טרחו, וא"כ כי נמי יטול כפועל בטל לגמרי לא מחזי כריבית עכ"ל,

ואינו מובן למה מדא' הטירחא אינה ריבית, והעירו לבאר דכונתו דעל הטירחא אינו מגיע לו שכר כיון שכבר מקבל עליה שכר בעצם העיסקא דזהו חלק מהעיסקא שטורח ומקבל שכר, ומה דיש מקום לאסור בעיסקא משום רבית אינו בטירחא אלא בריוח דמה שמקבל רק מחצה מהרווחים ולא יותר עושה כן משום ההלואה וע"ז כתב תור"פ בדף ע': שכיון שאינו ודאי שיהיה ריוח לא הוי ריבית דאורייתא.

ברמב"ם (פ"ז משלוחין ושותפין ה"א) כתב שאם אבד הפקדון א"צ לשלם לו שכר טירחא, והרמב"ן (ד"ה זהו דעתי) ס"ל דחייב לשלם לו שכר טרחו שהרי טרח ואע"פ שהפסיד בעל המעות מ"מ הוא עשה שליחותו ומלאכתו, ובדעת הרמב"ם יש לומר שעל הטירחא אינו יכול לתבוע שכר שכבר מקבל חלק ברווחים בשביל טירחתו וכל מה שצריך לשלם על הטירחא הוא רק בשביל שלא יהיה ריבית והכא שלא היה ריוח ליכא ריבית, אבל משום השכר פעולה עצמו אינו יכול לתבועו כיון שזהו חלק מהעיסקא, ועדיין יל"ע.

ב

נתינת חלק ברווחים דלא ליהוי ריבית

הפחת מפני שחצי המעות מלוה ויש לו שתות בשכרו באותו החצי של פקדון ונמצא שנשאר עליו מן הפחת שלישו ובעל המעות יפסיד שני שלישי הפחת.

ובפשוטו כוונת הרמב"ם שמה שהמקבל נוטל שלישי מריוח הפקדון מלבד המחצה שמגיע לו ממעות ההלואה שהריוח זה עדיין אינו מספיק, שהרי המקבל אינו נוטלו אלא כאשר יש ריוח בעסקא, ואם לא

כתב הרמב"ם (פ"ז ה"ג) ועוד תקנו חכמים וכו' שיהיה שכר המתעסק באותו חצי של פקדון שליש ריוח הפקדון שהוא שתות ריוח כל הממון, לפיכך אם הרויחו יטול המתעסק שני שלישי הריוח, חצי הריוח של חצי המעות שהן מלוה ושתות הריוח בשכר שנתעסק בפקדון, נמצא הכל שני שלישי הריוח ויטול בעל המעות שליש הריוח. ואם פחתו יפסיד המתעסק שליש הפחת, שהרי הוא חייב בחצי

יהיה ריוח נמצא שטרך בחינם, משו"ה מוסיף הרמב"ם שאם הפסיד יהיה השכר על טרחתו בזה שאינו משלם את כל ההפסד שהיה ראוי לשלם לפי חלקו דהיינו מחצית ההפסד, אלא משלם רק שליש ההפסד, וכן פירשו בדברי הרמב"ם הרדב"ז (תשו' א' תק"פ) והדרישה (סק"ב) והגדו"ת (שער מ"ו ח"ג דין ח' ד"ה אשר) וכ"כ באבן האזל.

וכתב הגדו"ת דאף שבדברי רבא שאמר אי פלגא באגר תרי תילתי באגר מבואר שנוטל שכר או על צד הריוח או על צד ההפסד אך לב' הצדדים אינו נוטל שכר, וי"ל דהתם כן הוא משום שכך התנו, אבל בסתמא כשלא התנו כלום יש למתעסק להרויח גם אם יהיה הפסד שלא יצטרך לשלם את כל אחריותו, ואדרבה מקור דברי הרמב"ם הם מדברי רבא דמבואר בדברי רבא דאמר' הכי משום דכתוב כן בשטר אבל בסתמא אינו כן, ומזה יצא להרמב"ם דין זה שבסתמא מרויח גם בצד ההפסד, וכ"כ בספר כהונת עולם.

אמנם בביאור הגר"א (סי' קע"ז אות י"ז) ובגדו"ת הביא מהכס"מ שפירשו דברי הרמב"ם דאין כוונתו שבאותה עיסקא יטול שכר בין אם יהיה ריוח ובין אם יהיה הפסד, אלא כוונת הרמב"ם שהברירה היא ביד המקבל שהוא קובע האם העיסקא היא פלגא מלוה ומקבל עליו פלגא באחריות ויטול שני שליש בריוח, או שהוא שליש מלוה שרק שליש מהאחריות עליו וחולקים בריוח, וכמו שמבואר ברבא שפירש שטרו של רב עיליש שביד המקבל לקבוע.

ונראה דגם לשיטות שבסתמא מקבל רווחים גם בהפסד, אין הטעם משום איסור

ריבית שאם לא יקבל שכר על צד ההפסד עדיין יש בטירתו משום ריבית, דאי הכי הוא מאי שנא דבהתנו יכולים להתנות כרצונם ולא יקבל ריוח על כל הצדדים והרי יש איסור ריבית, אלא על כרחך שאינו משום ריבית אלא דתקנ"ח הוא למתעסק שריויח בעיסקא בכל אופן גם אם יהיה הפסד.

וברמב"ם בסוף פרק ו' כתב אבל הדרך והדין האמת שיראה שכל שריויח המתעסק אם יהיה שם הפסד יפסיד שני שלישי החלק שהיה מרויח, וכן אם התנו על ההפסד והרויחו יטול כמו אותו החלק שהיה מפסיד ותוספת שליש חלק חבירו, נמצאת אומר לפי מדה זו שאם התנו שיטול המתעסק רביע השכר והפסיד הרי זה משלם שתות, ואם התנו שיפסיד רביע והרויח נוטל מחצה עכ"ל, וכבר עמד בגידולי תרומה שנראה מדברי הרמב"ם שאין אומרים באותו אדם שיהיה גם שכר בריוח וגם בהפסד, אלא כל אחד לפי מה שהתנה, וכתב הגידו"ת דשמא זה בהתנו אבל בסתמא באמת מקבל גם ברווחים וגם בהפסדים שאין כל המחצה באחריותו.

ובשיטת הגר"א יש לתמוה מהרמב"ם בפרק ז' הלכה ב' ז"ל המתעסק שהפסיד וחזר וטרח עד שהרויח אינו יכול לומר לבעל המעות בוא ונחשב ההפסד שהפסדנו תחלה ותפסיד שני שלישי ונחשוב הריוח שהרווחנו באחרונה ותטול שלישי אלא מחשב באחרונה בלבד על הריוח או על ההפסד ואין לו אלא בריוח שהוסיף על הקרן עכ"ל. ומבואר שהיה הו"א שיטול גם שליש בריוח גם שני שליש בהפסד, ואף לדברי הגר"א שביד המתעסק לקבוע מה שירצה הנה ודאי מסתברא מילתא שיש לו לבחור את כל העיסקא ואינו יכול

לבחור היום כך ולמחר כך אלא יש לו לקבוע על כללות העיסקא במה שחפץ, וא"כ מה

ההו"א שיוכל ליטול גם שתי שליש מהריוח וגם שיפסיד רק שליש, וצע"ג.

ג

פלגא באגר תרי תילתא בהפסד

מתבאר מסוגיין דלפי מה שיפרש בשטר הוי העיסקא, אי פלגא באגר תרי תילתי בהפסד ואי פלגא בהפסד וכו'. ולא מבואר האיך הדין בסתם עיסקא שלא פירשו בשטר כמה מלוה וכמה שכן, וכתב רש"י להלן ק"ד ע"ב (ד"ה חד עיסקא) ז"ל דסתם עיסקא תילתא באגר לבעל הבית ופלגא בהפסד כדאמר באיזהו נשך גבי שטרא דרב עיליש, דאי לא מיתחזי כריבית, דכיון דפלגא מלוה, אי לאו דשקיל מנתא באגרא דפלגא פקדון אשתכח דקא טרח בפקדון משום רבית דמלוה עכ"ל. והיינו דכיון דמבואר בגמ' שם ק"ד: דעיסקא היינו פלגא מלוה פלגא פקדון א"כ סתם עיסקא פלגא בהפסד, דכפי מה שקיבל אחריות הכי הוי מלוה וכמוש"כ רש"י בסוגיין דאם קיבל אחריות על פלגא הוי פלגא מלוה ואם קיבל אחריות על שליש הוי שליש מלוה, וא"כ סתם עיסקא דהוא פלגא מלוה היינו פלגא בהפסד תרי תילתי באגר, וכ"כ הרמב"ן שם (ק"ד ע"ב ד"ה האי עסקא) והוסיף דהא דאמר רבא גבי עובדא דרב עיליש אי פלגא באגר תרי תילתי בהפסד, משום דבשטרא כתיב פלגא באגר אמרה, אבל לעולם סתם עיסקא פלגא מלוה ופלגא פקדון היא דהיינו פלגא בהפסד ותילתא באגר, דאילו התנו תרי תילתי בהפסד אע"ג דלא שקיל אלא משום שכרו של זה לאו פלגא מלוה היא דלא הוי חלק הפקדון כמו מלוה באחריות לעולם, אלא פלגא מלוה פלגא בהפסד הוא ופקדון פליג בהדיה משום טרחיה ושקיל ביה תילתא

באגר עכ"ל והיינו כדברי רש"י דבתרי תילתי בהפסד לא הוי פלגא מלוה דרק מה שקיבל עליו אחריות הוי מלוה.

וברמב"ן שם הביא מהראב"ד (בתמים דעים סי' נ"א) שדברי נהרדעי דפלגא הוי מלוה הוא דוקא היכא דיהיב ליה שכרו כפועל בטל אבל אי לא יהיב ליה או פלגא באגר ותרי תילתא בהפסד או פלגא בהפסד ותילתא באגר הרשות נתונה ביד בעל הבית מעתה ואי חזי ביה רווחא שקיל פלגא ברווחא ואי חזי ביה פסידא שקיל פלגא בהפסד ותנו לא הואיל ולא אתני מעיקרא עכ"ל ומבואר ג"כ דס"ל שהיכא שאינו מקבל אחריות על פלגא לא הוי פלגא מלוה ודברי נהרדעי דפלגא הוא מלוה איירי בנותן לו שכר כפועל.

אבל ברמב"ם (פ"ו ה"ד) כתב יש מי שטועה ואומר שהנותן עסק סתם, אם יהיה שם שכר יטול המתעסק חציו ואם יהיה שם הפסד יפסיד שליש, ואין הדבר כן אלא"כ התנו על דבר זה בפירוש עכ"ל, וכדברי היש מי שטועה כתב הרמב"ם בעצמו בפ"ה המשניות ז"ל ואם לא פירשו כלל המתעסק בסחורה יריוח החצי ויפסיד השליש אם היה בה הפסד עכ"ל. וכ"כ הרשב"ם (ב"ב ע' ב' ד"ה דאמרי) ז"ל והלכך כיון דסתמא דמילתא כן הוא דפלגא הוי מלוה גביה צריך הנותן לקבל עליו תרי תילתי בהפסד הואיל ושקיל פלגא באגר כי היכי דלא להוי ריבית מאי דטרח מקבל בפלגא דפקדון משום

פלגא בהפסד וברווחא תרי תילתי למה לא שייכא בזה טענת שמואל שאם לא יהיה רווחים ילך לביתו ריקן, ותי' הרמב"ן דבמותר שלישי בשכרך אמר שמואל דאסור דשמא יהיה ריוח עד שלישי ולא יהיה מותר שלישי, ונמצא שיהיה ריוח והוא ילך לביתו ריקן, אבל הכא אי אפשר שיהיה ריוח ולא יטול חלק בשכרו, והיינו דאם יש ריוח ואינו נוטל זה נחשב שאינו מקבל שכר אבל אם לא היה ריוח כלל אי"ז נחשב שלא קיבל שכר דבאמת מגיע לו ריוח על טירחתו אלא שהעסק לא הרויח. ובב"י סי' קע"ז כתב בשם תלמיד הרשב"א באופן אחר שלא שכיח שלא יהיו רווחים כלל.

והנה לשיטת רש"י והרמב"ן שכמה שיש אחריות הוא הלואה ופלגא באגר ותרי תילתי בהפסד ההלואה היא רק שלישי, התשלום על הטירחא הוא שתמיד אם יהיה ריוח יקבל חצי, וא"ש תירוץ הרמב"ן דלא שייך הכא טענת שמואל דילך לביתו ריקן כיון שתמיד כשיהיה ריוח יקבל שכר, אבל לפי הרמב"ם והרשב"ם בב"ב פלגא בשכר אמרינן שזה מה שהלוהו ולכן נוטל חצי, וא"כ הריחוק שלו הוא רק על הצד שיהיה הפסד א"כ הדרא קושיית הרמב"ן דהרי אם לא יהיה הפסד נמצא שלא יקבל שכר על טירחתו, דשכרו הוא מה שאינו חייב בכל ההפסד אבל אם לא היה לא ריוח ולא הפסד נמצא שלא קיבל שום שכר וילך לביתו ריקן.

אמנם כבר הבאנו לעיל אות ב' מש"כ הגדו"ת דדברי רבא הכא הם דוקא בהתנו וא"כ י"ל דכיון שכך התנו לא שייכא בזה טענת שמואל דילך לביתו ריקן, דלא איכפ"ל בכך כיון שכן התנו, ושמואל איירי בלא התנו, והעירו דאת שיטת הרשב"ם אי"ז מיישב שהרי הרשב"ם להדיא כתב דכן הוא בסתם עיסקא

פלגא דמלוה שהלוהו דמאי דמקבל נותן אחריות עליה טפי מפלגא הוי שכר למקבל בשביל טירחא דקטרח בפלגא פקדון, או פלגא יקבל הנותן בהפסד ותילתא באגר ומקבל יטול תילתי, דהאי דקשקיל מקבל רווחא טפי מפלגא זהו שכר טירחא ואין כאן רבית עכ"ל, ולשיטתם סתם עיסקא הוא פלגא באגר תרי תילתי בהפסד ומ"מ כתב הרשב"ם דפלגא הוי מלוה הגם שהנותן קיבל עליו תרי תילתי בהפסד מ"מ פלגא הוי מלוה, דרק בשביל שלא יהיה ריבית קביל עליה הנותן תרי תילתי בהפסד שזה יהיה שכר למתעסק על מה שטרח בפלגא דפקדון אבל מעיקר הדין לא היה על הנותן ליתן אחריות על יותר מפלגא דפלגא הוי מלוה, וצ"ב במאי קמילפגי על סברת רש"י והרמב"ן שמה שאינו באחריותו לאו מלוה הוא.

וצ"ל דס"ל דגם כשמתחייב הנותן תרי תילתא בהפסד באמת פלגא הוי מלוה, ועיקר חיוב אחריות במחצה על המקבל הוא, אלא שבשכר הטירחא מוחל לו על שלישי מחובו.

וברמב"ם ג"כ נראה דס"ל שכמה שנוטל עליו שכר הוא המלוה ומה שמקבל עליו פחות באחריות הוא משום דזהו שכרו על הטירחא, עי' בפ"ו ה"ג "ואם פחתו יפסיד המתעסק שלישי הפחת שהרי הוא חייב בחצי הפחת מפני שחצי המעות מלוה ויש לו שתות בשכרו באותו החצי של פקדון נמצא שנשאר עליו מן הפחת שלישי ובעל המעות יפסיד שני שלישי הפחת". וע"ע שם בהלכה ה', ובריש פ"ז.

והנה בגמ' ס"ט א' אמר רב מותר שלישי בשכרך הרי זה מותר ושמואל אמר לא מצא מותר שלישי ילך לביתו ריקן, והק' הרמב"ן (בשילהי ס"ח ע"ב) מאי שנא שהתירו חכמים לומר

דמקבל עליו תרי תילתי בהפסד בתורת שכר על טירחתו, ולא דוקא בהתנו, וצ"ע.

בהאי דינא דאמר רבא אי פלגא באגר תרי תילתי בהפסד ואי פלגא בהפסד וכו'.

הק' הרמב"ן שאין השיעורין שוים דכשהתנו פלגא בהפסד ושני שלישי באגר, הרי שמן הדין מגיע לו חצי שכר שהרי פלגא מלוה הוא, ונטל עוד שלישי מחלק בעל הפקדון [שבסה"כ נוטל שני שלישי מן הכל] ונמצא שעבור טרחתו מקבל שלישי מחלק בעל הפקדון, ובאם התנו שלישי בהפסד ופלגא באגר, נמצא ששלישי נוטל משום ששלישי הוי מלוה, ונוטל עוד שישית שהרי נוטל חצי בריוח, ושישית זו הוא רק רביע מחלק הפקדון, נמצא שכשהתנו פלגא באגר ושני שלישי בהפסד מקבל המתעסק מבעל הפקדון תוספת רביע מחלקו, וכשהתנו פלגא בהפסד ושני שלישי באגר נוטל המתעסק מן המפקיד שלישי מחלקו, ובמיוחס לריטב"א ק"ד ע"ב כתב לתרץ דאין דנים כמה קיבל מחלק הפקדון אלא דנים כמה ריוח מקבל מכללות העיסקא ולעולם הוא נותן ששית הריוח, וכן לשון הטור "שיקח המקבל וכו' ונמצא שתות כל העסק", וכ"כ בחדרי דעה סי' קע"ז, ויש לדון בזה דמסברא היה צריך לדון כמה המפקיד נותן לו מהחלק שלו ולכן הק' הרמב"ן שאם נדון כמה ריוח נתן לו מהפקדון נמצא שאין השיעורים שוים.

ותירץ הרמב"ן אבל לכך דנו חכמים כן מפני שדין העסק הוא פלגא באגר ופלגא בהפסד ושייתן לו שכר עמלו, וזה כיון שהתנה שיטול המתעסק מחצה בשכר והיה מן הדין שיטול המתעסק מחצה בהפסד והוא אינו נוטל

אלא שלישי נמצא בעל המעות מפסיד שלישי מן הראוי לו מן הדין והוא שלישי הפקדון שהיה ראוי המתעסק ליתן לו והוא בשכר עמלו, וג"כ כשהתנה עמו שיטול פלגא בהפסד היה מן הדין שיטול בעל המעות פלגא באגר והוא מפסיד שלישי ונוטלו הלה בשכר עמלו, והנה למדנו לפי דרך זו שלישי הפקדון הוא נוטל בשכר עמלו של זה או שהוא פוחת שלא ישלם ההפסד בכנגד שלישי הפקדון עכ"ל, והיינו דכשהתנו פלגא באגר ושני שלישי בהפסד דנים השכר מה שפוטרו מהפסד הפקדון, ונמצא שלעולם נותן בעל הפקדון שלישי מחלקו למתעסק.

ולכאן' כ"ז שייך רק לדברי הרשב"ם דגם בפלגא באגר ושני שלישי בהפסד הוי פלגא מלוה ולכן מה שנוטל פלגא באגר ומה שמשלם בהפסד רק שלישי הוא שכר עמלו אבל הרמב"ן לשיטתו בדף ק"ד הרי ס"ל דמה שיש באחריותו רק זה הוא ההלואה וא"כ שלישי הוא הלואה ותרי תילתי פקדון, וא"כ לא נתן לו שלישי מהפקדון אלא רביע.

ונראה דהתקנה היתה האיך היה עיקר דין העיסקא מצד החו"מ, והגם שאחרי שמקבל בהפסד רק שלישי באמת ההלואה היא רק בשלישי אבל זה גופא מה ששינה את העיסקא לעשות רק שלישי הלואה זה גופא הוא התשלום על הטירחא בחלק הפקדון, דכיון דשורת הדין של העיסקא היתה צריכה להיות חצי מה שהסכים לשנות את העיסקא ולעשות ששליש ממה שראוי להיות הלואה יהיה פקדון זה גופא השכר ונמצא שלעולם השכר הוא שלישי מהפקדון.

בסוגיא דרב חמא

שבמקרה רחוק יפטר הלוח לא חשיב הלואה, וצ"ל שכיון שאין על הלוח שיעבוד הגוף גמור שהרי אם יאבדו כל נכסיו יפטר משו"ה לא הוי הלואה גמורה ולא נאמר בכה"ג איסור ריבית.

[ומכאן] הקשו על האגרות משה שכתב להתיר להלוות ברבית לחברה בעירבון מוגבל (בע"מ) מכיון שחיוב בעלי החברה אינו חיוב גמור שאם לא יהיה לחברה מה לשלם לא יגבו מבעלי החברה, ובראשונים בסוגיין מוכח שעכ"פ מדרבנן אסור גם כה"ג שאין החיוב מוחלט.

ויש להקשות על פירוש זה כמה קושיות א. בגמ' נראה שההיתר של רב חמא הוא משום ששכירות מעות דומה לשכירות מרא, ואם ההיתר הוא משום שאין שיעבוד הגוף גמור וחסר בשם הלואה מה שייך זה לשכירות מרא.

עוד קשה דהנה מבואר בסוגיין דהיכא ידיע פחתיה שרי ליטול ריבית ויש לתמוה להראשונים הנ"ל שלא חילקו כהנמוקי יוסף שההיתר הוא רק על הזמן שקודם שהוציא המעות בהוצאה אלא לעולם מותר ליטול ריבית כיון שהאחריות היא על הנותן לעולם, מה שייך להתיר משום ידיע פחתיה אחרי שהוציא המעות בהוצאה הרי משעה שאין המעות בעין כבר ליכא פחת ומה ההיתר ליטול עתה תוספת תשלום.

עוד יש להקשות דהריב"ש שכתב כן מוסיף שגם לפני שהוציא קיבל הנותן אחריות אונסין, ומבואר דאין די במה שכשיוציא לא יהיה זה הלואה גמורה אלא הוסיף שגם לפני שהוציא יש אחריות על המלוה, ז"ל שהיה פוטר רב חמא את הלוח מן האונסין כלומר שכל זמן שהיו המעות ביד הלוח שלא הוציאם עדיין אם

בגמ' סט: רב חמא הוה מוגר זוזי בפשיטא ליומא פירש רש"י (ד"ה מוגר) דרב חמא התיר מכיון שאמר בלשון שכירות ולא בלשון הלואה "הנני משכיר לך זוז היום בפשוט", ומשמע ברש"י דהגם שהיה האחריות היתה על המקבל [וא"כ דמיא טפי להלואה דבשכירות האחריות היא על הנותן] מ"מ כיון שאמר בלשון שכירות מותר, וקי"ל דלא כרב חמא והוי ריבית, ובשיטת רש"י כתב הריב"ש דלדידן דפלגינן ארב חמא ואסרינן לה הוי רבית דאורייתא.

בתוס' (ד"ה אוגר זוזי) כתבו שרב חמא סבר להתיר מכיון שקיבל עליו אחריות אונסין, ופירשו הר"ן והנמוקי"ש שאמנם אחרי שיוציא המקבל את המעות ולא יהיו המעות בעין לא יהיה עוד אחריות על הנותן, מ"מ התיר רב חמא ליטול פשיטא ליומיה כיון שמשלם לו על הזמן שהיו המעות אצל המקבל דאז היה זה כשכירות שהאחריות היתה על הנותן, ולמאי דקי"ל דלא כרב חמא ואסור נראה בדברי הריב"ש (וכ"כ הגידו"ת) שכיון שהאחריות היא על הנותן אינו אסור אלא מדרבנן, אבל בריטב"א (החד") מבואר דהוי רבית קצוצה דאף שכל זמן שלא הוציא את המעות האחריות היתה על הנותן וא"כ הלוח עדיין לא זכה במעות מ"מ הרי יכל להוציאן בכל שעה וכל שיש לו זכות להוציא המעות הוי הלואה.

ובריב"ש בתור"פ ובריטב"א בשם תוס' פירשו דאירי באופן שקיבל הנותן אחריות לעולם דגם אחרי שיוציא הלוח את המעות הרי הוא פוטר שאם יאבדו כל נכסיו הלוח יפטר. ומסברא צ"ב מה מועילה אחריות זו והלא לכאורה הלואה גמורה היא, וכי משום

במעות מ"מ זה גופא שיכול להוציא את המעות, והאחריות כבר עתה היא על המקבל, גם כה"ג איכא איסור רבית דהרי יש בזה את כל התנאים של הלואה שהאחריות על המקבל ויש לו זכות להשתמש במעות ובדאי דגם בזה אסרה התורה רבית.

ומשו"ה פירשו הראשונים שס"ד דרב חמא להתיר היה משום שהנותן קיבל עליו אחריות וכה"ג חשיב כשכירות והגם שיכול להוציא את המעות אבל כיון שהאחריות היא על המלוה אי"ז הלואה.

ואמנם לדידן דלא קי"ל כרב חמא גם כה"ג שהאחריות על הנותן הוי הלואה לריב"ש מדרבנן, ולהריטב"א מדאורייתא דאפי' שלא זכה עדיין במעות כיון שיש לו את הזכות להוציא חשיב הלואה והוי ריבית קצוצה, ואפילו שהאחריות על הנותן וזה מיוחד שגם בכה"ג הוי ר"ק.

והנה רש"י סתם ולא פירש כמו הנמוקי יוסף שהנידון הוא רק על לפני שהוציא ולכא' יש להקשות אחרי שהוציא ודאי אפשר לראות את זה כהלואה גמורה מה מועיל שזה התחיל בשכירות, ואשר צ"ל דכיון שכל הזכות שלו ללוות את הממון התחילה בשכירות א"כ גם אחרי שכבר לוו נשאר לזה דין של שכירות, דהלואה היינו שהמלוה מביא ללוה וכאן שהיה לו מקודם זכות להוציא חשיב שכירות דבמה שמוציא את המעות אינו לווה אלא מממש את זכותו בשכירות.

ויש להביא דוגמא לזה מהראשונים בסמ"ע (סי' רצ"ב ס"ק כ"א) הביא מהמרדכי דאם מפקיד מעות מותרים דאיכא אומדנא שמרשה לו להוציאן, אם מוציאן מותר לו אח"כ להחזיר יותר ואין בזה משום ריבית דכיון דלא בא לידו

נאנס שיהיה פטור מלשלם כמו אם היה שוכר ואם הוציאם ונאנסו כל נכסי הלוח פטור ואין עליו שיעבוד כלל אם חזר והעשיר עכ"ל, וצ"ע כיון דכשאין שיעבוד הגוף אי"ז הלואה מה הוצרך להוסיף שעד שיוציא הוא באחריות המלוה. [והעירו דלדלהן מיניה בתשו' נה כתב הריב"ש לחלק מדרב חמא לאחריות דספינה, ולהמתבאר כאן שלא התיר הריב"ש אלא משום שגם קודם ההלואה היה זה באחריות המלוה הו"ל התם לחלק טפי].

ולבאר דברי הריב"ש יש להקדים ביאור פלוגתת רש"י והראשונים בסוגיין דהנה רש"י והראשונים נחלקו ב' מחלוקות בסוגיין, לרש"י ההיתר של רב חמא הוא מכיון שאמר בלשון שכירות, ויש לדקדק דהראשונים לא השיגו איך הלשון גורם לעשות זה לשכירות והרי אי"ז שכירות כלל, אלא הקשו שא"כ בטלת תורת רבית, ומשמע שגם הם מודים דחשיב שכירות אלא שמ"מ יש בזה רבית, שאל"כ בטלת תורת רבית.

וכן מבואר בריב"ש בתשו' שכתב על מה שרצו להתיר הלואה בריבית באופן שבכסף של ההלואה יקנו בית עבור המלוה והלוה ידור בו ויעלה שכירות למלוה ואח"כ יקנה ממנו את הבית ונמצא שיחזור לו לבסוף דמי הקרן ועוד תוספת ריבית [שהן דמי השכירות], וכתב הריב"ש דאסור שאל"כ בטלת תורת רבית וזה היה טעותו של רב חמא עי"ש, והיינו שאף דבאמת אי"ז הלואה, מ"מ ודאי דגם בכה"ג אסרה תורה.

והביאור בזה דאמנם בחו"מ דין המעות הוא כדין שכירות אך מ"מ סברו הראשונים שהשיגו על רש"י דכיון שיש לו זכות להוציא המעות בהוצאה א"כ הגם שעוד לא זכה

בתורת הלואה אי"ז דרך הלואה, ועי' מה שביאר בזה באבן האזל, ובאמת בסוגיין יש מקום יותר להתיר שהרי הכא יש למקבל זכות להוציא שהרי שכר את המעות וא"כ כשמוציאן אינו לזה אלא מממש את זכותו כשוכר משא"כ התם דאין לו זכות להוציאם אלא שידעינן שמסכים שיוציאם ומ"מ ליכא ריבית דאי"ז דרך הלואה.

ובראשונים מבואר דפליגי על רש"י גם בענין זה, דהנה הר"ן והנמוק"י פירשו דההיתר של רב חמא הוא משום דהוי כשכירות כיון שקיבל הנותן אחריות אונסין ומ"מ הוסיפו שמותר לקחת ריבית רק על הזמן שקודם שהוציאם, דאחרי שהוציאם בהוצאה שהאחריות היא על המקבל הוי הלואה, ומבואר דגם היכא שבאו המעות לידו בתורת שכירות אם אח"כ הוציאם הוי הלואה ויש בו משום ריבית, אמנם יתכן שיוודו עכ"פ לרש"י שכיון שבא לידו בשכירות לא יהיה ריבית דאורייתא אלא שס"ל דאסור עכ"פ מדרבנן.

והנה לעיל נתקשינו בדברי הריב"ש למאי הוצרך להוסיף שגם לפני שהוציא הוי כשכירות תיפו"ל דליכא שיעבוד הגוף גמור ולא הוי הלואה, ונראה דהריב"ש ג"כ ס"ל כרש"י דמה שרב חמא התיר הוא משום שכל שבאו המעות לידו בתורת שכירות גם אח"כ הוי כשכירות, אלא דס"ל דמה שיכול להועיל שגם אח"כ יהיה לזה שם של שכירות זהו רק אם גם אח"כ לא יהיה הלואה גמורה, אבל אם

אח"כ נעשית הלואה גמורה אע"פ שבאו המעות לידו בשכירות הוי הלואה, ובנוסח אחר י"ל דלהריב"ש מותר רק בדאיכא ב' סברות להתיר גם שמלכתחילה הגיע הממון לידו דרך שכירות וגם שכשנהיה אח"כ הלואה אי"ז הלואה גמורה דליכא שיעבוב"ג גמור, ובעוד אופן י"ל לפמש"כ לעיל דאפשר שהראשונים דפליגי על רש"י וס"ל דמה שהתחיל בשכירות אינו מתיר אח"כ כשנעשית הלואה גם הם מודים דליכא איסור דאורייתא ופליגי רק שאסור עכ"פ מדרבנן, וזהו שהוצרך הריב"ש להא דמלכתחילה באו המעות לידו בתורת שכירות דעל כן אח"כ כשמוציאן לא שייך אלא ריבית דרבנן ובזה מועיל הא דליכא שיעבוב"ג גמור דכיון דאינה הלואה גמורה לא אסרו רבנן.

ועפ"י י"ל מש"כ להקשות דאם ההיתר דר"ח הוא משום דאי"ז הלואה גמורה מדוע דימהו לשכירות כלי, ולמש"כ מבואר היטב, דהגם דיש כאן סברא נוספת להתיר משום דאין שיעבוב"ג גמור לא הוי הלואה, מ"מ יסוד ההיתר הוא מה שקודם שהוציא הוי כשכירות כלי.

ועתה נבוא ליישב ג"כ מה שייך ההיתר של ידיע פחתיה אחרי שהוציא המעות וכבר ליכא פחת, דהנה בפשטות סברת ההיתר בידיע פחתיה הוא משום דתלינן שמה שמשלם אינו על המתנת המעות אלא משלם על הפחת וכ"כ במהר"ם.*

א להריטב"א דריבית דהכא הוי ריבית דאורייתא מבואר דההיתר שתלינן דהתוספת הוא עבור הפחת מועיל להתיר אף ריבית דאורייתא, והנה שיטת רש"י שלהתיר בעינן תרתי לטיבותא, והיינו דגם במקום דהדרא בעיניה והוי שכירות מ"מ אם לא ידיע פחתיה אסור, ברשב"א כתב שהוא מדרבנן כיון שאינו דומה לשכירות, אבל בחזו"א (אה"ע קמ"ח הערות על קידושין ו' ע"ב) כתב שבשכירות יש גם ריבית דאורייתא וכל ההיתר הוא רק משום שידיע פחתיה ז"ל דהא דאמר בהנאת מלוה מקודשת אינו ר"ל שמגיע לה הנאה שו"פ מיד המקדש במה שמרווח לה זימנא והוה כמו שחוק לפני רקוד לפני אלא הנאת מלוה היינו שכר ההמתנה דשכר המתנת מעות לא גרע משכר בהמה וכלים

אבל מלשון הגרע"א בהגהותיו לשו"ע (ר"ס קס"א) נראה דאין סברת התוס' בידיע פחתיה משום שמשלם על הפחת, אלא דכל שהפחת הוא על המשכיר הוי כשכירות, דבהלואה הפחת הוא על המקבל והכא שהאחריות הפחת היא על הנותן מוכח שהוא שכירות ולא הלואה².

ולפי"ז א"ש היטב דרב חמא שהתיר גם בזוי דלא ידיע פחתיה ס"ל שכיון שהאחריות היא על הנותן חשיב שבא לידו בשכירות ולמאי דקי"ל דלא כרב חמא סבירא לן דגם כה"ג הוי הלואה, אבל היכא שאחריות

הפחת על הנותן גם לדידן הוי שכירות, וכיון שבהתחלה כל שלא הוציא את המעות הוי הפחת על המשכיר א"כ בהתחלה באו המעות לידו בשכירות וכל שבתחילה באו המעות בשכירות אף אח"כ כשהוציא והוי הלואה מכיון שאי"ז הלואה גמורה מותר, נמצא שמה דבעינן שיהיה פחת על הנותן הוא רק בשביל שיחשב שבא לידו בתורת שכירות ומשו"ה הגם שאחרי שמוציא המעות בהוצאה כבר ליכא פחת ליכא איסור ריבית דכיון שבא לידו בתורת שכירות וגם עתה ליכא הלואה גמורה דליכא שיעבוד הגוף גמור מותר.

אלא שהתורה אסרתה שכר מעות כיון דלא ידיע פחתיהו כדאמר ב"מ ס"ט ב' עכ"ל, ונראה שכוונתו לפירוש רש"י בסוגיין, דלהראשונים דבהדרא בעיניה מותר גם באופן שליכא פחת מוכח דכל דהוי שכירות מותר אף דליכא פחת, וכוונתו לשיטת רש"י דחזינן שגם בהדרא בעיניה דהוי שכירות בעינן שיהיה ג"כ פחת ומוכח דשם שכירות לבד אינו מתיר, [והחזו"א לא פירש כהרשב"א שהוא רק מדרבנן אלא דמדאורייתא גם בשכירות איכא איסור ריבית היכא דליכא פחת], ויש להעיר דא"כ היכא ידיע פחתיה ולא הדרא בעיניה אמאי לא מהני לשיטת רש"י הסברא של ידיע פחתיה לבד דאמנם היכא דלא הדרא בעיניה הוי הלואה אבל הלא לדברי החזו"א ליכא חילוק בין הלואה לשכירות דגם בשכירות איכא משום ריבית, ומ"מ היכא שאיכא פחת מותר וא"כ בהלואה ג"כ יועיל ידיע פחתיה להתיר וצ"ע, ועכ"פ מבואר מדברי החזו"א שהסברא של ידיע פחתיה מועיל להתיר ריבית דאורייתא וכמו שרואים בריטב"א שבהלואה גמורה יש היתר של פחת.

ב' בשטמ"ק כתב דמשכח"ל רבית בקרקע כגון שאמר לו שרשאי להחזיר לו קרקע זה עם עוד בית רובע קרקע וגם רשאי ליתן לו קרקע אחר כשיעור זה ומשו"ה לא הוי כחליפין כיון שרשאי ליתן לו קרקע שלו וגם לא הוי כשכירות כיון שרשאי ליתן לו קרקע אחרת, וכתב הגרע"א דזה דלא כתוס' בסוגיין דכתבו דכיון דעכ"פ יש פחת אם מחזירו בעין אף שהרשהו ליתן לו אחרת מ"מ כיון דיכול להחזיר לו בעין עם הפחת הוי שכירות אף אם השתא נתן לו מרא אחרת, ולכאז"ל דתוס' מיירי כשהאחריות על הנותן וע"כ הוי כשכירות אבל השטמ"ק מיירי כשהאחריות על המקבל, אלא דבאמת נחלקו בזה האחרונים בחו"ד הביא מהב"י דשכיש פחת מותר גם כשהאחריות על המקבל, ובחי' רמ"ש מביא שבפרישה כתוב דלא כהב"י ורק כשהאחריות על הנותן מותר, וביאור הסברא בזה דבעינן גם ידיע פחתיה וגם שיהיה האחריות על הנותן, לסברת הרע"א שההיתר של ידיע פחתיה הוא משום דכשהפחת על הנותן הוי כשכירות י"ל דרק כשיש צירוף שגם האחריות על הנותן וגם הפחת עליו אז הוי כשכירות, ולדרך המהר"ם שהסברא שידע פחתיה הוא שתלינן דהשכר שנוטל הוא עבור הפחת לכאז"ל אינו מובן אמאי בעינן גם שיהיה האחריות על הנותן וי"ל דכיון שהאחריות על הנותן הוי רק רבית דרבנן ונצטרך לומר לשיטה זו דרק ברבית דרבנן מועיל הסברא שידע פחתיה.

בענין שכירות כלים

בהם יוקר וזול^א אם לקח מחבירו זוזי להתראות בהן וקיבל עליה אונסא אסור כיון שאין בזה על הנותן אחריות וזלא.

ובשיטת רש"י והרשב"א דא"צ ג"כ שיהיה פחת על הנותן רק כל שהזולא על הנותן שרי, נראה דהכי הוא פלוגתא דרב עם רב כהנא ור"א, דרב כהנא ורב אסי אסרו משום דכשמקבל עליו אחריות אונסין חשיב הלואה, ורב התיר דאף שאחריות אונסין עליו מ"מ כל שלא קיבל עליה זולא לא נעשית עליו הספינה בהלואה, דכל שיכול להחזירה בעין כמות שהיא הוי לה שכירות.

[אולם] ממש"כ המחנא"פ לבאר בבעה"ת דרך באיכא אחריות בפועל זולא ס"ל לרב שמותר, א"כ מבואר דגם לרב משום אחריות האונסין הוא הלואה וכדר"כ ור"א, ורק משום דאיכא אחריות אחריות זולא שעל הנותן הוא דהויא שכירות, ודלא כמו שמשמע מרהיט דברי רש"י והרשב"א, דעצם זה שלא קיבל אלא אחריות אונסין והדרא בעיניה הוא המתיר דמש"ה גרידא דיינינן ליה כשכירות ולא בעינן לאחריות זולא שעל הנותן.]

אבל לשיטת התוס' והרמב"ן שצריך שיהיה פחת על הנותן צ"ל דגם רב מודה לרב כהנא ורב אסי שמשום אחריות אונסין דקביל עליה הוי לה הלואה, והגם דלא קביל עליה זולא, וכל מה שהתיר רב הוא משום דיש על הנותן פחת, וכמו שביאר הרמב"ן דאגרא על פגמא ועל כן הגם דהוי הלואה שיש בה איסור

בגמ' ס"ט: ספינתא אמר רב אגרא ופגרא, פירש"י מותר להשכירה ע"מ שאם תישבר ישלם אותה השוכר, וכמו כן בשוכר פרה מחבירו, ולא חשיב רבית משום שלא עשאה דמים מחיים אלא לאחר מיתה, פירש"י שאם יוזלו פרות בשוק ויעמדו דמיה על עשרים לא ישלם אלא לאחר מיתה שאם תמות או אם תישבר אלמא כל כמה דלא קביל עליה זולא לאו מלוה היא גביה וגבי ספינה נמי לא קביל עליה זולא.

וכתב ההגהות אשרי דלשיטת רש"י לא שנא כלים שנפחתים מחמת מלאכה לא שנא כלים שאינם נפחתים מחמת מלאכה כגון כלי כסף וזהב הכל שרי כל כמה דלא קביל עליה יוקרא וזולא לאו מלוה היא, וכ"כ ברשב"א, וכן נראה שפסק בשו"ע קע"ז ס"ג, אבל התוס' (ע. ד"ה דקא מקבל) הוכיחו מההיא דאמרינן לקמן דף ע. בעובדא דדודא דטעמא דשרי משום דקא מקבל עליה נותן חוסכא דנחשא הא לאו הכי היה אסור ואע"ג דקא מקבל עליה נותן יוקרא וזולא, ולפי"ז לא שרי להתנות הכי אלא בכלים שנפחתים מחמת מלאכה אבל בכלים של כסף וזהב שאינם נפחתים מחמת מלאכה אסור, וכן הוא ברמב"ן וכן פסק ברמ"א.

והמחנ"א (סל"ב) כתב שבעל התרומות דעתו כדעת רש"י שגם דבר שאין בו פחת שרי, אבל הוכיח המחנ"א מבעל התרומות דמ"מ דבר שאין בו זולא אסור דבעינן שעל הנותן יהיה אחריות הזולא, ועל כן זוזי שאין

א ויש להעיר דבפשטות דוקא כסף הוא טבעא גם לגבי נפשיה אבל שאר המטבעות לגבי נפשיה הן פירא ושייך בהן יוקר וזולא, אמנם בחזו"א בר"פ הזהב חידש שכל המטבעות הן טיבעא לגבי נפשיה ומבואר במחנ"א כהחזו"א.

רבית מ"מ אי"ז אגר נטר אלא על הפחת הוא משלם ועל כן מותר.

וכתב הרמב"ן דלפי"ז כיון שהשכר הוא על הפחת אם יאנס ישלם רק כשעת השבירה [ונחלק בזה על הרשב"א ורש"י דס"ל שמשלם כשעת השכירות] דאם נאמר שישלם כשעת השכירות א"כ כשנאנס ומשלם לו כשעת השכירות הרי כבר קיבל בזה את כל הפחת ואיך יטול עתה מעות השכירות הרי מעות השכירות על הפחת הן וכיון שכבר שילם כפי שהיה שוה מעיקרא בשעת שכירות הרי כלול בזה כבר תשלום על פחתא.

והנה הר"ן דס"ל ג"כ כשיטת הרשב"א שמשלם כשעת שכירות מ"מ ס"ל שרק במקום שיש פחת מותר, ובשיטתו א"א לומר שההיתר בספינה הוא כמוש"כ הרמב"ן דאגרא על פגמא דכיון דמשלם כשעת השכירות מה שייך עוד לשלם על הפחת, וצ"ל דלשיטת הר"ן מה דבעינן פחת הוא משום דע"י שיש על הנותן אחריות פחת אז הוי שכירות כיון דהוא ברשות נותן לענין פחת.

ובדברי הרמב"ן יש לתמוה כיון דההיתר הוא משום דאמרינן דאגרא על פגמא ומבואר שהגם שאין על המקבל אחריות זולא מ"מ לולי זה שאגרא על פגמא היה בזה איסור ריבית וכל ההיתר הוא רק משום דאגרא על פגמא א"כ למאי בעינן שיהיה אחריות הזולא על הנותן הא לכאורה גם אם הזולא תהיה על המקבל מ"מ אין כאן אגר נטר דאגרא על פגמא.

וכן יש להקשות בדרכי משה שדייק מלשון הטור שכתב "וגם הוא נפחת" דס"ל כתוס' דמותר רק כשיש פחת, ובטור משמע שאין סברת ההיתר כהרמב"ן דאגרא אפחתא אלא משמע בטור שההיתר הוא משום דאי"ז הלואה

אלא שכירות, "דכיון שאינו מתחייב בדמיו אלא א"כ ישבר וכל זמן שהוא בעין הוא מחזירו כמו שהוא ועד שעת שבירה הוא ברשות הבעלים לזולא וגם והוא נפחת נמצא שעד אותה שעה הוא אצלו בתורת שכירות ובתורת שכירות הוא נותן" עכ"ל, והיינו דכיון שאחריות הפחת על הנותן משום הכי הוי שכירות ולא הלואה, ולכאורה יש להקשות כיון שיש פחת למה לא נתיר גם בהלואה משום דאגרא על פגמא, ומבואר דההיתר של אגרא על פגמא מועיל רק בשכירות ולא בהלואה, וצ"ב אמאי.

והנה מבואר בסוגיין דכל שמקבל אחריות חשיב כהלואה ואיכא איסור רבית, ובפשוטו צ"ב אמאי על ידי אחריות נעשה איסור רבית, ואמנם אם זה רק רבית דרבנן היה ניחא דכל שהאחריות על המקבל דמיא להלואה ואסורוה חכמים, אבל ברמב"ן מצדד דהכא הוי רבית קצוצה מדאורייתא וצ"ב. (ועי' חו"ד קס"א).

ומטו לבאר לפמש"כ הגרי"ז במכתב (בסוף ספר חידושי מרן רי"ז הלוי דף ע"ט) על דברי הגמ' ביבמות שכל היכא דחייב באחריותו כדידיה נינהו ויכול להאכיל בתרומה, זה לשונו: ובע"כ דהא דקאמר הגמ' דכל היכא דחייב באחריותו כדידיה נינהו הוא דין בעיקר הדיני ממונות וזכות החפץ, דמאחר דחייב באחריותו ע"כ יש לו זכות בעיקר החפץ בד"מ שיהא נחשב כשלו בכה"ת כולה, ומשום זכות החפץ אוכלים בתרומה עכ"ל, [ויש שביארו הסברא בזה לפמש"כ רש"י בפ' הזהב גבי מעילה דכל שמתחייב את דמי הדבר הוא זוכה בו. וה"נ כיון שנתחייב באחריות נהיה שלו, ואמנם יש לחלק דהכא עדיין לא נתחייב רק אם יאנס].

לפי"ז אפשר"ל כיון שכשמקבל אחריות נעשה עליו בעלים א"כ כל שקיבל עליו

השוכר אחריות הוי הלואה, דהחילוק בין הלואה לשכירות הוא דבשכירות משתמש השוכר בשל הבעלים ובהלואה קונה את הדבר לעצמו ובשלו הוא משתמש, והיכא דקיבל השוכר אחריות כיון שהאחריות עושה אותו לבעלים א"כ י"ל דהשימושים שקיבל מהמשכיר שלו הן ובשלו הוא משתמש דכל שקיבל קנין שכירות וגם הוא באחריותו לא אמרינן דהו"ב זכויות שונות זכות השכירות ומה שנהיה בעלים משום אחריותו, אלא אמרינן שהכל הוי בעלות אחת מה שקיבל זכות השתמשות ומה שנעשה בעלים מכח אחריותו, נמצא שמה שמשתמש הוא מכח אותה בעלות והוי כמשתמש בשלו, ומשום הכי הוי כהלואה ושייך בה איסור ריבית.

ובאופ"א יש לפרש דהנה בחזו"א באה"ע (אה"ע קמ"ח הערות על קידושין ו' ע"ב) כתב שבשכירות ג"כ איכא איסור ריבית מדאורייתא וכל ההיתר שמותר לשכור כלים הוא רק משום שידיע פחתיה, ז"ל החזו"א דהא דאמר בהנאת מלוה מקודשת אינו ר"ל שמגיע לה הנאה שו"פ מיד המקדש במה שמרווח לה זימנא והוה כמו שחוק לפני רקוד לפני אלא הנאת מלוה היינו שכר ההמתנה דשכר המתנת מעות לא גרע משכר בהמה וכלים אלא שהתורה אסרתה שכר מעות כיון דלא ידיע פחתייהו כדאמר ב"מ ס"ט ב' עכ"ל.

אמנם כבר הערנו בשיעור הקודם שבראשונים בסוגיא דרב חמא נראה שלא כדברי החזו"א, שהרי שיטת התוס' ועוד ראשונים דבהדרא בעיניה מותר גם באופן שליכא פחת ומוכח שכיון שהוא שכירות מותר אף דליכא פחת, ואף לשיטת רש"י שגם בהדרא בעיניה דהוי שכירות בעינן שיהיה ג"כ פחת ומוכח לכאז' דשם שכירות לבד אינו מתיר, מ"מ הרי

היכא ידיע פחתיה ולא הדרא בעיניה לא מהני וחזינן דכיון דלא הדרא בעיניה הוי הלואה וההיתר שידיע פחתיה מתיר רק בשכירות ולא בהלואה, ולדברי החזו"א אין מקום לחלק בזה בין הלואה לשכירות דהלא גם בשכירות איכא איסור ריבית מן התורה ומ"מ היכא שאיכא פחת מותר וא"כ למה בהלואה לא יועיל מה שידיע פחתיה להתיר, וא"כ צריך לבאר מאי שנא שהתירה התורה שכירות כלים הא לכאורה כל הלואה הוא ג"כ שכירות המעות ואסרה התורה ליטול ע"ז שכר ומאי שנא דעל שכירות כלים מותר ליטול שכר.

ויש לומר שבזה הוא דחלוק הלואה משכירות דבשכירות האחריות היא על הנותן ובהלואה האחריות היא על המקבל, כל היכא שאחריות הפחת על המקבל אסרה התורה איסור רבית, ובשכירות שאחריות הפחת על הנותן ליכא איסור, ולפי"ז שכירות שקיבל עליו השוכר אחריות יש בה איסור רבית כמו בהלואה.

והנה במש"כ הרמב"ן שאגרא אפחתא לכאז' צ"ב הלא פשוט שדמי השכירות עולים הרבה יותר מהפחת ואיך אפשר"ל שהתשלום הוא על הפחת, ונראה דצ"ל שלעולם התשלום הוא על השימושים אלא דכל שליכא פחת אסור ליטול שכר על השימוש, ורק היכא שמחמת השימוש נעשה פחת אז מותר ליטול שכר על השימוש, ומצינו דוגמא כעין זה בתוס' ב"ק כ"א. שכתבו גבי זה נהנה וזה לא חסר דאף למ"ד פטור זהו רק היכא דליכא פחת כלל, אבל היכא דאיכא פחת כל דהו חייב על כל ההנאה, ויש שמבארים שכשאין פחת אי"ז נחשב שלקח הנאה מחבירו רק קיבל את ההנאה ממילא, וכשיש פחת וחסר מחבירו אז חשיב שלקח הנאה מחבירו, ועל

עדיין אי"ז מספיק להתיר שהרי גם בשכירות היכא שהאחריות היא על המקבל יש איסור רבית, ולזה מועלת הסברה שאגרא על אפגרא דאי"ז אגר נטר.

ומבואר בזה ג"כ דברי הטור דבעינן שיהיה זולא על הנותן בשביל שלא יהיה

הלואה, אבל גם בשכירות כשהאחריות על המקבל יש איסור רבית ולזה בעינן שיהיה הפחת על הנותן דכיון דאיכא אחריות פחת על הנותן ליכא איסור רבית דאינו כהלואה, [ובשיטת הטור אתיין דברינו שפיר טפי, דהרמב"ן צידד דהוי רבית מה"ת, אולם הטור ס"ל דהוי רק רבית דרבנן, ושפיר י"ל דהוי ב' סיבות לראות זאת כרבית היכא דקיבל כל האחריות והוי שלו, דמיא טפי להלואה ולא יהני בזה ההיתר דאגרא על פגמה, ורק דגם במקום שלא קיבל כל האחריות ולא נהיה בעלים, מ"מ כל שכירות באחריות ג"כ אסרו חז"ל דדמיא משום האחריות להלואה וע"ז שפיר יהני הא דאגרא על פגמה וכמושנ"ת]. ולכא' יש להקשות דהדברים נסתרים מהמשך דברי הטור שכתב שבדודא שמיד כשמשמש נהיה קלקול מיד נעשה עליו מלוה ורק מכיון שמקבל הנותן קלקול הנחושת מותר, ומבואר דגם בהלואה מועיל ההיתר שהפחת עליו, אבל באמת אין נראה בכוונת הטור שנעשה הלואה ממש דהרי הפחת שנפחת בשימוש בדודא הוא רק משהו וכי כוונת הטור שההלואה היא על משהו והשאר הוא שכירות, אלא נראה כוונת הטור שזה דומה להלואה ומכיון שאחריות הפחת על הנותן על כן אינו כהלואה.

ויתבאר בזה עוד דהנה הרמב"ן והתוס' שסברו דרק במקום שיש פחת מותר הוכיחו כן מדודא דמר שמואל דרק משום דקא מקבלי

דרך זו י"ל כאן דכשליכא פחת כל מה שלקח מחבירו הוא רק שהיה החפץ אצלו ויכל הוא להשתמש בו ולא חבירו ע"ז אסור ליטול שכו, אבל כשיש פחת נחשב שקיבל את השימוש מחבירו, [ולא רק שנמנע מחבירו להשתמש על ידו] ולשלם ע"ז אינו רבית.

ולאחר הקדמות אלה נראה דכל ההיתר שכתב הרמב"ן שאגרא על פגמא זהו שייך רק בשכירות שכיון שמשמש בשל משכיר חייב לשלם על השימוש אבל כל שהשוכר קיבל עליו אחריות הן דאונסין והן דזולא נקנו לו זכויות השימוש בספינה ונעשית הספינה אצלו בהלואה בכה"ג א"א לומר שאגרא על פגרא דהרי בשלו הוא משמש ומה שייך לחייבו בתשלום על כך. [ומש"כ התוס' ס"ט ע"ב דאף היכא דלא הדרא בעיניה מועיל ההיתר דידיע פחתיה ולכאורה מבואר דגם בהלואה שייך לשלם על הפחת, לק"מ דהתם התשלום על הפחת הוא מכיון שאם הוא חוזר בעין מחזיר לו עם פחת, והרי אם הוא חוזר בעין ודאי דהחפץ נשאר של הנותן ונמצא משמש בשל הנותן, ורק בדיני רבית דיינינן ליה כהלואה מכיון שיכול כבר מעתה להוציאם ואסור לתת ע"ז רבית אך א"א לומר שמשמש בשלו, וע"כ שייך לדרוש מהמקבל תשלום על האפשרות להחזיר החפץ עם פחת].

ולפי"ז מיושב דבעינן גם שיקבל עליו הנותן זולא וגם שיהיה הפחת עליו, דהיכא שמקבל עליו את כל האחריות הרי נקנו לו השימושים והוי הלואה א"כ לא יועיל בזה הסברה שאגרא על פגרא דהוא הרי הבעלים ובשלו הוא משמש, משו"ה בעינן שיהיה הזולא על הנותן דאז אי"ז הלואה דעדיין הוא באחריות הנותן לענין זולא והוי שכירות, אבל

וא"כ תיקשי מדוע נטה הר"ן מתי' הרשב"א
דהאיך נוכיח מדודא לספינתא דבעינן אחריות
הנותן בפועל על הפחת דילמא רק בדודא
דבעינן לזה שיש אחריות משקל הנחושת
על המקבל ודמיא טפי להלואה מש"ה בעינן
שיהיה אחריות חוסכא דנחושא על הנותן, אך
בגוונא שלא קיבל עליו המקבל כל פחת מנין
שג"כ צריך הנותן לקבל פחת.

ובעיקר מש"כ הרמב"ן דאי אגרא על פגמה
משלם כדהשתא יל"ע דבשלמא
הפחת ע"כ הוא שישלם כדהשתא דאלא"כ לא
יוכל לשלם גם משעת משיכה וגם השכירות
וכמושנ"ת, אך אכתי יתכן לשלם זולא כשעת
משיכה ופחת כשעת שבירה, ומנין לרמב"ן
שאם אמרינן דאגרא על פגמה משלם הכל
כדהשתא, ולהמבואר י"ל דאם היה אחריות
זולא דהפחת כשעת שבירה נמצא שהיה חלק
מן אחריות זולא על המקבל שפיר הויא הלואה
ולא הוה מהני אגרא על פגמה וכמושנ"ת ורק
משום דכל אחריות הזולא לא היה על המקבל
אז אפ"ל דלא הוי הלואה אלא שכירות.

עליהו חוסכא דנחושא שרי, ודחה הרשב"א
דשאני דודא שקיבל עליו המקבל אחריות
של משקל הדודא, לכן צריך שעכ"פ יהיה על
הנותן אחריות של חוסכא דנחושא אבל במקום
כזה שאין על המקבל פחת כלל שרי, ובאמת
צ"ב מדוע נטו תוס' והרמב"ן מתי' הרשב"א,
ולפמש"כ יש לומר דהוכחת הראשונים מדודא
הוא שכיון שלא קיבל עליו המלוה אלא אונסין
ולא זולא לא הוי הלואה וכמושנ"ת דהלואה הוי
כמוש"כ הגר"ז גבי צ"ב והתם לא הוי הלואה
אלא באחריות אונסין וזולא, וא"כ מ"ט מה
שהמקבל מקבל על עצמו אחריות הפחת אסור
הרי אין זה הלואה, מזה הוכיחו הראשונים דעל
כרחק שגם בשכירות יש איסור רבית היכא
שהאחריות היא על המקבל וכל ההיתר הוא רק
בדאיכא פחת ומשום דאגרא על פגמה.

אבל על הר"ן עדיין קשה דהוא ס"ל דמשלם
כשעת משיכה, וא"כ ע"כ דמה דבעינן
פחת אינו משום דאגרא על פגמה וכמושנ"ת
לעיל, אלא דרק כשיש פחת על הנותן דיינינן
ליה כשכירות, וא"כ חזינן דגם כשלא קיבל
המקבל אחריות זולא אמרינן דהלואה היא,

ב

הרשב"א דכיון שאינו מחוייב בתשלומין אלא
אם מתה או נשברה ועומדת היא לחזור בעינה
וכל זמן שחוזרת בעינה מחזירה לבעלים כמות
שהיא אין זה כמלוה אלא שכירות אלא שמתנה
שומר חנם להיות כשואל. [ומבואר מדברי
הרשב"א שע"י מתנה שו"ח להיות כשואל
יכול להתחייב גם בחיובים שאינם נמצאים
בפרשת שומרים כלל, דהרי גם כשמתחייב
כאן להיות כשואל שחייב באונסין למה מחוייב
לשלם כשעת משיכה הרי שואל משלם כשעת

ברמב"ן מבואר שהטעם שמשלם כשעת
שבירה ולא כשעת שכירות הוא
משום שאגרא על פגמא, ובאמת י"ל עוד טעם
בזה, דאם היה משלם כשעת שכירות היה זה
נחשב להלואה, שהרי כל חיובי שומרים הן
כשעת שבירה ולא כשעת משיכה ואם הכא
ישלם כשעת משיכה יהיה דומה להלואה,
וכסברא זו כתב הפני יהושע, וכן נראה ברשב"א
שאחר שאמר שיטתו דמשלם כשעת משיכה
הוקשה לו דא"כ למה לא הוי הלואה, ותי'

על פגמא, אבל אם משלם כשעת שבירה הוי שכירות ומותר גם בלא פחת.

והעירו דמלשון התוס' משמע דמה שמשלם כדהשתא אין הטעם כהרמב"ן שאם היה התשלום כדמעיקרא לא היה אפשר"ל שהתשלום הוא על הפחת, דבתוס' (דף ע. ד"ה דקא) כתבו ז"ל משמע אע"ג דקא מקבל נותן עליה זולא ויוקרא הוה אסור משום דאחריות על המקבל אף על גב דאחריות לא הויא אלא משעת שבירה אלא דוקא משום פחת דחוסכא דנחשא שרי ליקח שכר עכ"ל, ודו"ק בלשון התוס' דנראה מדבריהם שעוד לפני שכתבו דההיתר הוא משום דאיכא פחת כבר היה פשיטא להתוס' שמשלם רק כשעת שבירה.

אונסין, ומוכח שיכול להתחייב גם לחיוב שאינו בפרשת שומרים, ובקצוה"ח (ריש סי' ש"מ) דן בזה והעמיד שם מחלוקת ראשונים אם שואל יכול לחייב את עצמו במתה מחמת מלאכה בלא קנין.]

המחנה אפרים (סל"ב) כתב בשיטת הרמב"ם שאם קצץ לשלם כדמעיקרא לא התירו אלא בכלים שיש בהם פחת, ואם קצץ לשלם כשעת שבירה מותר גם בכלים שאינם נפחתים, וצ"ב הסברא בזה, ולפמש"כ יש לבאר דאם משלם כדמעיקרא הוי כהלואה דשוכר אינו משלם אלא כשעת שבירה, ועל כן רק אם היה פחת מותר דאז שייך ההיתר דאגרא

ג

בדודא מלבד שאחריות אונסין על הנותן בעינן נמי פחת, אבל הריטב"א ס"ל כהראשונים דפליגי על רש"י שם וס"ל דאם האחריות על הנותן שרי גם באופן שליכא פחת, א"כ מ"ט בדודא מלבד מה שהאחריות על הנותן בעינן נמי פחת, וצ"ל דהכא כיון שקיבל עליו המקבל את הפחת של המשקל א"כ אי"ז לגמרי באחריות הנותן משום כך בעינן שמלבד מה שיש עליו אחריות אונסין יהיה עליו ג"כ פחת דחוסכא דנחושא.

יל"ע בדודא דמר שמואל על מי היה אחריות אונסין, ברש"י לא מוזכר שאחריות אונסין היה על המקבל, וגם מש"כ התוס' שהאחריות על המקבל אינו מוכרח שכוונתו לאחריות אונסים די"ל דכוונת התוס' שהאחריות המשקל של הדודא היה על המקבל אבל אחריות אונסין יתכן שהיה על הנותן, ובריטב"א החד' כתב להדיא שאחריות אונסין היה על הנותן, ויש להקשות דבשלמא לשיטת רש"י לעיל במרא דס"ל דלהתיר בעינן שגם האחריות תהיה על הנותן וגם הפחת, הוא הדין

ד

ישראל שהגהות אשר"י כתב כן על דרך פירש"י בפירוש הסוגיא אבל רש"י עצמו באמת אינו סובר כן, עי"ל דבחור"ד (סי' קע"ז) מבואר דפשיטא ליה שבשכירות מעות מיירי שאחריות הזולא הוא על המקבל, וכן נראה במהר"ם שכן הבין

מקשים העולם דלעיל בדברי רב חמא פירש רש"י דגם בהדריה בעיניה והאחריות על הנותן לא התירו אלא בידיעפחתיה, והכא התיר רש"י בלא פחת משום אחריות הזולא, בהגהות על הטור [שבבוצאת המאור] מובא מספר בית

רנב

שערי

בענין שכירות כלים

איזהו נשך

בתירוצו הראשון, וא"כ אין כלל סתירה ברש"י
דהכא שאחריות הזולא הוא על הנותן מותר גם
בלא פחת וא"כ יתיישב בזה משה"ק הראשונים

על רש"י ברב חמא מהתוספתא שהתירה כלי כסף
הגם שלא ידיע פחתייהו, די"ל דהתוספתא איירי
שאחריות הזולא היה על הנותן.

סוגיא דערב

היה כלל הלואה רק התחייבות בעלמא וע"כ ליכא בזה איסור רבית.

והנה יסוד החילוק בין ערב קבלן לערב סתם מפורש כבר בסה"ת (שער ל"ה ח"א סעיף כ"ט) עי"ש שהביא די"א שקטן שנעשה ערב חייב אע"ג שחיוב מזיק ליצא בקטן, אבל חיוב שמקבל דבר ומתחייב תמורה כמו מלוה שייך גם בקטן וערב הוא כמו מלוה דשייך גם בקטן, אבל כתב הסה"ת דדעת הרמב"ם שערב קטן לא מתחייב, ולהלן שם (סעיף מ"א) כתב הסה"ת שערב קבלן מתחייב גם קטן, ומבואר דחלוק ערב קבלן בעיקר חיובו דהוי כלוה, וכן מבואר בסה"ת (שער א' ח"ג) גבי הדין שאסור לעבוט עבוטו עי"ש שכתב שבערב ל"ש דין זה, אבל כתב הסה"ת דבערב קבלן איכא לדין זה דהוי כלוה, והובאו דבריו בשו"ע צ"ז י"ד א'.

אבל ברשב"א בתשובה (במיוחסות לרמב"ן תשו' רכ"ג) מבואר לא כן, דהרשב"א הק' על רש"י דאם העני הלוח קודם שהגיע זמן הפירעון, הרי מאותה שעה נעשה החוב על הערב שהלוח אין לו לשלם, וא"כ שעכ"פ מעתה יהיה איסור רבית, דמשעה שא"א לפרוע מן הלוח על הערב מתרבה הרבית. ואם נימא שערב סתם מהות החיוב שלו הוא התחייבות דלא שייך בה איסור רבית כיון שאינה הלואה, א"כ קושיית הרשב"א לק"מ דאמנם משעה שהעני

מבואר בגמ' דישאל שלוח מעות מנכרי אסור לישאל חבירו להיות לו ערב דכיון דדיניה דנכרי דאזיל בתר ערבא איהו ניהו דקא שקיל מיניה רביתא, אלא"כ קיבל עליו הגוי לדון בדיני ישראל דאז מותר להיות ערב, ובראשונים מבואר דערב שלוח דוץ לכו"ע אסור, ערב סתם לכו"ע מותר, ערב קבלן נחלקו רש"י והרשב"א, והטעם שערב קבלן אסור פרש"י (ד"ה הוא ניהו) זה הלוח מן הנכרי וחזר והלוח לישאל עכ"ל והיינו שבערב קבלן ושלוח דוץ חשבינן להערב דהוא לוח מהמלוה וחזר והלוח ללוה, ומה שערב סתם מותר פירש"י (ד"ה לדון) ז"ל יתבע מן הלוח תחילה וכשלא ימצא אצלו יגבה מן הערב והשתא אין הערב לוח מתחילה עכ"ל, דהיינו כיון שבתחילה יכול לגבות רק מהלוח ולא מהערב על כן אי"ז נחשב שהערב לוח מתחילה, וצ"ב מה ההיתר במה שלא הוי לוח מתחילה, ויש לבאר בשני אופנים.

הגרש"ר בקידושין (בחדושים ס"ט) מבאר שהחילוק בין ערב סתם לערב קבלן הוא חילוק בעיקר המחייב שלהן, דערב קבלן כיון שנתן הממון על פיו נחשב כאילו הוא קיבל הממון ויש לו דין של לוח, אבל ערב סתם אין לו חיוב עצמי של לוח רק הוא גדר של התחייבות שבהנאה על שעשה את רצונו משתעבד לפרוע את החוב של הלוח, וא"כ בין הערב ללוח לא

א וכן מוכח ברמ"א (קכ"ט סעיף ט"ו) ומובא בסמ"ע (ס"ק כ"ג) וכ"כ הב"ח, דאם הלוח טוען פרעתי והערב אומר איני יודע בערב סתם פטור ובערב קבלן חייב, ומבואר דערב סתם לא חשיב כאילו לוח אלא הוא מחוייב לשלם חובו של הלוח וכיון שכל חיובו מתחייב רק אם הלוח לא פרע, כשאינו יודע אם הלוח פרע הוי איני יודע אם נתחייבתי, אבל ערב קבלן הוי כלוה בעצמו וכשאומר איני יודע הוי כאיני יודע אם פרעתיך, ואף הסה"ת (מובא בש"ך קכ"ט ל"ב פתחי תשובה שם ס"ק ט' וסק"ב) דפליג וס"ל דגם ערב קבלן פטור עי"ש שהק' הרי קבלן הוא כלוה ועי"ש מה שיישב, ומבואר שקבלן הרי הוא כלוה.

מתחילה", ומשמע שרק מתחילה לא נעשה לזה אבל אחרי שלא היה ללוה לשלם ותבע המלוה את הערב חשיב הערב כלוה אף בערב סתם, ומבואר מכל הני ראשונים דאף ערב סתם חשיב לזה ואי"ז רק התחייבות בעלמא.

אלא דא"כ צ"ב מאי טעמא בערב סתם אין נפרעין מהערב תחילה והרי הוי כאילו הוא קיבל המעות, וצ"ל דאיכא תנאי שיוכל המלוה לגבות ממנו רק אם לא יהיה מעות ללוה, דודאי כל לזה יכול להתנות [בהסכמת המלוה] שיהיה כל חיובו רק בתנאים מסויימים.

ומעתה יש להקשות כיון שגם ערב סתם חשיב כאילו לזה מהמלוה וחזר והלוה ללוה אם כן מה ההיתר להיות ערב סתם לגוי שלוה מישראל (וכמבואר בתוספתא), וצ"ל דהגם שחשיב לזה מ"מ כיון שבפועל אי אפשר לתובעו דאין נפרעין מן הערב תחילה על כן ליכא בזה איסור ריבית דהלואה שאי אפשר לתובעה אין בה איסור ריבית. ובאופ"א י"ל דגם אי כה"ג הוי הלואה אבל אין הריבית מתרביית עליו דכל זמן שאפשר לתבוע מן הלוה אי אפשר לתבוע את הערב נמצא דהרביית מתרביית על הלוה ולא על הערב.

ובזה מובנת קושיית הרשב"א דאף אי נימא שבערב סתם כל זמן שאי אפשר לתבוע את הערב ליכא איסור ריבית אבל משעה שהלוה נעשה עני ומוטל על הערב לשלם הוי הלואה גמורה ועליו מתרבה הרבית.

הלוה החיוב הוא על הערב מ"מ איסור רבית לא שייך כאן דאין חיוב הערב משום הלואה רק משום התחייבות בעלמא ולא שייך בזה איסור רבית.

וכבר הביא הגרש"ר דברשב"ם בב"ב קנ"ד ב' [והובא גם בשער המשפט סי' קל"ב] מבואר להדיא שגם ערב סתם נחשב כאילו הוא קיבל את הממון, וגם מהשיטות שהביא בסה"ת (שם) שקטן יכול להתחייב להיות ערב סתם מבואר דאף ערב סתם נחשב כלוה. גם במאירי מביא שיטות ראשונים דס"ל דלא כהתוספתא וס"ל דבגוי שלוה מישראל אסור לישראל להיות אפילו ערב סתם ומוכח דגם ערב סתם הוי כלוה ומלוה, וציינו שבלשון הרמב"ן והרשב"א בקידושין ח' נראה שערב חשיב כאילו הוא לזה ובפשוטו דבריהם שם מייירי גם בערב סתם. [ובשיעורי רבי שמואל (סק"ח) דייק ג"כ מהרמב"ם שכולל את ערב סתם וערב קבלן באותה הלכה נראה שהכל אותו הדין, אמנם יש לדחות דשמואל הרמב"ם ס"ל כהרשב"א דגם ערב קבלן אינו נחשב לזה דעיקר סמיכות דעת המלוה הוא על הלוה ורק תנאי הוא שהתנאי שיוכל לגבות ממנו תחילה, וא"כ י"ל דמש"ה כללם הרמב"ם כאחד דגם ערב סתם וגם קבלן שניהם חיובם שמתחייבים לפרוע חוב הלוה, ולא משום ששניהם חשיבי כלוה].

וכן יש לדייק מרש"י בסוגיין שביאר מ"ט ערב סתם מותר משום ש"אין הערב לזה

ב

סתם שאין המלוה תובעו עד שיתבע את הגוי תחילה, אבל בערב קבלן אסור, והיינו משום דחשיב כאילו הערב לזה מהמלוה הישראל ויש כאן הלואה בריבית מישראל לישראל, עוד

בסוגיין מצינו ב' חידושים א' שהערב חשיב כאילו הוא לזה מן המלוה, דהראשונים הביאו תוספתא שאף גוי הלוה מישראל ישראל נעשה לו ערב וביארו הראשונים דזה דוקא בערב

מבואר בסוגיין שהערב חשיב מלוה של הלוה ועל כן ישראל שלוה מגוי אסור לישראל חבירו להעשות לו ערב דהוי כאילו הערב הלוה ללוה.

והנה מה דחשיב הערב לזה מובן היטב דכיון שהמלוה הוציא את הממון על פיו נחשב שגם הוא קיבל את הממון. אבל במה דחשיב מלוה תמה הגרע"א במה נעשו מעותיו של ערב לדונו כמלוה, ומטו לתרץ בזה [ויתכן שזו כונת האבנ"ז (קפ"ח י"א)] דכיון שהממון הגיע ללוה על ידי שהתחייב הערב את תמורתו חשיב כאילו הגיע הממון ממנו, ודוגמא לדבר שי"א שהמתחייב תמורה של חפץ זוכה בו, ה"נ הכא [אף אם לא נימא שהמתחייב תמורת החפץ זוכה בו מ"מ] כיון שהתחייב עבור הממון נחשב שהוא המלוה, דמלוה היינו מי שמביא את הממון והכא כל מה שהגיע הממון ליד הלוה הוא על ידי שהתחייב הערב עבור הממון.

ומביאים מקור ליסוד זה מדברי החזו"א (ע"א ב') שכתב דאף שריבית שאינה באה מלוה למלוה מותרת, אם אמר הלוה לאדם אחר תן ריבית למלוה שלי ואני אשלם לך הוי ריבית דאוריתא, וכן צידד במשל"מ (פ"ה ממלוה ולוה הלכה י"ד), ומבואר דמה שמצוה עליו ליתן למלוה הרבית עדיין אי"ז נחשב שהוא נותן, אבל אם מתחייב תמורתו הוי כמו שהוא נותן.

עוד הוכיחו כן דהנה בש"ך כתב (סי' קפ"ג סק"ב) מי שקונה במעותיו ומתכוין לזכות לחבירו, אם אומר לנותן זכה ללוי זכה לוי, ואם לא אמר כן לנותן לא נקנה ללוי אלא לנותן, וכתב שם בקצוה"ח (ס"ק ג' וד') [וגם הנתה"מ מסכים עמו] דאם המשלח אומר לנותן תקנה בכסף שלך ואני יתחייב לך דמים כנגדן חשיב הוא כבעל המעות, דהו"ל כמאן דאופינהו כיון שעל פיו הוציא.

ג

ערב קבלן דינו הוא שיכול המלוה לתבוע את מי שירצה או את הלוה או את הערב, ומבואר שגם הלוה יש לו דין לזה וגם הערב, ואמנם כבר מצינו דשייך שב' יהיו חייבים ממון אחד, עי' בבא קמא ח' ע"ב וקי"א ע"ב דרצה מזה גובה רצה מזה גובה, וה"נ שניהם נחשבים כאילו קבלו את הממון ולשניהם ישנה סיבת חיוב על מעות ההלוואה.

אבל הא מילתא דאיכא על אותו ממון ב' מלוים הוא מילתא דתמיהא איך יתכן שגם המלוה חשיב מלוה וגם הערב שניהם נחשבים מלוה של הלוה, הרי הלוה קיבל רק הלוואה אחת, ומנ"פ ממי קיבל את המעות מהמלוה או מהערב, ובפשוטו י"ל לפמש"כ ברע"א (לעיל

ס"ב). דלעולם אין שניהם חשיבי מלוים אלא הוא מיתלא תלי וקאי שאם בסוף יפרע הלוה אז מעולם לא היה על הערב שם לזה ומלוה, רק אם בסוף יתבע מן הערב והערב גובה מהלוה אז הוי הערב לזה ומלוה, וכן מבואר באו"ש (פ"ה ממלוה ולוה ה"ד) עי"ש שביאר קושיית הרשב"א על רש"י דלשיטת רש"י דקבלן אסור איך אמר איהו ניהו דקא מוזיף בריביתא הו"ל לומר איהו דשקיל, וביאר האו"ש דרק בשעה שפורע הערב עובר באיסור דאז חזינא כאילו איהו פרע עבור חיובו ואיהו הוא שהלוה ללוה, אבל בשעת קציצה לא עבר הערב איסור דאין כאן קציצה כיון שמיתלא תלי וקאי ואם יפרע מהלוה נמצא שמעולם לא הלוה הוא ללוה. וכ"פ באבנ"ז סי' ר' לדברי הט"ז סק"ב.

אמנם צ"ב מה שייך לומר בזה מיתלא תלי וקאי, הא לכאורה כיון שמה שהמלוה נותן על פיו חשיב כאילו הערב קיבל, א"כ למה יהיה זה תלוי אם יפרע מהלוה או לא, הרי מ"מ הוא קיבל מהמלוה שהרי הוציא על פיו.

ולא מסתבר למימר דהוא משום תנאי שכל ערב מתנה שכל התחייבותו הוא רק אם בסוף יפרע המלוה ממנו אבל אם בסוף יפרע מן הלוה מעולם לא התחייב, דזה תמוה מהיכ"ת לומר שמתנה כן, וכי איכא סתמא דמילתא שכוונת כל ערב להתנות כן.

והנראה בביאור דברי הרע"א לפמש"כ בריטב"א (קדושין ח' ע"ב) דאם אמרה האשה תן דינר לסלע ואתקדש אני לך מקודשת מדין ערב וכתב הריטב"א ואב לכולן ערב וה"ה והוא הטעם באומר לחבירו זרוק מנה לים או לדבר האבד ואתחייב אני לך שהוא חייב דמידי הוא טעמא אלא מפני שהוציא ממונו מרשותו על פיו ונשתעבד לו באותה הנאה ומה לי נתנו לאחרים על פי' במתנה גמורה או זרקו לים או למקום האבד וכו' והוא שלא חזר ונטלו משם דאם חזר ונטלו משם הא לא עבד כלום על פיו ובמה נשתעבד לו, ומיהו אם נתנו שם והלך לו והניחו לאיבוד במקום שאינו משתמר ואח"כ חזר ונטלו משם איכא למימר דחבירו חייב לו דמאי דהדר השתא ושקלינהו כמציאה היא אצלו ומן שמיא הוא דאקנינהו ניהליה והוא תליא בפלוגתא דרשב"א ורבנן פ' אלו מציאות המוצא מציאה בסרטיא ופלטיא ובכל מקום שהרבים מצויין שם דרבנן אמרי חייב להחזיר ורשב"א אמר אינו חייב להחזיר וקי"ל כוותיה ברוב גויים מיהת הלכך כל שנתנו לאיבוד במקום שהרבים מצויים שם שאלו מצא שם מציאה אינו חייב להחזיר והניחו שם ולאחר זמן

חזר ונטלו הרי הוא אצלו כממון אחר וחבירו חייב לו במנה זו וכיוצא בו באשה מקודשת אבל מקום שכיוצא בו אם מצא שם מציאה חייב להחזיר לבעלים אף כאן נמי כשחזר ונטלו הרי נטל שלו והלא פטור עכ"ל, ועי' באבנ"מ סי' ל' סק"ב שהביא את דברי הריטב"א וביאר דזהו הטעם שאם הלוה שילם אין הערב חייב, דכיון ששילם הלוה נמצא שהמלוה מעולם לא נחסר, ורק אם לא שילם הלוה דאז המלוה נחסר ממון על פיו של הערב אז נחשב שכאילו הערב קיבל את המעות. ובזה מבואר דברי הגרע"א דהוא מיתלא תלי וקאי דאמנם כשנותן המלוה את המעות ללוה על פיו יש לערב סיבת חיוב שעל פיו הוציא המעות, אבל אם לבסוף יחזיר הלוה יפקע למפרע סיבת החיוב, דכיון שהמלוה לא נחסר הוי כאילו לא הוציא מעות על פיו ולא הגיעו המעות מעולם לערב. ודברי הרעק"א הם ממש כבנידון הריטב"א שהגם שההנחה על הסלע יוצרת מיד חיוב, והראיה שמיד הוי מעשה קידושין, ומשום שחשיב שהוציא הממון על פיו למקום שיוכל לאבד, מ"מ כבר חזר הממון לנותן ונמצא שלא נחסר מידי פקע החיוב למפרע ונתבטלו הקידושין, והו"ה בערב קבלן הוא כן. [אמנם באבנ"מ שם נראה שכ"כ גם ערב סתם ולא רק בערב קבלן וצ"ע].

ויש להביא ראיה לזה מהרמ"א (מובא לעיל הערה א') שאם הלוה טוען פרעתי והערב אומר איני יודע ערב סתם פטור, וערב קבלן חייב דהוי כמו איני יודע אם פרעתיך, ולכאוף לפמש"כ רע"א דמה שהערב הוא לזה הוא מיתלא תלי וקאי דאם הלוה יפרע אז הערב מעולם לא לזה א"כ תמוה מאוד למה חשיב א"י אם פרעתיך הרי החיוב שלו עדיין תלוי דאם בסוף ישלם הלוה הערב מעולם לא יתחייב והוי

איני יודע אם נתחייבתי, אבל לפמש"כ אתי שפיר דבכל ערב מיד בשעת ההלואה יש חזקת חיוב דכל שמוציא המלוה מעות על פיו יש לערב סיבת חיוב אלא דאם בסוף ישלם הלוח יפקע חיובו כיון שלבסוף המלוה לא נחסר, וכיון שודאי היה כאן סיבת חיוב והוא אומר איני יודע אם נפקעה הסיבת חיוב הוי כעין איני יודע אם פרעתיך.

לפי המתבאר נמצא דבכל ערב קבלן הוי כאילו נעשו ב' הלואות, המלוה הלוח לערב והערב הלוח ללוח, [והוא מיתלא תלי וקאי דאם הלוח יפרע א"כ לא נעשית כאן אלא הלואה אחת שהמלוה הלוח ללוח ואם יתבע מן הערב חשיב כאילו המלוה הלוח לערב והערב הלוח ללוח], אמנם מדברי גדולי הפוסקים יש להוכיח לא כן, דהנה בקצוה"ח (סי' קכ"ט סק"ז) הביא מהתומים וכן הסכים עמו בנתה"מ (שם ס"ק י"ד) שכל עוד שהערב לא שילם למלוה אין הלוח חייב לערב רק משעה ששילם הערב אז הוא דנתחייב הלוח לערב [ואף הקצוה"ח שהשיג על התומים שבערב שנשא ונתן ביד וערב שלוף דוץ ודאי מתחייב הלוח לערב מיד בשעה שבא הממון לידו, מ"מ בערב קבלן גם הוא מודה לדבריהם שכל זמן שלא פרע הערב אין הלוח חייב כלום], ומבואר דאין גדר הלוח כלוח מן הערב, וכל חיובו הוא רק אחר שהערב פורע למלוה, ובאמת יש לתמוה בדבריהם טובא איך הערב נחשב מלוה אם הלוח עדיין לא חייב לו כלום והגם דודאי איכא סיבת הלואה ויש כבר שיעבו"נ [כמוש"כ שם הנתה"מ] מ"מ כיון שאין הלוח חייב לו במה נחשב מלוה.

ואשר נראה מוכח מדברי גדולי הפוסקים הנ"ל כמו שכתב בחידושי רבנו חיים הלוי (פ"ה ממלוה ולוח ה"ג ד"ה והנראה) דהמלוה

והערב שניהם חשיבי מלוים דהלוח. ולפום ריהטא אינו מובן איך שייך ששניהם יהיו מלוים הרי הלוח לא קיבל ממון משניהם, אבל באמת אין כוונת הגר"ח שכל אחד יש לו דין מלוה בפנ"ע דזה ודאי ליתא שהרי רק הלואה אחת קיבל הלוח, אלא כוונת הגר"ח דהמלוה והערב שניהם יחד הם מלוים של אותה ההלואה, ועי"ש שביאר בזה דברי הגמ' בשלמא סיפא לחומרא דבהלואת עכו"ם עם ערב ישראל כיון דשניהם חשיבי מלוה יש לדון האם הוא הלואת ישראל או הלואת עכו"ם ולחומרא יש לנו להחשיבה כהלואת ישראל דשניהם יש להם תורת מלוים בהלואה זו, ומבואר בדבריו דחשיבא חדא הלואה כשלשניהם יש זכות בה.

ולפי"ז אין הערב מלוה בפני עצמו אלא המלוה והערב יחד חשיבי מלוה דהלוח, ולכתחילה על הלוח לשלם למלוה שעיקר החיוב הוא למלוה, ורק כשהערב משלם עובר החיוב לערב, והשתא מבואר היטב מה דאיכא ריבית בהלואת הערב ללוח, דאמנם כל זמן שעדיין לא שילם הערב החיוב בפועל היה למלוה וא"כ לכאורה על המלוה נתרבה הרבית ולא על הערב, אבל מכיון דהלואה אחת היא שהיא עצמה נתרבה עליה ריבית וחיוב הלואה זו עצמה משעה ששילם הערב עברה ההלואה אליו שהוא יכול לתובעה וכיון שבהלואה זו נתרבה עליה רבית אסור.

אמנם הגר"ח כתב כן גבי ערב קבלן, והתומים והנתה"מ מיירו בערב שנו"נ ביד שהוא כשלוף דוץ, ויל"ע אם שייכא דברי הגר"ח גם בערב שלוף דוץ, ונראה דזה תליא בגדר ערב שלוף דוץ, האם כשפרע הלוח נחשב הוא כלוח מן המלוה וכדמוכח כן בהגהות אשרי סנ"ג וא"כ שפיר י"ל כדברי הגר"ח גם בשלוף דוץ,

או דבערב שלוף דוץ גם אם בסוף פורע הלוח למלוה אינו נחשב לוח דמלוה אלא כל פרעונו של הלוח הוא רק משום שיעבודר"נ, וא"כ א"א

לומר כהגר"ח דהמלוה והערב שניהם מלוים, דהרי בשלוף דוץ אין חיוב הלוח שייך כלל להמלוה.

7

בגמ' קידושין ו' ע"ב אמר רבא תן מנה לפלוני ואקדש אני לך מקודשת מדין ערב וכו', בראשונים שם מבואר שמקדשה בהנאה, ונקטו המחנ"א והגרש"ר שההנאה הוא שו"כ והוא כסף הקידושין, וכן בערב כיון דאיכא ההנאה על כן חל ההתחייבות, והקשו דבסוגיין מבואר שהערב חשיב כאילו הוא קיבל את המעות וא"כ אי"ז רק משום הנאה, ותירץ הגרש"ר דבערב רגיל לא חשיב כאילו הגיע המעות לידו דאי"ז אלא ההתחייבות בעלמא ובזה כתבו הראשונים שההנאה היא פועלת את ההתחייבות אבל ערב שלוף דוץ וערב קבלן חשיב כאילו הוא לוח.

והעירו שם בהגהות לשיעורי הגרש"ר דבריטב"א בדף ח' כתב גם גבי תן מנה לפלוני ואתחייב אני לך דהוא משום בההיא הנאה וערב כה"ג הוא ערב שלוף דוץ ומבואר דגם ערב שלוף דוץ זהו רק משום הנאה ולא דחשיב כאילו לוח.

בחזו"א (חו"מ סי' י"ז) ביאר שאין כוונת הראשונים שההנאה היא הכסף קנין, אלא דכיון שההנאה שקיבל א"א שתבוא אלא על ידי שנחסר מנה א"כ הוי כאילו קיבל את המנה דהנאה שבאה מממון נחשב שקיבל את הממון, והקשו מהריטב"א להלן דף ע"ג ע"ב שנראה מדבריו שההנאה היא שפועלת את ההתחייבות.

וכיון דמבואר בריטב"א דכל חיוב הערב הוא אך משום בההיא הנאה א"כ קשה טובא מסוגיין דמבואר שהערב הוי כאילו הוא לוח

דנחשב שהגיע המנה לידו ולא שקיבל רק הנאה, והיה אפשר לומר דבאמת אין הערב נחשב כלוח רק מה דמבואר בסוגיין שאסור להיות ערב הוא משום שהוא נחשב מלוה ללוח, והיינו משום דכיון שהתחייב את התמורה נחשב שהממון הגיע ללוח ממנו, וכסברא שכתבנו לעיל אות ב'. אבל באמת לא נחשב כלוח מן המלוה, ואפשר דזהו כוונת הגר"ח במש"כ (שם ד"ה והנה) דיסוד דין ערבות הוא רק דין חיובא, והדין מלוה שלו הוא דין דממילא דחייל על ידי הך חיובא, דכל שנעשה ערב עבורו חשיב גם מלוה שלו, עכ"ל. והיינו שאין הערב נחשב לוח מן המלוה וחזר והלוח ללוח אלא דמאחר שנעשה ערב עבורו ממילא יש לו דין מלוה דעל ידי התחייבותו הגיע הממון ליד הלוח, אלא דכל זה יועיל רק שלא יסתרו דברי הריטב"א מהמבואר בסוגיין, אבל עדיין קשה מהתוספתא שהביאו הראשונים וביארו הראשונים דבערב קבלן או ערב שלוף דוץ אסור לישראל להיות ערב לגוי שלוח מישראל ומבואר דהערב נחשב לוח של הישראל, ואולי דין התוספתא הוא רק מדרבנן, אך זה דוחק שלא הזכירו הראשונים שהוא רק מדרבנן, וביותר שבריטב"א להלן ע"ב ב' (ד"ה אישתכח) אדינא דסוגיין כתב ערב קבלן אסור, ובדין התוספתא כתב הריטב"א דהוי ריבית קצוצה, ומבואר לכאורה דאדרבה דין התוספתא הוא דאורייתא ודינא דסוגיין הוא דרבנן וא"כ צע"ג.

ה

בהמבואר בסוגיין שהערב נהיה לזה ומלוה ולכן מה שתובע אח"כ מן הלוה הוי ריבית, יל"ע היכן נעשתה קציצת ריבית בחיוב הערב דלכא' הלוה קציץ עם הגוי, והערב נכנס תחתיו באותם תנאים, אבל הש"ך סק"ה מביא מהמרדכי דערב רגיל א"צ קנין בשעת מתן מעות, לאחר מתן מעות צריך קנין, וכתב המרדכי דעל הרבית כיון שאין הוצאת ממון גם בשעת מתן מעות צריך קנין, ומעתה כיון שיש קנין בפנ"ע על הריבית יש להקשות א"כ מהיכ"ת שתשלום הרבית הוא בתור אגר נטר, אולי הוא תשלום על ההלוואה של הגוי, דהניחא אם היו דנים זה כמו שעת מתן מעות ולא היה צריך קנין בפנ"ע א"ש דהוי ריבית דמה שהלוה התחייב גם הוא מתחייב

וכשם שהלוה חייב את הרבית משום אגנ"ט גם חיובו כן הוא, אבל לפמש"כ המרדכי שצריך קנין א"כ אין כאן הלוואה עם קציצת ריבית אלא מה שהתחייב לשלם את הריבית הוא משום שהתחייב לשלם את החוב של הלוה שזה כולל גם ריבית ואמאי אסור.

והעירו ליישב דמכאן מוכח כהגרע"א שכל שהערב משלם איגלאי מילתא דללוה אין דין לזה שהרי זה מיתלא תלי קאי וא"כ מה שמשלם הערב את הרבית א"א לומר שהוא משום חוב הלוה דאיגלאי מילתא שהלוה אינו חייב למלוה כלל ועל כרחך דהוא ריבית על חוב הערב למלוה.

